I 8209 Bibl. Arhiva

LIMBA ROMÂNĂ

1

ANUL XXIII
1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUȘ
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU ROMALO
THEODOR HRISTEA
ION POPESCU
MARIUS SALA
LAURA VASILIU
FLORA ȘUTEU — *secretar de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI — București. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerț exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuța poștală 2001 — telex 011631 — București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate. Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerț exterior ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACȚIEI
Str. I.C. Frimu nr. 22
Sectorul I
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

BIBLIOTECA „ASTRA"

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXIII 1974 Nr. 1

SUMAR

LIMBĂ LITERARĂ — FILOLOGIE Pag.

G. ISTRATE, Dimitrie Cantemir şi problemele limbii 3

ALEXANDRA ROMAN, Contribuţii la problema unificării limbii române literare (În legătură cu ediţiile româneşti din secolul al XVIII-lea ale *Psaltirii*) . 13

MIRCEA ANGHELESCU, Observaţii cu privire la traducerile româneşti din *Halima* în secolul al XVIII-lea 25

ALEXANDRU MAREŞ, Cel mai vechi *Gromovnic* românesc 29

VOCABULAR

GIUSEPPE PICCILLO (Italia), Noţiunea de *bravură* în limba română 45

MAXIM SL. MLADENOV (R. P. Bulgaria), Note lexicale şi etimologice . . . 51

THEODOR HRISTEA, Pseudoanglicisme de provenienţă franceză în limba română 61

NOTE — COMENTARII

LUIZA SECHE, Prefixele şi elementele de compunere în *Dicţionarul limbii române* (DLR) 73

ILINCA CONSTANTINESCU, Eminescu tradus în Statele Unite ale Americii 79

RECENZII

CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA, *Gramatica românească*. Text stabilit, prefaţă, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, Editura Facla, 1973 (*N. A. Ursu*) 83

IORDACHE GOLESCU, *Proverbe comentate*. Ediţie îngrijită de dr. Gh. Paschia, Bucureşti, Editura Albatros, 1973 (*Mircea Anghelescu*) 86

Analiză şi interpretare. Orientări în critica literară contemporană. Bucureşti. Editura ştiinţifică, 1972 (*Cezar Tabarcea*) 88

Cărţi şi reviste primite la redacţie 93

LR, anul XXIII, nr. 1, p. 1—94, Bucureşti, 1974

20249.

DIMITRIE CANTEMIR ŞI PROBLEMELE LIMBII

DE

G. ISTRATE

Personalitatea singulară a lui Dimitrie Cantemir se caracterizează, aşa cum s-a spus de multe ori, prin preocupări multiple, într-o vreme în care cultura noastră naţională se limita, mai ales, la traduceri de texte religioase şi la alcătuirea de cronici. Dacă Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei s-au preocupat numai de lucrări cu caracter religios, dacă Grigore Ureche, Miron Costin şi Ion Neculce au urmărit, în primul rînd, să consemneze, în liniile lor mari, faptele şi întîmplările mai importante din istoria Moldovei, Dimitrie Cantemir, adevărat om de Renaştere, este, în acelaşi timp, autor de cărţi de filozofie, de istorie şi geografie, şi nu vom exagera deloc susţinînd că tot el este cel dintîi autor român care ne-a dat o carte de literatură beletristică. Preocupările lui însă nu se opresc aici. În afara unor subiecte cărora le-a consacrat volume speciale, Cantemir a atacat numeroase alte probleme şi nu numai tangenţial, cum s-ar putea crede la prima vedere. Una dintre acestea e cea referitoare la originea şi caracterul limbii naţionale, preocupare discutată adesea de specialiştii noştri, dar, de cele mai multe ori, fără aprofundarea necesară.

Apariţia unei cărţi speciale cu privire la acest subiect (Ştefan Giosu, *Dimitrie Cantemir*, studiu lingvistic, 1973) era mai mult decît necesară, şi, acum, după ce am trecut prin paginile ei, ne dăm şi mai bine seama de utilitatea unei asemenea cărţi. Ştefan Giosu a întreprins o cercetare deosebit de preţioasă şi extrem de utilă pentru o mai bună cunoaştere de ansamblu a activităţii învăţatului principe moldovean.

Spre deosebire de cronicari, în letopiseţele cărora problemele de limbă ocupă un loc foarte redus, Dimitrie Cantemir anticipează, în lucrările sale, aproape toate preocupările manifestate, în această direcţie, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Îl atrag deopotrivă cercetările bazate pe observaţii personale cît şi aspectele teoretice. Posibilităţile lui de informare au fost mult mai mari decît ale predecesorilor, din cauză că avea lecturi infinit mai bogate şi, prin urmare, un orizont sensibil mai larg decît cronicarii. În *Catastihul istoricilor*, *gheografilor*, *filosofilor*, *poeticilor*

şi a altor oameni învăţaţi, elini, latini şi de alte neamuri a cărora numere se pomenesc şi mărturiile li se aduc din *Hronicul vechimii romano-moldovlahilor* sînt indicaţi peste 150 de autori pe care Cantemir i-a utilizat în vederea scrierii cărţii (v. lista lor la p. 53—55 a ediţiei din 1901).

Înaintea oricăror contestări ale drepturilor noastre asupra pămîntului cu care ne-am identificat, Dimitrie Cantemir gîndea ca un adevărat „latinist" şi, prin anume afirmaţii ale sale, poate fi socotit drept precursor al reprezentanţilor Şcolii ardelene. Unii dintre specialiştii noştri mai vechi, ca Sextil Puşcariu, de exemplu, nu s-au sfiit să afirme că „*Hronicul* său cuprinde în sine aproape toate învăţăturile evangheliei celei nouă pe care aveau s-o propovăduiască apostolii latinităţii noastre" (*Ist. lit. rom. vechi*, p. 182).

Problema va fi reluată de Lucian Blaga, într-o conferinţă : „Prin această operă, prin ideile desfăşurate în ea, exaltate de conştiinţa prea arzătoare a romanităţii, Dimitrie Cantemir devine, de fapt, întîiul « latinist » sau cel puţin inspiratorul de căpetenie al şcoalei latiniste ardelene" (*Izvoade*, 1972, p. 161).

Apropierea de învăţaţii ardeleni a lui Cantemir este atît de evidentă încît activitatea sa ni se pare că se confundă de multe ori cu a acelora, nu numai prin ceea ce ea constituie un bun cîştigat, ci şi prin cele mai caracteristice exagerări.Dacă, pe la 1715—1716, în *Descriptio Moldaviae*, admitea că la formarea poporului şi a limbii noastre au contribuit şi dacii şi se străduia să argumenteze această părere cu o serie de cuvinte pe care le credea de origine dacă, foarte curînd după aceea, în *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor* (1717), el avea să susţină originea pur romană a poporului şi a limbii române. La fel cu Petru Maior mai tîrziu, admitea că dacii au fost total exterminaţi în războaiele dintre Traian şi Decebal de la începutul secolului al doilea (v. *Hronicul...*, ed. 1901, p. 81, 82, 83, 106, 107).

Întocmai ca reprezentanţii Şcolii ardelene, Cantemir a fost adeptul continuităţii neîntrerupte a romanilor în nordul Dunării. Strămoşii noştri, dădea el de înţeles, s-au născut şi au continuat să trăiască pe teritoriul fostei Dacii traiane. Argumentele sale în sprijinul continuităţii seamănă, iarăşi, cu cele pe care le vom întîlni, mai tîrziu, la Petru Maior : un popor de păstori şi agricultori, cum a fost poporul nostru, nu-şi putea părăsi pămîntul care îi asigura existenţa şi îi adăpostea morţii.

Ideea a fost foarte bine prinsă de N. Iorga, în *Istoria literaturii româneşti*, II, de la 1688 la 1780 [2], Bucureşti, 1928, p. 314—315 : „lui Cantemir nu-i ajunge noblеţea obîrşiei, coborîrea din stăpînitorii lumii antice. El vrea întîi ca nici un amestec să nu fi tulburat puritatea acestui sînge, sîngele celor mai bune familii italiene. Pentru dînsul dacii n-au fost numai învinşii, ci jertfiţii, distruşii, aceia care au dispărut fără urmă, cu zeii lor, cu limba lor, cu cultura lor, lăsînd numai ţara goală stăpînilor noi. Pe un teritoriu « istovit de tot » s-a clădit civilizaţia superioară a acestor din urmă. Sîntem deci numai romani, romani din Italia, romani din familii patriciene, — un mare merit pentru cineva care ştie să preţuiască după cuviinţă « bunul neam ». Romani fiind, istoria noastră n-are singura vechime de peste 1610 ani : de drept face parte dintr-însa toată dezvoltarea glorioasă a vechii Rome, pe care o va şi povesti Cantemir. Ai noştri sînt

August şi Cezar, şi oamenii mari ai Republicii, şi palidele figuri eroice ale legendei regale. Şi prin aceşti fii şi coborîtori ai zeilor Roma română se leagă, la rîndul ei, de miturile elene, de Aeneas şi Troia, de începuturile cîntate de poeţi fără nume, ale măririi eleno-italice. Cu cîtă căldură apără el, rudă depărtată a lui Agamemnon, limba greacă, străbuna limbii româneşti, împotriva bîrfelilor lui Mauro Orbini, care o face coborîtoare din limba slavă".

Împotriva ideilor sale, pronunţate, de latinitate, Cantemir este, în acelaşi timp, primul român care a încercat să pună în lumină contribuţia celorlalţi strămoşi ai noştri la configurarea limbii naţionale. În partea a III-a a lucrării *Descriptio Moldaviae*, intitulată *Despre starea bisericească şi literară a Moldovei*, în capitolul consacrat limbii moldovenilor, citim printre altele : „Dealtfel, este de observat că se găsesc în limba moldovenilor cîteva cuvinte care, întrucît sînt necunoscute atît latinei cît şi celorlalte limbi ale neamurilor vecine, credem, poate nu fără motiv, că au rămas din limba veche dacă. În adevăr, nimic nu ne împiedică să credem că coloniile de romani în Dacia s-au slujit de slujitori daci ori chiar, dacă vreunul şi-a pierdut soţia, au luat în căsătorie femei din acel neam, de unde uşor s-a putut introduce în limba lor vreun cuvînt din limba acelor indigeni. Astfel sînt : *stejar* 'quercus', *pădure* 'sylva', *heleşteu* 'stagnum', *cărare* 'semita', *grăiesc* 'loquor', *privesc* 'aspicio', *nemeresc* 'aliquo pervenio' "(ediţia Pascu, Bucureşti, 1923, p. 180—181).

Cuvintele indicate de Cantemir nu sînt de origine dacă. *Pădure* şi *cărare* sînt latineşti. *Stejar*, *grăi*, *privi* şi *nemeri* ne-au venit de la slavi, iar *heleşteu* din ungureşte. Dar ideea lui Cantemir conţine totuşi o bună parte de adevăr. Pînă în momentul de faţă, învăţaţii nu pot spune încă ultimul cuvînt asupra contribuţiei limbii dacilor la formarea limbii române. Faptul că nu ştim cu siguranţă ce cuvinte ni s-au păstrat de la ei, că nu avem nici un singur text, o singură inscripţie în limba dacă ne face să ne mişcăm, încă, în beznă în acest domeniu. Pe de altă parte, toată lumea este de acord că există, în limba noastră, elemente pe care nu le putem explica nici din latineşte, nici din celelalte limbi cunoscute cu care limba română s-a găsit în contact în cursul istoriei, şi, atunci, concluzia care se impune este una singură, aceea că asemenea elemente nu ne-au putut veni decît din limba autohtonilor. O adevărată pledoarie pentru aceste elemente autohtone o găsim în cartea lui I. I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, apărută în două ediţii (1959—1967).

Cu mijloacele rudimentare de investigaţie de care dispunea la începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir a intuit originea latinească a cuvîntului *zînă* (din *Diana*) şi a numelui sărbătorii de la 24 iunie, *sînziene* (din *sanctus Ioanes*). Şi-a dat seama, de asemenea, de unele diferenţieri regionale în cadrul graiului moldovenesc, pe care a început să le explice, dar n-a mai văzut cu aceeaşi claritate lucrurile cînd susţinea că limba noastră ar avea origine aristocratică, împotriva faptului că în *Descriptio Moldaviae*, ediţia citată, p. 53, el singur mărturiseşte că mulţi boieri moldoveni nu ştiau să scrie ; aristocraţia lor, prin urmare, era numai de ordin economic. Fragmentul subliniat din citatul de mai jos (*Descriptio Moldaviae*, 181) a putut servi, mai tîrziu, ca punct de plecare pentru unii istorici şi filologi în susţinerea originii aristocratice a limbii române lite-

rare : „Afară de aceasta, ca mai toate limbile, aşa şi cea moldovenească are diferite dialecte. *Limba cea mai curată este în mijlocul Moldovei, împrejurul Iaşilor, fiindcă în prezenţa continuă a curţii domnului, locuitorii acelui ţinut ajung de obicei mai culţi.* Cei care locuiesc pe Tyras amestecă multe cuvinte polone şi mai multe vase de întrebuinţare casnică le denumesc cu cuvinte poloneze, aşa că de un alt moldovan cu greu pot fi înţelese. Cei care locuiesc în munţi, spre Transilvania, adeseori se folosesc de cuvinte ungureşti. Fălcienii amestecă moldovenească cu tătărasca, gălăţenii cu cea grecească şi turcească".

Cu oarecare rezervă trebuie primită şi ideea după care limba literară din Moldova ar fi superioară celei din Muntenia. În orice caz, din modul sumar în care este pusă problema nu putem şti cu precizie la ce fel de fapte se referă Cantemir cînd afirmă : „Muntenii urmează şi limba şi ortografia moldovenească şi, prin însuşi acest lucru, ei recunosc că limba moldovenească este mai curată decît a lor, macar că, pentru a mărturisi aceasta pe faţă, îi opreşte antipatia dintre moldoveni şi munteni" (*Descriptio*..., p. 182).

Pe linia aspectelor regionale, Cantemir este cel dintîi care semnalează, în vorbirea moldovenilor, palatalizarea labialelor. El nu are dreptate cînd vorbeşte de limitarea fenomenului la vorbirea femeilor, dar nu putem lăsa nesubliniată afirmaţia după care femeile de la ţară se dovedesc mai conservatoare în limbă decît bărbaţii.

Fenomenul în discuţie continuă să fie interpretat de pe poziţii diferite, cum rezultă din unele recenzii publicate asupra cărţii lui Şt. Giosu. Se ştie că Dimitrie Cantemir a făcut afirmaţia, în *Descriptio Moldaviae*, că numai femeile palatalizează, iar bărbaţii nu, cu excepţia celor pe care autorul îi numeşte „feciori de babă". Din această afirmaţie ar rezulta, după părerea academicianului Al. Graur (vezi „România literară" din 26 iulie 1973, p. 12), că fenomenul este recent în limba noastră şi, de aceea, n-a avut timp să se generalizeze în scris. Autorul recenziei merge, după cum vedem, pe urmele academicianului Al. Rosetti, care a afirmat acelaşi lucru, de mai multe ori, în legătură cu prezenţa sau, mai bine spus, cu lipsa palatalizării în textele din secolul al XVI-lea. Într-o altă recenzie asupra cărţii lui Şt. Giosu, publicată tot în „România literară" (2 august 1973, p. 12), D. Macrea este de părere că palatalizarea labialelor constituia o caracteristică numai pentru „vorbirea populară, neîngrijită". De aici rezultă că limba literară a vremii o evita şi, din cauza aceasta, nu apare decît sporadic în scrisul lui Cantemir.

În mai mare măsură decît Miron Costin şi decît stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir este preocupat de caracterul vorbirii românilor din sudul Dunării, a „cuţovlahilor" din Rumelia şi Macedonia. Din caracterizarea pe care o încearcă rezultă că limba acestora şi-a păstrat structura gramaticală romanică, împotriva numeroaselor influenţe străine, în vocabular : „Este de mirat cum amestecă ei limba părintească cu cea grecească şi albaneză, aşa fel că uneori în limba românească interpun un period pur grec, uneori pur albanez, dar păstrează pretutindeni flexiunile moldoveneşti ale numelor şi verbelor" (*Descr. Mold.*, ed. cit., p. 260).

În raporturile dintre limba noastră cu alte limbi romanice, Cantemir ajunge la concluzia că, deşi italiana s-a format pe vatra străveche a limbii

latine, ea păstrează mai puţine elemente moştenite decît limba română. Aşa, spre exemplu, în locul lui *alb*, italienii au *bianco*, pentru *domn* au *signore*, în loc de *masă*, *tavola* şi în loc de *vorbă* (pe care el o credea, greşit, de origine latină, din *verbum* !), italienii au *parola*, după cum în loc de *cap* spun *testa* şi în loc de *vînat*, *caccia*. *Cetate* nu este bine ales, fiindcă şi italienescul *citta* îşi are originea tot în latinescul *civitas*, ca şi cuvîntul românesc.

Cantemir, care a împrumutat această idee de la Miron Costin (vezi *De neamul moldovenilor*, ed. 1914, p. 15—16, 52), a privit lucrurile dintr-un singur punct de vedere, favorabil limbii române. Ar fi fost drept să se oprească şi la alte exemple în care limba italiană a conservat o serie de elemente moştenite, în locul celor de alte origini din limba română, ca în cazurile : *amare — iubi* ; *amico — prieten*, *amore — dragoste* (şi *iubire*) ; *avena — ovăz* ; *corpo — trup* ; *cura — grijă* ; *esempio — pildă* ; *lago* (artificiale) — *iaz* (*rîmnic* sau *tău*) ; *muro — zid* ; *nemico — duşman* ; *nudo — gol* ; *neve — zăpadă* ; *onore — cinste* ; *ora — ceas* ; *oste — gazdă* ; *pazienza — răbdare* ; *piaga — rană* ; *sacro — sfînt* ; *sagnare — răni* ; *secolo — veac* ; *spirito — duh* ; *vestito — haină* ; *via — drum* ; *vivere — trăi*.

Alături de *zăpadă* şi *omăt*, amîndouă de origine slavă, limba română vorbită din părţile Bihorului a conservat şi pe *nea* (lat. *nix*, *nivis*), care continuă să apară în beletristică, spre exemplu, şi este semnalat în numeroase texte vechi şi moderne, de la *Codicele voroneţean*, *Psaltirea scheiană* şi *Palia* de la Orăştie, din secolul al XVI-lea, pînă la oricare carte a lui Sadoveanu, din vremea noastră. Într-o situaţie asemănătoare se găsesc şi *corp* (faţă de *trup!*) şi *onoare* (faţă de *cinste!*).

Raportul exprimat cu ajutorul exemplelor de mai sus este valabil numai pentru epoca în care a trăit Dimitrie Cantemir, nu şi pentru limba română modernă. Între timp, mai multe sinonime împrumutate pe cale cărturărească, fie din limba latină fie din unele limbi romanice, au făcut ca deosebirile dintre italiană şi română să scadă în mod simţitor din acest punct de vedere. Pe lîngă *prieten*, *dragoste*, *pildă*, *iaz*, *gol*, *ceas*, *sfînt*, *duh*, *veac*, cu care opera Dimitrie Cantemir, vorbitorii de astăzi ai limbii noastre pot alege între acestea şi *amic*, *amor*, *exemplu*, *lac*, *nud*, *oră*, *sacru*, *secol*, *spirit*.

Dimitrie Cantemir este cel dintîi învăţat român care polemizează cu unii istorici străini care se îndoiesc de latinitatea şi continuitatea poporului nostru. Ne oprim aici numai la răspunsul pe care învăţatul principe moldovean îl formulează împotriva istoricului polonez Stanislav Sarnicki :

„O minunate Sarniţie, cum poţi îndrăzni că românii din Dachia astăzi grăiesc limba slovenească cu cea lătinească stricată ? Cum nu te uiţi la alţii, şi mai vechi şi mai de ispravă decît tine istorici, carii într-un glas mărturisesc că limba românilor, din temeiul ei, iaste din cea latinească. Noi mai mult ceva împotriva lui Sarniţie a zice nici îndrăznim nici ne trebuie, fără cît în limba noastră îl întrebăm : *Ce faci Sarniţie* ? Lătineşte i-am zice : *Cvid faţis Sarniţi* ? Sloveneşte : *Čto délaişi Sarniţie* ? Şi de această proastă întrebare, el singur socotească, limba românească din cea lătinească au din cea slovenească iaste stricată ?" (*Hr.*, ed. 1901, p. 152).

Opera lui Dimitrie Cantemir interesează însă nu numai prin aspectele teoretice, prin părerile învăţatului domn despre limba noastră, ci şi prin

modul cum el însuşi a înţeles să folosească această limbă în lucrările proprii. Sub acest aspect, părerile celor care s-au ocupat de activitatea lui D. Cantemir sînt mai puţin unitare. Unii specialişti, ca Sextil Puşcariu, spre exemplu, au mers pînă la a afirma că Dimitrie Cantemir nu era, cîtuşi de puţin, preocupat de limba maternă, subordonată, în preocupările sale, influenţelor străine, şi, în primul rînd, celei a limbii latine, după care îşi modela fraza : „Din cea dintîi lucrare a lui Cantemir în limba română se poate prevedea cum vor fi operele viitoare. Lui îi lipseşte înţelegerea pentru firea limbii poporului său, pe care o cunoştea bine, dar pe care nu ştia s-o preţuiască, schimonosind-o după sintaxa şi topica limbii latine" (*lucr. cit.*, 168).

Punctul de vedere exprimat de Puşcariu ni se pare greu de admis. Nu vom putea accepta că un om care era în stare să sublinieze caracterele deosebitoare ale limbii noastre, de la regiune la regiune, care îşi dădea seama de principalele ei trăsături regionale, ca şi de structura sa intimă ori de mulţimea influenţelor care s-au exercitat asupra ei, se poate caracteriza tocmai prin lipsa de înţelegere asupra acestei limbi. Cum se face, atunci, că în anume locuri din opera sa Dimitrie Cantemir construieşte în spiritul popular şi pune în lumină particularităţi dintre cele mai caracteristice ale limbii noastre ? Cum se face, mai ales, că Puşcariu însuşi subliniază, numai cîteva pagini mai departe (173), „influenţa poeziei populare pe care o cunoştea", exemplificînd această influenţă prin cîteva versuri pilduitoare, dintre care le reproducem, doar, pe cele de la început :

Păşunile şi grădinile
Cernească-se,
Pălească-se,
Vestejească-se,
Nu înflorească,
Nu înverzească,
Nici să odrăslească.

Să nu uităm, apoi, că în cărţile lui Cantemir, şi în special în *Descriptio Moldaviae*, ni se face descrierea amănunţită a unor obiceiuri caracteristice pe care autorul le-a cunoscut la faţa locului, nu i-au fost relatate de alţii. Conăcăria dată de Cantemir, în cartea citată, este aproape identică cu cele înregistrate de folcloriştii din secolul al XIX-lea şi din vremea noastră în diferite regiuni ale ţării. Cum mai poate fi vorba, prin urmare, de lipsa de înţelegere pentru firea limbii poporului ?

Sextil Puşcariu a scăpat din vedere un amănunt care are rostul să ne pună în mînă cheia principală a secretelor lui Cantemir. Învăţatul principe visa, după cum se ştie, pe lîngă scaunul Moldovei, şi o limbă literară comparabilă cu alte limbi din Europa. Nu este lipsit de importanţă faptul că, pentru el, limba scrisă era alta, trebuia să fie alta, decît cea vorbită. Lectura operei sale ne întăreşte această convingere. Numai aşa poate fi înţeles numărul mare de neologisme pe care Cantemir încearcă să le introducă în limba noastră literară, după cum aşa trebuie înţeles şi stilul deosebit din cele trei cărţi redactate în româneşte : *Divanul lumii*, *Istoria ieroglifică* şi *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor*.

Dimitrie Cantemir s-a îndepărtat de limba vorbită nu din cauză că n-ar fi cunoscut-o, ci pentru că, în concepţia sa, care era, de fapt, concepţia epocii în care a trăit, o limbă literară nu putea fi orientată decît după limba latină, limba de cultură a timpului. Cu alte cuvinte, „lipsa de înţelegere" la care se referă Puşcariu nu priveşte toate compartimentele limbii noastre scrise, ci numai sintaxa, fiindcă numai acolo Dimitrie Cantemir pleca de la modele latineşti. În fonetică, în morfologie şi în vocabular învăţatul principe face dovada unei cunoaşteri desăvîrşite a limbii române, şi nici un fel de „neînţelegere" nu i se poate atribui în aceste domenii. Cînd, în anumite împrejurări, este obligat să recurgă la cuvinte noi, împrumutate din greceşte ori din latineşte, autorul le încadrează în aşa fel în text încît înţelesul lor rezultă foarte clar pentru orice cititor.

Numeroasele cuvinte populare pe care le întîlnim în opera sa, cu ajutorul cărora Cantemir explică, adesea, neologismele, ca şi arhaismele şi locuţiunile de tot felul, împreună cu proverbele şi zicătorile, invocate, în general, de Emil Petrovici în articolul *Limba lui Dimitrie Cantemir*, (publicat, iniţial, în revista „Limba română", noiembrie-decembrie, 1954, p. 5—16, şi apoi, în volumul colectiv *De la Varlaam la Sadoveanu*, Bucureşti, 1958, p. 120—138), constituie dovezi hotărîtoare în sprijinul ideii că autorul *Istoriei ieroglifice* şi al *Hronicului*... cunoştea, într-o formă aproape miraculoasă, toate aspectele limbii din epoca sa şi că urmărea crearea unei variante literare tocmai pe baza fuziunii dintre limba scrisă de pînă atunci şi vorbirea populară din Moldova, pe care înţelegea să le completeze cu elementele noi ale epocii.

Nici în sintaxă autorul nu se dovedeşte, totdeauna, tributar influenţelor străine, ci, aşa cum a arătat Ştefan Giosu în lucrarea citată (vezi, în special, capitolul intitulat *Elemente populare*, p. 241—274), întîlnim în *Divan*, în *Hronic* şi mai ales în *Istoria ieroglifică* pasaje întregi modelate după vorbirea populară.

Unii dintre cercetătorii noştri din trecut n-au putut crede că este posibil ca un om care a trăit multă vreme departe de ţară, într-un mediu în care Apusul şi Orientul îşi dădeau mîna, influenţîndu-se reciproc, să păstreze neschimbată firea şi, mai ales, caracterul specific al culturii poporului său. Că temerea aceasta nu este justificată stau mărturie următoarele rînduri ale lui N. Iorga, scrise cu ocazia bicentenarului morţii lui Cantemir: „Cultura străină, oricît de bine asimilată, nu poate înrîuri esenţa însăşi a cugetării şi simţirii unui scriitor care, aceea, aparţine rasei sale, mediului natural în care s-a format întîi spiritul său. E oare Cantemir o excepţie la această regulă? S-a vorbit de greutatea unui stil plin de reminiscenţe sintactice latine. *Acei care aduc o asemenea obiecţie uită că limba ştiinţifică a românilor a fost creată, în vocabular şi sintaxă, abia în veacul nostru.* Nici scriitorii francezi care au făcut ştiinţă în secolul lui Montaigne n-au întrebuinţat unealta simplă şi precisă a lui Voltaire. Dar, indiferent de lungimea perioadelor, care e o dovadă a concepţiilor puternice, a cugetării capabile de a tîrî în cursul ei mai mulţi afluenţi, indiferent de locul unde se pune predicatul, scrisul domnului moldovean e adînc românesc prin alte însuşiri decît acelea de topică şi de construire a frazei" (*Prefaţă* la Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin vodă Cantemir*, Craiova, f.a., p. 17).

Influenţa limbii latine asupra lui Dimitrie Cantemir a fost ea însăşi privită sub două aspecte. Majoritatea învăţaţilor noştri au susţinut că fraza lui Cantemir, cu verbul la urmă, îşi are modelul în limba latină, că, din acest punct de vedere, autorul *Istoriei ieroglifice* şi al *Hronicului* nu face decît să reia o metodă de lucru cunoscută şi de Miron Costin şi Neculai Costin, pe care, însă, o amplifică şi o duce mai departe (v. Petrovici, *op. cit.*, p. 135—136).

Alţi specialişti, mai puţini la număr, plecînd de la faptul că Dimitrie Cantemir cunoştea perfect limba turcă, au crezut că pot explica fraza aparte din lucrările sale prin influenţa acestei limbi. Ei au scăpat, însă, din vedere cel puţin două amănunte caracteristice. Limba turcă n-a fost niciodată o limbă de cultură în sensul în care au fost limbile latină şi greacă. Nimeni dinafara imperiului turcesc nu simţea nevoia să scrie turceşte ori să-şi modeleze limba proprie după cea turcească. Admiţînd, totuşi, că Dimitrie Cantemir ar fi o excepţie din acest punct de vedere, ar urma să-l desprindem cu desăvîrşire din rîndul celorlalţi cărturari din epocă (Miron şi Neculai Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino) care scriu la fel, dar, neştiind turceşte, sîntem obligaţi să explicăm procedeul respectiv prin intermediul limbii latine. Cantemir, însă, face dovada unei cunoaşteri mai adînci a limbii latine decît toţi contemporanii săi, şi e uşor de presupus că această cunoaştere nu avea cum să fie alimentată de limba turcă, mai ales că el însuşi trecea printre limbile de cultură numai greaca, latina, italiana şi polona, nu şi turca, persana, araba (v. Giosu, p. 13).

Împotriva modelării frazei lui Cantemir după limba turcă, se poate invoca numărul redus de cuvinte turceşti din lucrările principelui moldovean, în orice caz mult mai puţin important decît la Neculce, spre exemplu. Faptul a fost pus în lumină pentru prima dată de Emil Petrovici, care a ajuns la concluzia că „în toată opera lui Cantemir influenţa turcă e minimă" (v. p. 136). Tot el a fost acela care făcea constatarea, însuşită întocmai de Giosu, că la îmbogăţirea limbii române cu elemente de vocabular, Cantemir nu poate pleca decît de la limbile care aveau o notă comună între ele : terminologia ştiinţifică cu caracter internaţional. După cum se ştie, limba turcă nu face parte din această categorie. Nu trebuie uitat nici faptul că, dintre toţi reprezentanţii limbii române vechi, Dimitrie Cantemir pune în circulaţie cele mai numeroase neologisme de origine latină.

Emil Petrovici a adus, cred, probe decisive împotriva pretinsei influenţe turceşti, cînd spunea : „Tuturor elevilor şcolilor slavono-greco-latine le este comun obiceiul ca, atunci cînd scriu în limba lor maternă, să imite construcţia frazelor şi topica slavonă, greacă şi latină... În admiraţia lor pentru cultura clasică, ei credeau că, imitînd modelul slavono-greco-latin, conferă limbii lor materne, pe care o iubeau sincer, o distincţie, un prestigiu deosebit, potrivit cu rolul de limbă literară, ştiinţifică pe care trebuie să-l îndeplinească. Se ştie că marele învăţat rus Lomonosov, el însuşi elev al Academiei slavono-greco-latine din Moscova, în limba rusă pe care a scris-o, imită construcţia frazei şi topica latinei" (*De la Varlaam la Sadoveanu*, p. 134).

O cercetare amănunţită a neologismelor folosite de Cantemir în cărţile sale redactate în limba română, cu o eventuală comparaţie a acestora cu elementele împrumutate din turceşte, ar nărui, cu siguranţă, întregul eşafodaj pe care se sprijină teoria influenţei turceşti, atît asupra vocabularului din cărţile lui Cantemir, cît şi asupra topicii şi, în general, a stilului său.

Am urmărit acest paralelism între împrumuturile latineşti şi cele turceşti în *Hronicul vechimii a romano-moldovlahilor*, şi rezultatul obţinut este cît se poate de concludent. Dacă cele 16 cuvinte de origine turcească pe care le întîlnim în cartea citată sînt, în general, cunoscute din scrierile româneşti anterioare, şi Cantemir nu are vreun merit la impunerea lor în limba română scrisă, cu totul alta este situaţia împrumuturilor latineşti. Pe lîngă numărul lor, de-a dreptul impresionant (peste 120), cele mai multe dintre ele nu se mai întîlnesc în scrierile româneşti de dinainte de Cantemir. Este cea mai bună dovadă că învăţatul principe moldovean nu proceda la întîmplare, ci pleca de la o concepţie în conformitate cu care el urmărea crearea unei terminologii ştiinţifice şi a unei limbi literare, pentru români, pe baza limbii latine. În conformitate cu această concepţie a scriitorului nu-i greu de înţeles că el urmărea şi crearea unui stil literar românesc, pe aceeaşi bază a limbii latine.

Să mai adăugăm la aceste consideraţii faptul că majoritatea izvoarelor pe care le-a folosit Cantemir la alcătuirea cărţilor sale erau scrise în limba latină, după cum cred că nu trebuie să uităm nici o clipă sentimentele pe care prinţul moldovean le-a nutrit de la început pentru imperiul otoman şi, în general, pentru turci. Iată două mărturii în acest sens: „Aceştia adecă sînt aceia romano-moldo-vlahi, carii după ce au început *zmăul cu şapte capete, turcul*, atîtea împărăţii şi crăii a răsăritului şi a apusului cu larg şi nesăturat gîrtan a înghiţi..." (*Hronic*, 1901, p. 19). „Vecinii despre amiazăzi, carii întîi era împărăţia grecilor, amestecînd, şi cel mai demult şi cel mai nou, şi din două un nume alcătuind, le-au zis moldo-vlachi, şi ţărîi Moldo-Vlahia. Turcii mai pe urmă (o ! *căci n-au dat Dumnăzău, nici noi, nici altă limbă creştinească, vecini ca aceştia să nu fie avut*) i-au zis Cara Bogdan, de pre numele lui Bogdan-Vodă, tatăl lui Dragoş-Vodă, iară moldovenilor Bogdanlu, adecă oamenii lui Bogdan" (*Hronic*, ed. 1901, p. 306).

Sînt încă multe probleme asupra cărora s-ar cuveni să întîrziem, dar nu ne putem ocupa, aici, de toate. Va trebui să conchidem că şi în acest domeniu, ca în atîtea altele pe care le-a abordat, Dimitrie Cantemir este un deschizător de drumuri. Precursor al ardelenilor, în problema latinităţii limbii şi a continuităţii noastre în Dacia, el subliniază, alteori, idei pe care le vom întîlni, mai tîrziu, la N. Bălcescu, la George Barit, la Hasdeu ori la Xenopol, după cum, în maniera de lucru ori în varietatea vocabularului pe care îl utilizează, el continuă, în mare parte, pe Dosoftei mitropolitul şi, în acelaşi timp, va fi continuat, la rîndul lui, de I. Budai-Deleanu, de Odobescu, de Creangă ori de Sadoveanu. El este cel dintîi român care încearcă să pună bazele unei limbi literare, foloseşte pe scară mare cuvinte străine în vederea creării terminologiei ştiinţifice şi, mai ales, este conştient de rolul pe care îl poate avea, în dezvoltarea limbii noastre literare, fuziunea dintre elementele împrumutate, fără rezervă, şi

cele pe care i le punea la dispoziţie limba sa proprie. Cantemir a încercat, de unul singur, ceea ce aveau să realizeze sute de cărturari care s-au perindat, după el, în tot cursul secolului al XVIII-lea. Rolul său la dezvoltarea limbii noastre literare ar fi fost de-a dreptul excepţional dacă învăţatul domn ar fi avut norocul să-şi publice, la vreme, cele două lucrări de maturitate, *Istoria ieroglifică* şi *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, pe care le-a scris în limba română. Dar el rămîne, şi aşa, un model spre care vor trebui să rîvnească toţi purtătorii unui condei şi toţi aceia care se gîndesc cu simpatie la viitorul poporului român şi al limbii noastre naţionale.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA UNIFICĂRII LIMBII ROMÂNE LITERARE

(ÎN LEGĂTURĂ CU EDIȚIILE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA ALE *PSALTIRII*)

DE

ALEXANDRA ROMAN

Prin cercetarea de față ne propunem să stabilim dacă se poate vorbi de o acțiune unificatoare a cărților bisericești asupra limbii literare din secolul al XVIII-lea, acțiune care s-ar fi soldat cu adoptarea în cele trei țări românești, în jurul anului 1750, a normelor fundamentale muntenești și înlăturarea, în cărțile tipărite, a diferențelor regionale existente pînă la această dată. Demonstrația pe care o facem pleacă de la examinarea comparativă a unor ediții succesive tipărite în Muntenia, Moldova și Transilvania ale *Psaltirii* (comparația noastră limitîndu-se la textul *Psalmilor lui David*).

Naționalizarea serviciului divin, produsă la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, a atras după sine o intensă activitate de traducere și de tipărire a cărților bisericești de slujbă și, implicit, o difuzare neobișnuită a tipăriturilor muntenești, în condițiile în care activitatea tipografiilor din Moldova și Transilvania devenise cu totul sporadică. Ulterior, prin reluarea activității acestora, în jurul anului 1750, tipăriturile muntenești vor fi luate drept model al cărților ieșite de sub teascurile tiparnițelor moldovenești și ardelenești.

Susținîndu-și demonstrația pe baza comparației unor cărți de primă importanță în slujbele bisericii (*Liturghia*, *Evanghelia*, *Octoihul* și *Penticostarul*), Ion Gheție a ajuns primul[1] la concluzia că, „în jurul anului

---

[1] M. Gaster făcuse primul, în 1891, dar fără a o demonstra, afirmația că, „pe la începutul secolului al XVIII-lea, limba bisericească, adică a cărților întrebuințate în slujba bisericii, devine aproape uniformă muntenească". Vezi *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig — București, 1891, p. XC. Mai tîrziu, G. Ivănescu se oprește asupra acestei probleme, dar fără a ne oferi o demonstrație. Vezi *Teorii eronate despre limba literară românească*, în „Iașul literar", 1956, nr. 10, p. 92, și *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 136, 139, 370 și 374.

1750, diferenţele de ordin regional din textele religioase tipărite în cele trei ţări româneşti au fost abolite, prin acceptarea normei literare muntene în cărţile moldoveneşti şi ardeleneşti" [2].

Vom încerca să vedem, în cele ce urmează, dacă acest lucru se susţine şi pentru *Psaltirile* tipărite în aceeaşi perioadă (1716—1780) în Ţara Românească, Moldova şi Transilvania. Punctul de referinţă al comparaţiei pe care o facem îl constituie următoarele ediţii muntenești ale *Psaltirii*: Târgovişte, 1710 (tipărită de Gheorghie Radovici), Rîmnic, 1725 (tipărită de Ilie Cernavodeanul) şi Rîmnic, 1746 (tipărită de Mihai Athanasievici Rîmniceanul). Ediţiile *Psaltirilor* ale căror texte le-am comparat au fost, pentru Moldova : Iaşi, 1743 (tipărită de Duca Sotiriovici din Thassos [3]), Iaşi, 1757 şi Iaşi, 1766 (ediţii succesive tipărite de Grigorie Stanovici) ; din Transilvania, au ajuns pînă la noi două ediţii ale *Psaltirii*, ambele tipărite la Blaj, în 1764 şi, respectiv, în 1780.

Toate aceste ediţii reproduc o versiune identică a traducerii în românește a *Psalmilor* lui David. Raportul de filiaţie dintre aceste *Psaltiri* tipărite în cele trei ţări române, *Psaltirea* lui Dosoftei, tipărită la Iaşi, în 1680 şi cea a lui Antim Ivireanu, tipărită la Bucureşti, în 1694, precum şi raportul dintre ultimele două vor face obiectul unei alte cercetări.

MOLDOVA

Trăsăturile fundamentale ale limbii din ediţiile moldoveneşti o separă net pe prima dintre acestea, Iaşi, 1743, de celelalte mai tîrzii, după cum se poate vedea din fragmentele de mai jos [4] :

Psalmul 17

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Dumnedzăul mieu, *agiutoriul* mieu şi voiu nădăjdui spre dînsul.	Dumnezăul ; ajutoriul ;	Dumnezeul ; ajutoriul ;	Dumnezeul ; ajutoriul ;
.....			
Cuprinsu-m-au durerile morţii şi făr-de-legile m-au încungiurat. Am chiemat pre domnul şi			

[2] Vezi Ion Gheţie, *Contribuţii la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 115.

[3] Acesta tipăreşte la 1748, tot în Iaşi, o altă ediţie a *Psaltirii*, aflată azi la Biblioteca din Bologna. Un examen comparativ între aceste două ediţii succesive ar putea duce la rezultate interesante ; vezi şi p. 19.

[4] Subliniem în textele reproduse numai diferenţele de ordin lingvistic, care privesc problema p e care o urmărim.

către Dumnădzău l mieu	către Dumne-	către Dumne-	către Dumne-
am strigat. *Audzit-au*	zăul; auzit-au;	zeul; auzit-au;	zeul; auzit-au;
din besearica cea sfîn-			
tă a sa glasul mieu.			
.....			
Şi-îm va răsplăti mie			
domnul după dreptatea			
mea şi după curăţiia			
mînulor meale va răs-	mîinilor;	mîinilor;	mîinilor;
plăti mie.			

Psalmul 18

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Ceriurile spun mărirea lui			
Dumnedzău şi facerea	Dumnezău;	Dumnezeu;	Dumnezeu;
mînulor lui o vesteaşte	mîinilor;	mîinilor;	mîinilor;
tăriia. *Dzua dzilei* spune	zioa zilii;	zioa zilii;	zioa zilei;
cuvînt şi noaptea nopţii			
vesteaşte ştiinţă. Nu			
sînt graiuri, nici cuvin-			
te, *a cărora* să nu să	ale cărora;	ale cărora;	ale cărora;
audză glasurile lor. În	auză;	auză;	auză;
soare au pus lăcaşul său			
şi el, ca un *mire* ce	ginere;	ginere;	ginere;
iasă din cămara sa.	iese;	iese;	iese.

Psalmul 36

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Că cei ce *binecuvînteadză*	binecuvintează	binecuvin-	binecuvintează
pre el vor moşteni pămîn-		teză	
tul, iară cei ce-l *blastămă*	bleastemă	blastămă	bleastemă
vor peri. Mai tînăr am fost			
şi am îmbătrînit şi n-am			
vădzut pre dreptul părăsit,	văzut	văzut	văzut
nici sămînţa lui cerînd			
pîne. Toată *dzua* miluiaşte	plini; zioa	plini; zioa	plini; zioa
şi *împrumuteadză* dreptul.	împrumutează	împrumutează	împrumutează

Psalmul 39

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Să se bucure şi să se veselească de			
tine *toţ* cei te caută şi să *dzică*	toţi; zică	toţi; zică	toţi; zică

pururea : mărească-se domnul, cei ce *iubăsc* mîntuirea ta.	iubesc	iubesc	iubesc

Psalmul 44

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Înainte au stătut împărăteasa, de-a dreapta ta, în haină aurită *împrăcată*, împodobită. Ascultă *ficioară* şi *vedz* şi pleacă ureachia ta.	împrăcată fecioară vezi	împrăcată fecioară vezi	împrăcată fecioară vezi

Psalmul 62

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1766*	*Rîmnic 1725, 1746*
Budzele meale te vor lăuda, aşa bine te voiu cuvînta în viiaţa mea	buzele	buzele	buzele
şi în numele tău voiu rădica *mînule* meale. Ca din *său* şi din grăsime	mîinile seu	mîinile seu	mîinile seu
să se umple sufletul mieu. Şi cu *budze* de bucurie te va lăuda gura	buze	buze	buze
mea, de mi-am adus aminte de tine în aşternutul mieu, în *dimeneţi*	dimineţi	dimineţi	dimineţi
am cugetat spre tine, că ai fost *agiutoriul* mieu.	ajutoriul	ajutoriul	ajutoriul

Psalmul 101

Iaşi 1743	*Iaşi 1757*	*Iaşi 1776*	*Rîmnic 1725, 1746*
Ori în ce *dzi* mă *năcăjesc*, pleacă	zi; năcăjesc	zi; năcăjăsc	zi; năcăjăsc
către mine ureachia ta. Ori în ce	către	către	către
dzi te voiu chiema, degrabă mă	zi	zi	zi
audz. Că s-au *strîns* ca fumul	auzi; stins	auzi; stins	auzi; stins
dzilele meale şi oasele meale ca uscăciune s-au uscat.	zilele	zilele	zilele
.....			
Priveghiat-am şi m-am făcut ca o pasăre ce este *osăbită* pre casă.	osebită	osebită	osebită
Toată *dzioa* m-au ocărît vrăjmaşii	zioa	zioa	zioa
miei şi cei ce mă laudă, asupra mea să *giura*.	jura	jura	jura

La o simplă lectură a acestor pasaje, observăm că limba din ediţiile moldoveneşti din 1757 şi 1766 se supune altor norme, „muntenizîndu-se" evident.

Iată care sînt principalele trăsături lingvistice prezente în ediția moldovenească din 1743 :

— *ă* proton, păstrat de regulă, trece uneori la *a* :

arătat (54^{v}), *bărbatul* (3^{v}, 80^{v}), *bunătate* (128^{v}), *împărat* (1^{v}), *învățați* (1^{v}) etc. ; dar *îmbracată* (41) (în edițiile următoare în același loc, *ă* proton păstrat).

— *e* medial aton apare trecut uneori la *i* :

adevărat (91^{v}), *fecioară* (12^{v}), *feciorul* (4^{v}), *giudecata* (7), *seminției* (69), *vedea* (114) etc. ; dar *ficioară* (41), *moldovinească* (3^{v}), *videa* (157^{v}).

— *e* final păstrat :

bine (52), *dzice* (8), *ferecate* (97^{v}), *iaste* (14), *mine* (37), *pune* (6), *toate* (15) etc.
Sporadic *e* final trece la *i*: *să citeaști* (5), „se citește".

— *ea* final nu a fost redus, de regulă, la *e* :

cea (6), *dea* (56^{v}), *grea* (67), *mea* (47), *prea* (52), *rea* (37). *stea* (17), *vedea* (22^{v}) etc.
Cîteva cazuri în care, totuși, *ea* final e redus la *i* : *ace* (3), *pre* (3), *puținte* (3).

— *î* nu apare „diftongat", de obicei, în cuvinte de tipul :

cinească (105), *cini* (17^{v}), *mîni* (91), *pîne* (77) *pînea* (103), *pînile* (37^{v}).
Formele *cîine* (54), *mîinii* (95^{v}), *pîine* (38) apar foarte rar în această ediție.

— labiala *f* nu a fost, în general, alterată :

fier (149), *fierbinte* (149^{v}), *fiiare* (154), *fiind* (4^{v}), *fiiul* (2), *fire* (6) etc. Totuși, cazuri cu *f* trecut la *h* apar, deși rar : *herbinte* (63^{v}), *hiarăle* (103^{v}), *hiarele* (73), *hierbințeală* (73^{v}).

— labialele sînt dure :

fumăga (103^{v}), *iubască* (112), *iubăsc* (37), *izbăvască* (111), *jărtvască* (110), *margă* (100, 109^{v}), *mulțămăscu* (50^{v}), *priimască* (121^{v}), *privăsc* (60), *răsipască* (108^{v}), *slăvăscu* (50^{v}) etc.
Labialele moi apar rareori, în : *iubesc* (65^{v}), *izbăvească* (55), *privesc* (8^{v}), *răpească* (4^{v}).

— *s*, *dz*, *z*, *ț* duri :

asămănare (108), *brațăle* (16), *budzăle* (57), *dumnădzău*[5] (41, 67), *dzua* (13, 17), *însătind* (109^{v}), *înțăleage* (10^{v}), *înțăles* (23), *lăsască* (38^{v}), *mărturisască* (198), *osăbi* (62), *păținд* (82^{v}), *preoțască* (114), *sama* (49), *sară* (54), *săcat* (107^{v}), *săcure* (71^{v}), *sămnul* (50^{v}), *singur* (106^{v}), *sumețască* (15), *viță* (108) etc.
Alături de aceste consoane dure, apar și dubletele lor moi, dar cu o frecvență mult mai mică :
buzele (25), *dzioa* (1), *dumnezeu* (24^{v}), *înțeleageți* (1^{v}), *părăsească* (35^{v}), *păzească* (132^{v}), *semn* (54^{v}), *singur* (75), *viței* (23^{v}).

— *dz* și nu *z* (ca în edițiile moldovenești următoare) :

audzii (78), *budzăle* (57), *cadzu* (4^{v}), *credzut* (108), *dumnădzău* (61), *dzua* (125), *grumadzul* (139), *lucreadză* (53^{v}), *miadzănoapte* (109^{v}), *piardză* (53), *slobodzie* (56^{v}), *spîndzurat* (134), *șădzi* (114), *vineadză* (53) etc.

[5] Aproape general în text în această formă.

Rar apare *z* în : *caz* (105^{v}), *dumnezeu* (24^{v}), *pierzînd* (24).

— *ğ* şi nu *j* ca în ediţiile moldoveneşti ulterioare :

agiutorat (23), *batgiocorescu* (79), *batgiocura* (88), *gios* (84), *giudecătoriu* (72^{v}), *giudecăţile* (97), *giugul* (1^{v}), *giumătăţarea* (101), *giură* (57), *încungiurat* (119) etc.
Cu totul sporadic, apare *j* în *judecă* (5, 49), *jurat* (114).

— *ş*, *j* moi (înainte de *e*, mai ales în poziţie „tare") sînt în raport de variaţie liberă cu perechile lor dure, prezente deja în ediţia moldovenească de la 1743 :

deşert (4^{v}), *deşertăciunea* (2^{v}), *jeluia* (100), *jeluire* (120), *năcăjesc* (2), *painjen* (34^{v}), *slujescu* (88) — *aşădzat* (78), *aşădzămîntul* (72), *greşăscu* (50^{v}), *înşălăciunea* (52), *mişăl* (69), *năcăjăscu* (143^{v}), *şădzut* (7) etc.

— *ş*, *j* moi (înainte de *ea*, în poziţie „moale"), variază cu *ş*, *j* duri. Menţionăm prezenţa perechilor dure ale consoanelor *ş*, *j*, încă de la 1743.

aşeadze (155), *deşearte* (94^{v}), *înfricoşetei* (99^{v}), *năcăjeşte* (37), *şeade* (98), *şearpe* (141), *şepte* (9^{v}) — *deşarte* (27), *greşalele* (42, 50), *îngrijarea* (49), *năcăjaşte* (35), *necăjaşte* (35, 39), *şalele* (33^{v}), *şade* (160^{v}), *săvîrşaşte* (129), *sfîrşaşte* (107).

— *r* moale (înainte de *ea*, în poziţie „moale") e în variaţie liberă cu perechea dură (dar aceasta din urmă apare în această ediţie cu o frecvenţă mică) :

ocăreaşte (49), *ureaşte* (49^{v}), *ureşte* (3^{v}) — *ocăraşte* (40), *uraşte* (9).

— Forma invariabilă *a* a articolului posesiv este prezentă în text, dar în variaţie liberă cu formele variabile :

a cărora (*glasurile*) (15^{v}), *ceas a treile* (4^{v}), *ceasul a înfricoşatei mile* (99^{v}), (*glas*) *a lui* (149), *păcatele lui şi a părinţilor* (95), (*înălţimile*) *a lui* (95) — *ceale ale pămîntului* (71^{v}), (*cei*) *ai miei* (11), *cel sfînt al tău* (71^{v}), *neamuri ale lui* (72) etc.

— Se păstrează fonetisme de tipul :

blăstăm (108), *blăstămarea* (90), *blăstămă* (24), *dumnădzăeştile* (47), *dumnădzău* (2) ; deşi frecvenţa acestor forme este foarte mare, sporadic apar şi cele „normale" : *blestemul* (69), *dumnezeu* (14).

Se poate vedea că, în linii mari, ediţia *Psaltirii* din 1743 se supunea încă normelor mai vechi, moldoveneşti, pe care le menţine ; tipograful consemnează în *Predoslovie* : „o am scos la lumină şi o am împodobit mai vîrtos decît alţii, adecă *tălmăcită chiar în limba moldovinească*"[6]. Deducem de aici că, deşi modelul cărţii a fost probabil muntenesc (în orice caz, nu unul moldovenesc), a existat o preocupare serioasă a tipografului de a pune de acord limba din această tipăritură cu *normele tradiţionale moldoveneşti*, realizîndu-se, în acest sens, o adevărată „tălmăcire".

[6] Vezi p. 1. Sublinierea ne aparţine.

Nu știm cum se prezintă situația în ediția *Psaltirii* din 1748, tipărită de același Duca Sotiriovici din Thassos. Dar faptul că la 1747 acesta tipărea un *Liturghier* a cărui limbă se supunea normelor muntene ne face să-i dăm dreptate lui Ion Gheție [7], care atribuia această acțiune de muntenizare nu tipografului moldovean, ci unei autorități superioare sau unei acțiuni mai importante, cu caracter laic sau ecleziastic.

Situația pe care o putem observa în edițiile moldovenești ulterioare arată clar că normele fundamentale muntenești devin obligatorii și în cărțile tipărite în Moldova, realizîndu-se astfel o unificare lingvistică, prin abolirea unor particularități regionale, care pînă atunci fuseseră prezente în toate textele tipărite.

Dăm mai jos trăsăturile lingvistice cele mai importante prezente în edițiile moldovenești din 1757 și 1766 și care arată această modificare a normelor, în raport cu ediția anterioară :

— *ă* proton nu trece la *a* decît cu totul sporadic :

așăzat (Iași, 1757, 60^{v} ; Iași, 1766, 16), *bărbatul* (Iași, 1757, 1 ; Iași, 1766, 6), *îmbrăcat* (Iași, 1757, 24^{v}), *învățați* (Iași, 1766, 4), *înălțat* (Iași, 1766, 10). Cu totul sporadic, *ă* proton trecut la *a* în *așazată* (Iași, 1766, 116).

— *e* medial aton păstrat :

deșert (Iași, 1757, 3), *fecioară* (Iași, 1757, 10 ; Iași, 1766, 18), *feciorilor* [8] (Iași, 1766, 39), *judeca* (Iași, 1757, 6 ; Iași, 1766, 9) *judecătoriu* (Iași, 1757, 4 ; Iași 1766, 13), *omenesc* (Iași 1766, 7), *venirii* (Iași, 1766, 21).

— *e* final păstrat :

ceale (Iași, 1757, 15 ; Iași, 1766, 149), *face* (Iași, 1757, 53 ; 1766, 34), *iaste* (Iași, 1757, 37 ; Iași, 1766, 5), *mine* (Iași, 1757, 14^{v}), *spășeaște* (Iași, 1757, 4^{v}), *zice* (Iași, 1766, 154), *zile* (Iași, 1757, 15 ; Iași, 1766, 10).

— *ea* final nu a fost redus la *e* (*ę*) :

cea (Iași, 1757, 5 ; Iași, 1766, 4), *dea* (Iași, 1757, 33), *mea* (Iași, 1757, 14 ; Iași, 1766, 8), *prea* (Iași, 1757, 63), *stea* (Iași, 1757, 25^{v}), *zicea* (Iași, 1766, 5).

Sporadic, diftongul a fost redus : *ce* (Iași, 1766, 116) pentru ,,cea", *pre* (Iași, 1766, 59) în loc de ,,prea".

— diftongul *îi* îl înlocuiește pe *î* din ediția din 1743 :

ctine (Iași, 1757, 43), *ctinească* (Iași, 1757, 80), *ctinești* (Iași, 1757, 60 ; Iași, 1766, 240), *mtini* (Iași, 1757, 72^{v}), *mtinilor* (Iași, 1766, 23), *ptine* (Iași, 1757, 61^{v} ; Iași, 1766, 32), *ptini* (Iași, 1757, 26^{v}).

— labiala *f* nealterată :

fieru (Iași, 1766, 4), *fierbinte* (Iași, 1766, 39), *fiarăle* (Iași, 1766, 148), *fiiare* (Iași, 1757, 50), *fiind* (Iași, 1757, 4^{v} ; Iași, 1766, 12), *fire* (Iași, 1757, 5), *fiiul* (Iași, 1757, 1^{v}), *înfierbînt* (Iași, 1757, 118^{v}) etc.

Cu totul sporadic, *f* > *h* : *her* (Iași, 1757, 122), *hier* (Iași, 1757, 79^{v} ; Iași, 1766, 4).

---

[7] Vezi *art. cit.*, p. 123.

[8] În același loc, în ediția Iași, 1743, *ficiorii*.

— labialele sînt moi :

iubesc (Iaşi, 1757, 105^{v}, 120 ; Iaşi, 1766, 203), *izbăvească* (Iaşi, 1957, 10 ; Iaşi, 1766, 30), *merg* (Iaşi, 1757, 58 ; Iaşi, 1766, 233), *mergînd* (Iaşi, 1757, 109^{v} ; Iaşi, 1766, 402), *privesc* (Iaşi, 1757, 47 ; Iaşi, 1766, 28), *răsipească* (Iaşi, 1757, 92), *spulberă* (Iaşi, 1757, 1), *zdrobească* (Iaşi, 1757, 26) etc.

Labiale dure am întîlnit, sporadic, în ediţia din 1766 :

iubăsc (9), *trupască* (144), *zdrobască* (106) ; nu le-am întîlnit în ediţia din 1757, fapt cu atît mai singular cu cît este vorba de două ediţii succesive, tipărite de Grigorie Stanovici.

— *s*, *z*, *ţ* moi :

aseamene (Iaşi, 1757, 24^{v} ; Iaşi, 1766, 150), *asemănată* (Iaşi, 1757, 16), *braţele* (Iaşi, 1766, 17), *curăţeaşte* (Iaşi, 1766, 10), *dumnezeu*[9] (Iaşi, 1757, 48 ; Iaşi, 1766, 20), *înţelepteaşte* (Iaşi, 1757, 105^{v} ; Iaşi, 1766, 372), *înţeles* (Iaşi, 1757, 91^{v}) *lipsească* (Iaşi, 1757, 52), *păzească* (Iaşi, 1757, 30 ; Iaşi, 1766, 376), *seara* (Iaşi, 1757, 78^{v} ; Iaşi, 1766, 160), *semn* (Iaşi, 1757, 24^{v}), *zile* (Iaşi, 1757, 15), *zioa*[10] (Iaşi, 1757, 52^{v}) etc.

Perechile dure ale acestor consoane apar totuşi, dar destul de rar în aceste ediţii : *asămănate* (Iaşi, 1757, 40^{v}), *dumnăzău* (Iaşi, 1757, 5^{v} ; Iaşi, 1766, 150), *înţăleage* (Iaşi, 1766, 6), *zicînd* (Iaşi, 1757, 40).

— *z* înlocuieşte pe *dz* din ediţia din 1743, în toate cazurile :

astăzi (Iaşi, 1757, 72^{v} ; Iaşi, 1766, 3), *aşezat* (Iaşi, 1766, 7), *auzit* (Iaşi, 1766, 6), *buze* (Iaşi, 1766, 6), *dumnezău* (Iaşi, 1757, 12), *frunza* (Iaşi, 1757, 1 ; Iaşi, 1766, 1^{v}), *grumazul* (Iaşi, 1757, 50), *ruşineaze* (Iaşi, 1757, 24 ; Iaşi, 1766, 11), *zilele* (Iaşi, 1757, 26 ; Iaşi, 1766, 14), *zis* (Iaşi, 1757, 52) etc.

— *j* îl înlocuieşte pe *ğ* din ediţia din 1743, în toate cazurile, în cuvinte de tipul :

ajutoriu (Iaşi, 1757, 12^{v} ; Iaşi, 1766, 207), *batjocură* (Iaşi, 1757, 24^{v} ; Iaşi, 1766, 230), *împrejur* (Iaşi, 1766, 5), *înjumătăţa* (Iaşi, 1757, 40), *judecătoriu* (Iaşi, 1757, 4 ; Iaşi, 1766, 13), *jugul* (Iaşi, 1757, 1^{v}), *junghie* (Iaşi, 1757, 26), *jură* (Iaşi, 1757, 8^{v} ; Iaşi, 1766, 33) etc.

Sporadic, în texte mai „scapă" încă forme cu *ğ* : *agiutoriu* (Iaşi, 1757, 6, 12^{v} ; Iaşi, 1766, 207).

— *ş*, *j* duri (înainte de *e*, mai ales în poziţie „tare") predomină, dar apar şi perechile moi în variaţie liberă cu cele dure :

aşăzat (Iaşi, 1757, 79), *aşăzămîntul* (Iaşi, 1757, 79), *deşărt* (Iaşi, 1757, 15 ; Iaşi, 1766, 5), *greşăsc* (Iaşi, 1757, 55^{v} ; Iaşi, 1766, 369), *înfricoşăz* (Iaşi, 1757, 9^{v}), *înşălăciunii* (Iaşi, 1757, 27^{v} ; Iaşi, 1766, 23), *jăfuit* (Iaşi, 1757, 32), *jălit* (Iaşi, 1757, 60^{v} ; Iaşi, 1766, 243), *mişăl* (Iaşi, 1757, 50^{v}), etc.

Mult mai rar : *aşezat* (Iaşi, 1757, 2^{v} ; Iaşi, 1766, 7), *aşezămîntul* (Iaşi, 1766, 148), *deşert* (Iaşi, 1757, 3^{v}), *năcăjesc* (Iaşi, 1757, 2 ; Iaşi, 1766, 4), *şezut* (Iaşi, 1766, 369).

— *ş*, *j* duri (înainte de *ea*, în poziţie „moale") :

deşarte (Iaşi, 1766, 123), *greşalele* (Iaşi, 1757, 15^{v}), *necăjaşte* (Iaşi, 1757, 31, 32^{v}), *sfîrşaşte* (Iaşi, 1757, 63^{v} ; Iaşi, 1766, 15), *şade* (Iaşi, 1757, 74^{v}), *şalele* (Iaşi, 1757, 28), *şapte* (Iaşi, 1757, 106 ; Iaşi, 1766, 10), *vitejaşte* (Iaşi, 1766, 404) etc.

[9] Forma *dumnezeu*, aproape generalizată în ediţiile din 1757, 1766.
[10] Forma *zioa*, generalizată, înlocuieşte pe *dzua* din ediţia din 1743.

— *r* dur (înainte de *ea*, în poziție „moale") :

izvoraşte (Iaşi, 1766, 15, 250), *ocăraşte* (Iaşi, 1757, 32^{v} ; Iaşi, 1766, 131), *uraşte* (Iaşi, 1757, 6^{v}, 39^{v}, 49^{v} ; Iaşi, 1766, 8, 28).

— formele variabile ale articolului posesiv înlocuiesc peste tot forma invariabilă *a* din ediția din 1743 :

ale domnului, ieşirile (Iaşi, 1757, 48^{v}), *ales al lui* (Iaşi, 1757, 92), *aleşi ai miei* (Iaşi, 1757, 67), (*muntele*) *al tău* (Iaşi, 1766, 33), *rodul grîului, al vinului* (Iaşi, 1766, 7), *toate ale tale* (Iaşi, 1766, 148) etc.

— fonetismele *blăstăm, blastămă, dumnădzău* etc. sînt înlocuite în aceste ediții cu formele „normale" :

blestem (Iaşi, 1757, 6^{v}), *blestemat* (Iaşi, 1757, 123^{v}), *dumnezeu* (Iaşi, 1766, 1).

TRANSILVANIA

Cunoaştem două ediții ardelenești ale *Psaltirii*, apărute la Blaj, în 1764 şi 1780. Am parcurs, pentru comparație, aceleaşi pagini ca în cazul edițiilor moldovenești şi dăm în cele ce urmează cîteva pasaje, care ne vor edifica asupra raportului dintre aceste ediții şi cele muntene :

Psalmul 18

Rîmnic 1725, 1746	*Blaj 1764, 1780*
Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu şi facerea mîinilor lui o vesteaşte tăriia. Zioa *zilei* spune cuvînt şi noaptea nopții vesteaşte ştiință. Nu sînt graiuri, nici cuvinte ale cărora să nu să auză glasurile lor. În soare au pus lăcaşul său şi el, ca un *ginere* ce iese din cămara sa.	zilii mire[11]

Psalmul 36

Rîmnic 1725, 1746	*Blaj 1764, 1780*
Că cei ce binecuvintează pre el vor moşteni pămîntul, iară cei ce-l bleastemă vor peri. Mai tînăr am fost şi *am îmbătrînit* şi n-am văzut pre dreptul părăsit, nici sămînța lui cerînd pîini. Toată zioa miluiaşte şi împrumutează dreptul.	am şi îmbătrînit

[11] Ca în edițiile moldovenești.

Psalmul 39

Rîmnic 1725, 1746	*Blaj 1764, 1780*
Să se bucure şi să se veselească de tine toţi cei ce te caută, doamne şi să zică pururea *mărească-se* domnul, cei ce iubesc mîntuirea ta.	mărească-să

Psalmul 62

Rîmnic 1725, 1746	*Blaj 1764, 1780*
Buzele meale te vor lăuda. Aşa bine te voiu cuvînta în viiaţa mea şi în numele tău voi rădica mîinile meale. Ca din seu şi din grăsime să se umple sufletul mieu şi cu buze de bucurie te va lăuda gura mea, de mi-am adus aminte de tine în aşternutul mieu, în dimineţi am cugetat spre tine, că ai fost ajutoriul mieu.	(fragmentul este absolut identic cu cel din ediţiile muntenești)

Limba cărţilor blăjene este cea muntenească, vechile norme ale cărţilor ardeleneşti fiind abandonate. Dăm mai jos cîteva din cele mai importante trăsături lingvistice ale acestor ediţii blăjene :

— *ă* proton nu a trecut la *a* :

adevărat (Blaj, 1764, 425), *arătat* (Blaj, 1764, 37), *bărbatul* (Blaj, 1780, 113), *bărbaţii* (Blaj, 1764, 62), *împărat* (Blaj, 1764, 22 ; Blaj, 1780, 45), *înălţa* (Blaj, 1764, 25 ; Blaj, 1780, 68) etc.

— *e* medial aton nu trece la *i* :

depărta (Blaj, 1780, 49), *deşert* (Blaj, 1764 56), *fecioarelor* (Blaj, 1780, 80), *judecăţile* (Blaj, 1764, 38 ; Blaj, 1780, 37), *omeneşte* (Blaj, 1764, 23), *vedea* (Blaj, 1764, 50 ; Blaj, 1780, 7), *vedearea* (Blaj, 1764, 146) etc.

— diftongul *îi* apare peste tot, în :

ctinelui (Blaj, 1764, 52), *ctineşti* (Blaj, 1764), 222 ; Blaj, 1780, 214), *ctini* (Blaj, 1764, 51 ; Blaj, 1780, 50), *mtinile* (Blaj, 1764, 51, 62 ; Blaj, 1780, 50), *mtinilor* (Blaj, 1764, 38 ; Blaj, 1780, 15), *ptine* (Blaj, 1764, 24, 285 ; Blaj, 1780, 360) etc.

— labialele sînt moi :

fumega (Blaj, 1764, 403), *iubesc* (Blaj, 1764, 110 ; Blaj, 1780, 79), *izbăvească* (Blaj, 1764, 50, Blaj, 1780, 79), *meargă* (Blaj, 1764, 312), *mergînd* (Blaj, 1780, 360), *privesc* (Blaj, 1764, 23 ; Blaj, 1780, 23), *răpească* (Blaj, 1764, 138), *răsipească* (Blaj, 1764, 308), *zdrobească* (Blaj, 1764, 96 ; Blaj, 1780, 92) etc.

— *s*, *z*, *ț* moi :

aseamene (Blaj, 1764, 88 ; Blaj, 1780, 123) *asemăna* (Blaj, 1764, 67 ; Blaj, 1780, 46), *brațele* (Blaj, 1764, 40), *curățește* (Blaj, 1764, 47), *dumnezeu* (Blaj, 1764, 21 ; Blaj, 1780, 26), *înțeleage* (Blaj, 1764, 27 ; Blaj, 1780, 26), *înțelepții* (Blaj, 1764, 133), *păzesc* (Blaj, 1764, 74), *păzește* (Blaj, 1780, 28), *seara* (Blaj, 1764, 72 ; Blaj 1780, 68), *semn* (Blaj, 1764, 316), *zece* (Blaj, 1764, 80), *zioa* (Blaj, 1764, 25), *vițelul* (Blaj, 1764, 70) etc.

— *z* peste tot, și nu *dz* :

dumnezeu (Blaj, 1764, 38 ; Blaj, 1780, 26), *blînzi* (Blaj, 1764, 59), *buze* (Blaj, 1764, 24 ; Blaj, 1780, 46), *grumazul* (Blaj, 1764, 51 ; Blaj, 1780, 50), *șezut* (Blaj, 1764, 61 ; Blaj, 1780, 16), *zece* (Blaj, 1764, 80), *zice* (Blaj, 1764, 22 ; Blaj, 1780, 22), *zioa* (Blaj, 1764, 25 ; Blaj, 1780, 42), etc.

— *j* (nu *ğ*) :

ajutoriu (Blaj, 1764, 45 ; Blaj, 1780, 69), *batjocură* (Blaj, 1764, 90 ; Blaj, 1780, 92), *împrejur* (Blaj, 1764, 25 ; Blaj, 1780, 35), *judecă* (Blaj, 1764, 12 ; Blaj, 1780, 69), *judecățile* (Blaj, 1764, 38 ; Blaj, 1780, 43), *junicile* (Blaj, 1764, 183), *jurat* (Blaj, 1764, 25 ; Blaj, 1780, 55) etc.

Se menține, sporadic, *ğ* în *încungiurat* (Blaj, 1764, 35).

— *ș*, *j* moi (înainte de *e*, mai ales în poziție „tare"), în raport de variație liberă cu perechile dure ale acestor consoane :

așezat (Blaj, 1764, 32), *așezămîntul* (Blaj, 1764, 136, 378), *deșertat* (Blaj, 1764, 209), *jelit* (Blaj, 1764, 225), *mișel* (Blaj, 1764, 198), *năcăjesc* (Blaj, 1764, 25), *șezut* (Blaj, 1764, 61) — *așăzat* (Blaj, 1780, 216), *așăzămîntul* (Blaj, 1764, 59 ; Blaj, 1780, 58), *deșărt* (Blaj, 1764, 58 ; Blaj, 1780, 86), *deșărtăciunea* (Blaj, 1764, 143 ; Blaj, 1780, 6), *greșăsc* (Blaj, 1764, 59), *jăli* (Blaj, 1764, 89), *jălit* (Blaj, 1780, 217), *năcăjăscu* (Blaj, 1764, 26 ; Blaj, 1780, 61).

— *s*, *j* duri (înainte de *ea*, în poziție „moale") :

deșarte (Blaj, 1780, 24), *greșalele* (Blaj, 1764, 44), *înfricoșate* (Blaj, 1764, 405), *năcăjașe* (Blaj, 1764, 116), *șade* (Blaj, 1764, 129), *șalele* (Blaj, 1780, 98), *șapte* (Blaj, 1764, 25 ; Blaj, 1780, 220), *săvîrșașe* (Blaj, 1780, 113), *sfîrșașe* (Blaj, 1764, 239).

— *r* dur (înainte de *ea*, în poziție „moale") :

ocărașe (Blaj, 1764, 116, 120 ; Blaj, 1780, 115), *urașe* (Blaj, 1764, 21, 148 ; Blaj, 1780, 142).

— articolul posesiv variabil :

al lui (Blaj, 1764, 277), *ale tale ceriuri* (Blaj, 1764, 252), *ale cerbului* (Blaj, 1780, 39), *ale tale* (Blaj, 1764, 293).

După cum a putut să rezulte din cele de mai sus, încă din deceniul al 6-lea al secolului al XVIII-lea, norma muntenească a fost adoptată în cărțile tipărite în Ardeal, deși motive de ordin religios opreau difuzarea cărților ortodoxe din Muntenia. Este evident că această unificare lingvistică nu poate fi pusă pe seama tipografilor.

Faptul că la jumătatea secolului al XVIII-lea limba cărților bisericești tipărite se „muntenizează", supunîndu-se normelor limbii literare

muntene, se confirmă şi în cazul *Psaltirilor* tipărite în cele trei ţări româneşti.

Se poate vorbi de o anumită muntenizare a normelor chiar în *Psaltirea* tipărită la Iaşi în 1743, deşi în acest caz nu avem a face, după toate probabilităţile, cu o acceptare deliberată a normelor munteneşti, ci cu scăpări ale diortositorului sau tipografului, care aveau înaintea lor un model provenit din Ţara Românească. Afirmînd acest lucru, ne gîndim înainte de toate la prezenţa lui *z*, *j* şi a rostirii dure a consoanelor *ş*, *j* (*necăjaşte*, *şade*) şi *r* (*uraşte*). Alte particularităţi preluate din textul muntean, cum ar fi păstrarea lui *ă* protonic şi a lui *e* medial aton, coincideau cu normele tradiţionale moldoveneşti, care recomandau aceste rostiri, chiar dacă tolerau şi pronunţările „populare", cu *a* şi, respectiv, *i*.

Situaţia existentă în *Psaltirile* moldoveneşti din deceniile 6 şi 7 ale secolului al XVIII-lea indică însă clar o muntenizare, o „literarizare" pe care o demonstrează renunţarea la unele norme moldoveneşti mai vechi (situaţia lui *dz*, *ğ*, rostirea dură a lui *ş*, *j*, *r* etc.). Fonetismele moldoveneşti apar cu totul rar şi ele trebuie considerate a fi simple scăpări ale unor persoane deprinse, pînă nu de mult, să se conformeze unor alte norme literare.

Faptele de mai sus arată clar că la această dată se pusese deja problema de a recunoaşte unui anumit uz al limbii calitatea de limbă literară şi pentru moldoveni, acest uz fiind cel impus de cărţile munteneşti.

Deşi rămîne greu de decis dacă abandonarea unor particularităţi moldoveneşti s-a făcut sau nu cu conştiinţa că formele moldoveneşti sînt dialectale, situaţia din cărţile tipărite la Iaşi în 1757 şi 1766 arată că este vorba de preluarea unor norme de provenienţă muntenească, a căror acceptare se datorează tocmai acţiunii unificatoare exercitată de tipăriturile munteneşti şi, în mai mică măsură, existenţei acestor fenomene în graiurile din sudul Moldovei.

În timp ce în Moldova continuă să apară în cărţile tipărite, deşi sporadic, particularităţi regionale, în deceniile 6, 7 ale secolului al XVIII-lea, în Transilvania, influenţa tipăriturilor munteneşti pare a fi fost mai puternică. După cum am văzut, cărţile ardeleneşti adoptă cu mai puţine rezerve limba de tip muntenesc (abandonează în totalitate vechile norme, pe care le întîlneam în cărţile bălgrădene), poate şi datorită activităţii culturale şi tipografice mai puţin organizate pînă la 1750 şi care explică o difuzare mai puternică a cărţilor munteneşti. Trebuie să se aibă în vedere însă şi evoluţia graiurilor populare ardeleneşti, mai apropiată de situaţia din Ţara Românească.

În concluzie putem afirma, pe baza întregului material prezentat mai sus, că examinarea ediţiilor *Psaltirii* din secolul al XVIII-lea (1716—1780) confirmă că spre 1750 limba literară manifestă o clară tendinţă de unificare, prin acceptarea normelor munteneşti în tipăriturile apărute la Iaşi şi Blaj. Rămîne ca cercetarea atentă a altor cărţi bisericeşti apărute în răstimpul de mai sus să aducă noi date în această problemă de o deosebită însemnătate pentru istoria limbii române literare.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA TRADUCERILE ROMÂNEȘTI DIN *HALIMA* ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

DE

MIRCEA ANGHELESCU

Manuscrisul 1067 de la Biblioteca Academiei este un miscelaneu; el cuprinde *Viața și petrecerea prea înțeleptului Esop* (f. 1—25), *Alte pilde filosofești* (f. 25^{v}—32^{r}), *Începutul vieții și a faptelor lui Bertoldo*, de Giulio Cesare Croce (f. 34^{r}—78), *Istoria unii feti di împărat cu un alvagiu* (f. 71^{r}—73^{v}), *Istorie lui Halil, feciorul lui Ahmet împărat de la Bagdat și a lui Ibraim ficiorul vizirului dă acolo* (f. 91^{r}—102^{v}), *Istorie a unui neguțitoriu din Țarigrad ce s-au numit negustorul cel frumos* (f. 118^{r}—122^{v}), un fragment din *Sindipa* (f. 131^{v}—134^{v}), *Istorie nebunului Pavăl ce era și pe cît era nebun pe atîta iara și înțelept* (f. 135^{r}—138^{r}). Este deci o culegere de povestiri desfătătoare și morale totodată, cum cunoaștem numeroase din aceeași epocă (manuscrisul datează din 1779). Alături de povestirile enumerate mai sus, dintre care unele sînt bine cunoscute și studiate, figurează alte trei : *Istorie lui Abu Hasim carele au fost trăitoriu într-o cetate anumi Bagdat care era supt stăpînirea înpăratului Aron de la Bagdat* (f. 74^{r}— 88^{v}), *Istorie lui Huz înpăratul de la Bagdat carile au cercat ca să afle om fără de casavetu* (f. 106^{r}—114^{r}), *Istorie lui Huz înpăratul de la Bagdat pentru o fimei de la care înșelîndu-să avu casavetu* (f. 123^{r}—131^{r}). Acestea sînt fragmente din *Halima*, și anume unele din povestirile lui Pétis de la Croix cuprinse în *O mie și una de zile*, pe care traducerea grecească le alătură celor din veritabila *O mie și una de nopți*, tradusă în franceză de Galland.

Prima dintre aceste povestiri provenind din celebra *Halima*, *Istoria lui Abu Hasim*, este traducerea incompletă a capitolului care se găsește în textul grec sub titlul Ἱστορία τοῦ Καλίφ Ἀρουν Ἀρασχίδ. Titlul românesc rămîne greu de explicat dacă nu ne raportăm la cel original, francez, din primul tom al culegerii lui Pétis de la Croix, *Histoire d'Aboulcasem Basry* ; inexplicabilă este și forma Zafir și Zamfir pe care o capătă numele vizirului Djaafar, pe care textul grec o redă prin Γιαφαρ. Celelalte două povestiri traduc episoade din ciclul lui Bedreddin Lolo, regele Damascului, care întreprinde o largă investigație printre supușii săi pentru a afla dacă toți oamenii ascund în sufletul lor cîte o nemulțumire sau tristețe, subiect

pentru dezvoltarea mai multor poveşti relativ independente; *Istoria lui Huz înpăratul de la Bagdat carile au cercat ca să afle om fără de casavetu* traduce începutul acestui ciclu, al cărui titlu în intermediarul grec este Ἱστορία τοῦ βασιλέως βεδρεδὶν Λώλου καὶ του βεζύρησου, iar *Istoria lui Huz înpăratul de la Bagdat pentru o fimei de la care înşelîndu-să avu casavetu* traduce *Histoire de la belle Arouya* (în textul grec Ἱστορία τῆς ὡραίας Ἀρουγίας). Dat fiind că povestirile respective sînt decupate din context şi utilizate independent, autorul acestei remanieri este obligat să reia în începutul celei de-a doua povestiri partea explicativă a primei şi astfel introducerea celor două texte este foarte asemănătoare. Prima povestire începe astfel: „În vremile vechi era un înpărat la Bagdat anume Huz, carele în mulţi ani trăind tot bine şi cu pace întru înpărăţiea sa, vrut-au să facă cercetare între toţi oamenii carii să afla supt stăpînirea lui ca să vază, putea-va găsi vreun om carele să nu aibă vreun casavet în toată viaţa lui? Deci chemă pe viziriul său carele îl avé, fiind om foarte înţelept şi cu socoteală, şi-i zisă: lală, voi să fac cercetare ca să văd, putea-voi găsi vreun om ..." etc. Cealaltă povestire începe aproape identic, cu excepţia absenţei vizirului, care nu mai e necesar în economia naraţiunii: „În vremea vechi era la Bagdat un înpărat pre carele îl chema Huz. Acestu înpărat întru mulţi ani trăind întru înpărăţiea sa în pace şi bine, nesupărat de către nime, fiind şi om înţeleptu, în multe feliuri şi în multe chipuri au cercat ca să poată afla om fără de casavetu, să nu fii avut în viiaţa lui vreo voe ră. Şi spre aceasta multu nevoindu-să, multă cercetare au făcut atît în Bagdat, cîtu şi în toată ţara cîtă avea...". Schimbarea numelui împăratului, din Bedreddin Lolo în Huz, şi a locului acţiunii, de la Damasc la Bagdad, nu se poate deocamdată explica; toate textele care traduc în mod cert intermediarul grec nu prezintă aceste caracteristici. Importantă în acest context ni se pare şi prezenţa turcismelor, dintre care două apar în chiar scurtele fragmente citate: apelativul familiar *lală*, folosit în principiu pentru preceptorul unui prinţ sau al altei persoane de rang înalt, şi *casavet*, cuvînt turcesc împrumutat din arabă care înseamnă „supărare, nenorocire".

Ms. 1362 de la aceeaşi bibliotecă este tot un miscelaneu, însă de o factură puţin deosebită. Şi el conţine mai multe povestiri, cele de la început făcînd parte dintr-un ciclu oarecum asemănător, cu locul desfăşurării la Istanbul: *Istoria lui Ghiuzel Gheorgache* (f. 3^r—12^v), *Istoria celor doi hoţi* (f. 12^r—17^v) şi *Istoria celor doi calici* (f. 18^r—18^v). După ele începe, fără tranziţie, o redacţie curioasă din *Halima*, în care realităţile sînt deformate şi numele schimbate pentru a sugera desfăşurarea istoriilor în acelaşi cadru al împărăţiei otomane. Cunoscutul început al celor *O mie şi una de nopţi*, unde apar — în redacţia grecească şi deci în traducerile româneşti obişnuite — Sofi Aidin împăratul Indiei, şi Shazinan, împăratul tătarilor de la Samarcand, este redat în acest manuscris astfel: „Pă vremea cînd era înpărăţia Ţarigradului mai mică, era înpărat sultan Ahmet iar la Bagdat înpărăţea frate-său cel mai mare anume Selim. Deci sultan Ahmet au chemat pă vizirul lui şi i-au zis: mie mi s-au supărat lală, şi mi s-au făcut şi dor, şi voiu să mă duc la Bagdat..." (f. 18^v). Textul continuă fără să semnaleze în vreun fel modificarea titlului anunţat încă de la f. 18^v, pînă la f. 22^v, unde apare în mijlocul relatării despre sîngerosul obicei luat de sultan, de a se cununa în fiecare seară cu cîte o fecioară

pe care o dădea călăului a doua zi, apare titlul *Halima*, după care textul continuă: „Vizirul însă avé fete doaoă, pe cea mare o chema Halima iar pă cea mică Armira" etc. Textul din *Halima*, care continuă pînă la f. 75^{r}, unde începe istoria unui cizmar din Țarigrad, este însă fragmentar și prezintă unele particularități și inversiuni în ordinea textelor. După începutul obișnuit, preluat din traducerea lui Galland, urmează în ordinea firească *Histoire du premier vieillard et de la biche*, cu modificarea că nu soția negustorului este cea care vrăjește pe sclavă și o transformă în căprioară, ci invers; urmează (f. 31^{r}) traducerea povestirii din culegerea lui Pétis de la Croix *Histoire de la belle Arouya*, care se află abia în vol. III al traducerii grecești, după care povestirea revine la începutul ciclului lui Bedreddin Lolo (f. 39^{v}), cu numeroase intervenții — îndeosebi reduceri operate în text — pînă cînd, după întîlnirea cu bogatul negustor Ambulvar (în text Abdul), în loc să urmeze relatarea celor nouă călătorii ale lui Ambulvar, urmează călătoriile lui Sinbad marinarul, din primul volum al textului grecesc, adică revenind la textul original al celor *O mie și una pe nopți*. Se sare apoi din nou înapoi, pentru a reveni la ciclul celor trei dervișI și al celor cinci femei din Bagdad (tot după Galland), și urmează istoria celui de-al doilea derviș și apoi istoria Zobeidei, care încheie ciclul.

În afară de aceste particularități, textul prezintă, ca și manuscrisul 1067, unele turcisme, atît în povestirile inițiale, care nu fac parte din *Halima*, cît și în textul acesteia: *mola*, *cadiu*, *marghiol*, *hanum*, *sarai* etc. Mai trebuie menționat că manuscrisul poartă drept unic titlu, la f. 2^{r}, înainte de începutul unei povestiri fără titlu propriu, indicația: „Halima scoasă după turcie pă rumânie". Coroborată cu prezența turcismelor menționate din text, precum și cu prezența chiar a cîtorva fraze turcești într-una din povestirile constantinopolitane (în *Istoria celor doi calici*, f. 18^{r}), deformate însă de copist, indicația nu trebuie respinsă cu ușurință.

Cele două manuscrise descrise aici pe scurt se depărtează, indiscutabil, de tipul obișnuit al traducerilor din *Halima* din secolul al XVIII-lea, care redau fidel — cel puțin în intenție — textul grecesc. Chiar dacă nu admitem ipoteza unui intermediar turc pentru aceste traduceri, ipoteză greu de admis totuși din cauza probelor insuficiente, trebuie să acceptăm ideea că textele sînt traduse de un cunoscător al limbii turce, care încearcă să redea „culoarea locală", orientală, a poveștilor pe măsura posibilităților sale, raportîndu-se la realități mai bine cunocute lui — cele turcești —, folosind cuvinte turcești și modificînd numele proprii în unele cazuri; desigur, acest traducător poate fi cel al textului în limba română, după cum poate fi, și cu mai multă probabilitate, cel al textului din care se traduce în română. Originea acestui text este însă imposibil de stabilit, cel puțin pentru moment; deși traducerea românească conține și turcisme, după cum am văzut, și unii termeni grecești, diferite elemente se opun atribuirii unei origini grecești sau turcești acestui intermediar: lipsa oricărui precedent privind traduceri directe din turcă în română în această epocă, limba foarte corectă și colorată a traducerii (pentru ipoteza unui intermediar turc) și diferențele considerabile față de textul grecesc cunoscut, precum și imposibilitatea redării unor nume proprii prin filieră grecească (pentru ipoteza unui intermediar grec).

Ceea ce este mai important, în acest stadiu al cercetării cel puțin, este faptul că poveștile din *Halima* tind să cucerească o oarecare autonomie

în cadrul culegerilor de istorii didactic-moralizatoare şi de desfătare, slăbindu-şi nu numai legătura cu trunchiul de origine, ci şi chiar cu textul de bază, pe care înşişi traducătorii nu se simt cîtuşi de puţin obligaţi să îl respecte cu exactitate, fapt care face atît de grea — şi adesea imposibilă— stabilirea originalului unei traduceri prin comparaţia textelor. Simţind latura fabuloasă a povestirilor şi contribuind în felul lor la dezvoltarea ei, traducătorii noştri colaborează la textul pe care îl traduc, ba chiar traducătorul ms. 4136, de la sfîrşitul secolului, propune cu umor să fie considerate din numărul „minciunilor" chiar greşelile pe care eventual le-a comis în traducerea sa : „acel din cititori de va ceti cineva şi vreo minciună din tălmăcire [va găsi], să nu pue la ponos, ci de vreme ce toate istoriile acestea sînt minciuni, să socotească şi aceea în numărul celorlalte şi să priimească cu drag această osteneală..." (f. 1[r]).

CEL MAI VECHI *GROMOVNIC* ROMÂNESC

DE

ALEXANDRU MAREŞ

1. Deşi interzise de biserică [1], textele populare de astrologie sau de prevestire au cunoscut, începînd cu secolul al XVII-lea, o largă difuzare între români, în primul rînd, prin mijlocirea copiilor manuscrise. După *Rojdanicul* copiat în 1620 de popa Ion din Sîmpetru, cele mai vechi texte româneşti aparţinînd acestei producţii literare sînt *Gromovnicul* şi *Trepetnicul*. Contrar aşteptărilor, primele versiuni ale ambelor texte se păstrează, alături de cîteva texte religioase (*Paraclisul Precistei*, diverse molitve, *Zece porunci a legiei vechi* etc.), într-o carte tipărită, foarte probabil, la Govora [2] (circa 1639). Această alăturare de *libris recipiendis et non recipiendis* pe care o prezintă produsul unei oficine tipografice ortodoxe este de-a dreptul surprinzătoare. Pe bună dreptate ne putem întreba dacă, în combaterea literaturii de astrologie populară, punctul de vedere al oficialităţilor religioase din Ţara Românească era mai puţin ferm decît cel al clerului din Moldova, sau, dimpotrivă, dacă cartea nu a fost tipărită pe ascuns, în scopuri comerciale, eventual, într-o altă localitate. La prima vedere, explicaţia din urmă nu pare satisfăcătoare, întrucît garnitura de litere de la Govora nu putea fi înstrăinată fără o prealabilă încuviinţare din partea conducătorului tipografiei, Meletie Macedoneanul, de fapt şi el o faţă bisericească. Totuşi o asemenea posibilitate nu trebuie definitiv înlăturată. Se ştie că, în 1640 sau 1642 [3], popa Dobre a tipărit, probabil cu aceeaşi garnitură de litere, *Catehismul* calvin în satul Prisaca. Nu ar fi,

---

[1] A se vedea în acest sens lista de cărţi oprite tradusă de Staico Grămăticul (N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, Bucureşti, vol. I, 1929, p. 267—271) şi dispoziţiile cuprinse în *Şapte taine* şi *Îndreptarea legii* (M. Gaster, *Chrestomatie română*, Leipzig — Bucureşti, vol. I, 1891, p. 116, 162).

[2] După ce avansase în 1922 ipoteza tipăririi cărţii la Alba Iulia (*Cea mai veche carte rakoczyană*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", I, 1921—1922, p. 168), N. Drăganu revine asupra acestei localizări, propunînd tipărirea ei la Govora (*Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, Bucureşti, 1938, p. 43).

[3] Într-o conferinţă ţinută la 13 decembrie 1938, N. Drăganu a emis ipoteza tipăririi *Catehismului* în 1642 (cf. Şt. Paşca, *Cel mai vechi ceaslov românesc*, Bucureşti, 1939, p. 18).

prin urmare, exclus ca tot el să fi tipărit, de această dată pe propriile lui speze şi fără nici un comandament calvin sau ortodox, mica carte in —8°, de numai 64 de file. Oricare ar fi explicaţia reală a structurii contradictorii pe care o prezintă tipăritura de faţă, un fapt ni se pare limpede : textele de astrologie populară satisfăceau gustul unui mare număr de cititori, dornici să afle din indicaţiile naive ale acestor cărţi cursul viitor al vremii şi al evenimentelor. Solicitarea acestui gen de literatură, exprimată pregnant şi de marele număr de manuscrise care a difuzat-o, explică cel mai bine includerea celor două texte de prevestire în cuprinsul tipăriturii. În acest context, se poate presupune că, încă înaintea tipăririi *Gromovnicului* şi *Trepetnicului*, românii cunoscuseră, prin mijlocirea copiilor manuscrise, textele celor două cărţi. După cum vom arăta în continuare, dispunem în prezent de dovada certă că, dintre cele două texte, *Gromovnicul* a cunoscut o altă versiune românească, anterioară celei tipărite în jurul anului 1639.

2. În 1847 T. Cipariu a semnalat existenţa unui manuscris „din a. 7145 sau de la Chr. 1636, ce afară de alte multe, cuprinde şi ... un громовникъ, tractat astrologic cu explicare"[4]. Cu acest prilej, învăţatul blăjean a reprodus şi un mic fragment din textul *Gromovnicului*. Revenind mai tîrziu cu o descriere a textelor din manuscris, T. Cipariu nota că sînt scrise „de mai multe mînu şi din diverse tempure" [5]. Fragmentul din versiunea *Gromovnicului* lui T. Cipariu a fost reprodus ulterior şi de M. Gaster în a sa *Chrestomatie*, unde, fără nici o justificare, textul este datat 1660—1680[6]. La N. Drăganu însă versiunea cuprinsă în manuscrisul lui Cipariu devine databilă „de pe la capătul secolului al XVII-lea" [7]. După cum ne-am putut convinge, aprecierea vechimii manuscrisului este întemeiată, în acest caz, pe o informaţie greşit preluată de filologul clujean din *Principia de limbă şi de scriptură*; în realitate indicaţia „de pe la capătul secolului al XVII-lea" nu se referă la acest manuscris, cum a crezut N. Drăganu, ci la cu totul altul [8]. Fără a controla sursa informaţiei, N. Cartojan a prelungit existenţa acestei erori în sinteza sa despre cărţile populare [9]. Din succinta prezentare a datărilor succesive pe care le-a cunoscut versiunea *Gromovnicului* din manuscrisul lui T. Cipariu, merită să reţinem următorul fapt : în 1847, învăţatul blăjean îşi prezenta manuscrisul ca datînd din 1636, iar 19 ani mai tîrziu el revenea cu precizarea că textele din cuprinsul lui sînt scrise la epoci diferite. Ca atare, este firesc să ne întrebăm care anume text din acest manuscris, rămas atîta timp nestudiat, aparţine anului 1636 ? Răspunsul, în căutarea căruia am pornit mai de mult, era condiţionat de aflarea manuscrisului.

---

[4] „Organul luminării", nr. XXV, 21 iunie 1847, p. 130.

[5] *Principia de limbă şi de scriptură*, Blaj, 1866, p. 114.

[6] *Op. cit.*, p. 175.

[7] *Cea mai veche carte rakoczyană*, p. 177.

[8] Este vorba de un manuscris care cuprinde un fragment de *Octoih*, *Apostolii şi Evanghelia* pre unele zile, duminici şi sărbători, *Slujba svintelor strastii* şi un fragment de *Liturghie* (cf. T. Cipariu, *Principia de limbă şi de scriptură*, p. 115, sub *Tt.*).

[9] *Op. cit.*, p. 179.

3. La Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj, figurează sub cota CRV 31/43 un volum avînd legate împreună cîteva texte tipărite (*Învățături peste toate zilele* — Cîmpulung, 1642, *Poveste la 40 de mucenici* — Bălgrad, 1689, *Rînduiala diaconstvelor* — Bălgrad, 1687) și unele fragmente manuscrise (*Slujba sv*⟨ i ⟩*ntelor straste*, *Gromovnic*, *Cele 12 vise în tîlcuirea lui Mamer*, *Molitvenic*, în românește, f. 36^r—40^v, și în slavonă cu indicații tipiconale românești, f. 40^v—46^v, *Molitvenic* românesc, f. 47^r—66^v).

Notația *Bibl. Cipariana*, *N° 24*, de pe prima copertă interioară, dovedește că volumul miscelaneu a aparținut odinioară lui T. Cipariu. Parcurgînd titlurile textelor tipărite și manuscrise din acest volum ne putem ușor convinge că ele corespund întocmai titlurilor din sbornicul semnalat de același autor în 1847 și 1866. În sfîrșit, această concluzie este întărită și de identitatea, sub raportul textului, a fragmentului de *Gromovnic* tipărit de T. Cipariu cu cel din *Gromovnicul* aflat în volumul de față.

Dintre textele manuscrise de format in —4^0, scrise de mîini diferite și la epoci deosebite, *Gromovnicul* și *Cele 12 vise în tîlcuirea lui Mamer* au, cu excepția cîtorva pagini pe care le vom indica mai departe, un copist comun. Textul *Gromovnicului* este cuprins pe filele 22^r—29^v (un caiet de 8 file), iar textul *Celor 12 vise în tîlcuirea lui Mamer*, pe filele 30^r—35^v (un caiet de 6 file). După cum indică critica de text (vezi p. 34) și conținutul celor două caiete pe care sînt scrise textele, lipsesc 2 file, corespunzătoare unei jumătăți de coală : prima după f. 29, a doua după f. 35. Ambele texte, scrise cu cerneală brună, prezintă o scriere caracteristică manuscriselor transilvănene. Filele 22^r—29^v, 32^r—33^v sînt scrise de un alt copist decît filele 30^r—31^v, 34^r—35^v.

Am indicat mai sus că celelalte texte manuscrise aparțin altor copiști, deocamdată neidentificați. Orientîndu-ne după unele însemnări existente pe filele textelor tipărite [10], putem deduce că legarea lor împreună cu fragmentele manuscrise între scoarțele actualului volum este posterioară anului 1699. Referitor la cele două caiete pe care sînt scrise *Gromovnicul* și *Cele 12 vise în tîlcuirea lui Mamer* nu putem stabili dacă ele au făcut sau nu parte dintr-un manuscris inițial mai extins (caietele nu poartă nici o signatură chirilică). În schimb, două însemnări existente pe filele primului caiet lămuresc data scrierii acestor texte, numele copistului și al proprietarului micului fragment manuscris. Prima însemnare (f. 24^r), parțial înscrisă într-un chenar (vezi fig. 1), are următorul conținut : сию громовникъ ало брътн̂ ѿ сърата пнⷭ҃ поⷫ҃ стнⷩ҃ачꙋ̂҃ мо'за'. În continuare : громовнйⷦ ащи къ чесло овнѣ лѣ҃ зрме „Acest *Gromovnic* ⟨ este ⟩ a

$$\frac{5509}{1636}$$

lu Brătilă din Sărata. A scris popa Stanciul Moza (?). Gromovnic. Dacă ⟨ se va întîmpla ⟩ în cisla berbecilor. Anul 7145—5509 = 1636”.

---

[10] Însemnările prezente pe filele *Poveștii la 40 de mucenici* și a *Rînduielii diaconstvelor* atestă că diaconul Luca din Avrig a donat prima carte în 1692 popii Oprea din Sărata, iar pe a doua în 1699 popii Ion din aceeași localitate.

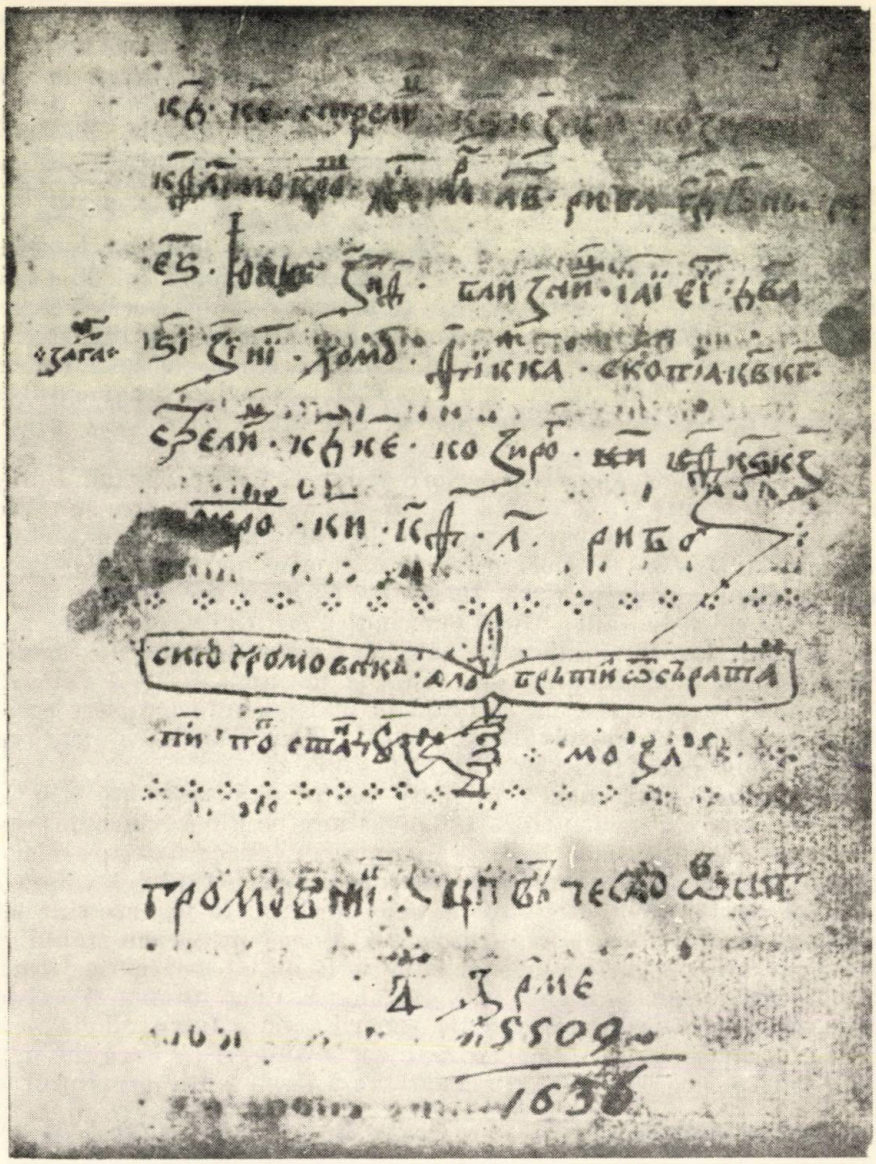

Fig. 1

La f. 26^{v}, s-a notat de aceeaşi mînă care a scris însemnarea anterioară şi textul manuscris : братиль кни̑г за съра̑ ѡ̑тово „Brătilă, carte pentru Sărata Oltului". (vezi fig. 2).

4. Din cuprinsul însemnărilor reiese că textele au fost scrise între 1 septembrie şi 31 decembrie 1636 de popa Stanciul pentru un oarecare

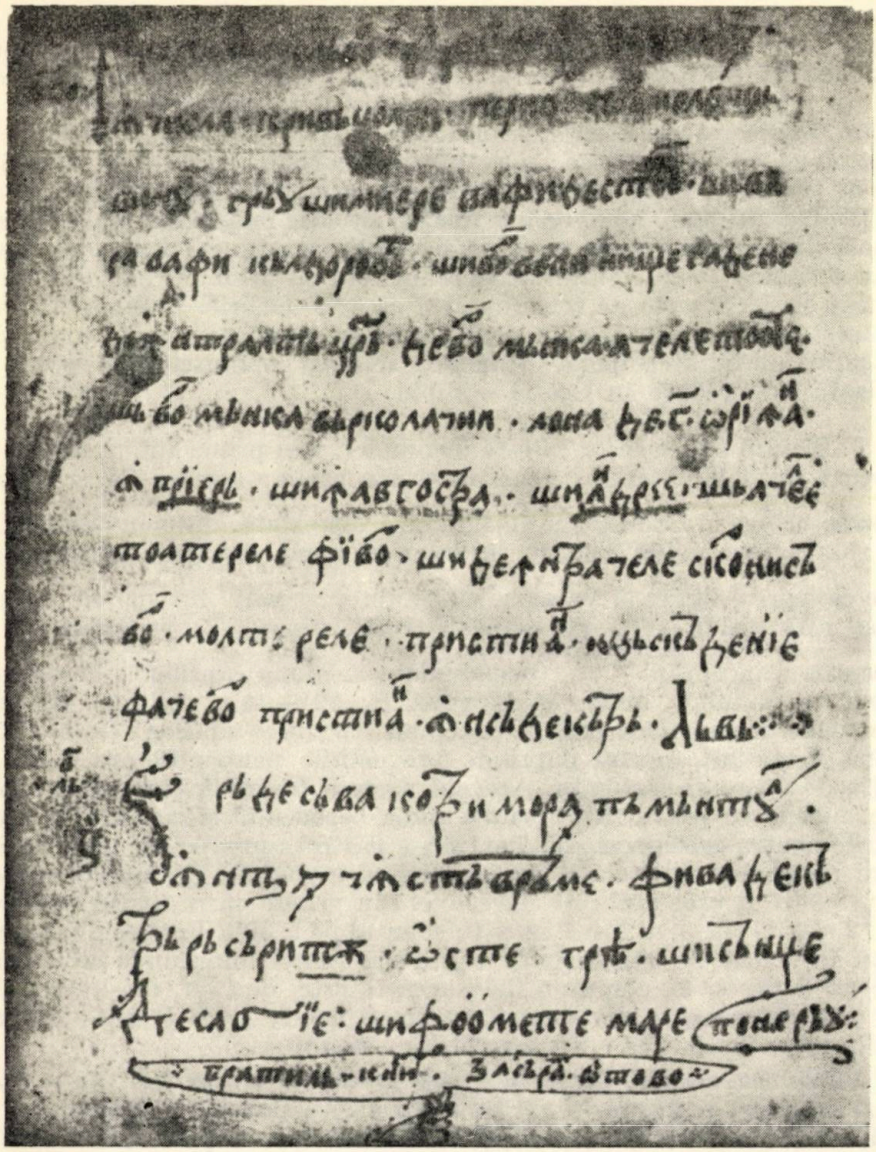

Fig. 2

Brătilă din Sărata Oltului, actuala comună Scorei, județul Sibiu. Dispunem însă și de unele informații suplimentare referitoare la posesorul și copistul manuscrisului. La 1680 era preot în Sărata Oprea Brătilă [11], probabil fiul sau vreo altă rudă a lui Brătilă menționat în cele două însemnări. Același preot Oprea primește în 1692 din partea diaconului

[11] St. Meteș, *Viața bisericească a românilor din Țara Oltului*, Sibiu, 1930, p. 104.

Luca din Avrig *Povestea la 40 de mucenici* [12], ceea ce dovedeşte că cel puţin o parte din textele tipărite şi manuscrise din acest volum au aparţinut familiei Brătilă din Sărata. Mai bogate sînt însă referinţele documentare referitoare la popa Stanciul, copistul manuscrisului de care ne ocupăm. La Scorei sînt înscrişi în 1637, sub titlul de *Boijerok*, popa Stanciul împreună cu tatăl său Streza; ei se trăgeau din ramura vechiului Stanciul, boier de Scorei [13]. După cum dovedesc urbariile Ţării Făgăraşului pentru anul 1648, popa Stanciul avea o frumoasă situaţie materială, fiind posesor de moşie boierească, moară de făină şi vite [14]. Doi din cei trei copii ai săi, Ştefan şi Andrei Deac, figurau la Scorei în 1664 cu titlul de *Boerok* şi tot ei obţineau în 1668 carte de scutire din partea lui Gabriel Bethlen [15]. Datorită acestor informaţii bogate care lămuresc originea şi locul unde şi-a desfăşurat activitatea popa Stanciul, scrierea manuscrisului poate fi localizată cu precizie în Scorei — Sibiu.

5. Textul *Gromovnicului* este incomplet. Din prima filă (f. 22) nu se păstrează decît jumătatea de sus. Pe prima parte a acestei file, sub titlul громовник в҃ї м҃ц, „Gromovnic 12 luni", se reprezintă, într-un desen stîngaci, roata vieţii, avînd înscrise în interior nume de zodii, oraşe şi ţări (între ele pare a figura şi Valahia, scrisă abreviat вла҃). Pe spatele acestei file se află titlul, scris cu cerneală roşie, начело / ... /громовник / ... / м҃ц априлїа „începutul ... Gromovnic ... luna aprilie". Partea de început a textului, scrisă în slavonă (f. 22ᵛ—24ʳ), conţine indicarea zodiei pentru ziua fiecărei luni, începînd cu luna aprilie. De la f. 24ᵛ şi pînă la f. 29ᵛ, textul cuprinde prevestirile pentru fiecare zodie în funcţie de tunet şi cutremur. Această parte a textului, tradusă în româneşte, începe cu prevestirile pentru zodia berbecului şi continuă cu prevestirile pentru celelalte zodii. Textul s-a păstrat aproape complet, lipsind numai materia pentru zodia peştelui (circa o pagină). Întinderea acestei lacune poate fi uşor stabilită dacă avem în vedere că în textul următor, *Cele 12 vise în tîlcuirea lui Mamer* (începutul pe f. 30ʳ), lipseşte din primul vis un fragment de aproximativ o pagină. Astfel, omisiunile celor două texte nu depăşesc în comun o filă; aceasta este, de fapt, fila lipsă (între f. 29 şi f. 30) pe care am semnalat-o mai înainte (vezi p. 31) cînd am stabilit extensiunea celor două caiete din manuscris.

Versiunea acestui *Gromovnic* este tradusă din slavonă. Din multele dovezi care pot fi aduse în sprijinul afirmaţiei noastre le prezentăm pe următoarele: **a**) titlurile şi indicarea zodiilor care stăpînesc ziua fiecărei luni sînt în slavonă (f. 22ᵛ—24ʳ); **b**) începutul materiei pentru fiecare zodie are în textul românesc un subtitlu în slavonă (ex.: аще въ число ѡвень, аще въ число юнцѣ etc.); **c**) textul românesc păstrează cuvinte slavone netraduse (м҃цъ, f. 25ʳ/8, стерелиц, pentru стрелицъ, f. 28ᵛ/2, козиро҃, f. 29ʳ/

[12] Vezi însemnarea amintită la nota 10.

[13] D. Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI—XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VI, 1963, p. 274.

[14] *Ibidem*, p. 219, 274.

[15] *Ibidem*, p. 275.

13 etc.) sau adaptate limbii române (Хомотолои, f. 27ᵛ/2, de la v. sl. Хомѫтъ „cumpănă", мокрошꙋлои, f. 29ᵛ/9, de la v. sl. мокрошь „zodia vărsătorului" etc.); d) prezenţa unor calcuri din slavonă (*lemnele* „copaci", f. 25ʳ/9, de la v. sl. дрѣво „copac" şi „lemn" etc.). O problemă interesantă pe care o ridică cercetarea acestui text este aceea a stabilirii prototipului slavon al traducerii şi, în legătură cu aceasta, a eventualelor prelucrări pe care le-a suferit versiunea românească în raport cu modelul ei străin. Textele slavone ale acestei scrieri păstrate în bibliotecile din Bucureşti[16] şi Cluj[17] prezintă versiuni diferite de versiunea românească. De asemenea, nici unul din cele trei texte publicate de N. Tihonravov[18] nu explică particularităţile versiunii româneşti[19].

Manuscrisul nostru conservă o versiune diferită de versiunea tipărită (circa 1639). Constatarea îi aparţine lui N. Drăganu, care a colaţionat micul fragment reprodus de T. Cipariu cu textul corespunzător din tipăritură[20]. Confruntarea integrală a celor două texte nu schimbă cu nimic concluzia filologului clujean. Spre exemplificare, prezentăm, în paralel, alte două pasaje alese la întîmplare din versiunile celor două texte:

Versiunea manuscrisă din 1636

De să va întimpla în
cisla racului[22], vîntu priste
totu[23] anulu[24] fi-va şi
grîul şi miare ave-va scă-
denie multă[25]. Şî icrele ra-
cului[22] plămădi-să-vor[25*] şi
apele vor scăde şi peştele rău
va peri. Şî într-ace parte
mari oşti să vor strînge şî
foamete să va face[26] şî
sîngi de sabie...

f. 26ʳ/1–8

Versiunea tipărită (circa 1639)[21]

De va tuna în numărul ra-
cul[ui] atunce un om mare va
muri şi vor fi vînturi mari
şi ariile se vor înple de grîu
şi în lature despre apus va fi
rane şi friguri multe, şi în
legumi va fi scădenie, şi va
fi iarnă gré, şi plouroasâ, şi
oarecine un domnu va peri...

p. 255

---

[16] BAR, ms. sl. 702; ms. rom. 4620, f. 421ʳ – 455ʳ.

[17] Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj, ms. sl. 26, f. 328ʳ–329ᵛ.

[18] Nicolai Tihonravov, *Памятники отреченной русской литературы*, Moscova 1863, p. 361–374.

[19] Nu ne-a fost accesibilă lucrarea lui St. Novaković, *Primeri književnosti i iezika staroga, i srpskoslovenskoga*, Belgrad, 1877, în care se publică mai multe texte de *Gromovnic* (apud N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakoczyană*, p. 183).

[20] *Cea mai veche carte rakoczyană*, p. 177.

[21] Pentru versiunea tipărită ne-am adresat textului reprodus de N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakoczyană*, p. 253–258. Trimiterile se fac la paginile ediţiei.

[22] Scris: раколои.

[23] Scris: тоотꙋ.

[24] Scris: анолꙋ.

[25] Scris: молть.

[25*] Scris: плимъди съ ворь.

[26] Scris: Фа҃.

De să va înt<î>mpla în
cisla homotului [27] semnul,
face-să-vor războaie [28] şi [29]
senge fi-va şi unii cu [30]
alalţi tăie-se-vor şi [29]
foamete [31] mare fi-va şî ce-
tăţi [32] pridădite fi-vor şi
mulţi [33] oameni [34] închi-
na-se-vor...
f. 27ᵛ/1—6

De va tuna întru numărul
cum'penei, războiu şi tăiare
va fi, şi unulŭ spre alaltŭ va
rădicà vrajbâ şi multă pacoste
va fi de fieri sălbatece, şi
pre alocuré şi foamete va fi
iarâ pre alocuré rodŭ mulŭtŭ....
p. 256

După cum rezultă din această comparaţie, între cele două versiuni există o totală independenţă. Privitor la extensiunea celor două versiuni, se observă că materia este mai restrînsă în manuscris pentru prevestirile legate de cutremur. Demn de relevat ni se pare faptul că în versiunea manuscrisă răzbat reminiscenţele unor credinţe populare, cum ar fi, de pildă, aceea a vîrcolacilor care mănîncă luna (*vor mînca vîrcolacii luna de 3 ori în an*, f. 26ᵛ/6) sau a priculicilor aducători de moarte (*pricolici încă să vor rădica şi frică va fi de moarte*, f. 25ᵛ/9—11).

Pînă la proba contrarie, manuscrisul popii Stanciul păstrează cea mai veche traducere românească a *Gromovnicului*. Referitor la circulaţia acestei versiuni nu deţinem nici un indiciu. Din marele număr de gromovnice păstrate la Biblioteca Academiei R. S. România nu am găsit nici unul al cărui text să consune cît de cît cu textul manuscrisului din 1636. În general, manuscrisele cercetate reproduc fie versiunea tipărită (circa 1639), fie versiunea tradusă din greacă pe care o regăsim întîia oară în manuscrisul copiat la Braşov de Costea dascălul (BAR, ms. rom. 1436). În lumina acestor constatări s-ar putea crede că versiunea din 1636 a rămas zăvorîtă pentru totdeauna între paginile manuscrisului popii Stanciul, şi, ca o consecinţă a acestei interpretări, că preotul din Scorei este autorul traducerii. Totuşi, la o cercetare mai atentă, manuscrisul clujean nu pare a conserva textul autograf al traducătorului. Trecînd peste numeroasele omisiuni de litere, care şi-ar putea afla prezenţa şi sub pana unui traducător [35], vom semnala cîteva fapte care ne fac să credem că textul popii Stanciul este o copie. Indicîndu-se calamităţile care se vor abate pe pămînt în zodia vărsătorului (*cisla mocroşului*), se notează, drintre altele, şi faptul că *beserici posti-vor* (f. 29ᵛ/4). Sensul este în acest loc evident corupt şi, fără nici o greutate, el poate fi restabilit, dacă adoptăm lecţiunea *beserici pustii-vor*, întîlnită, dealtfel, şi în versiunea tipă-

---

[27] Scris : Хомотолои.
[28] Scris : ръзбоѧ.
[29] Scris : ше.
[30] Scris : ко.
[31] Scris : фооамете.
[32] Scris : читъци.
[33] Scris : молци.
[34] Scris : ѡмени.
[35] Vezi prezentarea lor mai departe la p. 38.

rită în circa 1639 (unde aceeaşi prevestire se regăseşte la zodiile gemenilor, fecioarei şi cumpenei) [36]. Deformarea cuvîntului *pustii-vor* în *posti-vor* s-ar putea să-i aparţină popii Stanciul sau izvodului aflat la baza textului său. În ambele ipostaze însă trebuie să admitem existenţa unui alt text după care s-a copiat textul manuscrisului clujean. Spre o concluzie identică ne poartă şi o omisiune prezentă în text la f. 26ᵛ/2 : *De să va întempla în cisla crivăţului peri-vor poamele*. Fiind însă vorba de zodia leului este evident că *crivăţului* nu este un determinant al cuvîntului *cisla*, după care trebuia să urmeze în mod normal *leului* (cf. în *cisla berbecilor*, f. 24ᵛ/2, în *cisla fetii*, f. 27ʳ/12 etc.) sau, eventual, adjectivul demonstrativ *aceasta* (cf. *în cesla acesta*, f. 29ᵛ/2. Textul slavon care i-a servit traducătorului nu era în acest loc lacunar (аще въ числа лъвоу҃, f. 26ᵛ/1), ceea ce ne face să credem că omisiunea s-a produs fie într-o copie (directă sau intermediară) după originalul traducerii, fie chiar sub pana popii Stanciul. Dealtfel, nu ar fi exclus ca şi unele particularităţi lingvistice ale textului (vezi mai departe p. 41—43) să-şi afle sursa tot în izvodul pe care s-a întemeiat copia din manuscrisul clujean.

6. Vom prezenta mai pe larg particularităţile de limbă ale *Gromovnicului*, întrucît acesta este primul text precis localizat pe care îl deţinem din sud-vestul Transilvaniei.

GRAFIE

Singurele observaţii despre grafia acestui text îi aparţin tot lui T. Cipariu, care a consemnat frecventa folosire a lui „о şi н în loc de ѹ şi є" [37]. După cum vom avea prilejul să arătăm, grafia textului este foarte fluctuantă.

În scrierea cuvîntului *cetate*, primul *e* a fost notat prin н: чнтатє (f. 29ʳ/8), чнтъцн (f. 27ᵛ/4). Întîlnim însă şi cazul contrar de notare a lui *i* prin є : омєнє (f. 29ʳ/11), шє „şi" (f. 24ᵛ/5, 8, 26ʳ/14, 27ʳ/5, 27ᵛ/3, 29ʳ/3), ѕєлє (f. 29ʳ/3).

În cîteva exemple, *e* a fost notat în poziţie finală prin ѣ sau ѧ: Фоамєтѣ (neartic., f. 24ᵛ/11), поамєлѣ (f. 28ʳ/2), прѣ (f. 29ʳ/13), ръзбоѧ „războaie" f. 27ᵛ/2), сѣ „se" (f. 24ᵛ/13) сѧ (f. 29ᵛ/5). Notaţia ne întîmpină şi înainte de consoană : єгѵ҃пѣ „Eghipet" (27ʳ/5).

Tot *e* apare reduplicat în următoarele exemple : н҃дрєє „îndre" (f. 26ᵛ/7), марєє (f. 28ᵛ/4), пърцнлєє (f. 29ʳ/14).

De remarcat, de asemenea, reduplicarea lui *o* în formele pronumelui nehotărît *tot* : тоото (f. 26ʳ/2—3), тоѡто (f. 25ʳ/14—15, 25ᵛ/4), тоѿто (f. 28ʳ/8), тоѿ<т> (f. 26ʳ/14), тоѿцн (f. 25ʳ/5), тоо̏атє (f. 28ʳ/2), тооатє (f. 27ʳ/3).

---

[36] N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakoczyană*, p. 255, 256, 257.
[37] „Organul luminării", p. 130.

O a fost notat prin ȣ în cuvîntul *rod* : рȣ (f. 25r/9, 27r/3). În schimb, este extrem de frecventă notaţia O pentru *u*: ачесто (f. 24v/3), анолȣ (f. 26r/3), ко f. 24v/14), котрмиора (f. 25v/12), домно (f. 24v/13), ѧнтро „întru" (f. 25v/11), ло (f. 25v/15), лона (f. 26v/6), молте (f. 25r/3, 25v/3), молто (f. 25r/9), монте (f. 25r/10), но (f. 25r/8), паговѫ (f. 25v/4), раколои (f. 26r/2), споне (f. 25r/15, 25v/2), вънторе (f. 25v/8—9) etc. Alteori *u* a fost notat prin оо: дестоо (f. 26v/3), пагоовѫ (f. 29r/2); cf. totuşi: донȣ (f. 28r/8), пентрȣ (f. 29r/11), чȣмь (f. 25r/10), оун (f. 24v/8) etc.

Diftongul *e̯a* este notat prin а în ава во (f. 27r/9).

I̯a iniţial apare adeseori notat prin е : е „iar" (f. 27v/10), ерь „iară" (f. 25v/12, 26r/12, 26v/11), еръ (f. 24v/10,25r/11, 27r/12), ернъ „iarnă" (f. 26r/10), ерънъ (f. 27v/6); cf. însă ꙗрь (f. 28v/7), ꙗнъ (f. 28v/6).

Numeroase sînt, de asemenea, notaţiile о, ѡ şi оо pentru *o̯a*. Consemnăm primele două notaţii în боле (f. 25v/2), Фомете (f. 25r/14, 25v/13, 26r/14), морте (f. 25v/14), 26r/14), омени (f. 25v/3), ѡмении (f. 25r/5, 25v/11), ѡмени (f. 25r/9), ѡсте (f. 26v/13), ръзбоѧ „războaie" (f. 27v/2) etc. Notaţia оо ne întîmpină în : вьлдорооо „călduroasă" (f. 26v/4), Фоомете (f. 26v/14), цероось (f. 27r/8), поомеле (f. 26v/2), тооте (f. 26v/5), вороо „voroavă" (f. 27r/11) etc. Diftongul *o̯a* apare totuşi notat în destule exemple: боалѫ (f. 29r/10), боале (f. 25r/4), добитоачиле (f. 25v/7—8), Фоамете (f. 24v/9), Фооамете (f. 27v/4), церооасъ (f. 26r/11), моарте (f. 24v/3, 6, 12, 27r/10), тоате (f. 25r /8), тооате (f. 27r/3) etc.

Confuzia iusurilor ne întîmpină în кмпїѫ (f. 28v/6), ачѧѫ (f. 29v/11).

O particularitate grafică mai puţin întîlnită în textele vechi [38] este notarea lui *-h* final : грѣх (f. 28v/2, 6). Nu ar fi însă exclus să avem aici a face cu o grafie influenţată de scrierea cuvîntului v. sl. грѣхъ „păcat".

În sfîrşit, parcurgerea textului evidenţiază multe greşeli şi omisiuni comise de copist : арта (25r/11), în loc de аръта, арьсе (29r/11), în loc de арьтъ се, ерънъ (27v/6) şi ѧрнѫ (28v/2), în loc de ѫрнъ, ѧтмпа (27r/1) în loc de ѧтъмпла, млтъ (24v/11) în loc de мȣлтъ, тоѡ (26r/14) în loc de тот, ѧнтрȣ тралци (29r/4) în loc de ѧтрȣ алци etc.

FONETICĂ

Trecerea lui *ă* proton la *a*, condiţionată de prezenţa lui *a* accentuat din silaba următoare ne întîmpină în парā (29r/7); cf. însă пърацїи (29v/3), ѧпъраци (29r/4), ѧпърацїи (27v/13).

În prepoziţia *către*, *ă* final s-a păstrat nemodificat (26v/10, 12, 27r/15).

---

[38] Pentru explicarea ei vezi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904, p. 469—476.

În formele verbului *rădica*, asimilarea nu s-a produs : съ во̑ рьдика (25ʳ/12—13, 25ᵛ/10), ръдика се ва (24ᵛ/8). În schimb, *ă* a trecut la *e*, sub acţiunea asimilatoare a lui *e* următor : бесеркчи (29ᵛ/4).

e (+ n) s-a menţinut în прен (25ᵛ/13), де҂тралть (26ᵛ/5); cf. totuşi прин (28ᵛ/3).

e medial aton apare trecut la *i* în котримора (25ʳ/13, 25ᵛ/2, 27ʳ/12), виклинїе (24ᵛ/14—15) etc. În schimb *-e-* apare conservat în котремора (24ᵛ/10), Фечюрии (24ᵛ/4—5), икреле (25ʳ/9), омени (25ᵛ/3), ва вени (26ᵛ/4)etc.

-e- cunoaşte ambele tratamente în неще (25ʳ/6) şi нище (26ᵛ/4).

În ceea ce priveşte situaţia lui *e* final sînt, de asemenea, de consemnat două tratamente : **a**) păstrarea nealterată a vocalei în cele mai multe exemple : аръtаре (25ᵛ/6), де (24ᵛ/2, 6, 10 etc.), маре (24ᵛ/8, 25ʳ/6, 26ʳ/10 etc.), моарт (24ᵛ/3, 25ᵛ/11), парте (26ʳ/6, 28ᵛ/12), споие (24ᵛ/9, 28ʳ/9) etc. ; **b**) închiderea vocalei : присти (26ʳ/14), сьнци (26ʳ/8).

î accentuat (+ *n*) apare diftongat în *îi* în пъние (24ᵛ/4, 28ʳ/14).

Prefacerea lui *î* iniţial (+ n) în *a* este notată în л̃дрее „îndre" (26ᵛ/7). Atestat numai în textele moldoveneşti [39], fonetismul s-ar putea însă explica şi prin apropiere de mag. *András* (*szent András hava* are aceeaşi accepţie ca şi românescul *îndre* [40]).

î (+ m) apare trecut la *e* în formele verbului *întîmpla* (26ᵛ/1, 29ᵛ/1); cf. totuşi *î* (+ *m*) > *i* în aceeaşi situaţie (24ᵛ/2, 25ʳ/2, 25ᵛ/1—2, 26ʳ/1—2 etc.).

u final apare notat destul de frecvent : анолꙋ (26ʳ/3), каполꙋ (28ᵛ/14), до̑нꙋ (28ʳ/8), молтꙋ (25ʳ/11, 25ᵛ/6, 27ʳ/4, 27ᵛ/10); de cele mai multe ori el este notat prin о : ачесто (24ᵛ/3, 25ᵛ/2), домно (24ᵛ/13), тоѡто „tot" (25ʳ/14—15, 25ᵛ/4), молто (25ʳ/9), семно (24ᵛ/3), сопто (24ᵛ/7). Întîlnim însă şi exemple de nenotare a lui *-u* final : чель (28ᵛ/4), Фокъ (28ʳ/9), тоѡтъ (28ʳ/15), оун (24ᵛ/8), ꙋн (25ᵛ/14, 28ʳ/8).

e̯a accentuat (în poziţie *e*) se menţine numai în puţine exemple : ачѧе (28ᵛ/14), врѣме (26ᵛ/12, 27ʳ/7—8). În rest, exemplele atestă monoftongarea diftongului : ачеле (26ᵛ/5), ачѣ̑е (26ᵛ/7), греле (27ʳ/5), лемнеле (26ʳ/11), пеще (25ʳ/11), пещеле (26ʳ/6), реле (26ᵛ/8), време (26ʳ/13).

În cuvîntul *miere*, diftongul *i̯a* este notat în toate exemplele din prima parte a textului (pînă la p. 26ᵛ) : миаре (26ᵛ/4, 25ʳ/4), миеаре (25ᵛ/9), мїаре (26ʳ/3). De la p. 26ᵛ, apare numai fonetismul cu *i̯e* : миере (26ᵛ/3, 27ʳ/3, 28ʳ/3), меїере (28ᵛ/4).

Reducerea diftongului *-e̯á* la *e* ne întîmpină în majoritatea cazurilor : аче (25ʳ/7—8, 26ʳ/6, 27ʳ/13), ачѧе (28ᵛ/14), аве ва (26ʳ/3—4, 27ʳ/7), вѡ̃ аве (25ʳ/5), аве во̑ (27ʳ/3), ва кьде (26ʳ/10), во̑ скѫде (26ʳ/5). Totuşi *-e̯á* este menţinut în ачѧѫ (29ᵛ/11), cu ѫ pentru ѧ, авако (27ʳ/9), unde din greşeală diftongul este notat prin *a*), грѧ (26ʳ/10), scris mai întîi cu а, modificat apoi în ѧ, şi грѣ (26ᵛ/13), грѣ̑ (28ᵛ/2, 6).

[39] DA, s. v. *îndre*.
[40] *Ibidem*.

Diftongul *iį* (rezultat din trecerea lui *e* la *i* sub influenţa vocalei următoare) apare contras la *i* în трн „trei" (25ᵛ/13).

Palatalizarea lui *f* apare notată în două exemple: кл Хн (24ᵛ/4, 29ᵛ/14). În restul exemplelor *f* este menţinut: Фи кл (24ᵛ/3, 6, 9, 25ʳ/15, 25ᵛ/5, 27ʳ/8, 28ᵛ/8), кл Фѧ (25ᵛ/6, 26ᵛ/3—4), Фи кѻ̃ (25ʳ/4, 10, 25ᵛ/8) etc. Celelalte labiale apar nealterate: мнгѧ (24ᵛ/5), пѣрѧ кл (28ʳ/8), пѣрн кѻ̃ (27ᵛ/10), внн$̃ (26ᵛ/3).

Într-un singur caz, *d* apare durificat: дъ „de" (25ʳ/13). Altfel *d* este moale: дѣ (24ᵛ/2, 6, 10, 25ᵛ/10, 26ʳ/14 etc.).

ń (< *n* latin + iod) a trecut la *i* în ѧтъи (24ᵛ/13, 14).

n din pluralul lui *ani* nu a evoluat la *i*: анн (25ᵛ/13).

Referitor la consoanele *s*, *z*, *ţ* avem de consemnat următoarele: **a**) *s* apare durificat numai în pronumele reflexiv съ (24ᵛ/2, 25ʳ/2, 6, 11, 12, 25ᵛ/3 etc.) şi nu în toate exemplele: сѣ (24ᵛ/5—6, 10, 25ᵛ/15, 27ʳ/12); **b**) *z* apare de asemenea nedurificat în зѣлѣ „zile" (29ʳ/3), ѣ pentru ı fiind doar un fapt de grafie; **c**) *ţ* este durificat în цѧръ (25ʳ/8), dar este moale în чнгъцн (27ᵛ/4), ѧпъращи (29ʳ/4), пощи (25ᵛ/7), тѡщи (25ʳ/5) etc.

Sînge apare cu *î* păstrat (26ʳ/8, 26ᵛ/13, 29ᵛ/10); în alte cazuri ne întîmpină grafia сѣнџѣ (27ᵛ/3, 9, 28ʳ/6, 28ᵛ/3), în care putem avea a face fie cu un fapt de hipercorectitudine, fie cu un caz de asimilare *î* — *e* > *e* — *e*; снпцирѣ „subţire" (27ʳ/9) pare a fi mai curînd o greşeală de scriere decît o grafie hipercorectă, provenită din *supţire* prin fazele *supţîre* > > *sîpţîre* > *sîpţire* > *sipţire*.

În scrierea conjuncţiei *şi*, *ş* cunoaşte două tratamente: o rostire moale (шн, 24ᵛ/4, 6, 8, 25ʳ/3, 6, 7, 9, 25ᵛ/3, 4, 10, 14, 26ʳ/5 etc.) şi o rostire dură (шь, 25ʳ/4, 7, 8, 14, 25ᵛ/6, 7, 26ʳ/4; шъ, 24ᵛ/4, 25ʳ/15, 25ᵛ/3 etc.). Exemplele de tipul шѣ trebuie încadrate, foarte probabil, în rîndul faptelor de grafie (vezi mai înainte, p. 37).

În ашѧ (28ᵛ/9), diftongul *ęa* s-a redus la *a*, după *ş*.

Africata *dz* (*d* + *e*, *i* latin) a evoluat la *z* în зѣлѣ „zile" (29ʳ/3). Lecţiunea ѧкокорї[ ]sѣ „înbucureze" nu este sigură, astfel că prezenţa lui *dz* nu poate fi atestată pentru textul nostru.

Africata *ǧ* nu a evoluat la o fricativă (*ž* sau *j*): џѣ (25ᵛ/4), џероодсъ (26ʳ/11).

r dur a fost notat în рьѕ (25ʳ/3, 25ᵛ/15, 26ʳ/13), ръѕ (24ᵛ/9, 27ʳ/13), ѧтъръта сѣ кѻ̃ (24ᵛ/5—6).

r apare disimilat în пентрѕ (29ʳ/11) şi пентро (28ʳ/10), dar menţinut în прѣ (28ᵛ/6), прѣк „pre" (29ʳ/13), пристѣ (25ʳ/3, 26ʳ/2), присти (26ʳ/14, 26ᵛ/9, 10).

MORFOLOGIE

Din rîndul acestor fapte avem puţine de consemnat:

Substantivul *ţară* prezintă forma de plural *ţăr* (цр̃ь, 25ᵛ/14, 27ʳ/15, 28ᵛ/3).

Strişte (25ʳ/12) şi *znamenie* (29ᵛ/12) au la plural aceeaşi formă ca şi la singular; cf. totuşi стрищи (28ʳ/4).

Neutrele terminate în consoană formează pluralul cu desinenţa *-ure*: вьнторе (25ᵛ/8—9).

Articolul hotărît proclitic masculin are forma *lu*, redată grafic ло (29ʳ/2).

Pentru adjectivul *mare* înregistrăm la plural numai forma cu *r* palatalizat: мари (26ʳ/7, 29ʳ/5).

Pronumele demonstrativ *alalt*, cu *ă* iniţial asimilat la *a*, se întîlneşte sub forma de plural: алалци (27ᵛ/3).

Într-un singur exemplu (25ʳ/11) înregistrăm *să* cu funcţie condiţională.

LEXIC

Dintre particularităţile lexicale merită a fi semnalate următoarele: *andre* „îndre" (а҃дрее, 26ᵛ/7; pentru fonetism vezi p. 39), *avgustra* „august" (а҃гостра, 26ᵛ/7), formă apropiată de *augustru*[41], *cislă* „număr" (числь, 27ᵛ/12, числа, 24ᵛ/11, 25ʳ/2 etc.), *dorori* „dureri" (дорори, 25ᵛ/3), *gadină* „fiară" (гадене, 26ᵛ/4), *homot* < v. sl. Хомѫть „zodia cumpenei" (Хомотолои, 27ᵛ/2), *iuneţie* < v. sl. юньць + suf. *-ie* „zodia taurului" (числа ло юнецїа, 25ʳ/2), *lemn* „copac" (лемнеле, 26ʳ/11), *mocroş* < v. sl. мокрошь „zodia vărsătorului" (мокрошѹлои, 29ᵛ/9), *plodi* „rodi" (плоди съ ворь, 26ʳ/11), *pridădi* „a supune"[42] (придъдите Фи во҃, 27ᵛ/4—5), *prier* „aprilie" 26ᵛ/7), *pripas* „miel" (припашии, 28ᵛ/8), *rod*„poamă, fruct" (рѹ҃ 27ʳ/3, родѹ҃, 25ᵛ/4), *saţiu* „îndestulare" (сациѹ, 27ᵛ/10, сацїѹ, 29ᵛ/6), *scădenie* „împuţinare„ lipsă" (скьденїе 26ʳ/4 29ᵛ/6), *silă* „putere" (сила, 28ʳ/9), *strişte* „calamităţi?" стрїще съ во҃ рьдика, 25ʳ/12—13, съ во҃ рьаика стрищи„ 28ʳ/3—4), *voroavă* „ceartă, agitaţie" ((воро҃, 27ʳ/5, 11, 28ʳ/4), *znamenie* „minune, semn, ceea ce este peste fire" (знаменїе, 29ᵛ/12).

7. Este firesc să ne întrebăm dacă toate aceste particularităţi caracterizau în secolul al XVII-lea graiul vorbit în Scorei — Sibiu şi, bineînţeles, dacă unele dintre ele nu aparţin, de fapt, izvodului copiat de popa Stanciul. După cum a reieşit din cursul expunerii, textul prezintă o serie de alternanţe fonetice. Unele, cum ar fi, de pildă, *e* medial aton — *i* (*cotremora* — *cotrimora*), *e* final — *i* (*sînge* — *sîngi*), *ş* moale — *ş* dur (*şi* — *şî*), nu ne duc cu necesitate la concluzia existenţei a două straturi de limbă caracteristice izvodului şi, respectiv, copistului. Orientîndu-ne după răspîndirea dialectală de astăzi a fenomenelor *e* medial aton închis la *i* sau *ş* dur puteau să existe deja în secolul al XVII-lea în graiurile din sud-

---

[41] DA, s. v. *august*.

[42] Sens atestat şi în *Cronograful* lui Moxa (B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni* (=CB), vol. I, Bucureşti, 1878, p. 442.

vestul Transilvaniei [43]. Teoretic, aceste particularităţi ar fi putut să fie notate sporadic de către copist, care, în cea mai mare parte a textului, urma o normă literară de tip sudic, dobîndită prin instrucţie în sud-estul Transilvaniei sau poate chiar în Ţara Românească. În acelaşi fel s-ar putea explica şi prezenţa alternanţei *f* — *h* (*fi* — *hi*). Astăzi palatalizarea labiodentalei *f* a fost înregistrată pe întreg teritoriul dacoromân, cu excepţia Munteniei centrale şi apusene, a Olteniei (mai puţin sudul provinciei), a Banatului şi, în unele cuvinte, a Crişanei [44]. Deşi penuria de documente din secolul al XVII-lea, provenind din sud-vestul Transilvaniei, nu ne permite să atestăm palatalizarea lui *h* în această regiune [45], teoretic nu înseamnă că fenomenul nu ar fi putut exista la 1636 în graiul unui localnic din Scorei. Într-o situaţie asemănătoare se află şi fonetismul *pîine* (atestat în text de două ori). În zilele noastre formele cu diftongul *îi* au fost notate în sudul teritoriului dacoromân (Oltenia, fără partea de nord-vest, Muntenia şi Dobrogea) şi în cîteva puncte din estul Transilvaniei [46]. Se pare însă că în trecut *îi* ar fi fost mai răspîndit decît astăzi [47], ipoteză care ar putea fi întărită şi de înregistrarea formelor *kuine*, *kuińe* la sfîrşitul secolului trecut în judeţele Alba şi Bihor [48]. În temeiul unui asemenea punct de vedere, nu ar fi deci exclusă prezenţa fonetismului *pîine* în unele graiuri din sud-estul Transilvaniei. Consideraţiile noastre de pînă acum nu au urmărit să impună un punct de vedere, ci numai să evidenţieze modul în care s-ar putea explica unele alternanţe fonetice din text prin raportare la aplicarea inconsecventă de către copist a unei norme literare care nu corespundea întru totul situaţiei din graiul său Desigur însă că aceste alternanţe pot fi explicate, la fel de bine, şi în ipoteza că acceptăm existenţa în text a două straturi de limbă (mai mult sau mai puţin distincte) : unul al izvodului, celălalt al copistului. Întrebarea este : cît de îndreptăţită este o asemenea ipoteză ? Vom încerca să răspundem, după ce, mai întîi, vom examina două particularităţi de limbă existente în text.

ă proton trecut la *a* este notat o singură dată, restul exemplelor ilustrînd păstrarea nealterată a lui *ă*. În zilele noastre, fenomenul trecerii lui *ă* la *a* a fost notat în trei arii : una care cuprinde întreaga Moldovă, a doua care înglobează Bihorul, Munţii Apuseni şi nordul Banatului, iar a

---

[43] Fenomenul închiderii lui *e* final la *i* a fost atestat în această regiune în secolul al XVII-lea într-un document din Săcele — Sibiu (1628) : *bini* (N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor* [= SD], vol. IV, Bucureşti, 1902, p. 16).

[44] D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Bucureşti, 1953, p. 74—77 şi h. 6, 6 a, 7.

[45] Vezi exemple cu *f* nepalatalizat din sud-estul Transilvaniei la Candid C. Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii-Braşovului*, vol. I (1292—1742), Braşov, 1943, p. 252 (*a fi*, 1692), 260 (*să fie*, 1633), 263 (*să fie*, 1610), 267 (*fiul*, 1655), 269 (*să-i fie*, 1673) etc.

[46] ALR I, vol. I, h. 49 ; ALR II, mat. necart., chest. 1144.

[47] DA, s. v. *cîne*.

[48] G. Weigand, *Körösch- und Marosch-Dialekte*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", IV, 1897, p. 256.

treia care se extinde asupra sudului Hunedoarei şi Olteniei de nord-vest [49]. Observăm deci că fenomenul nu a fost notat astăzi în sud-vestul Transilvaniei. În secolul al XVI-lea, trecerea lui *ă* proton la *a* a fost atestată numai în texte provenind din Ţara Românească [50], nordul Moldovei [51] şi Banat-Hunedoara [52]. Deşi s-a exprimat opinia că în trecut fenomenul ar fi fost mai extins decît în prezent [53], nu deţinem dovezi că el ar fi existat şi în graiurile din sud-vestul Transilvaniei.

d dur notat, de asemenea, o singură dată în text, a fost consemnat în zilele noastre în două arii : una care cuprinde Muntenia, răsăritul Olteniei şi colţul sud-estic al Transilvaniei, alta care înglobează centrul şi sudul Crişanei şi o parte din Banat [54]. În secolele al XVI-lea — al XVII-lea, rostirea dură a lui *d* se întîlneşte numai în textele provenind din Ţara Românească (atît din Muntenia, cît şi din Oltenia) [55].

Aceste două particularităţi nu au fost notate nici în trecut şi nici astăzi în sud-vestul Transilvaniei. Este posibil, prin urmare, ca prezenţa lor în textul din 1636 să se datoreze izvodului copiat de popa Stanciul. Avînd în vedere aceste două particularităţi, ale căror arii de coincidenţă pot fi presupuse numai în Ţara Românească, textul aflat la baza manuscrisului clujean ar putea proveni din această regiune, mai probabil din părţile Olteniei. Dacă admitem provenienţa oltenească a izvodului nu ar fi exclus ca şi alte particularităţi din copia popii Stanciul (ca, de pildă, palatalizarea lui *h* sau *ş* dur) să-şi afle adevărata sursă tot în acest text. Trebuie însă să precizăm că, indicînd această posibilă localizare a izvodului, noi nu afirmăm implicit că originalul traducerii ar proveni, de asemenea, din Oltenia.

8. Vom aminti, în final, principalele rezultate la care a ajuns cercetarea noastră :

---

[49] R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal : ă protonic > a*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 65, 66, 68. S. Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, 1953, h. 53 ;

[50] *Arbanaş, Dragoi* (Glodeni — Prahova, 1596, CB, I, p. 66), *blastѣmatu, dѣscuparat* (Bălgrad, c. 1599—1600 ; „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Bucureşti, III, 1884, tabla III), *discalicători* (Gorj, 1563—1564 ; „Ion Neculce", V, 1925, p. 279).

[51] *jumalate, matase* (Galata, 1588 ; CB, I, p. 206, 202), *prѣcalab* (Suceava, 1595 ; A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)* [= Rosetti, LB], Bucureşti, 1926, p. 49), *prѣcalabul* (Cîmpulung, 1595 ; Rosetti, LB, p. 48).

[52] *barbaţi, calari* (*Palia de la Orăştie*, ediţie Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968, p. 50, 177), *voiu lasa* (Bălgrad, c. 1600 ; I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, vol. I, *1599—1699*, Cluj, 1940, p. 19).

[53] R. Todoran, *op. cit.*, p. 75—76.

[54] ALR, II, SN, vol. V, h. 1418 ; E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naţionale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 62, 63.

[55] *adăc<ă>, dăn* (Prahova, 1582 ; DIR, XVI, B, vol. V, p. 52), *dѣ* (Craiova, c. 1599—1600 ; Arhivele Statului — Sibiu, *Colecţia Brukenthal*, R (1—10), nr. 238), *dă* (Vlaşca, 1604, CB, I, 135 ; Tîrgovişte, c. 1608, CB, I, 145 ; Bucureşti, 1626, I. Bianu, *Documente româneşti* [= Bianu, DR], partea I, fasc 1—2, 1576—1832, Bucureşti, 1907, 115 ; Cotreara — Olt, 1684, SD, vol. V, 190), *dăspărţit* (Pîrdeşti, 1683, SD, XV, 277), *dăn, dîn* (1612, Bianu, DR, 70 ; Tîrgşor, 1636 ; SD, V, 482) etc.

a. Cea mai veche versiune românească a *Gromovnicului* se păstrează într-o copie manuscrisă efectuată în 1636 de preotul Stanciu din Scorei—Sibiu.

b. Traducerea românească pe care o conservă textul s-a efectuat din slavonă, după o versiune neidentificată.

c. Versiunea copiată de popa Stanciul este diferită de celelalte versiuni româneşti cunoscute ale *Gromovnicului.*

d. Textul prezintă o serie de trăsături dialectale, dintre care unele proprii graiului din sud-vestul Transilvaniei.

e. La baza acestei copii a stat probabil un text de proveniență oltenească.

12 septembrie 1973

NOȚIUNEA DE *BRAVURĂ* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

GIUSEPPE PICCILLO (Italia)

Acad. prof. dr. Iorgu Iordan, omagiu simbolic, cu ocazia celei de a 85-a aniversări.

Bravura este o însușire a omului, care ține de temperamentul lui, de structura sa afectiv-intelectuală.

Ca orice noțiune abstractă, referitoare la evaluarea comportamentului uman, noțiunea de *bravură* s-a format de-a lungul secolelor, îmbogățindu-și conținutul pe măsură ce viziunea omului în raport cu purtarea lui în anumite împrejurări evolua prin mai multe judecăți de valoare.

Nota fundamentală a acestei noțiuni este „înfruntarea energică și hotărîtă a primejdiilor de orice fel", pe care cei înzestrați cu această calitate nici nu le apreciază în toată amploarea lor.

Pe plan semantic, acest concept se caracterizează prin prezența trăsăturilor / înfruntarea pericolului /, / dîrzenie /, / avînt / și absența trăsăturilor / frică /, / prudență /.

Cum este și firesc, cuvintele care denumesc noțiunea de *bravură* apar în special în concepte care conțin mesaje referitoare la lupte, războaie sau alte acțiuni unde este vorba de viață și de moarte.

După cum sfera conceptuală a *bravurii* se întretaie cu sfera altor noțiuni, ca *curaj*, *eroism*, *îndrăzneală*, și cuvintele care denumesc aceste concepte fac parte dintr-o serie asociativ-sinonimică.

Lanțul sinonimic românesc actual [1] cel mai strîns în legătură cu aceste noțiuni înrudite este următorul: *bravură*, *bărbăție*, *vitejie*, *voinicie*, *curaj*, *eroism*, *cutezanță*, *îndrăzneală*, *temeritate*.

În tabelul următor vom încerca să determinăm gradul de sinonimie dintre aceste cuvinte în funcție de trăsăturile semantice relevate la toate elementele seriei [2]:

---

[1] Cf. Gh. Bulgăr, *Dicționar de sinonime* [București], 1972, s.v.v. *bravură*, *vitejie*.

[2] Vom nota prezența unei trăsături în conținutul semantic al cuvîntului cu semnul +, absența ei, cu semnul — și cu 0 poziția neutră față de trăsătura respectivă.

TRĂSĂTURI SEMANTICE / CUVINTE	înfruntare a pericolelor	dîrzenie	avînt	frică	prudenţă	tendinţă la risc	nepăsare la primejdie	calcularea şanselor de reuşită	prezumţiozitate	mărinimie	tendinţă la sacrificiu
bravură	+	+	+	−	−	−	0	−	−	0	0
vitejie	+	+	+	−	−	−	0	−	−	0	0
voinicie	+	+	+	0	0	0	0	+	−	0	0
bărbăţie	+	+	+	0	0	0	0	+	−	0	0
curaj	+	+	+	−	0	0	+	0	0	0	0
eroism	+	+	+	0	0	0	0	0	0	+	+
îndrăzneală	+	+	+	−	−	+	0	0	+	0	0
cutezanţă	+	+	+	−	−	+	0	0	+	0	0
temeritate	+	+	+	−	−	+	0	0	+	0	0

Potrivit celor unsprezece trăsături semantice [3] considerate de noi, cuvintele de mai sus se grupează în două clase sinonimice [4]: una caracterizată prin coincidenţă totală (*bravură, vitejie / voinicie, bărbăţie / îndrăzneală, cutezanţă, temeritate*) şi alta prin coincidenţă parţială (*curaj, eroism*).

Puntea de legătură a întregii serii este constituită de primele trei trăsături semantice, prezente la toate cuvintele.

Dintre sinonimele totale remarcăm că unele sînt monosemantice (*bravură, vitejie, îndrăzneală, temeritate*) şi altele polisemantice (*voinicie, bărbăţie*). Primele denumesc noţiuni exclusiv morale, ultimele şi calităţi fizice, care constituie sensurile primare.

Să analizăm în continuare evoluţia istorică a acestei serii (etimologia cuvintelor care o compun) şi statutul ei stilistic actual (caracterul cult, popular, domeniul de circulaţie) [5].

Potrivit principalelor surse lexicografice cît şi din cercetări personale, seria sinonimică perfectă a *bravurii* a apărut în limba română, prin formaţii româneşti (de la cuvinte moştenite sau împrumutate) din primele

[3] Consemnate de dicţionarele explicative curente dintre care citărm: Niccolò Tommaseo, *Dizionarie dei sinonimi della lingua italiana*, Milano, 1925, s.v.v. *valore, bravura*; *Grand Larousse encyclopédique*, vol. I—X, Paris, [1960—1964], s.v.v. *bravoure, vaillance*; Rene Bailly, *Dictionnaire des synonimes de la langue française*, Paris, 1947, s.v. *hardiesse*.

[4] La nivel lexical denotativ, făcînd abstracţie de conotaţiile posibile.

[5] Datele sînt luate din *Dicţionarul limbii române*, Tomul I, Partea I, Bucureşti, 1913, Partea a II-a, 1940; pentru cuvintele care nu apar în acest dicţionar am completat informaţia după *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, Bucureşti, 1956—1957, şi *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

epoci ale limbii (atestarea lor tîrzie fiind doar consecința situației speciale în care se găsește româna, cu documente scrise datînd abia începînd cu secolul al XVI-lea).

CUVÎNTUL	ORIGINEA	VECHIMEA ÎN LIMBĂ	STATUTUL STILISTIC
bravură	fr. *bravoure* it. *bravura*	XIX	cult; în stilul artistic și științific cu pronunțat caracter neologic
vitejie	*viteaz* (< sl.) + *-ie*	XVII	cult și popular; în stilul artistic și științific
voinicie	*voinic* (< sl.) + *-ie*	XVII	cult și popular; în stilul artistic și mai ales în poezia populară
bărbăție	*bărbat* (< lat.) + *-ie*	XVII	cult și popular; cu sensul de „bravură" mai ales popular
curaj	fr. *courage*, it. *coraggio*	XVIII	cult și popular; în stilul artistic și științific
eroism	fr. *héroïsme*	XIX	cult; în stilul artistic și științific
îndrăzneală	*îndrăzni* (< sl.) + *-eală*	XVIII	cult și popular; în stilul artistic și științific
cutezanță	*cuteza* (< lat.) + *-anță*	XVIII	cult; în stilul artistic și științific
temeritate	fr. *témérité*, lat. *temeritas*	XIX	cult; în stilul artistic și științific, cu pronunțat caracter neologic

Ceea ce caracterizează cuvintele vechi din serie (*bărbăție*, *vitejie*, *voinicie*) este faptul că toate derivă de la cuvinte al căror sens fundamental denumea ființa umană de sex bărbătesc, privită ca războinic. Dintre acestea, cuvîntul principal *vitejie* (ca și *voinicie*, dealtfel) are un etimon slav, ceea ce reflectă, desigur, organizarea statală și militară românească veche. Important de relevat este, de asemenea, faptul că toate aceste cuvinte sînt formații ale limbii române, a căror filiație lexicală și semantică este evidentă.

Dacă ar fi să stabilim o ierarhie în această serie, *vitejie* reprezintă desigur cel mai bine noțiunea respectivă, în toate aspectele actuale ale limbii, *voinicie* și *bărbăție* aparținînd mai ales limbajului popular și *bravură*, celui cultivat, de cea mai restrînsă circulație.

Pentru a caracteriza româna din acest punct de vedere, să analizăm în continuare, pe scurt, seria corespunzătoare sinonimică din principalele limbi neolatine : italiana, franceza și spaniola. Iată un tablou comparativ [6] :

[6] Etimologiile sînt redate după : Carlo Battisti — Giovanni Alesie, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I—V, Firenze, 1950—1957; O. Bloch — W. von Wartburg, *Dictionnaire étiymologique de la langue française*, ed. a 5-a, Paris, 1960; Joan Corominas, *Diccionario Critico Etimológico de la Lengua Castellana*, vol. I—IV, Berna, 1954. La fiecare cuvînt dăm în paranteză, potrivit surselor etimologice amintite mai sus, secolul primei atestări și originea cuvintelor.

ITALIANĂ	FRANCEZĂ	SPANIOLĂ
bravura, XV, < *bravo* (< lat.)	*bravoure*, XVII, < it. *bravura*	*bravura*, XIII, < *bravo* (< lat.)
valoare, XIV, < fr. *valeur*, lat. t. *valor*	*valeur*, < lat. *valor*	*valor*, XII, < lat. t. *valor*
prodezza, XIV, < *prode* (< lat.)	*prouesse*, XI, < *preux* (< lat.)	*proeza*, XIII, < v. fr. *proece*
valentia, XIII, < *valente* (< lat.)	*vaillance*, XII, < *valoir* (< lat.)	*valentia*, XIII, < *valere* (< lat.)
valenza, XIV, < lat. lit. *valentia*	*vasselage*, < *vassal* (< celt., lat.)	
valentezza, XIV, < *valente* (< lat.)		
valenteria, XIV < *valente* (< lat.)		
valentigia, XIX, după fr. *vaillantise*		
vassallaggio, XIII, < fr. *vasselage*		
coraggio, XIII, < lat. **coraticum* (< *cor*)	*courage*, XI, < *coeur* (< lat.)	*coraje*, XV, < fr. *courage*
eroismo, XVII, < gr., lat. lit. *heroismos*, fr. *héroïsme*	*héroïsme*, XVII, < *héros* (< lat.)	*heroismo*, XVIII, < *heroe* (< lat. lit.)
audacia, XIV, < lat. lit. *audacia*	*audace*, XIV, < lat. lit. *audacia*	*osadía*, XIII < *osar* (< lat.)
temerità, XIV, < lat. lit. *temeritas*	*témérité*, XIV, < lat. lit. *temeritas*	*temeridad*, XV, < lat. lit. *temeritas*
		antrevimiento, XIII, < *atreverse* (lat.)

Cea mai lungă serie sinonimică pentru noțiunile analizate de noi o are limba italiană.

După cum se poate ușor remarca, seriile din italiană, franceză și spaniolă au corespondente care reprezintă fie urmașii acelorași cuvinte latinești (lat. *valor*, *valentia*, *audacia*, *temeritas*), fie formații neolatine derivate de la aceleași etimoane latinești (*valere*, *barbarus*, *valens*, *prode*, *cor* etc.). Nu există sinonime care să nu fie de origine latino-romanică.

Schimburile interromanice sînt obișnuite în italiană, spaniolă și franceză, multe cuvinte fiind elemente savante de largă răspîndire în literatură cavalerească a evului mediu. Este interesant de remarcat că primele atestări ale acestor cuvinte datează în general din aceeași epocă, fapt care reflectă evoluția lor „sincronizată" de relațiile culturale dintre țările și limbile neolatine din Europa centrală și occidentală.

Elementele lexicale care denumesc lanțul sinonimic al *bravurii* în Romania de vest au la bază semnificația de „forță fizică", aceeași care exista și în seria latină (*fortis*, *fortitudo*).

Din analiza de mai sus observăm că tipurile lexicale care redau noțiunea de *bravură* reflectă situația istorică a celor două Romanii : în Romania orientală cuvintele care denumesc acest concept sînt formații proprii, care au la bază cuvinte latine și slave, cu un semantism specific, reflex al unui anumit mod de a gîndi și a denumi lingvistic ; Romania occidentală moștenește odată cu lexemele semantismul originar sau creează formații proprii, derivate tot de la elemente latine.

Distribuția stilistică a seriei sinonimice românești a *bravurii* arată o puternică rezistență diacronică.

Puntea de legătură dintre cele două arii ale Romaniei la această familie de cuvinte o constituie împrumuturile neologice *bravură*, *curaj*, *eroism* și *temeritate*.

Iulie 1973

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE

MAXIM SL. MLADENOV (R. P. Bulgaria)

În cele de mai jos vom încerca să explicăm originea unor cuvinte românești cu etimologie neprecizată. Cuvintele românești în discuție sînt excerptate din izvoare diferite (mai ales din glosare dialectale) și sînt, în majoritatea lor, regionalisme, folosite în zone dialectale mai restrînse.

Analiza etimologică se rezumă doar la stabilirea etimonului cuvintelor românești de mai jos. Nu ne-am propus o analiză mai amplă considerînd că, în cazul de față, este suficient să ne oprim doar asupra acestei chestiuni.

Bábercă s. f. (variantă *bobîrcă*) avînd sensul de „drugă mai mică de porumb" este înregistrat în Muntenia (la Frumoasa din Teleorman; vezi CV [1], II, 1950, nr. 7, p. 35). Cele două forme sînt cuprinse în dicționarele limbii române. Cuvîntul românesc *bábercă* provine, fără îndoială, de la forma bulgărească *бáберка* „ceea ce rămîne după culeș", de exemplu știulete de porumb, ciorchine mic de struguri; *náберка* (vezi BTR II, p. 30).

Trebuie menționat că în limba română sînt răspîndite verbele *a pobîrci* (Moldova), *a pogîrci* (Moldova și Muntenia), *a poghirci* (Transilvania). Aceste verbe sînt explicate de A. Scriban prin forma sîrbocroată

---

[1] În lucrarea de față vom folosi următoarele prescurtări:
BER = *Български етимологичен речник*, vol. I, Sofia, 1971;
BTR II = *Български тълковен речник*, ed. a II-a, Sofia, 1963;
CV = „Cum vorbim";
DBSM = *Българска диалектология. Проучвания и материали*, I—VI, 1962—1972;
ER = St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941;
Gerov = N. Gerov, *Речник на българския език*, partea I—V, Plovdiv, 1895 — 1904; și T. Pančev, *Допълнение към речника на Н. Геров*, Plovdiv, 1908;
Izvestija = *Известия на Института за български език*, I—XXI, 1952—1972;
Rječnik = *Rječnik hrvatskoga ili srbskoga jezika*, Zagreb;
RSBKE = *Речник на съвременния български книжовен език*, I—III, Sofia, 1955—1959;
SbNU = *Сборник за народни умотворения*.

pa-birčiti, ceea ce poate fi adevărat (vezi Scriban, p. 1003). Aici trebuie adăugat şi faptul că în bulgară există verbele *баберкѝвам*, *паберкѝвам* (vezi BTR II, p. 30 şi p. 561), precum şi verbele *побѝрам* (imperfectiv) şi *поберà* (perfectiv) cu sensul de „a culege puţin" (vezi BTR II, p. 595). Rezultă că la explicarea verbelor româneşti *pobîrcí*, *pogîrcí*, *poghircí* trebuie luate în seamă şi formele verbale bulgăreşti mai sus amintite, impuse şi de argumente de ordin geografic. Cuvîntul *bábercă* se poate explica, semantic şi fonetic (parţial fonetic şi forma *bobîrcă*), prin cuvîntul bulgăresc *бàберка*. Dar, în plus, cele două substantive româneşti sînt legate semantic şi de verbele româneşti mai sus citate. În BER, p. 23 se arată că forma bulgărească *бàберки* derivă de la forma *нàберки* printr-o asimilare regresivă. În afara acestora, în bulgară există şi cuvinte ca *нòберка*, *нòбирък* „idem" (vezi BER, p. 43 sub articolul *берà*; Al. Graur, *Etimologii româneşti*, 1963, p. 63).

Bániţă s. f. „pîine crescută, groasă, cu brînză la mijloc" este un cuvînt regional din oraşul Băileşti, jud. Dolj (vezi CV, III, 1951, nr. 12, p. 37). Cuvîntul nu este înregistrat în dicţionarele româneşti. La baza acestei forme se află cuvîntul bulgăresc *бàница* „plăcintă făcută din foi de plăcintă cu brînză, unt, carne tocată etc." (vezi BTR II, p. 33), care este specific limbii bulgare, nefiind înregistrat în alte limbi slave (vezi BER, p. 31). Avînd în vedere răspîndirea geografică a cuvîntului românesc, nu pot exista îndoieli privind etimologia lui. Mai putem completa că în oraşul Băileşti există şi o populaţie bulgărească, care a imigrat de peste Dunăre cu 150—180 de ani în urmă (vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 56).

Bădăi s. n., pl. *bădăie* (în Oltenia, lîngă Peştişani, LR, X, 1963, nr. 3, p. 237) şi *bîdîi* s.n., pl. *bîdîie* (reg. Piteşti, raionul Horezu, LR, VIII, 1959, nr. 5, p. 74), înregistrate cu sensul de „putinei". Aceste forme nu sînt inserate în dicţionarele limbii române. Mai există o serie de variante după care urmează : *bădău*, *budău*, *badăuă* (Scriban, p. 156), *bădiiu*, *bădîu*, *badáu* (CADE, p. 110). A. Scriban explică formele înregistrate de el prin scr. *badanj*, CADE face trimitere la forma maghiară *bödöny*. Cuvintele *bădăi* şi *bîdîi* trebuie puse în legătură cu forma bulgărească *бадъ̀н* „vas de lemn pentru apă, vadră" (vezi BER, p. 25) şi „butoi mic" (vezi „Izvestija", IV, 1956, p. 149). Forma *bădăi* se poate explica pe baza legilor fonetice româneşti. Consoana *n* de la finala cuvîntului bulgăresc a fost, probabil, un sunet moale care, de regulă, dă în română *i* : *бадъ̀н'* > *bădăi*, ca şi în alte împrumuturi din bulgară (sau prin filiera bulgărească) — *нурòн* > rom. dialectal *pirói*; bg. dialectal *тигàн'а* > rom. *tigaie* etc. Cuvîntul bulgăresc *бадъ̀н*, după cum arată BER, se întîlneşte în Bulgaria de nord-vest. El a fost împrumutat din persană şi prin filiera turcă a ajuns în bulgară (persană *bādic* > turcă *badya* > bulgară *бàдия*, BER, p. 25). Acest dicţionar bulgăresc nu dă nici o explicaţie privind originea formei bulgăreşti *бадъ̀н*, care este considerată variantă a cuvîntului *бàдия*.

Bîrfí este un verb bine cunoscut avînd următoarele sensuri : „1. (învechit) a flecări, a-i umbla (cuiva) gura, a spune verzi şi uscate, a vorbi nimicuri. 2. (Înţelesul actual) A vorbi de rău (pe cineva), a spune

(despre cineva) lucruri rele şi neadevărate, a cleveti, a calomnia, a defăima, a cîrti, a critica (toate)". Cuvîntul de mai sus are două variante : b ă r f i şi î m b î r f i (vezi DA, I, p. 499), înregistrate în toate dicţionarele româneşti.

În documentele slavo-române este cunoscută însă din secolul al XV-lea forma брътвѣла, derivată de la verbul de mai sus (1482, vezi L. Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV*, Bucureşti, 1971, p. 368).

Există două explicaţii cu privire la provenienţa verbului românesc *a bîrfi*. Prima aparţine lui Cihac, care face trimitere la rom. *vălvă* < bg. *vlŭhvŭ* (vezi *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, 1879, p. 446). Datorită greutăţilor de ordin semantic şi fonetic, această explicaţie nu este acceptată de nici unul din dicţionarele româneşti.

O a doua explicaţie o găsim în DA, I, p. 499, care menţionează că etimologia cuvîntului este necunoscută, dar, pentru orice eventualitate, face trimitere la rădăcina slavă *-brb-*, după Berneker. Este interesant de menţionat că şi în ultimele dicţionare etimologice româneşti, cum sînt DM (p. 83) şi A. Ciorănescu (p. 83), trimiterea din DA este omisă, fiind considerată neconvingătoare.

De fapt, cuvîntul românesc trebuie explicat prin verbul bulgăresc *бръ̀твя* (vezi BTR, II, p. 61). În bulgăreşte, verbul *бръ̀твя* este considerat ca o formă denominativă de la **bъr — tva* cu corespondente în lituaniană (*burbiú, burbíti*) şi în sîrbocroată (*bŕblati*) (vezi mai amănunţit la BER, p. 84). În ultimul dicţionar etimologic bulgăresc, de asemenea, nu se face legătura dintre bg. *бръ̀твя* şi rom. *bîrfi*, cu toate că în alte cazuri acest procedeu este cunoscut. Forma fonetică a verbului românesc nu reprezintă nici o greutate, avînd în vedere că se cunosc şi la alte împrumuturi sud-slave simplificările grupurilor consonantice *rtv* > *rv* > *rf* : cf. rom. j e r t v ă, j î r t v ă şi j e r f ă, j i r f ă ; *a jertfi, a jertvi* şi a j ă r f i, derivate de la bg. *жертва* (vezi DA, t II, partea II, fascicula I ; vezi, de asemenea, rom. m í r v i ţ ă < bg. *мъ̀ртвица*).

Colodárcă s.f. „(ironic, despre o femeie sau o fată) căreia îi place să umble fără rost, lela" (reg. Suceava, com. Zvorîştea, vezi LR, X, 1961, nr. 3, p. 239). Cuvîntul nu este înregistrat în alte lucrări lexicografice româneşti. După părerea noastră, forma de mai sus poate fi pusă în legătură cu cuvîntul bulgăresc *коледàр* „băiatul care merge de Crăciun împreună cu un grup de prieteni din casă în casă, colindă şi urează recoltă bună. Gazdele îi dau colaci, slănină, bani etc." (vezi BTR II, p. 325). În dicţionarele bulgăreşti este înregistrată şi forma *коледàрка* „băţul purtat de colindători pe care se pun colacii" (vezi Gerov, II, p. 391). Legătura semantică dintre cuvîntul bulgăresc *коледàр* şi rom. *colodárcă* (fără îndoială, format după modelul bulgăresc) nu este greu de făcut şi ea se bazează pe o expresie figurată. O asemenea lărgire a sensului se întîlneşte şi în limba bulgară : în regiunea Sofiei se foloseşte cuvîntul *коледàр* (şi varianta lui derivată *колеџàнин*), cu sensul ironic identic cu cel al cuvîntului rom. *colodárcă* : "*Òдиш колеџàнин по къштите*" — „umblă din casă în casă" (vezi ZBSM, vol. II, 1965, p. 86).

Drácă s.f. „mărăcine uscat, galben" este un cuvînt regional răspîndit în jud. Teleorman (Turnu-Măgurele, la Segarcea din Deal, vezi CV, IV, 1952, nr. 5, p. 41). Cuvîntul nu este înregistrat de dicţionarele româneşti. Este notat doar cuvîntul *drácilă*, *dracină* „arbust spinos cu flori galbene şi cu fructe în formă de boabe roşii, cultivat uneori ca gard viu, „Berberis vulgaris" (vezi DM, p. 260). Aceste forme sînt derivate de la v. sl. *drači*.

Cuvîntul *dracă* are un corespondent direct în limba bulgară, anume *дрáка* cu sensul de bază „tufă cu spini" (vezi BTR II, p. 158). Are şi o serie de alte sensuri ca, de exemplu, „plantă : Lycium hamilifolium ; plantă : Polinius aculentus ; salcîm alb : Rabinia pseudoacacia" (vezi BER, p. 419). Rezultă că rom. *dráca*, după cum o dovedesc forma, sensul şi răspîndirea sa geografică, trebuie considerat ca un împrumut din bulgară.

Liócă s.f. „bară de lemn, care leagă loitra carului cu osia". Este un cuvînt regional consemnat la Costeşti de Vale, regiunea Bucureşti (vezi LR, X, 1961, nr. 4, p. 320). După cum rezultă din lucrarea citată, cuvîntul nu este cuprins în alte lucrări de lexicografie românească, cu toate că era menţionat încă de Fr. Damé (v. *Încercare de terminologie poporană română*, Bucureşti, 1898, p. 11).

Acestei forme îi corespunde întru totul cuvîntul dialectal bulgăresc *льòка* [*л'òка*] cu sensul de „leucă" (vezi BTR II, p. 383 şi p. 36). Formele *л'ока* şi *левка* au fost analizate în ultimul timp de etnograful bulgar N. Kolev (vezi N. Kolev, *Една лексикално-фонетична изоглоса в Северна България*, în „Български език", XXI, 1971, nr. 2—3, p. 224—228). Autorul compară formele corespunzătoare din toate limbile din Europa Centrală (sîrbocroată, cehă, polonă, slovacă, germană) şi stabileşte repartizarea sa geografică (consemnată pe o hartă specială). El nu a cunoscut forma românească *liócă*, iar bg. *л'òка* (şi variantele lui fonetice *йòка*, *леòка*) este pus în legătură doar cu formele româneşti *leúcă*, *leócă* (după CADE, p. 707).

Este interesant de menţionat faptul că bg. *л'òка* este cunoscut de toate graiurile bulgăreşti nord-estice (după cum rezultă şi din harta lui N. Kolev). Cuvîntul românesc *liócă* apare izolat tocmai în acele graiuri româneşti care sînt apropiate din punct de vedere geografic de zona lingvistică bulgărească mai sus citată. Iată de ce trebuie să considerăm că etimonul cuvîntului românesc *liócă* este forma bulgărească *л'òка*. Trebuie însă menţionat că formele româneşti *leúcă*, *leócă* sînt, de asemenea, explicate prin bg. *лèвка* (vezi CADE, p. 707). N. Kolev, citînd pe I. Pokorny (*Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. I, Bern und München, 1959) şi M. Vasmer (*Russisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. II, Heidelberg, 1953), susţine că etimologia formelor *л'òка*, *лèвка* în limbile amintite nu este clarificată, dar probabil că poate fi pusă în legătură cu rădăcina indo-europeană **lei-*, **lek-*, **leng-* „strîmb, strîmbat" (vezi N. Kolev, *op. cit.*, p. 227). Independent ce etimologie vor primi cuvîntul bg. *л'òка* şi rom. *liócă*, scopul celor expuse mai sus se rezumă doar la stabilirea unei legături între cele două cuvinte.

Năcîrdíe s. f. (regional) „Situaţie neplăcută, care dă naştere la încurcături şi neînţelegeri" (Sîngeorz Băi — Năsăud) este înregistrat în DLR, t. VII, partea I, p. 67.

Cuvîntul trebuie pus în legătură cu cuvîntul turcesc *lâcırdı* cu sensul de „1. a vorbi, a conversa, a discuta, a dezbate. 2. a bîrfi, a răspîndi zvonuri (despre cineva)" (vezi *Турско-български речник*, Sofia, 1952, p. 331). Forma românească are la bază cuvîntul bulgăresc *лакърдия*, care este foarte răspîndit în Bulgaria, avînd sensul ironic de „cuvînt, vorbă" (vezi BTR, II, p. 364). Alternanţa *l* — *n* de la iniţială şi finala de cuvînt este cunoscută atît graiurilor bulgăreşti, cît şi celor româneşti (cf. bg. *лишàн* < *нишàн*, *лахỳм* < *нахум* etc.; rom. *lumînarea* — *numănarea*, *peştuman* > tc. *peştumal*, *băcan* > tc. *bakal* etc.) (pentru alternanţa *n* — *l* vezi „Dacoromania", X). Probabil că înlocuirea lui *l* cu *n* din cuvîntul *năcîrdie* a avut loc pe teren românesc, pentru că în graiurile bulgăreşti forma cu *n*, pînă acum, nu este cunoscută.

Năpîrt este un substantiv dialectal cu sensul de „unealtă de ţesut nedefinită mai de aproape" (Lipia — Buzău) (vezi DR, t. VII, partea I, p. 102), fără etimologie. Există motiv să se creadă că se leagă cu cuvîntul bulgar *прът*, *пърт* „prăjină lungă, dreaptă şi subţire" (vezi BTR, p. 741), provenit la rîndul său din vechiul slav **пржтъ**. Cuvîntul *прът*, *пърт* în limba bulgară n-are sens independent, dar cu el se poate denumi orice parte dintr-un mecanism (în cazul acesta războiul) care are formă de prăjină lungă. Probabil că este vorba de o parte a războiului de ţesut care ţine sulul să nu se învîrtească sau cu ajutorul căruia se învîrteşte sulul.

Substituirea vocalei din slava veche **ѫ** cu *î* în română arată că, în acest caz, avem un împrumut tîrziu. Construcţia prepoziţională *на пърт* se poate crea ca derivat. Asemenea cazuri de preluare a întregii construcţii au loc atunci cînd celui ce ascultă nu-i este clară limita morfematică şi cînd construcţia prepoziţională prezintă o unitate de accent.

Năzgové'.nie este un substantiv dialectal cu sensul „născocire, snoavă, anecdotă, glumă; fleac". Cf. Pamfile, I. III, 91. *Ţin-te de treabă, nu dă năzgovenie*, CV, 1949, nr. 8, 34 (vezi DR, VII, partea I, p. 152). Cuvîntul are etimologie necunoscută, dare trebuie legat de verbul bulgărsesc *говèя* şi derivatele lui numeroase, *заговявам*, *заговèя*, *заговèзни*, *заговèнки*, *отговèя*, *отговявам*, *òтговèнки*, *говèене*, şi altele (vezi BER, fasc. IV, 1965, p. 258, sub verbul *говея*). *Говèя* are sensul de „a nu mînca de dulce, a posti; a nu mînca, a mînca o dată la trei zile; a nu vorbi în faţa soacrei, socrului, naşului etc." (vezi BTR², p. 110), *заговявам*, *заговея* „a mînca la lăsatul secului, a nu mai mînca de dulce, a începe postul" (BTR², p. 200), *заговèзни* pl. „ziua în care după obiceiul bisericii ortodoxe se mănîncă pentru ultima oară de dulce înainte de post" (BTR², p. 200). În legătură cu acest obicei, M. Arnăudov spunea: „În multe locuri la noi în lunea din săptămîna brînzii (săptămîna lăsatului de sec de brînză) sau în cele 12 zile dintre Crăciun şi Bobotează în care se mănîncă de frupt, prin sate se adună cete de flăcăi veseli, pentru a umbla mascaţi şi a face o pantomină comică, care ne aminteşte de carnavalul străin" (vezi *Кукери и русалии. Студии върху българските обреди и легенди*, în SbNU, XXXIV, 1920, p. 3).

Trebuie spus că rom. *năzgovenie* nu e un împrumut izolat în limba română din bulgară, din punct de vedere semantic şi formal. În română, de exemplu, există verbul *a govi* cu sensul: „1. (despre fete) A sta pe lîngă mireasă ţinîndu-i de urît. 2. A boli" din paleoslavul *говѣти* şi bg. *говèя* (vezi DA, t. II, partea I, p. 290).

În limba română, în afară de acesta sînt cunoscute şi cuvinte ca *govie* în Dolj, cu sensul „petrecere la ţară" (vezi L. Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, ed. V, 1925, p. 278), de asemenea şi cuvîntul *desgovează* cu sensul de „îmbolnăvirea miresei; *hora desgovelii* jucată în timpul ceremoniei" (vezi L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 202).

Deci, în dicţionare trebuie să se indice şi legătura cuvîntului *năzgovenie* cu cuvintele arătate mai sus. Astfel şi originea acestui cuvînt va fi clară.

După explicaţiile de mai sus, nu este greu să se identifice la cuvîntul românesc *năzgovenie* următoarele elemente: prefixul *na-*, baza *-z(a)goven-* şi sufixul *-ie*. Întreaga structură şi sensul cuvîntului ne îndreaptă către cuvintele bulgăreşti *заговѣя*, *заговѣнки* (*за-гове-я*, *за-говен-ки*).

Nesprávă este substantiv (învechit, rar), însemnînd „pornire spre ceartă" (cf. Cihac, II, 287; DR, t. VII, partea I, p. 346), cu etimologie necunoscută. Este adevărat că nu există un etimon exact al cuvîntului românesc *nesprávă*, dar acesta nu este inexplicabil. Numai prin prefix se diferenţiază de cuvîntul bg. *раз-прàва* care înseamnă „ceartă, discuţie, scandal" (vezi BTR[2], p. 768), avînd sensul aproape identic cu cel al rom. *nespravă*, care se apropie de rădăcina verbală *-прав-*.

Deocamdată nu este clar cum s-a format cuvîntul românesc, pentru că lipseşte cuvîntul **sprava*, dar în bulgară există substantivul verbal *неспрàвяне*, fără să existe verbul * *несправям* (vezi BTR [2], p. 487). Sensul cuvîntului *неспрàвяне* este „neîndeplinire".

Opátoci „rachiu slab care curge la urmă din cazan" (DLR, tomul VII, partea a II-a, litera O) are etimologie necunoscută. După sens şi, parţial, după aspectul fonetic, cuvîntul corespunde bg. *нàмока*, *нàмоки* „1. Rachiu slab şi cu gust neplăcut, care se face la urmă; 2. Resturile dintr-un lichid care se fierbe" (cf. BTR, II, p. 572) sau scr. *patoka*. St. Mladenov explică cuvîntul bulgăresc ca derivat verbal cu ajutorul prefixului *na-* de la rădăcina *-мек-*, care reprezintă alternanţa rădăcinii *-мок-* (cf. ER, p. 414). În cuvîntul românesc *opátoci* rădăcina *-мок-* apare la finală cu consoana *č*, care este alternanţa proprie atît limbii bulgare, cît şi limbii române.

Rămîne neclară totuşi apariţia lui *o-* protetic în cuvîntul românesc *opatoci*, care a avut loc probabil în limba română, deoarece în limbile bulgară şi sîrbocroată nu sînt cunoscute asemenea forme.

Otóşcă „ţuica slabă, care curge la urmă de tot din cazan", cuvînt cunoscut în Oltenia, nu este explicat din punct de vedere etimologic în DLR, tmoul VII, partea a II-a, litera O. Trimiterea la *otca*, variantă a lui *votca*, nu ni se pare suficientă. După părerea noastră, cuvîntul este

legat semantic, fonetic şi genetic de bg. *нàмока* şi scr. *patoka*. În rom. *otoşcă* pot fi distinse următoarele elemente: prefixul *o-*, rădăcina *-тош-* <*-моч-*<*-мок-* (alternanta lui *-тек-*) şi sufixul *-ка*. Alternanţa *-чк-* (*şc*)/*-шк* (*ck*) este un fenomen curent în împrumuturile bulgăreşti din limba română (cf. rom. *cloşca* < bg. *клòчка*, *meşca* < bg. */e/мèчка* etc.).

Trebuie subliniat că în limbile bulgară şi sîrbocroată nu există un cuvînt *оточка* (*otoćka*), cu sensul cuvîntului românesc, dar ni se pare interesant să amintim că în limba bulgară se întîlnesc cuvinte cu aspect fonetic şi cu sens oarecum asemănător, ca *омок* „loc de unde se scurge apa" (cf. BTR II, p. 550) sau *омòка* „scurgerea apei; reflux" (cf. DBSM I, 1962, p. 259).

În sfîrşit, pentru a lămuri rom. *otoşcă* mai trebuie avută în vedere şi forma *нàмош* „rachiu slab, care curge la urmă" (în Gabrovsko). Cuvîntul *otoşcă*, prin urmare, s-a format în limba română.

Otòjniţă „o măsură de 1 litru şi un sfert de litru cu care se ia drept plată la cazan (alambic)", cuvînt dialectal (Oltenia de sud-vest), este înregistrat fără etimologie în DLR (idem). Considerăm că trebuie legat de cuvintele discutate mai sus, anume *opatoci*, *otoşcă* şi poate fi privit fie ca derivat de la *otoşcă*, fie ca o formaţie independentă. Schimbarea *к*, *ч* > *жс* în rădăcina *-мок-*, *-моч-* >*-тожс-* nu poate fi explicată printr-o lege fonetică proprie limbii bulgare; ea a avut loc pe terenul limbii române: *č* >*š* >*ž* înainte de *n*. După cunoştinţele noastre, nici în limba bulgară, nici în imba sîrbocroată nu exista un cuvînt *омòжница* (*otožnica*), care să explica direct cuvîntul românesc *otojniţă*.

Pişníc s. este un cuvînt dialectal, atestat în jud. Ialomiţa, cu sensul de „odaie separată de corpul caselor, care serveşte de locuinţă pentru bătrîni, uneori şi de bucătărie" (v. CV, I, 1949, nr. 8, p. 33). Cuvîntul nu este înregistrat în alte lucrări de lexicografie românească. Acestei forme îi corespunde întru totul cuvîntul dialectal bulgăresc *пешнùк*, *пишнùк* cu sensul de „o anexă mică a casei, care vara serveşte ca bucătărie şi în care se află cuptorul pentru copt pîine" (însemnări personale din Bulgaria de nord-est în raioanele Ruse, Beala, Popova). Cuvîntul este înregistrat şi în alte cercetări dialectale, v. *пишнùк'* „camera în care este construit cuptorul pentru pîine" în raioanele Silistra şi Šumen (v. Iv. Kočev, *Гребенският говор в Силистренско*, Sofia, 1969, p. 114; v. şi Gh. Bolocan, *Graiul bulgarilor din Brăneşti*, *Studii de slavistică*, vol. I, 1969, p. 188). Cuvîntul bulgăresc are la bază forma *пещ* „cuptor de casă din cărămidă" (v. BTR II, p. 582).

Poítră s.f. [se pronunţă *po-i-*] „a doua zi după un sfînt (o sărbătoare), la care se face praznic în casă" (jud. Gorj, v. CV, I, 1949, nr. 9, p. 33; reg. Craiova, raionul Pleniţa, v. *Lexic regional*, 1960, p. 46) are de asemenea origine necunoscută.

Cuvîntului românesc îi corespunde scr. *pojutârje* n. „prima zi după onomastică" (v. Rječnik, t. X, 1931, p. 488). Forma românească cuprinde prepoziţia şi prefixul bg. şi scr. *po*, cu sensul de „care urmează", şi rădăcina *ître*<*utre* (*jutre*) „mîine", respectiv *po-itre*, „ziua care urmează după mîine" rom. *poimîine*. Delabializarea lui *u* (*ju*) în cuvîntul *utre*, *jutre*

este un fenomen larg răspîndit în dialectele bulgăreşti nord-vestice şi în dialectele sîrbeşti de est; cf., de exemplu, formele *zaitre* „mîine" (v. Gerov, II, p. 74), *zajtre* (v. Ţv. Todorov, *Северозападните български говори*, SbNU, XLI, 1936, p. 319) sau formele *dobritro*, *dobroitro* în loc de *dobro utro*; *na itroto* în loc de *na utroto* (v. Ţv. Todorov, *op. cit.*, p. 182); *dobroitro* „bună dimineaţa" (v. Iv. Umlenski, *Кюстендилският говор*, Sofia, 1964, p. 32).

Poiví pers. a II-a prezent *poiveşte*, vb. IV, refl., cu sensul de „a i se ivi ceva în cale pe neaşteptate": *Cînd mergeam la lemne mi s-o poivit o vulpe în faţă*. Verbul în discuţie, neînregistrat în dicţionarele limbii române, este cunoscut în Oltenia, satul Cîmpofeni, judeţul Gorj (v. LR, XI, 1962, nr. 3, p. 263). Formei româneşti îi corespunde verbul perfectiv bg. *появя се* „ies la iveală, mă ivesc, mă prezint" (v. BTR, II, p. 673) ca şi verbul scr. *pojaviti* (*se*) (v. Rječnik, t. X, p. 479—480).

Verbul *poivi* poate fi pus în legătură şi cu verbul românesc *a se ivi* < v. sl. *javiti* (v. CADE, p. 629, DM, p. 398), ca derivat al acestuia sau, mai sigur, poate fi considerat ca un împrumut independent din limbile sud-slave.

Saciáp „locul gol — la streaşina casei — între cosoroabă şi grinzi" — Beceni—Buzău (v. P. Coman, *Glosar dialectal*, p. 67) şi *salceag* „o anumită formaţie la casă; partea dintre calcan şi streaşină (poala) şiţei, lată de 2-3 palme" — com. Mătău (-Chilir), jud. Muscel (v. P. Coman, *op. cit.*, p. 67), cuvinte fără etimologie, trebuie analizate împreună. Ele au corespondent în bulgară, unde există formele dialectale *сачàк* (*съчàк*) „margine, chenar, pervaz" (v. Gerov, V, p. 121); „locul de sub streaşină" (v. DBCM, V, 1970, p. 239); „o terasă mică din faţa casei" (v. DBCM, V, 1970, p. 90); „streaşină" (v. Iv. Umlenski, *Кюстендилският говор*, Sofia, 1964, p. 257).

Recent au fost discutate cuvintele româneşti *saceac*, *sageac*, *sageag*, *salcea* „partea de sub streaşină a podului de la casă" (v. M. Marin, *Note*, în „Fonetică şi dialectologie", vol. VIII, 1973, p. 212—213). Autoarea explică cuvintele mai sus citate prin tc. *sačak*. Prin urmare şi în română există cuvîntul *saceac*, legat direct de etimonul turcesc *sačak*, de la care provin şi alte forme româneşti: *sageac*, *sageag*, *salcea*, *sagiap*, *salgeac*.

Atît cuvîntul bulgăresc *сачàк* cît şi formele corespunzătoare româneşti sînt de origine turcească. La baza lor se află tc. *sačak* (v. *Турско-български речник*, Sofia, 1952). Cuvîntul bg. *сачàк* şi cel românesc *saceac* sînt mai apropiate de etimonul turcesc. În română au avut loc transformări fonetice: *c* > *p* (*saceap*), căderea lui *c* final (*salcea*), apariţia lui *l* epentetic (*salceag*), asurzirea lui *c* > *g* (*salgeac*, *sageag*), realizate, probabil, prin analogie.

Săcní vb. intranz. IV „a slăbi, a da îndărăt, a sărăci" este o formă dialectală înregistrată în judeţul Vîlcea (v. P. Coman, *op. cit.*, p. 67). Nu este înregistrat în dicţionarele româneşti. Forma românească poate fi pusă în legătură cu verbul perfectiv bg. *сèкна* (imperfectiv *сèквам*) cu sensul de „a înceta — despre ploaie; arunc la o parte sau înapoi"

(v. BTR, II, p. 824). În limba vorbită, acest verb are mai multe sensuri : „1. a înceta, a opri, 2. despre puşcă : a nu se amorsa, 3. a trage, a smuci, 4. a pune piedică" (v. Gerov, V, p. 316). Verbul a existat şi în bg. veche : сѣкнѫти = *sěknǫti* (v. Fr. Miklosich, *Lexicon*, p. 971). Este cunoscut şi scr. *seknuti* (Rječnik, t. XIV, p. 807). Din punct de vedere semantic şi fonetic (avem în vedere trecerea lui *e* neaccentuat în *ă*) nu creează dificultăţi. Este interesant de menţionat că în acest caz, ca şi în multe altele, sînt împrumutate formele verbale de aspect perfectiv. Acest fenomen este, din păcate, foarte puţin cercetat în cadrul raporturilor lingvistice româno-bulgare.

PSEUDOANGLICISME DE PROVENIENȚĂ FRANCEZĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

DE

THEODOR HRISTEA

1.1. Lexicografii noştri precum şi cercetătorii care au studiat influenţa engleză asupra vocabularului românesc n-au distins anglicismele autentice de ceea ce numim p s e u d o a n g l i c i s m e şi nici n-au observat, în toate cazurile, că unele neologisme a căror origine mai îndepărtată este, într-adevăr, englezească ne-au venit, totuşi, prin intermediul altor limbi, şi în primul rînd al francezei. În această situaţie sînt, spre exemplu, *dancing*, *parking*, *smoching*, *spicher* şi altele, al căror sens concordă cu cel al etimonurilor franţuzeşti imediate, nu cu al celor englezeşti din care provin numai în ultimă analiză.

2. În multe cazuri s-a admis etimologia multiplă fără nici o justificare ori s-a indicat pentru neologismul românesc mai întîi etimonul englez şi apoi cel francez, deşi raţiuni de ordin formal şi semantic ne obligă să procedăm invers sau să admitem că, în fond, avem de-a face tot cu anglicisme primite prin mijlocirea limbii franceze (ca în cazul lui *chec*, *biftec*, *sandviş* şi altele, de care nu ne putem ocupa aici).

---

* Abrevierile pe care le vom folosi sînt următoarele : AMERIC. HERIT. DICT. = *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston, New York etc., 1969 ; BLOCH-WARTBURG = *Dictionnaire étymologique de la langue française* par Oscar Bloch et W. von Wartburg. Troisième édition refondue par W. von Wartburg, Paris, 1960 ; CADE = I. A. Candrea — G. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, Bucureşti, 1931 ; DM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958 ; DN = Florin Marcu şi Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme* (ediţia a II-a revăzută şi adăugită) ; LAROUSSE = *Grand Larousse encyclopédique* (în 10 volume), Paris, 1960—1964 şi un „Supplément", (1968) ; MDE = *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972 ; NOUV. DICT. ÉTYM. = *Nouveau dictionnaire étymologique de la langue française* par Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, Paris, 1964 ; OXFORD = *The Oxford English Dictionary* (12 tomuri şi un „Supplement and Bibliography"), Oxford, 1961 ; QUILLET = *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (nouvelle édition entièrement remaniée), Paris, 1965 ; ROBERT = *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* par Paul Robert, Paris, 1968 ; WEBSTER = *Webster's Third New International Dictionnary of the English Language* (unabridged), Springfield, Mass., 1967.

3. Dacă la cele spuse mai adăugăm numeroasele inconsecvenţe care ne întîmpină în dicţionare sau la unul şi acelaşi cercetător, atunci rezultă şi mai limpede că reexaminarea etimologică a neologismelor pe care urmează să le discutăm este cît se poate de justificată. După cum se va vedea, principala noastră preocupare este să stabilim *etimologia imediată* a împrumuturilor de care ne ocupăm, adică tocmai ceea ce ne interesează, în primul rînd, cînd discutăm sau numai indicăm, în dicţionare, originea unui cuvînt.

4. Pentru a nu da naştere la eventuale neînţelegeri, precizăm din capul locului că, în principiu, nu negăm posibilitatea unei influenţe directe din partea englezei (mai ales în epoca actuală!), dar nici nu credem că numărul împrumuturilor româneşti din această limbă este chiar atît de mare pe cît rezultă din dicţionarele noastre ori din unele contribuţii apărute în ultimii ani[1].

5. Separînd falsele anglicisme de anglicismele autentice (pe care le-am primit direct din engleză sau prin filieră franceză, rusă şi germană), ne vom ocupa, în continuare, numai de cele dintîi, urmînd ca ultimele să constituie obiectul unor cercetări viitoare.

II.1. Prin *pseudoanglicisme* înţelegem acele cuvinte care nu există, de fapt, în engleză şi care au fost create în alte limbi (de obicei în franceză) prin combinarea unor teme şi elemente formative de origine englezească. Modelul unor astfel de formaţii (cel mai adesea gazetăreşti) îl constituie împrumuturile preexistente, care provin, neîndoielnic, din limba engleză şi care au o structură similară cu a pseudoanglicismelor. Un astfel de „fals anglicism" este, indiscutabil, **tenisman**, pe care dicţionarele noastre nici măcar nu-l înregistrează, deşi există pentru el sute de atestări. Acelaşi neologism lipseşte, de asemenea, din *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (a cărui ultimă ediţie a apărut în anul 1971). Din această cauză nu ştim chiar exact dacă grafia şi mai ales pronunţarea acestui termen sportiv ar trebui să fie *tenismán* (în conformitate cu etimonul francez din care provine), *ténisman* (cu accentul deplasat pe prima silabă) sau *ténismen*, cum se pronunţă şi chiar se scrie din ce în ce mai des : „După bunele rezultate obţinute în turneul de la Neapole, *tenismenul* nostru Ion Ţiriac se comportă la înălţime şi în turneul de la Reggio Calabria..."[2]; „Iată că de data aceasta *tenismenul român* ... n-a mai avut de suportat marele handicap al lipsei de experienţă de joc"[3] etc. Pluralul *tenismeni* ca şi forma de genul feminin *tenismenă* (creată în limba română de la *tenismen* + suf. moţional *-ă*) sînt, de asemenea, bine ates-

---

[1] Citărm dintre acestea, în ordine cronologică : Aurel Trofin, *Observaţii cu privire la adaptarea terminologiei sportive de origine engleză în limba română*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", fasc. 2 (1967), p. 125—130; Mihail Bogdan, *English Loan-Words in Romanian*, în „Actes du Xe Congrès international des linguistes", Bucureşti, 1970, vol. IV, p. 741—745, şi Ilinca Constantinescu, *Influenţa limbii engleze în vocabularul sportiv românesc*, I (în LR nr. 6/1972, p. 527—537), II (în LR, nr. 1/1973, 25—35) şi III (în LR, nr. 2/1973, p. 109—119).

[2] În „Informaţia Bucureştiului", nr. 3650 din 3 mai 1965, p. 3, col. 5.

[3] În „Scînteia", nr. 9515 din 21 mai 1973, p. 3, col. 1, Cf. şi : „*tenismenul* român" („România liberă", nr. 8386 din 9 oct. 1971, p. 5, col. 5), „un bun *tenismen* amator" (în „Săptămîna", nr. 129 din 25 mai 1973, p. 16, col. 4) ş.a.m.d.

tate : „În « Cupa Davis », *tenismenii* români au trecut de primul obstacol” [4]; „ ... continuă să fie comentată decizia de neparticipare la Wimbledon a majorității membrilor Asociației *tenismenilor* profesioniști” [5]; „Proba de simplu femei a revenit *tenismenei* engleze Virginia Wade, învingătoare cu 6—4, 6—4” [6] etc. Alături de *tenismen* apare (mai rar decît în trecut) forma normală *tenisman*, tot așa cum, paralel cu fem. *tenismenă*, se folosește forma *tenismană*, pe care o socotim, de asemenea, recomandabilă : „Tînăra *tenismană* cehoslovacă Marie Navratilova a eliminat-o pe americana Nancy Gunther (favorita nr. 5)” [7].

2. Din punct de vedere etimologic, forma *tenismen* nu este justificată, deoarece termenul de care ne ocupăm reprezintă, în românește, un împrumut din franceză (<*tennisman*), nu din engleză, cum a fost el interpretat și cum e socotit, foarte probabil, îndeobște. În *lucr. cit.* (I, p. 536) Ilinca Constantinescu afirmă foarte clar : „Cuvîntul *tenisman* « jucător de tenis » este un împrumut din engleză. La plural circulă atît forma *tenismani*, cît și forma *tenismeni*”. Deși nu tocmai clar, cam același lucru rezultă și din articolul citat al lui Aurel Trofin (p. 129), unde *tenisman* e pus pe același plan cu *clubman*, care există, realmente, în limba engleză (vezi AMERIC. HERIT. DICT., OXFORD, WEBSTER etc.). Convingerea că ne aflăm în fața unui cuvînt englezesc este atît de răspîndită încît *tennisman* apare chiar în unele manuale de limba engleză (redactate de autori români) precum și în revista „Romania today”. Astfel, un articol care e publicat în revista amintită este intitulat *The Famous Tennisman* (nr. 6/186 din 1970, p. 34), în loc de *The Famous Tennis Player*, cum este, desigur, corect.

3. Argumentele pe care le aducem în sprijinul originii franceze a lui *tenisman* sînt următoarele :

a. Cuvîntul nu este înregistrat de nici un dicționar mai vechi sau mai nou al limbii engleze (menționăm că, pentru a ne convinge de inexistența lui, am consultat peste 20 de lucrări lexicografice englezești și americane, dintre care unele relativ recente și foarte bogate).

b. Nu apare în literatura de specialitate și în presa engleză sau americană, unde am întîlnit excluiv perifraza *tennis player* „jucător de tenis”, ceea ce pare destul de firesc dacă ne gîndim că, în aceeași limbă, se mai spune și *football player*, *basket-ball player*, *wolley-ball player*, (*ice*) *hockey player* ș.a.m.d. ;

c. Mai mulți vorbitori de limbă engleză (printre care și unii jucători de tenis) ne-au informat că ignorează termenul în discuție sau că nu-l folosesc niciodată, deși îl cunosc foarte vag din presa franceză ;

d. Într-unul dintre cele mai bune dicționare franțuzești, *tennisman* este considerat un „fals anglicism”, așadar o creație internă a limbii

---

[4] Acesta e titlul unui articol din „Informația Bucureștiului”, nr. 6133 din 21 mai 1973, p. 4.

[5] În „Sportul”, nr. 7454 din 25 iunie 1973, p. 4, col. 5. Cf. și *Tenismenii noștri la „Rolland Garros”* (titlul unui articol din „Scînteia”, nr. 7719 din 31 mai 1968, p. 5) sau *Concursul tenismenilor fruntași* (titlul altui articol din „Inf. Bucureștiului”, nr. 2395 din 15 aprilie 1961, p. 4).

[6] În „România liberă”, nr. 8881 din 13 mai 1973, p. 5, col. 1.

[7] Vezi „Sportul”, nr. 7426 din 28 mai 1973, p. 4, col. 7.

franceze din elemente englezeşti şi după modelul mai vechiului *sportsman* (vezi ROBERT, p. 1764, col. 1) [8].

e. Ultimul şi poate cel mai plauzibil argument pe care îl aducem în sprijinul originii franceze a rom. *tenisman* este conţinutul unui întreg pasaj din cunoscuta carte a lui Etiemble : *Parlez-vous-franglais?* Iată ce spune la un moment dat autorul citat, care a ridiculizat ca nimeni altul anglomania şi efectele ei asupra limbii franceze : „Plus étonnant encore, le cas des *tennismen*, dont en français le singulier, vous le savez, est *tennisman*. Vainement chercherez-vous *tennismen* dans les dictionnaires anglais. Vous n'y trouverez que *tennis-player*, c'est à dire *joueur de tennis*. Mais ouvrez le *Harrap's anglais-français*. Sous *tennis-player*, vous lirez la traduction, si j'ose dire française, que voici : *tennisman*, pl. *tennismen*. Pour ne pas dire en français *joueurs de tennis*, nous en sommes donc à inventer des mots de pseudo-anglais!" [9].

4. La tot ce am spus pînă aici adăugăm că, în franceză, *tennisman* datează încă de la începutul veacului al XX-lea (vezi ROBERT, s.v.) sau chiar de la sfîrşitul secolului al XIX-lea (dacă e mai conformă cu realitatea informaţia din NOUV. DICT. ÉTYM., p. 739, col. 2). Vechimea fr. *tennisman* constituie şi ea o dovadă că acest termen a putut fi uşor împrumutat de către români, încă pe vremea cînd „sportul alb" era, la noi, apanajul aproape exclusiv al unui cerc restrîns.

5. Împreună cu *tenisman* trebuie discutat compusul **tenniswoman** (= „jucătoare de tenis"), folosit la noi foarte rar şi trecut de Ilinca Constantinescu printre „anglicismele gazetăreşti" [10]. Că ne aflăm în faţa unei „inovaţii" gazetăreşti nu încape aproape nici o îndoială, însă ceea ce ne interesează, în primul rînd, este limba în care a fost creat un astfel de „anglicism gazetăresc" şi care este, în româneşte, etimologia lui imediată. După părerea noastră, se poate afirma cu siguranţă că *tenniswoman* a fost format în limba franceză, nu în engleză (unde ne-a fost imposibil să-l descoperim). Cu timpul, el a devenit suficient de cunoscut şi de răspîndit, pentru ca un dicţionar foarte bogat cum este QULLET să nu mai poată ignora această creaţie şi mai bizară decît *tennisman* a limbii franceze. În dicţionarul citat nu s-a observat însă, nici de data aceasta, că e vorba de un „fals anglicism", cum rezultă, dealtfel, şi din lucrarea amintită a lui Etiemble (p. 60 şi 149). Punînd pe *tenniswoman* alături de *tennisman*, QUILLET se mulţumeşte să le declare pe amîndouă „cuvinte englezeşti", ceea ce ni se pare vag şi, într-un fel oarecare, chiar inexact. Dacă, aşa cum am văzut, engleza nu cunoaşte termenul *tennisman*, este normal să nu-l aibă nici pe *tenniswoman*, deoarece acesta n-ar putea să existe decît prin opoziţie cu cel dintîi. De fapt, după ce gazetarii francezi au format mai întîi pe *tennisman*, i-au creat acestuia un corespondent

[8] În alte dicţionare ale limbii franceze cuvîntul este doar înregistrat, însă nu i se dă şi etimologia (vezi NOUV. DICT. ÉTYM., s.v. *tennis*) ori e considerat „mot anglais" (vezi QUILLET s.v.), cînd, de fapt, sînt englezeşti numai elementele lui constitutive.

[9] Vezi Etiemble, *Parlez-vous franglais?*, 1964, Éditions Gallimard, p. 60.

[10] Vezi LR, nr. 6/1972, p. 536.

feminin (*tenniswoman*) prin analogie cu acele perechi corelative englezești care le erau cunoscute și care sînt relativ numeroase :

gentleman : gentlewoman
policeman : policewoman
salesman : saleswoman
sportsman : sportswoman
yacht(s)man : yachtwoman etc.

Ultima dintre perechile citate există chiar în franceză, unde se explică, desigur, prin împrumut din limba engleză (vezi ROBERT, p. 1939, col. 1). Prin intermediul presei franceze și al altor canale, *tennisman* și *tenniswoman* au devenit cunoscute reporterilor și cronicarilor noștri sportivi al căror spirit de imitație nu prea cunoaște limite.

III.1. Deși, deocamdată, nu avem dovezi foarte sigure, socotim, totuși, că nu este deloc exclus ca tot în franceză să mai fi apărut și **daviscupman** „participant la competiția « Cupa Davis »" [11]. O dovadă în acest sens ar putea fi nu numai inexistența cuvîntului în engleză (unde se spune *Davis Cup player* sau *member of the Davis Cup Team*), ci și grafia *davis-**coup**-man*, pe care am întîlnit-o de cîteva ori. Iată un singur exemplu : „Alături de el și-a făcut debutul ca *Davis-coupman* Gheorghe Lupu..." [12]. Scrierea cu *ou* ne trimite, desigur, la fr. *coupe*, nu la engl. *cup*. Alte atestări de care dispunem dovedesc că grafia și pronunțarea acestui termen nu sînt încă fixate, din moment ce, în scris, am putut întîlni cinci variante, mai mult ori mai puțin diferite : *daviscupman* (citat mai sus), *davis-cupman* [13], *davis-cup-man* (cu cratimă între toate elementele componente) [14], apoi *davis-coup-man* (semnalat mai înainte) și chiar *davis-cup-men* (prin care se încearcă imitarea rostirii englezești a elementului formativ *-man*) : „... de la primul *davis-cup-men* din România ... și pînă la Ilie Năstase și Ion Țiriac..." [15]. Scris *Davis-cupman* (deci cu majusculă), același termen a mai fost înregistrat și de Ilinca Constantinescu (în LR, nr. 2/1973, p. 110), dar fără vreo indicație de ordin etimologic.

2. Ca și în cazul lui *tenisman*, autoarea citată indică însă, fără nici o rezervă, engl. *cupman* ['kʌpmən] drept etimon al rom. **cupman**, care poate desemna fie pe „cîștigătorul cupei în cadrul unei întreceri sportive", fie pe orice „participant la o asemenea competiție". În LR, nr. 2/1973, p. 116, *cupman* este din nou considerat un împrumut din engleză [16] și e pus alături de *clubman*, *iahtman*, *sportsman* și *tenisman*, cu toate că nici acestea nu stau pe același plan din punctul de vedere al etimologiei lor imediate. Atîta timp cît nu putem proba existența engl. *cupman* (cu sensurile de mai sus), etimologia amintită ni se pare cel puțin discutabilă.

---

[11] Prezența, în limba română, a acestui termen a fost semnalată, mai întîi, de I. Gheție, în articolul *Observații asupra limbii folosite în „Sportul popular"*, LR, 1957, nr. 4, p. 21.

[12] Vezi *Cupa Davis '72. Finala*, p. 22, col. 2.

[13] În „Sportul", nr. 6844 din 13 oct. 1971, p. 3.

[14] Așa apare, spre exemplu, la Ion Țiriac și Ilie Năstase, *Ar fi fost prea frumos*, București, Editura „Stadion", 1972, p. 228.

[15] În „Informația Bucureștiului", nr. 5948 din 12 oct. 1972, p. 3, col. 1.

[16] Unde nu l-am găsit decît cu sensul de „bețiv, alcoolic". Vezi OXFORD, WEBSTER și AMERIC. HERIT. DICT. (s.v.).

3. După părerea noastră, n-ar fi exclus ca şi *cupman* să fie tot un fals anglicism, creat în limba română sau (mult mai probabil) în franceză, care cunoaşte un număr apreciabil de asemenea pseudoanglicisme. Astfel, tot din domeniul sportului merită să fie citat aici **rugbyman** (cu pluralul *rugbymen*), care se întîlneşte adesea în presa franceză. Cf. : „Les meilleurs *rugbymen* britanniques seront réunis cet après-midi à Edimbourg..." [17]. Asupra lui *rugbyman* (căruia în engleză îi corespunde *rugby player*) nu insistăm prea mult, întrucît el n-a fost folosit, se pare, niciodată în limba română, unde e cunoscut numai *rugbist* (derivat de la *rugbi* + suf. *-ist*). Ceea ce este, totuşi, demn de subliniat e faptul că cele mai multe dintre dicţionarele recente ale limbii franceze nu-l omit pe *rugbyman*, iar ROBERT îl consideră fără rezerve un „fals anglicism" [18].

4. În favoarea interpretării lui *rugbyman*, *tennisman* şi a altora drept creaţii ale limbii franceze pledează şi faptul că elementul formativ *-man*, deşi de origine engleză, a început, totuşi, să se ataşeze chiar la teme „autohtone", adică franţuzeşti. Astfel *bourreman*, al cărui sens este „inspector de poliţie" a fost creat de către argotizanţi prin unirea fr. *bourre* „poliţie" cu engl. *man* „om" [19], care a devenit un adevărat element de compunere sau „sufixoid" (cum i se mai poate spune prin opoziţie cu termenul „prefixoid", introdus în lingvistica românească de către acad. Iorgu Iordan).

IV.1. Un alt pseudoanglicism asupra căruia nu avem nici o îndoială este **recordman**, folosit şi la noi din ce în ce mai mult cu sensul de „sportiv care deţine sau care a realizat un (nou) record". Spre deosebire de *tenisman*, *recordman* a fost inserat în ultimele noastre dicţionare, dar n-a primit întotdeauna o indicaţie etimologică exactă şi mai ales unitară. Astfel, în MDE se arată că provine din limba franceză [<fr.], în DM este dedus din fr. *recordman* (care, la rîndul lui, ar proveni din engleză), iar în DN este explicat prin : [< fr., engl. *recordman*]. În mod indirect, existenţa engl. *recordman* este admisă şi în articolul citat al lui Aurel Trofin, unde se afirmă : „Substantivele formate în engleză cu sufixul *-man*, cu forma românească feminină *-mană*, pe lîngă ideea de practicant al sportului respectiv o au şi pe aceea de posesiune, apartenenţă. Astfel, în *tenisman — tenismană*, *sportsman — sportsmană* acest sufix redă ideea de prcaticant, în *recordman — recordmană* redă ideea de posesiune, iar în *clubman — clubmană* pe aceea de apartenenţă. Pluralul acestor substantive se formează prin alternanţă fonetică *a—e* ca în engleză, la care se adaugă şi semnul de plural românesc, ca în exemplul *recordman — recordmeni*" [20]. Şi mai clar rezultă originea englezească a acestui termen din articolul amintit

---

[17] În „L'Humanité" din 14 octombrie 1972, p. 7, col. 2.

[18] Alte dicţionare franţuzeşti îl declară fără nici un temei „mot anglais" (vezi, de pildă, LAROUSSE şi QUILLET, s.v.) sau se mulţumesc numai să-l înregistreze, fără să-i dea şi etimologia (ca în NOUV. DICT. ÉTYM., s.v. *rugby*). Cf. şi Maurice Davau, Marcel Cohen şi Maurice Lallemand, *Dictionnaire du français vivant* (BORDAS), 1972, unde cuvîntul apare, de asemenea, fără nici o indicaţie etimologică.

[19] Vezi Géo Sandry şi Marcel Carrère, *Dictionnaire de l'argot moderne* (ediţia a IV-a), Paris, 1953, p. 38.

[20] Vezi Aurel Trofin, *lucr. cit.* p. 129.

al lui M. Bogdan, unde *recordman* este trecut printre împrumuturile de proveniență engleză, cărora li s-a construit, în limba română, o formă de genul feminin : „English loan-words denoting persons where difference of sex is implied, have built their own Romanian feminine gender and we have *barman* (masc.) — *barmană*, *recordman-recordmană*" [21].

În favoarea unui împrumut direct din engleză s-a pronunțat categoric Ilinca Constantinescu (în LR, nr. 6/1972, p. 533—534) : „Termenul *record* — spune autoarea — a pătruns mai de mult în terminologia sportivă românească, prin intermediul limbii franceze (DM, DN). Substantivul *recordman* este însă un împrumut mai recent direct din engleză (cum o dovedește varianta *recordmen*, influențată de fonetismul englezesc)". Mergînd mai departe, aceeași autoare indică chiar și etimonul englez *recordman* ['rekədmən], pe care nu știm de unde l-a luat.

2. Oricît de neverosimil ar părea, trebuie să spunem că și de data aceasta ne aflăm tot în fața unui pseudoanglicism, creat neîndoielnic în limba franceză, unde datează încă din 1889 (vezi ROBERT, p. 1482, și NOUV. DICT. ÉTYM., s.v. *record*). În ultimul dintre dicționarele citate, *recordman* e considerat „composé de création française", iar în cel dintîi este etichetat, iarăși fără nici o rezervă, „faux anglicisme" (asemenea lui *tennisman*, *rubgyman* etc.). Ceea ce este interesant de subliniat e faptul că franceza cunoaște și fem. **recordwoman**, creat în același fel ca *tenniswoman* și înregistrat în mai multe dicționare (de exemplu : ROBERT, QUILLET și LAROUSSE, s.v.). Ultimele dintre dicționarele citate (la care s-ar mai putea adăuga BORDAS) consideră că *recordman* și *recordwoman* sînt „cuvinte englezești", dar e clar că dreptatea este de partea acelor lexicografi care văd în astfel de compuse niște creații ale limbii franceze[22]. Argumentele care pot fi aduse în sprijinul ultimei interpretări sînt aceleași pe care le-am invocat cînd l-am discutat pe *tenisman*. Subliniem numai că, pentru exprimarea noțiunii denumite de fr. și rom. *recordman*, engleza se folosește de sintagma *record holder* (literal : „deținător de record") sau *world record holder* (cînd e vorba de un record mondial)[23].

3. În unele dicționare ale limbii ruse apare, totuși, engl. *recordsman*, care este indicat drept etimon al termenului rusesc corespunzător [24]. Pînă la proba contrară, afirmăm că, asemenea fr. *recordman*, nici rus. *рекордсмен* nu poate fi un împrumut din engleză, din moment ce această limbă nu cunoaște termenul în discuție. Convingerea noastră e că rus. *рекордсмен* constituie fie un împrumut din franceză, unde acest pseudoanglicism datează, după cum am văzut, încă din 1889, fie (mult mai probabil) o creație independentă a limbii ruse după modelul mai vechiului

---

[21] Vezi Mihail Bogdan, *lucr. cit.*, p. 744.

[22] BLOCH-WARTBURG și NOUV. DICT. ÉTYM. nu înregistrează aceste două pseudoanglicisme, iar *Petit Larousse* (edițiile din 1965, 1968 etc.) inserează numai pe *recordwoman*, lăsîndu-l neexplicat.

[23] Vezi, printre altele, *Sportwörterbuch in sieben Sprachen/Sports Dictionary in Seven Languages* (editat de Dr. F. Hepp), Budapesta — Berlin, 1962, p. 708.

[24] Vezi, de pildă, *Толковый словарь русского языка* (sub redacția lui D. N. Ușakov), tom. al III-lea, Moscova, 1939 (col. 1331); *Словарь иностранных слов* (ediția a IV-a), Moscova, 1954, și *Словарь современного русского литературного языка*, Moscova—Leningrad, 1961, vol. 12 (s. v. *рекордсмен*).

спортсмен (acesta există, într-adevăr, în engleză, de unde a pătruns atît în rusă, cît şi în alte limbi europene). Că **-man** a devenit un „sufixoid" sau element de compunere nu numai în franceză, ci şi în rusă ne-o dovedeşte existenţa lui *непман*, format indiscutabil de la *НЭП* (o abreviere pentru *Новая экономическая политика*)[25]. În lumina tuturor precizărilor pe care le-am făcut pînă aici, rezultă că prezenţa engl.**recordsman* în unele dicţionare ale limbii ruse nu este cîtuşi de puţin justificată. Eroarea se explică prin aceea că — aşa cum se prezintă — termenul rusesc are o înfăţişare atît de englezească, încît a putut uşor să deruteze, la început pe un singur lexicograf (foarte probabil Uşakov), iar apoi pe toţi cei care l-au urmat pe acesta, fără a mai verifica existenţa presupusului anglicism *recordsman*. Mai departe se va vedea că aceleaşi dicţionare ruseşti comit o inexactitate similară şi în cazul lui *handbal*, pe care îl consideră un împrumut din engleză, deşi el provine din limba germană, unde a şi fost, dealtfel, creat.

4. După ce am eliminat posibilitatea unui împrumut direct din engleză, nu ne mai rămîne decît să admitem că rom. *recordman* provine (asemenea lui *tenisman*) din limba franceză. Avînd în vedere etimonurile franţuzeşti din care provin, cele două neologisme româneşti ar trebui accentuate oxiton. Pentru cel dintîi, DN chiar recomandă această accentuare, însă DL, DM, MDE şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (ediţia a III-a) înregistrează cuvîntul sub forma *recórdman*, care este, într-adevăr, mai frecventă decît *recordmán*. Deplasarea accentului a fost cauzată, în primul rînd, de faptul că cei doi termeni sportivi au fost simţiţi ca autentic englezeşti. O dovadă în acest sens sînt rostirile din ce în ce mai frecvente *ténismen* şi *recórdmen*, prin care se încearcă, în mod conştient, imitarea (cît mai fidel cu putinţă) a unor presupuse etimonuri englezeşti : *tennisman* şi *recordman*. Iată numai cîteva dintre numeroasele atestări care dovedesc că forma *recordmen* cîştigă teren, asemenea variantei *tenismen* : „Atletul francez Michel Jazy, fost *recordmen* european ..." [26]; „*Recordmenul* mondial, C. Stan, învins!" [27]; „Un profesor campion mondial şi elevi *recordmeni*" [28] etc. Aşa cum alături de *tenisman* a apărut, în interiorul limbii române, un feminin *tenismană*, tot aşa şi de la *recordman* a fost creat prin moţiune **recordmană** (cu varianta *recordmenă*) : „Este cazul să reamintim că şi Argentina Menis, *recordmena* mondială la aruncarea discului, a reuşit ... o încercare de 63,64 m" [29]. Din cît am putut observa, pînă în prezent, radioul şi televiziunea preferă tot formele „hiperenglezeşti" *ténismen* şi *recórdmen*, care capătă astfel noi şanse de generalizare. Dacă aceste pronunţări nejustificate etimologic şi deci greşite se vor răspîndi, pînă la urmă, va trebui să le acceptăm în limba literară şi să ne resemnăm ca în atîtea alte cazuri. Ceea ce n-ar trebui însă, în nici un caz, admis, în viitoarele noastre dicţionare, sînt presupusele sau falsele etimonuri englezeşti**tennisman* şi **record(s)man*.

---

[25] Rus. *нэпман* este înregistrat în *Орфографический словарь русского языка* (ediţia a V-a), Moscova, 1963 (p. 481, col. 2) şi chiar în *Dicţionar rus-român* (sub conducerea redacţională a lui Emil Petrovici), Bucureşti, ESPLA, 1959 (vol. I, p. 666).

[26] În „România liberă", nr. 8108 din 17 noiembrie 1970, p. 2, col. 9.

[27] În „Scînteia tineretului", nr. 7465 din 21 mai 1973, p. 3, col. 1.

[28] În „Tribuna şcolii", nr. 88 din 23 martie 1973, p. 12.

[29] În „Scînteia", nr. 9515 din 21 mai 1973, p. 3, col. 5.

V.1. Ultimul pseudoanglicism de care ne mai ocupăm și care aparține unei alte sfere semantice este **vatmán** cu varianta *vátman* (considerată astfel în DL, DM și DN).

2. După CADE, cuvîntul provine din engleză, ceea ce este inexact, deoarece această limbă nu cunoaște termenul *wattman* nici chiar ca o raritate (cum îl consideră unele dicționare bilingve româno-engleze). În ceea ce îl privește pe Candrea, acesta a fost, probabil, atît de convins de originea englezească a lui *vatman*, încît, în dicționarul său, a înregistrat cuvîntul exclusiv sub forma *wáttman*, așadar cu accentul presupusului etimon, indicat de el prin [<engl.]. În realitate, pentru noțiunea denumită de termenul românesc în discuție, engleza se folosește de *motorman* și de *driver* (un derivat de la *to drive* „a conduce"), care, printre alte sensuri îl are și pe acela de „vatman" (vezi OXFORD, WEBSTER etc.). Dintre dicționarele românești, DM și MDE îl explică pe *vatman* prin franceză, dar primul consideră că, în această limbă, cuvîntul provine din engleză, ceea ce nu mai este adevărat. Indirect, cam același lucru rezultă și din DN (s.v.) unde citim la etimologia acestui cuvînt : [< fr. *wattman*, cf. engl. *wattman*].

3. Avînd în vedere vechimea în limba română a lui *vatman*, accentul oxiton aproape general al acestui termen și mai ales inexistența lui în engleză, sîntem obligați să admitem că ne aflăm tot în fața unui pseudoanglicism de proveniență franceză. Spre această concluzie ne conduce și faptul că dicționarele franțuzești sînt aproape unanime în a-l considera pe *wattman* o creație a limbii franceze din două elemente, a căror origine englezească e bine cunoscută : *watt* și *man*[30]. Caracterul artificial al fr. *wattman* este subliniat și demonstrat mai ales în BLOCH-WARTBURG, unde se face și următoarea precizare, ce vine în sprijinul întregii noastre argumentări : „*wattman* n'existe pas en anglais" (p. 672, col. 2).

VI.1. Pseudoanglicismele, așa cum au fost definite și prezentate în paginile anterioare, pot fi încadrate în categoria mai largă a *anglicismelor aparente*. Diferența dintre „falsele" și „aparentele" anglicisme va rezulta mai clar după ce vom rezolva etimologia lui **handbal**, de care ne ocupăm aici special pentru a-l opune faptelor discutate anterior.

2. Dicționarele noastre mai noi, singurele care înregistrează cuvîntul, îl consideră un împrumut din engleză (vezi DM, DN și, mai recent, MDE, s.v.). Fără să respingă în mod categoric această etimologie, Ilinca Constantinescu socotește, totuși, că termenul românesc trebuie „raportat" la germ. *Handball*, „de care este mai apropiat ca sens" (LR, nr. 6/1972, p. 532). Autoarea nu duce argumentarea pînă la capăt și nici nu-l elimină pe *handbal* de pe lista termenilor noștri sportivi considerați un produs (direct ori indirect) al influenței engleze. În ceea ce ne privește, nu avem nici o îndoială că *handbal* provine din germană, unde a și fost, dealtfel, creat. Tot de aici l-a împrumutat și franceza, cum rezultă din cele mai multe dicționare ale acestei limbi (vezi ROBERT, QUILLET, LAROUSSE etc.). Principalul argument care se poate aduce în sprijinul acestei etimologii

[30] Vezi ROBERT, QUILLET, NOUV. DICT, ÉTYM., BLOCH-WARTBURG etc.

îl constituie faptul că handbalul modern este un joc care a apărut mai întîi în Germania, după primul război mondial („Handball kam zuerst nach dem 1. Weltkrieg in Deutschland auf" [31]. Cu timpul, germ. *Handball* (format din *Hand* „mînă" + *Ball* „minge") a pătruns în mai toate limbile europene, odată cu răspîndirea „obiectului" pe care îl denumește. Unele dintre ele l-au calchiat, cum se întîmplă cu italiana, care, înainte de a-l împrumuta, și-a construit, după modelul lui, un compus cu o structură similară (*pallamano*<*palla* „minge" + *mano* „mînă"). În țara noastră, primele jocuri de handbal au avut loc în orașul Sibiu (în jurul anului 1925) și apoi în alte orașe din Transilvania (vezi Ioan Kunst, *op. cit.*, p. 13). Este în aceasta o nouă dovadă că rom. *handbal* provine din germană, nu din engleză, care cunoaște și ea acest cuvînt, dar ca o creație independentă, ce denumește un joc fundamental deosebit de al nostru [32]. Fiind vorba de un sport care *nu s-a impus în Europa*, ci numai în SUA și în Canada, este de la sine înțeles că termenul care îl denumește nu poate să explice cuvîntul *handbal* din limba română și din alte limbi europene.

3. Judecat în raport cu termenii artificiali discutați anterior, *handbal* diferă prin aceea că nici chiar elementele lui constitutive nu provin din engleză (deși, în această limbă, există atît *hand*, cît și *ball*, scrise identic, însă pronunțate altfel decît corespondentele lor germane). Identitatea grafică amintită și originea engleză a lui *foot***ball**, *basket*-**ball** și *volley*-**ball** i-au indus în eroare pe mulți lexicografi (atît români, cît și străini), care, necercetînd istoria „obiectului", s-au grăbit să-i atribuie și lui *handbal* aceeași origine englezească. Astfel, în NOUV. DICT. ÉTYM. (s.v. *handball*) citim : „mot angl. signif. « balle à la main » (par opposition à football". Tot așa, *Dizionario enciclopedico italiano* (Roma, 1956) consideră că *hand-ball* este un substantiv de origine engleză, definindu-l prin „nome ingl.(ese) del gioco della pallamano" (vezi vol. V, p. 711, col. 1). În sfîrșit, dicționarul citat (apărut sub redacția lui D. N. Ușakov) consideră și el că, în rusă, cuvîntul provine din engleză, deși handbalul rusesc nu are nimic comun cu cel englezesc. Din acest dicționar greșeala a trecut în *Словарь иностранных слов* (p. 766), unde *хэндбол* este explicat prin engl. *hand-ball* (considerat o foramație primară din *hand* + *ball*). Impresia că acest termen provine din engleză este atît de puternică și de răspîndită,

---

[31] Citat după *Der Grosse Brockhaus*, Wiesbaden, 1954, vol. V, p. 231 (col. 2). Vezi, de asemenea, *Meyers Neues Lexikon*, Leipzig, 1962, vol. III, p. 945 (col. 2), unde se face precizarea că handbalul e cunoscut în Germania din anul 1917. Dintr-o altă sursă (și anume *Der Grosse Herder*, Freiburg, 1957, vol. IV, p. 587), aflăm că acest joc s-a răspîndit în Germania din anul 1920. Cel care l-a inventat, inspirîndu-se din diverse jocuri sportive, este Carl Schelenz, fost profesor de educație fizică în Germania. Tot el i-a dat și denumirea rămasă pînă astăzi (cum ne informează Ioan Kunst în *Curs de handbal*, București, 1963, p. 13).

[32] Neputînd de aici o descriere completă și foarte detaliată, precizăm numai că sportul denumit prin engl. *handball* cunoaște mai multe variante, este similar în realizarea scorului cu *voleiul* și se practică pe un teren care are un *perete* sau chiar patru *pereți* (acoperiți ori descoperiți). Jucătorii (în număr de *doi*, *patru* sau mai mulți) utilizează o *minge mică* din cauciuc, pe care o izbesc de perete, folosindu-se de mînă (echipată, cel mai adesea, cu o *mănușă specială*). Vezi WEBSTER, AMERIC. HERIT. DICT. (s. v). și îndeosebi *Enciclopaedia Britannica* (ediția din 1972), p. 50—52. În ultima dintre lucrările citate, se arată și scopul acestui joc, atît de diferit de handbalul nostru : „The object is to strike the ball in such a manner that the opponent or opposing team has difficulty in returning it or is unable legally to keep ball in play" (p. 50).

încît, în rusă, au apărut chiar pronunțările „hiperenglezești" *хандбо**л*** și *хэндбо**л***, care s-au impus în limba literară. Întrucît e vorba de o greșeală mult mai răspîndită decît ne-am putea închipui, nu este de mirare că ea se întîlnește și în dicționarele românești pe care le-am citat mai înainte.

Într-o contribuție viitoare (în care vor fi discutate noi fapte), vom reveni asupra pseudoanglicismelor în raporturile lor cu anglicismele aparente și cu cele adevărate.

PREFIXELE ŞI ELEMENTELE DE COMPUNERE ÎN *DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE* (DLR)

DE

LUIZA SECHE

Modul de tratare a prefixelor şi a elementelor de compunere în *Dicţionarul limbii române* (DLR)[1], precum şi a formaţiilor rezultate din îmbinarea acestor segmente formative şi cuvintele primitive cu care au intrat în combinaţie prezintă unele inconsecvenţe, dintre care cîteva ni se par deosebit de importante pentru consecinţele lor practice. Problema rezolvării mai adecvate a acestei situaţii impune — după părerea noastră — o reanalizare a principiilor care au stat la baza elaborării normelor de lucru respective.

După cum se ştie [2], atît prefixele cît şi elementele de compunere nu prezintă o existenţă independentă în limba română. Deosebirea esenţială care separă cele două categorii în discuţie este legată de valoarea lor semantică. În vreme ce *prefixele* nu au sens lexical deplin, nu exprimă noţiuni, ele provenind, de cele mai multe ori, din prepoziţii, *elementele de compunere* au sens lexical deplin, exprimă noţiuni, provin din substantive, adjective, pronume, numerale sau verbe. O altă deosebire constă în faptul că unele dintre elementele de compunere pot fi aşezate şi la sfîrşitul cuvîntului-bază, sensul rămînînd acelaşi (de ex. *filorus – rusofil*, *filogerman – germanofil*) sau modificîndu-se (de ex. *grafolog – logograf*), situaţie care nu este posibilă la prefixe, acestea neputînd fi plasate niciodată la sfîrşitul cuvîntului. O a treia deosebire constă în faptul că unele elemente de compunere, cu o frecvenţă şi o productivitate mare, ajung, cu timpul, să se desprindă de formaţiile din care fac parte şi să fie întrebuinţate ca unităţi lexicale independente. Ca şi în alte limbi, unde fenomenul este identic, ele preiau sensul întregului compus (de ex. *auto<automobil*, *kilo<kilogram*, *lacto<lactobar*, *radio<radioreceptor*, *taxi*

---

[1] Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Tomul VI. *Litera M* : 1965—1968. Tomul VII. Partea 1. *Litera N* : 1971. Partea a 2-a. *Litera O* : 1969. Tomul VIII. Partea 1. *Litera P* (P — PĂZUI) : 1972. Bucureşti.

[2] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I. *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, Bucureşti, 1970, p. 7—31.

<*taximetru*, *tele*<*televiziune* etc.), situație pe care, de asemenea, nu o întîlnim la nici un prefix.

Dintre dificultățile pe care le întîmpină elaborarea acestor segmente formative în dicționare, cîteva ne-au atras în mod deosebit atenția:

1. Existența unor puncte de vedere diferite la autorii tratatului de *Formare a cuvintelor* față de părerea redactorilor *Dicționarului limbii române* în ceea ce privește accepția acordată conceptelor de *prefix* și *element de compunere* și, de aici — urmare firească — lipsa unei comuniuni de vederi acolo de unde se așteaptă „rezolvări normative", nu „discuții si contradicții". Astfel, în timp ce *Dicționarul limbii române*, litera *P*, înregistrează ca elemente de compunere pe *para-*[3] (vezi numeroasele calcuri de structură și formații create în interiorul limbii noastre cu acest element de compunere: *parabază*, *paracăzător*, *paraflacără*, *parafoc*, *parafulger*, *parascînteie*, *paratrăsnet*, *paratunet*, *paravînt*, *parazăpadă* etc.) sau pe *peri-*[4] (vezi formațiile *periarteră*, *pericil*, *perideferentită*, *perigalaxie*, *perișcoală*, *pericarpatic*, *peridunărean*, *perilunar*, *perimuntos*, *periterestru*, *periunghial* etc.), tratatul de formare a cuvintelor nu le înregistrează în *Lista principalelor elemente de compunere*[5] pe care o anexează la sfîrșitul volumului, deoarece le consideră prefixe. Dealtfel, și în alte lucrări care s-au ocupat de compunerea cuvintelor[6] sînt trecute în rîndul elementelor de compunere unele segmente formative pe care tratatul — socotindu-le prefixe — nu le înregistrează (de exemplu *post-*) sau, în vreme ce Florica Dimitrescu consideră pe *micro-* element de compunere și pe *non-* prefix, *Dicționarul limbii române* le-a redactat, pe amîndouă, ca elemente de compunere.

2. Diferența de tratare în *Dicționarul limbii române* a prefixelor, pe de-o parte, și a elementelor de compunere, pe de alta. Dacă elementele de compunere au fost într-adevăr incluse în dicționar, nu la fel s-a procedat în cazul prefixelor, care lipsesc din DLR. În cele patru volume apărute (M, N, O, P) nu există nici un prefix, deși, în cuprinsul literelor respective, se găsesc destule prefixe foarte bine reprezentate prin derivatele create (de ex. *ne-*, *nă-*). Regimul special aplicat elementelor de compunere, precum și lipsa de motivare a faptului că prefixele lipsesc din DLR provoacă, în rîndul celor care examinează dicționarul , cel puțin derută, nemaivorbind de dificultățile pe care le ridică acest tratament diferit în sistemul corelațiilor și la alineatul care consemnează etimologia cuvintelor formate cu prefixe și unde, după cum se indică în principiile de lucru, trebuie să fie folosite numai acele elemente formative care figurează în DLR (de ex. *neconvingător*< *ne-* + *convingător*, *postuniversitar*< *post-* + *universitar* etc.).

Toate dicționarele românești unilingve, bilingve sau poliglote, explicative sau enciclopedice, etimologice sau de terminologii speciale,

---

[3] Vezi și Cristina Gherman, *Prefixul para-*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București, 1967, p. 15—21.

[4] Vezi și Luiza Seche, *Prefixul peri-*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. VI, București, 1972, p. 11—33.

[5] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, p. 241—260.

[6] Vezi Florica Dimitrescu, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în „Limba română", nr. 2/1962, p. 131—139, și nr. 4/1962, p. 387—399.

de neologisme etc., mai vechi sau mai recente[7] au redactat aceste elemente lexicale, chiar dacă, în privinţa felului în care au fost considerate, ca prefixe de către unele dintre ele sau ca elemente de compunere de către altele, este încă de discutat. Examinînd felul în care a fost rezolvată această problemă în dicţionarele altor limbi [8], am constatat că şi acolo prefixele sînt lucrate ca articole independente. Şi în cazul *Dicţionarului limbii române*, această problemă ar trebui reexaminată şi, măcar de acum înainte, rezolvată în sensul includerii lor în dicţionar. Pare cel puţin curios ca prefixe atît de productive şi de bine reprezentate în limbă cum sînt *ne-*, *post-*, *pre-*, *răs-*, *re-*, *stră-*, *sub-* să nu apară în DLR şi să nu se fi dat nici o explicaţie care să justifice eludarea lor. Motivarea care, eventual, s-ar putea aduce că prefixele nu au sens lexical deplin nu este plauzibilă atîta vreme cît şi alte cuvinte fără înţeles lexical deplin, cum sînt prepoziţiile, figurează în registrul de cuvinte al *Dicţionarului*. Omiterea acestor elemente lexicale nu poate fi explicată nici prin argumentul că ele nu sînt cuvinte întregi, deoarece alte segmente formative, de tipul elementelor de compunere, sînt redactate în DLR (de ex. *mecano-*, *medico-*, *micro-*, *mono-*, *multi-*, *neo-*, *omni-*, *pan-* etc.). În sfîrşit, justificarea pe care ar putea fi tentat s-o invoce cineva că nici *sufixele* nu au fost înregistrate nu ni se pare convingătoare, fie şi numai pentru simplul motiv că poziţia lor la finala cuvîntului scoate problema din discuţie : neafectînd lista de cuvinte, din punct de vedere strict lexicografic, nu interesează.

Comparaţia făcută cu acelaşi tip de dicţionare din alte limbi, marea productivitate a unora dintre aceste prefixe, precum şi necesitatea obiectivă ca între diversele articole de dicţionar să fie asigurat „circuitul închis", adică corelaţia dintre toţi termenii inseraţi în coloanele lui, sînt — credem — argumente suficiente care să susţină punctul nostru de vedere referitor la necesitatea *includerii prefixelor în Dicţionarul limbii române*. Dacă la toate aceste dovezi obiective reamintim amănuntul, deloc neglijabil, că alte segmente formative, cum sînt, de exemplu, elementele de compunere, au fost înregistrate, putem trage concluzia că absenţa prefixelor din DLR nu trebuie perpetuată.

3. O altă problemă susceptibilă de a fi reanalizată este aceea a stabilirii unor criterii mai largi, mai elastice de selectare a elementelor de compunere apte să intre în *Dicţionar*. Atitudinea adoptată de autorii DLR de a redacta numai acele elemente pentru care există atestări în fişierul *Dicţionarului* (fişier deficitar şi rămas în urmă mai ales pentru termenii contemporani) nu ni se pare cea mai indicată. Atîta timp cît cuvintele circulă, cît elemente de compunere productive formează serii care

---

[7] H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—III, 1903—1924 ; I.-A. Candrea [şi] Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-PUTEA)*, 1907—1914 ; I.-Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I [1926—1931] ; *Dicţionarul Academiei* (Seria veche), 1931 ş.u. ; August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, 1939 ; Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, 1930 ; *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, I—IV, 1955—1958 ; *Dicţionarul limbii române moderne*, 1958 ; Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, 1961, 1966 ; *Dicţionar enciclopedic român*, I—IV, 1962—1966 ; *Mic dicţionar enciclopedic român*, 1972, etc.

[8] *Dizionario enciclopedico Sansoni*, 1955 ; Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, 1958 ; *The concise Oxford Dictionnary of current english*, 1964 ; *Petit Larousse*, 1966 ; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*, 1967, etc.

concurează cu elemente de compunere paralele, existente în limbă (*peri- / circum-*, *super- / supra-*, *ultra- / extra-*, *mono- / uni-*, *poli- /pluri-* etc.), sau alcătuiesc serii opozabile (*maxi- / mini-*, *inter- / extra-*, *pre- / post-* etc.), ele trebuie să fie incluse în DLR. Este suficient să ne gîndim la elemente de compunere cum sînt : *mini-*, *maxi-*, *macro-*, *mega-*, *melo-*, *metalo-*, *meteo-*, *mili-*, *necro-*, *neo-*, *novo-*, *octo-*, *oligo-*, *organo-*, *paleo-* etc.) (nelucrate în DLR), ca să ne putem da seama că bogăţia de unităţi lexicale formate cu aceste elemente de compunere le-ar fi dat dreptul să figureze în dicţionarul academic. Ajutorul oferit de tratatul de formare a cuvintelor prin lista ce cuprinde cele mai importante elemente de compunere din limba română nu trebuie nesocotit, ci, dimpotrivă, utilizat cu mare atenţie.

4. Un alt fapt care ar putea provoca nedumerire în rîndul celor care consultă *Dicţionarul* este situaţia lui **non-** din formaţiile de tipul : *noneu*, *nonexistenţă*, *nonintervenţie*, *nonvaloare*, *nonviolenţă*, *nonconformism*, *nonconformist* şi încă multe altele pe care, din păcate, DLR nu le-a redactat (de ex. *nonactivitate*, *nonagresiune*, *nonbeligeranţă*, *noncombatant*, *nonconciliere*, *nonconformitate*, *noncontradicţie*, *noneuclidian* (geometrie noneuclidiană), *nonintervenţionist*, *nonviolent* etc.). În volumul care cuprinde litera N, p. 478, *non-* este definit „element de compunere care însemnează « nu » şi care serveşte la formarea unor substantive ca : *nonexistenţă*, *nonviolenţă* etc.", cu etimologia : „— Din lat. **non**, fr. **non**". Este oare *non-* element de compunere ? Sau, mai bine zis, poate fi pus *non-* în aceeaşi categorie cu elementele de compunere de tipul : *micro-*, *multi-*, *pluri-*, *poli-*, *radio-*, *tele-*, *stereo-*, *taxi-*, *kilo-*, *pseudo-*, pomenite mai sus ?

Non- nu este cuvînt românesc, ci latin, francez, italian etc. sau, pur şi simplu, cuvînt internaţional , corespondentul semantic al lui *nu*, *ne-*, *in-*, dar marcînd un grad mai mare de negaţie. Aparţinînd clasei morfologice a adverbului, *non-* se deosebeşte de elementele de compunere propriu-zise, care, de obicei, provin din substantive, adjective, pronume, numerale, verbe. Mai există un aspect, mai degrabă formal decît de conţinut, însă ilustrativ pentru situaţia aparte pe care o prezintă *non-* : scrierea lui atunci cînd intră în combinaţie cu termeni româneşti. Cele cîteva cuvinte formate cu *non-* şi inserate în DLR au fost scrise, invariabil şi forţat, sudate, chiar dacă *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* [9] nu a indicat acest lucru. În *Dicţionarul limbii române*, aceste cuvinte ar fi trebuit să fie scrise cu cratimă, deoarece ele „nu sună româneşte", nu sînt perfect integrate în sistemul limbii noastre, păstrează încă aspectul formaţiei cărturăreşti artificiale. Am obiecta chiar faptul că definiţiile întregii serii de cuvinte formate cu *non-* nu au fost precedate de menţiunea „(Livresc)", pe care nimeni nu o poate contesta. În publicistică, unde apar mai des aceste cuvinte compuse cu *non-*, în majoritatea cazurilor, sînt scrise cu cratimă[10]. Şi în limba franceză, toate compusele cu *non-* sînt scrise cu cratimă, spre deosebire de celelalte formaţii cu elemente de compunere (de ex. *micro-*, *mono-*, *neo-*, *poli-*, *pseudo-*, *tele-* etc.), în care procesul de sudare fiind încheiat, ele sînt scrise întotdeauna într-un singur cuvînt.

[9] Ediţia a III-a, Bucureşti, 1971.

[10] Vezi Luiza Seche, *Modalităţi de exprimare a negaţiei în limba română actuală*, în „Presa noastră", nr. 4/1972, p. 39—41.

5. Elementele de compunere au, în general, un singur sens. Există însă o serie de asemenea elemente care au două sensuri (cînd spunem două sensuri ne referim la diferenţe semantice „radicale", în sensul etimologic al cuvîntului). Polisemantismul, de fapt bisemantismul, acestor elemente de compunere face necesară o foarte atentă examinare a valorilor şi o riguroasă definire a lor. Această operaţie este cu atît mai importantă cu cît, pentru creaţiile pe care le formează, se impune o corelare exactă cu conţinutul semantic al elementului de compunere cu care intră în combinaţie. Raportarea nu poate fi făcută, deci, numai la *forma* elementului de compunere, ci şi la *conţinutul* lui, la semnificaţia care îl defineşte. De pildă: **aero-**, înseamnă, în acelaşi timp, „aer"[11] (*aerofagie*, *aerofobie*, *aerometru*, *aeroscop*) şi „avion, aviaţie" (*aeroclub*, *aerogară*, *aeromodel*); **auto-** „însuşi, singur" (*autocefal*, *autoconserva*, *automişcare*, *autoobservaţie*) şi „automobil, maşină" (*autocamion*, *autostradă*, *autostop*); **foto-** „lumină" (*fotocataliză*, *fotofobie*, *fotosinteză*) şi „fotografie" (*fotoaparat*, *fotocopie*, *fotoexpoziţie*, *fotoreportaj*); **moto-** „cu motor, mecanizat" (*motopompă*, *motoplug*, *motoreactor*) şi „motocicletă" (*motociclism*, *motocros*); **tele-** „departe, la distanţă" (*telebusolă*, *telecomandă*, *teleghidaj*) şi „televiziune" (*telecronică*, *teleenciclopedie*, *telejurnal*).

Iată, prin urmare, că, în cazul unui compus format cu *auto-*, de exemplu, este foarte important să ştim la care dintre cele două sensuri va trebui să găsim legătura etimologică: la valoarea „singur, însuşi" sau la aceea de „maşină"? Valorile fiind foarte îndepărtate, atît în ceea ce priveşte conţinutul, cît şi în ceea ce priveşte momentul cînd au pătruns în limbă şi au creat noi termeni, se pune întrebarea dacă, în faţa unui asemenea gol cronologic şi a unei atît de slabe verigi semantice de legătură, cele două sensuri n-ar trebui lucrate ca articole independente şi considerate omonime. Cercetînd cu atenţie lucrurile, constatăm că, de fapt, nu este vorba de un element de compunere cu două valori, ci de un segment formativ care, de-a lungul timpului, a avut o evoluţie deosebită, cu implicaţii şi consecinţe noi faţă de formaţiile anterioare.

★

După această sumară prezentare a aspectelor mai importante legate de problema felului în care au fost tratate în *Dicţionarul limbii române* prefixele şi elementele de compunere, a semnalării unor omisiuni, a sesizării unor inconsecvenţe care trebuie eliminate şi a sublinierii necesităţii de a se face unele rectificări sau precizări în legătură cu unele principii de lucru, supunem discuţiei părerea referitoare la includerea prefixelor în lista de cuvinte a dicţionarului şi aceea referitoare la deschiderea mai largă a unghiului din care trebuie privită selecţia elementelor de compunere pentru DLR, în sensul abordării unei atitudini mai elastice, mai receptive, mai realiste. Numai în felul acesta *Dicţionarul limbii române* va putea reflecta, în mod veridic, compoziţia, fizionomia şi structura vocabularului românesc şi perspectivele lui de dezvoltare şi de îmbogăţire.

---

[11] Sensurile elementelor de compunere polisemantice sînt reproduse, în majoritatea cazurilor, după *Formarea cuvintelor în limba română*, p. 241—260.

EMINESCU TRADUS ÎN STATELE UNITE ALE AMERICII

DE

ILINCA CONSTANTINESCU

Ca român nu se poate să nu tresari întîlnind pe coperta unei cărți recent publicate în Statele Unite titlul: *The Last Romantic: Mihail Eminescu* [1] („Ultimul romantic: Mihail Eminescu") — lucrare apărută în seria de traduceri din literatura universală inițiată de Universitatea din Iowa și acceptată de UNESCO în colecția de lucrări reprezentative din literatura popoarelor.

Poetul englez Roy MacGregor-Hastie prezintă largului public anglofon un mănunchi din poeziile poetului nostru național, și anume, 7 dintre poeme (*Împărat și proletar* „The Ruler and the Ruled" (p. 1—7), *Strigoii* „Ghosts" (p. 9—28), *Călin* „Çalin" p. 29—43), *Scrisoarea I* „First Letter" (p. 45—48), *Scrisoarea III* „Third Letter" (p. 49—57), *Luceafărul* „Hyperion" (p. 59—71), poemul postum *Memento mori* „Memento mori" (p. 73—94)) și zece dintre cele mai cunoscute poezii (*Rugăciunea unui dac* „Dacian Prayer" (p. 95), *La mijloc de codru* ... „In the Forest" (p. 98), *Și dacă ramuri* „When the Branches" (p. 99), *Peste vîrfuri* „Over the Trees" (p. 101), *De ce nu-mi vii?* „Why don't you come?" (p. 102), *De cîte ori, iubito* „Each Time, My Love" (p. 103), *Mai am un singur dor* „My Only Wish" (p. 104), *Criticilor mei* „To My Critics" (p. 106) și postumele *Dintre sute de catarge* „Of the Hundreds of Tall Ships" (p. 97) și *Oricîte stele* „Sonnet" (p. 100).

În tălmăcirea versurilor lui Eminescu, traducătorul, poet el însuși, a fost preocupat în primul rînd de găsirea unor echivalențe poetice, de redarea atmosferei, de limbajul emoțional, de gama figurativă — de acordurile romantice care vibrează în versurile lui Eminescu. În ierarhia valorilor avută în vedere de Roy MacGregor-Hastie în operația de transmutare poetică, imaginea se plasează pe primul loc, ritmul pe locul secund, iar rima pe locul al treilea. Evident, ori de cîte ori rima este sacrificată,

---

[1] *The Last Romantic: Mihail Eminescu.* English versions and introduction by Roy MacGregor-Hastie. Iowa City, University of Iowa Press, 1972, XXVII + 129 p.

se pierde ceva din muzicalitatea originalului — „ceea ce", cum spune Zoe Dumitrescu-Buşulenga, „dintr-o dată, face din Eminescu altceva" [2].

A-l regăsi pe Eminescu în nişte stihuri fără rimă îl impacientează pe un român în aceeaşi măsură în care o redare de acest tip a lui Shelley, bunăoară, îl surprinde pe englez.

Nu ne vom angaja în discuţia privind traductibilitatea sau nontraductibilitatea poeziei. Este, credem, limpede că altă cale de valorificare şi acces la comorile universale ale literaturii nu există. Este însă tot atît de evident că actul de creaţie poetică poartă nu numai amprenta personalităţii creatorului, ci şi specificul substanţei în care se materializează opera — adică limba în care este exprimată. A te încadra în toţi parametrii piesei originale, transpunînd-o în altă limbă, este, fără îndoială, un act de virtuozitate. Am avut bucuria de a descoperi că volumul de faţă ne oferă şi asemenea pagini.

Iată una din ele :

Şi dacă...	*When the Branches*
Şi dacă ramuri bat în geam	When the branches tap the window
Şi se cutremur plopii,	and the poplars tremble here
E ca în minte să te am	it is to let you in my mind
Şi-ncet să te apropii.	and slowly to come near.
Şi dacă stele bat în lac	And when the stars circle the lake
Adîncu-i luminîndu-l,	force light down to the depths
E ca durerea mea s-o-mpac	it is to soothe my aching heart
Înseninîndu-mi gîndul.	and set my mind at rest
Şi dacă norii deşi se duc	And when the thick clouds break
De iese-n luciu luna,	so the bright full moon comes throught
E ca aminte să-mi aduc	it is to remind me
De tine-ntotdeauna.	eternally of you.

Pe lîngă paginile de poezie eminesciană pe care MacGregor-Hastie le pune la dispoziţia cititorilor de limbă engleză, el le furnizează şi o schiţă biografică a bardului român (în cadrul studiului introductiv intitulat *The last romantic* (p. XIX—XXVII)) şi cîteva observaţii critice asupra operei, grupate, la începutul cărţii, sub titlul *On translating Eminescu* (p. XI—XVIII), şi completate de *Notes on the Longer Poems* (p. 109—112), anexate traducerii. În comentariul traducătorului revine de cîteva ori ideea asemănării structurale dintre Eminescu şi poetul romantic englez Percy Bysshe Shelley : „Aşa cum cititorul îşi va da îndată seama, Eminescu a fost un romantic. A fost poate, ultimul dintre romantici. Tristeţea sa izvorăşte din conştiinţa numeroaselor jigniri aduse demnităţii umane. Paradoxal, a fost totuşi şi un optimist, ca Shelley, şi a găsit consolare în

[2] Mihail Eminescu, *Poezii*. Echivalenţe eminesciene în limbile engleză, franceză, germană, rusă şi spaniolă. Cuvînt introductiv de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Bucureşti, Editura Albatros, 1971, p. XVI.

faptul că în decursul timpurilor Omul a supraviețuit încercărilor oamenilor de a-l degrada, sau chiar distruge. A crezut în dragoste, nu în alcătuirea genetică. A fost convins că oamenii trebuie să facă muzică din cuvinte și poezie din viața lor" (p. XXVII).

Volumul se încheie cu o bibliografie care înregistrează traducerile din opera lui Eminescu, în ordinea cronologică a publicării, și studiile dedicate poetului român, grupate după limba în care au apărut [3].

Putem afirma, parafrazîndu-l pe Mihai Beniuc, „despre Eminescu încă nici pînă astăzi nu s-a spus tot" [4], în opera sa se vor descoperi și de acum înainte lucruri noi, semnificative nu numai pentru cultura noastră, ci și pentru tezaurul universal al simțirii poetice.

---

[3] Menționăm, pentru informarea cititorilor, că despre Eminescu s-a scris în albaneză, arabă, armeană, bulgară, cehă, chineză, coreană, daneză, ebraică, engleză, finlandeză, franceză, germană, greacă, georgiană, idiș, indoneziană, italiană, japoneză, latină, letonă, macedoneană, macedoromână, maghiară, olandeză, poloneză, portugheză, rusă, sîrbă, slovacă, spaniolă, suedeză, tătară, turcă și ucraineană. În legătură cu traducerea lui Eminescu în diferite limbi, vezi Al. Piru, *Eminescu, Creangă, Rebreanu pe meridianele lumii* (în „România literară", 1973, VI, nr. 26, p. 16–17).

[4] *Poezii.* Ediție îngrijită de Perpessicius. Cuvînt înainte de Mihai Beniuc. Ediția a III-a, București, Editura pentru literatură, 1963, p. V.

CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA, *Gramatica românească*. Text stabilit, prefaţă, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timişoara, 1973, 180 p.

Editarea sau reeditarea unui text vechi românesc, mai ales cînd este vorba de un manuscris sau de o tipăritură devenită foarte rară, constituie un important act de cultură şi un prilej de bucurie nu numai pentru specialişti, ci şi pentru numărul tot mai mare de cititori interesaţi de trecutul cultural al poporului nostru. Din acest punct de vedere, iniţiativa editurii timişorene Facla şi a cercetătorilor Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu de a reedita, la 150 de ani de la apariţia ei, *Gramatica românească* a lui Constantin Diaconovici Loga se cuvine salutată cu toată căldura. Condiţiile grafice bune în care a apărut lucrarea sporesc meritul editurii şi al întreprinderii poligrafice timişorene. Salutînd însă bunele intenţii, nu putem fi de acord cu modul defectuos în care a fost stabilit textul gramaticii lui Loga. Greşelile care, după cum vom vedea, ne obligă să considerăm această ediţie un regretabil insucces editorial dovedesc, pe de o parte, lipsa de experienţă filologică a editorilor, iar pe de altă parte, o inadmisibilă lipsă de orientare profesională şi de exigenţă a redactorilor editurii Facla, căci editarea unei astfel de lucrări implică, mai mult chiar decît tipărirea unei scrieri contemporane, un grad înalt de responsabilitate.

În cele ce urmează ne vom opri în special asupra cîtorva probleme mai importante privitoare la raportul dintre grafia chirilică şi limba literară folosite de Loga în gramatica sa, pentru a vedea cum se prezintă lucrurile în realitate şi în ce constau greşelile comise de editori în operaţia de stabilire a textului.

Cum este firesc, în primele gramatici ale limbii române, alcătuite în vremea cînd limba noastră se scria cu alfabet chirilic, regulile şi comentariile privitoare la ortografie şi ortoepie au în vedere literele alfabetului chirilic şi practica scrisului cu acest alfabet. Prin urmare, cînd transpunem în alfabet latin textul unei asemenea gramatici, în capitolele privitoare la ortografie şi ortoepie nu putem translitera peste tot caracterele chirilice şi exemplele respective, aşa cum au procedat Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, pentru că în felul acesta multe reguli şi comentarii, valabile numai pentru scrierea cu alfabet chirilic, îşi pierd sensul lor adevărat, devenind uneori de neînţeles. Soluţia adoptată de editori de a menţiona în paranteză (şi numai în anumite cazuri) litera chirilică din original a dus la complicarea în mod inutil a textului (vezi p. 39), lectura pasajelor respective rămînînd nesatisfăcătoare şi chiar derutantă pentru cititorul mai puţin iniţiat în filologia română. Iată, de exemplu, cîteva comentarii care nu mai au nici un sens în noua ediţie, datorită faptului că literele chirilice discutate în original au fost transliterate:

Vorbind despre împărţirea *literelor* (= sunetelor), Loga distinge între cele *alcătuite* (= diftongi) două grupe: „α. Arătate, precum: аи, еи, їи, ои, ау, ѣу, β. Ascunse, precum sînt: ѣ, ѭ, ѫ, care sînt alcătuite din еа, їо, їа". „Editorii au transcris pasajul acesta în felul următor: „α. Arătate, precum: *ai, ei, ii, oi, au, oa, ău*. β. Ascunse, precum sînt: *ea, iu, ia*, care sînt alcătuite din *ea, io, ia*" (p. 39–40).

Arătînd că litera chirilică ѣ, în anumite situaţii, se pronunţă diferit, autorul afirmă: ,,3. Litera ѣ, în alte locuri stînd la mijlocul cuvîntului, petutindinea se răspunde ca є, p.e. трѣ́пте, ведѣ́ре ş.a.". Editorii transcriu astfel: ,,3. Litera *ea*, în alte locuri stînd la mijlocul cuvîntului petutindinea se respunde ca *e*, p.e. *Treapte, vedeare* ş.a." (p. 41). Cititorul se poate însă întreba de ce *ea* este... o literă, iar dacă ,,se respunde ca *e*", atunci de ce *treapte, vedeare*?

Loga considera, datorită grafiei chirilice, că substantivele feminine terminate în *e* primesc articolul ѣ (sau єа). În legătură cu acest articol face următoarea observaţie de ordin *grafic*: ,,L u a r e a m i n t e. Numele care înainte de є au sunătoare, la acelea єа nu se varsă în ѣ, ci în ѧ, precum кѫмпíє, кѫмпíѧ; вóє, вóѧ". Editorii au transcris astfel: ,,Luare aminte: Numele care înainte de *e* au sunătóre, la acelea *ea* nu se varsă în *ea*, ci în *ia*, precum: *cîmpie, cîmpiia*; *voe, voia*" (p. 61).

În *Notă asupra ediţiei* se afirmă că ,,textul a fost reprodus prin transcriere interpretativă, folosindu-se, ca punct de referinţă, normele fonetice stabilite de autor în capitolele despre ortografie şi ortoepie, precum şi limba vorbită la începutul secolului al XIX-lea" (p. 21). Lectura ediţiei şi unele precizări din nota respectivă dovedesc însă că editorii nu au o idee clară despre transcrierea interpretativă, pe care o confundă cu transliteraţia, iar recomandările privitoare la *răspunderea* (= pronunţarea) unor litere chirilice, enunţate cu toată limpezimea de către C. Diaconovici Loga în gramatica sa, nu au fost pe deplin înţelese.

Loga precizează (p. 7) că la sfîrşitul unor cuvinte (substantive feminine articulate şi forme ale imperfectului) sau chiar la mijlocul unor cuvinte care suferă în conjugare ori în derivare alternanţa fonetică *e/ea* litera ѣ se pronunţă *ea*, în timp ce ,,în alte locuri stînd la mijlocul cuvîntului, petutindinea se răspunde ca є, p.e. трѣ́пте, ведѣ́ре ş.a.". Observaţiile respective sînt reluate în capitolul privitor la ortografie (p. 20), unde se face menţiunea că ,,la mijlocul cuvintelor se pune această literă în locul lui є, ci arareori, precum бесѣ́рикъ, лѣ́цє". În consecinţă, interpretînd just cele afirmate de autor, editorii ar fi trebuit să transcrie pe ѣ prin *e*, nu prin *ea*, în cuvinte ca *aceaia, besearică, besearicesc, ceale, ceare, cetăţeanii, înţeleage, leage, leale, leamne, meale, neane, opreaşte, păreate, părticeale, puteare, putearnic, reale, socoteaşte, steale, sveatnic, tinereaţe, treapte, unealte* şi altele, care nu mai puteau fi pronunţate ca atare la 1822. Dealtfel, editorii înşişi afirmă în *Cuvînt introductiv* (p. 14) că folosirea de către autor a lui ѣ în cuvinte ca cele menţionate reprezintă ,,o particularitate a grafiei tradiţionale". În textul gramaticii aceleaşi cuvinte sînt scrise uneori şi cu є (*înţelegere*, de exemplu).

Tot în *Cuvînt introductiv* (p. 14), editorii îşi exprimă convingerea că ,,în ce priveşte diftongarea lui *ó* în poziţia metafoniei (*şcoală*), notarea *ó* a diftongului se explică prin tendinţele etimologizante ale ortografiei propuse de Loga". În consecinţă, această *grafie etimologizantă* trebuia interpretată, nu transliterată, fapt care ar fi scutit textul stabilit de aspectul rebarbativ al unor grafii ca *ajutătóre, aprópe, buzóse, căprióră, cunóşte, dinţóse, dóo, dóră, explicătóre, fórte, gîtóse, însuşitóre, mergătóre, mórte, năsóse, nepótă, nópte, nóstră, plóe, scóte, scrisóre, sóre, sórte, sunătóre, şcólă, tómnă, tóte, tórne, vóstră, zbóră* şi multe altele, care — bineînţeles — erau pronunţate de către autor, ca şi de noi, *ajutătoare, aproape, buzoase* etc.

O altă literă chirilică interpretată nesatisfăcător este ю̆, în cuvinte ca ажѹто́рю̆, арътъто́рю̆, черю̆, фъкъторю̆, фе́лю̆, оўнкю̆, ве́кю̆ şi multe altele, transcrise *ajutoriu, arătătoriu, ceriu, făcătoriu, feliu, unchiu, vechiu*. În *Cuvînt introductiv* (p. 14), editorii afirmă că grafiile de felul celor menţionate ,,s-ar putea datora aceleiaşi intenţii", adică tot ,,tendinţelor etimologizante ale ortografiei propuse de Loga", fără să ţină seama de faptul că, în situaţiile respective, ю̆ este consonant în original (avînd deasupra *scurtătoarea*) şi, prin urmare, marchează doar caracterul muiat-rotunjit al consoanelor finale. Această grafie, obişnuită în limba veche, notează o particularitate fonetică păstrată şi astăzi în graiurile populare româneşti. Ca atare, cuvintele respective ar fi trebuit transcrise fie *ajutorĭŭ, arătătorĭŭ, cerĭŭ* etc. (nu

ceriŭ, uloiŭ, ca la p. 53), fie — renunţînd la marcarea caracterului rotunjit — *ajutori, arătători, ceri* etc., cum se transcriu în mod obişnuit în ediţiile de texte vechi.

O problemă spinoasă de interpretare a grafiei chirilice din gramatica lui Diaconovici Loga prezintă şi apariţia lui є în locul lui ъ în cuvinte transcrise de editori astfel : *apăserii, aretare, făţernicie, gredină, îndreznire, înfiinţetoriu, învăţetură, mulţemire, nesóse, numer, rădecină, redica, remîne, repi, reserit, resplătire, respunde, resufla, sepa, setul, seu, septămînă, stepînitóre, stremutare, ţeri* şi altele. Reprezintă această grafie cunoscuta particularitate fonetică a graiului bănăţean sau este vorba, mai curînd, ca şi în cazul folosirii lui *ó* pentru *oa*, de aceeaşi ,,tendinţă etimologizantă" a ortografiei lui Loga? Faptul că multe dintre cuvintele citate apar în text şi cu grafia obişnuită (*arătare, grădină, năsóse, număr, rămîne, săpa, strămutare* ş.a.) ne determină să credem că şi în acest caz avem de a face cu o grafie etimologizantă, larg răspîndită în cultura românească pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, pe care editorii ar fi putut să o interpreteze şi să transcrie cuvintele respective *apăsării, arătare, făţărnicie* etc.

În paragraful intitulat *Reguli despre literile care se schimbă la răspundere* (p. 6), Loga face următoarele două recomandări privitoare la pronunţarea literei є (printr-o greşeală de transcriere, în noua ediţie prima regulă a fost omisă, iar a doua este copiată inexact, la p. 41) : ,,α. Litera є, de va sta la începutul cuvintelor româneşti sau de va avea înaintea sa literă sunătoare, atuncea se răspunde ca їє, precum є̃пѹрє, фо́є, віє. β. Litera є, în cuvintele cele româneşti avînd înaintea sa nesunătoare literă, precum şi în cuvintele cele streine, petutindinea se răspunde limpede. P.e. вє́рдє, нє́тєд ; Є̃дом, Но́є". Precizarea ortoepică a lui Loga din prima regulă este, în fond, identică cu norma actuală, formulată în *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1971, p. 10, astfel : ,,Se scrie şi se pronunţă *ie*, nu *e*, la început de cuvînt sau la începutul unei silabe care urmează după o vocală : *ied, ieftin, iepure, ieşire* ; *baie, cheie, claie, femeie, proiect, statuie, voie* ; *atribuie, trebuie, treier*". Prin urmare, acordînd atenţia cuvenită recomandării lui Loga, care corespunde normei ortografice şi ortoepice actuale, editorii trebuiau să transcrie cu *ie*, nu cu *e*, cuvintele *alcătuesc, anevoe, căeşte, crăesc, eri, eşi, femeesc, grăesc, închee, întemeezi, lăcueşte, măestrie, mîngăere, muere, orînduelile, schintee, tae, trebue, văeta, voesc* şi altele. Este locul să spunem că un editor care îşi propune să reproducă un text vechi românesc prin ,,transcriere interpretativă" nu mai poate pretinde că ,,în privinţa ortografiei, am reprodus în general aspectul propus de autor, urmărind să-i evidenţiem intenţiile, şi am făcut adaptări la normele în vigoare astăzi numai în cazuri nesemnificative" (vezi *Notă asupra ediţiei*, p. 21), decît doar ca o scuză, cu aer de metodă ştiinţifică de lucru, a faptului că nu a reuşit să stabilească, fie şi cu unele mici neajunsuri, realitatea lingvistică pe care o acoperă un anumit sistem ortografic.

În numeroase cazuri, litera ъ trebuia transcrisă *î*, cum se pronunţa, nu *ă*, în cuvinte ca *dănsele, făntănă, sămbătă, sămt, sfărşit, stănjeni, tărg, tîrăesc, vărtos* şi altele, mai ales că alături de grafia cu ъ apare şi grafia cu ѫ a aceloraşi cuvinte.

Grafia *romanesc*, evident etimologizantă, trebuia interpretată şi în text, aşa cum s-a procedat în titlul cărţii.

Considerăm că se putea, de asemenea, renunţa la grafia etimologizantă cu consoane duble, în *ann, comma, grammatică* (în foaia de titlu este transcris totuşi *gramatica*), precum şi la scrierea cu majusculă a unor substantive, cum sînt denumirile părţilor vorbirii, ale categoriilor gramaticale şi altele (*Articul, Gen, Nume, Ojet, Prezicat, Sujet, Supin* etc.), care se scriau astfel nu numai în limba germană, ci şi în gramaticile latineşti ale timpului. Aceste particularităţi ortografice ale gramaticii lui Loga, ca şi altele, puteau fi menţionate în nota asupra ediţiei, în care ar fi trebuit să fie prezentat mai organizat şi mai amănunţit sistemul ortografic al autorului şi mai temeinic justificate principiile aplicate în ,,stabilirea" textului. Cele cîteva fraze cîte cuprinde nota asupra ediţiei sînt cu totul insuficiente pentru lămurírea cititorului asupra problemelor respective. Ele dezvăluie, mai curînd, munca de

proastă calitate, superficialitatea cu care au lucrat cei doi editori la elaborarea acestei ediții.

Punctuația, pe care editorii pretind că ar fi îndreptat-o, a rămas, de asemenea, nepusă la punct în textul ,,stabilit" (vezi, de exemplu, cum se prezintă sub acest aspect pagina 61 a ediției, în care de mai multe ori apare virgula între subiect și predicat ori între subiect și atribut). Greșeli de punctuație sînt și în transcrierea titlurilor unor părți sau capitole ale gramaticii (vezi p. 38, 42, 145, 154 și altele). Era bine dacă editorii și tehnoredactorul cărții ar fi studiat cu mai multă atenție problema diferențierii titlurilor, a subtitlurilor și a altor diviziuni ale textului, precum și armonizarea diferitelor tipuri și corpuri de literă cu care s-au tipărit ele.

În sfîrșit, trecînd peste multe alte categorii de greșeli care abundă în noua ediție a gramaticii lui Loga, ne oprim la cuvîntul *dughere* (p. 153 : *Grădina nóstră cu dóo dughere este mai mare decît a vóstră*). În original, la *Îndreptarea sminţelor*, aflăm pe *dughere* îndreptat în *iughere*, în timp ce în *Notă asupra ediției* editorii declară că ,,smintele" semnalate de Loga în erată ,,au fost corectate potrivit indicațiilor sale" (p. 21), fapt pentru care nu au mai reprodus în ediție erata respectivă. *Dughere* rămîne, așadar, un ,,cuvînt" cu care își vor bate capul cititorii și, eventual, lexicografii.

Cuvîntul care nu a putut fi reconstituit, ,,datorită faptului că unele litere au fost omise printr-o greșeală de tipar " (vezi p. 160 și 172), este *încopcesc* (*Toate verburile lucrătoare și cele de mijloc se încopcesc* [= se încheie, se construiesc] *cu acuzativ, arătînd ojetul lucrării*). Editorii puteau afla acest lucru dintr-un alt exemplar al gramaticii lui Loga, cum este, de exemplu, cel de la Biblioteca Universității din Iași, cota R.V. 141, printr-o simplă corespondență cu o bibliotecă mai mare din țară.

Cu toate scăderile semnalate, nu putem spune că noua ediție a gramaticii lui C. Diaconovici Loga este absolut inutilizabilă. Cine nu are acces la original, își poate face pe baza ei o idee de ansamblu asupra operei profesorului bănățean. Pentru detalii însă, specialistul va trebui să apeleze tot la original, iar cititorul mai puțin inițiat în problemele scrierii chirilice și în istoria limbii române literare de la începutul secolului trecut se va întreba nedumerit cum a contribuit Loga la ,,fixarea normelor limbii literare unice" (p. 20) prin forme ca *ceale, meale, puteare, aprópe, fórte, tóte, aretare, gredină, septămînă, sămbătă, sfărșit, târg* și altele. Unii cititori, fie și specialiști, mai puțin avizați, care vor lua ediția drept bună, vor cita-o și vor folosi faptele de limbă ,,stabilite" aici în diverse lucrări de istorie a limbii române literare și de istorie a culturii românești, făcînd ca erorile să se răspîndească. De aceea nu putem decît să conchidem, cu durere, că o astfel de ediție, care nu cinstește memoria lui Loga, nu trebuia să fie publicată.

N. A. Ursu

IORDACHE GOLESCU, *Proverbe comentate*. Ediție îngrijită de dr. Gh. Paschia, București, Editura Albatros, 1973, 347 p.

Este lăudabilă inițiativa editurii Albatros de a publica o culegere fragmentară din bogata colecție paremiologică a vornicului Iordache Golescu ; publicate fragmentar în corpusul lui Iuliu Zanne, acum trei sferturi de veac, proverbele și maximele vornicului își așteaptă încă editorul integral, dar o ediție ca cea de față, destinată marelui public, o poate suplini pînă la un punct, dacă respectă rigorile firești ale unei asemenea întreprinderi.

Din păcate, editorul prezentei culegeri, dr. Gh. Paschia, nu pare a fi filolog şi volumul prezintă lipsuri şi inconsecvenţe asupra cărora ne vom opri pe scurt, pentru a folosi pe cît posibil unei noi ediţii sau unui alt eventual editor.

O lectură instructivă ne oferă prefaţa opusculului, în care autorul îl crede pe Golescu „cel dintîi român care a cules şi comentat proverbe" (p. 18), ignorînd cu superbie pe contemporanii C. Negruzzi, dr. Vasici, Tincu Velia, ca şi pe ceva mai vechiul Cantemir; tot Iordache Golescu, „spre deosebire de cronicari... are şi un stil aforistic" (p. 28), constatare remarcabilă avînd în vedere că se referă la o culegere de... aforisme. În acest sens i se impută chiar autorului că „a exagerat imitînd pe latini, adică omiţînd verbul *a fi*". Editorul a intenţionat nu numai să dea o ediţie a textului lui Iordache Golescu, ci să stabilească uneori şi originalul maximelor împrumutate, şi de asemenea să explice în notă termenii „ieşiţi din uz" (*Notă asupra ediţiei*). Identificarea originalului unei maxime este o operaţiune întotdeauna delicată şi plină de dificultăţi, dar o asemenea ambiţie presupune şi întinse resurse de documentare, mai ales avînd în vedere că editorul este (cum aflăm dintr-o notă din subsolul prefeţei sale) şi autor al unei lucrări intitulate *Buna-cuviinţă oglindită în proverbe şi maxime din toată lumea*. Astfel, dacă pentru expresia „unul ca nici unul" ni se propune ca model dictonul latin „unus nullus" (p. 53), ne aşteptam ca şi pentru expresia „aici zace iepurele" (p. 37) să ni se indice originalul în cunoscuta formulă „hic jacet lepus"; n-ar fi fost lipsit de interes să se arate şi originea esopică a unor proverbe, cum este cel de la p. 72: „Cămila cînd s-a dus la tîrg să-şi cumpere coarne şi-a pierdut şi coada, şi cămila cînd s-a dus la tîrg să-şi cumpere cercei şi-a pierdut şi urechile" sau cel de la p. 117: „Pisica lingînd la pilă, limba şi-a mîncat-o", mai ales că primul este folosit şi de Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, cu rol simbolic.

Mai supărătoare sînt neajunsurile pe care le prezintă multe (dintre puţinele totuşi) note lexicale, din care vom furniza cîteva exemple. Se explică astfel termeni arhaici dar destul de cunoscuţi, prin alţii şi mai puţin cunoscuţi, *condur* de pildă, care este explicat astfel: „pantof strîns bine pe picior cu toc şi turiac înalt" (p. 74). În ce ne priveşte, preferăm glosa lui Gh. T. Kirileanu din „Şezătoarea", nr. 6 (1922), p. 164 (e vorba de suita de note *Cuvinte poporane din dicţionarul manuscript al marelui vornic Iordache Golescu*, pe care autorul de asemenea nu pare să le cunoască): „Condurii sînt ca papucii, însă cu ciocuri dă lemn la călcîie... Îi putem numi papuci cu ciocuri, care le purta cucoanele ca să arate mai nalte". La unele cuvinte de origine străină se indică etimonul şi limba de origine, la altele însă nu; la p. 178 se indică originea turcă a cuvîntului *nur*, greşit explicat prin „graţii" (cuvîntul, care în arabă înseamnă „lumină, strălucire", capătă sensul de „frumuseţe, farmec"), sau la p. 108, pentru *mehenghi* (al cărui etimon corect este *mehenk*, nu *mehenc*), dar nu şi pentru *feregea* (p. 140) sau *calup* (p. 141). Alte cuvinte sînt greşit explicate, ca *nurul* de mai sus (la p. 101 de pildă, *lude* este explicat prin „pedestru"), iar altele lăsate fără explicaţie. La p. 93, în proverbul „La mihalţi şi cegi gîndeşti cînd tu cosac nu găseşti", termenul explicat este numai *mihalţ* (în acest mod: „peşti de ape dulci, ale căror capete seamănă cu ale şerpilor"), nu şi *cosac*, mai rar poate decît primul. În fine, greşeli de transcriere evidente produc explicaţii care ar fi umplut de bucurie pe Laurian şi Massim; astfel, la p. 196 găsim proverbul „Pe cel nebun cu liciul, pe cel înţelept cu cuvîntul (Ne arată cum se înfrînează oamenii)", unde *liciul*, cuvînd inexistent în limba noastră, este o simplă greşeală de transcriere pentru *biciul*. Editorul îl face însă pe Iordache Golescu latinizant şi explică: „Cuvînt latinesc, *licium-ii* = brîu, cingătoare". Că greşelile de transcriere nu sînt întîmplătoare ne arată şi expresia de la p. 108 transcrisă „Neteţea pe iepîngea" (şi unde *iepîngea* este explicat, dar nu şi „neteţea", greşit transcris pentru *netegeà*, termen aflat în DA şi exemplificat tocmai cu textul lui Iordache Golescu!). Ne exprimăm de aceea

îndoiala că în expresia ,,A spînzurat-o la cicină (Adică a lăsat-o la o parte, fără nici o grijă, fără a-i păsa de ceva)" (la p. 42), cuvîntul *cicină* este corect transcris; iar explicaţia lui (,,tăieţei") este pe măsura transcrierii.

Editarea volumului de faţă este într-adevăr o iniţiativă lăudabilă şi textul va folosi oricum, mai ales tineretului studios; dar întreprinderea trebuia realizată de un editor filolog.

Mircea Anghelescu

Analiză şi interpretare. Orientări în critica literară contemporană, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 440 p.

> "Toţi [. . .] ne dăm seama că un lingvist surd la funcţiunea poetică a limbajului şi o şcoală literară indiferentă faţă de problemele lingvistice şi nefamiliarizată cu metodele lingvistice sînt anacronisme tot atît de flagrante".
> (R. Jakobson, *Lingvistică şi poetică.*)

Citatul ales de noi ca motto al acestei recenzii ar fi putut foarte bine să se afle chiar în fruntea volumului prezentat, pentru că ideea principală care uneşte majoritatea studiilor incluse pare a fi tocmai abandonarea prejudecăţilor legate de metodele ,,moderne", pe care — se ştie — mai ales lingvistica le postulează în ultimele decenii în cercetarea operei literare, de către teoreticienii şi criticii literari de formaţie zisă ,,tradiţionalistă" (la urma urmei, ce se înţelege oare prin această determinare?).

Dacă lingvistul a încetat de mult să-şi mai facă probleme în legătură cu dreptul său de a pătrunde în teritoriul creaţiei literare, convins că, oricum, literatura este *şi* limbă, literatul rămîne sceptic, în cazul că nu devine agresiv, faţă de această imixtiune care ar distruge ,,inefabilul" artei, uitînd că, privită ca *text*, opera literară este un obiect comun ambelor perspective. De aici, o ruptură, care părea la un moment dat definitivă, a dus la limitări severe de competenţă, însă asistăm, în ultima vreme, la tot mai multe încercări de reconciliere, care trebuie totdeauna salutate.

În această tendinţă se înscrie şi volumul pe care-l discutăm şi care, debutînd cu articolul lui Silvian Iosifescu, semnificativ intitulat *Metode şi întrebări*, afirmă de la bun început o poziţie pe cît de ştiinţifică pe atît de binevenită, mai ales la noi: ,,Aplicarea procedeelor moderne de analiză provoacă un evantai larg de reacţii, de la entuziasm la rezerve şi îndoieli. Incontestabil este că aceste căutări ale vremii noastre trebuie în primul rînd cunoscute, ceea ce, din păcate, nu e totdeauna cazul nici cu adversarii, şi nici măcar cu înflăcăraţii lor partizani" (p. 14). Arătînd apoi că ,,Autorii studiilor de faţă consideră necesar să fie cunoscute — înainte de a fi apreciate — aceste căi moderne ale criticii" (p. 15), S. Iosifescu precizează şi scopul volumului, mai degrabă *informativ*, după cum se vede. Firește, această poziţie nu elimină semnele de întrebare şi este foarte bine aşa, căci afirmaţiile care le-ar putea înlocui ar avea menirea să deschidă o interesantă şi utilă dezbatere pe tema stadiului şi necesităţilor actuale în teoria şi critica literară.

Problemele formulate în articolul programatic al lui S. Iosifescu vor fi tratate amplu în studiile care îl urmează şi pe care ne propunem să le examinăm aici mai cu seamă din punctul de vedere al unei formaţii lingvistice în analiza textului operei literare.

Dorind să înfăţişeze, în studiul său *Critica stilistică*, principiile acestei discipline, N. Raţă-Dumitriu trece de fapt în revistă metodele critice ale cîtorva personalităţi cu faimă în teoria şi practica interpretării textului literar, precizînd că prin ,,critică stilistică" trebuie să se înţeleagă, înainte de toate, o ,,reîntoarcere la text", o critică imanentă a operei, trăsă-

turi specifice la care se pot adăuga şi altele, cum ar fi: interesul pentru individualitate; preocuparea pentru identificarea şi definirea specificului literar; prioritatea acordată dimensiunii lingvistice a operei literare sau aspiraţia către precizie şi obiectivitate în metodă.

Leo Spitzer cu vestitul său „Zirkel im Verstehen", Tudor Vianu cu dubla funcţiune a limbajului şi valoarea faptului de stil, abilitatea lui Erich Auerbach în combinarea unor metode diferite, cîteva trăsături ale teoriei lui Wolfgang Kayser şi o explicaţie amănunţită a principiilor lui Dámaso Alonso reprezintă reperele retrospectivei lui N. Raţă-Dumitriu şi nu putem să nu subliniem de la început că autorul dovedeşte o remarcabilă pricepere de a surprinde esenţialul, care, alăturată clarităţii expunerii, face din acest studiu un excelent instrument de informare.

Respectînd criteriul pe care ni l-am propus, am putea spune că sinteza lui N. Raţă-Dumitriu are în întregime o perspectivă lingvistică — în măsura în care lingvistica şi-a însuşit teoria comunicării — pentru că autorul priveşte problema analizei textului şi, respectiv, pe cea a stilului prin prisma relaţiei *emiţător — mesaj — receptor* (pomenită, dealtfel, în cuprinsul lucrării, dar cu alt scop), oprindu-se, rînd pe rînd, asupra fiecărui factor, ceea ce va duce la delimitări de metodă care privesc „stilul scriitorului" (emiţător) sau „stilul operei" (mesaj) pe de o parte, dar şi la consideraţii asupra priceperii criticului (receptor) de a manevra instrumentul de lucru şi de a-l domina, în urmărirea scopului său, pe de altă parte.

Am putea afirma însă şi contrariul pentru că, în general, N. Raţă-Dumitriu manifestă o rezervă implicită (pe alocuri chiar declarată) faţă de capacitatea lingvistului de a opera cu metodele criticii stilistice, acesta fiind incapabil să stabilească „valoarea" — scop fundamental al actului critic în viziunea autorului (care neglijează astfel etapa anterioară şi necesară a „înţelegerii" operei, etapă în care aportul lingvisticii este indiscutabil). Alte rezerve formulate explicit faţă de studiile care refuză „popasurile interpretative" (p. 45) pe parcursul examinării operei (aceasta — dealtfel — justificată), faţă de un „antiumanism neliniştitor" (p. 57) spre care ar tinde formalismul modern (reproşul obişnuit al umaniştilor care nu văd aici valoarea metodologică incontestabilă a deducţiei şi modelării) ilustrează această poziţie a autorului, ce pare a fi întărită şi de o afirmaţie prea pesimistă a lui V. V. Vinogradov cu privire la capacitatea stilisticianului de a depăşi actul descriptiv, mergînd către ceea ce se numeşte descifrarea „intenţiei" autorului. Or, semiotica lingvistică, semantica şi poetica semiotică încearcă — se ştie — şi nu fără succes, în ultimii ani, să satisfacă tocmai dezideratele de valoare şi intenţie.

N. Raţă-Dumitriu nu şi-a propus să se oprească în mod special asupra conceptului de *stil*, căruia dealtfel îi acordă importanţa cuvenită. Cîteva precizări merită totuşi a fi reţinute. Faptul că se acceptă ideea, de mai multe ori reluată pe parcursul lucrării — că stilul şi, ca urmare, opera literară au în primul rînd o dimensiune lingvistică, la care se adaugă, evident, numeroase determinări extralingvistice, sau constatarea că „în literatură lumea devine cuvînt" chiar urmată de reversul ei indubitabil: „din cuvînt se înalţă din nou o lume, care, deşi creată prin cuvînt, e ceva mai mult decît acesta şi se cere considerată cu alte instrumente decît cele strict lingvistice" (p. 69), ne dau dreptul să credem că autorul se înscrie în direcţia care, aşa cum am arătat, guvernează întreaga carte.

Poziţia deschisă către nou este şi mai evidentă în articolul lui Savin Bratu, *Lingvistica structurală şi critica literară*, a cărui primă parte reprezintă un interesant excurs asupra dezvoltării lingvisticii structurale în paralel cu schimbarea viziunii asupra operei literare raportată la noile teorii şi metode ale ştiinţei limbii. Este remarcabilă capacitatea de sinteză a autorului care, pe parcursul a mai puţin de 20 de pagini, reuşeşte să expună în mare principiile lingvisticii saussuriene, ale formalismului rus şi ale Cercului lingvistic praghez, ale glossematicii hjelmsleviene, ale transformaţionalismului din şcoala lui Chomsky şi ale teoriei informaţiei, corelîndu-le, în acelaşi timp, cu concepţiile succesive asupra „literarităţii" textului, pentru a vedea ce

poate primi şi ce nu teoria literară de la lingvistică.

Contribuţia autorului se relevă nu numai în examenul critic al respectivelor corelaţii dar şi în şirul de întrebări, formulate cu multă pricepere, şi care invită la o meditaţie asupra entuziasmului structuralist manifestat „mai curînd din partea literaţilor neofiţi în lingvistică decît a vechilor lingvişti preocupaţi de poetică" (p. 102) : se poate stabili o identitate perfectă între dihotomia *langue/parole* şi *literar/operă individuală*? (p. 88) ; este „literaritatea" echivalentă cu valoarea informativă a unui text? (p. 101) ; şi ,mai ales, eterna îndoială a literatului : cum stabilim prin lingvistică valoarea artistică a poeziei? (p. 104). Remarcăm, dealtfel, că, răspunzînd la această din urmă întrebare, S. Bratu se arată totuşi mai puţin sceptic decît N. Raţă-Dumitriu cînd afirmă : „critica literară ori va rămîne cum a întemeiat-o tradiţia ei umanistă, ori va dispărea, în nici un caz nu poate fi *înlocuită* de analiza de tip structural pe care o vedem *anticipînd-o, justificînd-o*, dar nu luîndu-i locul" (p. 126). O părere la care subscriem.

Spunînd că prima parte a articolului poate fi considerată un „excurs", am dat acestui cuvînt chiar sensul său retoric, pentru că centrul de greutate cade pe cea de-a doua, în care autorul se opreşte pe larg asupra unui model de examen structural al textului (analiza lui R. Jakobson la *Spleen IV* a lui Baudelaire), pe care îl expune şi comentează cu minuţie şi, se pare, cu o oarecare admiraţie. Scopul autorului nu este numai acela de a prezenta didactic o analiză, dealtfel remarcabilă, ci mai ales de a oferi un prilej pentru o discuţie care, pornită nu „după ureche", ci, pe baza cunoaşterii precise a unei metode, să invite şi pe alţii la formularea unor concluzii şi perspective cu privire la oportunitatea criticii de text fondată pe principiile lingvisticii structurale. În ceea ce-l priveşte, Savin Bratu şi le formulează pe ale sale acceptînd necesitatea „dovedirii structurii" (p.126), dar cerînd şi un criteriu pentru stabilirea „originalităţii" acesteia (p. 126).

În replică la metafora finală („în loc de concluzie" !) pe cît de bine găsită, pe atît de relevantă pentru poziţia lui S. Bratu : „Va veni vremea cînd vom şti cu toţii să şofăm, să pilotăm, să umblăm la automate sigure care ne vor duce exact unde ne-am programat să mergem. [...] Dar nimeni nu ne poate împiedica, deocamdată, să batem cu piciorul cărările munţilor, cu bucuria străveche a descoperirii sensibile şi chiar a rătăcirilor printr-un necunoscut, convinşi că, pînă la urmă, tot vom ieşi la drumul bun, eventual ajutîndu-ne de o bătrînă şi elementară busolă, dar mai ales de simţuri şi credinţe pe care nu ni le programăm" (p. 127), fie-ne permis să constatăm, la rîndul nostru, că, azi, rătăcitul prin hăţişuri nu mai are nevoie nici de bătrîna busolă, nici de simţuri şi credinţe neprogramate pentru că este imposibil să nu găsească, în peregrinările sale, mai devreme sau mai tîrziu, un reper al civilizaţiei moderne, care-l va scoate repede şi sigur pe drumul cel bun.

Studiul lui Alexandru Sincu, *Literatura în perspectivă semiotică*, depăşeşte cerinţele unei expuneri mai mult sau mai puţin critice asupra unei metode, postulînd multe consideraţii originale, şi este firesc să fie astfel, pentru că autorul se află într-o situaţie privilegiată faţă de coautorii volumului, discutînd principiile unei cercetări care, deşi teoretizată de multă vreme, începe abia în ultimii ani să-şi fixeze şi caracterul de „metodă". Iată de ce, după o rapidă descriere în esenţă a teoriilor semiotice ale lui Ch. S. Peirce, Ch. Morris, F. de Saussure şi L. Hjelmslev, se precizează o primă delimitare foarte necesară pentru risipirea unor confuzii încă existente între contactul ştiinţei literaturii cu lingvistica structurală şi cu semiotica : „Vom spune că structuralismul este orientat către *etiologic*, spre domeniul cauzalităţilor semiotice, deci spre coduri, pe cînd semiologia este *semeiologică*, orientată spre funcţionarea mesajelor în actele semiotice, spre modul de producere a comunicării într-un sistem de semne" (p. 141). Dacă adăugăm şi completarea că : „Semiotica nu-şi propune să studieze procesele mentale ale semnificării, ci convenţiile comunicării" (p. 142), vom avea premisele poziţiei pe care se situează Al. Sincu în continuarea studiului său.

Anume, autorul se va opri asupra ,,actului semiotic" care se poate produce ca ,,enunțare" (uz) la emitent sau în ,,procesul lecturii" la receptor. Cea de-a doua posibilitate va fi supusă unei discuții speciale după ce prima va fi fost examinată în capitolul *Condiții interne ale sistemului literar*, în care se precizează că literatura poate fi considerată ca ,,sistem de semne autonom confundabil cu limba numai prin planul formei expresiei" (p. 156) — negîndu-se astfel teoria devierii de la normă — și se conchide că literatura este un efort continuu către înlăturarea arbitrarului din codul natural, ,,este *poiesis*, activitate semiotică motivatoare" (p. 160).

Al. Sincu propune, așadar, un popas în *Spațiul semiotic al lecturii*, termen care dă și titlul capitolului următor al studiului său, căci: ,,Numai intersecția dintre cititor și text manifestă o *interpretare*" (p. 163). Cititorul oscilează, în permanență, în timpul lecturii, între două procese, efectuînd un soi de *feed-back*, după expresia autorului, între un *proces de formare* (esențial denotativ) și un *proces de semnificare poetică* (cu scop motivator). Delimitarea este de ordin teoretic, căci în practică procesele sînt amalgamate.

Firește că, din această perspectivă, funcția poetică, așa cum fusese definită de Jakobson, se cere, dacă nu contestată, cel puțin reevaluată. Este ceea ce și face Al. Sincu afirmînd: ,,Vom spune, prin urmare, că, dacă *funcția poetică proiectează principiul echivalenței de pe axa selecției pe axa combinării, proiectează, simultan, dar cu deosebiri de grad, principiul contiguității de pe axa combinării pe axa selecției*" (p. 177). Datorită și cîtorva exemple bine alese, concluzia devine aproape inatacabilă: ,,Spațiul poemului este glisant [...] dar nu devine cameră browniană a cuvintelor în libertate anarhică: deplasările și redistribuirea semnificațiilor nu părăsesc restricțiile unui cadru verificabil [...]" (p. 183).

Dacă depășește unele dificultăți inerente (cît de mari vor fi fost ele pentru autor!) de echivalare a termenilor de specialitate în limba română (de exemplu: *semn indexal* pentru *index*, *forță ilocuționară* pentru *illocutionary force*), altele de înțelegere a unor termeni originali ca *prozodonaratologic*, dacă acceptă și o oarecare preferință pentru calamburile semnificative ale autorului (,, ... simultaneizări ale succesivului și succesiuni ale simultanului...", ,, ... identitățile se 'omonimizează', iar diferențele se 'sinonimizează'...), care pare a demonstra astfel că și discursul științific admite metafora (!), specialistul va găsi în studiul lui Al. Sincu o teorie originală și seducătoare care, în cazul că se va putea odată stabili un aparat precis pentru determinarea exactă a celor două procese înglobate în actul lecturii (ne permitem să considerăm această remarcă drept o sugestie pentru viitor), are toate șansele de aplicare.

Pe cît de strict informativ, pe atît de necesar, articolul *Metode matematice în analiza operei literare*, de Ecaterina Mihăilă, are meritul de a nu se fi oprit numai la metodele statistice, cunoscute mai ales prin utilizarea lor lingvistică, și de a continua cu prezentarea metodelor desprinse din teoria informației sau a celor ansambliste (bazate pe teoria mulțimilor), pentru a încheia cu o aducere la zi, ce pare multora o adevărată blasfemie: folosirea mașinilor electronice de calcul nu atît în analiza, cît în *crearea* operei de artă.

Suspensia care încheie acest studiu mărturisește o rezervă, nu numai din partea autoarei, ci, credem, din partea tuturor celor care se ocupă cu studiul literaturii și pe care, adoptînd-o, am formula-o astfel: ,,aplicarea metodelor matematice în analiza operei literare oferă date utile literatului și lingvistului, sau, mai curînd, matematicianului?".

Critica psihanalitică, studiul Ioanei Crețulescu, ne îndepărtează întrucîtva de poziția pe care ne-am propus-o aici la început, deși înfățișarea punctelor de vedere ale lui Jacques Lacan, de exemplu, nu poate să-l lase indiferent pe lingvist, atîta vreme cît se discută o *retorică a inconștientului* sau noțiunile de analogie, metaforă și metonimie.

Ar fi interesant de văzut în ce măsură critica psihanalitică își încorporează — căci o face! — conceptele structuraliste (nu este lingvistica considerată drept știința ,,pilot" a deceniilor noastre?), dar un astfel de examen ar depăși dimensiunile unei simple recenzii...

Critica sociologică, un foarte amplu studiu al lui Ion Vasile Șerban, intră la fel de puțin

în perspectiva pe care am adoptat-o. Am putea spune că este chiar foarte departe de aceasta, ceea ce nu înseamnă că lingvistica nu poate găsi aici sugestii și lămuriri utile. Utilă ni se pare, de exemplu, opoziția, atent explicată, pe care autorul o stabilește de la început, între critica *directă*, a ,,spațiului operei", și critica *indirectă*, a ,,spațiului exterior din care și în care ea s-a ivit" (p. 293), aceasta din urmă fiind însăși critica sociologică.

Ne întrebăm, deocamdată numai retoric și fără intenția vreunui repros la adresa autorului, care examinează și așa un material foarte vast în studiul său, dacă în acest ,,spațiu exterior" nu ar intra și limba, concepută ca sistem de semne într-o anumită fază de dezvoltare a societății, ca mijloc de comunicare, act, prin esență, social.

Pentru W. Labov, limbajul este și un ,,indice sensibil al desfășurării procesului social", din examinarea căruia se pot trage concluzii asupra structurii societății. Afirmația lui Labov se înscrie în direcția largă care se numește azi *sociolingvistică*, știință deja ilustrată prin contribuțiile mai vechi ale unui W. von Humboldt, apoi Ed. Sapir și B. L. Whorf, către care se îndreaptă acum interesul unui număr din ce în ce mai mare de lingviștii și care ar putea, desigur, oferi sugestii de lucru și cercetătorului literar (vezi, de exemplu: Dell Hymes, edit., *Language in Culture and Society*, New York, 1964; W. Bright, edit., *Sociolinguistics*, The Hague, 1968; J. Fishman, edit., *The Reflection of Social Processes in Linguistics Structures*).

Ne va interesa în schimb în mod deosebit și, poate, surprinzător, pledoaria făcută cu mult tact științific de Alexandru Tudorică în favoarea ,,reîntoarcerii la text" prin intermediul studiului său sintetic: *Analiza de text: tradiție și inovație în perspectiva noilor direcții critice*.

Articolul vizează direct, în final, nevoile practice ale învățământului, propunînd, prin examenul anterior al unor metode moderne, cîteva schimbări de perspectivă în predarea literaturii în școli, foarte necesare, credem, cînd analiza textului poetic ,,mai suferă în școală de o comodă rezumare, bazată pe extragerea ideilor sau a sentimentelor generale și, eventual, pe desprinderea unor teme ce rămîn indiferente față de poezie prin maxima lor generalitate și uneori banalitate" (p. 431).

Fără să renunțe la ideea ,,intuiției și talentului analistului" în operația de investigare a valorilor, Al. Tudorică subliniază, pe de altă parte, necesitatea unor schimbări fundamentale în viziunea didactică: abordarea intrinsecă a faptului artistic, înțelegera operei ca structură organică, fapt care se poate realiza *numai* pornind de la limbajul ei, ,,fața pe care opera o întoarce către lume" (p. 408) și chiar — citîndu-l pe St. Ullmann — ,,o *nouă retorică*, adaptată metodelor și exigențelor studiilor moderne în lingvistică și literatură" (p. 410).

Ne-am fi așteptat ca autorul să lege deficiențele analizei de text, așa cum mai este încă concepută în școli, și de cele ale predării *limbii* materne, căci, dacă este adevărat că analiza literară a cîștigat mult de la lingvistica modernă, nu este mai puțin adevărat că aceasta din urmă nu și-a găsit încă aplicații directe în procesul de învățămînt. Atîta timp cît fragmentarea enunțurilor lingvistice rămîne în școli un scop în sine și tradiția analizei de text va fi greu de schimbat.

Precizarea finală a lui Al. Tudorică: ,,Păstrarea unei drepte cumpene între nevoia de sistem și respectul pentru realitatea concretă a textului artistic este singura recomandare într-adevăr riguroasă ce se cere făcută, echilibru pe care nu-l rezolvă decît finețea și talentul critic ale fiecărui cercetător de literatură" (p. 435), este menită, în sfîrșit, să risipească temerile acelora care ar crede că formalismul metodei și limbajului critic ar anula personalitatea profesorului.

★

Analiză și interpretare este, înainte de toate, un volum oportun. El demonstrează că ruptura artificială dintre știința literaturii și cea a limbii poate fi depășită atîta vreme cît eventualele discuții ulterioare vor da dovadă de o ,,elementară probitate antidogmatică" (S. Iosifescu, *art. cit.*, p. 15). Este — credem — principala virtute a cărții pe care, ca o maximă apreciere, am vrea s-o caracterizăm drept o „excelentă platformă pentru dezbateri".

Cezar Tabarcea

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

„Lenguaje y Ciencias". Publicación Trimestral del Departamento de Idiomas y Lingüística. Universidad Nacional de Trujillo. Trujillo — Peru — Marzo de 1973, Vol. XIII, No. 1.

„The Linguistic Reporter". Newsletter of the Center for Applied Linguistics, Arlington — Virginia. Volume 15, Numbers 4—5, May — June 1973.

„Muttersprache". Zeitschrift zur Pflege und Erforschung der deutschen Sprache. 4. 83. Jahrgang — Juli/August 1973. Gesellschaft für deutsche Sprache. Wiesbaden.

„Der Sprachdienst". Herausgegeben von der Gesellschaft für deutsche Sprache. Wiesbaden. 17. Jahrgang, Heft 8, August 1973; Heft 9, September 1973.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale. Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Comitetului de redacţie cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 2 (două) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI — Bucureşti

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Fonetică și dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broșat, 19,50 lei; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

AUGUST KOVAČEC, **Descrierea istroromânei actuale**, 1971, 241 p., broșat, 10,50 lei.

VALERIU RUSU, **Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice** (cu 42 hărți lingvistice), 1971, 171 p., broșat, 8 lei.

Sub redacția acad. IORGU IORDAN, **Crestomație romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.

LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV**, 1971, 399 p., 25 lei.

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici. Studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.

Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.

Sub redacția acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, vol. I, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș**, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei.

Sub. red. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I și II, ediția a II-a, revăzută și adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.

* * * **Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.

* * * **Studii de limbă literară și filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa genunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.

NICOLAE SĂRAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

Philologica, vol. II, 1972, 199 p., broșat, 8,75 lei.

AL. GRAUR, **Gramatică azi**, 1973, 139 p., broșat, 7 lei.

I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.

CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porțile de Fier". Texte. Sintaxă**, 1973, 395 p., 12 lei.

Texte dialectale. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei.

LR, Anul XXIII, nr. 1, p. 1—94, București, 1974

I.P.I. c. 3532

42 200

Lei 6.—

T 8210
B Astra

LIMBA ROMÂNĂ

2

ANUL XXIII

1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

890 0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

Acad. ION COTEANU

Membri :

GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
ION POPESCU
MARIUS SALA
LAURA VASILIU
FLORA ŞUTEU — *secretar de redacţie*

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei reînnoiţi abonamentul dv.
În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revistele se pot procura şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poştă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI — Bucureşti. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuţa poştală 2001 — telex 011631 — Bucureşti, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanţii săi din străinătate. Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an.
Toute commande de l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACŢIEI
Str. I.C. FRIMU nr. 22
Sectorul I
BUCUREŞTI

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8210

LIMBA ROMÂNĂ

ULU 2014

Anul XXIII 1974 Nr. 2

2022

SUMAR

GRAMATICĂ — VOCABULAR

ELENA BEREA-GĂGEANU, Forme verbale de viitor cu auxiliarul *a fi* în limba română 97
MIOARA AVRAM, Dereflexivizare, pleonasm sau dezambiguizare? 113
Note lexicale și etimologice (MIHAI MITU, LEONTIN GHERGARIU) 123

FILOLOGIE

N. A. URSU, Versuri ale lui Dosoftei atribuite lui Miron Costin 137

RECENZII

CORNELIA COHUȚ, MAGDALENA VULPE, *Graiul din zona « Porțile de Fier ».* I. Texte. Sintaxă (= Publicațiile Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. Seria II. Texte și glosare 1), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 (*E. Carabulea*) 153
MIHAELA MANCAȘ, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1972 (*Cezar Tabarcea*) 157
DANIELA POENARU, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Muzeul județean Dîmbovița, Tîrgoviște, 1973 (*Mircea Anghelescu*) 158
ALEXANDRINA NOVAC și IANCU COLEAȘĂ, *Culegere de fraze analizate sintactic*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973 (*N. Anghelescu Temelie*) 160
Limbile moderne în școală, vol.I, 1972 ; vol. II, 1972 (*Anatol Pedestrașu*) 165
JACQUES POHL, *L'homme et le signifiant*, Paris — Bruxelles, 1972 (*L. Wald*) . 167
JEAN DUBOIS, MATHÉE GIACOMO, LOUIS GUESPIN, CHRISTIANE MARCELLESI, JEAN-BAPTISTE MARCELLESI, JEAN-PIERRE MEVEL, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1973 (*Ștefan Giosu*) 170

Cărți primite la redacție 173

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

20250.

FORME VERBALE DE VIITOR CU AUXILIARUL *A FI* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ELENA BEREA-GĂGEANU

1.0. Un loc aparte sub raport genetic, structural şi al poziţiei în cadrul subsistemului temporal de viitor îl ocupă formaţiile cu auxiliarul *a fi*: *voi fi cîntînd* şi *voi fi cîntat*, caracteristice limbii române şi absente din dialectele sud-dunărene.

Separarea acestor două grupări verbale de restul formelor de viitor[1] şi tratarea lor împreună este impusă atît de originea lor, cît şi de unele particularităţi structurale şi semantice comune : identitatea elementului auxiliar şi instabilitatea conţinutului semantic, care înregistrează, cu timpul, o serie de fluctuaţii şi modificări a căror consecinţă va fi schimbarea însăşi a statutului lor lingvistic.

1.1. În limba română veche, ca şi în româna contemporană, cele două grupări sînt corelate, exprimînd o opoziţie temporală a cărei natură s-a modificat în decursul timpului : în limba veche opoziţia formală *voi fi* + *gerunziu* / *voi fi* + *participiu* exprima opoziţia semantică temporală *viitor* / *viitor anterior* în cadrul modului indicativ ; în limba de astăzi, opoziţiei formale în discuţie îi corespunde o altă opoziţie temporală, opoziţia *prezent* / *trecut* în cadrul altui mod, nonindicativ, prezumtivul (căruia i-a dat naştere) ; din formă temporală de viitor, *voi fi* + *gerunziu* devine formă modală, de prezumtiv (prezent). Gruparea *voi fi* + *participiu*, căpătînd o valoare temporală şi modală nouă, de prezumtiv perfect, îşi păstrează funcţia iniţială de viitor anterior indicativ, continuînd să intre în corelaţie cu celelalte variante de viitor : *(v)oi cînta*, *o să cînt*, *am să cînt* ; cumulînd două funcţii distincte, de viitor anterior indicativ şi de trecut prezumtiv, gruparea *voi fi* + *participiu* devine astfel o formă verbală omonimică.

Cercetarea istorică a celor două perifraze temporale cu *a fi* în limba română este deci o problemă complexă, implicînd stabilirea raportului

[1] Pentru o descriere generală a formelor de viitor, cf. lucrarea : *Observaţii privind structura şi evoluţia viitorului în română*, în LR, 1972, nr. 6, p. 503—515.

acestora cu modul prezumtiv, creație internă mai tardivă, specifică limbii noastre.

Apariția modului prezumtiv, a cărui origine, temporală, este perfect explicabilă din punct de vedere psihologic, semantic și structural, a avut consecințe diferite asupra sistemului temporal românesc; pe de o parte l-a simplificat, prin reducerea numărului de variante ale viitorului „simplu": *voi fi + gerunziu*, inițial formă de viitor (alături de *voi + inf.*, *voi + conj.*, *am + a inf.*, *am + conj.*), iese din sfera temporală a acestui timp, devenind, prin specializare semantică, formă modală, de prezumtiv prezent; pe de altă parte l-a complicat, prin dedublarea funcției grupării *voi fi + participiu*.

Lucrarea de față încearcă să stabilească liniile generale de evoluție a celor două perifraze și locul lor în cadrul subsistemului temporal de viitor; constatările și concluziile lucrării se bazează pe un material lingvistic cules din toate epocile limbii [2].

2.0. *Voi fi + gerunziu.* Gruparea *voi fi cîntînd* este la origine o formă temporală aparținînd conjugării perifrastice active, existentă în latină[3] și păstrată de unele limbi romanice [4]. În limba veche prezența ei a fost explicată prin influența slavă [5], maghiară (în textele traduse din secolul al XVI-lea) [6] sau grecească (în a doua jumătate a secolului al XVII-lea)[7].

2.1. În româna veche perifraza *voi fi + gerunziu* apare rar în comparație cu alte variante de viitor (*voi cînta*, *voi să cînt*, *am să cînt*)[8].

În secolul al XVI-lea atestările cele mai numeroase provin din PO[9], mai puțin din CT, CB [10]. Dintre textele secolului al XVII-lea, construcția se remarcă în IL. În cronicile muntenești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor și în cronica lui Neculce gruparea *voi fi + gerunziu* nu apare niciodată cu valoare de viitor [11].

---

[2] Vezi *Lista de abrevieri* de la sfîrșitul lucrării.

[3] Cf E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 263; C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, p. 66—67.

[4] Cf. W.M. Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, Leipzig, 1889, p. 333—336; pentru unele aspecte ale perifrazei *a fi + gerunziu* menținute în română și sardă, vezi Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din a fi și gerunziul de conjugat în limba română*, în CL, 1966, nr. 2, p. 256.

[5] Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, p. 149; M. Manoliu, *Une déviation du système de conjugaison roumaine — temps composés avec a fi „être" a la diathèse active*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 135; M. Rădulescu, *Forme verbale perifrastice* **a fi + gerunziul** *în textele românești din secolul al XVI-lea*, în SCL, 1960, nr. 3, p. 691—698; E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1968, p. 46.

[6] Frieda Edelstein, *art. cit.*, p. 257.

[7] M. Rădulescu, *art. cit.*, p. 697.

[8] În această perioadă perifraza gerunzială apare însă frecvent folosită cu auxiliarul la prezent și imperfect (*este mergînd*, *era mergînd*), cf. F. Edelstein, *art. cit.*, p. 257.

[9] În PO există 27 atestări ale acestei grupări; cf. indicele de la sfîrșitul cărții, în ediția Vioricăi Pamfil, Cluj, 1967 (autoarea le consideră forme de prezumtiv prezent. Verificarea exemplelor în text demonstrează însă valoarea lor de viitor). Frecvența perifrazei gerunziale cu valoare de viitor în PO a fost remarcată de O. Densusianu care, în ILR II, p. 146, menționează 9 exemple din PO din cele 17 atestări înregistrate în secolul al XVI-lea în paragraful consacrat acestei forme de viitor.

[10] Nu apare niciodată în PS, CV, PH, CLit, cf. indicii de la sfîrșitul textelor respective.

[11] În aceste texte ca și în altele, construcția apare, dar nu cu valoare temporală de viitor, ci cu valoare modală, de prezumtiv.

Limitarea folosirii sale la limba textelor vechi (secolele al XVI-lea şi al XVII-lea), aparţinînd de regulă ariei sudice a ţării şi absenţa atestărilor din textele moldoveneşti ne îndreptăţesc să considerăm gruparea *voi fi* + *gerunziu* o variantă arhaică şi regională [12] de viitor.

2.2. *Particularităţi structurale.* Gruparea *voi fi cîntînd* este alcătuită din trei segmente verbale : auxiliarul *a fi* la forma de viitor şi gerunziul verbului de conjugat. Structura auxiliarului *a fi*, el însuşi o formă verbală compusă (*voi fi*), alcătuită din auxiliarul *voi*, variabil în raport cu persoana şi cu numărul, şi infinitivul *a fi*, conferă grupării respective caracter de formă temporală supracompusă [13] ; în cadrul acestei grupări primul component este variabil, celelalte două, invariabile.

Atestările menţionate mai jos pun în evidenţă unele aspecte fonetice ale auxiliarului şi unele caracteristici structurale şi combinatorii ale întregii grupări :

pers. 1 sg. : *voiu fi arătînd*, PO 261_2, *voiu fi pierdzînd*, id. 257_8
pers. 2 sg. : *veri fi aducînd*, PO 186_{26}, *vei fi strîngînd*, id. 256_{11} *te vei fi ivind*, id. 212_{13}.
pers. 3 sg. : *va fi chiemînd* şi *va fi dzicînd*, PO 165_1, *va fi aşteptînd* CT 103, *va fi lepădꙗndu* CB I 8_8, *va fi murind* IL 549
pers. 1 pl. : *vom fi socotind* IvPr 95_{28}
pers. 2 pl. : *veţi fi pădzind* PO 241_{12}, *veţi fi* ↑*bl*↑*ndu* CB I 6_{17}, 9_{10}, 10_1 ; *vreţi fi grăind* CT 19_8
pers. 3 pl. : *vor fi dzicînd*, PO 165_{15}, cf. 198_{26}, 217_{15}.

Sub raport fonetic, componentul *voi* prezintă unele variaţii arhaice, la persoana a 2-a sg. şi pl. : *veri* şi *vreţi*, alături de *vei* şi *veţi*. Persoana a 3 sg. şi pl. apar în cîte o singură variantă, *vom*, *vor*.

Fenomenul aferezei lui *v* iniţial al auxiliarului, întîlnit în cazul formaţiilor infinitivale şi conjunctivale de viitor (*oi cînta*, *oi să cînt*) apare şi aici, fiind atestat spre sfîrşitul secolului al XVII-lea : *a fi avînd* (c. 1700) ISDB 100 ; în exemplele întîlnite în această perioadă şi mai tîrziu, construcţia nu mai apare însă cu valoare de viitor, ci de prezumtiv.

Fenomenele de permutare şi de disociere a componentelor grupării apar foarte rar ; exemplele întîlnite : *fi-l-va bătînd* PO 248, „să *se va* tot omul carele cap de bărbat *fi tăind* împregiur" PO 117_{10-11}, par a demonstra că disocierile se realizează mai ales între primele două componente : *va* # *fi*.

2.3. *Particularităţi semantice.* Sensul temporal de viitor al grupării *voi fi şi gerunziu* nu apare întotdeauna cu claritate, datorită nuanţelor

---

[12] Avem în vedere frecvenţa folosirii sale în PO.

[13] Un *timp supracompus* este un timp compus al cărui auxiliar este el însuşi compus, cf L. Tesnière, *À propos des temps surcomposés*, *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 1935, p. 56—59 ; idem P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, cap. : *Les formes surcomposées*, p. 131—135 ; în franceză există un viitor anterior supracompus şi un trecut anterior supracompus, folosite în corelaţie cu viitorul anterior şi trecutul anterior, al căror specific constă în exprimarea aspectului săvîrşit şi a anteriorităţii acţiunii ; ele sînt caracteristice limbii vorbite, iar apariţia lor este explicată ca un efect al analogiei şi al simetriei structurale, vezi şi B. Benveniste, M. Arrivé şi J. Peytard, *Grammaire Larousse du français contemporain*, 1964, 467 ; E. Benveniste, *Les relations de temps dans le verbe français*, în *Problèmes de linguistique générale*, 1966, 246—249.

modale prezumtive coexistente în grade diferite şi care cu timpul se vor impune eliminînd sensul iniţial.

2.3.1. Cu valoare clară, neechivocă, de viitor, gruparea gerunzială apare în secolul al XVI-lea în PO, mai puţin în celelalte texte; pentru epoca următoare, reprezentativ sub raportul frecvenţei acestei construcţii este IL; mai tîrziu, atestările cu valoare clară de viitor ale construcţiei în discuţie sînt foarte rare. Cîteva exemple:

„Şi să se va tîmpla cum Faraon pre voi *vă va fi chiemînd* şi *va fi dzicînd* acestea", PO 165_{15}; „Şi sufletul vostru *va fi lepѣdѣndu lĕgĕ* mĕ şi legѣtura mĕ o veţi lepѣda", CB I 8_9; „Clericii de vor cădea în păcate ori de *vor fi slujind* ori de vor fi hirotoniţi . . ., în spiţa lor să cază", IL 542; „Iară de *va fi păzind* ea paza aceasta şi apoi se va afla mincinoşi . . . atunci aceia să li se ia slujba", IL 515; „Iară de va fi mirean să se afurisească, fără numai de-l *va fi nevoind* să se taie pentru boală", IL 526; „De *nu vă vor fi lăsînd* lucrurile a ceti dimineaţa, puteţi şi către seara", 1700, *Învăţături creştineşti* (apud Gaster, *Chrest.* I, 338) [14].

2.3.2. Cu valoare prezumtivă de îndoială, presupunere sau posibilitate, gruparea *voi fi* + *gerunziu* apare de prin secolul al XVII-lea şi pînă astăzi, în categorii variate de texte: cărţi religioase, cronici, acte şi documente, texte literare şi populare. Ex.: „Încă şi despre crai, de *vei fi avîndu* ceva asupreală şi nedireptate, ai voie să-ţi întrebi", UL 124; „ca să ia sfîrşit scandilile carele *vei fi socotind* măria ta că doară să trag despre mine", IvPr 301_{8-9}; „Den ce pricină nu ştiu, cei ce l-au pîrît *vor fi ştiind* de ce şi cum", PIst 140_{14}; „De mult *or fi dvorind* ei şi or fi flămînzi neavînd de cheltuială", NL 124; „am auzit că *să va fi aflînd* la Boiţă", Braşov 1821, ISBN 61; „Rugăm pe toţi românii . . . să ne facă cunoscute hrisoavele ce *vor fi avînd* şi care au o importanţă istorică", Bălcescu S 60.

2.3.3. Cercetarea evoluţiei semnificaţiei acestei grupări ne arată că desprinderea din sfera temporală şi trecerea în sfera modală s-a petrecut spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. În limba de astăzi, construcţia apare numai cu valoare modală, de prezumtiv prezent [15].

La eliminarea ei din ansamblul mijloacelor de exprimare a viitorului au contribuit în egală măsură factori de natură formală şi semantică: caracterul neobişnuit şi complicat al structurii sale (alcătuit din trei segmente verbale), imprecizia conţinutului semantic şi existenţa celorlalte forme sinonime de exprimare a ideii de viitor [16].

2.3.4. Ambiguitatea semantică a construcţiei şi trecerea spre o semnificaţie preponderent modală se reflectă şi în modul în care este tratată în unele gramatici mai vechi, care o menţionează. Cele mai multe dintre ele o încadrează în categoria formelor modale; chiar şi în gramaticile în care i se conferă statut temporal de viitor, valoarea modală, de

---

[14] M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, 1891.

[15] În textele populare şi dialectale cercetate, construcţia nu mai apare cu valoare de viitor, nici ca element arhaic sau regional; nici un exemplu în GN, TD, ALR.

[16] Cf. Iorgu Iordan, LRC, p. 447.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

nesiguranță , a construcției este menționată ca o trăsătură suplimentară [17]; această ambiguitate semantică este, dealtfel, specifică sensului de viitor, în structura căruia ideea de probabilitate, posibilitate este intrinsecă [18].

2.3.5. Pierderea semnificației de viitor a grupării gerunziale *voi fi cîntînd* și specializarea ei ca formă modală, de prezumtiv, duce la simplificarea și reorganizarea sistemului temporal-modal al verbului; deplasarea ei din registrul temporal în cel modal este rezultatul tendinței spre simplificare și simetrie, care acționează în toate compartimentele limbii.

Ca formă de prezumtiv, gruparea *voi fi* + *gerunziu* intră în opoziție cu indicativul, în baza trăsăturii semantice distinctive: ± *certitudine* (+*certitudine* indicativ/ — *certitudine* prezumtiv).

2.3.6. Ocupîndu-se de apariția modului prezumtiv în limba română, Elena Slave [19] ajunge la concluzia că punctul de plecare l-a constituit forma de viitor anterior, care a început să fie folosită la un moment dat pentru exprimarea unor acțiuni nesigure trecute. Fără a infirma această ipoteză, atestările timpurii (secolul al XVII-lea) ale prezumtivului prezent ar părea să ne indice că apariția modului prezumtiv nu trebuie pusă numai pe seama viitorului anterior, care, dealtfel, atît în această perioadă, cît și în cele următoare, este foarte puțin întrebuințat.

Redundanța sinonimică a variantelor de viitor folosite în secolul al XVI-lea și al XVII-lea și nevoia obiectivă de simplificare și sistematizare a sistemului verbal, ca și conținutul semantic specific al conceptului de viitor concretizat în variantele menționate ni se par a fi principalii factori care au putut determina reorganizarea structurilor formale și semantice și deplasarea construcției *voi fi cîntînd* din registrul temporal în cel modal.

3.0. *Voi fi* + *participiu*. Ca formă de viitor anterior, gruparea *voi fi* + *participiu* ridică numeroase probleme privind originea, structura și valoarea sa temporală.

---

[17] Cf. P. M. Cîmpeanu, *Gramatica românească*, Iași, 1848, p. 100. Enumerînd formele de „fiitoriu inexact" (= simplu), autorul precizează că *voi fi lăudînd, voi fi judecînd* sînt forme de „fiitoriu prezent"; I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă*, p. 248, menționează existența formei de „viitor compus cu gerundiul *voi fi făcînd, voi fi fost făcînd*", care „a dispărut ca viitor, dar a rămas ca prezinte prezumtiv"; autorul subliniază, de asemenea, caracterul arhaic, „deteriorat" al construcției; E. Popovici, *Gramatica română*, p. 119, precizează semnificația de acțiune simultană cu momentul vorbirii pe care o exprimă construcția, iar N. Creangă, *Gramatica limbii române*, Bîrlad, 1936, p. 87, apartenența ei la „modul concesiv sau potențial". Sensul modal de nesiguranță, probabilitate, specific grupării este subliniat și de H. Tiktin, *Gramatica română*, p. 120, și Iorgu Iordan, LRC, p. 445, 447. O interpretare diferită a grupării întîlnim în *Chrestomatia* lui M. Gaster; în capitolul consacrat *Gramaticii*, p. CXXX, autorul o consideră o variantă de viitor anterior, echivalentă cu construcția participială. Viitorul anterior se exprimă, în concepția sa, prin două variante: *voi fi adunînd* și *voi fi adunat*.

[18] Ideea de viitor este strîns legată de conceptul de posibilitate; din punctul de vedere al realității obiective nu există posibilitate decît în viitor, cf. N. Barbu, *Observații asupra expresiilor realității, posibilității și irealității*, în LL, II, 1956, p. 41; pentru interferența dintre valoarea temporală de viitor și cea modală, de prezumtiv, cf. *Gramatica Academiei*, vol. I, ed. a II-a, 1966, p. 216; la p. 224 se precizează: „Prezumtivul propriu-zis exprimă valoarea specifică modului mai accentuat decît formele de conjunctiv, de optativ sau de indicativ viitor sau viitor anterior, care exprimă și ele îndoiala, presupunerea".

[19] Elena Slave, *Prezumtivul*, în *Studii de gramatică*, vol. II, p. 53—60.

3.1. Originea viitorului anterior a preocupat pe lingviştii români şi străini. Opiniile cercetătorilor, în genere asemănătoare, conduc la concluzia că viitorul anterior din limba română s-a constituit mai tîrziu decît în celelalte limbi romanice, sub influenţă slavă[20]. Împotriva explicaţiei prin influenţă slavă a formelor verbale cu *a fi* s-a pronunţat acad. Iorgu Iordan [21].

Privit din perspectiva romanică şi a dialectelor sud-dunărene, viitorul anterior în română pare o creaţie mai recentă, specifică dialectului daco-românesc, diferită sub raportul structurii formale de viitorul anterior romanic [22] şi de cel din dialectele sud-dunărene[23].

3.2. În secolul al XVI-lea viitorul anterior este întîlnit foarte rar şi numai în unele texte : CC_2, CT, PO[24] ; nu apare niciodată în CV, PS, PH, CLit[25].

În epocile următoare (secolele al XVII-lea, al XVIII-lea) viitorul anterior înregistrează o relativă creştere a frecvenţei [26], remarcîndu-se

---

[20] Kr. Sandfeld, *op. cit.*, p. 149, consideră că viitorul anterior românesc este construit după bulg. *ště bădă pisal;* cf. E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 46 ; S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940,p. 277 ; M. Manoliu, *op. cit.*, p. 135 ; Iorgu Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistică romanică*, Bucureşti, 1965, p. 191 ; M. Manoliu-Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti, 1971, p. 177 : „limba română s-a dezvoltat în climatul cultural slav, într-un moment cînd formaţiile modale şi aspectuale cu *a fi* erau foarte numeroase. Aşa se explică poate faptul că, în limba română, unele timpuri analitice ale diatezei active se formează cu ajutorul auxiliarului *a fi:* viitorul II *voi fi citit*, cf. şi m.m. ca perfectul indicativ dialectal *am fost citit...*".

[21] Iorgu Iordan, *Structura gramaticală a limbii române*, în SCL, 1964, nr. 5, p. 567—568 : „Teoretic mi se pare de neconceput intervenţia atît de masivă a unui model străin în structura morfologică, indiferent de natura părţii de vorbire în discuţie". Autorul are în vedere şi alte forme verbale inexistente în latină şi în limbile romanice (condiţionalul perfect *aş fi cîntat*, mai mult ca perfectul perifrastic *am fost cîntat* etc.).

[22] În franceză şi spaniolă, viitorul anterior este format din auxiliarul *a avea* şi participiul verbului de conjugat : fr. *j'aurai parlé*, sp. *habré terminado;* în italiană, acelaşi timp se formează fie cu auxiliarul *avere*, fie cu *essere* + *participiul: io avro parlato, io saro andato;* în privinţa auxiliarului româna se apropie deci de italiană, care foloseşte acelaşi auxiliar, *a fi;* se deosebeşte însă de italiană, prin folosirea exclusivă a acestuia.

[23] În aromână, viitorul anterior, concretizat în patru variante paradigmatice, se realizează cu ajutorul auxiliarului *a vrea* devenit invariabil (în formele *voi* şi *va*), urmat de formele de trecut ale indicativului sau conjunctivului; cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 470; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fono-morfologia aromânei*, Bucureşti, 1968, p. 110—111 ; N. Saramandu, *Sistemul formelor verbale compuse în aromână*, în FD, 1969, p. 155—162 ; în istroromână viitorul „exact" este exprimat prin forme arhaice de condiţional ; formele *se intraru* (<viitorul exact latin *intraro*<*intravero*) îşi mai menţin funcţia primordială de viitor anterior ; cf. S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, Bucureşti, 1905, p. 14, 15, 16, 51 (*aflǫr, veriri, zedurmire*), apud Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, I, în „Codrul Cosminului", Cernăuţi, 1924, p. 36.

[24] În CC_2 un singur exemplu în 100 pag. cercetate (p. 1—50, 500—550) ; în CT, 4 exemple ; în PO 1 exemplu (cf. indicii de la sfîrşitul textelor) ; pentru frecvenţa scăzută a viitorului anterior în secolul al XVI-lea este semnificativ faptul că nici una dintre lucrările fundamentale consacrate limbii acestei epoci : O. Densusianu, ILR, vol. II, Al. Rosetti, ILR, Al. Rosetti, LR *sec. XIII—XVI*, I.-A. Candrea, PS, nu o înregistrează.

[25] Cf. indicii de la sfîrşitul textelor respective.

[26] Utilizarea mai frecventă a viitorului anterior în această perioadă reiese din cercetarea comparativă a textelor ; compararea unor texte paralele arată că viitorul anterior substituie uneori formele greoaie şi arhaice de condiţional perfect, care vor dispărea astfel din limbă ; cf. ex. următor :

„Şi *se fure faptu* păcatu, lăsa-se-va lui", CV 134
„Şi să *va fi făcutu* păcatu erta'i-să-vor", B 1648, în CV 135
„Şi macară şi păcate de *va fi făcut*, erta-se-voru lui", B 1688, în CV 135.

în special în texte cu caracter juridic (pravile etc.) [27], mai puțin în scrisori; nu apare deloc în cronici (NL, PIst, GrC, LCant).

Construcția continuă să fie întrebuințată în epocile următoare și în limba de astăzi, dar sfera întrebuințării sale este limitată la unele aspecte ale limbii literare: stilul științific, publicistic și beletristic de factură cultă [28]. În aspectele orale, familiare și populare ale limbii, frecvența viitorului anterior este foarte redusă [29].

3.3. *Particularități structurale.* Sub raportul expresiei, viitorul anterior românesc, concretizat într-o singură variantă: *voi fi + participiu*, este, ca și varianta gerunzială de viitor, o formă verbală supracompusă [30], alcătuită din trei segmente verbale: viitorul auxiliarului *a fi* (formă temporală compusă) și participiul trecut al verbului de conjugat [31].

3.3.1. În cadrul acestor grupări, primul component *voi* variază în raport cu persoana și cu numărul, celelalte două, infinitivul și participiul, sînt invariabile. Menționăm în continuare o serie de atestări privind realizările formelor personale ale construcției:

pers. 1 sg.: *voi fi luptat*, Caragiale T 174, *oi fi scăpat*, Coșbuc, *Versuri*.
pers. 2 sg.: *vei fi făcut*, Odob. II 214, *vei fi adunat*, Slavici, apud Sandfeld, 347; *ți-i fi căpătat*, Densusianu, *Flori alese*, 91.
pers. 3 sg.: *va fi bătut*, PO 110_{26-27}, *va fi fost*, CC_2 538, *nu va fi auzit*, CT 200_9, *va fi învățat*, IL 512, *va fi greșit*, id. 181, *va fi luat*, PrC 118, cf. 64, 68, 100, *va fi avut*, E. Răd. SPSL 133, *va fi stat*, Slavici P 190, *se va fi terminat*, „Informația Bucureștiului" nr. 5873, 1972, p. 2/2, *a fi ospătat*, Slavici, apud Sandfeld 347, *s-a fi ivit*, Em. P 68.

---

[27] Un sondaj parțial efectuat în două texte reprezentative pentru stilul juridic: IL și PrC relevă frecvența relativ mare a viitorului anterior în aceste texte: în IL p. 500—560, 17 atestări, în PrC, p. 42—142, 17 atestări; această situație este confirmată și de alte texte juridice; în *Pravila* de la Iași, 1646 (apud Gaster *Chrestomatia* I, p. 122), pe o singură pagină am întîlnit 8 exemple de viitor anterior.

[28] În unele texte cu caracter juridic consultate în acest scop: Scarlat Șerbănescu, *Codul familiei*, comentat și adnotat, București, 1963 (p. 106—156), *Codul de procedură penală al R. S. România*, București, 1968 (p. 7—57), n-am întîlnit nici un exemplu de folosire a viitorului anterior, pentru care apar, de regulă, viitorul „simplu" sau chiar prezentul indicativ.

[29] În textele populare și dialectale cercetate în acest sens: Alecsandri, PP, GN, TD, n-am întîlnit nici un exemplu de viitor anterior. Structurile verbale identice ca expresie, cu valoare de prezumtiv perfect (cf. „nu știu de unde *or hi venit*", GN I 129), se folosesc însă în aceste texte. Folosirea viitorului anterior în graiul din Valea Crișului este semnalată de T. Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, 1961, p. 100, unde se arată că pentru formarea viitorului anterior se folosesc formele populare de viitor ale auxiliarului *a fi: oi fi cîntat, îi fi cîntat;* deoarece autorul nu dă nici un citat care să ilustreze valoarea specifică a viitorului, sîtnem înclinați să credem că formele temporale respective aparțin mai curînd prezumtivului (perfect).

[30] Cf. supra, par. *2.2*, nota 5.

[31] Unele gramatici mai vechi ale limbii noastre înregistrează, alături de seria de viitor anterior *voi fi + participiu*, și o formație mai complexă, alcătuită din viitorul trecut al auxiliarului *a fi* și participiu: *voi fi fost cîntat*, numind-o viitor trecut II sau viitorul al III-lea. În *Gramatica* lui Cîmpeanu întîlnim pentru „fiitorul trecut sau exact" (viitorul simplu este numit „fiitor neexact") două variante: a) fiitorul trecut I: *voi fi judecat*; b) fiitorul trecut II: *voi fi fost judecat*. M. Gaster, în capitolul consacrat *Gramaticii* din *Chrestomatia* sa, menționează, alături de variantele viitorului al II-lea: *voiu fi cîntînd* și *voiu fi cîntat*, două variante de viitor al III-lea, de tipul: *voiu fi fost cîntînd* și *voiu fi fost cîntat*, la care indică și exemple de inversiuni: *fi-voi fost rupt*, zisu-*mi voiu fi fost*, *fi-voiu fost dormit* (fără trimiteri). Tot două variante de viitor anterior întîlnim și în *Gramatica* lui Manliu: *voiu fi făcut*, *voiu fi fost făcut* (208, 248),

pers. 1 pl. : *vămu fi . . . scuturat*, CC$_2$ 246$_{19-20}$, *vom fi scris*, 1674, ISDB 80, *vom fi citit*, E. Răd. SPSL 155, *vom fi făcut*, S. Puşcariu, DA *Prefaţă*, XL.

pers. 2. pl. : *veţi fi ↑trat* CT 94^{r}1, *veţi fi hotărit*, T. Maiorescu, *Critice*, EPL, 1966, 330.

pers. 3 pl. : *vor fi luat*, A 106$_{34}$, *vor fi prins*, AB 314, *vor fi cumpărat*, PrC 136, *vor fi făcut*, id. 140, *vor fi măcinat*, Camil Petrescu, U 28, *vor fi pus*, „Scînteia" nr. 9053, 1972, 1/2, *oră fi pribegită*, Kogăln., *Cron.* (apud L. Morariu, *op. cit.* 36).

În privinţa utilizării formelor personale, se observă o netă diferenţiere între pers. 3 sg. şi pl., întîlnite mai frecvent în limba veche şi în limba de astăzi, şi pers. 1 şi 2 sg. şi pl., mult mai rar folosite.

În textele din secolul al XVI-lea, componentul iniţial *voi* nu prezintă variante fonetice arhaice de tipul *veri*, *vrem*, *vreţi*, frecvent întîlnite în această perioadă la viitorul simplu (cf. *veri face*) ; absenţa acestor variante pare a demonstra caracterul mai recent al construcţiei, care se răspîndeşte în limbă după reducerea şi fixarea formelor auxiliare [32] ; exemple arhaice de auxiliar apar cu totul izolat, la pers. 1 pl : *vămu* (alături de *vom*).

Începînd din secolul al XVII-lea, acelaşi component *voi* prezintă fenomenul aferezei lui *v-*, atestat de regulă la persoanele mai frecvent utilizate, pers. 3 sg. şi pl. : (*ţi-*)**i** *fi căpătat*, **a** *fi ospătat*, **oră** *fi pribegită*).

3.3.2. O particularite structurală se observă şi în cazul celui de-al treilea component, participiul. În unele graiuri regionale actuale din partea de nord-vest a ţării, alături de participiul invariabil se foloseşte uneori o formă terminată în *-ă* : *cîntată* (cf. întrebările 4520 : *voi fi cîntată* şi 4662 : *voi fi văzută* din ALR II). În componenţa viitorului anterior această formă a participiului nu este o marcă a genului, ci are un caracter neutral : persoana care vorbeşte, indiferent de sex, o poate folosi la fel ca şi pe cealaltă formă, invariabilă [33].

3.3.3. Modificarea ordinii de succesiune a componentelor grupării prezintă mai multe aspecte, determinate fie de simpla inversiune, fie de disocierea lor, mai rar întîlnită, realizată prin introducerea unor elemente pronominale şi adverbiale atone.

Inversiunea componentelor se realizează în două tipuri de structuri :

a) prin deplasarea elementului *fi* în faţa întregului grup :
fi-mă-vei văzut, A 104$_{13-14}$, *fi-să-vor plătit*, PIst 127$_{15}$;

b) prin antepunerea participiului : *zisu-mi voi fi*, Gaster, *Chrest.*, CXXXV.

în *Morfologia* lui L. Morariu : *voiu fi greşit* şi *va fi fost rămas* şi în *Gramatica* lui Creangă, în paragraful consacrat *Modurilor şi timpurilor rar întrebuinţate*. Această variantă de viitor anterior dispărută astăzi, pe care am întîlnit-o în mod accidental în materialul cercetat (*vor fi fost umblat*, LCant 11), este menţionată şi de Iorgu Iordan în *Gramatica limbii române*, Bucureşti, ed. a II-a, 1946, p. 177—178 : *se va fi fost convins;* autorul o consideră „greoaie, căutată şi de prisos, încît trebuie evitată".

[32] Dată fiind raritatea însăşi a acestei construcţii în secolul al XVI-lea, afirmaţia trebuie privită cu rezerve.

[33] Pentru explicaţia participiului în *ă* vezi S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR, IV, 1924—1926, p. 1360 şi urm. ; cf. R. Orza, *Forme de viitor în ALR*, în CL, 1962, nr. 2, p. 227.

Dată fiind raritatea exemplelor de acest fel, este greu de afirmat care dintre cele două topici este mai frecventă ; este de presupus, avînd în vedere structura grupării respective : *voi fi* # *participiu* [34], că cea de-a doua topică este mai frecventă ; această presupunere pare a fi confirmată de existența unor disocieri care se produc de regulă la punctul de juncțură a auxiliarului compus *voi fi* și participiu, cf. ex.: *vămu fi* **și** *scuturat* CC_2 246_{19-20}.

3.4. *Particularități semantice.* Sub aspectul conținutului, viitorul anterior exprimă un raport temporal mai complex (decît viitorul simplu), a cărui înțelegere implică raportarea obligatorie la un alt moment aparținînd epocii viitoare [35].

De aceea, pentru înțelegerea justă a semnificației temporale și a modificărilor semantice suferite de construcția *voi fi cîntat* în evoluția limbii, considerăm necesară precizarea de la început a unor aspecte teoretice de natură să lămurească specificul acestui timp.

3.4.1. Ca timp de relație, viitorul anterior exprimă anterioritatea cronologică a acțiunii față de un reper temporal de viitor, altfel spus, anterioritatea unei acțiuni posterioare în raport cu o altă acțiune, tot posterioară.

În cadrul sistemului temporal verbal, viitorul anterior apare pe axa secundară, a timpurilor relative, al căror reper temporal îl constituie momentul unei alte acțiuni posterioare ; el este simetric dispus față de mai mult ca perfect, timp de relație din zona trecutului verbal aparținînd axei secundare a trecutului. Atît viitorul anterior, cît și mai mult ca perfectul stabilesc un raport de distanță față de un reper temporal nonprezent (viitorul și, respectiv, trecutul) [36].

Valoarea temporală specifică viitorului anterior se realizează numai în prezența unei forme de viitor (sau a unui sinonim temporal) care precizează anterioritatea cronologică a acțiunii posterioare ; în absența acestui

---

[34] În *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 135, modalitatea de descriere a formei de viitor anterior este, avîndu-se în vedere posibilitățile de disociere a componentelor grupării în limba actuală, *voi*#*fi cîntat*. O interpretare identică întîlnim și la Tiktin, *op. cit.*, p. 119, care precizează că „viitorul anterior se formează din auxiliarul *voiu* și infinitivul perfectului", și la L. Morariu, *Morfologia*, în paragraful consacrat viitorului exact. Această modalitate de descriere, valabilă pentru stadiul actual al limbii este însă contrazisă de situația existentă în limba veche, în care infinitivul perfect nu este întrebuințat. Apariția infinitivului perfect este un fapt caracteristic limbii secolului al XVIII-lea : cf. I. Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, teză în ms. Pentru caracterul mai avantajos din punct de vedere sincronic al segmentării (*voi fi* # *infinitiv*) vezi și Jiří Felix, *Problemele segmentării în constituenți imediați a cuvintelor românești*, în SCL, 1972, nr. 4, p. 419.

[35] Decodarea viitorului „simplu" presupune raportarea la prezentul vorbirii.

[36] În cadrul sistemului temporal al indicativului, locul viitorului anterior este înfățișat în schema următoare :

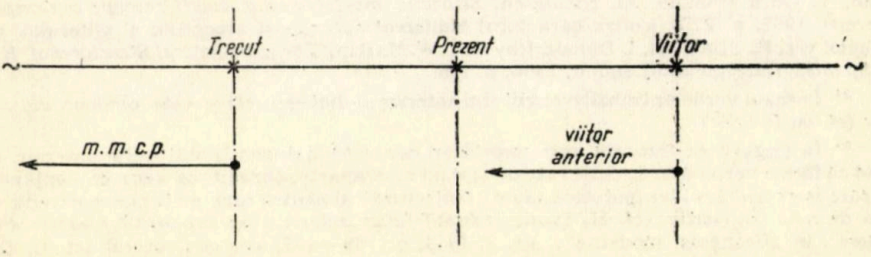

reper temporal explicit, construcția capătă altă valoare temporală și modală — de prezumtiv perfect.

În conținutul semantic al viitorului anterior intră două componente :

a) o componentă temporală care unește două trăsături semantice diferite :

— posterioritatea acțiunii (față de prezent)

— anterioritatea acțiunii posterioare față de o altă acțiune posterioară ;

b) o componentă aspectuală :

— perfectivitatea (caracterul încheiat al) acțiunii posterioare.

Reperul temporal de viitor este cerut de trăsătura semantică de posterioritate ; în absența sa, trăsăturile de anterioritate și perfectivitate conferă formei temporale caracter de timp trecut.

Cei doi termeni ai raportului temporal descris : viitorul și viitorul anterior, alcătuiesc împreună subsistemul temporal al viitorului, un subsistem binar, bazat pe opoziția : acțiunea posterioară / acțiunea posterioară perfectivă, anterioară unei acțiuni posterioare [37] ; între cei doi termeni există un raport de dependență unidirecțională (determinare) : viitorul anterior presupune prezența viitorului, reciproca nefiind valabilă ; viitorul anterior este elementul dependent, subordonat ; viitorul, elementul independent, central.

Opoziția dintre cei doi termeni ai subsistemului de viitor se neutralizează adesea, viitorul putînd apărea în contextele viitorului anterior ; situația inversă, de folosire a viitorului anterior în locul viitorului, nu se întîlnește. Acest fapt relevă caracterul de termen extens, nemarcat, al viitorului (în raport cu viitorul anterior) și caracterul defectiv al distribuției celor două timpuri.

Fragilitatea opoziției dintre cei doi termeni se datorește în bună parte conținutului semantic eterogen al viitorului anterior (+posterioritate, + anterioritate, + perfectivitate) și relației sintactice complexe pe care o implică realizarea sa. Datorită acestor cauze, la care se pot adăuga și altele, de natură formală [38], statutul lingvistic instabil și uneori incert al viitorului anterior este un lucru firesc, atît pentru limba română cît pentru alte limbi romanice [39].

---

[37] Deosebirea dintre viitorul anterior și viitor este atît o deosebire temporală (anterioritatea acțiunii posterioare) cît și una aspectuală (perfectivitatea). Trăsătura aspectuală nu este însă pertinentă din punctul de vedere al opoziției dintre cele două timpuri, deoarece viitorul (ca și prezentul) este indiferent față de categoria aspectului, întrucît exprimă în egală măsură o acțiune durativă (*voi cînta, voi veghea*) sau o acțiune punctuală (*voi sfîrși, voi găsi*) ; cf. Iorgu Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 226 ; pentru caracterul indiferent sub raport aspectual al viitorului englez și spaniol vezi R. Stockwel, I. Donald Boven, I. W. Martin, *The grammatical Structures of English and Spanish*, Chicago and London, 1966, p. 105.

[38] În cazul verbelor tranzitive, viitorul anterior al diatezei active este omonim cu viitorul pasiv (cf. *va fi iubit*).

[39] În lingvistica franceză unii cercetători contestă autonomia viitorului anterior, considerînd că forma verbală în discuție este de fapt un mod aparte, înrudit ca sens cu conjunctivul, prin care se exprimă o idee ipotetică sau o „conjectură" și pentru care ar fi mai potrivită denumirea de mod supozitiv (cf. H. Ivon, *Indicatif futur antérieur ou supposítif probable d'aspect composé?*, în „Français moderne", nr. 3, 1953, p. 169—177) sau conjectural (cf. L. Cledat,

3.4.2. Realizarea valorii temporale specifice viitorului anterior, presupune, aşa cum am văzut, prezenţa unui reper temporal de viitor. În afară de viitorul „simplu", viitorul anterior poate fi corelat cu prezentul indicativ, conjunctiv sau condiţional, cu imperativul sau cu infinitivul. Dăm în continuare cîte un exemplu ilustrativ pentru fiecare dintre aceste corelaţii :

— „noi cu capetele noastre ne vom prinde . . . cum, de *vom fi scris* noi ca aceste lucruri acolo . . . nici cum *nu se va afla* acest lucru", 1674, ISDB 80 (viitor anterior — viitor) ;

— „dar *nu voi* să mor pînă *nu voi fi luptat* din toate împrejurările", Caragiale, T 174 (viitor anterior — prezent indicativ) ;

—„iară de *să va fi făcut* pentru leanea lui, atunci *să plîngă*" IL 89 (viitor anterior — prezent conjunctiv) ;

— „La noi, cu cît cărţile şi autorii acum la început ne sînt mai puţini, ruşinea *ar fi mai mare* cînd *nu îi vom fi citit şi studiat*", E. Răd. SPSL 155 (viitor anterior — prezent condiţional) ;

— „după ce-ţi *vei fi adunat* parale, *întoarce-te* acasă", Slavici, apud Sandfeld, 347 (viitor anterior — imperativ) ;

— „Luai hotărîrea de *a tipări* volumaşele îndată ce *voi fi descoperit* undeva hîrtia necesară", Blaga, H 234 (viitor anterior — infinitiv).

În cadrul frazei, viitorul anterior poate apărea atît în principală cît şi în subordonată ; în subordonare, prezenţa acestui timp se remarcă în special în temporale de anterioritate (introduse prin *după ce, imediat ce, pînă ce, pînă cînd, cînd*), mai rar în condiţionale, atributive şi completive directe.

3.5. În absenţa termenului corelativ de viitor, gruparea *voi fi* + *participiu* încetează de a mai exprima semnificaţia de viitor, devenind o formă de trecut prezumtiv ; cu această valoare temporală şi modală ea intră în corelaţie cu forma de prezumtiv prezent ; cf. ex. : „şi poate că şi acum *a mai fi trăind* dacă *n-a fi murit*", Creangă 254.

3.5.1. Valoarea de prezumtiv perfect a grupării *voi fi* + *participiu* este atestată în texte începînd de prin secolul al XVII-lea ; adeseori, această valoare este mai frecventă decît valoarea de viitor a aceleiaşi grupări. La cronicarii munteni, care utilizează relativ frecvent această construcţie [40], ea apare numai cu valoare de prezumtiv perfect, cf. exemplul următor : „vorbele ce *vor fi fost*, ei le *vor fi ştiut*, iară noi ce-am văzut scriem", PIst 191_1.

În epocile următoare şi în limba de astăzi, valoarea de prezumtiv perfect a grupării *voi fi cîntat* este frecventă atît în aspectele literare ale limbii, în operele scriitorilor [41], cît şi în aspectele populare şi orale. Această

---

apud H. Ivon, *art. cit.*, p. 171) ; alţi lingvişti subliniază natura mai curînd aspectuală decît temporală a opoziţiei dintre viitor şi viitorul anterior, cf. P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, cap. *Viitorul anterior ;* H. Shoght, *Système verbal du français contemporain*, Paris, 1968.

[40] Sondajul efectuat în acest scop relevă frecvenţa construcţiei *voi fi* + *part.* folosită întotdeauna numai cu valoare de prezumtiv perfect : în CIST 30 de atestări, în PIst 15, în AB 6, în LCant 3.

[41] În poezia lui T. Arghezi, construcţia participială întîlnită de 19 ori, are valoare de prezumtiv în 16 cazuri şi valoare de viitor anterior în 3 cazuri ; cf. Liviu Onu şi un colectiv, *Studiu asupra morfologiei verbului în poezia lui Tudor Arghezi*, în AUBLLR, 18, 1969, nr. 1, p. 115.

valoare modală este recunoscută de unele gramatici, studii, tratate românești mai vechi sau mai noi. Astfel, Kr. Sandfeld și Fr. Olsen, analizînd în *Syntaxe roumaine*, valorile timpurilor, precizează că „folosirea principală a viitorului trecut este de a marca incertitudinea cu privire la un fapt trecut [42]; constatări similare întîlnim și în alte lucrări, manuale, gramatici sau tratate [43].

3.5.2. În limba actuală, gruparea *voi fi cîntat*, înglobînd două semnificații temporale (și modale) distincte, apare rar cu valoare de viitor anterior; mult mai frecvent este întrebuințată cu valoare de prezumtiv perfect. Deosebirea dintre cele două valori ale construcției este un fapt remarcat de cercetători. Astfel, Iorgu Iordan observă că „opoziția dintre viitorul anterior și viitorul simplu se axează pe opoziția limbă literară — vorbire familiară și populară. Limba literară îl folosește exclusiv ca timp de relație în legătură cu viitorul I, față de care arată un raport temporal anterior. Vorbirea familiară și populară cunosc viitorul al II-lea numai ca formă modală și totdeauna sub aspectul *oi fi făcut, s-o fi dus*. Exprimă îndoială, probabilitate etc. . . ."[44].

Afirmația, justă în esență, este însă prea categorică în ce privește specializarea celor două funcții ale construcției, axate pe opoziția literar/popular. În realitate, în limba literară construcția *voi fi cîntat* se folosește atît cu valoare de viitor anterior, cît și cu valoare de prezumtiv perfect; în vorbirea neliterară, populară și dialectală, viitorul anterior, deși mult mai rar întîlnit, nu lipsește totuși cu desăvîrșire [45].

Caracterul savant al viitorului anterior din limba literară (unele aspecte ale ei), explicabil prin grija vorbitorului de a exprima raporturi temporale cît mai precise sau prin nevoia afectivă de a arăta o anumită distincție intelectuală [46], este specific nu numai limbii noastre, ci și altor limbi romanice [47].

3.5.3. Frecvența redusă a viitorului anterior a fost explicată prin mai mulți factori: caracterul complicat și greoi al structurii temporale pe

---

[42] *Syntaxe roumaine I, Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936, p. 350.

[43] Cf. Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1945, p. 72; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 163; idem, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1946, p. 177; idem, LRC, București, 1954, p. 446; *Gramatica limbii române*, vol. I, ed. a II-a revăzută și adăugită, p. 241; *Structura morfologică a limbii române contemporane*, p. 221—223.

[44] *Limba română contemporană*, p. 446; o afirmație asemănătoare întîlnim și la Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1970, p. 206; „Viitorul al II-lea nu se mai folosește în limba vorbită cu valoare de viitor anterior, astfel că a rămas liber pentru exprimarea prezumtivului trecut".

[45] Cf. următorul exemplu din Hațeg: „Păcurar cu oi băluță/Capătă-ți badeo mîndruță/De nu ț-*i-fi căpătat*/Vin la min că ț-am lăsat", O. Densusianu, *Flori alese*, p. 91; pentru situația folosirii viitorului anterior în graiurile actuale, cf. R. Orza, *art. cit.*, p. 226—228; unele precizări ale autoarei privitoare la valoarea de prezumtiv „pe care o are adesea viitorul anterior" și la posibilitatea substituirii sale cu trecutul ne determină să credem că exemplele menționate în paragraful consacrat viitorului anterior sînt, totuși, în marea majoritate a cazurilor, mai curînd exemple de prezumtiv perfect.

[46] Pentru valorile stilistice ale viitorului anterior vezi N. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1945, p. 74; Neacșu Alexe, *Preocupări metodologice în reliefarea valorii stilistice a prezumtivului perfect și a viitorului anterior*, LL, 1972, nr. 4, p. 756.

[47] Cf. M. Manoliu, *art. cit.* din *Recueil d'études romanes*, p. 138: „În italiană, ca și în română, viitorul al II-lea este considerat ca aparținînd exclusiv stilului cultivat; limbajul curent îl înlocuiește prin viitorul simplu sau prin prezent".

care o implică (în speță obligativitatea ocurenței celui de-al doilea reper de viitor), capacitatea unor conjuncții de a exprima la fel de clar natura raportului temporal respectiv [48], topica propozițiilor sau prezența adverbelor temporale. La acești factori se mai poate adăuga și existența formelor sinonimice de viitor care, folosite alternativ în frază, pot substitui un viitor anterior cu atît mai mult cu cît, așa cum se știe, în limba română nu există o corespondență strictă a timpurilor [49]. Astfel, în locul corelațiilor dintre un viitor anterior și un viitor „simplu" (sau un substitut al acestuia, cf. par. *3.5.*), întîlnim mult mai frecvent corelația diverselor variante de viitor care, împreună cu alți indici temporali, exprimă la fel de exact raportul cronologic respectiv ; cf. exemplele următoare :

— „Domnul pricepu că îndată ce *vor pogorî* nemții în țară *va să vie* mare primejdie țării", AB 286 ;

— „Lăcuitorii, pentru fînul ce *vor cosi* pe moșiile ce șăd *au să dea* dijmă", PrC 84 ;

— „Iară de *va fi păzînd* ea paza aceasta și apoi se *vor afla* mincinoși . . . atunci aceia să li se ia slujba", IL 15.

3.5.4. În ciuda frecvenței reduse, cercetarea atestă utilizarea neîntreruptă a viitorului anterior în limba română, din secolul al XVI-lea și pînă astăzi, cînd se manifestă ca o formă temporală specializată sub raport stilistic ; unele asemănări de natură structurală și stilistică cu viitorul anterior italian (cf. identitatea auxiliarului și caracterul savant al construcției) pun sub semnul îndoielii ipoteza originii slave, pledînd pentru caracterul mai curînd romanic al acesteia.

4. Cercetarea istorică a celor două construcții verbale cu auxiliarul *a fi* în limba română ne-a relevat existența unor transformări semantice profunde, care au modificat statutul lingvistic inițial al acestora ; din forme opozabile de viitor indicativ, ele au devenit cu timpul forme opozabile de prezumtiv [50].

Constituirea prezumtivului ca mod al incertitudinii, opus indicativului (modul certitudinii), pe baza corelației dintre cele două forme cu valoare inițială de viitor, ne apare deci ca rezultat al unor mutații structurale complexe, efectuate în interiorul sistemului verbal. Opoziția *voi fi* + *gerunziu* / *voi fi* + *participiu* (viitor / viitor anterior), mai puțin fermă în sistemul temporal al indicativului, devine mai precisă prin trecerea în sfera altui mod ; ca forme corelative de prezumtiv prezent și, respectiv, prezumtiv perfect, grupările *voi fi* + *gerunziu* și *voi fi* + *participiu* funcționează cu un randament sporit în limba de astăzi.

---

[48] *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a, p. 379 ; cf. și p. 373 ; „Viitorul anterior este extrem de rar întrebuințat, pentru că conjuncția exprimă suficient de clar posterioritatea".

[49] *Ibidem*, p. 193.

[50] Aceste transformări realizate în sensul simplificării sistemului temporal constituie o ilustrare pregnantă a interacțiunii dintre cele două categorii specifice verbului : timpul și modul ; ele dovedesc că viitorul, mai mult decît oricare zonă a timpului lingvistic, reprezintă cîmpul temporal cel mai propice și mai apt interferențelor și interacțiunilor modale.

LISTA ABREVIERILOR

Secolul al XVI-lea

CB = B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, Bucureşti, tomul I, 1878, tomul II, 1879.

CC_2 = Diaconu Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.

CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi la Braşov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești 1574*. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.

CLit = *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, 1969.

CV = *Codicele Voroneţean*, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.

PO = *Palia de la Orăştie, 1581—1582. Text — Facsimile — Indice*. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.

PS = I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea traduse din slavoneşte*, I—II, Bucureşti, 1916.

PH = *Psaltirea Hurmuzachi*.

Secolul al XVII-lea

A = N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922.

B = *Biblia de la Bucureşti* (1688).

DVS = Dositheiu, *Vieţile sânţilor*, Bucureşti, 1903.

DPs = Dosoftei, *Psaltirea*, 1673, ed. I. Bianu, Bucureşti, 1896.

GrC = *Cronica lui Radu Greceanu*, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961.

IL = *Îndreptarea legii* (1652), Bucureşti, 1962.

LCant = *Letopiseţul cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961.

NT = *Noul testament sau Împcarea au lĕgĕ noao*, Belgrad, 1648.

VL = *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359—1595), întocmit după Grigore Ureche Vornicul, Bucureşti, 1955.

VCaz = Varlaam, *Cazania* (1643), Bucureşti, 1943.

Secolul al XVIII-lea

AB = *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717* (*Anonimul brîncovenesc*), în *Cronicari munteni*, II, Bucureşti, 1961.

ISDB = N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925.

ISBN = N. Iorga, *Scrisori de boeri şi de negustori olteni şi munteni*, Bucureşti, 1906.

IvPr = Antim Ivireanul, *Predici*, ediţie critică de G. Ştrempel, Bucureşti, 1962.

NL = I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită, cu glosar, indice şi o introducere, de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955.

Plst = Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961.

PrC = *Pravilniceasca condică*, 1780, Bucureşti, 1957.

Secolul al XIX-lea

Alecsandri, PP = V. Alecsandri, *Poezii populare* (1852), ed. îngrijită și prefață de I. D. Bălan, 1956.
Bălcescu, I = N. Bălcescu, *Scrieri alese*, vol. I, ESPLA, 1959.
Caragiale, T = I. L. Caragiale, *Teatru*, ESPLA 1960.
Creangă = I. Creangă, *Opere*, ed. G. Călinescu, București, 1953.
Em. P = M. Eminescu, *Poezii*, ESPLA, 1957.
Ispir. Z = P. Ispirescu, *Zina zinelor*, București, 1966.
Gaster, *Chrest.* = M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, București, 1891.
Odob. O = Al. Odobescu, *Opere*, I, București, 1954.
E. Răd. SPSL = I. Eliade Rădulescu, *Scrieri politice, sociale și lingvistice*, ed. G. Baiculescu, Craiova, 1939.
Slavici, P = I. Slavici, *Pădureanca*, în *Nuvele*, București, 1958.

Secolul al XX-lea

Arghezi, S = T. Arghezi, *Scrieri*, vol. I—IV, EPL, 1962—1963.
Blaga, H = L. Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, 1965.
Densusianu, *Flori alese* = O. Densusianu, *Flori alese din cîntecele poporului*, 1920, în vol. *Viața păstorească în poezia noastră populară*, EPL, 1966.
GN = I.-A. Candrea, O. Densusianu, Th. Speranția, *Graiul nostru*, I, 1908.
Camil Petrescu, U = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război*, București, 1962.
M. Preda, M = M. Preda, *Morometii*, ESPLA, 1955.
S. Puşcariu, DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, Partea I, A—B, *Prefață*, București, 1911.
Rebr. I = Liviu Rebreanu, *Ion*, vol. I, BPT, 1963.
Stahl = H. Yvonne Stahl, *Între zi și noapte*, București, 1971.

DEREFLEXIVIZARE, PLEONASM SAU DEZAMBIGUIZARE?

DE

MIOARA AVRAM

Într-un articol recent [1], Al. Niculescu încadrează între „problemele cele mai grave ale limbii culturii noastre actuale", în categoria greşelilor „care, strecurate insidios, prin limba ziarelor şi a revistelor, nu-şi relevă originea", apariţia unor verbe reflexive formate cu *auto-*, protestînd vehement împotriva a ceea ce consideră că este o „dereflexivizare" a acestui element de compunere (numit de domnia-sa prefix) sau o exprimare redundantă a aceluiaşi conţinut, născută din ignoranţă: „Un scriitor cunoscut vorbea într-un recent articol de ziar despre necesitatea ca *vechiul să se autodemaşte şi să se autodeclare vechi*. Oare nu ştie scriitorul nostru că *a se demasca* înseamnă (reflexiv) « a demasca pe sine însuşi », iar *a se declara* (tot reflexiv) « a declara pe sine însuşi » şi că o construcţie reflexivă, alături de prefixul *auto-*, cu acelaşi sens reflexiv, este greşită? El se lasă în voia unei tendinţe a limbii curente, care, dereflexivizînd, din ignoranţă sau din uitare a sensului etimologic, prefixul *auto-*, admite să se construiască secvenţe ca: . . . *au început să se autoobserve, să se autodocumenteze, să-şi aprecieze limitele* (CONTEMPORANUL 41 (887) 11.X.65, p. 5, col. 4); . . . *se autocontemplă în secvenţele realizate în prealabil* (ROMÂNIA LITERARĂ [2], 6908, 3.I.67, p. 3, col. 2) etc., în care relaţia autor-obiect al acţiunii este, inutil, redundant marcată. Nu poate oare un scriitor — mai ales un scriitor cu simţ pătrunzător al limbii şi cu o largă audienţă de public — să se opună, printr-o utilizare corectă, unei « alunecări » a normei actuale spre ignoranţă?".

Înaintea lui Al. Niculescu, mai vorbise de caracterul „incorect (mai precis pleonastic [3])" al unei formaţii de acest fel Th. Hristea [4], care a dis-

[1] *Limba culturii şi cultura limbii*, în „România literară", anul VI, nr. 14, 5 aprilie 1973, p. 8. Mai recent, o atitudine similară a luat Florica Dimitrescu, în cadrul emisiunii TV „Cum vorbim" din 5 ianuarie 1974.

[2] Probabil, greşeală pentru *liberă*.

[3] Pe aceeaşi poziţie se situează publicistul Em. Serghie, care, în polemica sa cu Profesorul Haddock (din „România literară", anul VI, nr. 50, 13 decembrie 1973, p. 26, col. 6), încadrează în categoria „perle finisime" culese din articolele acestuia formaţia *a se autocita*: „« mă *auto*citez(?!) » (N. B. Pleonasm, în RL, nr. 44)". Răspunsul celui criticat nu aduce, de fapt, nici un argument: „da, mă autocitez, fiindcă nu e pleonasm, fiindcă verbul e reflexiv, ca şi: a se autoflagela, autoconserva, autoguverna etc." (*ibidem*, nr. 51, 20 decembrie 1973, p. 25, col. 5).

[4] *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 190.

cutat anume situația verbului *a se autoservi* în legătură cu raportul cronologic dintre acesta și substantivul *autoservire*. În sprijinul părerii, juste, că verbul este derivat (regresiv) din substantiv și nu invers, cercetătorul citat invocă și faptul că „în toate limbile e cunoscut numai substantivul, în timp ce verbul, chiar dacă se folosește (în mod cu totul excepțional), nu este, totuși, înregistrat în dicționare".

Extinderea productivității lui *auto-* la verbe a fost remarcată de acad. Iorgu Iordan încă de acum 30 de ani, cu mențiunea că aceasta „pare o noutate, mai ales românească" [5]. În tot comentariul asupra fenomenului respectiv — împotriva căruia nu ia nici o atitudine de condamnare — acad. Iorgu Iordan nu pune problema reflexivului, deși definiția pe care o dă formațiilor verbale cu *auto-* conține notele specifice din definiția curentă a verbelor reflexive : „se poate spune că orice verb tranzitiv este apt să se combine cu *auto-* atunci cînd acțiunea lui este imaginată ca răsfrîngîndu-se asupra celui care o săvîrșește" [6]. În același spirit sînt prezentate verbele compuse cu *auto-*, fără discuții asupra corectitudinii lor și fără referiri la categoria reflexivului, în primul volum din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* [7].

Dacă în studiile de formare a cuvintelor este în general util să se aibă în vedere și gramatica, sub diverse aspecte, compusele verbale cu *auto-* constituie un caz în care observațiile și explicațiile de ordin gramatical sînt absolut necesare. O primă constatare, care se impune oarecum de la sine, este că aceste verbe sînt în marea lor majoritate pronominale (reflexive).

Singurele exemple nepronominale înregistrate ca atare, cu specificarea întrebuințării tranzitive, în dicționare mai mult sau mai puțin recente sînt *a autocopia* „a reproduce prin autocopie" (Candrea), *a autografia* „a reproduce prin autografie" (DA, Candrea, Scriban), *a autoregla* „a regla automat" (MDE) — toate acestea conținînd un *auto-* cu sensul „automat" — și *a autovaccina* „a face un autovaccin" (DN). Desigur, nu este exclusă existența virtuală a unor verbe nepronominale cu *auto-* de tipul „a face însuși (singur) acțiunea respectivă", deci cu insistență asupra subiectului (de exemplu **a autoadministra*, **a autoguverna*). Faptul că asemenea verbe se creează mai greu decît reflexivele cu *auto-* poate fi ilustrat cu următorul citat, în care, după folosirea a trei verbe pronominale cu *auto-*, se evită atașarea acestui formant la un verb nepronominal, recurgîndu-se la un sinonim cu independență lexicală : *controlul, reglarea și conducerea proceselor de producție de către sisteme tehnice care* **se autoreglează, se autoadaptează, se autoverifică și transmit singure** *materia primă și semifabricatele pînă la realizarea produsului finit* (DER s.v. *automatizarea producției*).

Constatarea prezenței preferențiale a lui *auto-* la verbe reflexive nu duce însă în mod necesar la ideea că intervenția lui *auto-* trebuie condamnată drept pleonastică.

În primul rînd, așa cum admitem dublarea complementului printr-un pronume accentuat în exemple ca *a se studia pe sine* și, cu un cumul de

---

[5] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 219.
[6] *Ibidem*, p. 220.
[7] Vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, 1970, p. 213.

mărci, *a se studia pe sine* (sau *pe el*) *însuși* sau complinirea prin *singur* în construcții ca *ajută-te singur* (vezi, ca un exemplu extrem, versurile lui Coșbuc citate în *Gramatica* Academiei [8] *Oh, îmi place mult povestea, căci poporul se descrie Singur el pe sine însuși în povești*), putem vedea și în formațiile reflexive cu *auto-* un mijloc de insistență, de reliefare ca atîtea altele.

În unele situații însă nu e vorba numai de o insistență de natură stilistică, ci de o precizare a sensului propriu-zis reflexiv. Dat fiind anume că verbele însoțite de pronume reflexiv au diverse valori, unele foarte diferite între ele [9], prezența lui *auto-* la un verb reflexiv poate constitui o marcă a reflexivului obiectiv menită să excludă interpretarea lui drept reflexiv reciproc (mai ales în construcții cu formă de plural: vezi *s-au flagelat* față de *s-au autoflagelat*) sau pasiv (mai ales la persoana a 3-a singular și plural: vezi *a se dizolva* sau *a se mutila* față de *a se autodizolva*, *a se automutila*). Chiar în exemplele criticate de Al. Niculescu *auto-* apare cu o asemenea funcție diferențiatoare, căci în varianta fără *auto-* a primului citat, *vechiul să se demaște și să se declare vechi*, cele două verbe reflexive ar fi putut fi interpretate drept pasive, ceea ce nu mai e posibil în cazul compunerii lor cu elementul socotit „inutil", iar într-o exprimare de tipul *au început să se observe* s-ar fi putut înțelege că e vorba de o acțiune reciprocă („să se observe unii pe alții", nu „fiecare pe sine", cum precizează compusul cu *auto-*). Iată alte exemple, poate mai clare decît acestea, care explică necesitatea apelului la *auto-*:

Pentru evitarea confuziei posibile cu reflexivul reciproc mi se pare semnificativ titlul, recent întîlnit într-un ziar, *Cînd „Ford" și „Chrysler" se autoconcurează* (SCÎNTEIA, nr. 9639 — 23 IX 1973 — p. 6 col. 6): este evident că formularea *se concurează* ar fi trimis la ideea de reciprocitate, de concurență între aceste două firme, în timp ce articolul relata faptul curios că fiecare dintre ele se concurează pe sine prin sucursale din diverse țări.

Pentru evitarea confuziei posibile cu reflexivul pasiv este convingător exemplul *Sătmăreanu II s-a autoaccidentat* (SCÎNTEIA nr. 9620 — 4 IX 1973 — p. 5 col. 5), mai ales dacă îl analizăm în contextul respectiv, în care precizarea era necesară pentru detașarea acestui accident de cele datorate unor atacuri neregulamentare.

Cel puțin în unele situații deci, elementul de compunere *auto-* constituie un mijloc de dezambiguizare a reflexivului [10], marcînd, fără echivoc, valoarea obiectivă a reflexivului. Chiar dacă problema ambiguității nu se pune decît pentru unele forme sau contexte, e de înțeles că, o dată introdus cu necesitate pentru dezambiguizarea unor forme, *auto-* s-a extins apoi la întreaga paradigmă. Astfel, e adevărat că la persoana 1 și a 2-a singular este exclusă interpretarea unor verbe pronominale ca *a se cita*, *a*

---

[8] Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 155.

[9] Pentru ambiguitatea unor construcții cu verbe reflexive vezi, în ultimul loc, Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, [Craiova] 1973, p. 70, unde se dă, printre altele, exemplul *copiii se spală*, cu un reflexiv pasibil de trei interpretări: pasiv, obiectiv sau reciproc.

[10] Evident, ceea ce contează este opoziția cu verbul de bază lipsit de *auto-*. În condițiile existenței unui verb nepronominal cu *auto-*, ca *a autovaccina*, reflexivul de tip *a se autovaccina* este ambiguu, putînd fi interpretat fie ca „a-și face un autovaccin" (*<autovaccina* + reflexiv), fie ca „a se vaccina singur" (*<a se vaccina* + *auto-*).

se servi drept reciproce sau pasive, *mă citez* sau *mă servesc* fiind suficiente pentru exprimarea valorii obiective şi tocmai de aceea *mă autocitez* sau *mă autoservesc* dau impresia de pleonasm [11]. *Auto-* nu este însă pleonastic şi la celelalte persoane, dacă observăm că la persoana a 3-a singular el exclude confuzia obiectivului cu pasivul, la persoana 1 şi a 2-a plural cu reciprocul, iar la a 3-a plural dubla confuzie posibilă, cu pasivul şi cu reciprocul (în contexte ca *Cercetătorii se citează des*). Iar dacă admitem drept necesară intervenţia lui *auto-* în *se autocitează*, *ne autocităm*, *vă autocitaţi*, nu cred că ne-am putea imagina existenţa unui verb cu structură diferită — simplă sau compusă —, din punctul de vedere al formării cuvintelor, de la o persoană la alta (*mă citez*, *te citezi*, *se autocitează* etc.) numai de dragul evitării „pleonasmului" din *mă autocitez*, *te autocitezi*.

Rostul compunerii cu *auto-* de a sublinia reflexivul obiectiv, ca o variantă gramatical marcată a acestuia, poate fi comparat cu felul în care prefixul *inter-* sau *între-* marchează reflexivul reciproc [12] în formaţii ca *a se intercondiţiona*, *a se întrajutora* etc. Desigur, analogia nu este perfectă, întrucît la reflexivele reciproce cu două „mărci" rolurile acestora sînt împărţite : prefixul exprimă reciprocitatea, ca orice complinire de tipul *între ei*, *unii pe alţii* sau *reciproc*[13], iar pronumele caracterul reflexiv (verbele fiind de fapt reciproce şi obiective în acelaşi timp), pe cînd la reflexivele obiective elementul de compunere *auto-* îndeplineşte acelaşi rol cu pronumele reflexiv în marcarea relaţiei dintre subiect şi obiect. *Auto-* nu repetă totuşi în mod pleonastic sensul pronumelui reflexiv, ci numai îl întăreşte, sensul etimologic al acestui element de compunere de origine pronominală nefiind acela al unui pronume reflexiv, ci al unui pronume de întărire : „însuşi".

Nu se poate vorbi aşadar de o „dereflexivizare" a lui *auto-* din moment ce el nu a fost propriu-zis reflexiv şi nu intervine cu rolul lui (*pe sine*) *se*, ci ca element de insistenţă asupra subiectului : „(el) însuşi se . . ." sau a complementului : „se . . . pe el (sau pe sine) însuşi", de fapt a amîndurora simultan[14], respectiv a unităţii de persoană dintre agent şi obiect. Problema dereflexivizării s-ar putea pune, cel mult, pentru elementul de compunere *sin-* din verbul reflexiv *a se sinucide* (calc după fr. *se suicider*), unde *sin-* constituie, într-adevăr, dublarea lui *se* printr-un alt reflexiv[15] ; admiţînd însă că formaţia *a se sinucide* şi, bineînţeles, construcţii ca *a se cunoaşte pe sine* denotă o „dereflexivizare", ar trebui să ne întrebăm dacă acest fenomen priveşte reflexivul adăugat — sub formă de element de compunere sau complement accentuat — ca marcă a reflexivului propriu-

---

[11] Vezi Th. Hristea, *loc. cit.* : „Cînd spun *mă servesc*, se înţelege că o fac singur, aşa că nu mai e nevoie de *auto-*".

[12] Vezi D. Irimia, *Este „se" marcă a reflexivului românesc?*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XIX , 1968, p. 171 : „Reciprocul poate fi s u s ţ i n u t [spaţiat de mine — M.A.] şi de un prefix : *inter*, *între*".

[13] Vezi D. Irimia, *loc. cit.*, şi Gh. Trandafir, *lucr. cit.*, p. 69.

[14] Există totuşi situaţii cînd prin *auto-* se insistă numai asupra subiectului, ca la verbele nepronominale de tipul **a autoadministra* : la reflexive ca *a se autoiluziona*.

[15] *Sin-* este în mod evident pronumele reflexiv românesc *sine* (vezi şi FC I 35, 125, 211). Printr-o inadvertenţă *sinucide* apare calificat la acad. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 268, drept compus dintr-un element internaţional şi o temă indigenă, „al doilea element fiind calchiat, pe cînd primul este internaţional".

zis (obiectiv) sau reflexivul neaccentuat *se*, devenit un formant polisemantic al verbului.

În orice caz, atîta vreme cît îl folosim pe *a se sinucide*, nu avem de ce să condamnăm verbe ca *a se autodemasca*, cărora li se poate găsi, ca factor comun, nu un fenomen de dereflexivizare sau de redundanţă, ci unul de dezambiguizare. Pentru paralelismul compuselor verbale cu *auto-* şi *sin-* este interesantă existenţa unei perechi de formaţii cu aceeaşi temă din perioade diferite : *a se sinamăgi* înregistrat de unele dicţionare din jurul anului 1900 [16] şi *a se autoamăgi* din limba actuală [17].

După părerea mea, verbele reflexive obiective formate cu *auto-* nu sînt greşite ca structură. Ele răspund unei necesităţi de ordin semantic şi pot fi înscrise în mai multe tendinţe ale limbii române : pe de o parte, în tendinţa generală a cumulului de mărci, care în domeniul special al gramaticii verbului se exprimă prin dublarea complementului, şi, pe de altă parte, în tendinţa de dezvoltare a compunerii savante [18]. (Ultima tendinţă invocată explică în speţă de ce se preferă o nouă formaţie lexicală în locul procedeelor sintactice de dezambiguizare prin apelul la compliniri reprezentate de *însuşi*, *singur*, *pe sine* (*însuşi*) [19].) Dacă adăugăm împrejurarea că, fără ca acest proces să fie obligatoriu, verbele cu *auto-* s-au format adesea prin derivare, regresivă [20] sau progresivă [21], de la substantive sau adjective compuse anterior cu elementul respectiv, intră în consideraţie şi tendinţa de subordonare a verbului faţă de nume [22], alături de cea, cu sfera mai limitată, de dezvoltare a derivării regresive [23].

În măsura în care acceptăm explicaţia prin derivare postnominală (regresivă sau progresivă), trebuie să pornim tot de la un fenomen de dezambiguizare, şi anume de la necesitatea de marcare a valorii reflexive la formele de infinitiv lung, de participiu sau la diverse derivate deverbale pentru a se evita raportarea lor la întrebuinţarea nepronominală a verbului de bază. În formaţiile deverbale (sau în numele de acţiune primare din familia unui verb) *auto-* preia rolul pronumelui reflexiv din paradigma verbului pronominal, corespondenţa dintre *se* şi *auto-* (*a se apăra* / *autoapărare*) [24] fiind în linii mari comparabilă cu aceea dintre negaţia adverbială *nu* şi prefixul *ne-* (*a nu mînca* / *nemîncare*). Se poate spune deci că *auto-* este un element de reflexivizare [25] a substantivelor şi adjectivelor dever-

[16] Vezi FC I 211.

[17] Neînregistrat în dicţionare. L-am întîlnit la C. Jalbă în paginile revistei „Limba română" (XI, 1962, nr. 2, p. 169) : *el numai mimează neştiinţa, dorind însă să se autoamăgească cu o speranţă în care nu crede.*

[18] Pentru toate acestea, vezi Al. Graur, *lucr. cit.*

[19] Acad. Iorgu Iordan a arătat (*Limba română actuală*, p. 220) că această preferinţă se datoreşte „scurtimii şi expresivităţii verbului compus" : scurtimea (şi sinteza) este într-adevăr un factor important în dezvoltarea generală a compunerii de tip tematic în limba contemporană ; în ce priveşte expresivitatea formaţiilor cu *auto-*, cred că ea constă tocmai în nuanţa de stil savant pe care o aduc.

[20] Procedeu frecvent utilizat ; vezi, la p. 114, discuţia asupra lui *a se autoservi*.

[21] Procedeu utilizat mai rar ; cf. totuşi exemple ca *autoelogia* < *autoelogiu*, *autosugestiona* < *autosugestie*.

[22] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 270 şi 350.

[23] *Ibidem*, p. 267—268, 350.

[24] Cf. şi aici analogia cu *inter-* : *a se condiţiona* / *intercondiţionare*.

[25] În acest sens — neetimologic — cred că trebuie înţeleasă calificarea fr. *auto-* în *Dictionnaire du français contemporain*, Larousse, Paris, 1966, drept „element care, în franceză, intră în compunerea unor cuvinte ca pronume reflexiv atribut [complément du nom]".

bale sau cu sens verbal. Apariția unei formații ca *autointitulat* — din exemple ca *organizația extremistă ilegală autointitulată „Armata revoluționară a poporului"* (SCÎNTEIA nr. 9643 — 27 IX 1973 — p. 6 col. 7); *grupurile de politicieni de extrema-dreaptă, autointitulați, fără vreun motiv serios, „răzbunătorii"* (LUMEA nr. 51—13 XII 1973 — p. 25 col. 1) — se explică prin caracterul echivoc al lui *intitulat* în ce privește subiectul (logic) și oferă în același timp un punct de plecare pentru refacerea unei întregi paradigme verbale *a se autointitula* (vezi acum INF. BUC. nr. 6338—19 I 1974 — p. 6 col. 6).

Participiul, infinitivul lung, alte nume de acțiune (în *-aj*, *-ație*, *-ență* etc.), de agent sau de instrument pot constitui deci verigile de legătură între un verb de bază pronominal fără *auto-* și compusul lui cu acest element (de exemplu: *a se finanța—finanțare — autofinanțare — a se autofinanța*), dar filiera aceasta nu e obligatorie, fiind oricînd posibilă și compunerea directă de la verbul de bază: *a se finanța — a se autofinanța*, în sensul celor arătate mai sus, la p. 115—116.

În favoarea explicației prin derivare postnominală pare să pledeze numărul mult mai mare de nume cu *auto-* (mai ales substantive, dar și unele adjective) înregistrate în dicționare și lucrări de formare a cuvintelor față de verbele cu același element [26] sau anterioritatea înregistrării numelui față de verbul din aceeași familie (vezi situația lui *autofinanțare*, *autofinanța* în dicționarele românești) [27]. Acest argument nu se dovedește însă categoric dacă avem în vedere — pe lîngă limitele generale ale informației noastre — libertatea teoretic nelimitată a formațiilor verbale cu *auto-*, faptul că aceste verbe formează o serie deschisă oricînd altor formații mai mult sau mai puțin ocazionale și prin aceasta nu tot atît de interesantă pentru inventarele lexicale [28] ca substantivele și adjectivele care exprimă anumite noțiuni bine stabilite și în care *auto-* poate fi echivalat în feluri diferite, întrucît îndeplinește rolul lui *însuși* în diverse construcții [29].

Cel mai bogat inventar de pînă acum al verbelor cu *auto-* este lista din volumul I al tratatului *Formarea cuvintelor în limba română*, p. 212—213, care cuprinde 18 verbe, probabil toate reflexive cu acuzativul (*autoadministra*, *autoanaliza*, *autobiciui*, *autocaracteriza*, *autoconserva*, *autodemasca*, *autodenunța*, *autodepăși*, *autodescrie*, *autoflagela*, *autoguverna*, *autoiluziona*, *automortifica*, *automutila*, *autoperfecționa*, *autoprograma*, *autosalva*, *autozidi*). În acea listă nu au intrat 12 verbe de același fel semnalate [30] anterior de

---

[26] Între cele 73 de formații noi cu *auto-* pe care Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1969, p. 77—82, le înregistrează din presa anilor 1961 — 1967 (*auto-* ocupînd între „prefixoide" locul întîi la productivitate), figurează numai 4 verbe.

[27] Se pot cita totuși și situații în care se cunoaște numai verbul, nu și substantivul corespunzător: de exemplu, am întîlnit verbul *a se autolăuda* (*mă autolăudai*, în traducerea romanului *Omul din gang* de D. Tarasenkov, București, 1972, p. 149), dar un substantiv **autolaudă* nu a fost semnalat, poate și din cauza existenței mai vechiului *laudă de sine*.

[28] Din acest punct de vedere verbele formate cu *auto-* ar putea fi apropiate de verbele cu prefixul *re-*, întrînd, alături de ele, în sfera mai largă a mijloacelor cvasimecanice de formare a cuvintelor, ca în cazul negativelor cu *ne-*, al adjectivelor verbale în *-tor* etc.

[29] Rezumînd adesea perifraze complicate, deci funcționînd mai evident decît în construcțiile verbale (vezi nota 19) ca un factor de scurtare a exprimării.

[30] Din păcate, cele mai multe fără citate sau indicarea sursei, iar unele ilustrate cu infinitivul lung substantiv.

acad. Iorgu Iordan (*autocritica, autoelogia, autoexamina, autogăsi, autohotărî, autoimita, automodela, autonega, autopedepsi, autosensibiliza, autospiritualiza, autosugestiona*), dintre care *a se autosugestiona* fusese înregistrat și în DA, DM, DN ; adăugînd 1 alt verb din DN (*autodizolva*), 1 din DN, MDE (*autoservi*), 1 din MDE (*autofinanța*), 1 de la Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, 1949, p. 21 (*autoliniști*), 4 de la Florica Dimitrescu (*autoacuza, autocontempla, autoironiza, autopastișa*) și 3 de la Al. Niculescu (*autodeclara, autodocumenta, autoobserva*), totalul verbelor semnalate se ridică la 41. Din lecturile mele am atestări pentru alte 14 verbe de acest tip : *a se autoaccidenta* (citat mai sus la p. 115), *autoadapta* (vezi p. 114), *autoamăgi* (vezi nota 17), *autocita* (vezi nota 3), *autoconcura* (vezi p. 115), *autodisciplina* (CUTEZĂTORII nr. 48—29 XI 1973 — p. 5, col. 2), *autoeduca* (*Dicționar de etică pentru tineret*, București, 1969, p. 95), *autoevidența* (*ibidem*, p. 444), *autoinstrui* (*ibidem*, p. 44), *autointitula* (vezi p. 118), *autolăuda* (vezi nota 27), *automăguli* (FLACĂRA nr. 17—21 IV 1973 — p. 22, col. 5), *autoregla* (vezi p. 114)[31], *autoverifica* (vezi p. 114). În același timp mi se par cunoscute, în orice caz posibile, cel puțin încă vreo 10 verbe pentru care nu dispun de atestări scrise : **a se autoafirma, *autoaprecia, *autocenzura, *autoclaustra, *autocontrola, *autodomina, *autoerija, *autoînșela, *autoproclama, *autostudia*. Inventarul total al verbelor cu *auto-* trebuie completat atît cu cele cîteva verbe nepronominale despre care am vorbit la p. 114, cît și cu categoria verbelor cu pronumele în dativ.

În cele de mai sus m-am referit exclusiv la verbele cu *auto-* care funcționează ca reflexive cu pronumele în acuzativ, întrucît acestea au fost singurele formații verbale aduse în discuție — și criticate uneori — de cercetătorii anteriori. Există însă și verbe cu *auto-* care se construiesc cu pronumele reflexiv în dativ. Un prim exemplu de acest fel a fost folosit de acad. Iorgu Iordan[32], în încheierea listei de verbe[33] cu *auto-*, pentru a ilustra afirmația că asemenea formații ar avea „o ușoară nuanță ironică" : „Cf. de pildă : *își autodau la cap cu un certificat* (VR, aug.—sept. 1937, 106), creație voită" ; lingvistul citat crede că aici „*auto-* are sens reciproc", deși el are de fapt numai rolul de insistență asupra identității dintre subiect și obiect, reciproc fiind sensul verbului reflexiv de bază *a-și da la cap*. Ca exemple de reflexive obiective pure[34], în care *auto-* are același rol de insistență subiectiv-obiectivă pot fi citate formații ca *a-și autoatribui merite inexistente* sau *a-și autoreproșa ceva*. În construcții în care pronumele reflexiv în dativ are valoare posesivă, *auto-* din componența verbului subliniază numai subiectul, ca la verbele nepronominale ; iată două exemple de acest tip (*a-și autoelogia* . . . și *a-și autoevalua* . . .) din unul și același text : *alte scene, în care oameni, altfel serioși, își autoelogiază rolul propriei activități fără umbră de măsură . . . oameni care nu așteaptă sancționarea de către public a valorii muncii lor și se grăbesc să și-o autoevalueze — bineînțeles ditirambic* (SCÎNTEIA nr. 9717 — 10 XII 1973 — p. 1, col. 1).

---

[31] Înregistrat în MDE numai ca nepronominal (activ tranzitiv).

[32] *Loc. cit.* la nota 5.

[33] Despre al căror caracter reflexiv nu face nici o mențiune — vezi p. 114.

[34] Precizarea are în vedere faptul că și reflexivele reciproce sînt (și) obiective ; vezi mai sus, p. 116.

În situații rare, cele două tipuri de reflexiv — cu acuzativul și cu dativul — se pot întîlni la aceeași formație cu *auto-*. E vorba fie de valori diferite ale reflexivului în cadrul aceluiași sens lexical — vezi *a se autoelogia*, obiectiv, la Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 213, și *a-și autoelogia...*, posesiv, în citatul precedent —, fie de formații de la un verb de bază polisemantic și cu regim diferențiat pe sensuri : cazul verbelor obiective *a se autoadministra* și *a-și autoadministra un medicament* [35].

În ce privește etimologia, pentru puținele (9) verbe pronominale cu *auto-* înregistrate în dicționare s-a preferat explicația prin compunere de la verbul de bază, urmată de referirea la unele modele străine. *Autoadministra*, *autoconserva*, *autodemasca* și *autoguverna* sînt explicate din *auto-* + *administra*, respectiv *conserva* etc. atît în DM, cît și în DN, MDE ; vezi, de asemenea, *autodizolva*, absent din DM. DM și MDE explică la fel și pe *automutila* și *autosugestiona*, pentru care DN face apel la limba franceză : „după fr. *automutilation*" (derivare regresivă direct dintr-un substantiv străin)[36], respectiv (*s'*)*autosuggestionner* ; *autoflagela* e prezentat însă numai în DM drept compus din *auto-* + *flagela*, în timp ce DN și MDE îl explică din franceză (*autoflageller*). *Autoservi* e dedus în MDE din *auto-* + *servi*, acceptîndu-se deci parțial explicația din DN, care face și trimitere la un fr. *autoservir* ; am văzut însă, la p. 114, argumentele aduse de Th. Hristea în favoarea explicării acestui verb prin derivare regresivă.

Discuția din prezentul articol duce în mod logic la concluzia că pentru cele mai multe verbe cu *auto-* soluția etimologică cea mai prudentă constă în înregistrarea ambelor explicații interne — compunere directă de la verb sau derivare postnominală —, la care se adaugă eventuala identificare a unui model străin. Asemenea modele există cel puțin în franceză, în italiană și în rusă. Pentru rusă unele verbe cu *само-*, echivalentul lui *auto-*, sînt înregistrate chiar în dicționare de uz curent : vezi reflexivele *самовозгораться*, *самоопределиться*, *самоуплотниться*, *самоуспокаиваться*[37], *самоустраниться* în *Dicționarul rus-român*, București, 1959. Pentru franceză dicționarele obișnuite nu oferă nici un exemplu de verb cu *auto-* (alături de numeroasele formații nominale de acest fel), ceea ce ar putea crea impresia greșită că *auto-* nu se folosește la verbe ; un dicționar recent de cuvinte noi [38] înregistrează însă 9 verbe pronominale și 2 nepronominale cu acest element formativ : *s'autocensurer*, *s'autocritiquer*, *s'autodéterminer*, *s'autodétruire*. *s'autoexciter*, *s'autofinancer*, *s'autogérer*, *s'autogouverner*, *s'autoparalyser*, respectiv *autoconsommer* și *autogérer* (*un lycée*). După DN ar exista în franceză și *autoflageller*, *autoservir* [39], (*s'*) *autosuggestionner*, pe care nu le-am găsit în dicționarele cercetate, dar care pot exista, la fel ca unele formații neatestate, dar simțite firești de diverși vorbitori ai limbii franceze (ca limbă maternă) : **s'autoaffirmer*, **s'autodéfendre*, **s'autoétudier*. Pentru italiană, unica formație verbală înregistrată în dicționare este *autosuggestionare*, reflexiv (*mi autosuggestiono*)[40];

[35] *A-și autoadministra averea*, posesiv, intră la prima situație descrisă.

[36] Mai normal e să admitem că după fr. *automutilation* s-a făcut substantivul românesc *automutilare* și din acesta verbul *a se automutila*.

[37] În *Influențe rusești asupra limbii române*, p. 21, acad. Iorgu Iordan citează ca model al lui *autoliniști(re)* substantivul rusesc *самоуспокоенность*.

[38] Pierre Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971.

[39] A cărui existență mi se pare suspectă pentru franceză, unde noțiunea de „autoservire" e redată prin *libre-* sau *self-service*.

[40] Vezi *Dizionario enciclopedico Sansoni*, Florența [1952].

din limba presei au fost semnalate însă verbele *autoeleggersi* şi *autoinvestirsi*[41].

Datele cu privire la existenţa unor verbe cu *auto-* sau echivalente şi în alte limbi moderne arată că formarea unor verbe compuse de acest fel nu constituie, ca procedeu, o inovaţie a limbii române[42]. Identificarea unui model virtual nu infirmă cu necesitate şi total explicarea pe teren românesc a cîte unui verb în parte, dar trebuie avută în vedere pentru corectarea unor etimologii unilaterale prea categorice. De exemplu, pentru *a se autoguverna*, explicat pînă acum numai ca un compus românesc din *auto-* + *guverna* (vezi, pe lîngă dicţionarele citate la p. 120, şi FC I, p. 213), trebuie să se ia în consideraţie şi fr. *s'autogouverner*, după cum nu se poate neglija nici posibilitatea derivării regresive din *autoguvernare*, care e mai puţin probabil să derive el din *autoguverna* (vezi DM) şi e mai curînd calc după engl. *self-government*, rus. *самоуправление*.

În concluzie :

Formaţiile verbale cu *auto-* se dovedesc necesare cel puţin în unele situaţii gramaticale. Marea lor răspîndire în etapa actuală se explică nu atît printr-o modă lingvistică oarecare, cît prin dorinţa de obţinere a unui spor de precizie, de evitare a echivocului, proprie unor stiluri ca cel ştiinţific, juridic-administrativ şi publicistic.

Desigur, ele pot plăcea sau nu — e o chestiune de gust personal —, dar nu au de ce să fie condamnate din punct de vedere gramatical sau lexical. Singurele rezerve care pot fi făcute sînt de ordin stilistic : purtînd amprenta stilurilor savante în care au luat naştere, verbele cu *auto-* nu sînt potrivite în orice stil al limbii — de exemplu, în cel al literaturii artistice, care nu se fereşte în general de ambiguitate sau de mijloacele perifrastice de evitare a ei (la folosirea cu intenţie în alte stiluri decît cele proprii, aceste verbe pot contribui însă la caracterizarea unui personaj sau a unei replici, ca orice element deplasat dintr-un stil în altul). Apartenenţa la stiluri savante explică şi limitele constatate în combinaţiile întîlnite în practică : deşi compunerea cu *auto-* este deschisă teoretic oricăror verbe pronominale susceptibile de interpretări diferite, practic nu se întîlnesc combinaţii cu verbe uzuale şi concrete (formaţii de tipul **a se autospăla*), ci se constată o preferinţă netă pentru compusele cu verbe neologice sau exprimînd, chiar cu baze vechi, noţiuni mai noi şi de obicei abstracte (vezi *autobiciui* sau *autoamăgi*).

S-ar putea pune în discuţie, de asemenea, problema abuzului de asemenea formaţii. E drept că aglomerarea mai multor compuse cu *auto-* în acelaşi context, ca în unele exemple citate la p. 113 şi 114, nu este eufonică, dar, admiţînd necesitatea unei precizări, trebuie să recunoaştem că nici repetarea aceleiaşi compliniri cu independenţă lexicală (de tipul *însuşi*, *singur* sau *pe sine*) pe lîngă mai multe verbe apropiate într-un enunţ nu ar mări calităţile estetice ale acestuia. Mai degrabă acceptarea verbelor cu *auto-* poate oferi o soluţie de variere a exprimării alături de un verb cu

[41] La Maurizio Dardano, *Il linguaggio dei giornali italiani*, [Roma—Bari] 1971, p. 362.

[42] Vezi formula prudentă a acad. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 219 : „Productivitatea acesui pseudoprefix se întinde şi la verbe, ceea ce mi se pare o noutate, m a i a l e s [spaţiat de mine—M.A.] românească". În FC I p. 213 *auto-* este prezentat ca „singurul element productiv în compunerea verbelor pe teren românesc", toate cele 18 verbe enumerate mai sus, la p. 118, fiind date ca formaţii româneşti, fără a se pune problema unui eventual împrumut sau calc.

complinuri externe; este procedeul la care a recurs recent acad. Iorgu Iordan, întrebuințîndu-l pe *a se autodisciplina* într-un pasaj în care, relativ aproape, urmează construcția *a se cunoaște pe sine însuși* [41].

ADAOS LA CORECTURĂ: La lista de la p. 119 adaug atestări pentru următoarele verbe pronominale cu *auto-* întîlnite după predarea la tipar a acestui articol:

a) formații neînregistrate acolo: *a se autocunoaște* (INF. BUC. nr. 6344—26 I 1974—p. 3 col. 2), *autodenumi* (INF. BUC. nr. 6351—4 II 1974—p. 1 col. 4), *autodota* (SCÎNTEIA nr. 9778—11 II 1974—p. 3 col. 6), *autoizola* (SCÎNTEIA nr. 9761—25 I 1974—p. 2 col 8), *autoînvinui* (George Bianu, *Din dosarele marilor procese politice*, II, Cluj, 1973, p. 113);

b) formații înregistrate ca „posibile" (la acestea trebuie deci șters asteriscul): *a se autoaprecia* (INF. BUC. nr. 6344—26 I 1974—p. 3 col. 2), *autoproclama* (MAGAZIN ISTORIC VIII, 1974, nr. 2 (83), p. 93).

ABREVIERI

Candrea	I. - Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, București [1931].
DA	Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Tomul I, partea I, A—B, București, 1913.
DER	*Dicționar enciclopedic român*. Vol. I, A—C, București, 1962.
DM	Academia Republicii Populare Române — Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
DN	Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ediția a II-a, București, 1966.
FC I	*Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, 1970.
INF. BUC.	*Informația Bucureștiului*.
MDE	*Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972.
Scriban	August Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.

[43] Aceasta la persoana a 2-a singular. Vezi interviul luat de B. Caragiale, în CUTEZĂTORII nr. 48—28 XI 1973 — p. 5, col. 2.

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

Prezentele note de lectură pe marginea DLR (literele *M* şi *O*) cuprind propuneri de noi etimologii sau completări şi precizări la etimologiile existente precum şi semnalarea de cuvinte şi variante cu deosebire din opera lui Ioan Budai-Deleanu (*Ţiganiada*; *Lexiconul românesc-nemţesc* [1]; *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* [2]).

Magmuză. DLR, VI, 26, îl trece ca învechit, cu sensul de „apelativ injurios pentru femei" (citat din Jipescu) şi trimite la tc. *mahmuz* „pinten". Acad. Al. Graur (LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 413) respinge, pe bună dreptate, această etimologie din cauza diferenţei prea mari de sens. Credem însă că termenul n-ar trebui raportat la *mahma(n)zelă*, *mahmuzelă* (eventuale variante ale lui *madmazelă*), ci invers. Aceasta pentru că din articolul lui N. Dobrişin, *Cuvinte de origine arabă intrate în limba română prin filiera limbii turce* (AUB, Seria Ştiinţe sociale, Filologie, XVII, 1968, p. 530) aflăm că rom. *magmuză* provine din tc. *magmuz*, care însemna „blamat, bîrfit"; la rîndul său, în turcă termenul provine din arab. *maġmūz* „suspect, blamat, acuzat; cel care are un defect pentru care îl arată toată lumea". Dacă aşa stau lucrurile, avem un motiv în plus să respingem etimonul tc. *mahmuz* „pinten", propus de Şăineanu (*Influenţa orientală* . . ., p. 241; DU, s.v.) şi reluat de DLR. Admiţînd etimologia din articolul citat şi avînd în vedere legătura evidentă de sens dintre cuvîntul românesc şi cel turcesc, ni se pare că nu mai e nevoie de paralela cu evoluţia semantică a cuvintelor *madamă* şi *musiu*, propusă de acad. Al. Graur; pe de altă parte, am putea considera că *mahma(n)zelă*, *mahmuzelă* (cunoscute de acad. Al. Graur, nu însă şi de DLR) sînt formate de la un adjectiv **mahmuză* [3] (substantivat, ca şi *lehuză*, care va fi contribuit în româneşte şi la schimbarea genului, căci rom. *magmuz*, *mahmuz* nu sînt atestate), poate şi prin contaminare cu *madmazelă*.

---

[1] BAR, ms. 3728–3731 (folosit de DLR, cf. *Bibliografie*, p. XXXVI).

[2] BAR, ms. 5200, lucrare nefolosită de DLR (nu figurează în *Bibliografie*), dar foarte interesantă pentru lexicografi prin *Nomenclatorul* de la sfîrşit. În continuare abreviem *Lex.* şi *Nom.*

[3] Posibilă variantă a lui *magmuză*, aşa cum *magmudie* este varianta lui *mahmudie* (cf. DLR, VI, 34–35), căci *g* şi *h* sînt uşor confundabile.

Malgrab. Nu apare în DLR. Se întîlneşte la Nicolae Costin cu sensul de 'principe german; titlu nobiliar'. Citatele şi etimologia (din pol. *margrabia*) la Elena Deboveanu, *Unele aspecte ale influenţei polone în limba letopiseţului lui Nicolae Costin*, în „Romanoslavica", VI, 1962, p. 95; cf. şi Elena Linţa, *Elemente polone în limba română (sec. XVI—XVIII)*, rezumatul tezei de doctorat, Bucureşti, 1969, p. 6. DLR, VI, 134, atestă numai forma *margraf*, mai nouă (la Odobescu), venită din germană (*Markgraf*), cu varianta *margrav* (la Filimon), din franceză (*margrave*).

Marşalîc, marşalăc. La *marşalîc* se dau două citate, ambele din letopiseţul lui Nicolae Costin, în care apar formele *marşalîc* şi *marşalăc* (DLR, VI, 144). Se pare că ultima formă era mai frecventă la N. Costin (cf. Elena Deboveanu, *op. cit.*, p. 96, în care se dă alt citat: „... pre carele îl numeşte cronica leşască *marşalăcul* cel mare"). Credem că ar trebui să citim peste tot *marşalăc*, cu *ă* (redat în alfabet chirilic prin ѣ sau ѧ) şi nu cu *î* şi deci să trecem această formă (mai apropiată şi de timonul polonez *marszałek*) în cuvîntul-titlu. Accentul poate fi păstrat pe penultima silabă (*marşálăc*) ca în polonă, dar se poate admite şi schimbarea accentului sub influenţa turcismelor în *-îc*, cu accentul pe sufix.

Matraţă. DLR, VI, 187, îl înregistrează ca învechit şi regional, cu sensul de 'saltea umplută cu păr sau cu lînă'; prima atestare e din 1811, cu trimitere la *Lexiconul* budan. Are dublă etimologie (germ. *Matratze*, magh. *madrác*, aceasta din urmă, evident, pentru variantele cu *d*). L-am întîlnit şi în opera lui Budai-Deleanu, în *Lex.*, f. 597^{v}: „*madraţă* (*madraça*), 'die Madratze oder Matratze' " şi în *Nom.*, f. 155^{v}: „*matraçu*, 'Sagum, Stragulum' ".

Termenul, cu o largă circulaţie în Transilvania (cf. atestările din DLR), era, evident, cunoscut lui Budai-Deleanu înainte de sosirea lui în Galiţia (1787). Etimonul îndepărtat este arab. *matraḥ*. „pernă" şi de aici a pătruns în multe limbi europene (cf. Kluge, 466). Reţinînd pentru română etimoanele imediate, din germană şi maghiară, aşa cum procedează DLR, notăm însă că în germană există şi forma *Madratze* (cunoscută de Budai-Deleanu), după cum în maghiară există şi *matrác*, deci termenul românesc, în ambele sale variante, poate fi raportat, indiferent de aspectul fonetic (cu *t* sau cu *d*), la ambele forme (germ. *Madratze*, *Matratze* şi magh. *matrăc*, *madrác*). Oscilaţia aceasta este prezentă şi în alte limbi, atît romanice (span., port. *madraque*, fr. *matelas*, it. *materazzo*), cît şi germanice (engl. *mattress*, sued. *madrass*, dan. *madras*, *matras*), după cum arată Kluge.

Mazac. DLR, VI, 197, îl dă cu sensul de „(om) murdar, neglijent" (prima dată e atestat la Cantemir), trimiţînd pentru etimologie la pol. *mazacz* (după TDRG, 963). *Mazacz* „mîzgălitor" (deci nume de agent) este foarte rar în polonă (în SJP, IV, 524, este lipsit de citate) şi, de regulă, înlocuit cu *bazgracz*, cu acelaşi sens. Un asemenea etimon ar fi dat în rom. **mazaci*, ca *vraci* din vsl. врачь (cf. Mihăilă, *Împr.*, p. 120). Pol. *mazacz* ar putea fi admis numai în cazul cînd românii l-au receptat ca un plural *mazaci*, de la care s-a refăcut apoi singularul *mazac*, după modelul *colac* din *colaci* (care provine din bg. *колач*; la fel în scr., sloven., v. rus. cf. Mihăilă, *Împr.*, p. 60 şi, adăugăm, pol. *kołacz*). În polonă există şi *mazak*,

cuvînt mai răspîndit ca *mazacz*; este absolut identic, din punct de vedere fonetic, cu rom. *mazac*, dar cu sensuri mai depărtate; „periuţă de cremă pentru pantofi; pensulă sau perie de vopsit" (cf. SJP, IV, 525—526). În acest caz, putem presupune o evoluţie semantică asemenea lui *mătăuz* sau *ojog* (vezi *infra*) în care s-a petrecut un transfer de sens de la obiect la fiinţă.

Măgăreaţă. La sensurile atestate în DLR, VI, 219, adăugăm şi pe cel de „băţ folosit de deţinuţii politici de la Doftana pentru a comunica între ei sau pentru a-şi transmite ceva". „Peste cîteva clipe am zărit capătul unui băţ rupt din scînduri. Semăna aidoma cu bietele scîndurele de pe patul meu, doar că era şi mai subţire (. . .) La capătul calului sau al «măgăreţei», cum i se mai spunea, era o traistă pe jumătate umplută cu pîine şi alte alimente (. . .) ", M. Novicov, *Naşterea cîntecului*, Bucureşti, 1964, p. 215. La Muzeul Doftana se află un tablou în ulei, intitulat „Măgăreaţa", înfăţişînd un deţinut care transmite vecinului, prin oberlihtul celulei, o bocceluţă cu alimente agăţată la capătul unui băţ lung, rupt dintr-o scîndură de pat. Sensul accesta se va fi dezvoltat din cel concret de „băţ cu care se aplică o pedeapsă", existent în expresia *a pune măgăreaţa pe cineva* (la rîndul ei, înrudită cu expresia *a lăsa să cadă măgăreaţa pe cineva*, cf. sensul 2 din DLR).

Măieguţă. Nu figurează în DLR. Se găseşte la Budai-Deleanu, în *Lex.*, f. 644^{r} : „*măeguţă*, s.f., der Kibitz (Vogel)" şi în *Nom.* (cap. *Aves aquaticae*, f. 162^{r}) : „*mayeguça* 'gavia' ". Este vorba de pasărea de apă numită *Vanellus cristatus* (cf. Kluge, 366, s. *Kiebitz*), pe românеşte şi *nagîţ* (cf. DLR, VII$_1$, p. 6—7). Cuvîntul nu apare la M. Băcescu, *Păsările în nomenclatura poporului român*, Bucureşti, 1961, şi nici printre numele de păsări cu sufixul *-uţă*, de tipul *găinuţă*, *stăncuţă* etc., trecute în rîndul falselor diminutive de către Eugenia Contraş (*Sufixul -uţă*, în SMFC, IV, p. 156). Cum o legătură cu *măiag*, *măiug*, *măiugă*, *măguiaţă*, înregistrate de DLR, nu se poate face din motive de ordin semantic (căci, fonetic, sînt apropiate),presupunem că *măieguţă* este o formaţie cu sufixul *-uţă* de la **măioagă*, eventuală variantă a lui *moioagă* (cf. DLR, VI, 800 : „iht., 'grindel, Cobitis barbatula' ", citat din M. Băcescu, *Peştii, aşa cum îi vede ţăranul pescar român*, Bucureşti, 1947, p. 125), cu transfer de sens de la peşte la pasăre de apă.

Măierie. Nu figurează în DLR, unde apare numai *măieriste* (VI, 226), între altele cu sensul de „clădirile din curtea unui mare proprietar", întîlnit la Budai-Deleanu, *Lex.* Dar aici Budai-Deleanu trimite la *măierie* (f. 644^{v}), explicat prin „Meiergut, Meierhof (Sieb)", iar în *Nom.* (f. 156^{v}) scrie : „*mayerisce*, *mayerya*, proedium rusticum". Cum predilecţia pentru sufixul *-ie* la Budai-Deleanu este cunoscută din *Ţiganiada*, *măierie* poate fi o formaţie personală, creată prin analogie cu *gospodărie*, *găzdărie*, care urmează imediat în *Nom.* ca sinonime pentru „oeconomia" (germ. *Meierei*). Etimologia nu prezintă greutăţi : de la *Maier* + suf. —*ie*.

Mătăuz. DLR, VI, 322, îl atestă cu sensurile : 1. „ghemotoc de cîrpe sau cîlţi (legat de capătul unui băţ) care serveşte la curăţatul vetrei cuptorului; beţigaş la capătul căruia se leagă o cîrpă, cîlţi etc. şi care se

foloseşte ca pensulă" ; 2. „unealtă făcută din crengi de brad, cu care se amestecă laptele sau zerul pus la fiert" ; 3. (bis.) „mănunchi de busuioc cu care preotul stropeşte cu agheasmă ; pămătuf, sfeştoc" ; 4. „faclă făcută din coajă de copac sau din paie, care se aprinde de lăsata secului" ; 5. „momîie (în semănături)" ; 6. (prin nord-estul Olteniei) „femeie prost îmbrăcată". Se cunosc alte şase variante : *mătăuz, mătăhuz, mătăz, mataunz, mătăuză, mătăonză*. Etimologia necunoscută. Un singur derivat : *mătăuzí*, intranz., regional, cu sens neprecizat („băieţandrii *mătăudzau* : făcau *mătăudză* de paie, de aşk'ii de scuarţă de măstacîni").

TDRG nu înregistrează cuvîntul. Cihac (II, 189—190) îl apropie de etimoane nord-slave (rus. *motovjazí* „fil, lien pour attacher le lin autour de la quenouille" ; pol. *motowąz*, ceh. *motous*, *motovous*, „chaînette de dévidoir ; partie d'un écheveau"). Asemănător procedează Scriban, 790, care cunoaşte numai sensurile 1, 2 şi 3. Amîndoi observă în etimoanele slave două rădăcini : *mot-* (din verbul *motati* „a răsuci, a strînge în fascicul, fîşie, mănunchi") şi *vǫz-/vęz-* (din verbul *vęzati* „a lega"). Pentru Şăineanu, 386, care cunoaşte numai sensul 3, etimologia este necunoscută. Nici CADE, 757, care dă numai sensurile 1 şi 3, nu se pronunţă asupra etimologiei. În schimb, recent, Cioranescu, 510, care dă sensurile 1 şi 3, se apropie de etimoanele nord-slave, trimiţînd la Miklosich şi Cihac.

Credem că lexicografii care s-au pronunţat în favoarea originii slave a termenului (Cihac, Scriban, Cioranescu) nu au greşit. În română cuvîntul este cunoscut, în diferite accepţii, cu precădere în Transilvania, unde a putut pătrunde dintr-o limbă slavă (cehă, slovacă, polonă, poate ucraineană). Este un cuvînt popular, foarte răspîndit în graiurile slave din Carpaţii de nord, cunoscut mai ales ca termen tehnic pentru unelte cu diferite folosinţe în ţesătorie, pescărit etc. Astfel, în cehă : *motovúz*, *motouz* „frînghie, funie, odgon" (cf. Gebauer, II, 402 ; Machek, I, 375 ; SSJC, I, 1283), slovacă : *motuz* „frînghie (de in, cînepă)" (cf. SSJ, II, 183), polonă : *motowąz*, *motowiąz* „şnur sau lanţ de legat scurile pe vîrtelniţă, ca să nu se încurce ; şnur cu cîrlige atîrnate pentru prinderea peştelui, întins pe lăţimea rîului" şi *motuz* „frînghie răsucită ; om sucit, libertin, pierde-vară" (cf. Linde, III, 165 ; Karłowicz, SGP, III, 188 ; SW, II, 1050-51 ; SJP, IV, 856). Primul sens din polonă este totodată şi cel mai vechi (cf. Machek, *loc. cit.*) şi de aici a pătruns şi în ucr. *мотуз* „frînghie ; bici subţire" (şi derivate : *мотузок*, *мотузити* „a lega", cf. Hrincenko, II, 449—450) şi în rusă (unde exista deja termenul *мотовязь*, cunoscut etimologiştilor noştri) : *мотуз* „dünne Schnur, Band, Binde" şi brus. *мотауз* (cf. Vasmer, II, 165, care dă şi corespondentele din scr. *màtuzica*, sloven. *motvôź* şi trimite, ca şi Gebauer, la Miklosich, EW, 203 pentru rădăcinile *mot-* şi *vǫz-* din compunerea termenului).

În concluzie, pe plan *fonetic* : *o* neaccentuat a trecut la *ă* (*motouz* > >*mătăuz*) ; forma cu *-n-* poate fi raportată la pol. *motowąz* (pronunţată regional *moto^{w}ǫz*) ; pe plan *morfologic* : dubletele de gen feminin în *ă*, *mătăuză* (dacă a existat, cf. obiecţia lui I. Mării, în LR, XX, 1971, nr. 5, p. 519) şi *mătăonză* vor fi apărut prin analogie cu *călăuză* din *călăuz* ; pe plan *semantic* : este posibil ca sensul 1 să fi existat în vreuna din limbile slave amintite şi româna este singura care l-a conservat ; apoi termenul a fost aplicat de vorbitorii români la obiecte din fire (de aţă, sfoară, ra-

muri etc.) *răsucite* (cf. sl. *mot-*. ca şi în alte cuvinte româneşti ca *motcă*, *motoaşcă*, *motocol*, *motoşană*, *motoşină*, unele cu etimologie necunoscută în DLR) şi apoi *legate* în mănunchi (cf. sensul rădăcinii slave *vǫz-*) ca să nu desprindă (cf. sensurile din română) în domenii diferite : zugrăvit (1), prelucrarea laptelui (2), viaţa religioasă (3), apoi, prin analogii succesive, pînă la sensul peiorativ (6), cu aplicaţie la oameni. Deci : din sl. (ceh. *motouz*, slov. *motuz*, pol. *motowąz*).

Miezunie. Este atestat de DLR ca variantă pentru *miezuină* (VI, 509—510) cu sensurile de „hat, răzor (între două ogoare) ; hotar între două regiuni, provincii, ţări" şi „(popular) gard, perete care desparte două case sau două proprietăţi etc.", cu trimitere la LB şi Budai-Deleanu, *Lex.* Se dau şi alte sensuri, regionale. Pentru etimologie se face legătura cu *miez*, *mejdină*.

Ca în multe alte cazuri, în care prima atestare din DLR trebuie mutată cu 1—4 secole în urmă, datorită prezenţei termenului în documentele slavo-române, vom semnala pe *miezunie* sub forma міеѕѹнїа (artic.), cu sensul de „hotar între două ogoare", întîlnită într-un document slavo-moldovenesc din 26 octombrie 1491 : и пак до лозеи до міеѕѹнїа на трї браѕи (şi iarăşi pînă la lozii (sălcii mărunte) la miedzunia de la Trei Bradzi), cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, Bucureşti, 1913, p. 488. În vol. II, la glosarul de cuvinte româneşti, I. Bogdan compară pe міеѕѹнїе cu *viezunie* — *vizuină*. În privinţa etimologiei, spre deosebire de *mejdină*, care , prin fonetismul *-jd-* este sud-slav (bulgar, cf. DLR, VI, 361), *miezunie* (scris *miedzunie*) poate fi raportat la o formă nord-slavă, cu *-dz-*, ca în pol. *miedza* „hotar între două terenuri" (cf. SJP, IV, 633—634), pol. dial. *miedzynia* „idem" (cf. Karłowicz, SGP, III, s. *miedza*). Această ultimă formă, datorită şi aspectului morfologic (terminaţia *-ynia*), este mai acceptabilă ca etimon pentru rom. *miezunie*.

Mogîldeaţă. La formele atestate de DLR (VI, 792—793) adăugăm una întîlnită la Budai-Deleanu, *Lex.* (f. 622ᵛ) : *moghinghiaţă*. Transcriem textul : „*moghinghiaţă* (moguinguéça), s.f. (Sieb. vulg.), ein Gespenst, Schrekbild". După cum se poate observa, pentru Budai-Deleanu *mogîldeaţă* (în forma întîlnită, popular, în Transilvania) înseamnă nu numai „fantomă, spectru, stafie" („Gespenst"), echivalent cu sensul 2 din DLR, ci şi „tablou, imagine de groază" („Schreckbild").

Morşî. DLR, VI, 881 îl notează ca moldovenism, cu sensul de „a se şifona", cu un citat din revista „Ion Creangă" („Iraa ...da' rău ţi s-o mai *morşît* barizul, cumătră Zanaidă"), fără etimologie.

Este ucr. *морщити* (cf. Hrincenko, II, 446), rus. *морщить* (Vasmer, II, 161), „a mototoli, a şifona" şi refl. *морщиться* „a se zbîrci, a se mototoli (cu referire la ţesături, stofe, dar şi la faţă, obraz, frunte)" ; cf. şi pol. (z) *marszczyć* „a şifona", *zmarszczki* „riduri". Forma *morşî* în loc de *morşi* este un rezultat al pronunţării moldoveneşti (cu *i* > *î*, după palatale).

Moştean. Cu sensul de 'băştinaş, indigen, autohton', apare înainte de Bălcescu, Bariţiu şi Odobescu (cf. citatele din DLR, VI, 906), la Budai-

Deleanu, în *Introducerea istoricească* la *Lexiconul românesc-nemţesc* (BAR, ms. 3728, f. 111^{v}—112^{r}) : „Românii (sînt adevăraţii *moşteni — indigenae* (...); numirea adevăraţii *indigheni* (moşteni), care să zice de români (...); dovedit lucru este cum că românii sînt cei mai vechi lăcuitori în Dacia şi adevăraţii moşteni..." (cf. I. Budai-Deleanu, *Scrieri inedite*, ediţie îngrijită de Iosif Pervain, Cluj, 1970, p. 198). După cum se vede, Budai-Deleanu foloseşte pe *moştean* pentru a glosa pe *indighen*, folosit pe linia încercărilor de relatinizare a lexicului limbii române.

Mustardă. La *muştar* (DLR, VI. 1052—53) nu apare această variantă, pe care am întîlnit-o la Budai-Deleanu, *Nom.* (f. 153^{v}). De la Budai se reţine în DLR numai forma *muştèri*, trecută de el în *Lex.* (f. 642^{v} : „*muştèriu*, s.m., Mustarde"). Forma *mustardă* sau *muştardă*, care n-a rămas în româneşte, apare la Budai-Deleanu sub influenţa it. *mostarda*, germ. *Mustarde*, pe care l-a întîlnit şi în pol. *musztarda* (aici din italiană, cf. SJP, IV, 916).

Obicit. DLR, VII$_2$, 26, notează numai pe *obicinuit* şi *obiciuit*, trimiţînd la *obişnuit*. În *Ţiganiada* (VI, 1, notă) Budai-Deleanu scrie : „Cuvîntul şoiman doară nu este pretutindene *obicit* ca în Ardeal..." Dacă nu este rezultatul unui lapsus calami (în loc de *obicinuit*), atunci poate fi inclus în DLR, cu titlu de hapax legomenon.

Obros. Nu apare în DLR. Pentru prima dată îl înregistrează Budai-Deleanu în *Nom.* (cap. *Apparatus mensae*, f. 154^{r}) : „*mesariça* v. *obrosu*, mappa", adică „faţă de masă". Cu acest sens apare în DLR *mesariţă*, ca variantă pentru *măsăriţă* (VI, 299—300). Pol. *obrus* (cf. SJP, V, 542) şi ucr. *обрус* (cf. Hrincenko, III, 26) „idem", nu pot fi însă considerate ca etimoane pentru rom. *obros*, căci Budai-Deleanu cunoştea acest cuvînt din maghiară înaintea sosirii lui în Galiţia. El trece pe *abrosz* în lista de cuvinte de origine slavă din maghiară, cuprinsă în ms. lat. 113 (la BAR), f. 131^{r} ; aici, în coloana „Hungarica", apare *abrosz*, iar alături, în coloana „Slavica", *obross*. Cuvîntul este recunoscut ca slavism în maghiară şi de Kniezsa, I, 59. Recent, Laurenţiu Szász (LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 46) l-a găsit într-o listă de „cuvinte particulare din Munţii Apuseni" din 1936 („*abros*").

Obsigă. Apare în DLR, VII$_2$, 71—72, ca nume al mai multor plante, majoritatea din familia gramineelor (Bromus secalinus, sterilis, ramosus, inermis ş.a.) ; se dau nu mai puţin de 19 variante fonetice, dintre care lipsesc totuşi *obsîgă* şi *opsîgă*, înregistrate de Budai-Deleanu în *Lex.* (referirea la acesta în DLR se face numai pentru *opsigă*, formă atestată şi de TDRG, 1091). La citatele din DLR ar putea fi adăugat şi cel din *Ţiganiada* : „Adecă rîde Ciormoiu dă-*obsigă* / Cum rîde căzanul dă căldare ..." (XII, 7 ; cf. şi nota lui F. Fugariu la ediţia din 1969, Editura Tineretului, Bucureşti, vol. II, p. 229). La etimologie, forma din bulgară, *обсила* (cu *л*!), în loc de *обсига*, este, evident, o greşeală de tipar.

(De) obşte. DLR (VII$_2$, 74—75) nu notează nici una din numeroasele atestări ale acestei locuţiuni (adjectivală sau adverbială) folosită în *Ţiga-*

niada (vezi mai jos, sub *obştit* : „voroava sau vorba *de obşte*"). S-ar putea include măcar acea atestare în care poetul însuşi glosează : „Nu-i slăbiră coardele, iarăş o proverbie *de obşte* sau vulgare" (*Ţiganiada*, II, 64, notă).

Obştit. Este înregistrat de DLR (VII$_2$, 77) numai ca adverb, cu sensul de „îndeobşte, de obicei" (rar). În *Ţiganiada* (IV, 14, notă) citim : „Întîi caută a lua aminte că poetul, în voroava sa de obşte, să ţîne pretutindene de chipul vorbei de obşte şi întrebuinţează cuvinte *obştite* între ţărani..." Este, deci, o variantă pentru *obişnuit* sau un participiu al verbului *a obşti*, dar nu cu sensul din DLR (1. „a se uni cu alţii în păreri ; a se însoţi, a se întovărăşi", refl. ; 2. „a vesti, a înştiinţa, a anunţa", tranz.), ci cu sensul, oarecum diferit, de „a fi (deveni) comun, răspîndit, obişnuit".

Oclad. DLR (VII$_2$, 105) îl atestă o singură dată, după monografia comunei Răşinari a lui Victor Păcală, cu sensul de „fîşie de piele colorată, aplicată ca ornament pe cojoc" : „Pe guler se coase mielul negru din lînă măruntă, iar dincolo de miel vine *ocladul*". În forma *oclată*, are sensul de „platcă aplicată în spatele cămăşii, între umeri" (după dicţionarul lui Fr. Damé). Pentru etimologie se trimite la slavon. окласти, -дѫ „a învălui".

Este posibil ca, prin referirea la окласти,-дѫ, autorul etimologiei să fi avut în vedere exemplul altor slavisme de tipul *a dobîndi*, *a izbîndi* (de unde în rom. *dobîndă*, *izbîndă*), provenite din vechi rădăcini de indicativ prezent, cu *-d-*, şi nu din rădăcina infinitivului, ca în cazul lui *a izbuti* (cf. Mihăilă, *Împr.*, p. 197). Şi mai ispititoare putea fi analogia cu vsl. класти, кладѫ, care a dat în rom. *a clădi* (cf. *ibidem*, p. 196). În cazul de faţă, însă, окласти,-дѫ ar fi trebuit să dea în rom. tot un verb * *a oclădi*, iar de la acesta să se formeze substantivul. Poate că ar fi mai bine să raportăm rom. *oclad* nu la un verb, ci la un postverbal slav *oklad*, aşa cum se face pentru rom. *plocad* (rezultat al metatezei lui *poclad* <vsl. *pokladъ* „strat, acoperămînt", cf. Mikl. *Lex.*, 609), *postav* (< bg. *postav*. cf. Mihăilă, *Împr.*, p. 35), *ocol*, *ogradă* (< vsl., bg. *okol*, *ograda*, cf. *ibidem*, p. 38). Un postverbal *oklad* există de asemenea şi în alte limbi slave, cu sensul de „ceea ce înfăşoară un lucru, acoperă ceva de jur împrejur ; un strat pus deasupra a ceva", cu sensuri concrete ca, de ex., în rus. *оклад* „îmbrăcăminte metalică de argint sau de aur a unei icoane", pol. *okład* (în polona veche) „copertă de carte (azi *okładka*) ; compresă" ş.a.m.d. Pentru regiunea de unde provin atestările se poate admite un împrumut şi dintr-o limbă slavă sudică, sensul respectiv putînd fi dezvoltat pe teren românesc. Oricum, raportarea trebuie să se facă *nu la slavonă*, ci la o *limbă slavă vie*, *vorbită*, căci este vorba de o noţiune referitoare la cultura materială rurală, cu un sens foarte bine precizat, mult depărtat de cel cuprins în slavon. окласти, -дѫ („circumdare", cf. Mikl., Lex., 497). Pentru caracterul popular al termenului pledează şi varianta *oclată*, care s-a dezvoltat dintr-un **oclat* (cu pronunţarea surdă a dentalei oclusive sonore în poziţie finală, ca în *plocat*) ; de pluralul *oclate* (înregistrat de DLR) s-a refăcut un nou singular, de astă dată de genul feminin. Deci : din slav (bg., scr., pol.) *oklad*.

Ocovit, ocoviţă. Etimonul îndepărtat al lui *ocovit* este lat. *aqua vitae* („apa vieţii, alcool"). Brückner, 377, arată că încă de prin secolul al XVII-lea" expresia *aqua vitae* a fost „polonizată" în *okowita* (alături de pol. *gorzalka* „rachiu", cf. SWO, 473). Din polonă, unde s-a consolidat şi prin cîteva derivate (*okowitka, okowiciany, okowiciarz*, cf. SJP, V, 931—932), cuvîntul s-a transmis şi în ucraineană (*оковита, оковитка, оковиточка*, ultimele două, diminutive, cf. Hrincenko, III, 48). De la polonezi şi ucraineni l-au luat şi românii bucovineni, schimbîndu-l în *ocoviţă* (cu acelaşi sens), sub influenţa sufixului *-iţă*, aşa cum arată DLR, VII_2, 113. Româna a creat şi un adjectiv *ocovit* („care conţine mult alcool", cu referire la vin, cf. *idem*), fapt care ne duce la ideea că termenul a putut circula şi sub forma **ocovită*, înţeleasă ca un adjectiv de genul feminin, ca în expresia *оковита горилка*, atestată la Hrincenko, *loc. cit.*, ce s-ar putea traduce prin „horilcă ocovită" (adică „rachiu tare, nerafinat"). La crearea acestei forme în română a putut contribui şi analogia cu participiile în *-it*, de tipul *acrit, îndulcit* etc. Este un exemplu interesant de ceea ce Th. Hristea numeşte „derivare regresivă morfologică" (în vol. *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 97—117).

Odor. Cu primul sens din DLR (VII_2, 35) apare şi la Budai-Deleanu, *Nom.* (f. 166^v) : *odor*, 'clenodium' ". În *Ţiganiada* apare de două ori, de fiecare dată sub forma *odoară* (pl.), ca şi în limba veche (cf. atestările din DLR, s.v.), în rimă cu *pogoară* (VII, 44) şi *doară* (XI, 28).

Ofaz. Nu figurează în DLR şi nici în alt dicţionar românesc. Apare la Budai-Deleanu în *Lex.* (f. 738^r) : „*ofazu*, auru ofazu (Bibl.,), das feinste Gold". Este un adjectiv cu sensul de „fin" (aici cu referire la aur), pe care Budai-Deleanu îl glosează din versiunea românească a *Bibliei* (poseda, probabil, un exemplar al *Bibliei de la Bucureşti* a lui Şerban Cantacuzino, 1688).

Ohotă. DLR (VII_2, 172) îl dă ca termen regional, cu sensul de „curaj (Straja-Rădăuţi); plăcere, poftă, apetit (Bucovina)". La etimologie, alături de ucr. *oxoma*, trebuie adăugat şi pol. *ochota*, ca, dealtfel, şi pentru alţi termeni din această regiune, care au etimologie dublă (polono-ucraineană sau ucraineano-polonă), în cazul cînd nici forma, nici sensul nu sînt suficiente pentru a ne îndrepta cu siguranţă numai spre una din aceste două limbi. Există, cu acelaşi sens, şi în rusă *oxoma* (cf. Vasmer, II, 294). Pluralul nu se cunoaşte pentru că, de regulă, termenul se foloseşte la singular (ucr. *маю охому*; *mam ochotę*, „am poftă").

Ojog. DLR (VII_2, 177) îl atestă cu două sensuri : 1. „cocioră ; băţ lung care are la capăt o cîrpă sau un mănunchi de zdrenţe (...) cu care se curăţă cuptorul de spuză" şi 2. (fig.) „om înalt şi subţire ; om decăzut din punct de vedere moral". Pentru teritoriul ardelean(Abrud, Bistriţa, Reghin, Aiud etc.), unde este semnalat mai des, se poate admite, fără îndoială, un împrumut din maghiară (*azsag*), aşa cum notează DLR. Dar pentru teritoriul bucovinean (Gura Humorului, Bălăceanca), mai ales dacă aici apare sub forma *ojug* (notată de DLR printre variante), nu este

exclus să fi venit din polonă sau ucraineză (dealtfel şi magh. *azsag* este de origine slavă, cf. Kniezsa, I, 68). În pol. *ożóg* (cf. SJP, V, 1258), în ucr. *ожог*, *ожуг* (cf. Hrincenko, III, 44) cf. şi Brückner, 388, care îl pune în legătură cu *żec*, *żegać* „a zgîndări (a aţîţa) focul", de unde *pożoga*, *pożega* „incendiu", *podżegać* „a incendia". Sensul figurat al lui *ojog* (absent în limbile slave) se va fi dezvoltat pe teren românesc. Termenul mai este întîlnit şi ca nume de familie, atît în polonă (Jan Bolesław *Ożóg* — numele unui cunoscut literat din Cracovia), cît şi în română (numele unei scriitoare, Rodica *Ojog*-Braşoveanu; vezi şi *Lista abonaţilor la serviciul telefonic*, Bucureşti, 1972; Constantinescu, DOR, 449, care dă şi numele unui sat dispărut, *Ojogeni*).

Oleiu de lemn. DLR (VII$_2$, 187) trimite pentru *oleiu* la *ulei*. Semnalăm forma *oleyu de lemnu* (alături de *untu de lemnu*), explicată prin „oleum, oliva", la Budai-Deleanu, *Nom.* (f. 153^v).

Ologie. La citatul din Coresi, singurul din DLR (VII$_2$, 191), adăugăm „*ologiia* 'pedum impotentia'" la Budai-Deleanu, *Nom.* (f. 149^r).

Onomapoeticon. DLR (VII$_2$, 226) înregistrează numai *onomatopee*, *onomatopeic* (ambele, prima dată la Ibrăileanu) şi *onomatopoetic* (numai la Maiorescu). Primul care a încercat să introducă termenul în română a fost însă Budai-Deleanu, care, în nota la cuvîntul *trosc* din *Ţiganiada* (I, 53), scrie: „Trosc! Este *onomapoeticon*, prefăcut cuvînt din sunetul care face fulgerul căzînd (...)". Cuvîntul face parte, ca şi *epithalamion*, *epitheton*, *poemation*, dintre grecismele neadaptate morfologic din opera lui Budai-Deleanu (cf. şi Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I, ed. 2, Bucureşti, 1971, p. 495).

Onorat. DLR (VII$_2$, 228) îl atestă prima dată într-un calendar din 1794 şi apoi abia la Duiliu Zamfirescu (în *Tănase Scatiu*). Adăugăm că, după 1800, Budai-Deleanu îi scria de la Lvov lui Petru Maior: „*Onorat* sînt aici şi amat mai mult decît ai crede. Dar ce folos cînd nu am Patria!" (cf. textul scrisorii descoperite de Cornelia Bodea şi publicate, împreună cu semnatarul acestor rînduri, în „Manuscriptum", 1972, nr. 1(6), p. 58).

Opsas. DLR (VII$_2$, 255) îl inserează ca moldovenism, cu sensul de „partea de la spate a încălţămintei, cuprinzînd şi tocul"; se reproduce cunoscutul fragment din *Amintirile* lui Creangă („...colbul adunat pe *opsasul* încălţării").

Pentru Moldova credem că nu este suficient a se avea în vedere numai etimonul german *Absatz* (cum se arată în DLR), ci şi cel polonez, cum face Scriban, 905 (cf. pol. *obcas*, SJP, V, 414), la care se poate adăuga şi cel ucrainean *обуас* (cf. Hrincenko, III, 31), ambele mai apropiate fonetic de cel românesc. Şi în TDRG, 1091, pol. *obcas* este pus înaintea germ. *Absatz*. Un împrumut direct din germană ar fi dat *abzaţ* (ca şi *bizeţ* „bucată de piele suprapusă la botul ghetelor", din germ. *Besätz* „garnitură", cf. Scriban, 174, sau ca şi *forzaţ*, din germ. *Vorsatz*). Termenul a

fost transmis moldovenilor de către negustorii austrieci, evrei sau polonezi din Bucovina, vînzători de încălţăminte „cu toc" sau „fără toc" (germ. *mit Absatz, ohne Absatz*; pol. *z obcasem, bez obcasu*) şi, în acest sens, aspectul vorbit al limbii a jucat un rol decisiv.

Opsă. DLR (VII$_2$, 255—56) îl dă ca învechit (prin Transilvania şi Maramureş) cu sensul de „poate că, probabil; doar; desigur, firește, bineînţeles", din *op*[1] + *să*.

Adăugăm, pentru varianta *obsă*, citatul din Budai-Deleanu, *Lex.* (f. 727[r]): „*obsѣ* (obsei), vielleicht (Sieb.)". Cum pentru Budai-Deleanu, în ortografia sa etimologică, *ei* redă fonemul [i] (în chirilică ѣ) ar rezulta că este vorba de o variantă *obsi*, pronunţată [ops^{i}].

Orátor. DLR (VII$_2$, 266) îl cunoaşte cu sensurile: 1. „persoană care rosteşte un discurs, care vorbeşte în faţa publicului; persoană care are talentul de a vorbi frumos în public; retor", 2. (înv.) „trimis, sol, ambasador", 3. (înv.) „primar al unui sat sau al unui tîrg; vornic". Pentru etimologie se trimite la lat. *orator, -oris*, fr. *orateur*. Primele atestări sînt din opera lui Şincai şi Maior.

Cuvîntul apare şi în *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu (I, 9, notă): „... poeticul (...) au metahirisit (trebuinţat) obiceaiul elinilor ş'a latinilor, care personisesc patimile şi vărtuţile (îmbunătăţirile), căci prin aceasta singur să osăbeşte poeticul (cîntăreţul) de *orátor* (urătóriu). M. Perea". Sensul este, oarecum, altul: „cel ce urează; cîntăreţ popular, urător". De reţinut accentul pe silaba a doua, ca în latină, precum şi corespondentul popular *urătór*.

Orologar. Nu apare în DLR. L-am întîlnit la Budai-Deleanu, *Nom.* (f. 168[r]) sub forma *horologariu*, ca dublet sinonimic pentru *ciasornicariu*.

Ostrea, ostră, ostrígă. Sînt denumiri mai vechi pentru rom. *stridie* „Ostrea edulis, huître, Auster", pe care DLR nu le înregistrează, dar se găsesc, toate, la Budai-Deleanu. Primele două apar în *Lex.* (f. 737[r]); „*ostrea, ostră*, s.f., Meerschenke, Auster" şi, evident, a doua este o încercare de adaptare morfologică a lat. *ostrea* „scoică" (de reţinut că DLR, VII$_2$, 364, inserează omonimul *ostră*, ca variantă a lui *ostie* [1], cu alte sensuri). Din examinarea manuscrisului rezultă că Budai-Deleanu a adăugat formele *ostrea, ostră* mai tîrziu, după *ostracă* „die Müschelpfale" (cu trimitere la *ţest*), pe care DLR (VII$_2$, 363) îl dă, între alte forme (*ostrac, ostrachie*), tot după Budai-Deleanu, cu sensul de „scoică sau ciob de lut pe care se scria în vechea Atenă numele celui ce urma să fie îndepărtat din cetate ca fiind periculos" (citat din *Ţiganiada* şi cu trimitere la *ostracism*). Dar, alături de această formă, de origine neogreacă, cunoscută şi lui Dosoftei şi Văcărăscu (cf. citatele din DLR, s.v. *ostrac*), Budai-Deleanu a folosit *în prima variantă a Ţiganiadei* (BAR, ms. 2429; vezi Bibliografia DLR, vol. VI, p. XXXVII) şi forma *ostrigă*, de origine slavă (DLR, VII$_2$, 364, s. *ostrigar* (ornit.) „scoicar", trimite la scr. *ostriga* „scoică"). Citãm după ediţia G. Adamescu din vechea serie a „Bibliotecii pentru toţi", Bucureşti, Alcalay, f.a., p. 174: „Pînă cînd vînzătorii de *ostrige*/ Şi mitarnicii, pentru dobîndă / Nevdred-

nice rane ţi-or înfige?...” (IX, 16). DLR cunoaşte numai forma *ostrică*, dată după Amfilohie Hotiniul, din it. *ostrica*. Forma *ostrigă* (cu *g*) apare şi în pol. *ostryga*, atestată la Ignacy Krasicki (1735—1801), cu acelaşi sens (cf. SJP, V, 1172), precum şi în maghiară, *osztriga*. Alte dicţionare consultate (TDRG, Cihac, CADE, Scriban) nu o cunosc. Folosirea cuvîntului *ostrigă* la rimă (*ostrige* — înfige) ne indică şi accentul: pe penultima silabă, ca în polonă (*ostrýga*). Este un hapax legomenon, căci nu mai apare nicăieri (nici în *Lex.*). Etimologia este, evident, multiplă: magh. *osztriga*, pol. *ostryga* (adică din limbi cunoscute de către Budai-Deleanu).

ABREVIERI

1. Berneker — E. Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, I—II, Heidelberg, 1908—1913.
2. Brückner — A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927.
3. Gebauer — J. Gebauer, *Slovník staročeský*, I—II, Praha, 1970.
4. Gerov — N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*, I—V, Plovdiv, 1895—1904.
5. Hrincenko — B. D. Hrincenko, *Slovar' ukrains'koj movi*, I—IV, Kiev, 1907—1909 (reed., 1958—1959).
6. Karłowicz, SGPJ. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, I—V. Kraków, 1900—1907.
7. Kluge — F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 18. Auflage, Berlin, 1960.
8. Kniezsa — I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, Budapest, 1955.
9. Linde — S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, I—VI, Warszawa, 1807—1814 (ed. 3, 1951).
10. Machek — V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha, 1971.
11. Mikl. EW — F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.
12. Mikl. Lex. — F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.
13. SJP — Polska Akademia Nauk, *Słownik języyka polskiego*, I—XI, Redaktor naczelny Witold Doroszewski, Warszawa, 1958—1969.
14. SJSsl — Československá Akademie Věd, *Slovník języka staroslovenského*, Praha, fasc. 1—22, 1958—1972.
15. SSJ — *Slovník slovenského jazyka*, I—VI, Bratislava, 1959—1968.
16. SSJC — *Slovník spisovného jazyka českého*, I—IV. Praha, 1971.
17. SWO — *Słownik wyrazów obcych*, ed. 11, Warszawa, 1965.
18. Vasmer — M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1950—1958.

Mihai Mitu

Ciocoiét, -ă, adj. În ancheta pentru ALR II, la întrebarea nr. 2037: „Cum i se spune omului cu nasul în jos (coroiat)?”, în punctul 279 (Bocşa, jud. Sălaj) s-a răspuns: „om cu nasul *ciocoiet*”. Cuvîntul este format din *cioc*+*oi*+*et*(*-at*), şi are sensul de „persoană cu nasul coroiat ca ciocul”.

Cuvîntul *ciocoiet* e întrebuinţat în partea locului şi în expresia *A sta ciocoiet* = „a sta cu capul în piept, a sta cu nasul în jos, a i se lungi nasul (de necaz, de supărare)”.

În regiune, cuvîntul *cioc*, cu sensul lui obişnuit, nu se mai cunoaşte. În locul lui se întrebuinţează cuvîntul *clonţ*. Existenţa lui *ciocoiet* este însă o dovadă că aici a fost cîndva viu şi cuvîntul *cioc*.

Ciolomád, ciolomádă, ciolomác s. f. „porumb semănat des, care se coseşte verde pentru nutreţ". Forma întîi şi a treia sînt consemnate în DA şi CADE. Forma a doua figurează în DA ca variantă. Cuvintele sînt considerate în ambele dicţionare ca maghiarisme din Banat.

Substantivul *ciolomadă* îl întîlnim însă cu acelaşi sens şi în Vîlcele-Turda (MD). Eu îl cunosc din com. Terebeşti, jud. Satu Mare. Deci aria lui de circulaţie este cu mult mai largă decît Banatul, iar forma cea mai cunoscută este *ciolomadă*, împrumutată din maghiarul *csalamádé*, cu acelaşi sens pe care-l au şi cuvintele româneşti.

A cocuţá, a cucuţá vb. I. În părţile de nord-vest ale Transilvaniei, la sărbătorile de iarnă (în dimineaţa zilei de Crăciun şi în cea de Anul Nou), copiii şi oamenii săraci umblau pe la case la urat.

Obiceiul de a ura în zilele amintite nu e izolat. Se practică şi în alte regiuni. În revista „Şezătoarea" se spune că : „În sara ajunului Crăciunului sătencele obişnuiesc a dospi coca pentru a face colindeţi, să dea la copiii colindători a doua zi". În nord-vestul Transilvaniei copiii nu umblă însă dimineaţa „a colinda", ci a *cocuţa* sau *a cucuţa*, iar după urare nu li se dau „colindeţi", ci colăcei, cărora în partea locului li se spune *cocuţi*. Cuvîntul este un diminutiv al lui *coc* s.m. şi n. „pîine mică, pîinişoară, colăcel" (DA s.v.). De la cocuţul care li se dă urătorilor s-a format verbul *a cocuţá, a cucuţá* „a umbla la urat pentru a primi *cocuţi*". Prez. indic. *cocuţez, cucuţéz*. În dicţionare verbul nu e dat.

Comihér s.n. este o unealtă de pescuit. Cuvîntul este atestat în DA (cu forma *comiheriu*) şi în DM, ca regional, cu sensul de *crîsnic*. Etimologia nu e dată. Uneltei i se spune şi *halău, hălău* sau *ălău*.

Numele *comiher* este cunoscut în special în Transilvania de nord. Se întrebuinţează mai ales la pescuitul de pe ţărmul apelor liniştite, al ochiurilor de apă, al bălţilor. Germanii numesc această plasă sau halău *Komhernetz*. Ea e cunoscută cu numele de *komher háló* şi la maghiari încă din secolul al XIII-lea (Herman O., *A magyar halászat könyve*, Budapest, 1887, vol. I, p. 306).

De la maghiari sau mai probabil de la coloniştii germani (şvabi), numele a pătruns şi în graiul poporului nostru , care l-a adoptat sub forma de *comiher*, pl. *comihere* s.n.

Fáncură, fáncuri s.f. Este cunoscut prin nordul Transilvaniei (Satu Mare, Sălaj) cu sensul de gogoaşă (prăjitură). În dicţionare cuvîntul nu e înregistrat. Este un împrumut din magh. *fánk* „gogoaşă" (cf. şi germ. *Pfannkuchen*).

Lenghelhát şi **lengherhát** s.n. Întîia formă am înregistrat-o în comuna Terebeşti, jud. Satu Mare. A doua am întîlnit-o într-o chiuitură din jurul

oraşului Cehul Silvaniei, jud. Sălaj : *„Baď'ę mńeu îi supărat, Că n-am spăcel cu lengherhat ; / Lasă, baď'ę, c-oi avę, Numa nu t'e mîńię /.*

„Spăcelul cu lengherhat" este o cămaşă (ie) femeiască croită cu platcă pe umeri, avînd un pliu la spate. Acest gen de croială se numeşte în limba maghiară *lengyelhát*, propriu „spate polonez".

Mătrăúţ, mătrăúţi s.m. Este tot un cuvînt regional din domeniul îmbrăcămintei. Îl întîlnim în articolul *Portul popular din zona Codru* (Maramureş), publicat în „Revista muzeelor", nr./2 1967, în forma : *vizitcă cu mătrăuţi*. Este vorba de o bluză femeiască cu guler ca acela al marinarilor. Acest *mătrăuţi* este o formă coruptă a substantivului *matroz* „marinar" (cf. germ. *Matroze*, magh. *matroz*, rus. *matroz*, idem).

Patronoáşte s.f. pl. Este un regionalism cunoscut pe o arie largă în părţile de nord-vest ale patriei noastre, cu sensul de „mătănii". Nu l-am întîlnit nici în dicţionare şi nici în culegerile de materiale dialectale (*Lex. reg.*, MD).

Cuvîntul a pătruns în limba noastră prin biserica romano-catolică, unde întrebuinţarea mătăniilor era frecventă printre credincioşi şi rugăciunile făcute pe şiragul de mărgele începeau cu „pater noster" (tatăl nostru). De la numele latinesc al acestei rugăciuni s-a format pentru mătănii denumirea din titlu.

Vizítcă, vizítei s.f. „bluză femeiască". Cuvîntul este cunoscut prin Maramureş (vezi mai sus, s.v. *mătrăuţi*), prin Satu Mare şi Sălaj. DM înregistrează numai forma *viziclu*, iar în *Lex. reg.* este trecută varianta *vizibcă* din jurul localităţii Şomcuta Mare. Forma cu circulaţie mai mare este însă *vizitcă*.

Toate trei formele sînt de origine maghiară, limbă în care *vizitke* şi *vizitli* sînt cunoscute cu acelaşi sens ca al cuvintelor româneşti, desemnînd o piesă de îmbrăcăminte întrebuinţată pe vremuri de femei cu ocazia vizitelor (cf. Dr. Balassa I., *A magyar nyelv szótára*, Budapest, 1940).

LEONTIN GHERGARIU

VERSURI ALE LUI DOSOFTEI ATRIBUITE LUI MIRON COSTIN

DE

N. A. URSU

La sfîrşitul *Psaltirii în versuri*, tipărită la Uniev, în 1673, pe foaia 265, Dosoftei publică următoarele 18 versuri despre originea latină a românilor, sub titlul ТВОРЕНІЕ МИРО́НА ПРЕЧЕСТНАГѠ ДВѢ́РНИКА КЕЛІ́КАГѠ НІ́ЖНѢѢН ЗЕМЛІ́ (= *Opera lui Miron, a preacinstitului vornic mare de Ţara de Jos*) :

Neamul Ţării Moldovei de unde dă rază?
Din ţara Italíei, tot omul să crează.
Fliah întăi, apoi Traian au adus pre-acice
Pre strămoşii cestor ţări de neam cu ferice.
Răsădit-au ţărîlor hotarele toate
Pre semne ce stau în veci a să vedea poate.
El cu viţa cestui neam Ţara Rumânească
Împlut-au, Ardealul tot şi Moldovenească.
Semnele stau de să văd de dînsul făcute,
Turnul Severinului să custe-n vremi multe.
Strămoşii Moldoveei adus-au în ţară,
Pre gheţii cu sabia scoţînd din hotară.
Stau semnele podului cu praguri căzute
Şi Turnul Severinul, de Sevír făcute.
Podul preste Dunăre-n Ţara Rumânească,
De-au trecutu-ş oştile-n Ţara Ungurească.
Pre-acela pod au trecut Moldoavei strămoşii,
Bătînd războiu cu dachii, a sasilor moşii.

Pe verso foii respective sînt publicate următoarele 12 versuri, sub titlul *Apostrof* :

Cine-i bogat de-avere pre lume-n tot omul,
De nu v-avea-ntru sine lăcuind pre Domnul,
Acela de-avuţiie saţiu nu mai vede,
De i-ar da toată lumea, el tot nu să-ncrede.

Şi de cît mai mult strînge, mai mult să lărgeşte,
Şi tot deşert să vede-ntr-averea ce-i creşte.
Deci nime-ntr-avere să nu să gîndească
Că va putea să să-mple, să să odihnească.
Iară-ntr-a cărui suflet Domnul lăcuieşte,
Acela de nemică nu mai jeluieşte.
Pentr-aceea tot omul să nu să lenească
Pre Dumnezău în suflet să-ş agonisască.

Încă din secolul trecut, istoria literară românească atribuie lui Miron Costin şi aceste 12 versuri intitulate *Apostrof*, pe baza faptului că în tipăritura lui Dosoftei ele sînt publicate după cele despre originea latină a românilor, citate mai sus, iar în unele manuscrise sînt copiate, împreună cu *De neamul moldovenilor* şi *Graiul solului tătărăsc*, alături de *Viaţa lumii* şi de *Stihuri împotriva zavistiei*, versuri sigure ale lui Miron Costin.

Semnalînd unele erori comise de către istoricii literari în lectura titlului sub care se află versurile respective în manuscrisele operei lui Miron Costin, precum şi în interpretarea acestor versuri, în studiul de faţă ne propunem să demonstrăm, cu argumente de ordin lingvistic şi stilistic, că *ele aparţin lui Dosoftei*. În acelaşi timp, vom demonstra că *tot lui Dosoftei îi aparţin şi versurile despre originea latină a românilor, citate mai sus, în sensul că sînt traduse de el* după un original probabil în limba polonă, rămas necunoscut, pe care l-a compus şi i l-a pus la dispoziţie Miron Costin.

În manuscrisele Bibliotecii Academiei R.S. România *353* (f. 40^{v}), copiat pe la 1719—1739, *580* (f. 44^{v}), copiat la 1718, *2715* (f.22^{v}), copiat la 1723, şi *401* (f. 21^{v}—22^{r}), copiat la începutul secolului al XIX-lea, cele 12 versuri tipărite de Dosoftei, în 1673, sub titlul *Apostrof* sînt precedate de următoarele patru versuri, după care se află, în slavonă, menţiunea *Sfîntul Augustin, 33* (vezi fotocopia alăturată) :

Cine-ş face zid dă pace, turnuri dă frăţie,
Duce viaţă fără greaţă, într-însa bogăţie.
Că-i mai bună depreună viaţa cea frăţască,
Decît rîcă care strică oaste vitejască.

Aceste patru versuri de cîte 14 silabe nu sînt altceva decît cele opt versuri de la începutul psalmului 132, despre care Dosoftei spune : „Aceste patru părechi de stihuri le-am scornit eu, prăvind acest psalom a lui". Deosebirea este că în manuscrisele citate ele au altă organizare, iar fragmentul „Decît armă ce destramă", cum apare în tipăritură, este modificat în „Decît rîcă care strică". Celelalte mici deosebiri, de ordin fonetic (*dă* în loc de *de* sau *într-însa* în loc de *-ntr-a sa*), se datoresc copiştilor.

Titlul sub care se află versurile respective (acum 16 : primele patru de 14 silabe, iar restul de 13 silabe) în cele patru manuscrise este următorul : *Epigrama preosfinţitului părinte Dosoftei, proin mitropolit Suceavschii.* Deşi cît se poate de limpede, acest titlu a fost citit în mod eronat de către cercetătorii care nu au ştiut că primele patru versuri sînt indiscutabil ale lui Dosoftei ori nu şi-au putut explica altfel prezenţa lor alături de versurile lui Miron Costin. Ca atare, genitivul *preosfinţitului* a fost interpretat drept dativ. Astfel, Timotei Cipariu, în *Crestomaţie sau analecte literare*,

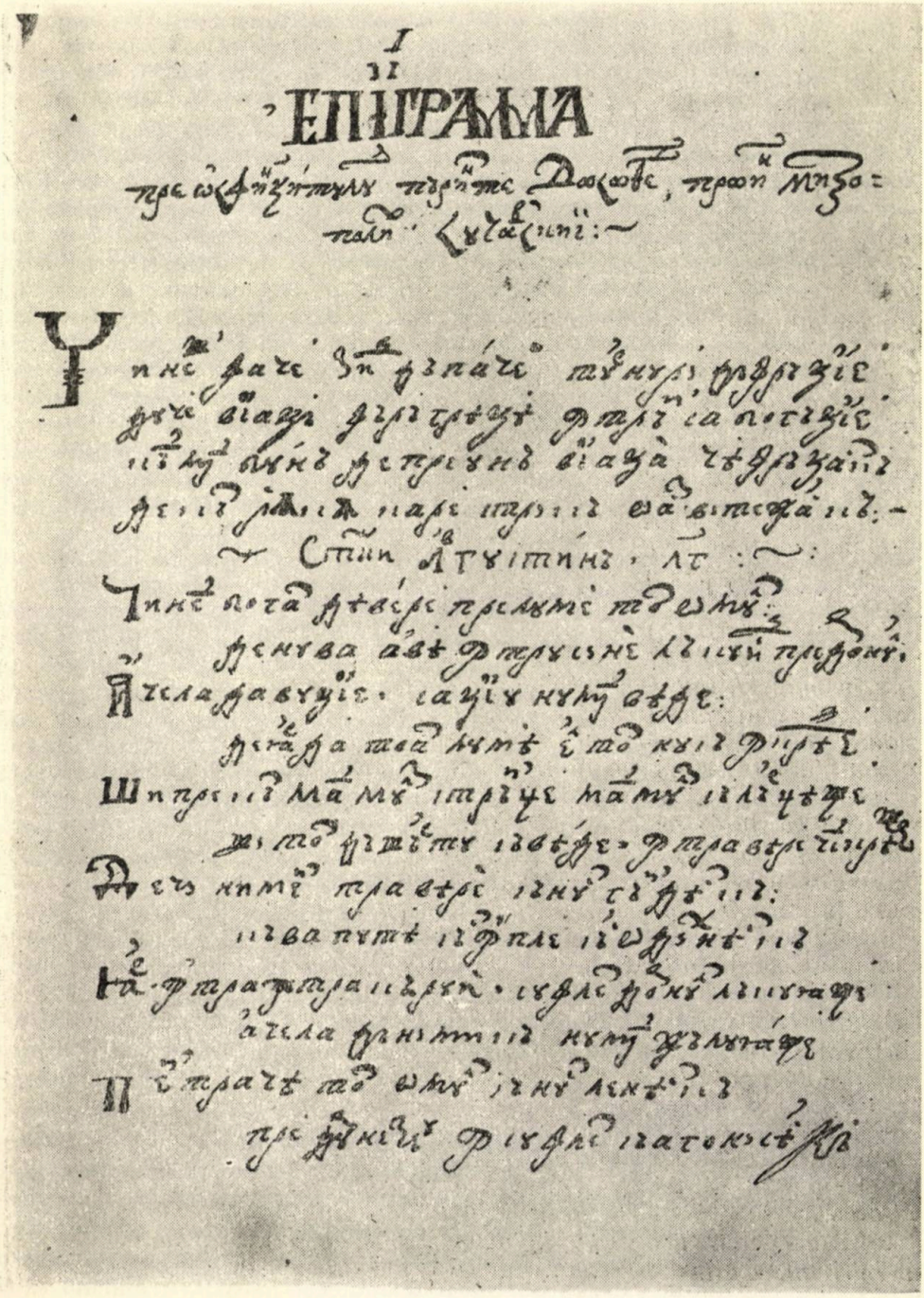

Epigrama preosfinţitului părinte Dosoftei, proin mitropolit Suceavschii, copiată în ms. 580 de la Biblioteca Academiei R. S. România, f. 44^{v}.

Blaj, 1858, p. XXXIII, citează printre operele lui Miron Costin şi „epigrama către cutempuraniu său Dositei metropolitul, netipărită". Vasile Gr. Pop, în *Conspect asupra literaturei române şi literaţilor ei*, partea, I, Bucureşti, 1875, p. 50, menţionează de asemenea printre scrierile lui Miron Costin şi „epigram către metrop. Dosithei (netipărit)". În *Schiţe de istoria literaturei române*, Bucureşti, 1885, p. 127, V.A. Ureche publică pentru prima dată aceste versuri printre scrierile lui Miron Costin, alături de *Viaţa lumii* şi de *Stihuri împotriva zavistiei*, cu titlul din manuscrisele menţionate, însă cu primele patru versuri organizate altfel, sub formă de 12 versuri scurte. Reproducerea lor de către V. A. Ureche şi în ediţia Miron Costin, *Opere complete*, tomul II, Bucureşti, 1888, p. 509, precum şi de către M. Gaster, în *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig — Bucureşti, 1891, p. 205—206, tot alături de *Viaţa lumii* şi de *Stihuri împotriva zavistiei*, le statorniceşte în istoria literară a vremii drept operă a lui Miron Costin. De pildă, Alexandru Philippide, în *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, 1888, p. 91—92, enumeră printre scrierile lui Costin şi „epigramă către mitropolitul Dosotei (asupra trebuinţei de a se îmbogăţi omul în credinţă, iar nu în bani)", iar Aron Densuşianu, în *Istoria limbei şi literaturei române*, ed. a 2-a, Iaşi, 1894, p. 224, consideră drept operă a marelui cronicar şi „o epigramă către mitropolitul Dositei, tip. în Psaltirea în versuri a acestuia, la p. 265". Doar I. G. Sbiera, în *Mişcări culturale şi literare la românii din stînga Dunării în răstîmpul de la 1504 — 1714*, Cernăuţi, 1897, p. 292—293, manifestă un început de spirit critic în privinţa paternităţii versurilor respective : „Încît însă despre o « Epigramă preasfinţitului părinte Dosoftei », fost mitropolit al Sucevii, în cuprinsul : « Cine face zid de pace, turnuri de frăţie, duce viaţă fără greaţă, într-însa bogăţie, că-i mai bună dimpreună viaţa cea frăţască, decît rîcă care strîcă oastea vitejască », noi nu o putem atribui lui Miron Costin, precum o fac unii, căci ea este, vederat, un produs propriu al mitropolitului Dosoftei, precum se poate cunoaşte din mărturisirea lui proprie, ce o găsim în manuscriptul original al Psaltirii versuite, pusă în fruntea psalmului 132, în cuprinderea următoare : « Aceste patru părechi de stihuri le-am s c o r n i t e u prăvind acest psalom a lui (David) »".

În secolul nostru, cînd — prin ediţia din 1887 a *Psaltirii în versuri*, datorată lui I. Bianu, şi prin diferite antologii şi manuale — versurile de la începutul psalmului 132 devin bine cunoscute ca aparţinînd lui Dosoftei, majoritatea cercetătorilor continuă să atribuie lui Miron Costin numai cele 12 versuri publicate de Dosoftei în 1673 sub titlul *Apostrof*, pe care Al. Piru, în *Literatura română veche*, Bucureşti, 1961, p. 204, le consideră un răspuns al cronicarului la versurile lui Dosoftei de la începutul psalmului 132 (părere exprimată de Al. Piru şi în *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 413), iar Dumitru Velciu, în monografia *Miron Costin*, Bucureşti, 1973, p. 155—156, le consideră „un fel de autopenitenţă, de soiul mătăniilor ce le fac ortodocşii spre iertarea păcatelor înainte de împărtăşanie", pe care cronicarul, „unul din cei mai bogaţi oameni ai Moldovei, în secolul al XVII-lea, setos în permanenţă de avere", şi-o impunea pentru a-şi manifesta public „dezaprobarea faţă de acest păcat", urmărind să-şi construiască „în ochii contemporanilor şi pentru posteritate, o imagine conformă cu principiile morale ale societăţii, estompînd şi disimulînd

atitudini şi comportări pe care le aprecia singur ca nepotrivite". Forţînd în acelaşi mod lucrurile, semnificaţii asemănătoare găseşte Dumitru Velciu şi pentru *Stihuri împotriva zavistiei*, ca şi pentru anumite părţi din *Viaţa lumii*.

Cu totul surprinzătoare este însă părerea lui P. P. Panaitescu privitoare la paternitatea şi la semnificaţia acestor versuri. Readucînd problema la stadiul în care se afla la sfîrşitul secolului trecut, Panaitescu publică printre scrierile în versuri ale lui Miron Costin, atît în ediţia de *Opere* din 1958 (p. 327) cît şi în cea în două volume, apărută în 1965 (II, p. 123), sub titlul *Apostrof*, textul aflat în cele patru manuscrise Miron Costin de la Biblioteca Academiei R. S. România, menţionate mai sus, iar în comentariul filologic privitor la versurile respective afirmă următoarele (cităm după ediţia din 1965) : „*Apostrof*, dedicaţia versificată către mitropolitul Dosoftei, deşi publicată împreună cu poezia despre origini (în aceeaşi carte), a avut altă soartă ; a fost copiată în mai multe manuscrise. *Apostroful* este cunoscut în cele patru manuscrise în care, alături de lucrarea *De neamul moldovenilor*, se află şi *Viaţa lumii*, *Graiul solului tătărăsc*, *Stihuri împotriva zavistiei* (mss.-ele 353, 580, 2715, 401, Acad. R.P.R.). Spre deosebire de textul tipărit, versiunea din cele patru manuscrise are în plus la început patru versuri. Aceste patru versuri sînt scrise fără îndoială de Miron Costin şi nu sînt un adaos al copiştilor, pentru că se află în toate manuscrisele sub numele lui, pentru că preced în chip firesc dezvoltarea ideii din versurile următoare despre « bogăţia » sufletească, mai de preţ după M. Costin decît bogăţia materială, şi pentru că sînt scrise în acelaşi stil şi acelaşi ritm cu restul poeziei. Cele patru versuri au fost deci adause de autor faţă de ediţia tipărită. Socotim, ca o ipoteză, că ele constituie o aluzie la un fapt precis din viaţa lui Dosoftei, personaj vizat în aceste versuri. În 1673, imediat după apariţia *Psaltirii în versuri*, Dosoftei se retrage în Polonia cu domnul fugar Ştefan Petriceicu ; întors în ţară la începutul anului 1675, este caterisit şi închis la mănăstirea Sf. Sava. Abia în iulie acelaşi an îşi recapătă scaunul. Aluzia din versurile lui Miron Costin pare a privi aceste împrejurări : Dosoftei nu e un om care să poarte « *rîcă* » (ceartă), ci « *face zid de pace, turnuri de frăţie* », s-a întors adică în ţară, n-a rămas la duşmani (Miron Costin condamnase trecerea imprudentă a lui Ştefan Petriceicu de partea polonilor). Aşadar, presupunem că Miron Costin a adaus aceste patru versuri la versiunea care a circulat în manuscris, la 1675, după întoarcerea lui Dosoftei în ţară. Către această ipoteză ne îndeamnă şi menţiunea din titlul versiunii manuscrise, în care Dosoftei e numit « *proin* (fost) *mitropolit* ». Dacă aceste din urmă cuvinte nu sînt adause de mîna vreunui copist după moartea lui Dosoftei, ele ar putea fi o dovadă că *Apostroful* a fost scris pînă în iulie 1675, cînd Dosoftei nu mai era mitropolit al Moldovei" (II, p. 193—194). Oare P. P. Panaitescu, care s-a ocupat în mod special şi de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, a uitat ori nu a ştiut niciodată că versurile comentate în pasajul citat aparţin de fapt mitropolitului poet ? Probabil că nu a ştiut, căci nu se referă nicăieri în ediţie la „posibilitatea" ca ele să aparţină totuşi lui Dosoftei.

Girată de autoritatea bine cunoscută a lui Panaitescu în ceea ce privește studiul vieții și activității lui Miron Costin, era firesc ca eroarea comisă de el în ediția critică a operelor marelui cronicar să fie preluată de alți cercetători. Victimă i-a căzut și Ladislau Gáldi, care — atît în *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Budapesta, 1964, p. 53, cît și în *Introducere în istoria versului românesc*, București, 1971, p. 81 — citează și comentează sub numele lui Miron Costin cunoscutele versuri ale lui Dosoftei: *Cine-ș face zid de pace, turnuri de frăție* etc. Încrederea lui Gáldi în cele afirmate de Panaitescu este atît de statornică, încît — constatînd că în antologia lui Al. Piru și Ioan Șerb, *Poezia română clasică (de la Dosoftei la Octavian Goga)*, vol. I, București, 1970, p. 13, versurile respective apar sub numele adevăratului lor autor — se mulțumește să observe doar că „în timpul din urmă Al. Piru și Ioan Șerb au pus în relief faptul că acest text, cu mici modificări, se găsește și la Dosoftei" (*Introducere ...*, p. 400, nota 45).

Să vedem acum ce reprezintă cele 12 versuri pe care le publică Dosoftei, în 1673, la sfîrșitul *Psaltirii în versuri*, sub titlul *Apostrof*? După cum indică și titlul lor (în lat. med. *apostrophus* înseamnă și „alocuțiune, chemare, apel"), ele sînt o simplă formulare versificată a cunoscutului precept biblic potrivit căruia oamenii sînt chemați să-și agonisească pe pămînt mai ales avuție spirituală, nepieritoare, nu avuție materială, perisabilă. Nimic nu ne spune că ele ar avea caracter autobiografic sau că ar fi adresate cuiva anume, pentru a le putea interpreta în acest sens. Ca atare, noi credem că ele aparțin *clericului* Dosoftei și sînt o sinteză a unor apeluri asemănătoare întîlnite în numeroși psalmi. De exemplu, citînd chiar versurile lui Dosoftei, în ps. *48*, v. 15—16 (*Cela ce ai bogățîie, / Să nu stai în sămețîie*), v. 31—32 (*Ș-averea de dîns rămîne / De o iau rude streine*) și v. 63—66 (*Că deaca moare, el piere, / Cu slava lui, cu avere. / Cu dîns nemică nu duce / Dintr-averea lui cea dulce*), în ps. *61*, v. 31—32 (*Nice către apucări să nu lăcomiț,/ Nice-n bogățîi ce vin să nu vă uimiț*), în ps. *72*, v. 37—40 (*Că aceștia ce-s cu sămeția, / Ce i-au întăritu-i bogățîia, / Le pare că va fi stătătoare, / Să-ș petreacă tot cu sărbătoare*), și ps. *145*, v. 11—12 (*Și la zua ceea îș va pierde / Mintea toată ș-averea-n ce crede*). Dar argumentele hotărîtoare care demonstrează că versurile *Apostrofului* aparțin lui Dosoftei nu pot fi de ordin tematic, oricît de multe legături am stabili între ele și *Psaltire* sau alte scrieri bisericești, pentru că și Miron Costin era — după cum dovedește opera lui — un bun cunoscător al *Bibliei*.

Lucrînd la o ediție critică a *Psaltirii în versuri* de la 1673 și, cu acest prilej, familiarizîndu-ne cu limba și stilul poetic al lui Dosoftei, am putut constata că versurile publicate de el la sfîrșitul *Psaltirii*, pe care istoria literară le atribuie lui Miron Costin, sînt de fapt opera lui Dosoftei, în sensul că cele despre originea latină a românilor *sînt traduse de el după un original probabil polonez* al lui Miron Costin, iar cele intitulate *Apostrof* sînt întru totul opera mitropolitului poet. Spre această concluzie ne-au condus anumite particularități de limbă și stil, care integrează versurile respective în opera lui Dosoftei și, în același timp, le diferențiază în mod categoric de opera lui Miron Costin. În continuare, vom semnala și discuta aceste particularități, folosind în demonstrație, la trimiteri, prescurtarea

Orig. rom. pentru versurile despre originea latină a românilor. Trimiterile la scrierile lui Miron Costin le facem după ediția de *Opere*, în două volume, apărută în 1965 sub îngrijirea lui P. P. Panaitescu, folosind prescurtarea *Costin*, I sau II.

Primul fapt de ordin stilistic care leagă aceste versuri de întreaga *Psaltire în versuri* a lui Dosoftei este perifraza *dă rază* „radiază, iradiază (*Orig. rom.*, v. 1 : „Neamul Țării Moldovei de unde *dă rază?*"). Evident, folosirea ei în versul citat este figurată. În *Psaltirea în versuri* apare de multe ori această perifrază, cu verbul *a da* la diferite timpuri și moduri. De exemplu, ps. *17*, v. 24 („Cărbuni de la tine s-aprind de *dau rază*"), ps. *44*, v. 41 („Nu-i în lume hiică ca-n Tir *să dea rază*"), ps. *44*, v. 49 („Aurul *dă raze*, frîmbii cuviință"), ps. *45*, v. 11 („Ș-au gătat într-însă casă de *dă rază*"), ps. *64*, v. 25 („Demineață cînd ieș, tu *dai rază*"), ps. *71*, v. 19 („'N zîle-i dereptatea *va da rază*"), ps. *73*, v. 66 („Și noaptea cu stelele *dă rază*"), ps. *77*, v. 217 („Ca un corn de inorog *dînd rază*"), ps. *84*, v. 27 („De gios adevara în sus *să dea rază*"), ps. *88*, v. 26 („De pre nůori cum *dai rază*"), ps. *88*, v. 143 („Ca soarele *să dea rază*"), ps. *101*, v. 67 („Și Domnul din ceri, *dînd rază*"), ps. *112*, v. 7 („De unde soare *dă rază*"), ps. *148*, v.10 („Ce *dați raze* pre noapte senină").

Uneori, în funcție de cerințele ritmului și pentru variație de stil, Dosoftei construiește perifraza respectivă și cu verbele *a lăsa* și *a slobozi*. De pildă, ps. *25*, v. 20 („De dă cuviință și *sloboade rază*"), ps. *72*, v. 92 („Hvala ta din poartă-ș *lăsînd rază*"), ps. *79*, v. 6 („Cu Manásii, în război cum *sloboz rază*"), ps. *88*, v. 20 („Scaunul tău *lăsînd rază*"), ps. *138*, v. 40 („Și noaptea să luminează / Ca zua, *slobozînd rază*").

În operele lui Miron Costin, perifraza *a da* (*lăsa*, *slobozi*) *rază* nu apare deloc. Mai mult, el nici nu și-o însușește, atunci cînd, pornind de la versurile publicate de Dosoftei în *Psaltire*, scrie următoarele șase *Stihuri de descălecatul Țării Moldovei*, inserate după predoslovia la *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (citățm după ms. 115 de la Biblioteca Academiei R. S. România, f. 124^{v}) :

Neamul Țării Moldovei de unde *să trăgănează*?
Din țările Rîmului, tot omul să crează.
Traian întăi, împăratul, supuind pre dahi,
Dragoș apoi în moldoveni primenind pre vlahi.
Martur este troianul șanț, în țara noastră,
Și Turnul Severinul, munteni, în țara voastră.

După cum vedem, Miron Costin înlocuiește pe *dă rază* cu *să trăgănează*, mărind numărul silabelor în versul respectiv și, totodată, făcînd ca imaginea poetică din textul publicat de Dosoftei să devină cu totul prozaică în noua lui versiune. Observăm, de asemenea, că verbul *a trăgăna* nu apare la Dosoftei, cel puțin în *Psaltirea în versuri*, în timp ce la Miron Costin apare de mai multe ori (cf. *Costin*, I, p. 5, 32, 69, 90, 108, și II, p. 21, 94, 114). Forma *s-ar trage*, din ms. 2601, f. 158^{v} („Neamul Țării Moldovei de unde *s-ar trage?*"), se datorește probabil intervenției unui copist. Majoritatea copiilor manuscrise ale cronicii lui Miron Costin au în versul respectiv forma *să trăgănează*, care pare să fie cea folosită de autor.

Reflectînd uneori structura metrică a versurilor, alteori datorită unor simple greşeli de tipar, multe cuvinte apar tipărite în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei fie despărţite în silabe, fie legate cîte două sau chiar trei la un loc. Faptul că şi perifraza *dă rază* este tipărită la un loc (дърдзѫ) în versurile de care ne ocupăm (vezi fotocopia alăturată, unde mai apar scrise la un loc şi alte cuvinte : съкрѣѕѫ, кѣдѣкїй etc.), cercetătorii au citit şi continuă să citească grafia aceasta *dărază*, socotind-o drept formă de indicativ prezent a unui verb *dărăza*, căruia i s-a atribuit sensul de „a se trage, a proveni". Eroarea este veche în cultura românească. Primii care au interpretat greşit grafia respectivă din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei sînt Gh. Asachi şi Gh. Săulescu. În scrisul lui Asachi verbul este unipersonal, iar forma lui este „literarizată" : *derează* (şi *derază*). De exemplu, în poezia *La Italia*, v. 24 („De-unde limba, legi şi nume a românilor *derează*"), în *Imnul moldovenilor la Anul nou 1829*, v. 6 („Pe anul ce acuma / Din sînul tău *derează*"), sau în *La cugetarea mea*, v. 10 („D-unde-amorul cu virtutea şi-nţeleptul spirt *derază*"). În *vocabular de oarecare cuvinte întrebuinţate în această carte*, anexat la traducerea *Istoriei Imperiii Rosiene* a lui Ivan Kaidanov, Iaşi, 1832 — 1833, Gh. Asachi face la *derază* următoarea observaţie : „Cuvînt românesc din cărţile tipărite în Moldova, însămnează: să trage de la oarece" (p. VI). Prin Gh. Asachi şi redactorii gazetelor lui cuvîntul a cunoscut o largă difuzare în prima jumătate a secolului trecut, însă nu a prea fost acceptat de către intelectualii aparţinînd altor cercuri literare şi lingvistice ale vremii. Vasile Alecsandri, de pildă, îl foloseşte o singură dată, în poezia *Despărţirea*, scrisă la Iaşi în 1846 („Că orice fericire, că orice dulce bine / Din ochii tăi *derază*, îmi vine de la tine"). Gh. Săulescu, care elaborează prin 1840—1841, după manuscrisul pe care-l poseda încă din 1837, glosarul *Psaltirii în versuri* a lui Dosoftei, tipărit abia în 1877 de Teodor Codrescu, în „Buciumul român", indică chiar şi cum credea el că s-ar putea conjuga acest verb : „*A deraza, derazĭŭ, derazĭ, derază, derăzăm, derăzaţi, derază, derăzăĭ, am deraziat, a derazia*" („Buciumul român", II, 1877, p. 60).

Deşi creat pe baza unei lecţiuni greşite, cuvîntul *derază* (şi *derează*) are o existenţă reală, cu un sens bine determinat („a se trage, a proveni"), numai în limba română literară din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În limba veche, respectiv la Dosoftei ori la Miron Costin, el nu există. Acest lucru a fost de multă vreme observat de către H. Tiktin, care în dicţionarul său român-german, sub *derăza*, este de părere că, probabil, spre deosebire de *derază* din poezia lui Alecsandri (Tiktin nu ştia că Asachi a creat cuvîntul şi l-a folosit mai mult), *dărază* din versul „Neamul Ţării Moldovei de unde *dărază?*" trebuie separat în elementele *dă rază*.

Un alt fapt care atestă că versurile de care ne ocupăm aparţin lui Dosoftei este adverbul *acice* „aici" (*Orig. rom.*, v. 3 : „Fliah întăi, apoi Traian au adus pre-*acice* / Pre strămoşii cestor ţări"). Sub forma *acicea*, mai ales (căci forma *acice* din versul citat a fost impusă de rima cu *ferice*, din versul următor), adverbul acesta apare de mai multe ori în scrierile lui Dosoftei, alături de *aicea*. De exemplu, în comentariul la ps. *86* („aceştia fură *acicea*, adecă să vor răspunde de-*acicea*"), în ps. *131*, v. 45 („Ş-*acicea* m-va fi lăcuinţa"), în *Molitvenic de-nţăles*, f. 37^{r} („aşe şi *acicea* vei nind") şi f. 113^{r} („aceştii de pre-*acici* petrecănii"), în *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, f. 77^{r} („de-*acicea* sînt, de-i acesta Efesul").

În operele lui Miron Costin nu apare deloc adverbul *acicea*. Cronicarul foloseşte numai pe *aicea* (cf. *Costin*, I, p. 77, 159, 173, 192, 193,199, 203, 204, 212, şi II, p. 12, 14, 19, 35, 40, 46). *Acicea* nu apare nici la Grigore Ureche şi nici la Cantemir ori la Neculce. Îl întîlnim însă mai ales în cărţile bisericeşti traduse în Transilvania, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Prezenţa lui în scrisul lui Dosoftei se explică fie prin influenţa cărţilor bisericeşti mai vechi asupra limbii prelatului moldovean, fie prin faptul că, eventual, acest cuvînt mai trăia atunci în graiul moldovenesc de nord, ale cărui particularităţi transpar în măsură apreciabilă în operele lui Dosoftei.

Locuţiunea adjectivală *cu ferice* (*Orig. rom.*, v. 4 : „Pre strămoşii cestor ţări de neam *cu ferice*") este, de asemenea, un element de legătură între versurile pe care i le atribuim lui Dosoftei şi întreaga lui *Psaltire în versuri*, în care această locuţiune apare de multe ori, însă cu funcţie adverbială. De exemplu, ps. *17*, v. 129 („Viu, Dumnezău svinte, ce eşti *cu ferice*"), ps. *34*, v. 90 („Şi mărit să fie, îţ vor zîce, / Numele tău, Doamne, *cu ferice*"), ps. *53*, v. 29 („Că mi-i *cu ferice*"), ps. *69*, v. 13 („Mărit să fii, Doamne, *cu ferice*"), ps. *71*, v. 62 („Să trăiască craiul *cu ferice*"), ps. *76*, v. 26 („Că dereapta ta le schimbă *cu ferice*"), ps. *84*, v. 18 („Va grăi de mine Domnul *cu ferice*"), ps. *123*, v. 13 („Blagoslovit să fii *cu ferice*").

Aceeaşi structură, adică tot prepoziţia *cu* + un adjectiv sau adverb, au şi alte locuţiuni, care constituie particularităţi ale stilului lui Dosoftei, adevărate clişee ale limbajului său poetic, cum sînt *cu bine*, *cu dulce*, *cu lesne*, *cu herbinte* şi altele. De exemplu, ps. *3*, v. 8 („Dumnezău, ce-m eşti *cu bine*"), ps. *4*, v. 42 („Mă vei odihni *cu dulce*"), ps. *35*, v. 24 („Şi fă dereptate căror ţi-s *cu bine*"), ps. *67*, v. 95 („Că tu, Doamne svinte, *cu lesne* ni-i scoate"), ps. *72*, v. 12 („Şi de boală *cu lesne* să-ntramă"), ps. *73*, v. 63 („Şi ţ-ai trecut oamenii *cu lesne*"), ps. *75*, v. 9 („Că le dai spaimă prin somn cînd dorm *cu dulce*"), ps. *75*, v. 26 („Ce să prăznuiţ în rugă *cu herbinte*"), ps. *77*, v. 116 („Şi ca de vînt *cu lesne* s-or stînge"), ps. *106*, v. 1 („Rugaţî-vă *cu dulce* la Domnul").

Locuţiunea *cu ferice* nu apare în opera lui Miron Costin. Extrem de rar apare la el însuşi cuvîntul *ferice*. O singură dată, în *Viaţa lumii*, am întîlnit locuţiunea *în ferice* („Vieţuiţi *în ferice*"). Mai des apare la Costin substantivul *fericie* (cf. *Costin*, I, p. 72, 90, 106, 124, 212, şi II, p. 13, 74), întîlnit — tot în *Viaţa lumii* — şi în locuţiunea *cu fericie* („În ceri *cu fericie* în veci te măreşte").

Nici verbul *a custa* „a trăi, a vieţui" (*Orig. rom.*, v. 10 : „Turnul Severinului *să custe*-n vremi multe") nu apare în opera lui Miron Costin. La Dosoftei însă, atît în *Psaltirea în versuri* cît şi în celelalte scrieri ale lui, cuvîntul apare frecvent, alături de substantivul *cust* „trai, viaţă", şi alternează cu *a trăi*, respectiv *trai*. De exemplu, ps. *9*, v. 16 („Şi Domnul cu vecii *custă* pre-aşezare"), ps. *19*, v. 32 („Să ne *custe* Domnul"), ps. *22*, v. 22, varianta din ms. („Cît îm este traiul să *cust* cu dulceaţă"), ps. *37*, v. 43 („Iară ei, pizmaşii, *custă* cu trai dulce"), ps. *40*, v. 6 („'N lume trai să *custe* cu dulceaţă)", ps. *60*, v. 15 („Preste rod de rod să-i dai să *custe* lung trai"), ps. *68*, v. 108 („Să vă *custe* sufletele-n viaţă"), ps. *88*, v. 119 („Şi-i voi pune-n veci să-i *custe* / Sămînţa"), ps. *89*, v. 37 („Şeptezăci de ai ni-i *custul*"), ps. *116*, v. 6 („*Custă*-n veci fără de smîntă"), ps. *118*, v. 207 („În veci, Doamne, cuvîntul tău *custă*"). Vezi şi *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, f. 41^{v}, 171^{r}, 264^{v}, 271^{r} şi altele.

Verbul *a custa*, cuvînt moştenit (lat. *constare*), apare frecvent în scrierile româneşti din Transilvania, începînd din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea. Sporadic se mai întîlneşte şi astăzi în unele graiuri ardeleneşti. Pentru începutul secolului al XVII-lea, avem unele indicii (vezi Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza* (*Transylvanie*), Bucureşti, 1926, p. 70 şi 84, precum şi colecţiile de documente moldoveneşti din perioada respectivă) că acest cuvînt se folosea şi în graiul moldovenesc, mai ales în cel de nord. Totuşi, în scrisul cronicarilor Ureche, Miron Costin şi Neculce el nu apare. La Cantemir se întîlneşte, sporadic, doar în *Divan*. După cît se pare, în secolul al XVII-lea graiul moldovenesc pierde pe *a custa*. Dosoftei va mai fi putut afla acest cuvînt în graiul moldovenesc de nord, sau îl va fi luat din cărţile bisericeşti traduse şi tipărite în Transilvania.

Genitivul arhaic *Moldoveei* (*Orig. rom.*, v. 11 : „Strămoşii *Moldoveei* adus-au în ţară"), folosit în versul citat pentru a obţine o silabă în plus (căci în versurile 1 şi 17 apar formele corespunzătoare *Moldovei* şi *Moldoavei*), indică un procedeu specific felului de a versifica al lui Dosoftei. În *Psaltirea în versuri* se întîlnesc cel puţin două situaţii similare. Astfel, pe lîngă formele obişnuite ale verbului *a uita* : *uiţ*, *uită*, (să) *uite*, Dosoftei recurge — pentru a obţine o silabă în plus în anumite versuri — la accentul arhaic al formelor respective : *uíţ*, *uítă*, (să) *uíte*. De exemplu, ps. *9*, v. 33 („Nice le *uítă* rugă şi strigare"), ps. *38*, v. 43 („Să nu să *uíte* lacrămile mele"), ps. *44*, v. 37 („Ascultă-mă, hiică, şi-ţ *uítă* ruda"), ps. *49*, v. 95 („Pre Domnul să nu-l *uíte*"), ps. *58*, v. 36 („Ca să nu-ţ *uíte* svînta lege") ps. *136*, v. 29 („Să nu *uíţ*, Doamne svinte").

A doua situaţie o întîlnim în cazul pronumelui *dînsul*, care alternează în *Psaltirea în versuri* cu forma *dîns*, cînd poetului îi trebuia numai o silabă. De două ori însă Dosoftei apelează şi la forma arhaică *dînsulu*, cu *u* final silabic, pentru a obţine în acest pronume trei silabe, în ps. *61*, v. 3 („Că de la *dînsulu* mi-i folos ş-agiutori") şi v. 17 („La *dînsulu* mi-i să răbd, că mi-i Dumnezău").

Forme de genitiv-dativ articulate ca *Moldoveei*, *Suceveei*, *apeei*, *judecateei*, *mumeei*, *nunteei*, *sloveei*, precum şi nume sau pronume articulate ca *altulu*, *capulu*, *dînsulu*, *Domnulu*, *omulu* şi altele, cu *u* final silabic sau consonant, apar frecvent în textele secolului al XVI-lea şi de la începutul secolului al XVII-lea. Mai rar se întîlnesc formele cu *i* silabic ale verbului *uita* (< lat. **oblitare*). O atestare avem în *Psaltirea Scheiană*, ps. *43*, versetul 24 („Derep ce faţa ta întorci, *uíţi* meserătatea noastră").

Un adevărat clişeu în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei este şi sintagma *tot omul*, cu sensul de „fiecare om, toată lumea, întreaga omenire", care apare de peste 120 de ori în cei 150 de psalmi, precedată în majoritatea cazurilor de prepoziţiile *cu*, *în*, *la*, *pre* şi altele. La Miron Costin sintagma *tot omul* se întîlneşte cu totul sporadic şi nu în versuri (cf. *Costin*, I, p. 208, şi II, p. 55, 82), în timp ce numai în cele 30 de versuri de care ne ocupăm ea apare de trei ori (cf. *Orig. rom.*, v. 2, şi *Apostrof*, v. 1 şi 11). Dar legătura între versurile acestea şi *Psaltirea în versuri* nu este probată numai de frecvenţa mare pe care o are sintagma *tot omul* în opera lui Dosoftei, ci mai ales de modul particular în care este folosită ea în *Apostrof*, v. 1 („Cine-i bogat de-avere pre lume-*n tot omul*"). Sintagma *în tot*

omul apare de mai multe ori în versurile lui Dosoftei. De exemplu, ps. *10*, v. 16 („Cu ochii săi céi svinţ, de cearcă-*n tot omul*"), ps. *30*, v. 102 („Ţîind dereptatea *în tot omul*), ps. *31*, v. 32 („Mila lui încungiura-l-va *în tot omul*"), ps. *32*, v. 3 („Vă să cade laudă-*n tot omul*"), ps. *88*, v. 30 („Eşti mai mare şi-*n tot omul*"), ps. *104*, v. 81 („Trimisă-ntunerec *în tot omul*"), ps. *121*, v. 30 („Ţ-am priitu-ţ de bine-*n tot omul*"), ps. *125*, v. 10 („De ni să fericeşte-*n tot omul*"), ps. *133*, v. 3 („Şi să-l cuvîntaţ bine-*n tot omul*"), ps. *149*, v. 26 („Lăsînd frică *în tot omul*").

Locuţiunea adverbială *pentr-aceea*, din *Apostrof*, v. 11 („*Pentr-aceea* tot omul să nu să lenească"), este un alt element de legătură între versurile în discuţie şi operele lui Dosoftei, atît cele în versuri, cît şi cele în proză. De exemplu, în dedicaţia către domn a *Psaltirii în versuri* („*Pentr-aceea* ni s-au părut smereniii noastre..."), în ps. *13*, v. 21 („*Pentr-aceea*, Doamne, le trimite spaimă"), ps. *15*, v. 29 („*Pentr-aceea* îm fac voia bună"), ps. *44* v. 25 („*Pentr-aceea*, Doamne, Domnu tău te unsă"), ps. *111*, v. 31 („*Pentr-aceea* ş-dă şi-mparte"), ps. *117*, v. 148 („*Pentr-aceea* mă ţîi de-a ta zîsă"), ps. *121*, v. 21 („*Pentr-aceea* să-ntrebaţ de viaţă"). Vezi şi *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, f. 47ᵛ („*pentr-aceea* fu dat pre mîna a cinci slujitori"), f. 48ᵛ („*pentr-aceea* cu lesne măguli firea-mpăratului"), f. 96ᵛ („*pentr-aceea* să ne pocăim acmu de la tot răul") şi altele. Menţionăm că atît în versuri cît şi în proză Dosoftei foloseşte frecvent această locuţiune şi numai cu eliziune. În întinsa operă a lui Miron Costin însă locuţiunea *pentr-aceea* nu apare deloc.

Eliziunea din forma de viitor *v-avea* (scris ва вѧ), care apare în *Apostrof*, v. 2 („De nu *v-avea*-ntru sine lăcuind pre Domnul"), apropie din nou aceste versuri de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, în care întîlnim cîteva eliziuni asemănătoare. Semnificativ este îndeosebi faptul că sînt asemănătoare şi ca grafie. De exemplu, *v-agiunge* (scris ва̀ ꙋ́ѹнꙋе), în ps. *22*, v. 16 („vin încă-m *v-agiunge*") şi în ps. *88*, v. 105 („Că cu mîna lui *v-agiunge* / Şi preste mări"), *v-atinge* (scris ва ти́нꙋе), în ps. *90*, v. 52 („Şi nu te *v-atinge* răul), *c-abia* (scris ка бїѧ), în ps. *141*, v. 35 („*C-abia* direpţii m-aşteaptă").

În *Orig. rom.*, v. 5, cuvîntul *hotarele* este scris în original гХотáреле (vezi fotocopiile alăturate). După cum se ştie, notarea prin *gh* a sunetului *h*, care alternează cu notarea lui obişnuită prin *h* (cum apare în v. 12), este o particularitate grafică, de provenienţă ucraineană, a scrierilor lui Dosoftei. În operele lui apar frecvent grafii ca *gharnic*, *ghăţ*, *ghrană*, *ghulă*, *păghar*, *poghoi* şi altele, care alternează cu grafiile obişnuite cu *h* ale cuvintelor respective.

În sprijinul argumentării noastre că versurile publicate la sfîrşitul *Psaltirii* din 1673 aparţin lui Dosoftei invocăm şi faptul că în două dintre puţinele exemplare ale *Psaltirii în versuri* ajunse pînă în zilele noastre şi cărora nu le lipsesc foile de la sfîrşit (Biblioteca Academiei R. S. România, cota I 65, exemplar 1 şi dublet 2) un vers dintre cele despre originea latină a românilor este corectat de mîna lui Dosoftei. Constatînd că în versurile 13 şi 14 din *Orig. rom.* („Stau semnele podului cu praguri căzute / Şi Turnul Severinul, de Sevír făcute") se strecurase greşeala de a pune pe seama unui împărat din familia Severus nu numai construcţia Turnului Severin, cum credeau istoricii timpului, după Bonfiniu, ci şi construcţia

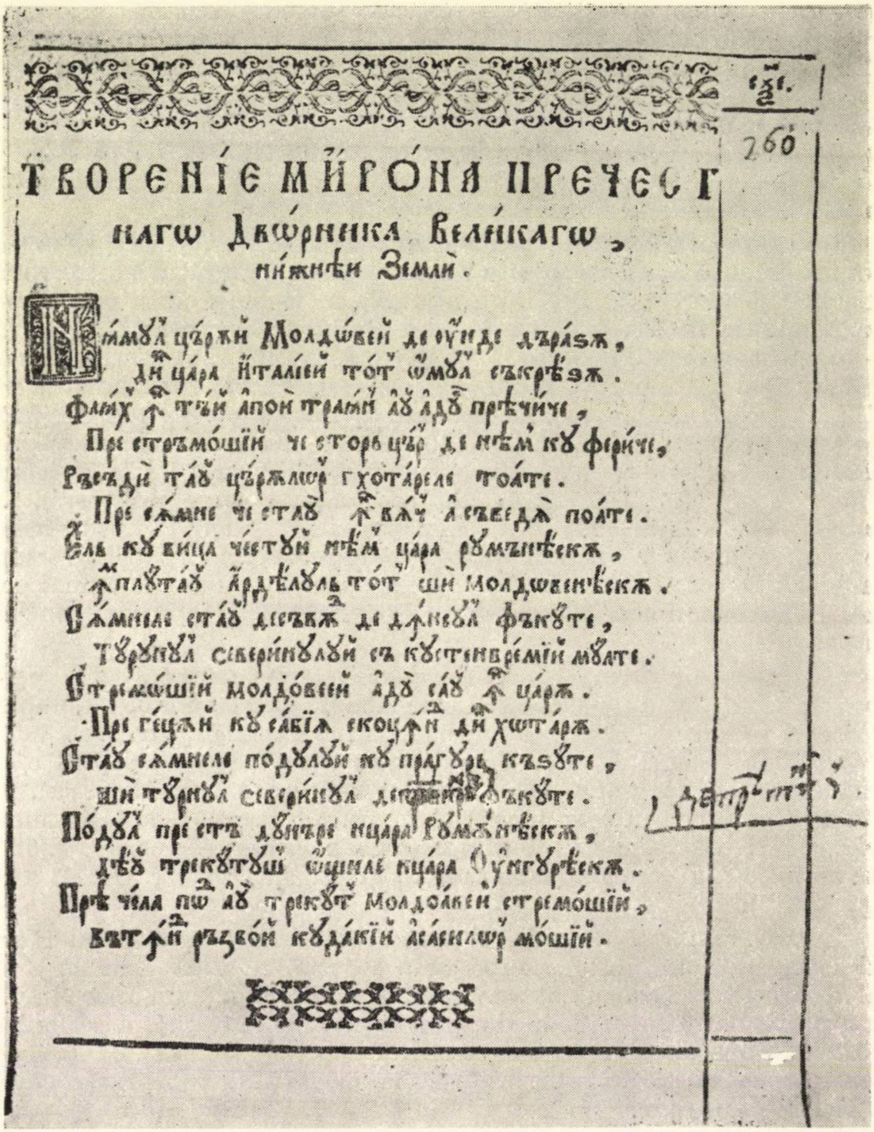

ТВОРЕНІЕ МИРОНА ПРЕЧЕСТ

нагѡ Дворника Великагѡ,

нижнѣи Земли.

Нѣмꙋл цѫрѫи Молдѡвей де оунде дърасѫ,
дин цара Италией тот ѡмꙋл съкрѣзѫ.
Фламꙋх ꙟтѫи апои Траян аꙋ адꙋс пречиче,
Пре стрѫмошiй чи стѡрѫ цѫр де нѣм кꙋ ферiчи,
Рѫзъди таꙋ цѫрѫлѡр хотареле тоате.
Пре сѣмне чи стаꙋ ꙟвѫц а съведѫ поате.
Ел кꙋ вица честꙋи нѣм цара Рꙋмънѣскѫ,
ꙟплꙋтаꙋ Ардѣлꙋл тот ши Молдовенѣскѫ.
Сѣмнеле стаꙋ деспѫкѫ де дꙟнсꙋл фѫкꙋте,
Тꙋрнꙋл Северинꙋлꙋй съ кꙋ стѣнврѣмiй мꙋлте.
Стрѣмошiй молдовеий адꙋ саꙋ ꙟ царѫ.
Пре Гецъй кꙋ сабiѫ скоцѫнд дин хотарѫ.
Стаꙋ сѣмнеле подꙋлꙋй кꙋ прагꙋри кѫзꙋте,
ши тꙋрнꙋл Северинꙋл де [illegible] фѫкꙋте.
Подꙋл пре стѫ Дꙋнѫре ꙟ цара Рꙋмѫнѣскѫ,
Дѣꙋ трекꙋтꙋш ѡщиле ꙟ цара Оунгꙋрѣскѫ.
Пре чела подꙋ аꙋ трекꙋт Молдовеи стрѣмошiй,
Кѫтрѫ ꙟ рѫзбои кꙋ Дакiй ачелор мошiй.

Versurile despre originea latină a românilor, cu corectura lui Dosoftei. Biblioteca Academiei R. S. România, secţia de carte veche, cota I 65, exemplar 1.

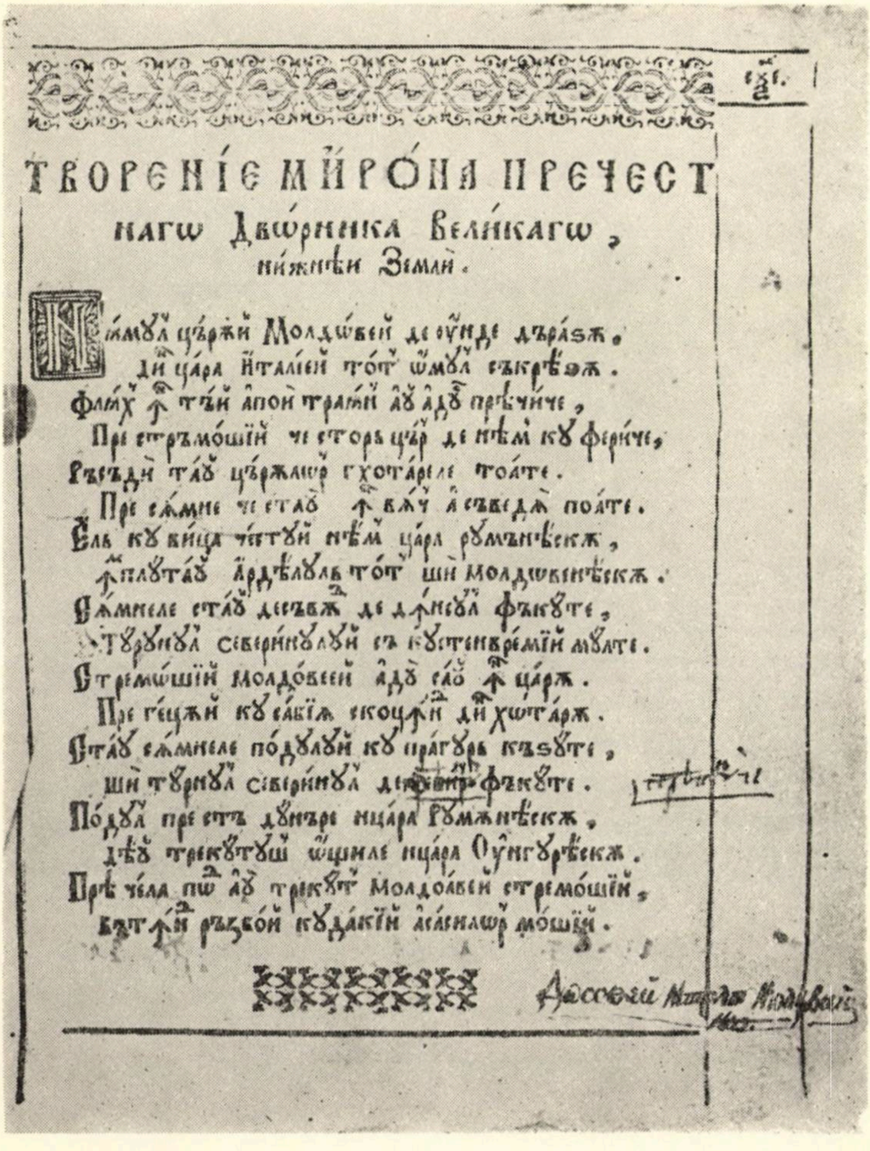

ТВОРЕНІЄ МИРОНА ПРЕЧЕСТ НАГѠ ДВѠРНИКА ВЕЛИКАГѠ, НИЖНЕИ ЗЕМЛИ.

Нѣмꙋл цѫрѫй Молдѡвей де оунде дърадѕѫ,
Дин цара Италіей тот ѡмꙋл съкреѣзѫ.
Флакꙋ ꙟтъй апой Траян аꙋ адꙋ прѣчиче,
Пре стръмошій че стоаръ цѫр де нѣм кꙋ ферiче,
Ръсъдй таꙋ цѫрълѡр хотаръле тоате.
Пре семне че стаꙋ ꙟвѣчй а съ ведѣ поате.
Ѣла кꙋ вица тотꙋй нѣм цара рꙋмънѣскѫ,
Ꙟплꙋтаꙋ Арделꙋл тот шй молдовенѣскѫ.
Семнеле стаꙋ де въз де адънсꙋл фъкꙋте,
Тꙋрнꙋл Северинꙋлꙋй съ кꙋноаще времій мꙋлте.
Стремошій молдовеней адꙋ саꙋ ꙟ царѫ.
Пре гецѫй кꙋ сабіѧ скоцѫнꙟй дин хотарѫ.
Стаꙋ семнеле подꙋлꙋй кꙋ прагꙋре къзꙋте,
Шй тꙋрнꙋл Северинꙋлꙋй де ꙟтъй фъкꙋте.
Подꙋл пре сꙋ Дꙋнъре ꙟ цара Рꙋмънѣскѫ,
Де аꙋ трекꙋт ѡщиле ꙟ цара Оунгꙋрѣскѫ.
Пре чела пѡ аꙋ трекꙋт Молдовей стремошій,
Бътрънй ръзбой кꙋ дакій асемене мошій.

Versurile despre originea latină a românilor, cu corectura lui Dosoftei. Biblioteca Academiei R. S. România, secţia de carte veche, cota I 65, dublet 2.

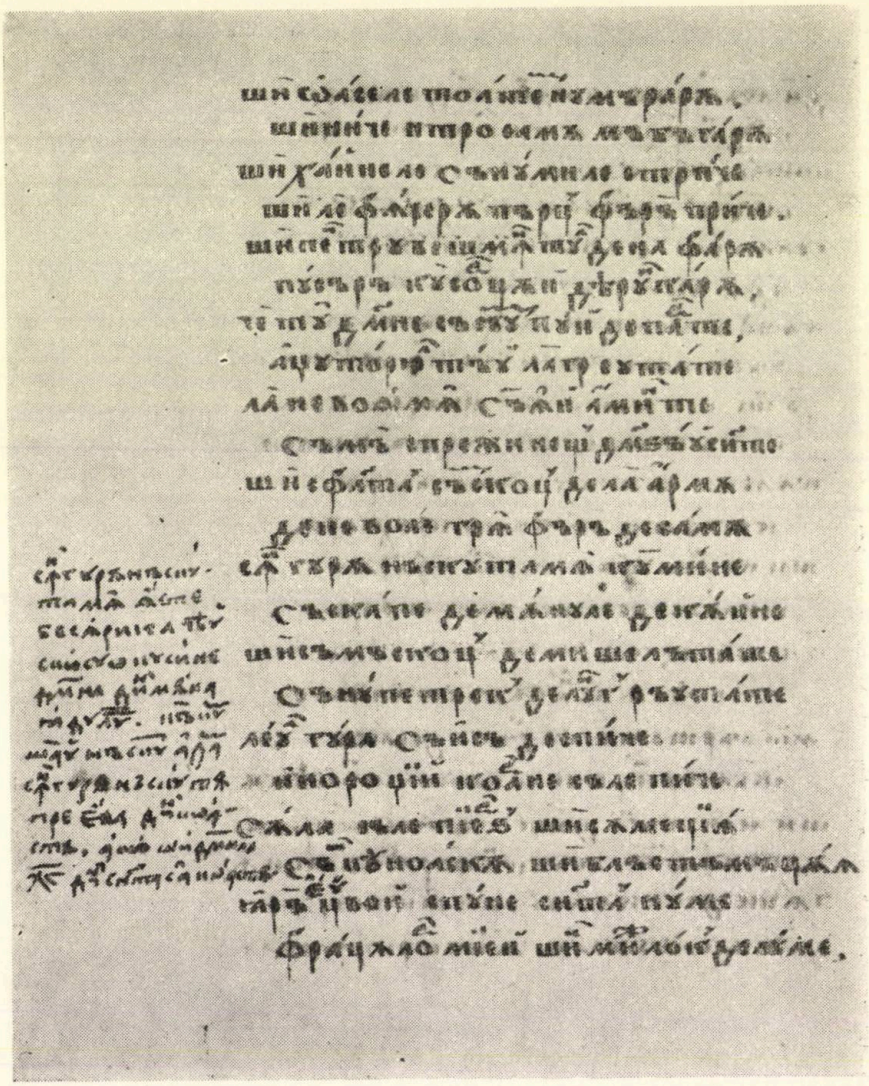

Pagină din manuscrisul *Psaltirii în versuri*, cu o însemnare marginală scrisă de Dosoftei. Biblioteca Academiei R. S. România, ms. 446, f. 29^{v}.

„podului cu praguri căzute", opera împăratului Traian, Dosoftei înlocuieşte în textul citat segmentul *de Sevír* cu *de pre-atunci* (vezi fotocopiile alăturate). Dacă versurile respective, în versiunea lor românească apărută în *Psaltire*, ar fi fost ale lui Miron Costin, îşi putea îngădui Dosoftei să le corecteze? Probabil că nu. Modificarea operată de el în exemplarele din *Psaltirea în versuri* pe care încă nu le difuzase este mai curînd o dovadă că Dosoftei urmărea să înlăture o greşeală de fond care îi scăpase cu prilejul transpunerii în versuri româneşti a textului, probabil polonez, al lui Miron Costin.

Locuţiunea adverbială *de pre-atunci* apare des în *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei. De exemplu, ps. *24*, v. 19 („Că ţi-i, Doamne, mila *de pre-atunce*"), ps. *88*, v. 81 („*De pre-atunci*, Dumnezău svinte, / Ţ-ai dat svintele cuvinte"), ps. *105*, v. 2 („Că i-i mila din veci, *de pre-atunce*"), ps. *117*, v. 81 („Cătră Domnul, că-i bun *de pre-atunce*").

După cum se ştie, Dosoftei a fost nu numai un poet mai talentat, ci şi un versificator mai bun decît Miron Costin. Spre deosebire de Costin, el avea un simţ deosebit al ritmului. Faptul că Ladislau Gáldi, după ce atrage atenţia asupra numeroaselor contradicţii dintre teoria şi practica versificaţiei lui Miron Costin în *Viaţa lumii*, constată că „tot Miron Costin a încercat, împreună cu Dosoftei, să împămîntenească şi varianta riguros silabică a versului polon de 13 silabe" (*Introducere în istoria versului românesc*, p. 80), citînd ca exemplu versurile despre originea latină a românilor publicate în *Psaltirea* lui Dosoftei, este semnificativ în sensul demonstraţiei noastre. Versurile respective sînt riguros silabice, ca şi alte versuri de 13 silabe din *Psaltirea* lui Dosoftei (ps. *6*, *7*, *12*, *28* şi *29*), pentru că nu sînt ale lui Miron Costin, cum le consideră Gáldi.

În lumina celor discutate pînă aici, credem că putem da acum răspunsuri cît mai aproape de adevăr următoarelor trei întrebări care se pot pune în legătură cu versurile publicate de Dosoftei la sfîrşitul *Psaltirii* sale din 1673 : *1.* De ce nu a folosit Dosoftei un titlu în limba română pentru versurile lui Miron Costin (eventual *Stihurile lui Miron* etc.), ci a recurs la o frază în limba slavonă : творение мирóна etc.?, *2.* De ce nu a făcut loc Miron Costin versurilor respective, cum era firesc, printre operele sale? şi *3.* Cum se explică prezenţa *Apostrofului* şi a versurilor originale de la începutul psalmului 132, tipărite de Dosoftei în 1673, printre scrierile lui Miron Costin, alături de *Viaţa lumii* şi *Stihuri împotriva zavistiei ?*

De două ori în cuprinsul *Psaltirii* din 1673 Dosoftei pune drept titlu *în limba română* unele precizări privitoare la anumite versuri : *Stihuri la luminatul herb a Ţărîi Moldovei* (pe verso foii de titlu) şi *Aceste patru părechi de stihuri le-am scornit eu, prăvind acest psalom a lui* (la începutul psalmului 132). Ar fi putut deci să scrie ceva asemănător, *în limba română*, şi la începutul versurilor despre originea latină a românilor, dacă *stihurile* respective, adică versiunea lor românească, ar fi fost ale lui Miron Costin. Or, recurgînd la fraza slavonă din titlu, Dosoftei a vrut să sublinieze faptul că numai „opera, creaţia, compunerea" aparţine lui Miron Costin, nu şi versiunea românească a versurilor respective, cum s-ar fi putut crede dacă scria în titlu *Stihurile lui Miron* etc. Dar pentru a face distincţia necesară îi lipsea în limba română de atunci termenul adecvat şi, ca atare, a recurs la slavonul творение. Chiar şi mai tîrziu, pînă spre sfîrşitul secolului

al XVIII-lea, intelectualii români nu dispuneau încă de termenii adecvați pentru denumirea noțiunii de „operă, creație", folosind uneori calcuri ambigue ca *facere* sau *faptă*.

Încercînd să răspundă la cea de-a doua întrebare, P. P. Panaitescu crede că „lipsa versurilor despre începuturile neamului (« *Fliah întăi, apoi Traian au adus pre-acice pre strămoșii cestor țări* ») din toate manuscrisele care cuprind scrieri de-ale lui Miron Costin poate constitui o indicație că *s-au răspîndit prin copiere numai acele scrieri pe care le-a recunoscut autorul și a îngăduit răspîndirea lor*" (*Costin*, II, p. 192 ; sublinierile sînt ale lui Panaitescu). Observăm însă că așa cum a corectat, în cele șase *Stihuri de descălecatul Țării Moldovei*, eroarea preluată de la Ureche că generalul Flaccus ar fi adus mai întîi pe romani în Dacia, Costin ar fi putut să o corecteze și în aceste versuri și să le transcrie printre operele sale. Cu o condiție: să fi fost ale lui. Or, el nu și le-a putut însuși, pentru că — *în versiunea lor românească* —, după cum am văzut, nu erau *stihurile* lui. Scriind cele șase *Stihuri de descălecatul Țării Moldovei*, după predoslovia la *Letopiseț*, Costin nu preia din cele publicate de Dosoftei în *Psaltire* decît primele două versuri, cărora le aduce modificări.

Prezența *Apostrofului*, precedat de versurile de la începutul psalmului 132, printre scrierile lui Miron Costin, în cele patru manuscrise menționate mai sus, se explică, probabil, prin faptul că Dosoftei, aflat după 1686 în exil, a extras din *Psaltirea* tipărită la 1673 versurile respective, pe care le va fi trimis, drept omagiu, prietenului său Miron Costin, rămas în țară. Cu acest prilej, el transcrie în versuri de 14 silabe cele „patru părechi de stihuri" de la începutul psalmului 132, modificînd totodată segmentul *decît armă ce destramă* în *decît rîcă care strică*. Miron Costin (ori un scrib al lui), copiind versurile respective alături de operele sale, arată în mod cît se poate de clar cine este autorul lor : *Epigrama preosfințitului părinte Dosoftei, proin mitropolit Suceavschii.*

CORNELIA COHUȚ, MAGDALENA VULPE, *Graiul din zona « Porțile de Fier »*. I. Texte. Sintaxă (= Publicațiile Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. Seria II. Texte și glosare 1), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 393 + XLV p.

1. Lucrarea face parte din seria de studii din cadrul programului de cercetări științifice complexe inițiat de Academia R.S. România în microzona *Porțile de Fier*, ca urmare a construirii hidrocentralei, care a necesitat mutarea unor localități situate în perimetrul lacului de acumulare. Ea atrage astfel atenția asupra unei regiuni supuse masiv înnoirilor industriale și economice, aducînd un material cules și clasificat cu multă migală și cu rigurozitate științifică. Acest material are valoare istorico-documentară prin consemnarea stadiului de evoluție, la un moment dat, a unui grai.

Volumul cuprinde 3 părți semnate de ambele autoare; *Introducere* (p. XI—XXI), urmată de explicații cu privire la transcrierea fonetică a textelor și de harta localităților anchetate (p. XXXIII—XLV), *Texte*, reprezentînd partea cea mai voluminoasă (p. 1—308), însoțite de un indice tematic care consemnează conținutul textelor (p. 309—312) și *Glosar* (p. 313—352). Ultima parte, *Observații asupra sintaxei graiului din zona « Porțile de Fier »* (p. 353 — 393), este semnată numai de Magdalena Vulpe [1].

2. În *Introducere* autoarele își expun principiile metodologice după care s-au condus în culegerea și, în special, în publicarea textelor dialectale, și anume cu privire la rețeaua folosită, la alegerea informatorilor, la felul cum a fost efectuată ancheta, la criteriile de selectare a materialului etc.

Așa cum se menționează la p. XII, materialul a fost cules, paralel, prin folosirea unui chestionar și prin înregistrări de texte pe bandă de magnetofon. Volumul de față cuprinde însă o selecție din textele înregistrate. După exemplificările care se fac, capitolul de sintaxă se bazează numai pe textele publicate în volum; glosarul cuprinde însă și cuvinte din înregistrările nepublicate în volum și credem că și partea de sintaxă ar fi avut de cîștigat dacă ar fi valorificat materialul din înregistrările nepublicate.

Graiul studiat este definit „ca un grai de tip bănățean, influențat, într-o oarecare măsură, de graiurile oltenești învecinate" (p. 393). În *Introducere* ar fi fost necesare, după părerea noastră, și un scurt istoric al cercetărilor întreprinse asupra graiului bănățean, în general, delimitarea și fixarea microzonei descrise în cadrul ariei dialectale din care face parte.

[1] Cercetarea monografică a graiului a fost făcută de două echipe de dialectologi, una de la București, cealaltă de la Cluj, fiecare echipă avînd sarcini precise. Așa se explică, de exemplu, de ce în acest volum gramatica este reprezentată numai prin probleme de sintaxă.

3. Sistemul de transcriere fonetică este cel utilizat de *Atlasul lingvistic român*, cu unele completări (v. p. XXXIII și urm.).

Principala inovație a autoarelor constă în renunțarea la semnele de punctuație care marchează pauza considerînd că „pentru structurarea unui text în unități semantico-sintactice, variațiile de înălțime ale intonației sînt mai importante decît pauzele" (p. XXXIV). Limitele unităților intonaționale (care nu coincid în mod necesar cu o pauză) au fost marcate prin bare (/sau//). După cum sîntem informați la p. XXV, transcrierea textelor a fost făcută de Cornelia Cohuț, care a ascultat fiecare secvență de mai multe ori și la date diferite, ulterior textul fiind confruntat, de Magdalena Vulpe, cu banda sonoră. Transcrierea fonetică de către o singură persoană are avantajul folosirii unei notări unitare, evitîndu-se, pe cît posibil, redarea diferită a acelorași realități fonetice.

4. Textele oferă numeroase fapte interesante pentru studierea particularităților graiului din această regiune. Ele cuprind un bogat material lexical format, în cea mai mare parte, din termeni aparținînd vieții rurale, cu multe cuvinte specifice graiului din regiunea cercetată. În *Glosar* figurează numai termenii, expresiile și sensurile neatestate în principalele dicționare sau care nu au fost semnalate ca particularități lexicale bănățene (p. 315).

Cuvîntul-titlu este reprezentat prin una din formele gramaticale înregistrate (a cărei alegere nu se știe pe ce baze a fost făcută), autoarele evitînd reconstituirea unei forme-tip. Credem că glosarul ar fi cîștigat în unitate dacă, așa cum s-a intervenit în literarizarea cuvîntului-titlu, s-ar fi reconstruit, cel puțin pentru cuvintele cu uz general inserate pentru unele sensuri sau forme speciale, și o formă de nominativ singular la substantive sau de infinitiv la verbe [2] : de exemplu, verbul *a se căra* „a se legăna ; a se da (cu săniuța)", ilustrat prin diferite timpuri ale indicativului, figurează sub CARĂ, *a cînta* „a jeli, a boci", prin CÎNT, *a neca* „a îneca", prin NEACĂ etc.

Materialul înregistrat în *Glosar* constituie o dovadă că graiul din zona anchetată cunoaște o puternică influență din partea unor limbi străine cu care populația a venit în contact direct, și anume germana și sîrba (uneori sub forma lor dialectală). Autoarele, deși nu și-au propus să dea etimologii, fac o excepție cu cuvintele de origine germană, indicîndu-le corespondentele (cf. exemple de tipul *farbă, fărbar, chindări, picsă*). Ne-am fi așteptat ca și cuvintele de origine sîrbă să se bucure de același tratament, ambele categorii de cuvinte prezentînd interes în ce privește încadrarea lor morfologică la limba română. Menționăm, în continuare, cîțiva termeni, care apar în glosar, împrumutați din limba sîrbă (uneori din dialect)[3] : *a cuștui* „a gusta" cf. *koštati* „id." (*a cuștuli*, cu același sens, din Ardeal, provine din magh. *kostol*), *drîglu* „mai de lemn..." cf. *drgla* „id.", *lesă* „iesle" cf. *lesa* „împletitură, un fel de scară care se pune la iesle pentru ca vitele să nu împrăștie nutrețul", *a se mîrveli* „a se strica" cf. *mrveti* „id.", *plastă* „un fel de adăpost pentru oi" cf. *plast* „id.", *pohod* „viitură, inundație" cf. *povod* „id.", *sainâ* „sanie" cf. *sajna* „id.", *slastă* „grăsime" cf. *slast* „id.", *sucnă* „rochie" cf. *suknja* „id.", *zdraviță* „dar care se duce nașului înainte de botez" cf. *zdravica* „id.".

---

[2] Nu ne-am propus o analiză amănunțită a cuvintelor din glosar, în general, bine făcut. Semnalăm doar unele inconsecvențe de natură gramaticală sau lexicală și unele interpretări discutabile :

La participiu se specifică dacă e verb sau adjectiv (cf. *strecurată, trîcnit* cu indicația part. adj.). Cuvîntul *născută*, considerat part. verb. în glosar, e ilustrat prin 3 trimiteri, dintre care 2 din volumul de față, în ambele participiul fiind precedat de articolul demonstrativ *a*, indiciu că este adj. (în cazul nostru, substantivat).

Cuvîntul *mîlcă* „un fel de făcăleț" are atestări în DLR și din Banat.

Glosarea verbului *mălăițește* [despre carne] „se frăgezește" nu pare a fi sprijinită de context : *Carnea să mălăițește, să bagă tot în ea... [Cum adică?] Să bagă toată sarea-n ea ș-atuncea nu să mai strîcă să șadă o vară-ntreagă nu să mai ... mucezească.* Sensul pare a fi, mai degrabă, „se conservă".

[3] Cuvintele împrumutate, înregistrate de dicționarele limbii sîrbe, sînt cunoscute și de Mile Tomici, cercetător la Institutul de lingvistică, originar din Banat.

În glosar nu sînt înregistrate formele « aberante » ale neologismelor care apar în texte, de tipul: *codrunată* „gudronată", *saliţir* „salicilat", *scursionişti* „excursionişti" (v. p. XXX), deşi asemenea forme pot oferi date semnificative celor care vor să studieze adaptarea şi tratamentul neologismelor în graiurile populare.

5. Observaţii asupra sintaxei graiului din zona « Porţile de Fier » este, de fapt, un studiu de sine stătător, care putea fi publicat şi în altă parte. Autoarea evidenţiază unele particularităţi ale graiului din zona menţionată. Bazîndu-se pe unele studii de sintaxă dialectală apărute[4] şi pe datele cuprinse în ALR SN, autoarea ne oferă, pe alocuri, un studiu comparativ în care semnalează diversele păreri în legătură cu unele probleme controversate şi îşi spune şi punctul de vedere propriu. Menţionăm, în acest sens, discuţia în legătură cu genitivul analitic cu *lu* la substantivele comune şi, sporadic, la pronume, cu originea acestei construcţii şi cu aria ei de răspîndire; cu acest prilej aduce şi unele corectări, pe baza unor cercetări noi, ale afirmaţiei prea categorice, făcute anterior de autoare, că genitivul analitic este limitat la o arie restrînsă, cînd, de fapt, el este semnalat într-o arie mai largă, „care se circumscrie, aproximativ, subcarpaţilor Munteniei"[5] (p. 361—363), cea cu privire la frecvenţa pronumelui relativ *ce* ca element introductiv al propoziţiei atributive, trăsătură sintactică considerată de autoare arhaică şi populară[6] (p. 369—370) sau cea în legătură cu statutul elementului *do* (p. 374—380), pentru care vezi mai jos.

Considerăm însă că un studiu monografic care să fi urmărit descrierea exhaustivă a sintaxei graiului din zona menţionată ar fi fost mai potrivit în ansamblul volumului de care ne ocupăm. După părerea noastră, reliefarea elementelor specifice ale unui grai trebuie să reprezinte etapa ultimă a unei cercetări, ea fiind precedată de studii care să cuprindă o descriere amănunţită atît a elementelor din fondul lingvistic comun cît şi a celor specifice. În felul acesta riscul de a fi lăsate la o parte unele particularităţi regionale sau de a fi trecute drept regionale elemente de limbă populară este mai mic.

Autoarea se ocupă în special de sintaxa părţilor vorbirii. La « Nume » sînt discutate probleme ca valorile cazului, la « Verb » probleme de folosire a diatezei sau a unor timpuri. De mai mare atenţie se bucură părţile de vorbire neflexibile, mai ales adverbul şi, ca elemente de sintaxă a frazei, conjuncţia şi pronumele relativ *ce*.

Urmărind să precizeze statutul elementului *do*(-), adverb sau prefix, Magdalena Vulpe discută o problemă de delimitare între gramatică şi formarea cuvintelor. Criteriile folosite sînt semantice şi sintactico-distribuţionale: prefixul *do-* are sensul „de tot, pînă la capăt", se ataşează numai la verb şi nu admite intercalarea altor cuvinte între el şi verb, iar adverbul *do* are sensul „de tot, chiar", determină alte părţi de vorbire decît verbul (de obicei adjective), între el şi termenul determinat putînd fi intercalate alte cuvinte (p. 377). Definirea semantică este însă inoperantă, multe dintre exemple fiind ambigue din acest punct de vedere; criteriul sintactico-distribuţional este valabil pentru o bună parte din exemplele date, dar nu este aplicat cu consecvenţă, în destul de multe cazuri *do* urmat de verb fiind considerat, pe baza sensului dedus din context, adverb (*nu do era vedere bună; [fata] s-a mărîtat de şaisprece/n-o do avut şaisprece* (p. 376), *...nu o do ajuns la loc; s-o fi do dus pîn-acas/nu s-a fi dus* (p. 377), *care nu do are o ocă* (p. 368)[7]; la acestea trebuie adăugate exemplele date de autoare din

---

[4] De menţionat că autoarea şi-a susţinut, nu de mult, teza de doctorat cu tema *Subordonarea în graiurile dacoromâne*.

[5] Dacă nu cumva aria este şi mai largă (cf. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 302: „Genitivul cu *lui* s-a răspîndit şi la feminine, dar popular [subl. noastră, E.C.] se foloseşte şi pentru obiecte").

[6] Spre deosebire de unele lucrări, printre care şi *Gramatica limbii române* II, p. 276, care afirmă că pronumele relativ *ce* e folosit mai mult în limba scrisă, mai ales în poezie şi în stilul pretenţios.

[7] De remarcat că exemplele cu *do* neclar ca statut sînt mai ales la forma negativă.

vestul Olteniei cu *do* considerat adverb în aceleași condiții sintactice (p. 379) și cele de la p. 380 citate după I. Rizescu [8]. Instabilitatea semantică și sintactică a lui *do* din această regiune este explicată prin factori de ordin geografic : în Oltenia *do* este împrumutat din graiurile bănățene vecine și „e lipsit de stabilitatea sistematică specifică graiurilor limitrofe din care s-a extins" (p. 379).

Aceste considerente ne determină să concludem că nici Magdalena Vulpe, dealtfel ca și I. Rizescu, la care se referă, nu izbutește pe deplin să stabilească criterii clare de delimitare a adverbului de prefix.

În ce privește originea, autoarea consideră că adverbul *do* este dezvoltat pe teren românesc din prefixul *do-*, iar acesta din urmă este împrumutat din sîrbă (p. 377). Din moment ce în limba sîrbă *do* funcționează ca prepoziție, ca adverb, ca conjuncție și ca prefix verbal (vezi bibliografia indicată la p. 374), ar trebui argumentat că limba română l-a împrumutat numai ca prefix și apoi a dezvoltat, în interiorul ei, un adverb *do*.

Conjuncția compusă *că să* este considerată drept „rezultatul unei tendințe de hipercaracterizare sintactică a raportului de subordonare" (p. 383), și nu „o variantă" a lui *ca să*. Autoarea își susține ideea prin faptul că în graiurile populare daco-române conjuncția compusă *ca să* are o frecvență redusă și prin aceea că conjuncția *că* este o marcă suplimentară a subordonării și în alte condiții sintactice (exemplele sînt cu interogative indirecte sau cu vorbire directă legată). Considerăm că situațiile descrise cuprind două tipuri distincte de fapte :

a) Cele în care *că să* introduce propoziții subordonate subiective, atributive, completive directe, completive indirecte [9] și mai ales finale ; paralelismul, mai ales la propozițiile finale, între *ca să* din limba literară (construcție folosită în condiții identice, fără intercalarea unui grup de cuvinte între cele două conjuncții) și *că să* din graiurile populare este însă prea mare și argumentarea autoarei nu ni s-a părut suficient de convingătoare (frecvența redusă a conjuncției compuse *ca să* din graiurile populare se poate explica tocmai prin faptul că se folosește *că să*). Dealtfel *că să* apare și în limba veche la propozițiile finale și la concesive în situații similare cu *ca să*. Astfel, *că să* final se întîlnește într-un text din secolul al XVI-lea ; *Că se nu grăiască rostul mieu lucrul omenesc* ... (Psaltirea Scheiană)[10]. În aceeași perioadă se întîlnește *că să* la concesive [11].

b) Situațiile în care conjuncția *că* introduce interogative indirecte sau vorbirea directă legată (*ei se vorbesc acolo că ce-i dă la fată; nu mă-ntrebi că cum chinui eu aicea; a zis că haida după mine; a întrebat că unde-i mamă-ta?* etc.) și în care este o marcă suplimentară a subordonării, specifică graiurilor populare.

6. Observațiile de mai sus au avut ca scop menționarea unor fapte care nu au fost suficient argumentate sau care permit și o altă interpretare. Lucrarea cuprinde un material bogat, adunat și clasificat cu competență de autoare, care își aduc astfel contribuția la conturarea particularităților graiului din zona *Porțile de Fier*. Alături de *Atlasul lingvistic român*, ea reprezintă o bogată sursă de material documetar și o bună referință pentru studiul graiurilor limbii române.

E. Carabulea

[8] *Prefixele regionale dacoromânești* **zăr-** și **do-**, în SMFC IV, p. 30—36.

[9] În exemplul de la p. 382 : *Am fost la vapor de frică că să nu intru în război*, propoziția introdusă prin *că să* este considerată, greșit, completivă indirectă în loc de atributivă.

[10] La Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 99, însoțită de comentariul : „Candrea îndreaptă în ediție pe *că* în *ca*, dar în aparatul critic se indică faptul că în manuscrisul scheian este *că*" ; cf. și p 106, unde vorbește de „înlocuirea lui *ca* prin *că*... din îmbinarea *că să*, întîlnită cu valoarea lui *ca să* final încă din Psaltirea Scheiană", și p. 107, nota 1, trimiterea la Al. Procopovici, în DR, XI, 1948, p. 23, care vorbește de « șovăirea » între *că* și *ca* la *că să* final din limba veche și populară.

[11] Cf. Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 158 ; construcția este considerată de Mioara Avram ca pornind de la *că* cu valoare cauzală.

MIHAELA MANCAŞ, *Stilul indirect liber în româna literară*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1972, 200 p.

Lingvistul care ar fi căutat să se informeze asupra stilului indirect liber în limba română, procedeu prin esenţă sintactic dar cu profunde implicaţii stilistice, mai ales în ultimii ani, cînd analiza naraţiunii tinde să devină un capitol independent al analizei de text, ar fi găsit, în bibliografia românească de specialitate, mai curînd sugestii decît studii utile. În felul acesta, primul merit al monografiei *Stilul indirect liber în româna literară* de Mihaela Mancaş, lucrare prezentată şi ca teză de doctorat înainte de apariţia în volum, este acela că vine într-adevăr să acopere un gol în descrierea limbii române, iar meritul este cu atît mai mare cu cît obiectul studiului se situează la limita unde procedeele de limbă devin stil şi unde prezenţa lingvistului este absolut necesară.

Pentru a sublinia o dată în plus importanţa lucrării Mihaelei Mancaş vom adăuga şi faptul că, în ansamblul conceptelor descriptive ale lingvisticii moderne, atît la capitolul clasic al *stilului* în general cît şi la capitolele mai noi despre *deixis* sau *enunţare*, stilul indirect liber se bucură de o atenţie specială [1].

Două principii de metodă contribuie, după părerea noastră, la constituirea caracterului original al monografiei Mihaelei Mancaş. În primul rînd, subliniem perspectiva diacronică a autoarei. perspectivă prin care cititorul are posibilitatea de a lua cunoştinţă nu numai cu stadiul actual al procedeului studiat, dar şi cu *evoluţia* acestuia în limba română, raportînd materia capitolului al III-lea, *Stilul indirect liber în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, la cea a capitolului precedent : *Structuri sintactice precursoare ale stilului indirect liber (secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea)*.

De menţionat că o astfel de perspectivă nu este totuşi una de tip *genetic*, ci mai degrabă *comparativ*, după cum se poate vedea din următoarea precizare : „...dacă formele cuprinse în textele vechi nu pot fi considerate stil indirect liber complet constituit, ele explică, de cele mai multe ori, m e c a n i s m u l apariţiei acestui procedeu în istoria naraţiei, cel puţin pentru primele faze de evoluţie a acesteia, şi anume naraţia de tip popular şi naraţia cronicarilor (sau a cărţilor populare din aceeaşi perioadă)" (p. 42). O asemenea precauţie se justifică aici prin menţinerea unei opoziţii categorice între varianta populară a limbii şi cea a literaturii artistice „livrescă şi cu finalitate primordial estetică" (p. 42), opoziţie care s-ar putea atenua admiţînd însă o subdiviziune „solemnă" a limbajului popular [2].

A doua trăsătură definitorie a lucrării de care ne ocupăm este dată de capitolul al V-lea, *Stilul indirect liber : funcţii stilistice şi aspecte compoziţionale*. Propunîndu-şi să examineze „...pe de o parte aspectele funcţionale ale stilului indirect liber, ca şi locul acestuia în structura generală a textului narativ, iar pe de altă parte particularităţile fiecărui scriitor în uzul acestui procedeu" (p. 117), Mihaela Mancaş foloseşte stilul indirect liber drept criteriu în analiza modernizării şi creşterii gradului de complexitate al prozei. Într-adevăr, de la proza lineară a începuturilor epicii pînă la alternarea subtilă de planuri din naraţiunea contemporană, progresul înregistrat nu poate fi examinat fără luarea în considerare a procedeelor de expresie care au putut materializa schimbările din planul logic şi compoziţional al povestirii, Aportul lingvistului este aici fundamental şi credem că, din acest punct de vedere, lucrarea Mihaelei Mancaş demonstrează încă o dată posibilitatea şi necesitatea unei legături între lingvistică şi teoria, istoria sau

---

[1] Cf. O. Ducrot, Tzv. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Du Seuil, 1972.

[2] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 216.

critica literară atunci cînd obiectul este comun : opera artistică literară.

Stilul indirect liber este analizat de autoare din punctul de vedere al caracteristicilor sintactice (urmărindu-se în mod special „eliberarea de subordonare" şi, mai cu seamă, caracteristicile specifice limbii române), al caracteristicilor lexicale şi al caracteristicilor intonaţionale, acestea din urmă de obicei mai puţin luate în seamă în cazul SIL decît în cel al stilului direct, de exemplu. Este un merit deosebit al lucrării faptul că subliniază, de cîte ori are prilejul, trăsăturile particulare ale stilului indirect liber în limba română (de exemplu, faptul că „poate fi exprimat practic prin *toate* timpurile şi modurile existente", p. 170), scoţînd astfel în relief originalitatea sa provenită dintr-o evoluţie proprie, nesubordonată influenţelor „clasice" din alte limbi. Tocmai de aceea ne întrebăm dacă nu s-ar fi putut încerca o apropiere mai fermă de exprimarea cu caracter oral, proprie nu numai cronicarilor şi cărţilor populare, dar şi naraţiunilor de tip folcloric. O facem cu atît mai mult cu cît autoarea înclină spre punctul de vedere al lui Leo Spitzer, care identifica „originea în limba vorbită a stilului indirect liber" şi „raporturile acestui procedeu cu vorbirea populară" (p. 34) [3].

Un rezumat în limba franceză, o anexă cuprinzînd verbe de tip *dicendi* în limba română şi o bogată bibliografie asupra problemei completează studiul Mihaelei Mancaş. Ne permitem să semnalăm autoarei articolul lui V. Voloşinov, *K istorii form vyskazyvanija v konstrukcijah jazyka*, în vol. *Readings in Russian Poetics*, Ann Arbor, 1962, care poate oferi sugestii interesante pentru un studiu al funcţiei *citatului* în naraţiune (problemă tratată succint în subcapitolul *Caracteristici lexicale*, p. 107—108) ca şi lucrările lui Boris Uspenski orientate asupra formelor compoziţionale [4].

Stilul indirect liber în româna literară de Mihaela Mancaş este o lucrare ce vine nu numai în completarea descrierii limbii române, aşa cum arătam la începutul acestei recenzii, dar o face — şi sperăm că am reuşit să demonstrăm aceasta — de pe poziţiile cele mai moderne ale lingvisticii şi teoriei literare, adică în spiritul *integrării* studiului artei cuvîntului.

Cezar Tabarcea

DANIELA POENARU, *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Muzeul judeţean Dîmboviţa, Tîrgovişte, 1973, 341 pag.

După apariţia, în 1944, al celui de-al patrulea volum din monumentala *Bibliografie românească veche*, iniţiată de Ion Bianu, volum care conţine adăugiri şi îndreptări publicate de Dan Simonescu, au mai ieşit la iveală numeroase semnalări fie de cărţi vechi româneşti necunoscute pînă atunci, fie exemplare mai complete, tiraje noi, informaţii suplimentare despre cărţile înregistrate sau menţionate sumar în BRV. Toate aceste noi contribuţii, fiind publicate de regulă în reviste puţin accesibile, dispersate pe o mare întindere de timp, erau folosite cu mare greutate de specialişti şi, uneori, ignorate. Propunîndu-şi să le prezinte în întregime, într-un volum de sine stătător, o *addenda* a vechii *Bibliografii româneşti vechi*, Daniela Poenaru — ea însăşi autoare a numeroase contribuţii de acest gen —

[3] Cf. capitolul *Încheiere*, p. 172, din cartea recenzată.

[4] Cf. B. Uspensky, *Study of Point of View: Spatial and Temporal Form*, Urbino, 1973, fragment dintr-un volum avînd ca obiect structura textelor literare.

a împlinit o necesitate stringentă a studiului ştiinţific al vechilor texte româneşti, oferind o lucrare utilă nu numai bibliografilor şi istoricilor culturii, ci şi lingviştilor şi istoricilor literari. Autoarea, ca şi editorul cărţii — Muzeul judeţean Dîmboviţia — merită de aceea toată stima pentru entuziasmul şi priceperea cu care au încercat să suplinească o lacună, pe care ne aşteptam să o vedem împlinită de fapt de specialiştii Bibliotecii Academiei şi de Editura, Academiei.

De o incontestabilă utilitate practică, cum spuneam, lucrarea de faţă nu este scutită însă de lacune, asupra cărora ne vom opri pe scurt în cele ce urmează. Prima dintre ele, importantă pentru o lucrare de acest gen, ni se pare indiferenţa autoarei faţă de problema transcrierii textului chirilic, problemă asupra căreia nu se opreşte nici un moment în scurta *Notă asupra ediţiei* care deschide volumul. Urmînd modelul *Bibliografiei româneşti vechi*, autoarea dă un titlu prescurtat uneori, în vedeta fişei bibliografice, după care urmează pagina de titlu întreagă, în caractere chirilice (scrisă de mînă, din nefericire, şi nu foarte lizibil). Cum autoarea dă uneori şi fotocopia paginii de titlu, putem compara originalul cu titlul (vedeta) şi cu transcrierea sa. Sub nr. 13, la p. 17, este înregistrat astfel un *Ceasoslov*, pe care vedeta îl scurtează în *Ceaslov*, iar transcrierea paginii de titlu, în treisprezece rînduri, ne oferă două greşeli : лѣт în loc de лѣть şi їеремїа în loc de їеремїѧ (la p. 98: Бꙋкꙋрешти în loc de Бꙋкꙋрещи). Pentru un bibliograf sînt, desigur, amănunte fără importanţă, dar pentru un filolog? Asemenea scăpări, nu multe în materialul pe care l-am putut confrunta, aruncă însă îndoiala asupra restului, mai ales asupra transcrierii textelor mai ample, a prefeţelor unor tipărituri pe care, tot asemenea lui Bianu, autoarea le reproduce.

Mai sînt pe alocuri menţiuni bibliografice de adăugat şi corectări de amănunt de făcut. Astfel, la p. 54 se menţionează o „Gramatica italo-valachia" apărută la Blaj, care este desigur o *Grammatica italo-valachica* ; la trimiterile la articolele lui Z. Pîclişanu şi B. Theodorescu trebuie adăugat însă şi Iorga, cu *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, 1901, p. 410, care citează o altă informaţie dintr-o scrisoare a lui I. Dévai, din 29 oct. 1771 („Quaedam grammatica italico-valachica, quae perfecte nondum est finita"), anterioară informaţiei pe care se baza Pîclişanu. La p. 247—248, autoarea citează volumul *Poezii noo* (în vedeta sa : *Poezii nouă*), pe care o cunoaşte din copia fotografică de la Biblioteca Academiei. Nu se face însă nici o trimitere la bogata bibliografie a cărţii şi a autorului ei (I. Cantacuzino), neidentificat de autoare, adică la studiile lui G. Ivănescu, N. A. Ursu etc., intrate de mult în bibliografia obligatorie a istoriei literaturii române din secolul al XVIII-lea. Şi de unde are autoarea informaţia că volumul a apărut în 1795, cînd foaia de titlu nu poartă nici o dată? Faţă de aceste erori, simple neconcordanţe ca trimiterea la Biblioteca „Vasil Kolarov" din Sofia (la p. 96) şi apoi (la p. 167) la Biblioteca „Kiril şi Metodiu", ambele fiind de fapt aceeaşi instituţie, cu vechiul şi cu actualul nume, nu mai au nici o importanţă.

Nu ne este clar apoi de ce este introdus în bibliografie ziarul „Courrier de Moldavie" (1790), înregistrat în *Publicaţiile periodice româneşti*, tom II, p. 778, şi dacă este citat acesta, după criterii care ne scapă, de ce nu şi „Fama Lipschii" (1827), care acolo lipseşte? În orice caz, la bibliografia ziarului „Courrier de Moldavie" trebuia citat, în afara studiului lui Dan Simonescu, şi cel al lui C. Ciuchindel („Limbă şi literatură", II, 1956). De fapt aici ajungem la o altă lipsă a *Contribuţiilor* Danielei Poenaru, inexplicabilă pentru noi : autoarea nu cunoaşte şi nu foloseşte întinsa contribuţie a filologilor la discutarea problemelor de istorie a cărţii româneşti vechi. Parcurgerea lucrării sale ne-a convins că autoarea nu foloseşte nici unul din numeroasele studii publicate în ultimele două decenii în „Limba română" sau „Limbă şi literatură" de cercetători ca Al. Mareş, I. Gheţie, L. Demény, G. Ţepelea, Tr. Cantemir, I. Nicola, C. Economu, T. Roşu etc. şi din această cauză numeroase precizări sau semnalări de lucrări necunoscute (datarea *Slujbenicului* braşovean de la cca 1569, noi date despre activitatea lui Coresi şi a fiului său, un tiraj necunoscut al *Alexăndriei* din 1794, enciclica anticarbonară (tipărită la Buda,

1824), primul calendar sibian din 1793, precizări în legătură cu *Floarea Darurilor* din 1700 etc. etc.) rămîn în afara cercetării sale, fapt care o privează de caracterul exhausiv către care aspira.

Merituoasă prin intenție și utilă pînă la apariția unei veritabile completări a *Bibliografiei românești vechi*, lucrarea Danielei Poenaru nu își împlinește cu adevărat rolul pe care și-l asumase, însă va facilita altora o sarcină — după cîte am văzut — dificilă.

Mircea Anghelescu

ALEXANDRINA NOVAC și IANCU COLEAȘĂ, *Culegere de fraze analizate sintactic*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973

Într-un articol anterior[1] am ridicat problema manualelor preparatorii, arătînd că, pentru a-și atinge scopul, ele trebuie să prezinte soluții necontroversate, conforme cu punctul de vedere al *Gramaticii* Academiei și al manualelor școlare, soluții pe care elevul să le poată prezenta liniștit la examene, știind că ele sînt obligatorii și pentru comisia de examinare. Opiniile personale ale autorilor, totdeauna bine venite, trebuie prezentate numai în lucrările de specialitate, spre a fi avute, eventual, în vedere la o nouă ediție a *Gramaticii* Academiei. Nu este îngăduit, cu alte cuvinte, ca, în manualele preparatorii destinate candidaților, să se prezinte soluții care vin în contradicție cu punctul de vedere al *Gramaticii* oficiale.

Ne aflăm acum din nou în fața unui manual preparator. El se intitulează *Culegere de fraze analizate sintactic*, autori fiind Alexandrina Novac și Iancu Coleașă (Editura didactică și pedagogică, București, 1973). Lucrarea este destul de voluminoasă, are 375 de pagini, și prezintă un număr impresionant de fraze analizate drept model (712). Ea se adresează, ca și celelalte lucrări anterioare, atît elevilor cît și profesorilor de limbă română; însă, de astă dată, tonul cu care se prezintă soluțiile este mai puțin prezumțios, invitîndu-ne chiar la replică, în cazul unor „fapte sintactice a căror interpretare e mai dificil de realizat și care, în orice caz, lasă loc pentru mai multe interpretări".

Să răspundem deci la această invitație și să examinăm cu atenție lucrarea. Din capul locului, trebuie să subliniem faptul că, față de numărul mare de fraze analizate, numărul abaterilor de la punctul de vedere al *Gramaticii* oficiale este mult mai redus decît în manualele anterioare. Totuși, ele nu trebuie trecute deloc cu vederea, mai ales că, pe alocuri, se strecoară și unele contradicții, și chiar erori de analiză, din cele mai supărătoare.

Începem cu unele probleme de ordin general.

În problema conjuncției și a locuțiunilor conjuncționale, esențială pentru analiza frazei, autorii prezintă, fără nici un fel de explicații, soluții cu totul personale, care pun, de la început, sub semnul întrebării, utilitatea lucrării. În capitolul introductiv, intitulat *Îndrumări*, ni se prezintă, într-adevăr, o listă de *elemente relaționale*, în care figurează și unele „conjuncții" și „locuțiuni conjuncționale" cu totul inedite, nerecunoscute ca atare nici de *Gramatica* Academiei, nici de alte gramatici românești.

Astfel, este trecut printre conjuncții pronumele nehotărît *fiecare*, deși este știut că numai pronumele nehotărîte derivate din pronume relative cu ajutorul prefixului *ori* (*oricare, oricine, oricît*) pot avea și valoare de conjuncție subordonatoare.

[1] N. Anghelescu Temelie, *Gramatica limbii române și pericolul unor manuale preparatorii*, în LR, XX, 1971, nr. 6, p. 609—614.

Într-o situaţie similară se află şi grupul de cuvinte *tot ce*, considerat locuţiune conjuncţională. Este cert însă că pronumele relativ *de* nu face decît să introducă o propoziţie atributivă, prin care se identifică pronumele nehotărît *tot* din regentă ; *spune tot (ce ştii)*. În sprijinul soluţiei lor, autorii invocă autoritatea *Dicţionarului limbii române moderne*, unde grupul *tot ce* ar fi considerat expresie. Am examinat însă cu atenţie acest dicţionar şi n-am găsit nicăieri o astfel de menţiune ! Dar chiar dacă ar exista, încă nu am avea dreptul să tragem de aici concluzia că ne aflăm în faţa unei locuţiuni conjuncţionale, deoarece nu orice expresie este *ipso facto* locuţiune. Opinia autorilor rămîne cu totul personală şi, desigur, derutantă pentru candidaţii care se orientează după ea.

La fel de personală rămîne şi opinia după care adverbul de restricţie *numai* ar avea valoarea unei conjuncţii subordonatoare prin care se introduce o propoziţie circumstanţială de excepţie. Iată şi fraza 171, în care autorii cred că găsesc o astfel de subordonată : *toţi şi toate din toată întinderea cuprinsului împărăţiei erau fericiţi şi mulţumiţi că au scăpat de procletul de smeu, numai fraţii cei nemulţumitori trăsneau şi bufneau de ciudă* ... Ultimele două propoziţii sînt, evident, principale, cu nuanţă de excepţie, coordonate, prin juxtapunere, cu prima. Autorii le consideră însă, greşit, subordonate, argumentînd că „*numai* este adverb de mod de restricţie sau exclusivitate, sinonim cu *decît*".

În realitate, aceste două adverbe nu sînt sinonime, ci *antonime*, fiind folosite în situaţii diferite şi opuse. *Numai* este folosit cînd verbul este pozitiv, iar *decît*, cînd verbul este negativ. Numai corelat cu adverbul de negaţie *nu* care însoţeşte verbul, adverbul negativ *decît* capătă sensul pozitiv al adverbului *numai*.

Dar, chiar dacă aceste două adverbe ar fi sinonime din punct de vedere lexical şi chiar dacă *decît* ar fi totdeauna conjuncţie (ceea ce nu e cazul), încă n-am fi îndreptăţiţi, numai pentru aceasta, să le tratăm la fel, din punct de vedere morfologic şi sintactic. Sinonimia lexicală nu coincide perfect cu sinonimia sintactică. Părţile de vorbire sinonime pot avea valenţe şi funcţiuni diferite.

De asemenea, nici faptul că, uneori, prin conţinutul lor, propoziţiile coordonate exprimă şi o nuanţă circumstanţială, nu ne îndreptăţeşte să le considerăm subordonate din punct de vedere sintactic. Acest lucru este arătat foarte clar în *Gramatica* Academiei : „Propoziţiile coordonate nu depind una de alta din punct de vedere formal, dar ca înţeles nu sînt independente. Se poate spune că totdeauna propoziţiile coordonate sînt interdependente, prin legătura făcută de vorbitor între acţiunile propoziţiilor respective, iar în afară de această interdependenţă generală, între numeroase propoziţii coordonate există raporturi de sens din categoria subordonării" [2]. Vorbind apoi despre coordonarea prin juxtapunere, tot *Gramatica* Academiei spune : „Bineînţeles, nuanţele de subordonare ale unor asemenea propoziţii trebuie remarcate, aşa ca şi la propoziţiile legate prin conjuncţii"[3]. Este chiar cazul nostru, unde propoziţia care începe cu adverbul *numai* este coordonată prin juxtapunere cu precedenta, exprimînd totodată şi o nuanţă de excepţie. Opinia contrară a autorilor rămîne, deci, cu totul personală.

La fel de personală este şi opinia care consideră grupul de cuvinte *afară de cazul cînd* locuţiune conjuncţională subordonatoare prin care se introduce tot o propoziţie subordonatoare de excepţie. În realitate, aci ne aflăm în faţa unui *complement* de excepţie (*afară de cazul*), urmat de o atributivă de identificare a substantivului *cazul* din componenţa complementului. Situaţia acestui complement de excepţie este identică cu aceea a complementelor condiţionale *în cazul, în ipoteza, în eventualitatea, cu condiţia* etc., despre care *Gramatica* Academiei spune că „pot fi urmate şi de propoziţii atributive introduse prin *că, să* sau *cînd*"[4]. Iar în altă parte precizează : „îmbinările *în cazul că, în cazul cînd, în cazul în care, cu condiţia (că) să, în eventualitatea că, în ipoteza că* nu sînt locuţiuni conjuncţio-

[2] GLR, II [2], p. 231.
[3] GLR, II[2], p. 233.
[4] GLR, II[2], p. 196.

nale şi nu introduc propoziţii condiţionale"[5]. Şi este firesc să fie aşa, din moment ce substantivul din cadrul complementului este *articulat*, avînd nevoie de un atribut sau de o atributivă, pentru concretizare.

Dacă în cazurile de mai sus autorii merg pe drumul creării de conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale noi, în altele ei merg pe un drum invers, ignorînd prezenţa în frază a unor conjuncţii subordonatoare certe. Astfel, în fraza 381 : *te face să nădăjduieşti dacă nu pentru tine, cel puţin pentru urmaşii tăi, o lume mai bună*, autorii ignorează prezenţa conjuncţiei *dacă*, datorită căreia fragmentul *dacă nu pentru tine* constituie o propoziţie subordonată condiţională, eliptică de predicat, şi nu o parte de propoziţie, cum este considerată greşit în *Culegere*. Greşeala se repetă şi în fraza 425 : ... *prin urmare în loc de două săptămîni, acum poate să fie închis două luni, dacă nu şi mai mult*, unde este ignorată propoziţia condiţională : *dacă nu şi mai mult*.

Situaţia acestor propoziţii condiţionale este identică cu aceea a propoziţiilor concesive introduse prin conjuncţia *deşi*, eliptice de predicat sau cu predicatul nominal exprimat numai prin numele predicativ (de exemplu *deşi despărţite, lucrurile au unire*), despre care *Gramatica* Academiei spune că, deşi au aparenţa unor părţi de propoziţie, ele sînt totuşi propoziţii, deoarece „prezenţa conjuncţiei subordonatoare este un indiciu că aceste construcţii nu sînt părţi de propoziţie..."[6].

Autorii sînt, dealtfel, şi ei de aceeaşi părere, însă... în alte fraze. Într-adevăr, în fraza 328 : ... *şi înţelese că dacă nu fata lui, apoi alta din sat va fi notărăşită*, fragmentul *dacă nu fata lui* este considerat, corect, propoziţie condiţională. De unde să ştie însă un începător care din cele două soluţii contradictorii este cea bună?

O altă problemă de ordin general, în care autorii adoptă o poziţie personală este aceea a legării subordonatelor. În cele mai multe cazuri, ei leagă subordonatele de propoziţiile imediat precedente, fără să ţină seamă de faptul că altele sînt regentele lor. Astfel, în fraza 229 : ...*nu puteau să mănînce din pom mere coapte, căci... venea oarecine şi le mînca*, propoziţiile cauzale sînt legate de propoziţia directă *să mănînce*, imediat precedentă, deşi este cert că determinarea cauzală se referă la *regenta* completivei directe, *nu puteau*. Cu alte cuvinte, cele două cauzale nu arată din ce cauză *să mănînce*, ci din ce cauză *nu puteau să mănînce*. Efectul cauzelor respective nu este deci un fapt pozitiv, realizabil, ci un fapt negativ, real.

În fraza 240 : *dar mai ales dacă are gusturi răsfăţate, el o să se plîngă că nu i-ai dat mezelicuri şi trufandale*... găsim un alt soi de legare greşită. Anume, propoziţia : *că nu i-ai dat mezelicuri şi trufandale*, care este completivă indirectă subordonată propoziţiei *o să se plîngă*, este legată de propoziţia condiţională *dacă are gusturi răsfăţate*, cu care nu are nici un fel de raport sintactic. Această legare apare cu atît mai curioasă, cu cît regenta completivei indirecte este imediat precedentă. Explicaţia acestei erori este că propoziţiile nu sînt numerotate după ordinea de succesiune a predicatelor, cum este logic şi firesc[7], ci după ordinea de apariţie a altor elemente din propoziţie.

Eroarea se repetă şi în alte cazuri. Astfel, în fraza 242 : ... *sculîndu-se ca să scuture gunoiul din sîn, uită de ouăle vulturului ce lunecară de pe genunchi*..., propoziţia atributivă *ce lunecară* ... nu este legată de propoziţia în care se află substantivul regent *ouăle*, ci de propoziţia finală *ca să scuture gunoiul din sîn*, cu care nu are nici un raport sintactic.

Să fie oare asemenea legări în schemă cele mai recomandabile metode de analiză gramaticală?

Dar nu numai în problemele de ordin general autorii adoptă soluţii personale.

Astfel, ei ignorează, pur şi simplu, existenţa finalelor introduse prin conjuncţia *de*. În capi-

[5] GLR, II[2] p. 322.
[6] GLR, II[2], p. 329.

[7] Numerotarea propoziţiilor după numărul predicatelor este recomandată şi de prof. Ion Diaconescu, într-un articol consultativ publicat în revista „Limbă şi literatură pentru elevi" din 1973, nr 2, p. 20 : „Se va avea grijă ca propoziţiile să fie prezentate după ordinea de succesiune a predicatelor şi nu a altor elemente".

tolul rezervat acestor circumstanţiale, nu ni se prezintă nici un singur exemplu de acest fel. În schimb, în alte capitole, finalele cu *de* sînt considerate, toate, propoziţii principale, legate de principalele precedente tot prin conjuncţia *de*, considerată însă copulativă. Iată cîteva exemple : *du-te îndată de-mi adu* (fraza 269) : *du-te la boier de-i spune* (fraza 275) ; *boierii au pus mînă de la mînă de i-au ferchezuit frumos şi i-au îmbrăcat la fel* ... (fraza 287). Finala cu *de* este însă bine cunoscută de elevii şcolii generale. Ea figurează în cartea de clasa a VIII-a, însoţită şi de un exemplu : *„el trimite o ceată de cuprinde şi sfărîmă cetatea Brăila"*, iar în anul 1969, o astfel de finală a figurat în fraza dată spre analizare la examenul de admitere în clasa a IX-a : *„Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă"*.

Ce să mai înţeleagă candidaţii de atunci cînd văd că, acum, la intrarea în facultate, li se recomandă o altă soluţie decît aceea care a fost bună la intrarea în liceu ?

O altă subordonată ignorată de autori este propoziţia apozitivă. Astfel, în fraza 376 : ... *atît ne taie capul, că omul la vînătoare... nici nu prinde de veste* ..., propoziţia *că omul ... nu prinde de veste* este considerată completivă directă, deşi ea este, categoric, apozitivă, precizînd înţelesul pronumelui nehotărît *atît*, cu funcţiune de complement direct în regentă. Eroarea se repetă şi în fraza 496 : *atît ştiu numai, că am auzit...*

Autorii au făcut deci greşeala de a atribui subordonatei funcţiunea sintactică a cuvîntului regent.

În alte fraze, completivele directe sînt considerate greşit circumstanţiale. Astfel, în fraza 174 : ... *nu mai vrea decît s-o vadă*, propoziţia *decît s-o vadă* este considerată greşit circumstanţială de excepţie, deşi ea este, categoric, completivă directă, arătînd *obiectul* direct al acţiunii exprimate prin verbul tranzitiv (*nu*) *vrea*. Adverbul de restricţie *decît* nu face decît să sublinieze caracterul *exclusiv* al acestei completive directe, fără să-i schimbe funcţiunea sintactică. Situaţia este identică cu aceea a propoziţiilor condiţionale, despre care *Gramatica* Academiei spune : „cînd este necesar să se sublinieze caracterul exclusiv al condiţiei în care se îndeplineşte acţiunea regentei, propoziţia condiţională poate fi precedată de un adverb restrictiv ca *numai, doar*, negativ *decît;* aceste adverbe nu fac parte din structura elementului introductiv"[8].

Confundarea completivei directe cu circumstanţiala de excepţie mai scoate însă la iveală şi eroarea de a se fi neglijat faptul că o circumstanţială de excepţie este de neconceput fără prezenţa în regentă a *termenului la care se referă excepţia*, în speţă a pronumelui negativ *nimic*, însoţit eventual de pronumele nehotărît *altceva: nu mai vrea nimic altceva decît s-o vadă*. În atare caz pronumele negativ *nimic* îndeplineşte, el, în regentă, funcţiunea de complement direct, iar propoziţia subordonată nu face decît să exprime excepţia referitoare la acest complement.

O confuzie similară întîlnim şi în alte fraze. Astfel, în fraza 270 : *n-a plecat decît după ce s-a încredinţat...*, este confundată cu circumstanţiala de excepţie o propoziţie temporală, iar în fraza 175 : *elementele primite din substrat nu devin esenţiale decît dacă au fost adoptate şi generalizate*, este confundată o condiţională.

În fraza 328 : *ele se întorc de la groapă făcînd să răsune aerul de cîntări vesele* ... propoziţia *să răsune aerul* ... este considerată greşit predicativă suplimentară, deşi ea este, categoric, completivă directă, subordonată verbului tranzitiv *făcînd*, care îndeplineşte, în regentă, funcţiunea de element predicativ suplimentar.

Autorii au atribuit deci şi aici propoziţiei subordonate funcţiunea sintactică a elementului regent.

Nici atributivele nu sînt scutite de interpretările personale ale autorilor. Astfel, în fraza 213 : ... *Pisicuţa care în mişcări avea agerimea gîndului ... o şi înşfăcă* ..., propoziţia *care avea agerimea gîndului* este considerată cauzală, deşi ea este, categoric, atribuitivă, cel mult cu nuanţă cauzală. Autorii neglijează amănuntul că în limba română cauza-

[8] GLR II[2], p. 323.

lele nu pot fi introduse, ca în limba latină, printr-un pronume relativ.

În fraza 215 ... *acum e rîndul ei să se privească*, propoziția *să se privească* este considerată greșit completivă indirectă, deși ea este, categoric, atributivă de identificare, față de substantivul articulat *rîndul*, din regentă. Eroarea este însoțită și de o inconsecvență, deoarece în fraza 228... *acum e rîndul meu să mă las în prăpastie*, subordonata nu mai este considerată indirectă, ci circumstanțială de relație !

Nici noțiunile de subiect și predicat nominal nu sînt scutite de interpretări eronate. Astfel, autorii consideră că în fraza 245 : ...*nu mi-ar fi fost ciudă și necaz*..., sînt două propoziții, deși în realitate nu este decît una singură, cu subiect multiplu : *ciudă* și *necaz*, iar în fraza 480 :... *popoarele își vor da seama cît de absurd și de primejdios e*..., consideră de asemenea că fragmentul *cît de absurd și de primejdios e* este format din două propoziții, deși, în realitate, el este format din una singură, cu numele predicativ multiplu : *absurd și primejdios.*

În alte cazuri, eroarea este inversă : două propoziții sînt considerate una singură. Astfel, în fraza 263 :... *începură să se creadă puși la popreală fără să știe pentru ce*..., autorii nu observă că pronumele relativ *pentru ce* are valoare de conjuncție subordonatoare, introducînd o propoziție completivă directă, cu predicatul subînțeles : *pentru ce (sînt puși la popreală)* și, în consecință, consideră greșit că fragmentul *fără să știe pentru ce* constituie o singură propoziție.

Erori găsim și în privința soluționării subiectivelor. Astfel, în fraza 593 : *vorba e că nu știe* ..., propoziția *că nu știe*, este considerată subiectivă, deși ea este, categoric, predicativă, deoarece predicatul nominal incomplet al propoziției regente are drept subiect substantivul articulat *vorba*, pe care propoziția predicativă nu face decît să-l identifice.

Dealtfel, chiar autorii adoptă această soluție ...însă în fraza 601 : *adevărul e că dificultatea unei traduceri crește*..., unde propoziția subordonată este considerată, corect, predicativă.

Deci, iarăși două soluții care se contrazic !

Întîlnim apoi erori și în privința soluționării modalelor. Astfel, în fraza 184 : ... *dar țin să afirm că ... după cît am înțeles ... orice om cu viață interioară trebuie*..., propoziția *după cît am înțeles* este considerată circumstanțială de relație, deși ea este, categoric, modală, exprimînd conformitatea cantitativă a acțiunii regente cu faptul înțeles de vorbitor. Modelul ei îl găsim în *Gramatica* Academiei : *din cîte am auzit spunîndu-se, era un timid*[9]. Ca să fie circumstanțială de relație, o propoziție subordonată trebuie să exprime o *limită* a acțiunii regente și nu *conformitatea* ei cu altă acțiune, reală sau închipuită.

În fraza 283 : ... *de-abia îl țineau picioarele de trudit ce era*, autorii săvîrșesc o altă eroare : consideră propoziție modală întregul fragment *de trudit ce era*, deși este cert că adjectivul *trudit*, precedat de prepoziția *de*, este complement circumstanțial de cauză în regentă iar propoziția modală *ce era* nu face decît să sublinieze existența și funcțiunea acestui adjectiv.

Un alt capitol neglijat de autori este acela al incidentelor. Astfel, în fraza 322 : ... *nu știu zău ce-ți mai rămîne*..., interjecția *zău*, care constituie, în mod categoric, o propoziție incidentă, este inclusă, ca parte de propoziție, în regentă. Tot astfel în fraza 356 : ... *într-un tîrziu are să-mi pară rău poate*, este inclus în regentă adverbul predicativ *poate*, care constituie, de asemenea, o propoziție incidentă, întrucît exprimă îndoiala vorbitorului privitor la cele spuse în comunicarea principală.

În fraza 185 : ...*autorul este un anxios preocupat de ceea ce este determinant într-un destin*..., propoziția *de ceea ce este determinant* ... este considerată completivă de agent, deși ea este, categoric, indirectă, deoarece arată obiectul indirect al unei stări sufletești și nu pe autorul unei acțiuni. *Preocupat* este aici adjectiv calificativ și nu participiu cu sens pasiv, ca să poată avea complement de agent.

O altă eroare de analiză pe care o semnalăm în încheiere este aceea din fraza 319 :... *ca să*

[9] GLR, II[2], p. 307.

aibă cu ce-şi scoate casa din iarnă ..., unde fragmentul *cu ce-şi scoate casa din iarnă* este considerat propoziţie completivă directă, deşi el este, în realitate, un complement direct dezvoltat, exprimat printr-o construcţie relativă infinitivală. Verbul *(a) scoate*, aflat la un mod nepersonal, nu poate fi predicatul unei propoziţii.

Este mai mult ca sigur că mare parte din erorile semnalate mai sus se datoresc lipsei de atenţie. Autorii vorbesc chiar, în prefaţa lucrării, despre posibilitatea unor „inevitabile lipsuri".

Adevărul este însă că, în astfel de lucrări, lipsurile nu sînt nici inevitabile, nici admisibile.

Să sperăm că la o nouă ediţie ele vor dispărea definitiv. Lucrarea este prea serioasă în rest, ca să nu merite o astfel de atenţie.

N. Anghelescu Temelie

Limbile moderne în şcoală, vol. I, 1972, 195 p. ; vol. II, 1972, 170 p.

Editată sub egida Societăţii de ştiinţe filologice din R. S. România, culegerea *Limbile moderne în şcoală* este la cel de-al doilea număr al său. Continuînd tradiţiile începute de *Limbile străine în şcoală*, publicaţia de care ne ocupăm îşi propune drept scop prezentarea celor mai noi puncte de vedere existente în didactica limbilor moderne şi confruntarea unor opinii privind perfecţionarea neîncetată a predării acestor discipline. Adresîndu-se, în egală măsură, profesorilor de limbi moderne din învăţămîntul de cultură generală, cel liceal şi cel superior, volumele apărute abordează probleme legate de pregătirea specialiştilor şi a profesorilor de limbi străine, precum şi modalităţile de predare a acestor limbi în învăţămîntul de toate gradele.

Materialele apărute în cele două volume sînt grupate în următoarele rubrici : *Aspecte teoretice, Metodica predării limbilor moderne, Analize de text* (ultima rubrică lipseşte din primul volum), la care se adaugă recenziile şi cronicile.

Este vădită preocuparea colectivului de redacţie pentru problemele lingvistice de interes general. Astfel, în articolul *Metode moderne în cercetarea lingvistică* (vol. II, p. 20—33), Eugenia Ieremia trece în revistă principalele tendinţe şi metode existente în lingvistica actuală. Oprindu-se asupra analizei lingvistice prin utilizarea variantelor şi a invariantelor, asupra metodei substituţiei şi a celei distributive, relatînd pe larg analiza în constituenţi imediaţi, autoarea aduce un variat şi interesant material ilustrativ, demonstrînd avantajele acestor metode moderne de cercetare.

Analizînd problema dihotomiei „limbă scrisă — limbă vorbită", Ion Brăescu, în articolul *Ce variantă a limbii să predăm?* (vol. I, p. 13—19), ajunge la concluzia că, în procesul de studiere a unei limbi străine, locul întîi îl ocupă limba vorbită. După însuşirea limbii uzuale se poate trece la cea de-a doua etapă — cea a studierii limbii literare. Stăpînirea unei limbi străine se realizează deci prin grefarea limbii literare pe trunchiul limbii uzuale.

Adrian Nicolescu studiază problema prepoziţiilor şi a postpoziţiilor limbii engleze în articolul *Aspectul deictic al codului lingvistic ca reflectare a raportului plan concret — plan abstract în engleza contemporană* (vol. II, p. 13—19). Autorul studiului demonstrează că, în limba engleză, codul lingvistic abundă în semne marcate deictic care solicită analizatorul vizual şi care se situează în planul real - concret al mesajului lingvistic. Acest lucru se realizează cu ajutorul unor functori

marcați deictic în clasa cărora cea mai mare pondere o au prepozițiile (*on, to* ș.a.) și postpozițiile (*up, down* ș.a.).

Pornind de la dihotomia saussuriană „langue — parole", Tatiana Maliță, Edith Tauberg și S. Vaimberg, în studiul *Distincția limbă — vorbire în perspectiva lexicografiei bilingve* (vol. I, p. 26—31), ajung la concluzia că dicționarele bilingve existente, deși foarte utile, nu sînt suficiente pentru însușirea unei limbi străine. Autorii pledează pentru elaborarea unor lucrări lexicografice bilingve care ar facilita asimilarea limbilor moderne, lucrări cum ar fi: dicționare analogice, frazeologice, de sinonime, de îmbinări de cuvinte ș.a.

Problemele valorilor formelor verbale ale verbului englez sînt tratate în articolul *Valoarea expresivă a formelor verbale continue* de Elena Bâră (vol. I, p. 40—51). Relevînd frecvența formelor verbale continue în engleza contemporană, autoarea demonstrează, printr-un număr impresionant de exemple, că formele verbale în discuție, pe lîngă sensul gramatical obișnuit (durata limitată, continuitatea, temporaritatea acțiunii etc.), au de multe ori variate și multiple implicații semantice, precum și funcții stilistice, ceea ce le conferă o deosebită expresivitate și o frecvență tot mai mare, mai ales în varianta vorbită a limbii engleze.

Dintre articolele care tratează probleme teoretice generale ale limbilor moderne mai pot fi amintite: *Locul vocabularului tehnico-științific în însușirea lexicului limbii franceze* de Maria Brăescu (vol. I, p. 75—81), *Problema calculului lingvistic în școlile cu limba de predare maghiară* de Emese Kis (vol. I, p. 63—68), *Literatura, mijloc de predare a limbilor străine* de Mihai Bogdan (vol. I, p. 52—55) ș.a.

Articolele consacrate metodicii predării limbilor moderne abordează fie probleme metodologice de interes general, fie aspecte particulare ale predării limbilor engleză, franceză, germană, rusă și maghiară, relevîndu-se particularitățile și dificultățile însușirii acestor limbi de către elevii și studenții români.

O serie de articole prezintă rezultatele aplicării celor mai moderne mijloace tehnice în predarea limbilor străine: *Folosirea laboratorului audio-vizual la liceul „Gh. Șincai" din București* de Felicia Haica (vol. II, p. 91—103), *Desfășurarea unor lecții în laboratorul complex audio-vizual* de Alexandru Roman (vol. II, p. 104—109), *Aspecte psiho-lingvistice și metodice privind utilizarea tehnicilor moderne în predarea limbilor străine* de Simion Morărescu (vol. I, p. 83—91). În ultimul articol citat se descrie îmbinarea mijloacelor tehnice moderne cu una dintre cele mai tinere ramuri ale lingvisticii aplicate — psiholingvistica.

În paginile celor două volume de care ne ocupăm și-au mai găsit loc articole care tratează problemele metodologice ale foneticii (*Marginalii la o anchetă de fonetică aplicată* de Țipa Andrei și Zinaida Stere, vol. I, p. 104—110), ale lexicului (*Asupra unor dificultăți în însușirea lexicului limbii ruse* de Zinaida Stere și Aurelia Brașoveanu, vol. II, p. 69—76), ale morfologiei (*Exprimarea raporturilor de posesie în limbile franceză și română* de Teodora Cristea, vol. II, p. 51—60), ale sintaxei (*Formule interogative și imperative la lecția de limba franceză* de Ruxandra Gârniceanu-Tânjală, vol. II, p. 110—117). Spațiul restrîns al acestei prezentări nu ne permite trecerea în revistă a întregii game de probleme cuprinse în volumele recenzate.

În încheire, ne permitem să facem cîteva sugestii colectivului redacțional.

Ar fi de dorit să existe o consecvență în privința punerii în pagină a sumarului (noi optăm pentru cea din volumul al II-lea). Consecventă ar trebui să fie și ordinea limbilor în care se traduce sumarul.

Credem că s-ar putea acorda mai multă atenție studiilor contrastive dintre limba maternă și limbile moderne incluse în planul de învățămînt.

Culegerea *Limbile moderne în școală* se recomandă prin înaltul ei nivel științific, fiind utilă atît profesorilor de limbi străine, cît și filologilor în general.

Anatol Pedestrașu

JACQUES POHL, *L'homme et le signifiant*, Paris—Bruxelles 1972, 284 p.

Dedicată lui Marcel Cohen, cartea cu acest titlu a profesorului J. Pohl de la Universitatea din Bruxelles e formată dintr-o culegere de studii, parte din ele apărute anterior în volume omagiale sau reviste de specialitate. Diferite ca temă şi ca grad de tehnicitate, ele au în comun preocuparea pentru dezvăluirea unor aspecte mai puţin cercetate, axate pe raportul dintre semnificantul sonor al cuvîntului şi conţinutul lui psihic de gîndire paralogic sau infralogic, expresiv sau afectiv. Cele şase capitole ale lucrării includ, fiecare, un număr variabil de studii.

Primul capitol, *Enfances dans les langues*, pune în discuţie diferenţele de nivel de dezvoltare între limbi, explicabile prin diferenţe de grad de cultură între colectivităţile umane. Folosind o terminologie proprie, autorul deosebeşte pe glob limbi „native", fără scriere, aparţinînd unor populaţii mai apropiate de natură, şi limbi „elaborate", cu tradiţie literară. Comparaţia lor arată că între ele nu există o limită tranşantă, ci diferenţe de grad, constînd mai curînd în proporţia dintre trăsăturile „native" şi cele „elaborate".

Ca trăsături „native" autorul relevă numărul mic de cuvinte abstracte, gradul redus al economiei de material sonor (manifestat prin prezenţa unor foneme cu articulaţie complicată, semnificant mai lung la numerale etc.), proporţia mai mare de cuvinte onomatopeice, folosirea reduplicării cu valori gramaticale, persistenţa categoriilor intermediare între singular şi plural, trăsături comune numelui şi verbului, slaba dezvoltare a categoriei timpului, a articolului şi a subordonării.

Trăsăturile enumerate au fost citate şi de alţi autori ca fiind caracteristice limbilor puţin evoluate. Dar J. Pohl demonstrează caracterul lor „nativ" şi condiţionarea lor de un anumit nivel al gîndirii şi prin analiza pe care o face procesului de creolizare a unei limbi „elaborate" în condiţiile însuşirii ei de către o populaţie cu mentalitate predominant „nativă" şi care se soldează, între altele, prin introducerea unor consoane nazalizate, a unui număr mare de onomatopee, prin predominarea aspectului şi reducerea formelor temporale, parataxă. Totodată autorul evidenţiază trăsături de tip nativ în limbajul infantil, care se pare că repetă, în ritm accelerat, principalele faze din istoria limbilor. Completînd astfel cercetările lui R. Jakobson, care a pus în lumină acest fapt cu referire la constituirea sistemului fonologic la copil, J. Pohl adaugă o serie de trăsături care ar veni în sprijinul ideii că şi în cazul limbajului „ontogenia repetă filogenia". Astfel de trăsături sînt: lexic redus şi predominant concret, bogăţie de onomatopee, sistem fonologic sărac, diferenţiere incompletă a vocalismului, frecvente reduplicări, achiziţie tardivă a pluralităţii abstracte, a opoziţiei nume-verb, trecut-viitor, a articolului etc.

Privit în perspectiva istorică, numărul limbilor cu trăsături „native" e în continuă scădere, fie prin evoluţia lor progresivă spre faza de limbi „elaborate", fie prin substituirea lor de către limbile „elaborate". În timp ce numărul vorbitorilor de limbi „elaborate" e în continuă creştere în epoca noastră, procesele de creolizare au încetat. Autorul îşi argumentează în mod convingător concluzia potrivit căreia nu se poate vorbi în prezent de o egalitate absolută între limbi, aşa cum susţinuse, de exemplu, J. Vendryes, pentru care toate limbile sînt la fel de bune pentru că toate servesc în mod corespunzător necesităţile de comunicare ale colectivităţilor care le vorbesc. Astfel, răspunzînd lui E. Sapir care afirma (*Language*, 1921, cap. X) că în materie de limbă Platon merge alături de porcarul din Macedonia, J. Pohl scrie: „si le porcher de Macédoine marche avec le philosophe d'Athènes, ce n'est pas tout à fait du même pas, mais comme l'enfant qui trottine à côté de son père la main dans la main" (p. 46).

Pe aceeaşi distincţie (explicită sau implicită) dintre limbi „native" şi limbi „elaborate" se bazează şi cele trei studii incluse în al doilea capitol al cărţii sub titlul *A travers divers parlers*. Pe primul din ele, care urmăreşte raportul cantitativ dintre semnificant

şi semnificat l-am semnalat în recenzia volumului omagial René Fohalle (SCL, XXI, 1970, nr. 6, p. 701—705). Al doilea studiu sugerează o posibilă repartiţie a limbilor pe baza sistemului adverbelor de afirmaţie. În linii mari, limbile se împart în două grupuri în funcţie de felul în care vorbitorii sînt mai atenţi la raporturile sociale sau la realitatea faptelor expuse. În majoritatea limbilor europene judecata exprimată de adverb vizează direct faptul, în alte limbi forma răspunsului variază în raport cu interlocutorul şi cu formularea întrebării. Ultimul studiu se ocupă de numărul de foneme din diverse limbi. Studiul comparativ arată că se conturează o medie fonematică (25—45 foneme) destul de răspîndită. Limbile cu trăsături „native" se caracterizează fie prin inventar redus (ex. tahitiana 14) fie, dimpotrivă, prin inventar foarte bogat (ex. ubîha 85), fapt care îl duce pe autor la concluzia că tendinţa generală de evoluţie în fonetică constă în reducerea extremelor.

Al treilea capitol, intitulat *Langues éphémères*, include două studii asupra limbajului copiilor. Pe baza unor observaţii directe, J. Pohl aduce completări interesante la bibliografia privind imperfectul ca timp al ficţiunii. Iată concluziile sale: pentru a marca diferenţa de nivel între ficţiune şi viaţa reală şi pentru că „văd" ceea ce joacă ca pe o poveste, copiii (cu limba maternă franceza) folosesc timpuri „preludice", cu valori specifice — timpuri în -r — pentru ceea ce nu a început încă să fie executat în momentul jocului, şi timpuri trecute (îndeosebi imperfectul, simţit ca imperfectiv) pentru cazul contrar. Se semnalează totodată frecventa omitere a negaţiei *ne* (aproape total absentă pînă la 3 ani) şi treptata ei introducere şi fixare sub influenţa şcolii. Capitolul mai conţine un inventar bogat de exemple de etimologii populare şi atracţii paronimice — formaţii individuale, efemere, în domeniul lexical sau morfologic în vorbirea populară franceză din Bruxelles.

Al patrulea capitol al lucrării tratează despre formele reduplicării şi reprezintă o valoroasă contribuţie în domeniul morfologiei expresive. După ce trece în revistă principalele procedee de formare de noi cuvinte — atît creaţii intelectuale, conştiente cît şi creaţii afective, spontane — autorul se opreşte la analiza tipurilor de reduplicare în mai multe limbi, realizînd una din cele mai bogate şi mai sugestive cercetări în acest domeniu. Reduplicarea este analizată sub aspectul conţinutului şi al formei cuvintelor, al tipurilor de procedee şi al repartizării lor în diverse limbi. Nu lipsesc nici exemplele româneşti (de tipul *hodoronc-tronc, huzdup, hurduz burduz, harcea parcea*). Se pune în lumină valoarea expresivă a alternanţelor *hur-, hour-, bur-, bour-* în crearea de lexeme cu reduplicare.

Sub titlul *Signes sans syntaxe* sînt tratate, în al cincilea capitol al cărţii, două teme distincte. Prima se referă la caracterul expresiv al semnificantului verbal. Din punctul de vedere al autorului, expresivitatea este o tăsătură a limbajului (gestului, stilului) prin care un sentiment sau o senzaţie sînt exprimate cu un relief particular (p. 170). Expresivitatea semnificantului se realizează prin trăsături segmentale şi suprasegmentale, acestea din urmă definite negativ ca avînd drept sursă altceva decît selecţia sau topica fonemelor.

Între diversele aspecte ale expresivităţii frazei autorul se opreşte la interjecţie — frază în miniatură, cum i se spune în lucrare. Alături de interjecţia reflex (animală) există interjecţia simbolică, variată ca motivare psihologică şi ca aspect fonetic. Din punct de vedere semiotic diferenţa dintre ele e aceea dintre simptom şi semn. Mai mult decît la celelalte cuvinte sensul interjecţiei se dezvăluie în context cu ajutorul trăsăturilor suprasegmentale.

Expresivitatea elementelor segmentale se constituie în două tipuri principale: (a) endosemic (ludic), bazat pe jocuri de sunete (silabe), fără o corelaţie sonoră cu semnificatul; e vorba de reduplicarea non-imitativă (de tipul *papa, tata*), de semnificanţi fără semnificat (de tipul *tralala*), de secvenţe sonore folosite în jocuri de cuvinte şi lipsite de prima articulare; b) exosemic (imitativ), reprezentat de cuvinte onomatopeice, ideofone şi alte expresii iconice. Autorul insistă asupra clarificării ideii de imitaţie prin sem-

nificantul sonor, deosebind aici trei modalităţi: imitare a unui fapt non-lingvistic (ex. zgomot din natură); imitare a unui fapt de limbă sub aspectul lui sonor (ex. *barbaros*) sau al aspectului semantic, gramatical (aici imitare = preluarea din generaţie în generaţie a cuvintelor); imitare a unor fapte superficial lingvistice (de ex. a unui mod de a vorbi). Pe baza acestor criterii, la care se adaugă cel al caracterului permanent sau datat (creaţii spontane ad hoc), se realizează o clasificare sugestivă a faptelor de limbă cuprinse global şi nediferenţiat sub numele de cuvinte imitative.

Din punctul de vedere al percepţiei care le stă la bază, se disting imitaţii auditive — mai bine definite, ca unele care sînt în acord cu caracterul auditiv al limbajului — şi celelalte imitaţii, care evocă ritm, mişcare etc. Un loc special se acordă ideofonelor — cuvinte înrudite cu onomatopeele şi cu alte expresii iconice, specifice limbilor negro-africane (în special limbilor bantu), pe care alţi autori le-au numit „gesturi vocale", elemente cu rol predicativ (verbe sau adverbe), cu semnificant monosilabic sau reduplicat, cu rol evocativ şi sugestiv.

Al treilea studiu al capitolului tratează o problemă abordată de psihologi şi neglijată de lingvişti — problema rîsului. Pe J. Pohl îl interesează nu atît *de ce*, ci *în ce mod* un fapt de limbă devine declanşator al rîsului. Ontogenetic rîsul e anterior vorbirii. Fapt reflex la origine, el se transformă în acţiune conştientă, supusă interdicţiei şi voinţei. Autorul evidenţiază mai multe nivele ale rîsului. Principalele tipuri extreme formînd vîrfurile unui triunghi sînt: rîsul reflex, somatic, involuntar; rîsul intelectual, tăcut, invizibil; rîsul de politeţe, intelectual, nesincer, imitaţie voită a celui sincer. În raport cu limba, spune J. Pohl, „le rire mensonge est au rire franc ce que le substantif est à l'interjection" (p. 206). Caracter semiotic în cel mai înalt grad are rîsul nesincer, al cărui sens poate fi transpus lingvistic ca o minciună, în care totul e codat şi calculat. Obiectele care provoacă rîsul sînt încadrate în patru tipuri; dinte acestea unul face apel la limbaj (ex. caricatura), iar altul e de origine lingvistică. E de reţinut observaţia autorului potrivit căreia domeniul rîsului de origine lingvistică este în esenţă domeniul intraductibilului, deci specific fiecărui cod şi avînd punctul de plecare la diversele lui nivele: substituire de fonem, calambur lexical, omonimie sintactică.

Ultimul capitol al lucrării, intitulat *Le jeu de l'instinct et du hasard*, reuneşte cinci studii tratînd despre influenţa pe care o exercită unele motivări, mai puţin conştiente, asupra formei semnificanţilor. O serie de teste întreprinse de autor au evidenţiat faptul că vorbitorii au tendinţa de a asocia anumite sunete cu anumite senzaţii, sentimente, culori, figuri geometrice (de ex. vocalele posterioare sînt frecvent asociate cu imagini circulare, iar cele anterioare — cu figuri unghiulare).

Un loc important se acordă în acest capitol analizei antonimelor. Autorul distinge antonime logice (obiective, perfecte) şi psihologice (subiective, parţiale); primele formează perechi rigide, constante, celelalte depind şi (sau aproape numai) de context. Din răspunsurile obţinute la o anchetă întreprinsă de autor a rezultat că, în marea majoritate a cazurilor, antonimia e pur lexicală; cu rare excepţii, între antonime există identitate sau echivalenţă gramaticală. La numele de culori s-au obţinut răspunsuri variate, influenţate de diverse asocieri; uneori subiecţii au inventat antonime (de ex. *immeuble* corelativ cu *meuble*). Sintagmele au provocat, în unele cazuri, antonimii latente (de ex. *fruits verts — fruits mûrs*) sau răspunsuri forţate prin disecarea expresiei (de ex. *homme vert — femme mûre*). Cerinţa de a aprecia pozitiv sau negativ antonimele a provocat răspunsuri divergente (rareori există consens ca la *vivre* (pozitiv) şi *mourir* (negativ)). Semnul de negaţie e frecvent asociat cu ideea de absenţă, privaţiune. Aprecierea e influenţată şi de forma cuvîntului: nu apare semnul + la termenii cu prefix negativ, care, chiar dacă au un sens pozitiv (ca *infatigable, intrépide, intransigeant*), nu sînt membri ai unei perechi antonimice. Antonimele apreciate pozitiv sînt mai frecvente şi, totodată, mai scurte; mai lungi

și mai puțin frecvente, antonimele negative poartă o cantitate de informație mai mare.

Observațiile făcute de autor pentru franceză se verifică probabil și în alte limbi.

Ultimul studiu al capitolului, referitor la lapsus și numărătoare, a fost semnalat de noi în recenzia volumului *Linguistique contemporaine, Hommage à Eric Buyssens* (SCL XXII, 1971, nr. 6, p. 634—638).

Studiile incluse în volumul recenzat ilustrează cu argumente și exemple teza autorului potrivit căreia lingvistica nu se poate limita să studieze limba ca sistem abstract de invariante. La actul de comunicare participă și o serie de elemente aparținînd unei zone de întindere variabilă, dominată de subconștient (inconștient) și care nu se supun obligatoriu dublei articulări. Această zonă era de regulă lăsată pe seama psihologilor. Că ea interesează în egală măsură și pe lingvistul preocupat să explice mecanismul vorbirii și dependența lui de psihic o dovedește convingător lucrarea lui H. Pohl, care are, între altele, și meritul — nu cel mai mic — de a aduce numeroase sugestii și teme de cercetare.

L. Wald

JEAN DUBOIS, MATHÉE GIACOMO, LOUIS GUESPIN, CHRISTIANE MARCELLESI, JEAN-BAPTISTE MARCELLESI, JEAN-PIERRE MEVEL, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1973, 516 p.

Apariția unui *Dicționar de lingvistică*, cu caracter enciclopedic, într-o editură care se bucură, peste tot, de prestigiul cunoscut, reprezintă un eveniment deosebit de important pentru cei cărora le este destinat („studenții din universități, profesorii și toți aceia pentru care științele umane reprezintă una dintre caracteristicile fundamentale ale progresului științific" [1]).

Dicționare lingvistice s-au mai publicat. Cele mai multe au apărut în anii din urmă, și aceasta ca rezultat al progreselor mari pe care le-a făcut știința limbii în ultimele decenii. *Dicționarul de lingvistică* Larousse, elaborat de un colectiv de specialiști, reprezintă o nouă contribuție la cunoașterea terminologiei referitoare la limbă. O astfel de lucrare este de mare necesitate întrucît, cum se știe, terminologia lingvistică s-a îmbogățit mult și continuă să se îmbogățească, chiar dacă uneori în mod mai puțin justificat. Aceeași realitate capătă, adesea, denumiri diferite. Se folosesc noi termeni pentru unele fapte de limbă ce-și au denumirile lor de secole ! Asistăm, în orice caz, la o proliferare exagerată a terminologiei lingvistice, la acel *„foisonnement"* de care vorbește Jeanne Martinet.

Dicționarul de lingvistică Larousse ține seama de lucrările similare apărute pînă acum ca și de o bibliografie foarte bogată. Cele circa o mie de titluri, notate imediat după *prefață*, dau cititorului o imagine a dezvoltării științei limbii de-a lungul timpului. Autorii *Dicționarului...* dovedesc o largă informație, citînd lucrări de pe toate continentele. Lista cuprinde, evident, și lucrări ale specialiștilor români, și nu numai din cele traduse într-o limbă de circulație, ci și lucrări publicate în românește, fapt care demonstrează că limba noastră este tot mai mult cunoscută în străinătate mai ales în ultima vreme, cercetătorii din alte țări dîndu-și seama că pentru romanistică limba română este, într-adevăr, „al patrulea picior al mesei"[2].

[1] *„les étudiants des universités, les enseignants et tous ceux pour qui les sciences humaines représentent une des caractéristiques fondamentales du progrès scientifique"*, p. X.

[2] *„le quatrième pied de la table"*.

Dicţionarul prezentat aici cuprinde circa două mii de cuvinte-titlu, discutate în ordine alfabetică. El are caracter enciclopedic, întrucît, spun autorii, „după cuvîntul-titlu, definiţia şi comentariile contribuie la încheGarea unui enunţ complet al noţiunii pe care o acoperă cuvîntul"[3]. Astfel dicţionarul acesta nu este numai o operă de consultat, ci şi o lucrare care contribuie în sens mai larg la formarea lingvistică a cititorului. Autorii îl numesc un fel de „manual liber"[4]. Ei au dreptate cînd afirmă că dacă o ştiinţă este domeniul unui cerc restrîns de specialitate, aceasta manifestă tendinţa de a dezvolta terminologia. Pe măsură însă ce această ştiinţă este difuzată şi altor cercuri decît specialiştilor se produce ceea ce autorii numesc „o decantare terminologică"[5]. Trebuie să ne declarăm de acord cu afirmaţia că „vulgarizarea este un revelator puternic al unei revalorizări terminologice"[6].

Cititorul va găsi în acest dicţionar definiţia termenului, şcoala lingvistică ce foloseşte cuvîntul respectiv, diferitele lui accepţii etc. Se notează, adesea, şi disciplina lingvistică ce foloseşte termenul discutat. Uneori discuţiile sînt ample, adevărate sinteze ale unor domenii ştiinţifice (vezi, spre exemplu, termenii *écriture*, *famille*, *langue*, fiecăruia consacrîndu-i-se cîte 7 pagini, sau *lexicographie*, *lexicologie* cu cîte 4 pagini, *discours*, *géographie linguistique* cu cîte 3 pagini etc.).

Majoritatea termenilor discutaţi sînt, desigur, de uz internaţional. De aceea *Dicţionarul* ... nu este etimologic. Autorii dau totuşi şi explicaţii etimologice acolo unde acest lucru este necesar.

Dicţionarul de lingvistică Larousse este rod al unei munci de un deceniu. O astfel de operă nu este însă niciodată încheiată. De aceea rămîne mereu loc, lucru firesc, pentru observaţii şi sugestii. Am semnala, spre exemplu, insuficienta tratare a unor termeni. Se dă, astfel, definiţia cuvîntului *boustrophédon* („tip de scriere în care rîndurile se succedă în ordinea în care se taie brazdele pe ogor, adică în mod alternativ de la stînga la dreapta şi de la dreapta la stînga"[7]), dar nu se precizează care limbi anume folosesc această scriere. Ar fi fost necesare chiar amănunte privind provenienţa ca atare a acestui sistem de scriere, dat fiind caracterul enciclopedic al lucrării.

Erau apoi necesare alte cîteva informaţii în legătură cu termenul *béhaviourisme*. Nu se precizează, spre exemplu, cine este creatorul acestei teorii (B. Watson). Se dă, în schimb, numele unuia dintre criticii ei, N. Chomsky. Ar fi fost necesară şi discuţia etimologiei acestui cuvînt.

Se spune că termenul *dialectologie* este luat, uneori, „ca simplu sinonim pentru geografie lingvistică"[8]. Nu trebuie acceptată, desigur, în principiu, această identitate, cu care, dealtfel, iniţial, nici autorii nu ar părea să fie de acord. Cu toate acestea, în acelaşi articol, se afirmă că dialectologia începe cu G. Wenker, cel dintîi autor al unui atlas lingvistic, identificîndu-se începuturile dialectologiei cu primele preocupări pentru cercetarea graiurilor în vederea alcătuirii unui atlas lingvistic. Cum se ştie, începuturile dialectologiei precedă activitatea lui G. Wenker, care trebuie citat la istoricul geografiei lingvistice, metodă de cercetare ce va fi creată, de fapt, mult mai tîrziu, de către Jules Gilliéron. Cititorul se întreabă: ce este *geografia lingvistică?* O *parte a dialectologiei*, cum se spune aici, sau *o metodă de cercetare a dialectelor?* Iată o chestiune neclară, cu atît mai mult deci cu cît pe de o parte autorii rămîn, de fapt, la părerea acelora care identifică dialectologia cu geografia lingvistică (p. 150—151), pe de alta, ei definesc geografia

[3] „*après le mot d'entrée, définition et commentaires se mêlent pour fournir un énoncé complet sur la notion que recouvre le mot*", p. VI.

[4] „*manuel libre*", p. VII.

[5] „*une décantation terminologique*", p. IX.

[6] „*la vulgarisation est un révélateur puissant d'une déflation terminologique*", p. IX.

[7] „*type d'écriture dans lequel les lignes se succèdent dans l'ordre où l'on trace les sillons d'un champ, c'est-à-dire alternativement de gauche à droite et de droite à gauche*".

[8] „*comme simple synonyme de géographie linguistique*".

lingvistică drept „parte a dialectologiei care se ocupă...”[9].

Autorii nu au plecat, bineînțeles, de la ideea de a alcătui un inventar exhaustiv al terminologiei lingvistice. Acest lucru ar fi, astăzi, aproape imposibil. Am semnala totuși lipsa unor termeni: *grammatologie*, *logographie*, *scansion* etc.

În sfîrșit, încă un amănunt: există cazuri cînd un termen ce figurează ca titlu de articol are un sinonim, notat, dealtfel, în cursul discuției. Astfel aflăm că *enchaînement* este echivalentul lui *linking*. Nu există însă un articol aparte pentru acest din urmă cuvînt. Dicționarul este, de aceea, mai bogat în termeni decît s-ar crede în urma numărării cuvintelor-titlu.

Dicționarul de lingvistică Larousse este un act de cultură de însemnătate primordială. El va fi de mare folos tuturor acelora pe care îi interesează problemele limbii și doresc să fie la curent cu progresele unei științe atît de dinamice cum este lingvistica. O astfel de lucrare este cu atît mai necesară cu cît unii termeni lingvistici au trecut și în alte domenii, cum ar fi critica literară, stilistica etc.

Ștefan Giosu

BIBLIOTECA „ASTRA”
SIBIU

[9] *„la partie de la dialectologie qui s'occupe...”*, p. 230.

CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE

G. BELDESCU, *Ortografia în școală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973.

Metodica predării limbii și literaturii române în școala generală și liceu. Coordonator : I. D. Lăudat, București, Editura didactică și pedagogică, 1973.

N. MIHĂESCU, *Norme gramaticale și valori stilistice*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973.

GABRIEL ȚEPELEA — GH. BULGĂR, *Momente din evoluția limbii române literare*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale. Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Comitetului de redacţie cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 2 (două) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI — Bucureşti

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Fonetică şi dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broşat, 19,50 lei; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

AUGUST KOVAČEC, **Descrierea istroromânei actuale**, 1971, 231 p., broşat, 10,50 lei.

VALERIU RUSU, **Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Consideraţii fonologice** (cu 42 hărţi lingvistice), 1971, 171 p., broşat, 8 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţia romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.

LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV**, 1971, 399 p., 25 lei.

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551—1552. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici. Studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.

Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş**, vol. II, 1971, XXV p. + hărţi de la 244 la 557, 118 lei; vol. III, 1973, XXIX p. + hărţi de la 558 la 870, 132 lei.

Sub red. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I şi II, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.

* * * **Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.

* * * **Studii de limbă literară şi filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.

NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

Philologica, vol. II, 1972, 199 p., broşat, 8,75 lei.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broşat, 7 lei.

I. COTEANU, **Stilistica funcţională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.

CORNELIA COHUŢ şi MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porţile de Fier". Texte. Sintaxă**, 1973, 395 p., 12 lei.

Texte dialectale. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei.

LR, Anul XXIII, nr. 2, p. 95—174, Bucureşti, 1974

I.P.I. c. 1032

42 200

Lei 6.—

I 8211

LIMBA ROMÂNĂ

3

ANUL XXIII

1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

4000

0 IUL 2005

97

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Acad. ION COTEANU

Membri:

GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
ION POPESCU
MARIUS SALA
LAURA VASILIU
FLORA ŞUTEU — *secretar de redacţie*

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revistele se pot procura şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poştă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI — Bucureşti. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuţa poştală 2001 — telex 011631 — Bucureşti, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanţii săi din străinătate. Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACŢIEI
Str. I.C. FRIMU nr. 22
Sectorul I
BUCUREŞTI

APARE DE 6 ORI PE AN

T 8211

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

ULLA 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXIII 1974 Nr. 3

2022

SUMAR

GRAMATICĂ — VOCABULAR

D. CRAȘOVEANU, Cu privire la construcțiile care exprimă reciprocitatea . . . 177
ELENA CARABULEA, Sufixele *-on, -onă* 187
FINUȚA HASAN, Cu privire la delimitarea de prefixe a elementelor de compunere 193
D. BEJAN, În legătură cu **pe** — morfem al complementului direct. 197
ANA OLOS, Numele proprii englezești în limba română 201
I. ROBCIUC, Note etimologice 205

LIMBĂ LITERARĂ — FILOLOGIE

ION ȘTEFAN, Purismul lui I. Heliade Rădulescu și traducerile sale din opera lui Byron 209
ALEXANDRU MAREȘ, O versiune rotacizantă a celor patru evanghelii (Un izvor necunoscut al *Tetraevanghelului* din 1561) 217
MAGDALENA GEORGESCU, Un document muntenesc inedit din secolul al XVI-lea 223
ALEXANDRA ROMAN, Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație 233

NOTE — COMENTARII

ION GHEȚIE, Din nou despre simbolul atanasian din *Psaltirea Scheiană* 243
PAVEL BINDER, Din istoria legăturilor tipografice dintre Țara Românească și Transilvania 245
VIRGIL NESTORESCU, Construcții greșite cu verbul *a merita* 249

RECENZII

AL. GRAUR, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 (*Magdalena Popescu-Marin*) 251
G. BELDESCU, *Ortografia în școală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973 (*Gh. Constantinescu-Dobridor*) 254
Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic, București, Editura științifică, 1973 (*Luiza Seche*) 256
Cărți și reviste primite la redacție 259

LR, anul XXIII, nr. 3, p. 175—260, București, 1974.

20251.

CU PRIVIRE LA CONSTRUCȚIILE CARE EXPRIMĂ RECIPROCITATEA

DE

D. CRAȘOVEANU

1. Printre construcțiile sintactice cu structură mai mult sau mai puțin stabilă în limba română, un loc aparte, destul de bine conturat, îl ocupă cele formate din perechea de pronume nehotărîte (și se poate spune corelative) *unul altul*, în toate formele de gen și număr ale acestora, exprimînd reciprocitatea [1].

2. În funcție de sensul lexical, mai exact spus de regimul verbului pe lîngă care apar, astfel de construcții cunosc două variante :

a) o variantă neprepozițională, în care cele două pronume se succedă nemijlocit, dar al doilea dintre ele stă totdeauna la cazul dativ : *unul altuia*, *una alteia*, *unii altora*, *unele altora* ;

b) o variantă prepozițională, în care succesiunea acelorași pronume este mediată de o prepoziție, cel de-al doilea dintre ele stînd, așadar, la cazul acuzativ : *unul cu altul*, *unul către altul*, *unii pe alții* etc. Prepozițiile, simple sau compuse, care „intervin" aci sînt destul de numeroase *(cu, către, de, de la, despre, în, înspre, la, pe, pe la* etc.*)*, fiecare dintre ele fiind impusă, firește, de regimul sintactic al verbului la care se referă *întreaga* construcție.

3. Structurile acum în discuție au drept trăsătură particulară faptul că prin intermediul verbului — a cărui formă modală poate fi atît personală, cît și, uneori, nepersonală — ele se referă la *subiectul* propoziției. Se înțelege, desigur, că în acest caz subiectul este în mod necesar :

— fie un termen la plural (substantiv, pronume, numeral cardinal de la *doi (două)* în sus, numeral colectiv etc.) :

„Fetele de la ghilit ... numa-și dau ghiont *una alteia*" (Creangă, PAP 239) ;

„Auzind noi ce se pregătește, ghiontitu-ne-am, *unul pe altul*, chicotind înăbușit" *(ibidem*, 284).

[1] Vom avea în vedere aici doar situațiile în care asemenea construcții redau ideea de reciprocitate, nu pe cea de modalitate propriu-zisă (ca în exemplul : „Am așezat cărțile *una peste alta, una sub alta*" etc.).

„... t o ț i au rămas încremeniți și, uitîndu-se *unii la alții*, nu știau ce să zică" *(ibidem*, 128);

„C e i d o i s-au despărțit repede *unul de altul*";

„T u s t r e i își jurau credință *unul altuia*."

— fie o serie de mai mulți termeni coordonați copulativ, adică un subiect multiplu:

„M a m a ș i f i i c a își oferă sprijin *una alteia* (se ajută *una pe alta)*".

4. Termenul de referință, subiectul, se prezintă, în general, ca o *totalitate* ale cărei elemente componente apar disociate tocmai prin structurile pronominale în cauză; disocierea îmbracă două forme:

— element cu element, caz în care cele două pronume se află, fiecare, la singular: *unul altuia, unul cu altul, una pe la alta* etc.;

— grup și grup, ambele pronume fiind la plural: *unii altora, unii cu alții, unele pe la altele* etc. Forma aceasta din urmă este exclusă cînd subiect este numeralul cardinal *doi (două)* sau unul din numeralele colective: *amîndoi (amîndouă), ambii (ambele), tustrei (tustrele)* și se înțelege de ce.

5. Pronumele componente ale acestor construcții (de disociere) păstrează, atît la singular, cît și la plural, caracteristica de gen a unităților pe care le implică termenul de referință — subiectul:

„*Băieții* (masc.) se uită *unul la altul (unii la alții)*" (masc.);

„*Fetele* (fem.) se privesc *una pe alta (unele pe altele)* (fem.)

6. În majoritatea covîrșitoare a cazurilor, verbele însoțite de asemenea construcții sînt la diateza reflexivă, cu pronumele în acuzativ *(se)* sau în dativ *(își, -și, și-)*; între forma cazuală a pronumelui și cele două variante ale acestor construcții (cf. *supra*, § 2) există o legătură intimă și firească: pronumele în dativ selectează, de regulă, varianta neprepozițională *(își* jură credință *unul altuia)*, pronumele în acuzativ, varianta prepozițională *(se* ajută *unul pe altul)*.

Am notat în cele de mai sus, succint, doar cîteva din particularitățile, în primul rînd de ordin structural, ale construcțiilor amintite, pentru a ne putea apropia acum, mai lesne, de problema asupra căreia am dori, de fapt, să ne oprim aici, și anume: încadrarea sintactică a acestora. O discuție, deschisă, circumscrisă acestei teme ni se pare cel puțin bine venită, dacă se are în vedere că pînă acum, la noi, nu i s-a consacrat o atenție specială, referințele asupra ei fiind în literatura noastră de specialitate nu numai rare (uneori chiar întîmplătoare), ci și divergente.

7. Hotărît lucru, ideea pe care o exprimă asemenea construcții este aceea de r e c i p r o c i t a t e [2].

---

[2] Pentru construcțiile similare din franceză reținem precizarea din Maurice Grevisse, *Le bon usage*, huitième édition revue, Duculot. Gembloux, Hatier, Paris, 1964, p. 519: „Les combinaisons pronominales *l'un l'autre, les uns les autres, l'un à l'autre, l'un de l'autre* etc. indiquent la réciprocité"; cf., de asemenea, și construcțiile din limba germană: „Sie schreiben *einander* regelmässig" („Ei își scriu *unul altuia* regulat"), „Sie helfen *einander* gern" („Ei se ajută *unul pe altul* cu plăcere"), „Sie gehen von (aus) *einander*" („Ei se despart *unul de altul*") sau din limba rusă: : „pamgat' *drug drugu*" (.„a se ajuta *unul pe altul*"), „smatret' *drug na druga*" („a privi unul la altul"), „rugatsja *drug s drugom*" („a se certa *unul cu altul*") „pisat' *drug drugu*" („a-și scrie *unul altuia*") etc.

a) În *Gramatica* Academiei se spune în acest sens : „*Unul altuia, unii pe alții, unul de la altul* exprimă un raport de reciprocitate"[3]. Cît privește funcția lor sintactică — deci, în fond, ceea ce ne interesează aici —, în aceeași lucrare găsim precizarea : complement circumstanțial *de mod*. Citățm : „... *unul spre altul* [e vorba de exemplul « Tatăl meu și maică-mea au venit unul spre altul din două extremități ale teritoriului românesc ». Sadoveanu, O.XVI 390 — *D.C.*] reprezintă în ansamblu un complement circumstanțial de mod"[4]. Și în altă parte : „În propoziția de mai sus [« Sîntem datori a ne ajuta unii pe alții ». Creangă, P. 330—*D.C.*] *unii pe alții* este considerat complement de mod, deoarece în exemple de tipul acesta are însemnătate funcțiunea sintactică a grupului de cuvinte luat global"[5].

Să mai notăm că *Gramatica* Academiei inserează aceste construcții la „tipuri de *părți de propoziție dezvoltate* care pun și unele *probleme specifice*"[6] (subl. ns. — *D.C.*).

b) S. Stati, analizînd exemplele : „Se laudă *unii pe alții*"[7], respectiv : „Cîtva timp cei doi s-au urmărit *unul pe altul*"[8], consideră fragmentele subliniate aci drept „termen complex apoziție"[9] care explică și dezvoltă ideea de reciprocitate a pronumelui reflexiv *se*, sau, în alt loc, „locuțiuni [nu se specifică ce fel de locuțiuni — *D.C.*] cu valoare de apoziție pe lîngă pronumele *se*"[10]. Ne îngăduim să presupunem că — în consens cu punctul de vedere chiar acum expus — autorul califică în același fel și secvențele *unul altuia, unii altora* etc., asociate pronumelui reflexiv în dativ *își*, în exemple ca acesta : „*Își* destăinuie *unul altuia (unii altora)* impresiile".

c) Pentru Gh. N. Dragomirescu, construcțiile *unul la altul, unii pe alții, unii cu alții, unul altuia* etc. sînt „semanteme complexe", mai precis „semanteme dublate" realizate prin repetiție morfologică, indivizibile în planul propoziției, dar cu „structură analizabilă în interiorul lor — cu toate că le unifică sensul adverbial : « reciproc »"[11].

Autorul le așază (și faptul nu este în toate privințele îndreptățit) la un loc cu alte îmbinări, formate tot prin repetiție, lexicală însă, de tipul *corb la corb, munte cu munte*, și le consideră, sub aspect sintactic, „subiect dublat de obiectul indirect"[12], de obiectul direct sau de un alt complement (adăugăm noi).

d) Mai recent, construcțiile luate aici în discuție au făcut obiectul unei comunicări științifice aparținînd lui C. Milaș, în cadrul S.R.L.R.,

---

[3] Ediția a 2-a, București, 1963, vol. I. p 176 (în continuare vom indica această lucrare prin siglele GA_2); cf. și DM s.v. *unul* (pr. nehot.) și *altul* (pr. nehot.).

[4] *Ibidem*, vol. II, p. 83.

[5] *Ibidem*, p. 182 (Observație).

[6] *Ibidem*, p. 82.

[7] Cf. Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura didactică și pedagogică, 1972, p. 83.

[8] *Ibidem*, p. 127.

[9] *Ibidem*, p. 83.

[10] *Ibidem*, p. 127.

[11] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Îmbinările de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în LL, 1964, vol. 8, p. 395—397.

[12] *Ibidem*, p. 397.

Filiala Cluj. Din rezumatul acestei comunicări[13] reţinem concluziile autorului (citãm în traducerea noastră): „Funcţiile sintactice distincte ale pronumelor componente nu pot constitui un suport real pentru interpretarea secvenţei [de fapt : a secvenţelor ; e vorba de secvenţele *unii la alţii, unii altora* etc. — *D.C.*] în ansamblul ei ca îndeplinind funcţia unei părţi de propoziţie". „...Autorul consideră că ele ar trebui incluse unui nivel superior părţii de propoziţie, adică în categoria construcţiilor"[14].

Să recapitulăm :

— *complement circumstanţial de mod* (*Gramatica* Academiei) ;
— *apoziţie* (*termen complex apoziţie*) (Sorin Stati) ;
— *subiect dublat* (de un complement indirect sau direct) (Gh. N. Dragomirescu) ;
— *construcţii care nu îndeplinesc funcţia unei părţi de propoziţie* sau, mai precis, *care aparţin unui nivel superior părţii de propoziţie* (C. Milaş).

8. În treacăt fie spus, tot atît de neunitar se înfăţişează şi modul în care aceste structuri pronominale apar calificate din punct de vedere lexical-morfologic. Astfel, terminologia utilizată în legătuă cu ele — şi avem în vedere doar lucrările menţionate mai sus — numără nu mai puţin de şase denumiri diferite : „construcţii cu repetiţie" şi (simplu) „construcţii" — GA_2II, p. 81 şi 82 ; „construcţii" şi „secvenţe" — C. Milaş (*lucr. cit.*, p. 147 şi urm. ; „termen complex", respectiv „locuţiuni" — S. Stati (*lucr. cit.*, p. 82 şi 127) şi „îmbinări indivizibile analizabile", respectiv „semanteme dublate" — Gh. N. Dragomirescu (*lucr. cit.*, p. 395—397)[15]. Şi nu-i deloc exclus ca seria să poată fi sporită cu alţi termeni, cum este, de pildă, acela, poate mai potrivit, de „sintagmă" („sintagme pronominale"[16]).

Desigur, nu este aici locul — şi nici nu ne-am propus — să arătăm în ce măsură şi în baza căror criterii anume una din aceste denumiri s-ar dovedi a fi mai adecvată, mai puţin expusă unor obiecţii[17] sau fie şi numai

[13] Cf. C. Milaş, *Aspects de la syntaxe des pronoms indéfinis*, în „Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane", VIII, Bucarest, 1971—1972, p. 147—148.

[14] *Ibidem.*

[15] Acest autor admite totuşi (*lucr. cit.*, p. 396) că îmbinările cu caracter regional *noi în de noi, ei în de ei, ele în de ele* „trebuie considerate locuţiuni", „întrucît prepoziţia compusă *în de* nu sugerează (nu *mai* sugerează) nici un raport gramatical".

[16] Firește, în măsura în care ele comportă şi unele particularităţi specifice sintagmei (pentru aceasta vezi S. Stati, *Sintagma şi sistemul sintactic al limbii*, în SCL. 1957, nr. 4, p. 435 şi urm.). În continuare, ca termen de lucru, vom folosi aici pentru ele denumirea „sintagme pronominale".

[17] Cîteva dintre ele, posibile : termenii „construcţie" şi „secvenţă", datorită conţinutului lor foarte general, au aici un sens destul de vag şi nu „spun" prea mult, nu „angajează" (orice enunţ sau orice grupare de cuvinte unite printr-o relaţie gramaticală reprezintă, într-un fel, o „construcţie") ; „îmbinări", chiar cu precizarea : „indivizibile", pare, de asemenea, că nu le circumscrie exact şi probabil că inserţia specificaţiei : „pronominale" (deci : „îmbinări pronominale indivizibile") n-ar fi de prisos (de reţinut că I. Rizescu, în *Observaţii asupra îmbinărilor de cuvinte*, LR, 1962, nr. 5, p. 514—523, nu le aminteşte, şi faptul poate că nu este întîmplător) ; cu mai multe şanse de a fi acceptată, formula „semanteme (complexe) dublate" are totuşi un caracter mai mult descriptiv, ea atrăgînd atenţia în primul rînd asupra manierei („prin repetiţie" sau „prin dublare") în care sînt realizate asemenea structuri pronominale ; în fine, acordul (aproape unanim l-ar putea întruni considerarea acestor structuri drept „locuţiuni" (dat fiind că, pentru aceasta, sînt satisfăcute cerinţele de ordin gramatical şi, în parte, şi cele de ordin lexical — cf. GA_2, I, p. 35, şi S. Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967, p. 56), dar nu se precizează despre ce fel de locuţiuni este vorba : adverbiale? pronominale? (pentru acestea din urmă vezi GA_2 I, p. 35 şi, mai pe larg, D. Nica, *Locuţiuni pronominale*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară" (Iaşi), XVIII, 1967, p. 199—203.

mai convenabilă decît cealaltă. (Avem impresia că o soluție categorică, pe deplin satisfăcătoare va fi, în acest caz, ca și în atîtea altele cunoscute, dificil de formulat. Căci, în definitiv, însăși delimitarea exactă, între ele, a unor noțiuni ca „îmbinare", „grup", „construcție", „termen complex", „locuțiune" sau „sintagmă" — nu este cîtuși de puțin o operație ușoară[18].) Cert este, oricum, că fiecare din „calificările" pomenite are, în chip mai mult sau mai puțin evident, o motivație, în fiecare dintre ele este „prinsă" o anumită constatare (implicit o atitudine, mai mult sau mai puțin fermă) privind natura acestor structuri pronominale.

Și totuși, o asemenea diversitate de puncte de vedere — atît în privința încadrării sintactice, cît și sub aspectul calificării lor lexical-morfologice — nu poate trece neobservată și este, după credința noastră, grăitoare pentru starea de lucruri, nu tocmai limpede (sub ambele aspecte), pe care o prezintă aceste construcții (sau secvențe, sau îmbinări, sau...) în gramatica noastră.

9. Dar să revenim.

Asupra diferitelor funcții sintactice — ne vom referi, pe scurt, la fiecare în parte — atribuite sintagmelor pronominale în cauză credem că pot fi făcute unele observații, menite, în fond, să deschidă o discuție care să ducă în cele din urmă la găsirea unei soluții unice (așa cum e firesc) și avantajoase.

a) După cum s-a văzut, pentru grupul subliniat din exemplul următor : „Sîntem datori a ne ajuta *unii pe alții*", în GA_2 (II 182) se propune funcția de complement circumstanțial de mod, ca urmare a considerării lui *globale* din punctul de vedere al sensului. Nu se menționează care anume este acest sens global, dar e de presupus că el trebuie să fie unul adverbial, în speță sensul adverbului *reciproc*, prin care sintagmele pronominale la care ne referim pot fi înlocuite în enunț, cf. „se ajută *unii pe alții* (își scriu *unii altora*)" — „se ajută *reciproc* (își scriu *reciproc*)" etc. (Dacă e așa, atunci acestor grupuri ar fi trebuit să li se spună în GA_2 nu, prudent, „construcții", ci, ferm, „locuțiuni adverbiale".) Admițînd această funcție, trebuie să acceptăm, implicit, că întrebarea de verificare a ei este *cum?* specifică circumstanțialului modal. Deci : *Cum* se ajută? — Se ajută *unii pe alții*. Ne putem întreba însă dacă, într-adevăr, acest interogativ își găsește locul aici sau, altfel spus, dacă atare sintagme pronominale reprezintă răspunsul cel mai firesc la o astfel de întrebare. Credem că nu. Exprimînd ideea de reciprocitate, care de cele mai multe ori este deja implicată în forma de diateză a verbului (cf. *supra*, § 6), ele vin s-o întărească, s-o prelungească — dacă se poate spune așa — dincolo de verb, și în aceeași măsură în care întrebarea *cum?* nu poate fi adresată aici pronumelui *se*, ea nu le este proprie nici lor. Așadar, întrebării : „*Cum* se ajută" i se poate răsunde nu : „Se ajută unii pe alții", ci : „Se ajută unii pe alții *prietenește* (*frățește*, *dezinteresat*, *cinstit*, *colegial* etc.)", adică introducînd în enunț tocmai elementul așteptat : adevăratul complement circumstanțial de mod. Dacă grupul *unii pe alții* ar îndeplini aici funcția propusă, nimic nu ne-ar

---

[18] Așa după cum nici detașarea sensului exact al unor termeni ca „sens", „conținut" gramatical), „valoare", „relație", „funcție" sau „rol" (sintactic) nu constituie o întreprindere facilă (cf. Sorin Stati, *Noțiunea de „funcție" în gramatică*, în LL, 1967, vol. 14, p. 127—134).

împiedica să-l coordonăm copulativ cu elementul modal imediat următor. Or, este limpede că nu se poate spune decît : „Ei se ajută unii pe alții *colegial*", nu și :* „Ei se ajută *unii pe alții* **și** *colegial*" ; și la fel : „Ei își scriu unul altuia *periodic*", iar nu :*„Ei își scriu *unul altuia* **și** *periodic*", sau, cu atît mai puțin, prin inversiune :*„Ei își scriu *periodic* **și** unul altuia", respectiv :*„Ei se ajută *colegial* **și** *unii pe alții*".

De adăugat apoi că aceste sintagme pronominale, stînd pe lîngă verb, se referă și la subiect și preiau (sau păstrează) caracteristica de gen a elementelor sale alcătuitoare („*Ei* se ajută *unii pe alții* (*unul pe altul*)" — „*Ele* se ajută *unele pe altele* (*una pe alta*)", cf. *supra*, § 5), fapt cu totul nespecific complementului circumstanțial de mod. Prin această trăsătură a lor, asemenea sintagme pot fi apropiate, oarecum, de ceea ce în gramatică se înțelege prin „dublu determinant"[19].

b) În ceea ce privește funcția „subiect dublat"[20] (de un complement), trebuie făcută precizarea că ea poate fi socotită bine aleasă pentru îmbinări (sau „semanteme dublate" realizate prin repetiție lexicală) de felul celor subliniate în exemplele : „*Munte cu munte* se întîlnește, dar *om cu om*..." ; „Au trecut *ani după ani*" ; „Crește *floare lîngă floare*" ; „*Corb la corb* nu-și scoate ochii"[21] etc., dar rămîne mai puțin indicată pentru structurile pronominale din citate ca acestea[22] (din economie de spațiu le redăm trunchiat) : „Fîrtații și surorile se au mai bine *unii cu alții*..." ; „...a se întreba *unii pe alții*..." ; „...se uitau *unul la altul*...". Este adevărat că și pe acestea autorul le numește tot „semanteme dublate" (formate prin repetiție, de data aceasta, morfologică), dar între ele și celelalte rămîne o deosebire totuși : în timp ce primele reprezintă, sintactic, într-adevăr un subiect (chiar subiectul propoziției), dublat (nemijlocit) de un complement, în cele din urmă este vorba de o disociere a subiectului, care — de reținut — există, deja, *în afara* lor, exprimat (de exemplu : *fîrtații și surorile*) sau subînțeles [*ei*]. Mai exact spus, ele se referă la subiect și constituie, din acest punct de vedere, un caz particular de *reluare* parțială, a acestuia, în speță o reluare pronominală prin disociere. Fără-ndoială, primul din elementele lor stă totdeauna în nominativ : **unul** (*la altul*), **unii** (*altora*) etc. și este „apropiat mai curînd de subiect"[23], sau este simțit ca atare, dar el nu reprezintă, totodată, și subiectul propriu-zis al propoziției. Că e așa o dovedește și faptul că atunci cînd disocierea se realizează în forma *element cu element* (cf. *supra*, § 4), de exemplu : „Ei se suspectau *unul pe altul*", pronumele nehotărît la nominativ (ca și celălalt, dealtfel) este la singular (*unul*), deci în dezacord cu forma, totdeauna la *plural* (*se suspectau*), a verbului predicat —, lucru care n-ar putea fi îngăduit pentru relația subiect-predicat.

c) Adoptînd (ca și autorul citat mai sus) un punct de vedere analitic asupra structurilor pronominale în discuție aici, C. Milaș observă că, deși, semantic, exprimă reciprocitatea, ele nu pot fi totuși interpretate în ansamblu ca îndeplinind funcția unei părți de propoziție, la aceasta opunîndu-se

---

[19] În această situație se află, spre exemplu, *elementul predicativ suplimentar* (cf. GA$_2$ II, p. 76 și 206).

[20] Cf. Gh. N. Dragomirescu, *lucr. cit.*, p. 397.

[21] *Ibidem*, p. 395.

[22] *Ibidem*, p. 396—397.

[23] Cf. GA$_2$ II, p. 83.

funcțiile sintactice total distincte ale pronumelor componente (de ex. în propoziția „Copiii își acordă întîietate *unii altora*", *unii* este apoziție pentru termenul în nominativ *Copiii**, iar *altora* este complement indirect). Constatarea, complet opusă, după cum se vede, afirmației din GA_2, nu este lipsită de temei, dar înclinăm să credem totuși că propunerea autorului ca asemenea structuri să fie „incluse unui nivel superior părții de propoziție, în speță în categoria construcțiilor"[24], nu reprezintă, propriu-zis, o rezolvare a chestiunii și nu poate da pe deplin satisfacție, căci este greu să ne dăm seama de unde, începînd, putem vorbi de acest „nivel superior părții de propoziție" și care, în afară de acestea, ar fi „construcțiile" care-l ilustrează. (Probabil că indicații în acest sens există în textul integral al lucrării sale, dar ele n-au fost cuprinse și în rezumatul ei tipărit).

d) În sfîrșit, un alt punct de vedere în problema urmărită aici este acela potrivit căruia sintagmele pronominale ce ne stau acum în atenție sînt, sintactic și considerate în ansamblu, „apoziții"[25] (sau „termen complex apoziție"[26]) prin care este explicată și dezvoltată ideea de reciprocitate conținută de pronumele reflexiv *se* în exemple ca : „*se* laudă *unii pe alții*", „... cei doi *s*-au urmărit *unul pe altul*"[27]. Neîndoielnic, precizarea corespunde realității și ea rămîne valabilă — cum am spus, cf. *supra*, § 7. b. — și pentru varianta nepropozițională (*unul altuia*, *una alteia* etc.) a acestora, selectată de pronumele reflexiv în dativ *își*, *-și*, *și-* : „Ei *își* mărturisesc *unul altuia* secretele". Dar se impune în acest moment o constatare : lucrurile nu se prezintă complet aidoma în toate situațiile posibile — și e sigur că autorul nici nu și-a propus să le cuprindă pe toate atunci cînd și-a formulat opinia —, așa încît o ierarhizare în interiorul lor este necesară pentru discuția noastră, și anume :

— situații în care verbul predicat la diateza reflexivă (cu pronumele în acuzativ sau în dativ) exprimă, fără nici un echivoc, reciprocitatea, de exemplu : „ei se întîlnesc", „ei se salută", „ei își jură credință" etc. ; în astfel de cazuri, sintagmele pronominale adăugate au, de bună seamă, rostul de a r e l u a și d e z v o l t a sensul de reciprocitate al pronumelui : „ei *se* întîlnesc *unii cu alții*", „ei *se* salută *unul pe altul*", „ei *își* jură credință *unul altuia*", prezența lor în enunț putînd fi considerată ca un exemplu de redundanță ;

— situații în care verbul predicat de asemenea la diateza reflexivă lasă loc pentru o interpretare a sa și în alt sens decît cel de reciprocitate, adică el poate fi înțeles doar ca reflexiv, și atît ; în exemple ca acestea : „ei se respectă", „ei se privesc în oglindă", sensul verbului poate fi : „fiecare pe sine", nu neapărat : „unul pe altul" (sau „unii pe alții"). În cazuri de acest fel, adăugarea sintagmelor pronominale respective („ei se respectă *unii pe alții*", „ei se privesc în oglindă *unul pe altul*") nu mai are caracter redundant, căci ele nu mai reiau și dezvoltă sensul de reciprocitate al pronumelui reflexiv, ci, dimpotrivă, *conferă* acestuia

---

* Așadar, „apoziție" în alt sens decît cel în care am văzut că o înțelege S. Stati.

[24] Cf. C. Milaș, *lucr. cit.*, p. 148.

[25] Cf. S. Stati, *Elemente...*, p. 127.

[26] *Ibidem*, p. 83.

[27] *Ibidem*, p. 83 și 127.

un astfel de sens, i-l *precizează* [28]. Cu alte cuvinte, rostul lor aci este, de fapt, acela de a a c t u a l i z a una din valorile reflexivului : reciprocitatea. De unde şi concluzia că, sintactic, ele nu mai funcţionează aici pur şi simplu ca apoziţii, ci trebuie considerate mai mult decît apoziţii :

— în fine, situaţii în care verbul predicat nu mai apare la diateza reflexivă şi, ca atare, nu poate exprima reciprocitatea, sau poate fi la această diateză, dar nu cunoaşte sensul reciproc, de ex. : „ei veneau", „ei se duceau" (=mergeau) etc., — enunţuri care nu au nimic comun cu ideea de reciprocitate ; ele o pot dobîndi însă, prin adăugarea acestor sintagme pronominale : „ei veneau *unul pe la altul*", „ei se duceau *unii pe la alţii*" („priveau *unul către altul*", „ştiau *unul de altul*" etc.). De data aceasta, ele nici nu reiau şi dezvoltă sensul de reciprocitate al pronumelui, nici nu actualizează un astfel de sens al reflexivului, ci a d u c în î n t r e g u l e n u n ţ ideea reciprocităţii, subliniind că acţiunea se desfăşoară în două sensuri opuse (şi uneori interferente). Şi aici nu e nici un dubiu că funcţia lor sintactică este departe de a putea fi aceea de apoziţie.

Confruntată cu toate aceste situaţii, soluţia sintactică discutată acum („apoziţie" sau „termen complex apoziţie") se dovedeşte, într-adevăr, adecvată pentru cele din prima (şi, parţial, pentru cele din a doua) categorie, dar nu şi pentru cele din ultima. Cu alte cuvinte, ea nu poate fi generalizată la întreaga arie a situaţiilor în care sintagmele pronominale în cauză exprimă ideea de reciprocitate a acţiunii.

10. Menţionînd, în cele precedente, aceste puncte de vedere şi încercînd să remarcăm care ar fi, după opinia noastră, inconvenientele pe care ele le implică, am lăsat, firesc, deschisă perspectiva către un alt punct de vedere, către o altă soluţie privind considerarea sintactică a acestor sintagme pronominale, soluţie, credem, mai proprie sensului lor şi, sigur, mai larg cuprinzătoare.

Înainte însă de a vedea care este aceasta, socotim necesar să amintim că astfel de sintagme pronominale pot avea în structura lor, ca al doilea element constitutiv, în locul pronumelui nehotărît *altul*, *alta*, pronumele demonstrativ *celălalt*, în toate formele lui de gen şi număr ; deci : (ei, ele îşi jură credinţă) *unul celuilalt*, *una celeilalte*, (ei, ele se uită) *unul la celălalt*, *una la cealaltă* etc. Ideea exprimată de ele rămîne, desigur, aceeaşi : reciprocitatea acţiunii.

11. Punctul de vedere pe care ne îngăduim să-l formulăm aici porneşte de la premisa că interpretarea sub aspect sintactic a acestor sintagme pronominale nu trebuie să stea, în chip necesar şi obligatoriu, sub semnul integrării lor într-una (sau alta) din categoriile sintactice deja existente, de vreme ce — s-a văzut — faptul acesta nu se justifică sau nu se justifică pe deplin. Exprimînd reciprocitatea, deci avînd un sens al lor bine circumscris şi individualizat, ele au dreptul şi la o interpretare sintactică distinctă, în speţă pot constitui categoria unui **complement al reciprocităţii**, întocmai cum alte îmbinări, exprimînd opoziţia, cumulul, excepţia, asocierea etc., justifică şi ilustrează, fiecare, categoria complementelor opoziţional, cumulativ, de excepţie, sociativ etc. Şi adăugăm că, vorbind

---

[28] S. Stati chiar spune (*ibidem*, p. 127, nota 2) că *unul pe altul* „precizează [subl. n.s. — *D.C.*] înţelesul de reciprocitate al pronumelui reflexiv se".

de un *complement al reciprocității*, el nu trebuie văzut ca o specie a circumstanțialului modal (cf. *supra* § 9, a), ci, dimpotrivă, ca un complement aparte, necircumstanțial, trăsăturile sale specifice, care pledează pentru aceasta, fiind chiar particularitățile menționate la început (cf. *supra*, §§ 2, 3, 4, 5, 6 și passim) ale acestor sintagme pronominale înseși. Adică, reluînd succint, individualitatea unei atare părți din structura propoziției constă în următoarele :

— cunoaște o exprimare totdeauna pronominală ;

— se referă nu întotdeauna exclusiv la verb, ci și la subiect, care trebuie să fie, la rîndul său, în mod necesar fie un termen la plural, fie un subiect multiplu ;

— disociază [29] (în două forme : *element cu element* și *grup cu grup* — cf. *supra*, § 4) unitățile constitutive ale totalității sub care se înfățișează subiectul în acest caz ;

— preia, prin elementele sale atît la singular, cît și la plural, caracteristica de gen a unităților ce compun subiectul (cf. *supra* § 5) ;

— apare pe lîngă verbe reflexive și nereflexive și, după caz, dezvoltă și întărește sensul de reciprocitate al acțiunii, îl precizează sau pur și simplu conferă acesteia un astfel de sens (cf. *supra*, § 9, d).

De asemenea, faptul că raportul lăuntric care reunește cele două pronume din structura sa *(unul altuia, unul pe altul* etc.*)* este unul subiect-complement și că acest raport presupune totdeauna r e v e r s i b i l i t a t e a constituie o altă particularitate a conținutului acestui complement, poate chiar cea mai importantă, fără de care însăși ideea de reciprocitate nu poate fi concepută.

12. Formulînd acest punct de vedere, sîntem conduși de (și convinși în) ideea că el reprezintă o soluție sintactică adecvată nu numai — cum s-ar părea — pentru sintagmele discutate mai sus, ci și pentru alte construcții care de asemenea exprimă ideea de reciprocitate și despre al căror tratament sintactic gramaticile noastre vorbesc prea puțin sau nu vorbesc deloc. Avem în vedere în acest sens :

— construcțiile realizate prin repetarea, cu ajutorul prepoziției *între*, a pronumelui personal la plural : „(se ceartă) *ei între ei* sau *ele între ele*", „(ne ajutăm) *noi între noi*", „(vă sfătuiți) *voi între voi*" ;

— construcția, mai simplă, constînd din pronumele personal la plural precedat de aceeași propoziție, *între* :

„F i a r e l e se-nfiorează
Și-mprejur, arzînd de dorul de-a se sfîșia-*ntre ele*,
Se așează".

(Eminescu, *Poezii*, p. 137)

„Zîmbiră *între dînșii* bătrînii tăi p r i e t e n i
Și singuri ne lăsară..."

(*Ibidem*, p. 75)

„Ce să facă d r a c i i. Se sfătuiră *între dînșii*".

(Creangă, *Povești*, p. 48)

[29] Ideea se găsește și la C. Milaș, *lucr. cit.*, p. 147.

„Peste cîțiva ani, a d v e r s a r i i vor ajunge să schimbe *între ei* cele două gloanțe, fără rezultat..."

(Topîrceanu, *Versuri și proză*, p. 220)

„— Da, și vorbeau *între ei*. Vorbeau, vorbeau, uite așa le mergea gura !"

(Preda, *Moromeții*, p. 306)

— construcțiile pronominale personale de factură populară, realizate tot prin repetiție, cu ajutorul prepoziției compuse *în de* : *ei în de ei*, *ele în de ele*, *noi în de noi*, *voi în de voi* :

„O n o f r e i și S a m o i l ă ... se înțeleseră *ei în de ei* că n-au izgonit lupii caprele din pădure".

(Sadoveanu, *Frații Jderi*, p. 474)

„Codrii negri aiurază și i z v o a r e l e-i albastre
Povestesc *ele-n de ele* numai dragostele noastre".

(Eminescu, *ibidem*, p. 129)

„Au început [f e t e l e] a vorbi, *ele în de ele*".

(Creangă, *Povești*, p. 116)

După cum se vede din exemple, asemenea construcții pronominale personale însoțesc verbe atît reflexive, cît și nereflexive și pun în evidență dublul sens în care se efectuează acțiunea, adică tocmai reciprocitatea ei [30]. Pentru aceleași motive înfățișate mai sus (cf. *supra*, § 9, a), ele nu pot fi considerate complemente circumstanțiale modale, cum s-ar crede la prima vedere, ci vin să se alăture sintagmelor de la care a pornit discuția de față și să dovedească, o dată în plus, consistența unei categorii sintactice ca aceea pe care am delimitat-o aici : **complementul reciprocității** [31].

În încheiere ni se pare a fi la locul ei precizarea că nu sîntem pentru ideea fărîmițării excesive sau înmulțirii, cu orice preț, a categoriilor sintactice existente, atîta vreme cît acest lucru nu se întemeiază pe date concrete, nu are probele de rezistență. Cu totul alta este însă situația cînd faptele înseși — suficient de numeroase și omogene —, nelăsîndu-se încadrate corespunzător într-o anumită categorie sintactică existentă, reclamă în acest sens o altă tratare, nouă, în acord cu conținutul pe care ele sînt destinate să-l exprime [32].

Cazul sintagmelor și construcțiilor pronominale analizate și exemplificate în cele de mai sus este unul din acestea.

---

[30] În DC, s.v., *înde* și *între* 4, pentru aceste construcții pronominale (în exemple similare celor citate de noi) se menționează expres că exprimă reciprocitatea, ele fiind chiar explicate prin „unul cu altul", „unul altuia".

[31] F. Brunot, *La pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, ed. a 3-a, Paris, 1965, p. 333, referindu-se la construcțiile *l'un à l'autre*, *l'un l'autre* etc. vorbește, chiar de „complemente reciproce" (*les compléments réciproques*).

[32] Faptul acesta s-a întîmplat, se știe, cu complementele opozițional, cumulativ și de excepție, implicit cu subordonatele corespunzătoare (cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu mijloace conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 210—219, și Fulvia Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, în LR, 1962, nr. 4, p. 375—386) și, la fel, cu elementul predicativ suplimentar.

SUFIXELE *-ON*, *-ONĂ*

DE

ELENA CARABULEA

1. În limba română, în terminologia tehnico-ştiinţifică din domeniul (bio)chimiei şi al fizicii, există mai multe tipuri de substantive cu finala *-on* [1], *-onă*:

a) Substantive care pot fi analizate prin raportare la o bază substantivală sau adjectivală existentă independent în limba noastră:

în *-on*: *alveolon* „punct craniometric la suprafaţa posterioară a proceselor alveolare maxilare" (D. MED[2]), *complexoni* (pl.) „agenţi chimici complecşi..." (ibid.), *endocrinon* „termen propus de Ştefan Milcu pentru a indica ansamblul elementelor unui circuit cibernetic endocrin" (ibid.), *lupon* „ţesătură sintetică care imită blana de lup (denumire comercială), *neutron* „particulă elementară din nucleul atomului lipsită de sarcină electrică (= neutră)" (LTR), *nucleon* „particulă elementară care face parte din nucleul unui element" (ibid.), *urson* „ţesătură sintetică care imită blana de urs" (DN);

în *-onă*: *albuminone* (pl.) „partea de proteine din serul sanguin care nu coagulează prin încălzire" (D. MED.) cf. *albumină* „substanţă organică din grupul proteinelor", *butanonă* „funcţie (derivaţie) a butanului" (LTR), *cafeonă* „complex aromatic uleios care se obţine prin prăjirea boabelor de cafea" (D. MED.), *propanonă* „funcţie (derivaţie) a propanului" (ibid.), *sulfone* (pl.) „compuşi pe bază de sulf (= *diafenilsulfona*, *glucosulfona*, *aldesulfona* etc.) folosiţi în tratamentul leprei (ibid.), *urogastronă* „substanţă de tip hormonal, extrasă din mucoasa intestinului subţire şi din urină, folosită în boala ulceroasă" (ibid.).

b) Mult mai numeroase decît substantivele de sub a) sînt substantivele, înregistrate în aceleaşi izvoare, raportabile la o bază care nu există independent în limba română şi care poate fi un element de compunere

---

[1] Diferenţiată prin sens şi prin origine de sufixul omonim *-on* din formaţii aparţinînd limbii comune, ca *bluzon*, *jupon*, *mamelon*, *medalion*, *veston* etc.

[2] Explicarea siglelor folosite: D. MED. = *Dicţionar medical* I—II, Bucureşti, 1969; DN = *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1966, LTR = *Lexiconul tehnic român* I—XVIII, Bucureşti, 1957—1966.

sau o temă identificabilă într-o serie de cel puţin două formaţii ; din prima categorie fac parte cuvinte ca : *celon* „acetat de celuloză", cf. *celo-* „celuloză" ; *foton* „particulă elementară de iradiaţie luminoasă", cf. *foto-* „lumină" ; *meson* „particulă elementară cu masa intermediară între cea a electronului şi cea a protonului", cf. *mezo-* ; *micron* „unitate de măsură, egală cu a mia parte dintr-un milimetru", cf. *micro-* ; *proton* „particulă elementară încărcată cu sarcină pozitivă", cf. *proto-* ; *feronă* „pulbere microcristalină galbenă, folosită ca reactiv" ; din cea de-a doua categorie fac parte : *adrenalon* „produs intermediar de oxidare a *adrenalinei*..." ; *muton* „subunitate minimă de *mutaţie* (= schimbare a mesajului genetic)" ; *negaton* „electron", cf. *negativ ; operon* „unitate genetică ... controlată de un *operator" ; radon* „element gazos radioactiv care ia naştere prin dezagregarea *radiului"* ; *siliconi* (pl.) „produs plastic din compuşi organo-*silicici"*, cf. şi *siliciu ; toron* „gaz produs prin dezintegrarea radioactivă a *toriului" ; acetonă* „lichid rezultat din distilarea unui *acetat*...", cf. şi *acetil, acetic ; hidrazone* (pl.) „compuşi ai glucidelor cu *hidrazinele"*, cf. şi *hidrazidă ; peptonă* „substanţă organică produsă în timpul digestiei prin hidroliza proteinelor, sub acţiunea pepsinei", cf. *peptide* (pl.) etc.

Unele formaţii pot fi raportate la ambele tipuri menţionate : *electron* „cel mai uşor element constitutiv al corpurilor încărcate cu electricitate negativă", cf. *electro-, electric ; nefron* „unitate morfofuncţională a rinichiului", cf. *nefro-, nefroză, nefrită ; neuron* „element de bază al sistemului nervos", cf. *neuro-, neural ; lactonă* „esterul intern al unui acid-alcool", cf. *lacto-, lactic* etc.

c) Un al treilea tip este reprezentat de substantivele în componenţa cărora intră fragmente de cuvinte sau iniţialele unor silabe ale aceluiaşi cuvînt şi *-on* sau *-onă* ; fragmentele de cuvinte sînt folosite uneori în ordinea în care apar în sintagmele respective : *teflon* „masă plastică din *tetrafluor-etilenă"*, *veramon* „amestec de ver*onal* cu pi*ramidon*" etc. ; alteori ele apar cu topica inversată : *evion* „preparat din vi*tamina* E", *testosteron(ă)* „hormon din seria ster*inelor*, izolat din test*icule*".

Din iniţialele primelor două silabe ale cuvîntului *tuberculoză* s-a creat *tebeonă*, cuvînt care denumeşte un medicament contra *tuberculozei* [3].

Alături de *-on* se detaşează *-ron* din formaţii ca *negatron* „negaton", cf. *negativ* şi *pozitron* „particulă elementară instabilă care are aceeaşi masă cu electronul, dar cu sarcină electrică *pozitivă"*.

2. Tipurile de cuvinte menţionate nu sînt, în marea lor majoritate, formate în româneşte, ci împrumuturi din diferite limbi, ca : franceza, engleza, germana etc. Ele au pătruns în limba noastră către sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, odată cu denumirile internaţionale din domeniul chimiei şi al fizicii sau cu numele unor produse farmaceutice şi textile importate.

Fiind termeni de uz internaţional, este greu de precizat, în fiecare caz în parte, limba sau limbile din care aceştia au fost împrumutaţi. E de menţionat faptul că formaţiile străine în *-on* au fost redate în română prin substantive masculine sau neutre în *-on* : *electron*, cf. engl. *electron*,

---

[3] Exemplele de sub c) sînt luate din *Manualul inginerului chimist*, Bucureşti, Editura tehnică, 1951, p. 766 şi urm.

germ. *Elektron*, fr. *électron; nucleon*, cf. fr. *nucléon* etc., iar cele în *-one* au fost redate uneori prin substantive feminine în *-onă*: *acetonă*, cf. fr. *acétone*, engl. *acetone; peptonă*, cf. fr. *peptone*, engl. *peptone*, alteori prin substantive masculine sau neutre în *-on: cortizon*, cf. fr. *cortisone*, engl. *cortisone; progesteron* cf. fr. *progestérone* etc. Uneori în română se folosesc ambele forme cu acelaşi sens: *hormon/hormonă*, cf. fr. *hormone*, engl. *hormone; testosteron/testosteronă*, cf. fr. *testostérone*, engl. *testosterone* etc. În cadrul industriei textile, fibrele poliamidice sînt denumite prin cuvinte a căror temă, nemotivată pentru vorbitori, este diferită în fiecare ţară producătoare, dar cu aceeaşi finală, *-on*: în U.R.S.S. *капрон* (rom. *capron*, fr. *capron*), în R. F. Germania *Dralon* şi *Perlon* (rom. *dralon*, *perlon*, fr. *perlon*), în S.U.A. *nylon* şi *orlon* (rom. *nailon*, *orlon*, fr. *nylon*, *orlon*), în R. S. Cehoslovacă *xilon* (rom. *silon*, fr. *xilon*), în R. S. România *relon* etc.

După cum reiese şi din exemplele date, în fizică şi în industria textilă, formaţiile sînt în *-on*, în chimie, în *-onă*, în biochimie şi în industria farmaceutică, unele formaţii sînt în *-onă*, altele în *-on* sau în *-on/-onă* cu acelaşi sens.

3. Această delimitare pe domenii corespunde, în linii mari, originii diferite a lui *-on* şi *-onă:*

Sufixul *-onă* reprezintă engl. *-one* fr. *-one*, sufix substantival specializat în terminologia din chimia organică pentru denumirea cetonelor *(butanonă, propanonă)* şi apoi a altor combinaţii *(lactonă, sulfonă* etc.*)* şi care la origine nu este sufix [4].

În ce priveşte statutul şi originea lui *-on*, situaţia este mai puţin clară. Se pare că el a fost segmentat din mai multe cuvinte, aparţinînd unor domenii diferite şi folosit, în limbile moderne, la crearea unor termeni din vocabularul ştiinţific, din ştiinţe ca fizica şi chimia, care erau în strînsă dependenţă la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

Printre termenii cu largă circulaţie care au putut reprezenta punctul de plecare pentru *-on* din domeniul fizicii menţionăm pe *ion*, folosit de Faraday în 1834, din grec. *iôn*, participiul prezent al verbului *ienai* „a merge" şi *electron*, din grec. *electrôn*, creat de englezul Stoney în 1836, iar în chimie *argon* < grec. *argos*, folosit de engl. Raleigh şi Ramsay în 1874[5]. Cît priveşte originea lui *-on*, e de menţionat faptul că provine fie

[4] Cf. Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-day English Word-formation*, Wiesbaden, 1960, p. 241: În chimia organică, numele hidrocarburilor se formează cu sufixul *-n-*, sufix care se realizează în «variantele» *-ane, -ene, -ine, -one*, ultimele trei reprezentînd „O. Gr. *-ēnē, -īnē, -ōnē*, feminine patronimic *endings*" (subl. ns. — *E.C.*); cf. şi *The Concise Oxford Dictionary* (1964).

[5] Cf. Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964, s.v. *ion, électron, argon*. Jean Dubois (*Étude sur la dérivation suffixale en Français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 66—67) menţionează, pe lîngă *-on* din fizică şi chimie, un *-on* (şi cu grafia *-one*) în mineralogie, decupat din cuvinte ca *acantikon, natron, glageon*. Strînsa dependenţă dintre fizică şi chimie, în acea perioadă, a dus la confundarea acestor segmente finale într-un singur sufix, *-on*.

Webster's Seventh New Collegiate Dictionary (Chicago, 1970) înregistrează trei sufixe substantivale *-on*: *-on*$_1$ (alter. of. *-one*): chemical compound not a ketone or other oxo compound (*parathion*); *-on*$_2$ (fr. *-on* in *ion*): 1. elementary particle (*nucleon*); 2. unit.: quantum (*photon*) şi *-on*-$_3$ (fr. *-on* in *argon*): inert gas: *radon*, iar *The Random House Dictionary of the English Language* (New York, 1967) înregistrează două sufixe: *-on*$_1$ din *ion, electron* şi *-on*$_2$ din *neon*.

din decuparea arbitrară a unui cuvînt *(ion)*, fie, în cazul lui *electron*, *argon*, *neon*, din desinenţa grecească de nominativ-acuzativ neutru, *-n*, precedată de vocala tematică *-o-*[6]. La rîndul lui, *electr-on* a putut fi segmentat, prin falsă analiză, în *elect-* şi *-ron* [7], după care s-a format *pozitron* (cf. engl. *positron*, fr. *positron*) sau în *elec-* şi *-tron* [8].

În domeniul industriei textile, cuvîntul de la care s-a pornit este, probabil, *nylon* (în limba română cuvîntul s-a încetăţenit sub forma pronunţată, *nailon*), format în engleza americană cu *nyl* din *vinyl* şi adăugarea lui *-on* [9].

Dicţionarele străine dau explicaţii diferite acestei finale. Astfel *Webster's New World Dictionary of the American Language* (Cleveland şi New York, 1960) explică pe *-on* din *nylon* prin *rayon* „fibră sintetică pe bază de celuloză", cuvînt care, la rîndul lui, reprezintă „arbitrary coinage suggested by *ray* (cf. fr. *rayon* a *ray*) as descriptive of its sheen"; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française* (1967), consideră cuvîntul *nylon* format din *nyl-* şi *-on* după *coton* (< arab. *koton*). În sfîrşit, *frizon* „fibră textilă provenită din straturile exterioare ale gogoşilor de mătase de pe care nu poate fi trasă" *(Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972, s.v.), neanalizabil în română, împrumutat din fr. *frison*, unde are şi sensul menţionat (cf. *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, s. v.), a putut constitui în franceză punctul de plecare pentru acest sufix; fr. *frison* este, la rîndul lui, derivat de la verbul *friser*. Prin urmare, şi în acest domeniu *-on* ar putea proveni din suprapunerea unor elemente diferite, sufixale şi nesufixale.

În legătură cu segmentarea acestui *-on*, în limba română există mai multe poziţii:

Unii dintre chimiştii care se ocupă cu fibrele poliamidice şi pe care am avut prilejul să-i consult vorbesc de finala *-lon;* Theodor Hristea *(Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 33) semnalează sufixul sub forma *-(l)on*, exemplificîndu-l numai prin formaţii în care *-on* e precedat de *-l-*: *nailon*, *orlon*, *relon*. Am preferat analiza în *-on*, cu *-l-* aparţinînd temei, pentru că printre cuvintele, mai mult sau mai puţin motivate, din domeniul industriei textile sînt unele care nu au pe *-l-* în temă *(capron*, *lupon*, *urson)*. Această analiză se verifică şi istoric, cuvintele care îi stau la bază fiind probabil *nylon*, cu *-l-* în temă şi *rayon*.

În unele domenii, *-on* şi *-onă* s-au confundat uneori (fapt care a determinat tratarea lor împreună). Astfel, în *Manualul inginerului chimist*

---

[6] Cf. A. Graur *Formations erronées*, în „Mélanges Marcel Cohen", p. 78—79, care consideră desinenţă pe *-on* din *electron* şi *The Random House Dictionary*... cu aceeaşi calificare pentru $-on_2$ „used in the naming of inert gaseous elements (*neon*)".

[7] Cf. A. Graur, *loc. cit.*

[8] Cf. Jean Dubois, *loc. cit.* Segmentul *-tron*, considerat de Dubois sufix şi exemplificat atît prin cuvinte cu *-tr* sau *-t-* în temă (*électron*, *antineutron*, *négatron*), cît şi prin cuvinte a căror temă nu conţine aceste consoane (*bétatron*, *cyclotron*, *synchrotron*, *technotron*), este trecut în limba română printre elementele de compunere (în formaţii ca *betratron*, *ciclotron*, *sincrofazotron*), cu menţiunea că este „un procedeu de tranziţie între compunere şi derivare" (cf. *Formarea cuvintelor în limba română* I: *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, Bucureşti, 1970, p. VIII, 135).

[9] Cf. Jean Dubois, *lucr. cit.*, p. 77.

(p. 335) se vorbeşte de „terminaţia *-on* ... care caracterizează cetonele", deşi, aşa cum s-a văzut, cetonele sînt formate cu sufixul *-onă*. De asemenea, în terminologia medico-farmaceutică, unii termeni apar şi cu *-on* şi cu *-onă (hormon(ă), testosteron(ă)* etc.), formele cu *-ă* redînd fr. *-e*.

4. Statutul de sufix al lui *-on*, chiar dacă nu se justifică prin origine, se susţine prin aceea că el se combină cu anumite teme şi formează serii de cuvinte în anumite domenii ale terminlogiei tehnico-ştiinţifice cu o semnificaţie specială [10].

Ca şi alte sufixe din terminologia ştiinţifică care nu sînt sufixe la origine [11], *-on* reprezintă un procedeu, folosit de specialişti, de creare (fabricare) a cuvintelor noi. Ceea ce caracterizează formaţiile în *-on*, *-onă* este faptul că denumesc, de obicei, o combinaţie în raport cu substanţa sau cu elementul la producerea ori la transformarea căruia contribuie :

— în chimie, formaţiile în *-onă* sînt funcţii sau derivaţii ale hidrocarburilor : *butanonă, propanonă* etc. ;

— în biochimie sînt nume ale anumitor compuşi în combinaţia cărora intră substanţa, elementul redat prin bază : *albuminone, cafeonă, sulfone, urogastronă* (această valoare apare şi la formaţiile a căror bază nu există independent), nume de emanaţii gazoase : *radon, toron* etc., nume de produse farmaceutice : *testosteron, veramon* etc. ;

— în fizică, substantivele în *-on*, mai mult sau mai puţin analizabile, sînt particule elementare încărcate cu diferite feluri de electricitate : pozitivă — *proton*, negativă — *electron, negat(r)on*, intermediară — *meson*, lipsite de sarcină electrică — *neutron* sau particule elementare — parte componentă a elementului redat prin bază — *foton, nucleon ;*

— în medicină, formaţii ca *endocrinon, muton, operon* sînt de asemenea unităţi de măsură indicînd obiectul asupra căruia acţionează procesul biochimic indicat prin bază ;

— în industria textilă, cu sufixul *-on* se formează cuvinte care denumesc fibrele poliamidice : *(nailon, orlon, relon* etc.).

Lupon şi urson sînt denumiri comerciale de un tip diferit faţă de celelalte cuvinte în *-on* din industria textilă : ele au comun cu fibrele poliamidice substanţa (= blana), care e sintetică ; denumirea lor are însă la bază un raport de *asemănare* cu numele obiectului indicat prin bază (în ce priveşte aspectul : cu blana de *lup*, respectiv *urs*, poate şi sub influenţa unui alt substantiv în *-on*, nume de blană naturală, *vizon* < fr. *vison*).

5. Sufixul *-on* a devenit productiv în limba română. Dintre formaţiile în *-on* cu bază neologică, menţionate la începutul acestui articol, nu am găsit corespondente în alte limbi pentru *albuminone, alveolon, cafeonă* (şi, bineînţeles, pentru majoritatea celor formate din fragmente de cuvinte) ; ele pot fi considerate, în egală măsură, formaţii româneşti sau

---

[10] Vezi şi *Formarea cuvintelor...*, p. VIII.

[11] De exemplu, *-ol* care provine din suprapunerea a două elemente nesufixale (cf. Fulvia Ciobanu, *Sufixul* **-ol**, în „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", V, 1969, p. 57—64).

împrumuturi neînregistrate de dicţionare, fie pentru că sînt formaţii recente, fie pentru că sînt termeni de strictă specialitate.

Sînt formate în limba română : *endocrinon* şi *relon*, a căror istorie se cunoaşte, *lupon* şi, probabil, *urson* [12].

Productivitatea sufixului poate fi probată şi prin formaţiile ocazionale create de poetul Ion Gheorghe după *urson* pentru a indica specii de blănuri : de *ursonuri ; / panteron / leopardon / girafon / struţon* [13].

Sufixul *-on* a pătruns prin cuvinte care denumesc produse comerciale, farmaceutice şi mai ales textile, în limbajul comun. Este de remarcat însă stabilitatea relativă a acestor termeni, determinată fie de schimbarea denumirii produsului, fie de înlocuirea lui cu altul, de obicei superior.

---

[12] DN îl explică prin fr. *ourson;* dicţionarele franţuzeşti pe care le-am putut consulta nu înregistrează însă la *ourson* sensul „ţesătură sintetică...".

[13] Ion Gheorghe, *Cele mai frumoase poezii*, Albatros, 1972, p. 92 ; procedeul creării unor cuvinte cu „sufixe" inexistente în limbă la poetul menţionat a fost semnalat de Paula Diaconescu în comunicarea *Inovaţii lexicale în limbajul poetic actual*, prezentată la Societatea de lingvistică română în şedinţa din 30 ianuarie 1974.

CU PRIVIRE LA DELIMITAREA DE PREFIXE A ELEMENTELOR DE COMPUNERE

DE

FINUȚA HASAN

Într-un articol recent[1], ocupîndu-ne de problema delimitării compunerii de derivare, ne-am oprit în mod special asupra formanților finali. Considerăm că sînt necesare unele precizări și în ceea ce privește formanții inițiali.

Formarea cuvintelor în limba română[2], ultima dintre lucrările care (potrivit informațiilor noastre) abordează chestiunea în discuție, operează distincția dintre termenii de compunere fără existență independentă în limbă[3] și prefixe pe baza unui criteriu semantic-noțional asociat cu criteriul etimologic. Unitățile fără existență independentă care au sens lexical deplin, exprimă noțiuni, „provenind din substantive, adjective, pronume, numerale, verbe", sînt elemente de compunere; unitățile care nu au sens lexical deplin, nu exprimă noțiuni, „provenind de cele mai multe ori din prepoziții", sînt prefixe[4]. După cum se poate observa cu ușurință, *Formarea cuvintelor...* omite adverbul și conjuncția dintre părțile de vorbire care stau la baza elementelor de compunere și nu menționează explicit aceste două categorii nici printre cele care dau naștere prefixelor. Ne propunem ca în rîndurile care urmează să discutăm situația adverbului și a conjuncției din punctul de vedere care interesează aici, încercînd, în felul acesta, să suplinim lipsa din lucrarea citată.

Aplicarea criteriului semantic (ale cărui principale carențe, datorate în primul rînd lipsei de precizie în definirea noțiunii de „sens lexical deplin" și în stabilirea unor limite între care s-ar putea afirma că o unitate lingvis-

---

[1] *Formanți cu statut dublu*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 5, p. 557—563.

[2] Volumul I: *Compunerea*, București, 1970.

[3] Nu revenim aici asupra modalității distingerii termenilor de compunere cu existență independentă în limbă (prepoziții și adverbe) de prefixele omonime (vezi *Formarea cuvintelor...*, vol. I, p. 18—19, și vol. II, cap. *Introducere*, pregătit pentru tipar). Pentru chestiunea adiacentă a limitelor dintre unele prefixe și prepoziții, cf. Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 239—253.

[4] Cf. p. 21.

tică are sau nu are un asemenea sens, nu le mai analizăm aici[5]) implică dificultăți suplimentare cînd se iau în considerație adverbele. De regulă, adverbul este trecut în categoria cuvintelor cu sens lexical deplin, iar prepoziția (și conjuncția) în cea a cuvintelor care nu au sens lexical deplin. Într-o oarecare măsură se poate accepta că au sens de sine stătător adverbele care provin din alte părți de vorbire *(dimineața, militărește, cruciș, socialmente* etc.*)* și unele dintre adverbele primare *(afară, azi, bine* etc.*)*. Afirmația nu este însă valabilă pentru t o a t e adverbele. Trebuie excluse mai întîi, cum e și firesc, adverbele folosite ca instrumente gramaticale *(foarte, mai, cam, prea, ca, decît* etc.*)* sau cele care au un rol apropiat de al uneltelor gramaticale : adverbele de afirmație *(da, negreșit* etc.*)*, de negație *(nu, nici* etc.*)*, de nesiguranță *(poate, pesemne* etc.*)*, de precizare *(chiar, tocmai* etc.*)*, de restricție *(barem, măcar* etc.*)*, de exclusivitate *(doar, numai)*, de aproximație *(aproape* etc.*)*, adverbele explicative *(adică, anume* etc.*)*. Sînt apoi și alte adverbe despre care cu greu s-ar putea susține că au sens deplin sau independent, mai ales dacă sînt comparate cu unele dintre prepoziții (despre care se spune în general că nu au un astfel de sens), de exemplu adverbele : *înainte, înapoi, îndărăt, împotrivă, dedesubt* față de prepozițiile : *înaintea, înapoia, îndărătul, împotriva, dedesubtul* etc. (Faptul este firesc, întrucît aceste prepoziții provin din adverbele menționate.) Cu atît mai mult nu se constată diferența semantică amintită la cuvintele folosite atît ca prepoziții, cît și ca adverbe, de exemplu : lat. *ante, circum, supra* etc., gr. ἀνά, κατά, ὑπέρ, ὑπό etc., fr. *avant, dessus, dessous* etc., rom. *contra, deasupra*. Referirea la conținutul noțional nu este nici ea totdeauna edificatoare. În primul rînd trebuie să se răspundă la întrebarea dacă t o a t e cuvintele exprimă noțiuni sau dacă există și cuvinte al căror sens nu are la bază o noțiune. După cum se știe, nu există un consens general în această chestiune. Cei mai mulți cercetători sînt de părere că prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile nu materializează noțiuni ; același punct de vedere este adoptat și de *Formarea cuvintelor*... În această ordine de idei trebuie discutat din nou adverbul. Nu credem că este corect să se susțină că toate adverbele exprimă noțiuni. Adverbele menționate mai înainte, despre care nu se poate spune că au sens lexical deplin *(nici, chiar, măcar, doar, adică* etc.*)*, nu pot fi considerate ca materializări ale unor noțiuni. Comparația adverbelor cu prepozițiile (vezi exemplele de mai sus) arată încă o dată cît e de riscantă plasarea celor două părți de vorbire în categorii diferite potrivit cu conținutul lor semantic-noțional. Cînd același cuvînt funcționează atît ca prepoziție, cît și ca adverb, delimitarea care ne interesează nu se mai poate face în nici un caz.

Examinarea prefixelor limbii române[6] din punctul de vedere al originii lor duce la constatarea că cele mai multe etimoane sînt cuvinte cu valoare dublă, de prepoziții și de adverbe, de exemplu : gr. ἀπό, διά, lat. *infra, post, pro, retro, ultra* etc., cîteva sînt numai prepoziții : gr. ἀντί, lat. *cum, ex, in, per* etc., puține, numai adverbe : lat. *non, paene*. (Două prefixe sînt în situații speciale : *arhi-* și *para-*. *Arhi-* reprezintă gr. ἀρχι-,

[5] Vezi articolul citat la nota 1.

[6] Am avut în vedere inventarul stabilit în *Formarea cuvintelor*..., vol. II (pregătit pentru tipar).

care are la bază un radical verbal : ἄρχω „a fi cel dintîi, a merge în frunte, a comanda"[7]. Încă din greacă, sensul verbal pierzîndu-se, ἀρχι- este considerat prefix ; acelaşi statut i se recunoaşte lui *arhi-* şi în limbile moderne care l-au împrumutat. *Para-* are ca etimon gr. παρά, prepoziţie şi adverb, care s-a confundat în română cu fr. *para-*, legat de verbul *parer*[8].)

Printre unităţile cuprinse în *Lista principalelor elemente de compunere* din *Formarea cuvintelor...*[9] figurează şi următoarele : *amfi-* „în două feluri", „de jur împrejur" (din *amfibiu*, *amfipode* etc.) < gr. ἀμφί, adverb şi prepoziţie, *arier-* „în urmă" (din *ariergardă*) < fr. *arrière*, adverb *avan-* „înainte" (din *avangardă* etc.) < fr. *avant*, prepoziţie şi adverb, *dico-*, *diho-* „în două părţi" (din *dihotomie*) < gr. δίχα, adverb, *palin-*, *palim-* „din nou, iarăşi" (din *palindrom*, *palingeneză* etc.) < gr. πάλιν, adverb, *tel(e)-* „departe, (de) la distanţă", „televiziune, televizor" (din *telefon*, *telegramă*, *telejurnal* etc.) < τῆλε, adverb şi prepoziţie.

Este dificil de demonstrat că aceste unităţi, cu excepţia lui *tele-*, se deosebesc de prefixe prin sensul lor „deplin" şi prin faptul că exprimă noţiuni. Nu vedem deosebiri din aceste puncte de vedere între *ante-*, de exemplu, şi *avan-*. Observăm, dimpotrivă, că există (după DN) formaţii cu *avan-* perfect echivalente cu cuvinte în *ante-* (*avangardă* şi *antegardă*, *avanport* şi *anteport*) şi că există cuvinte cu *ante-* formate după modelul unora cu *avant-* : *antebraţ*, după fr. *avant-bras*, *anteproiect*, după fr. *avant-projet*, *antetitlu*, după fr. *avant-titre* etc. (ibid.). *Tele-* se găseşte într-o situaţie deosebită. Pe lîngă sensul adverbial „departe, (de) la distanţă" (din *teleghida* „a dirija de la distanţă un avion, un proiectil etc.", *teleindicator* „aparat care măsoară şi transmite la distanţă valoarea unei mărimi", *teleobiectiv* „obiectiv fotografic folosit la fotografierea obiectivelor care se află departe" etc.), el are şi sensul substantival (amintit mai sus) „televiziune, televizor" (*tele-* reprezintă, de fapt, prescurtarea substantivelor *televiziune* sau *televizor* în cuvinte ca : *telefilm* „film realizat pentru televiziune", *telejurnal* „program de ştiri transmis la televizor", *telespectator* „persoană care urmăreşte un program la televizor" etc.). Cu acest ultim sens, *tele-* apare ocazional ca un cuvînt independent (cu valoare adjectivală : *comunicaţii experimentale* **tele**[10]) şi a fost folosit ca temă a unui derivat cu sufix : *teleast* (format după modelul mai vechiului *cineast*[11]). Dacă în exemplele de tipul *telefilm*, *telejurnal* etc. *tele-* (aparţinînd semantic categoriei substantivului) poate fi calificat fără dificultate drept element de compunere, în celelalte exemple, ca *teleghida*, *teleindicator* etc., statutul lui *tele-* (care continuă să aparţină aici din punct de vedere semantic categoriei originare a adverbului) este mai greu de determinat. După cum am încercat să arătăm mai înainte, aplicarea criteriului semantic-noţional nu justifică despărţirea unităţilor fără existenţă independentă care au originea în adverbe şi continuă să prezinte un conţinut semantic caracteristic acestei părţi de vorbire de cele care au fost iniţial prepoziţii şi totodată nu permite diferenţierea unităţilor provenite din adverbe şi care continuă să aparţină

---

[7] Cf. Rodica Ocheşeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în SMFC, I, p. 29—30.
[8] Cf. Cristina Gherman, *Prefixul* **para-**, în SMFC, IV, p. 17—18.
[9] Cf. vol. I, p. 241—260.
[10] Cf. Iorgu Iordan, *Roum.* **tele-**, în RLiR, XXXI, 1967, nr. 123—124, p. 247.
[11] Id. ib., p. 250 ; Flora Şuteu, *Un suffixe actualisé* : **-ast**, în RRL, XIV, 1969, nr. 1, p. 21—22.

semantic acestei categorii în elemente de compunere și prefixe. Pentru a evita o clasificare mai mult sau mai puțin arbitrară, bazată pe impresii ce pot diferi de la un cercetător la altul, credem că e preferabil să nu despărțim segmentele formative care au luat naștere din adverbe și continuă să aibă sens adverbial de cele care au fost la origine prepoziții și să considerăm formanții de tipul celor discutați mai înainte : *amfi-*, *arier-*, *avan-*, *dico- (diho-)*, *palin- (palim-)* și *tele-* „departe, (de) la distanță" prefixe. În schimb, *tele-* „televiziune, televizor" trebuie interpretat, ca și pînă acum, element de compunere ; în felul acesta i se recunoaște lui *tele-* statut dublu.

În *Lista principalelor elemente de compunere* figurează și *cvasi-* „pe jumătate, aproximativ, cam", urmașul unei conjuncții (lat. *quasi*). Faptul că despre conjuncții se spune, ca și despre prepoziții, că nu au sens „deplin" sau de sine stătător și că nu exprimă noțiuni ca și constatarea că sensul lui *cvasi-* este adverbial ne determină (potrivit celor expuse mai sus) să calificăm și acest formant prefix (și nu element de compunere).

Propunem deci, în concluzie, să fie considerate e l e m e n t e d e c o m p u n e r e, pe lîngă unitățile fără existență independentă provenite din substantive, adjective, pronume, numerale, verbe, și cele care au fost la origine adverbe, dar aparțin în prezent din punct de vedere semantic uneia din părțile de vorbire înșirate mai înainte, iar p r e f i x e unitățile provenite din prepoziții, conjuncții și adverbe care continuă să aparțină din punct de vedere semantic acestor părți de vorbire.

Interpretarea noastră scoate în evidență, după cum se vede din rîndurile de mai sus, existența formanților i n i ț i a l i cu statut dublu, alături de cei f i n a l i cu același caracter[12].

[12] Pentru care vezi articolul citat la nota 1.

ÎN LEGĂTURĂ CU PE—MORFEM AL COMPLEMENTULUI DIRECT

DE

D. BEJAN

I. Dacă în terminologia gramaticală românească mai veche s-a realizat o diferenţiere între morfemul **pe** (semn al acuzativului complement direct) şi prepoziţia **pe**[1], în vremea noastră lucrări şi articole de specialitate au renunţat la această diferenţiere. Astfel, calitatea de morfem a lui **pe** nu apare deloc[2], folosindu-se cuvîntul prepoziţie pentru situaţia cînd e morfem, sau se tratează numai sporadic[3].

II. În calitatea sa de morfem[4], **pe** apare, de obicei, în faţa complementului direct exprimat prin nume comune de persoane (uneori şi de

---

[1] S. Puşcariu, *Despre pre- la acuzativ*, în DR, II, 1921—1922, p. 565—581; Radu Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română*, Bucureşti, 1932, p. 211— 230, şi N. Drăganu, *Morfemele româneşti ale acuzativului şi vechimea lor*, Bucureşti, 1943.

[2] B. Cazacu, *Remarques sur l'emploi des adjectifs en roumain*, în BL, XV, 1947, p. 95—102; *Gramatica limbii române*, ediţia I, Bucureşti, 1954, vol. I, p. 198 şi 369—370, şi vol. II, p. 116; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 632; DL, vol. III, Bucureşti, 1957, s.v. **pe**; DM, Bucureşti, 1958, s.v. **pe**; I. C. Chiţimia, *Genul personal în limbile polonă şi română*, în „Romanoslavica", III, 1958, p. 31—41; Al. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes", Bucureşti, 1959, p. 167—185; B. Pottier, *„L'objet direct prepositionnel" : faits et théories*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 673—676; Finuţa Asan, *Reluarea complementului în limba română*, în SG, II, p. 91—95; Al. Graur, *Reluarea complementului*, în LR, XVIII, 1969, nr. 1, p. 89; Valeria Guţu-Romalo, *În legătură cu construcţia prepoziţională a complementului direct în limba română*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 177—180; Valeria Guţu-Romalo, *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, 1972, p. 58—59.

[3] Vezi *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 46 (la pagina 281 nu i se mai zice morfem) şi *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1963, vol. II, p. 156, unde, fără să i se zică morfem, se spune „Prepoziţia **pe** a devenit, într-o anumită măsură, semn al acuzativului".

[4] Dăm cîteva lucrări mai noi în care i se recunoaşte lui **pe** această calitate, deosebindu-l de **pe** prepoziţia: L. Onu, *L'origine de l'acusatif roumain avec p(r)e*, în *„Recueil d'études romanes"*, Bucureşti, 1959, p. 181—209; M. Zdrenghea, *Limba română contemporană — morfologia* (curs litografiat), Cluj, 1970, p. 74, şi D.D. Draşoveanu. *O categorie gramaticală — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 333.

animale), nume proprii de persoane şi de animale, precum şi în faţa substitutelor numelor de persoane (pronume şi numerale)[5].

În cele ce urmează vrem să ne oprim asupra altor situaţii în care poate să apară morfemul **pe**, cazuri mai puţin cercetate în lucrările de specialitate. Este vorba de posibilităţile de distribuire a lui **pe** cu pronume şi numerale cînd acestea se referă la nume comune şi proprii de lucruri şi de animale[6].

Pronumele[7] în faţa cărora poate sta morfemul **pe**, în condiţiile arătate mai sus, sînt :

1. posesive : *Dă-mi-***o pe a mea** ; *Ia-***le pe ale noastre** *(cărţile)* ;

2. demonstrative : *Ţi* **le** *dau* **pe acestea** *(cărţile)* ; *Cumpără-***le pe acelea** *de acolo (vitele)* ; *Mi-a vorbit de Libertatea şi de Clujeana, exprimîndu-şi dorinţa de a* **o** *vizita* **pe cea**[8] *din urmă.*

3. interogative : **Pe care** *dintre ele* **o** *cumperi?*

4. relative : E vorba, în special, de **care, cîţi** şi **cîte**. În cazul cînd sînt complemente directe ele trebuie obligatoriu însoţite de morfemul **pe** atît în propoziţii atributive *(Scaunul* **pe care-l** *ridic de jos este greu)*, cît şi în neatributive *(Mîine îmi va spune* **pe cîţi** *dintre ei* **îi** *va vinde)*. Situaţiile fără **pe** trebuie considerate neconforme cu legile limbii corecte : *Cartea* ***care** **o** *citesc este frumoasă*[9].

5. nehotărîte : *Foloseşte-***le pe toate** *dacă vrei* ; *Dacă Joiana şi Sura vin de la păşune,* **pe una** *leag-o de pomul din curte,* **pe alta** *de gard* ;

6. negative (**nici unul** şi **nici una**) : *Am aici trei cărţi, dar n-am citit-***o pe nici una** *dintre ele.*

Pronumele reflexive, de întărire şi de politeţe se exclud, căci, lucru ştiut, nu pot înlocui nume de lucruri sau de animale. Pronumele personal poate să apară în locul acestor categorii de substantive (este vorba, bineînţeles, de persoana a III-a), dar în asemenea cazuri nu avem complemente directe, ci complemente indirecte sau de loc : *Cît îmi dai* **pe el** ; *Stai* **pe ele.**

Numeralele care pot primi morfemul **pe** sînt[10] :

1. cardinale : *Dă-mi-***le pe trei** *dintre ele* ; *Din cele patru vite pe care le-a avut,* **pe două le-***a vîndut* ;

2. ordinale : *Am cumpărat-***o pe a treia** ;

3. colective : *Dacă le duci pe Joiana şi pe Sura la tîrg,* **le** *voi cumpăra* **pe amîndouă** ;

4. distributive : *Cînd primeşti cărţile, să* **le** *aranjezi* **pe cîte trei** *la un loc.*

III. Calitatea de morfem a lui **pe** ar trebui să fie legată mai întotdeauna de reluarea[11] şi anticiparea complementului direct prin pronume

---

[5] Cf. *Gramatica limbii române*, 1963, vol. I, p. 59 şi 373, şi vol. II, p. 155—157. Apariţia morfemului **pe** în faţa numelor de lucruri e mai puţin frecventă (vezi cazurile prezentate de *Gramatică*... ed. a II-a, vol. II, p. 155).

[6] Menţionăm că în *Gramatica*..., ediţia a II-a, vol. II, la p. 155—157 nu se semnalează acest aspect al problemei.

[7] Vezi şi Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 177, şi DL, III, s.v. **pe**.

[8] În acest exemplu **cea** este pronume demonstrativ, nu articol.

[9] Vezi şi Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală*..., p. 59.

[10] Vezi şi DL, s.v., **pe**.

[11] Pentru reluarea complementului direct vezi Finuţa Asan, *op. cit.*, p. 91—95. Pentru reluare şi anticipare vezi *Gramatica*..., ed. a II-a, vol. I, p. 144—147.

personale, mai ales de persoana a III-a singular şi plural, masculin şi feminin, forme atone în acuzativ[12].

Este vorba deci de două fenomene gramaticale strîns legate între ele neputînd să apară, de cele mai multe ori, unul fără celălalt. De aici rezultă, credem noi, că mai întotdeauna complementul direct însoţit de **pe** trebuie dublat (reluat sau anticipat) de pronume personale. Din acest punct de vedere, nu pot fi corecte exprimări ca : *Văd* **pe mama**, *A primit* **pe colegul** *său*, **Pe care** *chemi*?, ci **O** *văd* **pe mama**, **L-a** *primit* **pe colegul** *său*, şi **Pe care îl (îi)** *chemi*?[13]

Există cîteva excepţii de la această obligativitate a corelării dintre morfemul **pe** şi dublare.

Pe unele dintre ele le-am putea numi aparente.

a) Există construcţii în care sau pronumele care dublează, sau complementul direct cu **pe**, exprimat prin nume de fiinţe, este elidat, apariţia unuia din două (pronume sau complement) fiind corectă, dar redundantă şi deci neeconomă. Acest lucru se întîmplă în dialog, dar şi în naraţiuni, cînd realitatea exprimată de complementul direct este foarte bine cunoscută : — *Ai văzut-o* **pe Maria**? — *Am văzut-o* [**pe Maria**] ; — **Pe care** *dintre ele vrei* **s-o** *chemi*? — **Pe Maria** [*vreau* **s-o** *chem*] ; **L-***am aşteptat două ore* [**pe fratele**] *meu, dar n-a venit* ;

b) Nu este obligatorie şi nici chiar conformă cu legile limbii corelaţia dintre dublare şi morfemul **pe** în următoarele cazuri :

— pronume personale de persoanele I şi a II-a singular şi plural. **Mă** *trimite* [**pe mine**], **Ne** *cheamă* [**pe noi**] *la film* ; **Te** salută [**pe tine**], **Vă** *ajută* [**pe voi**] ;

— pronume personale de persoana a III-a singular şi plural, cînd complementul direct ar urma să fie exprimat prin forme lungi : **Îl** *văd* [**pe el**], **O** *văd* [**pe ea**], **Îi** *ajut* [**pe ei**] ;

— pronume reflexive de toate persoanele : **Mă** *ajut* [**pe mine**], **Ne** *ajutăm* [**pe noi**], **Se** *apără* [**pe sine**] etc.

Concordanţa de care am vorbit devine obligatorie numai cînd se accentuează realitatea denumită de pronume. Gramatical, acest lucru se realizează, de obicei, prin punerea formelor lungi în faţa propoziţiilor, prin întărirea lor cu adverbe : **Pe el l-***au numit responsabil*, **Mă** *ajută numai* **pe mine**, şi prin punerea în opoziţie a persoanelor : **Pe mine mă** *ajută*, *iar* **pe el îl** *dezavantajează* ;

Alte excepţii le considerăm reale, vorbitorul neputîndu-le ocoli. Credem că ele s-ar reduce la următoarele :

a. Complementul direct, exprimat prin nume de lucru sau pronume (mai ales demonstrativ) şi aşezat la începutul propoziţiei este reluat prin pronume, dar nu se construieşte cu morfemul **pe** : **Cartea o** *citesc cu plăcere*, „**Asta** *n-o pot ierta*" (după Finuţa Asan, *op. cit.*, p. 98). Firește că nici în alte condiţii substantivul *carte* nu poate avea morfemul **pe**. Dar aici e vorba de un context în care el, în funcţie de complement direct, poate fi dublat de pronumele personal.

b. Complementul direct exprimat prin nume de lucruri (uneori chiar şi nume de persoane sau de animale), în dialog mai ales, dar şi în naraţiuni,

[12] Parţial vorbeşte de această legătură *Gramatica*..., ed. I, vol. I, p. 198.

[13] Vezi şi Al. Graur, *Reluarea complementului*..., p. 89, şi I. Coteanu, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă*?, în LR, XII, 1963, nr. 3, p. 242—246.

este reprezentat numai de pronumele personal, apariția complementului direct fiind redundantă și chiar greșită : *Ți-ai găsit* cartea ? — *Mi-am găsit-o* *[**pe carte**], *Dacă apare un dicționar nou, mi-l cumpăr și eu* *[**pe dicționar**], *Ți-ai vîndut cîinele ? Mi* **l-***am vîndut* *[**pe** *cîine*], *Ți-ai scos fratele din spital ?* — *Mi* **l-***am scos* *[**pe frate**].

c. În exprimări fixe, complementul direct exprimat prin nume de lucruri apare însoțit de **pe**, dar nedublat de pronumele personal : *Cui* **pe cui** *se scoate*, *Mînă* **pe mînă** *se spală*...

Observație : Numele de litere, de cifre, de note muzicale și de părți de vorbire (care sînt toate nume de lucruri, dar asimilate cu numele proprii de persoane) se construiesc, în calitate de complemente directe, cu morfemul **pe** și sînt dublate de pronume : *Subliniază-***l pe a**, **L-***am înlocuit* **pe doi** *cu trei*, **L-***am subliniat* **pe a citi**, **L-***am scos* **pe do** *din partitură*.

d. Pronumele negativ **nimeni** și pronumele nehotărîte **cineva**[14] și **altcineva** se construiesc cu **pe**, dar nu se pot dubla, probabil pentru că ele nu înlocuiesc o persoană precisă : *N-am văzut* **pe nimeni**, *Am văzut* **pe cineva**, *Întreabă* **pe altcineva**.

Observație : Pronumele **ce**, **(alt)ceva**, **nimic** nu pot fi complemente directe cu **pe** și nici dublate, fiindcă ele nu înlocuiesc niciodată nume de persoane.

e. Pronumele **cine** și **oricine** se construiesc cu **pe**, dar, de obicei, nedublate de pronume : **Pe cine** *ai chemat ? Întreabă* **pe oricine**. Dublarea lor este posibilă cînd sînt relative — în situații de anacolut — cu funcție sintactică de complement direct față de verbul din regentă : **Pe cine** *nu-***l** *lași să moară nu te lasă să trăiești*, **Pe oricine** *îți spune lucruri bune ascultă-***l**.

În afara cazurilor prezentate mai sus, morfemul **pe** ar trebui să reclame pronumele personal și invers.

Uneori, eliminarea pronumelui personal, care dublează, din context **duce** la transformarea funcției sintactice a cuvîntului complement direct și, simultan, la dispariția calității de morfem a lui **pe**. Astfel, dacă din exemplele : *Cartea* **pe care o** *citesc este interesantă* și **Le** *scriu* **pe amîndouă** înlăturăm pronumele **o** și **le**, cuvintele **care** și **amîndouă** devin complemente de loc, iar **pe** prepoziție : *Cartea* **pe care** *citesc este interesantă* și *Scriu* **pe amîndouă**.

IV. Concluzii

a. Considerăm că ar trebui ca toate lucrările de specialitate, indiferent de natura lor, să revină la distincția mai veche dintre prepoziția **pe** (cu care se construiește, de cele mai multe ori, complementul circumstanțial de loc, dar și altele : indirect, de timp, de mod) și morfemul **pe**, semn al unei părți a complementului direct, complement care foarte frecvent trebuie dublat (reluat sau anticipat) de pronume personale, persoana a III-a singular și plural forme scurte de acuzativ. Nediferențierea celor două valori ale lui **pe** ar putea crea confuzii în sînul complementelor care-l au (pe **pe**) în fața lor.

b. Pronumele personale, forme scurte de acuzativ, n-ar trebui considerate, după părerea noastră, complemente directe, rolul lor reducîndu-se numai la dublarea acestor complemente, indiferent dacă ele sînt exprimate **O** *văd* **pe mama**) sau eliptice (**L-***am văzut* [**pe el, pe Ion, pe student**]).

[14] Vezi și Finuța Asan, *op. cit.*, p. 99.

NUMELE PROPRII ENGLEZEȘTI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ANA OLOS

Preocupările lingviștilor pentru integrarea numelor proprii străine în sistemul limbii române s-au îndreptat mai întîi spre aspectul ortografierii lor. Încă din 1836, în *Reguli după care au a se urma lucrările societății literare*, publicat în „Muzeul național", se dădeau anumite reguli de ortografie pentru numele străine care au intrat sau urmau să intre în limbă. În articolul *Cum se scria connumele neromanesci în limba romanesca?* din „Gazeta Transilvaniei" (1866) se cerea ca numele străine să se scrie așa cum se scriu în limba din care provin. Tot așa preconiza și *Sistema ortografica prezentată de Dlu Cipariu*, publicată în „Analele Societății Academice române", sesiunile 1868—1869 : dintre cele 26 de litere ale alfabetului latin utilizat în Europa, limba română nu are nevoie de toate în scrierea numelor românești, dar unele sînt totuși necesare pentru citate și nume proprii care trebuie scrise cu ortografia originară[1]. În *Ortografia limbei române*, editată de Academia Română în 1895, pentru uzul școlilor publice, nu se admitea folosirea lui *y*, *ph*, *th*, *qu*, *k* decît în numele proprii străine. „Numele proprii, fiind proprietatea acelora ce le pórtă sau le-au purtat și neputîndu-le schimba — chiar dacă modul lor de scriere ni s-ar părea extravagant sau capricios,— precum și cuvintele streine neasimilate, le vom scrie cu ortografia lor, adică chiar și cu aceste litere, dacă se găsesc în ortografia lor originală"[2]. De aici și pînă la norma stabilită de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*[3] din 1962 și reluată în următoarele două ediții, în privința ortografierii numelor proprii provenite din limbile care folosesc alfabetul latin (cu excepția unor toponime asimilate de limba noastră) s-a urmat aceeași cale : respectarea ortografiei originare.

Dar limbile cu o ortografie etimologică pun și problema foarte dificilă a pronunțării. Dacă numele franțuzești se supun în cele mai multe cazuri

---

[1] Vezi *Ortografia limbii române* (cercetare bibliografică), editată de Biblioteca centrală universitară, secția de informare și documentare, București, 1972, p. 20, 112, 134 etc.

[2] *Ortografia limbei române*, Ploiesci, Stabilimentul grafic „Progresul", 1895, p. 5.

[3] *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, Edit. Academiei, 1971, p. 29.

regulilor de ortoepie ale limbii franceze, numele proprii englezeşti sfidează adesea orice regulă, „ceea ce necesită o necontenită recurgere la alfabet, încît a doua întrebare după 'What's your name?' este adesea 'How do you spell it?'"[4]. Astfel, un nume scris *Bowden* poate fi citit ['boudăn] sau ['baudăn]; numele *Thomson* şi *Thompson* pot fi citite ambele atît ['tomsăn], cît şi ['tompsăn][5], iar toponimul pronunţat ['mænăring] are peste o sută de variante ortografice[6]. Singura rezolvare a acestei probleme este şi pentru englezi consultarea unui dicţionar.

Pentru vorbitorii de limbă română — în afară de manualele de limba engleză şi dicţionarele de specialitate —, un ghid al pronunţării numelor proprii englezeşti au încercat să-l ofere dicţionarele enciclopedice. Dicţionarul enciclopedic al lui Diaconovich[7] notează sporadic pronunţarea unor nume englezeşti. Se dă, de pildă, pronunţarea pentru nume ca *Shylock* sau *Shirman*, dar se omite *Shelley* şi *Shakespeare*. *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"* de Candrea şi Adamescu[8] dă pronunţarea pentru *Bacon*, *Byron*, *Shakespeare*, dar nu şi pentru *Burns*, *Dickens* sau *Edinburgh* (transcrierea fonetică se face cu literele alfabetului românesc). *Dicţionarul enciclopedic român*[9], publicat sub egida Academiei între 1962 şi 1966, încearcă o românizare a unor sunete englezeşti: se renunţă la notarea vocalelor lungi, dîndu-se cîte o singură variantă pentru *a*, *i*, *u* şi *ă*; se renunţă la notarea semiconsoanelor [w] şi [j], dar se notează vocalele închise şi deschise. Se adoptă semnul [ə] din alfabetul fonetic internaţional, deşi s-ar fi putut folosi litera *ă* din alfabetul limbii române. În cazul cînd numele proprii se citesc aproximativ aşa cum se scriu, se renunţă la transcrierea fonetică (ex. *Belfast*).

O listă a celor mai frecvente nume proprii englezeşti cu pronunţarea lor redată cu semnele alfabetului fonetic internaţional o oferă *Fonetica limbii engleze* de Mihail Bogdan[10], destinată însă unui public restrîns.

Indicaţii interesante, mai ales legate de greşelile de uz, se găsesc în cartea academicianului Al. Graur *Nume de persoane*, cu deosebire în capitolul „Observaţii privitoare la ortografie şi ortoepie"[11].

Dicţionarul literaturii engleze[12] este un îndreptar corect şi util pentru citirea numelor de scriitori, iar *Micul dicţionar filozofic*[13] pentru numele de filozofi. Dar în aceste dicţionare, la fel ca şi în cel enciclopedic, se transcrie doar pronunţarea numelui de familie; or, în sistemul actual de denominaţie personală în Anglia se folosesc trei nume. La fel nu se spune nimic despre citirea iniţialelor.

---

[4] Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1962, p. 276.

[5] Vezi acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1965, p. 145.

[6] Vezi P.H. Reaney, *The Origin of the English Surnames*, London, Routledge & Paul Regan, 1969.

[7] Dr. C. Diaconovich, *Dicţionar enciclopedic*, tom. III, Sibiu, 1904.

[8] I.—A. Candrea şi Gh. Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, Bucureşti, Edit. „Cartea românească", 1931.

[9] Academia R.P.R. (R.S.R.), *Dicţionar enciclopedic român*, 4 vol., Bucureşti, Edit. politică, 1962—1968.

[10] Mihail Bogdan, *op. cit.*, p. 277—307.

[11] Acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 145—151.

[12] *Dicţionar al literaturii engleze*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1970.

[13] *Mic dicţionar filozofic*, Bucureşti, Edit. politică, 1969.

Cel mai recent ghid pentru pronunţarea numelor proprii englezeşti îl constituie cuprinzătorul *Dicţionar englez-român*[14] de Leon Levi̯chi şi Andrei Bantaş, destinat tot unui public restrîns.

Pentru pronunţarea numelor străine, *Îndreptarul ortografic ortoepic şi de punctuaţie*[15] stabileşte redarea pronunţării din limba din care provin numele respective. Spre exemplificare sînt date *Shakespeare* — transcris „Şecspir" — şi *Wall Street* — transcris „Uălstrit" — transcrieri greşite în primul rînd prin utilizarea majusculei, apoi prin omiterea accentului, de foarte mare importanţă în limba engleză şi în cele din urmă prin nerespectarea normei stabilite; pentru că în limba din care provin se pronunţă ['şeikspiă] şi ['wo : l stri : t]. Există totuşi o explicaţie a acestor greşeli: ele maschează de fapt situaţia reală din limba română şi infirmă norma stabilită, întrucît, aşa cum notează şi dicţionarul enciclopedic al lui Candrea şi Adamescu, la noi se pronunţă [ş'ecspir], foarte probabil sub influenţa limbii franceze, unde accentul este însă oxiton. Tot aşa se pronunţă ['hamlet] şi nu ['hæmlit], [e'dinburg] şi nu ['edinbără], [nia'gara] şi nu [n'ai'ægeie].

Dacă ar fi să respectăm norma stabilită de *Îndreptar*, ar trebui să se pronunţe „ca în limba engleză" toate cele patruzeci şi patru de foneme ale limbii engleze, plus variantele alofone. Acest lucru ar fi destul de dificil şi ar necesita un efort destul de mare din partea necunoscătorilor de limbă engleză. După cum spune într-un articol al său acad. Al. Graur, „chiar cei care cunosc mai bine limba engleză şi sînt în stare să întreţină în mod curent o conversaţie în englezeşte nu pot pronunţa ca englezii numele lor întîlnite în cursul unei conversaţii în româneşte, căci ar trebui să facă o pauză şi să-şi potrivească buzele şi limba, să-şi schimbe complet, de la un cuvînt la altul, modul de articulare, ceea ce ar produce un efect comic"[16].

Numele comune împrumutate din englezeşte s-au integrat în sistemul limbii române, fie sub forma aproximativă a rostirii lor în engleză (ex. *lider*, *miting*, *meci* etc.), fie sub forma lor scrisă, cu mici ajustări la ortografia limbii române (ex. *fotbal*, *volei* etc.), unele păstrîndu-şi însă atît ortografia, cît şi pronunţarea aproximativ englezească (ex. *fair play*, *marketing* etc.). În privinţa numelor proprii însă, unde trebuia păstrată ortografia originară, vorbitorii de limbă română îşi pot permite o „românizare" doar în pronunţarea lor. Negăsindu-se nici un ghid de largă circulaţie, numele englezeşti se pronunţă în general conform normelor impuse de „bunulsimţ" lingvistic sau „după ureche", rămînînd însă destul loc şi fanteziei.

Se evidenţiază din ce în ce mai mult necesitatea unui îndreptar al pronunţării numelor proprii englezeşti care să fie destinat unui public larg şi în care să se folosească o transcriere fonetică simplificată, cu semnele alfabetului românesc. În felul acesta sunetele limbii engleze sînt redate prin sunetele sistemului nostru fonetic, deci aşa cum se procedează şi în cazul altor limbi. În engleză, numele ţării noastre se rosteşte [ru'meinjə], iar Bucureşti devine ['bju : kə rest].

---

[14] Leon Levi̯chi şi Andrei Bantaş, *Dicţionar englez-român*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1971.

[15] *Op. cit.*, p. 29.

[16] Al. Graur, *Falsă engleză*, în „România literară", an. II, nr. 10 din 6 martie 1969.

Analiza constrastivă a sunetelor celor două limbi ar putea oferi anumite sugestii pentru „integrarea" sunetelor limbii engleze în sistemul fonetic al limbii române[17]. Echivalarea unor foneme perechi din limba engleză cu acelaşi sunet din limba română nu ar putea duce la nici un fel de confuzii, pentru că nu afectează sensul. Tot aşa echivalarea unor sunete specifice limbii engleze cu altele asemănătoare ar fi perfect posibilă.

Avînd în vedere tendinţele de asimilare a sunetelor limbii engleze la sistemul nostru fonetic, s-ar putea stabili următoarele reguli :

1. Notarea şi rostirea cu vocala asemănătoare din limba română a vocalelor englezeşti :

[i] şi [i :] = i din limba română
[ʌ] şi [a :] = a
[ɔ] şi [ɔ :] = o
[u] şi [u :] = u
[ə] şi [ə :] = ă/î

2. Echivalarea lui *e* deschis din limba engleză fie cu *a*, fie cu *e* din limba română. (Noi am opta pentru *e*, deşi se deosebeşte foarte mult de sunetul englezesc.)

3. Redarea diftongilor [iə, ɛə, uə] prin *i*, *e*, *u*, $+r$, aşa cum apar ortografiaţi.

4. Păstrarea lui *r* în rostirea românească atunci cînd el dispare în engleză, lungind vocala precedentă. (Acest lucru se întîmplă, de obicei, şi în engleza americană.)

5. Redarea fricativelor dentale prin *f* şi *v* de care se apropie cel mai mult[18].

6. Citirea ca în limba română a numelor calendaristice care se ortografiază aproximativ ca în limba română (ex. *Maria*, *Ana*, *Adam*, *Isac* etc.).

7. Păstrarea pronunţării curente a unor nume de largă circulaţie ca *Shakespeare*, *Dickens*, *Edinburgh* etc.

Datorită televiziunii şi radioului, care au o influenţă din ce în ce mai mare, o serie de nume pătrund în conştiinţa publicului sub aspectul lor sonor. Acest fapt ar impune şi întocmirea unui îndreptar care să indice mai întîi pronunţarea, dîndu-se apoi forma în care se ortografiază numele respective[19].

---

[17] Vezi Virgiliu Ştefănescu-Drăgăneşti, Adrian Nicolescu şi Victor Hanea, *Limba engleză, curs practic*, Bucureşti, 1969, şi V. Ştefănescu-Drăgăneşti, *Teaching English Pronunciation*, în „English Teaching Forum", vol. IX, nr. 6, noiembrie-decembrie, 1971, p. 36—38.

[18] Vezi Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze*, p. 107.

[19] În *Idegen szavak és nevek szotára* de Kelemen Béla, Budapest, 1936, pe *Shakespeare* îl găsim şi la „Sekszpir", forma în care se pronunţă. După predarea la tipar a acestui articol, am luat cunoştinţă de lucrarea Florenţei Sădeanu, *Dicţionar de pronunţare. Nume proprii străine* (Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1973). Deşi foarte util şi riguros ştiinţific, acest dicţionar (care cuprinde şi numele proprii englezeşti) nu face inutilă propunerea noastră, întrucît el indică, în absolut toate cazurile, pronunţarea din limba engleză, ceea ce, uneori, interesează foarte puţin sau chiar deloc. Afirmînd acest lucru, ne gîndim în primul rînd la marele public, care nu este familiarizat cu transcrierea fonetică internaţională, pe de o parte, iar pe de altă parte la faptul că ne-am obişnuit, totuşi, să rostim *Dárwin*, *Hámlet*, *Rokfeler*, *Niagára*, *San Francisco* etc., nu ['da: win], ['hæmlit], ['rakifelər], [naj'ægrə], [sæn-frən'siskow] ş.a.m.d.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

I. ROBCIUC

Camizélcă, s.f. După DA, cuvîntul *camizélcă* „vestă" (atestat la P. Coman, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939, p. 16, din Bulzeşti — Hunedoara) este un „derivat de la *camizól* + suf.-*că*". Explicaţia aceasta se susţine destul de greu în ceea ce priveşte forma. Credem că etimologia adevărată este pol. *kamizelka* „idem" (*Słownik języka polskiego*, Varşovia, 1961, vol. III, p. 502) sau ucr. *камізелька* „idem" (B. D. Hrinčenko, *Словарь української мови*, vol. II, p. 213). Poziţia mai puţin obişnuită a ariei cuvîntului românesc se datoreşte, probabil, migraţiei unor vorbitori de limbă polonă sau ucraineană.

Caralúpcă, s.f., a fost înregistrat de P. Coman *(Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939, p. 16, din Rădăuţi), cu înţelesul „coajă de bostan curăţată de sîmburii din interior". Se explică din ucr. *шкаралупка* (diminutiv al lui *шкаралупа* „idem", vezi *Українсько-російський словник*, publicat de Academia de Ştiinţe a R.S.S. Ucrainene, Kiev, 1963, vol. VI, p. 498), prin afereză. Pentru o etimologie ucraineană pledează, de asemenea, zona geografică a ţării noastre în care este folosit cuvîntul — Bucovina — şi unde a pătruns, probabil, pe cale orală.

Cartóflă, s.f., folosit mai ales la pluralul *(cartófli, cartófle)*, este înregistrat în DA, DM şi în *Diccionario Etimológico Rumano* (Laguna, 1958) al lui Al. Ciorănescu, ca variantă a lui *cartóf*, deşi nu se vede cum aceasta ar fi putut deveni în românește *cartóflă*. După părerea noastră, rom. *cartóflă*, spre deosebire de forma acceptată de limba literară *cartóf* (pentru care cf. germ. *Kartoffel* „idem", din sursele citate), a venit pe altă cale, şi anume din ucr. *картóфля*, la pl. *картóфлі* „idem" (E. Želechovśkyj, *Малорусско-німецький словник*, Lvov, 1886, vol. I, p. 336, s.v. *картопля*). Exemple de asemenea dublete etimologice, nediferenţiate semantic, se cunosc destul de multe[1]. Faptul că rom. *cartóflă* e răspîndit

[1] Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 104—105.

pe o arie îngustă a teritoriului dacoromân, anume în nordul țării (după atestările din DA), pledează și el în favoarea acestei etimologii.

Derivate: *cartoflár*, s.m., „(în batjocură) mîncător de cartofi" (DA, TDRG) < *cartóflă* + suf. *-ar*; *cartoflărie*, s.f., „locul unde se cultivă cartofi" (DA) < *cartóflă* + suf. *-ărie*.

Castroálă, s.f., „vas mare de tinichea" este înregistrat în DA și provine dintr-o comunicare a lui A. Tomiac din Straja — Rădăuți. Dicționarul citat îl consideră drept variantă a lui *castrón*, fără să-și pună întrebarea cum se explică finalul cuvîntului în discuție. După părerea noastră, sînt posibile două soluții: sau printr-un împrumut din ucraineană *(кастрýля > castroálă)*, sau prin contaminarea lui *castrón* cu *oálă*. Dacă avem de ales între cele două ipoteze, credem că e preferabilă cea de-a doua, deoarece același cuvînt (cu metateză) a fost înregistrat și în partea opusă a țării (cf. *crăstoálă*, la Ștefan Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 23, din Banat, și *crăstólă*, obținut, în Comlușu Mare — Jimbolia, ca răspuns la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu), unde e mai greu de admis o influență a limbii ucrainene.

Hiába, adv., „în zadar, degeaba" apare (și sub forma *iába*) în Transilvania și în Maramureș (P. Coman, *Glosar dialectal*, p. 40; *Lexic regional*, [București], 1960, p. 12; *Lexic regional*, București, II, p. 78). Provine din magh. *hiába*, cu același înțeles (Bakos Ferenc, *Magyar-román szótár*, Budapesta, 1964, p. 277).

Sub forma *гія́ба*, *гля́ба* „idem", cuvîntul se găsește și în graiurile ucrainene carpatice (B. D. Hrinčenko, *Словарь украïнськоï мови*, vol. I, p. 287), unde a pătruns, după E. Kałużniacki (Fr. Miklosich și E. Kałużniacki, *Über die Wanderungen der Rumänen in den dalmatinschen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879, p. 16), din rom. *geába*, *de*~. Această ipoteză nu poate fi însă reținută, deoarece ea nu satisface îndeajuns criteriul formal. Încă N. Drăganu *(Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 414*)* a arătat că ucrainenii din Carpați au primit termenul în discuție de la unguri.

Míțcă, s.f., glosat „șapcă, chipiu", figurează în DLR cu mențiunea „prin Transilv[ania], Bucov[ina]". La etimologie se indică „Cf. *míță*[2]", cuvînt de origine germană *(Mütze)*. Fără îndoială, rom. *míță*[2] este un corespondent direct al germ. *Mütze*. În ceea ce privește forma *míțcă*, aceasta, din considerente mai ales morfologice, nu se poate explica printr-o sursă imediată germană. După părerea noastră, rom. *míțcă*, atît prin formă, cît și prin sens, este un împrumut al pol. *mycka* „idem" (Dymitr Hessen și Ryszard Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Varșovia-Moscova, 1967, p. 447).

Starșínă, s.m., este înregistrat în „Contemporanul". *Revistă literară și științifică*, Iași, an. III (1884), nr. 20, p. 777, cu sensul de „primar": *Ion Lungu! repetă starșina, Ion Lungu, mai strigă și vornicul.* Îl întîlnim, mai recent, și la Mihail Sadoveanu *(Opere*, vol. 18, p. 285*)*: *Mai spune-mi întîmplarea care s-a petrecut la Bacce-sarai, cînd ai fost trimes de starșină sol la Murad Ghirai.* Se explică, evident, din rus. *старши́на*, care

are, printre altele, şi înţelesul cuvîntului românesc (V. Dal', *Толковый словарь живого великорусского языка*, Moscova, 1955, vol. IV, p. 318).

Şprunc, s.n., este atestat în *Lexic regional*, [Bucureşti], 1960, p. 110 (din comunele fostului raion Rădăuţi : Bilca, Frătăuţii Noi, Frătăuţii Vechi, Gălăneşti, Putna, Straja, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus), cu sensul de „avînt, elan". Provine, fără îndoială, din germ. *Sprung* „săritură, salt" *(Dicţionar german-român*, publicat de Academia Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1966, p. 899*)*. Sub forma *шпрунк* „idem", cuvîntul se întîlneşte şi în graiurile ucrainene din nordul Moldovei, împrumutat aici, se pare, tot din limba germană.

Ştricuí, vb., apare în *Lexic regional*, [Bucureşti], 1960, p. 110, din Rădăuţi, cu două înţelesuri : 1. „a cosi cu picioarele cînd umblă" ; 2. „a şterge ceva dintr-o scrisoare". Fără îndoială, acest cuvînt este de origine germană *(streichen)*. Faţă de forma românească, el prezintă însă unele diferenţe fonetice şi mai ales morfologice. Din această cauză mult mai probabil ni se pare că în română cuvîntul a intrat din graiurile ucrainene, care cunosc pe *штрихувáти*, cu acelaşi sens şi cu acelaşi aspect fonetic (D. Scheludko, *Німецькі елементи в українській мові*, în „Збірник комісії для дослїдження історії української мови", Kiev, 1931, t.l, p. 59). Germ. *streichen* a pătruns, de asemenea, în polonă (Dymitr Hessen şi Ryszard Stypula, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, p. 1 014, s.v. *strychować*).

PURISMUL LUI I. HELIADE RĂDULESCU ŞI TRADUCERILE SALE DIN OPERA LUI BYRON

DE

ION ŞTEFAN

Traducerile lui I. Heliade Rădulescu din opera lui Byron constituie încă o problemă neclară, destul de greu de elucidat în toate amănuntele ei, fapt ce ar motiva el singur un studiu asupra lor. Tălmăcirile lui Heliade din scrierile lui Byron constituie însă şi un moment important în evoluţia limbii folosite de scriitorul român şi chiar a limbii române literare în general, şi de aceea considerăm util să stăruim asupra lor.

Despre motivele care l-au determinat să traducă o parte din opera lui Byron, Heliade scrie : „După ce dară mi-am format limba ştiinţelor, a duhului, am vrut pe urmă să păşesc şi la limba inimii sau a sentimentului". În acest scop, continuă el, „mi-am ales, după a mea aplecare, pe de Lamartine şi Byron ; am vrut să văz pe cît se mlădie, şi cît este de destoinică (limba) să esprime acele idei aşa de frumoase, nalte şi pline de patimă" [1].

Heliade lasă deci să se înţeleagă că alegerea lui Byron a fost determinată de unele afinităţi cu poetul englez. Totuşi, Heliade nu a fost un byronian. El va satiriza, dealtfel, blazarea şi scepticismul unora dintre poeţii români, recurgînd la exemple extrase din opera lui Byron, cum este „poetul cavaler Lara sau Cild-Arald, a cui buză sceptică nu surîde niciodată decît cu amărăciune"[2]. Este mai plauzibil să presupunem că alegerea lui Heliade se datoreşte celebrităţii cucerite într-un răstimp foarte scurt de poetul englez, succesului excepţional de care s-au bucurat operele lui atît în Anglia, cît şi pe continent, unde romantismul era în plină efervescenţă. Selecţia lui Heliade s-a oprit cu precădere asupra poemelor cu subiecte orientale şi meridionale.

Anunţate în vara anului 1833, traducerile, toate în proză, apar în 1834, cu titlul *Din scrierile lui lord Byron*, şi se compun din trei părţi, constituind volume separate. Ulterior, în 1837, apare o nouă ediţie, cu titlul *Din operile lui lord Byron*, tomul I, care, cu acelaşi cuprins, are două

---

[1] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, Bucureşti, Edit. Fundaţiilor, 1943, vol. II, p. 215–216.
[2] *Poesii inedite*, Bucureşti, 1860, p. 257.

versiuni diferite. Alte două volume, cu același titlu, *Din operile lui lord Byron*, pe care se indică drept dată a apariției anul 1839, cuprind unul piesa în 5 acte *Marino Faliero*, tragedia istorică *Ambii Foscari* și *Profețiile lui Dante*, iar celălalt poeme. Cele trei volume au fost retipărite în anul 1848, fără ca această dată să apară pe copertele lor. Traducerea din 1847, *Don Juan*, poemă epică, cuprinde numai primele două cînturi ale originalului englez.

Reeditarea traducerilor din opera lui Byron dovedește larga audiență de care s-au bucurat scrierile poetului englez în rîndurile cititorilor români, mai ales ciclul poemelor orientale. Nici una din celelalte traduceri ale lui Heliade, din Al. Dumas, din Cervantes sau din alți scriitori, nu a cunoscut un astfel de succes.

Din compararea volumelor din 1834 cu cele din 1837 și 1839 rezultă că acestea din urmă reprezintă ediții adăugite ale celei anterioare, marea majoritate a poemelor publicate în 1834 fiind reluate în volumul din 1839. În volumul apărut în 1837 sînt reproduse numai două din poemele cuprinse în ediția din 1834, celelalte fiind traduceri noi. În schimb, unul din cele două volume din 1839 reproduce toate celelalte poeme ale ediției din 1834, cu numai cîteva tălmăciri noi. Dar a doua ediție reprezintă nu numai o retipărire și completare a celei din 1834, ci și un text revizuit. Este, de fapt, una din primele scrieri apărute în limba română, modificată, la o nouă editare, de către autor, practică ce va fi extinsă de Heliade, după anul 1840, și la poeziile sale și va fi preluată și de alți scriitori din acea epocă, cum sînt Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, C. Negruzzi și alții.

S-a mai arătat că traducerea lui Heliade este făcută după versiunea franceză, tot în proză, a lui Amedée Pichot și E. de Salle[3]. Comparînd versiunea franceză cu cea românească din 1834, se constată, îndeobște, o fidelitate riguroasă a traducătorului față de model. Uneori însă, traducerea este mai liberă față de versiunea franceză.

Valoarea literară a acestor traduceri este diminuată de faptul că textul conține unele stîngăcii, mai ales din cauza folosirii unor termeni improprii pentru echivalarea unor cuvinte din originalul francez, pentru care în acel timp nu existau corespondențe în limba română, a calcurilor după franceză sau, în versiunea ultimă, a utilizării unor neologisme într-un mod inadecvat ideii exprimate anterior printr-un cuvînt uzual, de origine slavă, maghiară sau germană.

Totuși, în unele pasaje, fraza este modernă, putînd figura în orice antologie de texte literare, ca în acest citat, din poemul *Lara* : „E noapte ; nimic nu tulbură curgerea lină a rîului ce pare că ar fi nemișcat și cu toate acestea curge încetul cu încetul, ca fericirea ; curatul cristal al undelor sale răsfrînge, întocmai ca un tablou magic, stelele nemuritoare ale bolții cerești" (OB, I, 2, p. 107—108)[4].

---

[3] Cf. P. Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, în „Dacoromania", III, 1923, p. 301. Prima traducere din opera lui Byron, direct din engleză, este *Manfred*, datînd din 1843, și-i aparține lui C.A. Rosetti.

[4] Vom folosi în text următoarele abrevieri : SB pentru traducerile din 1834, OB, pentru cele următoare, cu cifrele I.1 și I.2 pentru cele două versiuni ale volumului din 1837 și II.1 și II.2 pentru cele două volume din 1839.

Examinarea schimbărilor operate de Heliade cu ocazia reeditării acestor traduceri duce la unele concluzii interesante. Nu stăruim asupra modificărilor fonetice intervenite, deoarece ele sînt foarte rare. De exemplu, o formă ca *lacrămele* se păstrează şi în versiunea din 1839 (OB, II. 2, p. 217). Forma plurarului *hotarăle* din 1834 (SB, III, p. 74) devine însă, în 1839, *hotarele* (OB, II. 2, p. 240).[4] Dar din aceasta nu trebuie să tragem concluzia că varianta regională *-ă* a desinenţei de plural *-e* la substantive neutre terminate la singular în *-r* a dispărut în 1839, pentru că ea apare în celălalt volum : *popoarăle* (OB, II. 1, p. 334).

Terminaţia *-aj* este înlocuită cu *-agiu*, care va deveni foarte frecventă în secolul trecut : *personajul* (SB, III, p. 45) — *personagiu* (OB, II. 2, p. 176). Probabil că terminaţia *-agiu* apare după anul 1837, pentru că în piesa *Ambii Foscari*, tradusă în acel an, se menţine forma *personaje*.

Reţine atenţia forma persoanei a 3-a plural a imperfectului indicativ, care apare, în toate volumele, cu foarte puţine excepţii, fără desinenţa *-u* : „nobilitatea şi graţia o *încongiura*" (SB, I, p. 60) ; „domnii *se fălea* atîta ca să-i slujească" (SB, II, p. 38) ; „toate *era* terminate" (OB, II. 2, p. 359) ; „sute de focuri... *anunţa* sărbătoarea" (OB, II. 2, p. 362) ; „domnii *era* mîndri de a o servi" (OB, II. 2, p. 49). În *Don Juan* se menţine aceeaşi formă morfologică : „Don Jose şi dona Ines...în aparinţă *trăia* ca bărbat şi femee" (DJ, p. 11). În traducerile din opera lui Byron, desinenţa *-u* la pers. a III-a plural a imperfectului indicativ este foarte rară. Iată un exemplu : „lacrămele ce le *vărsau*" (OB, II. 2, p. 210)[5].

Probleme mai interesante pune însă lexicul traducerilor, care a suferit importante modificări în versiunea din 1839.

În textul din 1834, neologismul este destul de rar, fiind preferată atribuirea sensului unui termen inexistent în limba noastră unui cuvînt uzual (de exemplu, cuvîntul francez *pâle* este echivalat cu *galben*). Neologismul devine însă foarte frecvent în versiunea din 1839 din cauza înlocuirii cuvintelor uzuale de altă origine decît latină cu termeni neologici, proveniţi din latină sau din limbile franceză şi italiană.

În legătură cu adaptarea neologismelor, menţionăm unele forme care nu s-au păstrat, evoluînd în limba literară, altfel : *cadaver* (OB, II. 2, p. 359), *chiar—oscur* (SB, II, p. 33, de fapt, un semicalc), *incvizitori* (SB, I, p. 93), *speţia* (OB, II, 2, p. 163), *melanholică* (DJ, p. 29), *eglog* (DJ, p. 18). Unele neologisme au evoluat însă, sub aspectul formei, de la ediţia din 1834 la cele următoare : *stănţii* (SB, III, p. 50), dar *stanţe* (OB, II. 2, p. 183), *şenă* (SB, III, p. 50), dar *scenă* (OB, II. 2, p. 182) ; *chitări* (SB, III, p. 39), însă *chitare* (OB, II. 2, p. 170), *scultorii* (OB, II. 2, p. 173) — *sculptor* (DJ, p. 140) ; *literale* (SB, III, p. 65) — *literare* (OB, II. 2, p. 200)[6]. Un

---

[5] Despre rolul lui Heliade în răspîndirea desinenţei *-u* la perosana a III-a plural a imperfectului indicativ, a se vedea studiul lui Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu din „Studii şi cercetări lingvistice", nr. 1/1965, p. 94—95. Se ştie că în *Gramatica românească*, Sibiu, 1828, Heliade a recomandat formele *el cînta — ei cînta* (p. 52), însă în lucrarea *Paralelism între dialectele român şi italian*, partea a II-a, din 1841, imperfectul indicativ are, la persoana a III-a, formele actuale : *era — erau* (p. 80), *avea — aveau* (p. 82), *ara — arau* (p. 87).

[6] În volumul *Don Juan* se întîlnesc cîteva glosări interesante : *concupiscenţă* (poftă trupească), (p. 26) ; *omisii* (scoateri afară) (p. 18) ; *sapienţă* (procopsită) (p. 4), fapt ce dovedeşte că în 1847 astfel de cuvinte noi nu intraseră încă în circulaţie şi era necesar să fie explicate.

cuvînt ca *eşantion* este ortografiat franţuzeşte în prima versiune : *echantilloane* (SB, III, p. 57), fiind înlocuit cu *schiţe* în cea din 1839 (vol. II, 2, p. 191).

Neologismele cu care Heliade înlocuieşte cuvintele ce nu sînt de origine latină din limbă sînt, în bună parte, în traducerile de care ne ocupăm, de provenienţă franceză, datorită modelului care a stat la baza tălmăcirii. Iată o comparaţie concludentă între un pasaj din modelul francez, traducerea lui din 1834 şi cea din 1839 :

„Muette comme lui, pâle et immobile, Parisina attend sa condamnation. Qu'elle est changée celle dont les regards expressifs inspiraient la gaieté dans un palais où les seigneurs étaient fiers de la servir, et où les belles cherchaient à imiter l'accent de sa voix, les charmes de son maintien, en un mot, à copier les grâces de leur reine ?" [7].

„Mută ca şi dînsul, *galbenă* şi nemişcată, Parisina aşteaptă *ostînda* sa. Cum s-a schimbat aceea ale căria căutături *vorbitoare* însufla bucuria într-un palat unde domnii se *fălea* atîta ca să-i *slujească* şi unde frumoasele *se silea* să *imiteze* acţentele *glasului* şi vorbirei, *frumuseţile* purtării, într-un cuvînt, toate graţiile reginei lor" [8].

„Mută ca şi dînsul, *palidă* şi nemişcată, Parisina aşteaptă *condamnaţia* sa. Cum s-a schimbat aceea ale căria căutături *espresive* insufla bucuria într-un palat unde domnii *era mîndri* de *a o servi* şi unde frumoasele *căuta să imite accentele ei, carmenii* purtării ei, într-un cuvînt, toate graţiile reginei lor"[9].

Neologisme ca a *imita*, *condamnaţia*, *a servi*, curente în limbajul scriitorilor romantici, sînt introduse din franceză. Tot din franceză provin neologisme ca *impulsie* (OB, II. 2, p. 360), *rezistenţă* (OB, II. 2, p. 357), *figura* (OB, II. 2, p. 359), *crimă* (OB, II. 2, p. 45) etc. Unele sînt însă de provenienţă latină : *magnanimitate* (DJ, p. 5), *culpabil* (OB, II. 2, p. 45) etc. Dealtfel, scriitorul recomanda, în 1843, ca numai „pentru termenii cunoştinţelor mai nouă cu care s-au mai înavuţit dicsionarele limbilor moderne, să se primească cei italieni" [10].

Iată numai cîteva exemple de cuvinte de origine nelatină eliminate de Heliade în versiunea revizuită a traducerilor din opera lui Byron : *primejdiei* (SB, II, p. 34) — *pericolului* (OB, II. 2, p. 45), *vinovatele* (SB, II, p. 35) — *culpabilele* (OB, II. 2, p. 45), dar şi *vinovate* (SB, II, p. 35) — *criminale* (OB, II. 2, p. 45), *grozav* (SB, II, p. 36) — *teribil* (OB, II. 2, p. 46), *norod* (SB, I, p. 42) — *popol* (OB, II. 2, p. 173), *zugrăvia* (SB, III, p. 56) — pictură (OB, II. 2, p. 183), *zugravul* (SB, III, p. 43) — *pictorul* (OB, II, p. 174), *pusnicul* (SB, II, p. 33) — *solitariu* (OB, II. 2, p. 43), *pricină* (SB, II, p. 36) — *causă* (OB, II. 2, p. 46), *stihuri* (SB, III, p. 58) — *versurile* (OB, II, 2, p. 192) etc. Apar însă şi cîteva italienisme, ca *arrestare* (= a opri) (OB, II. 2, p. 44), *vivace* (OB, II. 2, p. 46). Cu puţine excepţii, neologismele folosite de Heliade în aceste traduceri s-au menţinut în limbă.

---

[7] *Oeuvres complètes de lord Byron*, Paris, 1821, tom. I, p. 158—159.

[8] *Din scrierile lui lord Byron*, 1834, partea a II-a, p. 38.

[9] *Din operile lui lord Byron*, 1839, tom II, p. 49. Şi P. Grimm afirmă că multe din neologismele întrebuinţate de Heliade în ultima formă a acestor traduceri sînt de origine franceză, influenţa italiană fiind superficială (DR, III, p. 300).

[10] „Curierul românesc", 1843, p. 79.

Este de remarcat faptul că Heliade schimbă unele cuvinte moştenite din latină, care nu au fost păstrate şi de limbi romanice ca franceza şi italiana. Astfel, adjectivul *frumos*, la feminin, mai ales în cazul în care se referă la o femeie tînără, este înlocuit cu *belă*, dar se menţine forma masculină, ca şi substantivul *frumuseţe* : „*frumoasă* întocmai ca femeea cea dintîi" (SB, II, p. 55) — „*belă* ca prima femee" (OB, II. 2, p. 65). De asemenea, cuvîntul *fecioară* este înlocuit cu *verginâ*, iar *pădure* cu *selbe* (această din urmă schimbare nu se constată în poemul *Mazeppa*).

Heliade înlocuieşte, uneori, şi cuvinte formate prin derivare din termeni de origine latină, ca *înserarea* (SB, II, p. 33) — *crepuscula* (OB, II. 2, p. 43), *nelegiuirei* (SB, II, p. 34) — *crimei* (OB, II. 2, p. 45), *dumnezeesc* (SB, I, p. 56) — *divin* (OB, II. 2, p. 68). De asemenea, se înlocuiesc şi unele cuvinte polisemantice, ca *tărie* (SB, II, p. 33) — *firmament* (OB, II. 2, p. 43). Dar se înlocuiesc şi cuvinte slave cu altele tot slave, ca *izbeşte* (SB, II, p. 36) cu *loveşte* (OB, II. 2, p. 47), iar altele sînt menţinute în ambele versiuni, ca *dumbravă* (SB, II, p. 33 şi OB, II. 2, p. 43).

Ultima versiune a traducerilor din opera lui Byron este rezultatul unei concepţii lingvistice puriste. Cei ce s-au ocupat de aceste traduceri acceptă drept dată a modificărilor operate de Heliade anul de pe copertă : 1839, ceea ce înseamnă că la acea dată scriitorul a început să-şi pună în aplicare crezul lingvistic purist. Acesta să fie oare adevărul?

O problemă greu de elucidat este aceea a volumului apărut în anul 1837. Există o primă versiune purtînd această dată, tipărită cu alfabet chirilic, care, în ce priveşte limba, nu aduce modificări în poemele reluate din ediţia din 1834, iar în cele noi nu se constată o evoluţie faţă de volumele tipărite anterior. Dar există şi o a doua versiune, cu acelaşi cuprins, purtînd aceeaşi dată, care în privinţa limbii este cu totul diferită de cealaltă. Deci, în timp ce prima versiune continuă, din punct de vedere lingvistic, ediţia din 1834, a doua versiune poate fi alăturată volumului din 1839. Acest lucru l-a făcut pe D. Popovici să afirme că, „deşi poartă aceeaşi dată, avem de-a face nu numai cu o tipăritură diferită, ci chiar cu o traducere diferită, care se resimte de purismul anilor 1839-1840. Faptul ne determină să credem că, odată cu tipărirea în 1839, a tomului II din opera lui Byron, Heliade a retipărit şi volumul I, într-un număr oarecare de exemplare, pe care le-a substituit exemplarelor tipăriturii anterioare"[11]. Dar se pare că nici versiunea a doua din volumul ce poartă ca dată anul 1837 nu este revizuită în întregime. Din punct de vedere lingvistic, această versiune nu este omogenă. Iată începutul din *Corsarul* în ambele versiuni :

„Pe vesela cîmpie a mării *seninoase*, sufletele noastre sînt *slobode* ca dînsa şi cugetările fără margini".

Pe vesela cîmpie a mării *azurate*, sufletele noastre sînt *libere* ca dînsa şi cugetînd fără margini"[12].

---

[11] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ed. cit., vol. II, p. 519.

[12] *Din operele lui lord Byron*, traduse de I. Eliad, Bucureşti, 1837, tomul I, p. 5 (din ambele versiuni).

Sau iată alt exemplu, din *Luarea Corintului*, care în a doua versiune devine *Asediul Corintului*:

„Anii şi *veacurile*, suflarea *vijăliilor* şi *grozăvia războaielor* au trecut preste Corint..."[13].

„Anii şi *secolii*, suflarea *tempestelor* şi *furorile bataliilor* au trecut preste Corint"[14].

În schimb, *Ghiaurul*, care are subtitlul „Fragment dintr-o noutate turcească", are şi în versiunea a doua din 1837 textul identic cu cel din 1834; doar termenul *nuotate*, cu sensul de „nuvelă", ca specie literară, capătă forma *noutate*, iar în textul: „mai bine să fiu cel mai de nimic insect (vierme) care se tîraşte pe pereţii cei umezi ai unei peşteri"[15] este eliminată glosarea neologismului[16]. Textul acestei povestiri păstrează şi în a doua versiune a volumului, datat 1837, cuvinte de altă origine decît latină, ca *slavă* (p. 291), *slobozit* (p. 255) etc. Cum poate fi explicat acest fapt? Este posibil să fie verosimilă părerea că traducerile au apărut iniţial sub formă de fascicule[17], care erau paginate în continuare. Din acestea, probabil că unele au rămas nerevizuite, fiind reunite într-un volum eterogen sub aspectul limbii. Cert este însă că versiunea a doua, revizuită, a tomului I, deşi poartă ca dată anul 1837, nu a fost realizată în acel an, ci mai tîrziu. Ca o dovadă în acet sens poate fi invocat volumul care cuprinde tragedia *Marino Faliero*. Deşi acest volum are înscris pe copertă ca an al apariţiei 1839, reiese dintr-o însemnare a traducătorului, care se scuză că nu a putut să-l tipărească cu alfabetul de tranziţie folosit în 1839, că, de fapt, a fost dat la tipar încă din 1837. Traducerea aceasta conţine destul de multe cuvinte ce nu sînt de origine latină, ca: *ceasul* (p. 5), *norodul* (p. 17), *pravili* (p. 9), *vremea* (p. 15) etc. Pe de altă parte însă, şi neologismele sînt mai numeroase, fiind de provenienţă mai ales franceză: *apelaţie* (p. 10), *calomnie* (p. 49), *imaginaţie* (p. 17) etc. Deci activitatea puristă a scriitorului nu a început în anul 1837, ci ulterior. Ca atare s-ar părea că este verosimilă ipoteza lui D. Popovici că a doua versiune a volumului I, din 1837, a fost realizată, probabil, tot în anul 1839.

Se pare că volumul datat 1839 care cuprinde cele două piese nu este omogen din punctul de vedere al limbii. Piesele au fost traduse în 1837; ele sînt urmate în volum de *Profeţiile lui Dante*. În timp ce textul celor două piese conţine cuvinte ce nu sînt de origine latină (am dat mai sus exemple din *Marino Faliero*), în *Profeţiile lui Dante* acestea sînt foarte rare; această bucată a fost tradusă însă abia în 1844, fiind publicată, pentru prima oară, în „Curierul de ambe sexe", periodul IV (1842—1844), unde este urmată de un glosar de neologisme, la care s-a renunţat în volum. Acest volum nu a fost revizuit de traducător.

Atrage atenţia faptul că şi volumul de poeme din acelaşi an (din care există două formate diferite), deşi poartă ca dată anul 1839, cuprinde şi poeme traduse de fapt ulterior, ca, de exmplu, *Melodii ebraice*, publicate iniţial în „Curierul de ambe sexe", periodul V, fiind traduse în 1844. Textul

---

[13] *Din scrierile lui lord Byron*, 1834, p. 3 (formă păstrată şi în prima versiune din 1837).
[14] *Din operile lui lord Byron*, 1837, tom. I, p. 219 (versiunea a doua).
[15] *Din scrierile lui lord Byron*, 1834, partea 1, p. 76.
[16] *Din operile lui lord Byron*, 1837, tom. I, p. 290 (versiunea a doua).
[17] P. Grimm, DR, III, p. 299.

acestui poem este şi el revizuit cu ocazia publicării în volum. De pildă, în propoziţia „ochii strălucitori nu *privesc* nimica feroce, în pregiurul lor"[18], verbul *privesc*, de origine slavă, este înlocuit cu *văd*, în volum[19]. Care este explicaţia? Volumele au fost retipărite în 1848, aşa cum reiese dintr-un anunţ publicat în „Curierul românesc" din 23 februarie acelaşi an (p. 60), adăugîndu-li-se traducerile noi[20].

D. Popovici susţine, după cum am văzut, că traducerile se resimt de purismul scriitorului din anii 1839—1840. Dar era purist Heliade în 1839—1840? Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, se impune, pe de o parte, să vedem dacă Heliade îşi formase în acei ani o concepţie puristă şi, pe de altă parte, să comparăm traducerile de care ne ocupăm, sub raportul limbii, cu alte tălmăciri făcute de scriitor în anii respectivi.

Teoretic, pe la 1839, Heliade era de părere că ar fi o greşeală ca, „după ce ni s-a format limba bisericească, în care avem scrise atîtea cărţi de mult preţ, să voim a ne întoarce înapoi la începutul limbii şi să o curăţăm de toate zicerile streine care s-au naturalizat acum între cele adevărate româneşti"[21]. Practic, Heliade nici nu face, deocamdată, acest lucru. În 1840, apare traducerea, făcută după versiunea franceză a lui Florian, a romanului lui Cervantes, *Don Quijote*[22]. În această carte nu se vede o intenţie de purism. Dimpotrivă, traducerea abundă de cuvinte de altă origine decît latină, ca : *bogat* (p. 267), *făgăduinţă* (p. 268), *milă* (p. 269), *pohtă* (p. 268), *săvîrşi* (p. 267), *viclean* (p. 267), *vitejie* (p. 276) etc. Într-o altă traducere[23], din 1843, se întîlnesc, de asemenea, cuvinte ce nu sînt moştenite din latină, ca : *slujit* (p. IV), *ivirea* (ibidem), *nevoia* (p. VI), *hotare* (p. VII) ,*jertfe* (p. 83) etc.[24].

Deşi în poeziile lui Heliade procesul de neologizare a limbii este mai avansat decît în proză, în poemul *Michaida*, apărut în „Curierul de ambe sexe", periodul V, deci după 1840, se întîlnesc cuvinte de origine nelatină, ca *părăsire*, *primejdie*, *a privi*, *a pironi* etc., schimbate abia în 1862.

Dar scriitorul îşi schimbă curînd părerile despre limbă. Într-un articol din 1843, Heliade admite să se ia ca model limba bisericească, însă numai din punct de vedere gramatical, nu şi în ce priveşte lexicul, „materia"

---

[18] „Curierul de ambe sexe", periodul V (1844), p. 79.

[19] *Din operile lui lord Byron*, 1839, tom. II, p. 212. Menţionăm că cuvîntul *privelişte*, folosit în ediţia din 1834, partea a doua, p. 55, este înlocuit în 1839, cu *teatru* (tom. II, p. 65).

[20] Iată textul anunţului : „Din operile lui lord Byron publicîndu-se prin broşure, fiecare amator a ajuns să le aibă necomplete. Pe de altă parte fiind lipsă de unele, s-au tipărit de al doilea, şi scrierile publicate compun acum trei mari volume în octavo". Se dă şi cuprinsul : tomul I : *Corsarul, Lara, Strigoiul, Ghiaurul, Cerul şi pămîntul* (la primele două poeme se face menţiunea că reprezintă a doua ediţie) ; tomul II : *Marino Faliero, Ambii Foscari, Profeţiile lui Dante* ; tomul III : *Mazeppa, Parisina, Mireasa d'Abydes, Lamentaţiile lui Tasso, Prizonierul din Chillon, Beppo, Oscar d'Alva, Melodii ebraice* şi altele (la primele 7 poeme se menţionează că reprezintă a doua ediţie). P. Grimm crede că, de fapt, în 1848 s-au tipărit unele poeme în a treia ediţie. El susţine că „schimbarea în limbă s-a petrecut mai întîi...între 1837—1839" (DR, III, p. 299).

[21] „Curierul românesc", 1839, p. 285. Germeni ai purismului se întrezăresc totuşi în unele articole din acel timp.

[22] *Don Quishot de la Mancha*. Din scrierile lui M. Cervantes, tradus în româneşte din franţuzeşte după Florian, de I. R., Bucureşti, 1840.

[23] *Norma*, tragedie lirică de Felice Romani, tradusă de I.E., Bucureşti, 1843.

[24] Cuvinte de altă origine decît latină cuprinde şi fragmentul cu titlul *Cerul* din *Martirii* lui Chateaubriand, apărut în „Curierul de ambe sexe", periodul IV, înlocuite în ediţia a II-a a publicaţiei, din 1862.

limbii, cum zice scriitorul; „pentru forma limbei, scrie Heliade, se vor lua drept tipi gramaticali, atît în declinații, cît și în conjugații, limba bisericească care nu s-a scris în dialect și a ajuns drept limbă generală a toatei românimei"[25]. Lexicul, care conține un număr mic, susține Heliade, de cuvinte de origine străină, trebuie purificat: „Cantitatea cea mică de cîteva vorbe străine ce se află în gergul popular și care sînt cu totul eterogene trupului cel mare al glosei române și la limba întreagă a unui dicsionar omogen, să se lepede cu totul, reîmplinindu-se cu vorbele corespunzătoare din limba latină"[26].

Ca urmare, Heliade începe ca în scrierile pe care le publică să evite cuvintele uzuale ce nu sînt moștenite din latină, folosind în locul lor neologisme de origine romanică. Așa procedează, de exemplu, în traducerile din opera lui Al. Dumas, pe care le publică între anii 1846 și 1847[27], scrieri în a căror limbă și-a pus amprenta purismul. Pe de altă parte, Heliade începe modificarea lexicului poeziilor sale scrise înainte de anul 1840. În 1866, Heliade promite să dea în ziarul „Legalitatea" o culegere a poeziilor sale, originale și traduceri, în ordine cronologică. Cîteva din ele, adaugă Heliade, din cele mai vechi, „vor fi traduse și în limba modernă"[28]. Prima poezie reprodusă în ziar este *Singurătatea*, din 1826, revizuită în 1847, cînd capătă titlul *Isolementul*.

Prin coroborarea acestor date, înclinăm a crede că versiunea revizuită a traducerilor lui Heliade din opera lui Byron nu datează din 1839. Este probabil că scriitorul nostru a revizuit traducerile mai tîrziu, poate după 1843, dacă nu chiar cu ocazia retipăririi lor, în 1848. Credem că nu este plauzibil ca în 1839 Heliade să fi publicat traduceri din care a eliminat cuvintele de altă origine decît latină, pentru ca în anii imediat următori, în alte traduceri sau în poezii, să păstreze o mare parte din aceste cuvinte. Prin aceasta nu vrem să spunem că la 1839 Heliade nu ar fi putut folosi unele neologisme de origine romanică din ultima ediție a traducerilor, ci că în acel an eliminarea cuvintelor din uz care nu au fost moștenite din latină nu ar fi fost atît de accentuată. Dealtfel, cum scriitorul a revizuit, în volum, chiar poeme traduse și publicate în „Curierul de ambe sexe" după anul 1840, era firesc să revadă și textul poemelor traduse anterior.

O comparație a termenilor neologici cu care Heliade înlocuiește, în ultima ediție a traducerilor din opera lui Byron, cuvintele de altă origine decît latină (cu excepția celor provenite din limba greacă) cu vocabularul de vorbe străine din 1847 ne duce la concluzia că echivalările de termeni sînt identice. De asemenea, nu există deosebiri de vocabular între ultima versiune a acestor traduceri și poeziile proprii, așa cum au fost revizuite. În sfîrșit, lexicul lor este asemănător cu cel al traducerilor din opera lui Al. Dumas, menționate mai sus, publicate între anii 1846 și 1847.

În concluzie, presupunem că ultima versiune a traducerilor lui Heliade din opera lui Byron se resimte nu de purismul anilor 1839—1840, ci de cel al anilor 1847—1848.

---

[25] „Curierul românesc", 1843, p. 78.
[26] *Ibidem*, p. 79.
[27] *Din Corricolo*, de Alexandru Dumas, tradus de I. Eliad, București, vol. I, 1846, vol. II, 1847; *Speronare*, de la Alex. Dumas, tradus de I. Eliad, București, 1847.
[28] „Legalitatea", 21 mai, 1866, p. 7.

O VERSIUNE ROTACIZANTĂ A CELOR PATRU EVANGHELII (UN IZVOR NECUNOSCUT AL *TETRAEVANGHELULUI* DIN 1561)

DE

ALEXANDRU MAREŞ

1. Vechea ipoteză a descinderii versiunii *Tetraevanghelului* din 1561 dintr-un prototip rotacizant (N. Iorga[1], S. Puşcariu[2]) nu se mai bucură astăzi de creditul filologilor şi istoricilor literaturii române vechi[3]. Abandonarea ipotezei este explicabilă, dacă avem în vedere absenţa *Tetraevanghelului* din rîndul textelor rotacizante. Pentru N. Iorga, includerea *Tetraevanghelului* pe lista acestor texte s-a întemeiat pe convingerea că textul respectiv, căruia husiţii îi acordau o atenţie specială, a trebuit să figureze printre primele traduceri româneşti, alături de *Psaltire* şi de *Apostol*. A îmbrăţişat acest punct de vedere şi S. Puşcariu, dar fără a aduce vreun alt argument în sprijinul lui. Părerile celor doi savanţi s-au depărtat numai în felul în care şi-au imaginat ei raportul dintre traducerea rotacizantă şi *Tetraevanghelul* din 1561. În timp ce istoricul a susţinut că textul tipărit s-a întemeiat pe o copie a vechii evanghelii husite traduse în Maramureş sau în Ardealul vecin[4], lingvistul s-a pronunţat în favoarea unei legături mai complexe : pînă a ajunge la Braşov, traducerea originală a suferit, datorită copierii ei succesive, o serie de modernizări[5]. Şi într-un caz şi în altul nu s-au produs însă nici un fel de dovezi.

Am ţinut totuşi să reamintim această ipoteză, deoarece cercetările pe care le-am întreprins asupra *Tetraevanghelului* din 1561 ne-au permis să constatăm că ea poate fi readusă în discuţie într-o nouă formulare şi argumentare.

---

[1] *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, Bucureşti, 1904, p. XIX, LXVIII.

[2] *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a II-a. Sibiu, 1930, p. 71.

[3] Cf. Pandele Olteanu, *„Postilla de Neagovo" în lumina „Cazaniei I" a diaconului Coresi, (cca. 1564)* în „Romanoslavica" XIII, 1966, p. 127.

[4] N. Iorga, *loc. cit.*, p. XXIII.

[5] S. Puşcariu, *loc. cit.*, p. 71.

2. Am arătat recent că versiunea *Tetraevanghelului* tipărit de Coresi şi Tudor Diacul a fost alcătuită în urma colaţionării versiunii româneşti a *Tetraevanghelului* slavo-român de la Sibiu cu o versiune slavonă de tipul celei tipărite la Braşov în 1562. Cu acest prilej, am exprimat posibilitatea ca al doilea izvor să fi fost pus la contribuţie sub forma unei versiuni româneşti[6]. Astăzi sîntem în măsură să afirmăm că în alcătuirea versiunii *Tetraevanghelului* din 1561 s-a folosit, în afara izvoarelor amintite, şi o a doua traducere românească a celor patru evanghelii.

3. Dintre greşelile de tipar ale *Tetraevanghelului* tipărit de Coresi şi Tudor Diacul ne-a atras atenţia în mod deosebit grafia ѧдин'сєрє (p. 38^{v} /9). Potrivit părerii lui B.P. Hasdeu, *adinsere* ar reprezenta o formaţie analogică după *altmintere*, *aşişdere* etc.[7]. Explicaţia este însă dezminţită de o examinare atentă a contextului în care apare *adinsere* în *Tetraevanghelul* coresian : *Pasă şi obliceşte el adinsere şi acela singur* (Mt., zac. 75). H. Tiktin a fost cel dintîi care a arătat că în acest context *adinsere* reprezintă o greşeală de tipar pentru *adins tene* sau *adin tene*[8]. De asemenea, ca greşeală, dar pentru *adins tire* (= tine), este interpretată grafia în DA, s.v. *adins*. Explicaţia a fost preluată cu un corectiv (renunţarea la rotacism) şi de O. Densusianu : „În ce priveşte pe adinsere din CT, EL, Matei, 75... trebuie să fie o greşeală în loc de *adins tine*, deoarece acestea sînt formele pe care trebuie să le restabilim aici, în acord cu textul *Bibliei (vade et corripe eum inter te et ipsum solum)*"[9]. Deşi în acord cu textul latin, interpretarea care s-a dat lui ѧдин'сєрє nu ni se pare convingătoare. Pe de o parte, ea nu explică cum s-a ajuns ca al doilea element al sintagmei *tine (tire, tene)* să fie tipărit єрє. Parcurgerea greşelilor de tipar existente în *Tetraevanghelul* din 1561 dovedeşte că acestea pot fi grupate în următoarele tipuri : *1.* omisiunea unei litere sau a unei silabe dintr-un cuvînt : *ѧfruzĕşte* (Mt.zac. 100), *Vavilolor* pentru *Vavilonilor* (Mt. zac. 1) ; *2.* culegerea unei litere în altă poziţie decît cea indicată : *tocmleĕ* pentru *tocmĕlele* (Mt. zac. 27) ; *3.* adăugarea unei litere în urma confundării unui cuvînt cu altul : *agrѫkului* pentru *agrului* (Mt. zac. 54) ; *4.* adăugarea nemotivată a unei litere : *ĭvrĕmĕ*, *ĭvăzu* (Mt. zac. 30) ; *5.* confundarea a două litere (ex. ѱ cu ѱ) : *zmulştea* pentru *zmulgea* (Mr. zac. 10) ; *6.* înlocuirea unei litere prin alta în urma confuziei dintre două cuvinte : *cui* pentru *lui* (Lc. zac. 4)[10], Or, grafia ѧдин'сєрє ca formă coruptă a lui *adins tine (tire, tene)* sau a lui *adin tene* nu poate fi încadrată în nici unul din tipurile de greşeli stabilite mai sus. Ea poate constitui totuşi un tip izolat de greşeală tipografică, dar o asemenea posibilitate nu este în măsură să înlăture o anumită doză de incertitudine care stăruie în jurul acestei interpretări. Pe de altă parte, segmentarea grafiei ѧдин'сєрє(în ѧдин'с şi єрє) nu se

---

[6] *Precizări cu privire la traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 6, p. 662.

[7] HEM, s.v. *adins*[2].

[8] TDRG, s.v. *adins*.

[9] *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 177.

[10] Exemplele au fost luate din *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov 1560—1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicesti*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.

justifică, dacă avem în vedere poziţia paiericului[11]. Constatările de faţă ne-au determinat să căutăm o altă explicaţie acestei grafii.

Cercetarea aceluiaşi pasaj (Mt. zac. 75) în *Tetraevanghelul* slavo-român din 1551—1553 nu aduce nici o clarificare; lui *adinsere* din textul coresian îi corespunde în versiunea sibiană *între tine (pasă şî-l pedepseaşte între tine şî el numai)*[12]. În schimb, examinarea pasajului corespunzător în versiunea slavonă a *Tetraevanghelului* prilejuieşte o explicaţie pe cît de simplă, pe atît de neaşteptată. Iată textul care ne interesează în versiunea *Tetraevanghelului* slavon din 1562: иди обличи его междоу собож и тѣмь единѣмь „mergi şi-l pedepseşte între tine şi acela singur". Textul atestă folosirea lui собож, forma de instrumental a pronumelui reflexiv се „sine", care în vechea slavă se întrebuinţa pentru cele trei persoane, atît la singular şi plural, cît şi la dual. Traducătorul, care nu stăpînea suficient slavona şi care adeseori îşi trădează dificultatea de a traduce reflexivul şi reflexivul posesiv[13], l-a interpretat pe собож (în acest context folosit pentru persoana a II-a sg.) drept persoana a III-a sg. *(sine)* şi l-a tradus ca atare. În această stîngăcie de traducere constă întreaga explicaţie a grafiei din *Tetraevanghelul* din 1561; адинсере pentru междоу собож este de fapt *adin sere*, în care *adin* „întru", formă atestată în secolul al XVI-lea în *Palia de la Orăştie*[14], iar *sere* „sine", cu *e* care nu se închisese la *i* şi *n* intervocalic rotacizat[15]. Explicaţia pe care am dat-o lui адинсере este întărită şi de poziţia paiericului în cadrul acestei grafii. După cum se ştie, în vechea slavă, acest semn ortografic marca absenţa ierilor neintenşi. În interpretarea noastră, paiericul îşi justifică perfect locul, notînd lipsa lui ь: адин'сере.

4. Prezenţa rotacismului pe care o dezvăluie *adin sere* este un fapt de limbă surprinzător pentru un text coresian; fonetismul era, în secolul al XVI-lea, evident nemuntenesc şi totodată el nu avea circulaţie nici în graiul românilor din Braşov. Pe de altă parte, nu avem nici un temei serios să explicăm notarea izolată a rotacismului în textul coresian prin graiul vreunuia din cei care au participat la definitivarea versiunii *Tetraevanghelului* din 1561. Deşi, cu o singură excepţie[16], nu ne sînt cunoscute numele şi apartenenţa regională a celor care au alcătuit versiunile încredinţate tiparului lui Coresi, limba tipăriturilor braşovene ne permite să afirmăm că,

---

[11] Ea se justifică numai în cadrul celei de-a doua interpretări oferite de Tiktin: *adin tene*.

[12] *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553*, Studiu introductiv filologic de Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, Bucureşti, 1971, p. 66r/19—21.

[13] Prezentăm cîteva exemple din multele care se pot da: главож своеж „capul tău" tradus *capulь lui* (Mt., zac. 14), мл҃ѧщежесѧ „rugîndu-vă" tradus *rugându-te* (Mt., zac. 16), довлѣеть дневи злоба своа „destul e zilei răutatea ei" tradus *Destūl' e zilei răū lūi* (Mt., zac. 19), погребсти своѧ мр҃тъвцѧ „să îngroape morţii lor" tradus *ꙟgroapă ai tăi morţi* (Mt., zac. 26), и се жена ... гл҃аше бо себѣ „şi iată femeia... că zicea întru sine" tradus *şi adecă muѧrѧ ... grâi amu ꙟtru elь* (Mt., zac. 32) etc.

[14] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 177.

[15] Deşi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 46, consemnează pentru secolul al XVI-lea forma *sere*, fără a indica însă textul în care apare, noi nu am întîlnit-o în manuscrisele şi tipăriturile acestui veac. Prezenţa formei *mere* „mine" în *Psaltirea Scheiană* (copistul B: ps. 12, v. 1, 3,; ps. 15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 17, v. 13, 23, 37, 40, 48, 49 etc.) şi în *Psaltirea Hurmuzaki* (ps.15, v. 8; ps. 16, v. 3; ps. 21, v. 4), precum şi a formei *cere* „cine" în *Psaltirea Scheiană* (copistul C: ps. 68, v. 27) şi în *Psaltirea Voroneţeană* (cînt. II, v. 39) dovedeşte implicit existenţa în unele graiuri din secolul al XVI-lea a formei *sere* pentru *sine*.

[16] *Evanghelia cu învăţătură* este singurul text coresian ai cărui traducători sînt cunoscuţi.

în forma lor definitivă, ele reflectă graiul din sud-estul Transilvaniei şi Ţara Românească[17]. Puţinele particularităţi de limbă care nu se explică prin raportare la acest grai se datorează, foarte probabil, izvoarelor de diferite provenienţe regionale folosite de editorii braşoveni[18]. Pentru aceste motive, considerăm că fonetismul *sere* nu putea ajunge în textul coresian decît prin intermediul unui manuscris de la nord de Mureş sau din nordul Moldovei[19], pus la contribuţie de alcătuitorii acestei versiuni.

5. Observaţiile de mai sus în legătură cu transpunerea în româneşte a v.-sl. междоу совоѫ ne permit să presupunem că versiunea rotacizantă a fost tradusă, foarte probabil, din slavonă. Alte amănunte referitoare la această versiune sînt însă greu de furnizat. Astfel, nu putem şti, cel puţin pentru moment, dacă, în afara evangheliei lui Matei, traducerea a cuprins şi celelalte evanghelii. Interesant ar fi, apoi, de stabilit, fie şi în linii foarte mari, în ce măsură s-a folosit acest izvod rotacizant la definitivarea versiunii coresiene. La prima vedere, ambele probleme par inabordabile. Totuşi, parcurgerea textului coresian relevă unele particularităţi a căror provenienţă s-ar putea datora izvorului rotacizant. Un astfel de exemplu îl constituie în Mt., zac. 56 *alcelui* „teslarului, dulgherului" (< magh. *álcs*[20]), cuvînt care, dealtfel, l-a determinat pe N. Drăganu să afirme că traducătorul *Tetraevanghelului* ar fi provenit dintr-un ţinut unde influenţa ungurească era puternică[21]. Că alcătuitorii versiunii coresiene nu par să fi cunoscut limba maghiară sau, dacă totuşi o cunoşteau, nu o stăpîneau decît aproximativ, ne încredinţează un pasaj din Mt., zac. 15. Este vorba de cunoscutul verset prin care debutează predica lui Iisus pentru iubirea vrăjmaşilor : *Auzit-aţi că s-a zis : să iubeşti pe aproapele tău şi să urăşti pe vrăjmaşul tău* (Mt., cap. 5, v. 47). În textul coresian, versetul respectiv apare în următoarea traducere : *Aūziţi zisь ѧste: Iubĕşte večinulь tău şi să jâlueşti vrăjmaşulь tăū*[22]. Înţelesul acestui pasaj este întunecat de prezenţa traducerii *să jâlueşti* în loc de cea aşteptată *să urăşti*. În textele din secolul al XVI-lea, *jelui* este întrebuinţat exclusiv cu sensul „a dori, a pofti", pe care îl cunoaşte şi etimonul său v.-sl. желати[23]. În plus, în textele pe care le-am cercetat, *jelui* corespunde întotdeauna v.-sl. желати şi въжделѣти „a dori"[24]. În pasajul din Mt., cap. 5, v. 4 (corespunzător zacealei 15) *lui să jâlueşti* îi corespunde în versiunea slavonă a *Tetraevanghelului* din 1562 възненавидиши perfectivul lui ненавидѣти „a urî", tradus în alte locuri din versiunea românească prin *urî* (Mt., zac. 36, 98 etc.). Cum se face atunci că pentru възненавидиши ne întîm-

---

[17] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 642, 659—660.

[18] *Ibidem*, p. 660.

[19] Pentru răspîndirea teritorială a fenomenului în secolul al XVI-lea, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 515—516, şi I. Gheţie, *Influenţa cărţilor coresiene şi dispariţia rotacismului din textele nordice*, în LR, XXII, 1973, p. 294—296.

[20] N. Drăganu, în DE, IV, 1924—1926, partea a 2-a, p. 750—751.

[21] N. Drăganu, în DR, I, 1920—1921, p. 349.

[22] *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, p. 45.

[23] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 284—285.

[24] I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, vol. II, Bucureşti, 1916, indicele, s.v. *jelui*.

pînă o singură dată traducerea *să jâlueşti*, în loc de cea obişnuită *să urăşti*? Răspunsul este, după părerea noastră, următorul: *să jâlueşti* nu reprezintă în acest pasaj o traducere greşită, ci o formă coruptă pentru *să gîlăueşti* „*să urăşti*", cuvînt de origine maghiară, întîlnit frecvent în textele rotacizante (*Psaltirea Hurmuzaki*, *Codicele Voroneţean*, *Psaltirea Scheiană*), unde corespunde întotdeauna, v.-sl. ненавидѣти şi възненавидѣти[25]. Modul în care s-a putut petrece schimbarea lui *gîlăueşti* în *jâlueşti* ni-l reprezentăm astfel: prelucrînd izvoarele, între care şi pe cel rotacizant, alcătuitorii versiunii coresiene înlocuiau peste tot pe ѫ prin ж în cuvinte de tipul *gioi*, *giura*. În acest fel, trebuie să se fi procedat şi în cazul lui ѭнлжлѣєцн, cuvînt necunoscut autorilor versiunii coresiene, unde ѫ a fost schimbat prin ж, de această dată fără nici o justificare fonetică. O formă жнлжлѣєцн nu avea, desigur, nici un înţeles, şi ne putem uşor imagina interpretarea ei drept o greşeală de scriere pentru жжлѣєцн (variantă a lui *jelueşti*). Într-o altă explicaţie, жжлѣєцн ar putea avea ca punct de plecare forma ѭнлѣєцн (vezi variantele *geluit* şi *gîlăiaşte* în *Psaltirea Hurmuzaki*; ps. 30, v. 7; ps. 138, v. 21). Mecanismul înlocuirii lui ѫ prin ж ar fi acelaşi, iar forma obţinută жнлѣєцн mai uşor de apropiat de жжлѣєцн. Mai seducătoare decît prima, interpretarea din urmă nu explică însă durificarea lui *j* în *jâlueşti*, acest fonetism fiind singurul exemplu de trecere a lui *e* la *ă* (după *j*) din text. Indiferent însă de explicaţia pe care o adoptăm, un fapt ni se pare mai presus de orice îndoială: grafia *jâlueşti* reprezintă o formă coruptă a lui *gîlăueşti* (*giueşti*). Această traducere îşi are sursa, foarte probabil, în acelaşi izvor rotacizant; modul în care s-a ajuns la această substituire dovedeşte, o dată mai mult, că, la alcătuirea acestei versiuni, confruntarea izvoarelor româneşti cu textul slavon nu s-a făcut cu maximum de atenţie pe care îl reclamă o asemenea operaţie[26].

6. Traducerea v.-sl. възненавидѣшн prin *gîlăueşti* (*giueşti*), pe care o relevă *jâlueşti*, nu furnizează nici un amănunt în plus referitor la extensiunea versiunii rotacizante. Ca şi *adinsere*, *jâlueşti* aparţine tot evangheliei lui Matei. Problema de faţă se complică şi din alt punct de vedere. După cum am avut prilejul să constatăm, între primele şi următoarele două evanghelii din versiunea coresiană există o serie de diferenţe fonetice, morfologice şi lexicale. Nu intenţionăm să aducem în discuţie aceste particularităţi asupra cărora ne vom opri într-un viitor apropiat. Dorim numai să atragem atenţia că, admiţînd teoretic doi autori (unul pentru Matei şi Marcu, iar altul pentru Luca şi Ioan), nu este exclus ca unele dintre aceste diferenţe să se explice prin soluţiile diferite adoptate, în situaţii identice sau asemănătoare, de cei doi colaboratori. Prin urmare, identificarea altor particularităţi ale izvorului rotacizant va trebui făcută cu mult discernămînt, avîndu-se în vedere faptul că nu orice particularitate izolată sau distonantă din versiunea coresiană aparţine în mod necesar acestui izvor. În sfîrşit, această problemă mai prezintă şi un alt aspect. Al doilea izvor utilizat la alcătuirea versiunii coresiene l-a constituit *Tetraevanghelul* slavo-român de la Sibiu, păstrat, după cum

---

[25] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 343; I.-A. Candrea, *op. cit.*, indicele, s.v. *gîlălui*.
[26] Vezi articolul nostru citat, p. 657—659.

se ştie, într-un singur exemplar defectuos, care cuprinde numai evanghelia lui Matei şi aceasta incompletă. Că versiunea sibiană a fost consultată şi la definitivarea textului coresian din alte evanghelii este un fapt deja demonstrat[27]. De aici şi greutatea de a putea totdeauna discerne dacă cutare particularitate susceptibilă de a proveni din izvorul rotacizant nu-şi are adevărata ei sursă în versiunea sibiană. Sub raport metodologic, cercetarea va trebui să se raporteze în permanenţă la limba *Tetraevanghelului* slavo-român din 1551—1553, atît cît poate fi ea percepută din partea păstrată, iar acele particularităţi din versiunea coresiană care nu se regăsesc în acest text şi care totodată nu pot fi atribuite nici graiului din sud-estul Transilvaniei vor putea fi puse în seama izvorului rotacizant.

7. În încheiere, vrem să ne referim, pe scurt, la două informaţii. Prima este cunoscuta ştire din 1532 referitoare la intenţia unui „doctor" din Moldova de a tipări cele patru evanghelii şi epistolele lui Pavel în limbile română, polonă şi germană[28]. Poate fi pusă în legătură cu această informaţie versiunea rotacizantă a evangheliilor? În locul unui răspuns, preferăm să atragem atenţia asupra unui singur aspect: *intenţia de a tipări* o ediţie trilingvă a *Tetraevanghelului* şi a *Apostolului* nu dovedeşte în mod indiscutabil *existenţa* traducerilor româneşti respective la acea dată, aşa cum a fost interpretată ştirea pînă acum. Admiţînd totuşi o asemenea interpretare, trebuie să recunoaştem că proveniența moldovenească a traducerilor nu este sigură; textele amintite puteau fi traduceri efectuate în Moldova sau copiile unor traduceri efectuate în altă provincie românească.

A doua informaţie o datorăm lui G. Mihăilă, care a semnalat recent prezenţa în manuscrisul popii Bratul a unui fragment bilingv din evanghelia lui Matei (cap. VI, v. 22—24). Punînd în relaţie acest text cu versiunea coresiană, autorul a avansat opinia existenţei unei traduceri româneşti a celor patru evanghelii (alta decît cea sibiană), anterioare tipăriturii din 1561[29]. Nu ar fi, prin urmare, exclus ca versiunea din manuscrisul popii Bratul să aparţină de fapt aceleiaşi traduceri pe care o reflectă şi versiunea rotacizantă. Ipoteza din urmă necesită însă o prealabilă verificare, textul respectiv fiind cuprins în manuscrisul popii Bratul pe paginile care urmează însemnării datate. Or, este firesc să ne întrebăm dacă şi aceste pagini au fost scrise de acelaşi copist şi în acelaşi interval de timp, avînd termenul *ad quem* anul 7068 (=1 septembrie 1559 — 30 august 1560)? Pînă cînd această chestiune nu va fi clarificată, orice încercare de filiaţie între versiunea rotacizantă şi versiunea reprodusă în manuscrisul popii Bratul nu se poate solda cu rezultate sigure.

---

[27] Vezi articolul nostru citat, p. 656—657.

[28] Şerban Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuţie la istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea*, în „Studii", XI, 1958, fasc. 4, p. 63.

[29] *Observaţii asupra manuscrisului slavo-român al popii Bratul* (1559—1560), în SLLF, Bucureşti, vol. II, 1972, p. 329—330.

UN DOCUMENT MUNTENESC INEDIT DIN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

MAGDALENA GEORGESCU

În fondul de manuscrise existent la Arhivele statului din Sibiu se păstrează, sub cota *Colecţia Brukenthal, R (1—10), nr. 238*, un text românesc manuscris din secolul al XVI-lea, reprezentînd o scrisoare a lui Calotă, mare ban al Craiovei, către judele Sibiului, Lucas Engeter. Scrisoarea a fost descoperită în 1970 de Alexandru Mareş, cercetător la Institutul de lingvistică din Bucureşti, care ne-a pus la dispoziţie o fotocopie şi ne-a furnizat informaţii privitoare la caracteristicile paleografice ale documentului în discuţie[1].

Documentul este scris cu litere chirilice semicursive pe hîrtie de fabricaţie braşoveană, avînd ca filigran o variantă a stemei oraşului Braşov, şi anume aceea care a circulat între anii 1596 şi 1600[2]. Hîrtia, de culoare

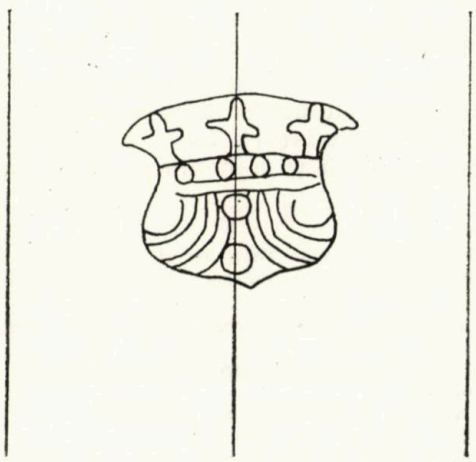

[1] Ne îndeplinim o plăcută obligaţie, adresîndu-i şi pe această cale mulţumirile noastre.

[2] Vezi Alexandru Mareş, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 3, p. 242—244; pentru varianta în discuţie, vezi figura 1.

gălbuie, este, în general, bine conservată ; literele se desluşesc, de asemenea, foarte bine, fapt datorat, probabil, în mare măsură şi cernelii, care este de culoare închisă (brună).

Întrucît în document nu se face nici o precizare în legătură cu data cînd şi locul unde a fost scris acesta, pentru datarea şi localizarea lui este necesară invocarea unor informaţii pe care le conţine textul.

Se ştie, astfel, că Lucas Engeter, căruia autorul scrisorii i se adresează cu formula *ai mii cinstiţi şi preiubiţi, dragi mai mari fraţi, jupînul Lucaci, bulgăru şi cral-birău, judeţul Sibiiului*, a fost *Bürgermeister* al Sibiului în două rînduri : prima dată între 29 ianuarie 1594 şi 23 ianuarie 1597, iar a doua oară între 14 ianuarie 1599 şi 26 august 1603, dată la care se stinge din viaţă [3].

Cît despre Calotă, acesta apare cu titlul de mare ban al Craiovei în documente emise între anii 1596 şi 1600[4]. În această calitate, el se putea deci adresa judelui Sibiului fie între 7 februarie 1596 şi ianuarie (sau, cel mai tîrziu, februarie) 1597, fie în intervalul de timp cuprins între 14 ianuarie 1599, cînd Lucas Engeter este reales *Bürgermeister*, şi sfîrşitul lunii septembrie — începutul lunii octombrie 1600, cînd marele ban al Craiovei moare la Tîrgovişte, încercînd să ţină piept unui atac turcesc[5]. Facem însă precizarea că, pentru anul 1599, singurele documente în care apare banul Calotă sînt emise la 9, respectiv, 19 septembrie 1599[6]. Aceasta nu înseamnă că el nu putea fi ban şi înainte de 9 septembrie 1599. Faptul este pe deplin posibil, cu atît mai mult cu cît documentele din acest an nu atestă existenţa vreunui alt mare ban al Craiovei pentru perioada 1 ianuarie — 9 septembrie[7]. Nu este însă exclusă nici posibilitatea ca titlul de mare ban să i se fi acordat încă din 1595, întrucît în intervalul dintre 24 iulie 1595, cînd mai era mare spătar[8], şi 7 februarie 1596, cînd apare cu învestitura de mare ban, documentele nu oferă nici o informaţie în legătură cu persoana acestui important dregător al lui Mihai Viteazul. În împrejurarea că ipoteza se adevereşte, perioada de timp în care Calotă îi putea scrie lui Lucas Engeter devine, evident, mai mare, termenul *a quo* fiind 24 iulie 1595[9].

Afirmaţia lui Calotă că are *aicea nişte cazaci tremiş de vodă de păzescu margeni<le>*, coroborată cu unele date cunoscute din istorie, este în măsură să ne ajute la plasarea datei la care a fost scris documentul în intervalul dintre 14 ianuarie 1599 şi septembrie 1600. Prezenţa cazacilor în

---

[3] Fr. Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notaren in den Jahren 1500 bis 1884*, în Archiv des Vereines für siebenbürgischen Landeskunde", 1884, p. 537—538.

[4] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV—XVII*, Bucureşti, 1971, p. 40.

[5] P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 233.

[6] N. Stoicescu, *loc. cit.*

[7] Cf. DIR, B, XVI, vol. VI, p. 360—361, nr. 369, 370.

[8] Cf. *op. cit.*, p. 343—360, nr. 351—368.

[9] În legătură cu problema în discuţie trebuie făcută precizarea că la 13 iulie 1595, mare ban al Craiovei era jupîn Coci (cf. DIR, B, XVI, vol. VI, p. 186, nr. 202), care se menţine în această funcţie pînă în luna august a aceluiaşi an (cf. *loc. cit.*). Ulterior, numele său apare într-un document din 2 octombrie 1595, din care rezultă că la acea dată Coci era mare postelnic (cf. DIR, B, XVI, vol. VI, p. 189, nr. 205).

Țara Românească, sub comanda lui Mihai Viteazul, este posterioară anului 1596; mai exact, cazacii se constituie în armată regulată sub comanda domnitorului muntean în cursul anului 1597[10], fapt care scoate din discuție intervalul dintre 24 ianuarie 1594 și 23 ianuarie 1597 cînd Lucas Engeter a fost pentru prima dată *Bürgermeister* al Sibiului.

Peste o parte a intervalului propus de noi (14 ianuarie 1599—septembrie-octombrie 1600) se suprapune perioada cînd Mihai Viteazul a stăpînit Transilvania (1 noiembrie 1599—20 septembrie 1600)[11]. Se pune întrebarea dacă nu cumva documentul este scris la o dată cînd atît banul Calotă, cît și *Bürgermeister*-ul Lucas Engeter erau, în egală măsură, supușii lui Mihai Viteazul. Felul în care Calotă se adresează lui Lucaci, amănuntele pe care i le furnizează în legătură cu cazacii *tremiș de vodă*, felul în care el își formulează rugămintea către judele Sibiului de a-i ajuta pe trimișii săi și tonul pe care îl degajă întreaga scrisoare sugerează o anumită comunitate de obligații și interese a celor două persoane. Faptul acesta pare să confirme ipoteza noastră și să susțină datarea scrisorii între 1 noiembrie 1599 și 20 septembrie 1600.

Cît privește localizarea documentului, textul oferă prea puține elemente care să poată fi utilizate în scopul clarificării chestiunii. Un prim pas se poate face prin invocarea persoanei de la care emană documentul: banul Craiovei. În lipsa atestărilor documentare privind locul exact în care s-ar fi putut găsi banul Calotă la data redactării scrisorii, se poate presupune că ea a fost scrisă chiar în orașul de reședință al banilor. În sprijinul acestei ipoteze se pot invoca două elemente: primul este o informație transmisă de Calotă lui Lucas Engeter și care, în chip logic, nu se putea referi decît la zona asupra căreia banul își exercita autoritatea: *Și dup-aciia, de veți întreba domnevoastră de astă parte de locu de încoace, să știți domnivoastră că e bine și pace*; al doilea element are în vedere pe unul din cei doi trimiși ai banului, și anume pe *berbirul* cazacilor, care, de asemenea, în chip logic, nu se putea afla în alt loc decît în acela în care se găseau cazacii înșiși, adică într-o zonă a cărei apărare intra în atribuțiile banului din Craiova.

Din cele spuse mai sus, credem că a reieșit cu destulă claritate că documentul se poate localiza și data satisfăcător: *Craiova, noiembrie 1599—septembrie 1600.*

Asupra importanței unui asemenea document nu credem că mai este cazul să se insiste. Valoarea lui constă atît în informațiile documentare, cît și în crîmpeiul de limbă românească veche pe care le oferă.

În continuare prezentăm cîteva din particularitățile de grafie și de limbă ale textului, urmate de transcrierea interpretativă a acestuia și de facsimile.

GRAFIE

Dintre particularitățile de grafie mai frecvent întîlnite, amintim următoarele:

---

[10] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 63.

[11] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, 1971, p. 376—379.

1. folosirea slovei ѣ pentru *e*: сѣ кѫмпѣрѣ (8 r, 10 r), ва трѣбѫи (8 r), тѫатѣ (8 r), бинѣ (5 r);

2. folosirea slovei ѡ pentru *oa*: домнивостръ (apare de opt ori sub această formă, cf. 4 r, 5 r etc.), alături de notarea diftongului *oa* ca atare: ѧкодчѣ (5 r), фоарте (12 r), тоатѣ (8 r);

3. folosirea slovei ꙗ pentru *e*: мiꙗи (= miei, pron. pos.) (3 r), ꙗ (= e, vb.) (5 r), ꙗии (= ei) (12 r);

4. folosirea frecventă a suprascrierilor, marcate, în majoritatea cazurilor, cu titlă: ва (1 r), жѫпѣнѫ (1 r), жѫдецѫ (3 r);

5. folosirea unor ligaturi:

a) ҁ pentru рѣ: тҁми (6 r);

b) ҙ pentru тр: косҙѫ (13 r);

6. Prezenţa unor corecturi făcute de însuşi scribul documentului: дѣ modificat în дѣ (5 r), домнитѫ modificat în домнивоътръ (3 r);

7. prezenţa unor greşeli necorectate: мѧи (1 v), снкїюлѫи (2 v);

8. prezenţa unor grafii aberante, reflex probabil al unor influenţe slavone, în: мѣ pentru *mea* (1 r);

9. prezenţa unor semne grafice particulare pentru anumite slove: ҕ pentru и, ϒ pentru ѫ, ʔ pentru ѣ;

10. apariţia sporadică a prescurtărilor: мѫ pentru *multă* (3 r), вїꙋ pentru *viiaţă* (3 r), сѣтате pentru *sănătate* (3 r);

11. folosirea neconformă cu regulile ortografice a spiritului, însoţit uneori de accent, plasat la întîmplare deasupra unor consoane: жѫдецѫ (3 r), фраци (4 r), драꙋи (3 r), ѧкодчѣ (5 r).

Examenul de limbă al textului evidenţiază următoarele particularităţi:

FONETICĂ

1. Prin asimilare, *ă* etimologic a trecut la *e*[12] în *tremeţu* (3 r), *tremitiţi* (11 r).

2. *Ă* proton s-a păstrat: *păzescu* (6 r), *sănătate* (3 r); faptul este explicabil dacă se are în vedere că textul este scris în sudul ţării de o persoană originară, probabil, din această regiune, unde, în secolul al XVI-lea, *ă* proton nu trecuse la *a*[13], aşa cum se constată uneori în texte provenite din Moldova[14] şi din Transilvania[15] acelui veac.

3. *E* medial aton s-a păstrat în *domnevoastră* (4 r), *întreba* (9 r), *marele* (1 r), dar alteori s-a închis la *i* în: *domnivoastră* (3 r, 5 r, 6 r); fenome-

[12] DHLR, II, p 30, 70.
[13] DHLR, II, p. 75 ş.u., 104.
[14] ILRL, p. 377.
[15] ILRL, p. 216.

nul, deşi caracterizează cu precădere zonele nordice ale ţării, se întîlneşte în mai toate textele din secolul al XVI-lea[16].

4. În poziţie finală, *e* s-a păstrat uneori : *bine* (5 r), *de* (4 r, 7 r), *încoace* (5 r), *marele* (1 r), *parte* (4 r), *sănătate* (3 r), iar alteori s-a închis la *i* : *di* (8 r), *să fii* pentru *să fie* (8 r), *trebuieşti* pentru *trebuieşte* (7 r).

5. *E* accentuat + *n* este redat prin *i* : *aminte* (12 r).

6. *E* sub accent a trecut la *i*, prin disimilare vocalică, în *nişte* (6 r).

7. *-U* (final) este redat în : *ajutoru* (9 r), *alu* (7 r), *amu* (6 r), *berbiru* (7 r), *locu* (5 r), *loru* (8 r), *păzescu* (5 r), *tremitimu* (7 r), adică în absolut toate situaţiile în care consoana finală nu este suprascrisă[17].

8. După *ş* dur, diftongul *ea* s-a redus la *a* în *aşa* (11 r)[18].

9. În secolul al XVI-lea, în unele graiuri dacoromâne apare fenomenul palatalizării labialelor[19], fenomen pe care documentul nostru nu-l cunoaşte, labialele fiind aici nealterate : *bine* (5 r), *să fii* (12 r), *miei* (1 v).

10. Durificarea dentalei *d*, notată sporadic în textele muntenesti din secolul al XVI-lea[20], nu se întîlneşte în scrisoarea banului Calotă : *de* (4 r, 7 r), *di* (8 r). Totuşi, prezenţa grafiei дѣ, modificată ulterior de scrib în дѣ (= de), atestă posibilitatea ca persoana care a scris documentul să fi avut în graiul său dentala dură, pe care însă o evita atunci cînd scria.

11. În conformitate cu norma uzului lingvistic muntenesc din secolul al XVI-lea, *j* este notat în *judeţul* (3 r) şi *jupînul* (1 r)[21].

12. Consoanele *s*, *z* şi *ţ* sînt moi, ca în Muntenia[22] : *fraţi* (2 r), *iubiţi* (2 r), *păzescu* (5 r), *scrise* (1 r).

13. *R* din sufixul latinesc *-torius* a cunoscut în secolul al XVI-lea o rostire moale pe întregul teritoriu dacoromân[23]. Probabil că, încă din acest secol, *r* începuse să se durifice, aşa cum rezultă din documentul nostru : *ajutoru* (9 r). De observat că în zilele noastre *r* dur apare numai în unele graiuri muntenesti.

14. *Ş* nu s-a durificat în *şi* (2 r, 1 v).

15. Cuvîntul *cinstiţi* apare cu fonetismul *cistiţi* (1 r, 1 v), care reflectă mai direct etimonul slavon[24].

MORFOLOGIE

1. Substantivul feminim *margene* are pluralul în *i*: *margeni<le>* (7 r).

2. Se înregistrează folosirea, în anumite situaţii, a cazului acuzativ fără prepoziţia *pre* : *rog domnivoastră* (9 r, 11 r) ; fenomenul caracterizează

---

[16] DHLR, II, p. 84 ; Rosetti, ILR, p. 485.

[17] Pentru toată discuţia în jurul valorii fonetice a lui *-u*, ca şi pentru bibliografia problemei, vezi Rosetti, ILR, p. 498—501, 681—687, 691—693, 696—700.

[18] Rosetti, ILR, p. 503—504.

[19] DHLR, II, p. 111—112.

[20] Vezi, de pildă, însemnarea lui Mihai Viteazul pe un document slavon publicat în RIAF, IV, 1885, p. 543.

[21] DHLR, II, p. 122—123 ; Rosetti, ILR, p. 514.

[22] DHLR, II, p. 59, 81.

[23] DHLR, II, p. 316—317.

[24] DHLR, II, p. 70.

o fază foarte veche din evoluţia limbii române, în timp ce construcţiile cu *pre* sînt o inovaţie a dacoromânei [25].

3. Forma de superlativ *preiubiţi* (2 r) poate fi considerată un calc după slavonă.

4. Articolul posesiv (genitival) are forma variabilă după gen şi număr: *a(mea carte)* (1 r), *(o slugă) a (mea)* (8 r), *ai(miei)* (3 r, 1 v), *ai (mii)* (= ai mei) (1 r), *(berbiru) alu (loru)* (7—8 r)[26].

5. Adjectivul posesiv are la masculin plural formele *miei* (3 r, 1 v) şi *mii* (1 r).

6. Adjectivul demonstrativ apare atît sub forma *acest*, frecventă în secolul al XVI-lea [27]: *aceasta(a mea carte)* (1 r), cît şi *ăst*: *ästă (parte)* (4 r), formă foarte rar notată în textele din acest secol [28].

7. Iotacizarea verbelor de conjugarea a III-a cu radicalul în *t* este atestată de forma de persoană I sg. a indicativului prezent: *tremeţu* (3 r), notată şi de alte texte din acelaşi secol [29].

LEXIC

Bulgăr „pîrgar" (1 r)[30]; *cral-birău* „biráu crăiesc" (2 r); *berbiru* „bărbier" (7 r)[31]; *margeni*, pl., „teritoriu de graniţă, frontieră, hotar" (7 r) reprezintă o atestare a acestui sens al cuvîntului anterioară celei pe care o dă DLR [32].

În legătură cu transcrierea textului, pe care o prezentăm în continuare, facem următoarele precizări:

— textul este reprodus în transcriere interpretativă;

— cuvintele slavone, reproduse cursiv, fără întregiri, sînt transliterate în conformitate cu normele stabilite de *International Standard Organization*;

— consoanele finale suprascrise din cuvintele româneşti apar în transcrierea noastră subliniate, întrucît o grafie ca жѕпѣ̃ putea fi, în egală măsură, interpretată ca *jupîn* sau *jupînu*, iar grafia трѣмѣ̃ poate, de asemenea, fi interpretată ca *tremiş* sau ca *tremişi*;

— consoanele finale suprascrise din cuvintele slavone apar în transcrierea noastră încadrate în paranteze rotunde;

— prin < > se indică omisiunile din cuvintele româneşti.

---

[25] S. Puşcariu, *Despre* **pre** *la acuzativ*, în DR, II, 1921—1922, p. 565—581.

[26] Pentru extensia acestor forme şi consecvenţa întrebuinţării lor în secolul al XVI-lea, vezi DHLR, II, p. 169—170.

[27] DHLR, II, p. 186; Rosetti, ILR, p. 541.

[28] DHLR, II, p. 187.

[29] DHLR, II, p. 206; Rosetti, ILR, p. 545.

[30] DHLR, II, p. 541.

[31] I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, [Bucureşti], f.a., p. 140.

[32] DLR, tom. VI, fascicula M, p. 132.

Textul scrisorii este următorul:

1 r † Scrise jupînul Calotă, marele ban *kralevski*, aceasta a mea [33] carte [34] pînă la ai mii cistiţi şi preiubiţi, dragi mai mari fraţi, jupînul Lucaci [35], bulgăru şi cral-birău, judeţul Sibiiului. Multă viiaţă şi sănătate tremeţu [36] domnivoastră [37] ca la ai miei [38] dragi fraţi. Şi dup-aciia [39], de veţi întreba domnevoastră [40] de [41] astă parte [42] de locu de [43] încoace [44], să ştiţi domnivoastră [45] că e [46] bine [47] şi pace [48]. Şi dup-aciia [39], rog domnivoastră [45] că amu aicea [49] nişte [50] cazaci tremiş [51] de vodă de [41] păzescu[52] margeni<le>[53], ci le [54] trebuieşti [55] de băgat [56] aicea [49], ci tremitimu [57] un berbiru alu loru şi o slugă a mea [58] să cumpere [59] ce le [54] va trebui[60], di toate [61] să cumpere [59] ce le [54] va trebui [60], ci mă rog domnivoastră [45] sà le [54] fiţi ajutoru pînă vor cumpăra şi nişte [62] suliţe [63] ce [64] vor să cumpere [59].

---

[33] Scris: мѣ; altă lecţiune posibilă: *me*.

[34] Scris: ка҃тѣ.

[35] Scris: лꙋка҃; altă lecţiune posibilă: *Lucaciv*

[36] Scris: трѣмецꙋ

[37] Scris: до҃нита҃, modificat în: до҃нивотръ.

[38] Scris: міѩи.

[39] Scris: дꙋ҃ачіѩ; altă lecţiune posibilă: *după aciia*.

[40] Scris: до҃невотръ.

[41] Scris: дѣ.

[42] Scris: па҃тѣ.

[43] Scris iniţial дь. Peste ь s-a scris ulterior de către aceeaşi mînă ѣ.

[44] Scris: ѿкоачѣ.

[45] Scris: до҃нивотръ.

[46] Scris: ѩ.

[47] Scris: бинѣ.

[48] Scris: па; deasupra lui а se vede un fel de accent grav, surmontat de titlă, care putea fi scris în locul lui ч; altă lecţiune posibilă: *paci*; (cf. *trebuieşti*).

[49] Scris: аичѣ; altă lecţiune posibilă: *aice*.

[50] Scris: нищѣ.

[51] Scris: тѯми҃.

[52] Scris: пьзикꙋ.

[53] Scris: маџѣни.

[54] Scris: лѣ.

[55] Scris: трѣбꙋєщи.

[56] Scris: бога҃.

[57] Scris: трѣмити҃.

[58] Scris: мѣ; altă lecţiune posibilă: *me*.

[59] Scris: кꙋпѣрѣ.

[60] Scris: трѣбꙋи.

[61] Scris: тѡатѣ.

[62] Scris: ни҃; altă lecţiune posibilă: *nişti*; (cf., mai sus, *trebuieşti*).

[63] Scris: сꙋлицѣ.

[64] Scris: чѣ.

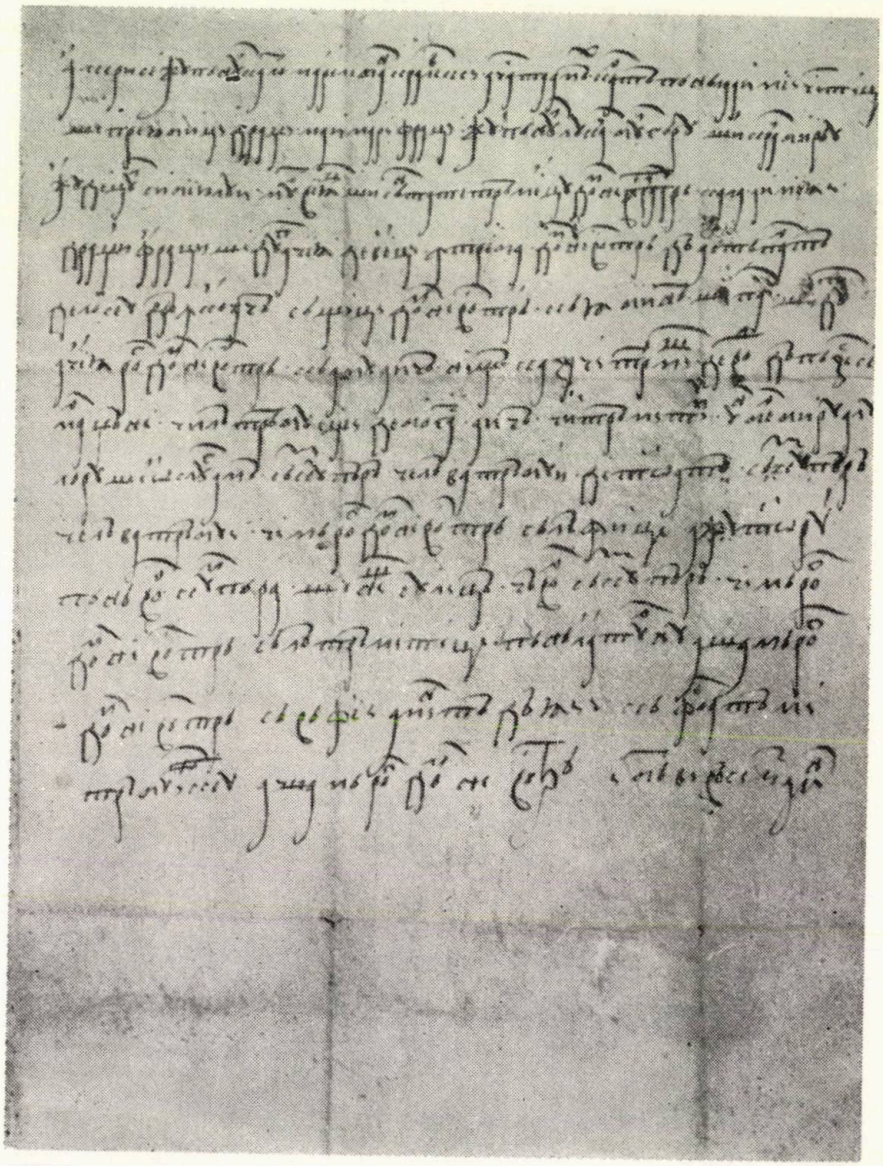

Fig. 1

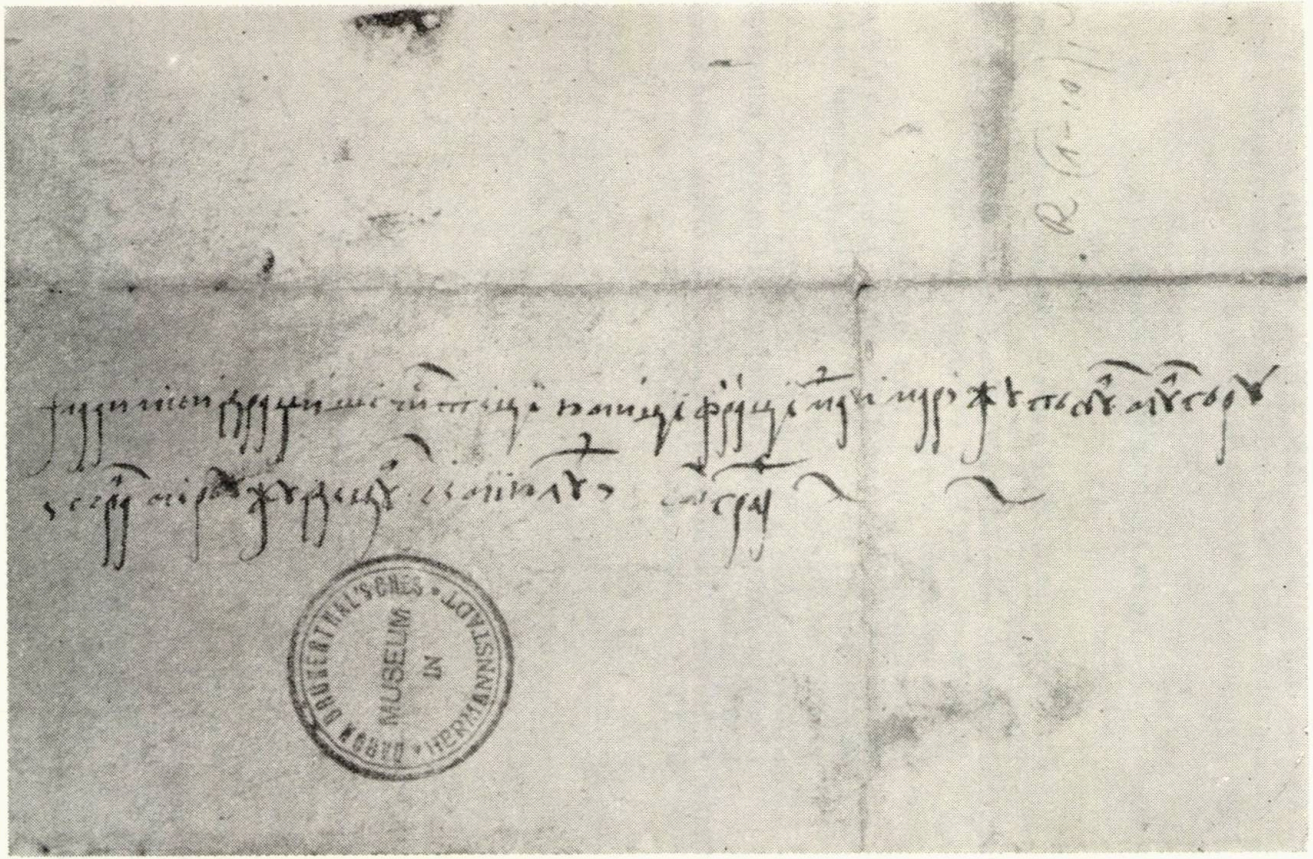

Fig. 2

Ci mă rog domnivoastră [45] să le [54] tremitiţi [65] pînă la Turnu. Aşa mă rog domnivoastră [45], să vă fii aminte [66] de [41] ei [67], că foarte [68]-mi trebuiescu [69]. Aşa mă rog domnivoastră [45]. *I bĭ vi vĕsili(t), am(n).*

1 v La ai miei dragi şi cistiţi iubiţi fraţi mai [70] mari, jupînul bulgăru *i* cral-birău, judeţul [71] Sibiiului [72] *o(t) gra(d)u.*

LISTA ABREVIERILOR FOLOSITE

DHLR	Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Paris, 1938.
DIR, B, XVI	*Documente privind istoria României.* Veacul XVI. B, Ţara Românească, vol. I-VI, Bucureşti, 1952-1953.
DLR	*Dicţionarul limbii române.*
DR	„Dacoromania", Cluj, I, 1920-1921 şi urm.
ILRL	Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1971.
LR	„Limba română", Bucureşti, I, 1952 şi urm.
RIAF	„Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Bucureşti, I, 1883 şi urm.
Rosetti, ILR	Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [Bucureşti], 1968.

---

[65] Scris : трѣмитици.

[66] Scris : амит҃ѣ.

[67] Scris : ꙗни р҃.

[68] Scris : фоат҃ѣ.

[69] Iniţial, autorul a vrut să scrie *trebuieşte*. A scris трѣбꙋи҃, după care l-a şters cu o bară pe щ suprascris şi a continuat să scrie în rînd скꙋ. Prin urmare, forma care apare în text este трѣбꙋнскꙋ.

[70] Scris : ман҃.

[71] Scris : жꙋдицꙋ л҃.

[72] Scris : сибіюлꙋи҃.

PSALTIRILE ROMÂNEȘTI DIN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA. PROBLEME DE FILIAȚIE

DE

ALEXANDRA ROMAN

În cercetarea de față, ne propunem să urmărim care este raportul dintre *Psaltirile* din secolul al XVIII-lea și edițiile anterioare, *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei, tipărită în Iași, în 1680, și *Psaltirea lui Antim Ivireanul*, apărută la București, în 1694.

Acest subiect ne-a fost sugerat de o cercetare anterioară asupra *Psaltirilor* din secolul al XVIII-lea [1]. Am observat cu acel prilej că cele 25 de ediții [2] tipărite în cele trei țări române în perioada 1710—1791 (dintre care 14 muntenești, 6 moldovenești și 5 ardelenești) reproduc, toate, o *versiune identică* a traducerii românești a *Psalmilor* lui David.

Această versiune unică are ca *prototip*, după cum am putut constata, cartea tipărită la Buzău, în 1703, de Grigorie Rîmniceanul [3]. Diferențele existente între ediții sînt diferențe lingvistice de ordin regional, datorate, în marea majoritate a cazurilor, vechilor norme literare muntenești, moldovenești și ardelenești, menținute, cum am arătat cu alt prilej, pînă în deceniul șase al secolului al XVIII-lea. De la această epocă înainte, chiar și aceste diferențe regionale sînt abandonate, prin adoptarea, în Moldova și în Transilvania, a normelor muntenești [4].

Dăm mai jos cîteva pasaje care ilustrează această afirmație:

Buzău, 1703, Psalmul 17

---

[1] Vezi Alexandra Roman, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. În legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale Psaltirii*, în LR, XXIII, 1974, nr. 1, p. 13—24.

[2] Aceste ediții sînt: pentru *Muntenia*: Buzău, 1703, 1767; Tîrgoviște, 1710; Rîmnic, 1725, 1746, 1751, 1764, 1779, 1784; București, 1748, 1756, 1751, 1775, 1780; pentru *Moldova*: Iași, 1743, 1748, 1757, 1766, 1782, 1790; pentru *Ardeal*: Blaj, 1764, 1773, 1780, 1786 și Sibiu, 1791.

[3] Titlul acestei cărți este următorul: *Psaltire a fericitului proroc și împărat a lui David, cu cîntările lui Moisi și cu psalmii izbrani la prazdnice, cu Paraclisul Preacistei și cu pashalii*, Buzău, 1703. Tipograful se recomandă a fi „smeritul întru ierodiaconi", Grigorie Rîmniceanul.

[4] Vezi Alexandra Roman, *art. cit.*

Şi îmi va răsplăti mie domnul după dreptatea mea şi după curăţiia *mîinilor* meale va răsplăti mie. Că am păzit căile domnului şi n-am făcut păgînătate despre *Dumnezeul* mieu. Că toate *judecăţile* lui, înaintea mea şi îndreptările lui nu s-au depărtat de la mine.

Exceptînd cuvintele subliniate, pasajul de mai sus apare reprodus cu exactitate în toate ediţiile *Psaltirilor* din secolul al XVIII-lea.

Diferenţe de ordin lingvistic există numai în ediţiile Iaşi, 1743 şi 1757; Iaşi 1743 : *mînulor, Dumnedzăul, giudecăţile* ; Iaşi 1757 : *Dumnezăul.*

Buzău, 1703, Psalmul 62

Buzele meale te vor lăuda. Aşa bine te voiu cuvînta în viiaţa mea şi în numele tău voiu rădica *mîinile* meale. Ca din *seu* şi din grăsime *să se umple* sufletul mieu ; şi cu *buze* de bucurie te va lăuda gura mea. De mi-am adus aminte de tine, în aşternutul mieu, în *dimineţi* am cugetat spre tine, că ai fost *ajutoriul* mieu.

Psalmul apare în această versiune în toate cărţile tipărite după 1703. Iată diferenţele, de ordin lingvistic : Iaşi, 1743 : *budzele, mînule, budze, dimeneţi, agiutoriul*; Iaşi, 1766, *mînule, său* ; Blaj, 1780 : *să se umplă.*

Buzău, 1703, Psalmul 101

Doamne, *auzi* rugăciunea mea şi strigarea mea la tine să vie. Să nu întorci faţa ta de la mine. Ori în ce *zi* mă *necăjăsc*, pleacă către mine ureachia ta. Ori în ce *zi* te voiu chiema, degrabă mă *auzi.*

Cu mici diferenţe, pasajul se regăseşte în toate ediţiile din secolul al XVIII-lea ale *Psaltirii.* Reproducem deosebirile : Iaşi, 1743 : *audzi, năcăjesc, dzi, audzi*; Iaşi, 1757, *năcăjăsc*; Iaşi, 1766, *năcăjăsc*; Rîmnic, 1746, *necăjesc.*

Ne oprim aici, deşi exemplele ar putea continua.

Ajungînd la concluzia că *Psaltirea* tipărită la Buzău, în 1703, de Grigorie Rîmniceanul, este prima carte din secolul al XVIII-lea care reproduce această versiune (căreia putem să-i spunem definitivă) a *Psalmilor* lui David, ne-am pus întrebarea dacă avem a face, în cazul ei, cu o versiune independentă a traducerii psalmilor sau dacă nu cumva, la rîndul lui, Grigorie Rîmniceanul nu face decît să reproducă o versiune românească anterioară. Am comparat, pentru a stabili acest lucru, *Psaltirea* de la Buzău cu ediţiile româneşti anterioare : cea a lui Dosoftei, din Iaşi, 1680, şi cea a lui Antim Ivireanul, tipărită la Bucureşti în 1694. Folosim, în cele ce urmează, următoarele sigle : B pentru *Psaltirea* de la Buzău, 1703, D pentru *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei, Iaşi, 1680, şi A pentru *Psaltirea* lui Antim Ivireanul de la Bucureşti, 1694.

Comparînd textul psalmilor corespunzători din aceste trei cărţi româneşti, am ajuns la concluzia că *Psaltirea* de la Buzău din 1703 reproduce o versiune diferită de *Psaltirile* lui Dosoftei şi Antim. Nu este vorba însă, după cum am putut constata, în cazul cărţii tipărite de Grigorie Rîmniceanul, de o *traducere independentă*, ci de o prelucrare a unei traduceri anterioare.

Reproducem mai jos cîteva pasaje, din care se poate observa că *Psaltirea* din 1703 s-a alcătuit prin punerea la contribuţie a unei versiuni a psalmilor apropiate atît de tipăritura lui Antim, cît şi de cea a lui Dosoftei.

Psalmul 64

B	D	A
Fericit e pre carele ai ales și l-ai primit, lăcui-va în curțile tale.	Ferice de cine alesăși și ți-l luași, sălășlui-să-va în curțile tale.	Fericit pre carele ai ales și l-ai luat, lăcui-va în curțile tale.
Umplea-ne-vom întru bunătățile casii tale, sfîntă e biseareca ta, minunată întru dreptate.	*Împlea-ne-vom* în în bunurile casii tale, sfîntă e biseareca ta, minunată întru dreptate.	*Sătura-ne-vom* întru bunătățile casii tale, sfîntă e beseareca ta, minunată cu dreptate.
Auzi-ne pre noi, Dumnezeule, mîntuitoriul nostru, nădejdea tuturor marginilor pămîntului și a celor de pre mare departe.	*Audzi*-ne Dumnădzăule, mîntuitoriul nostru, nedeajdea tuturor marginilor pămîntului și celor ce sînt pe mare, departe.	*Ascultă* pre noi, Dumnezău, mîntuitoriul nostru, nădeajdea tuturor marginilor pămîntului și a celor den mare, departe.
Cela ce gătești munții întru tăriia ta, încins fiind cu putearea, cela ce turburi *adîncul* mării, sunetele valurilor ei cine le va suferi.	Gătind munții cu vîrtutea sa, încins cu puteare, cela ce turbureadză *fundul* mării, urletul valurilor ei cine-l va suferi.	Gătind munții cu vîrtutea lui, încins e cu puteare, cela ce turbură *chitul* mării, sunetele valurilor cine le va suferi.

Psalmul 85

Dumnezeule, *călcătorii de leage s-au sculat* asupra mea și adunarea celor tari au căutat sufletul mieu și nu te-au pus pre tine înaintea lor.	Dumnădzăule, *călcătorii cei de leage să scularâ* asupra mea și adunare de putearnici cercară sufletul mieu și nu te băgară în samă înaintea sa.	Dumnezăule, *cei fără de leage s-au ridicat* asupra mea și adunarea celor tari au cercat sufletul mieu și n-au pus pre tine înaintea lor.
Și tu, doamne, Dumnezeul mieu, *ești îndurat și milostiv, îndelung răbdătoriu și mult milostiv și adevărat.*	Și tu, doamne, Dumnădzăul mieu *îndurat și milostiv, lung răbdătoriu și mult milostiv și adevărat.*	Și tu doamne, Dumnezăul mieu milosîrd și milostiv și adevărat.
Caută spre mine și mă miluiaște, dă *tăriia* ta slugii tale și *mîntuiaște* pre fiiul slujnicii tale.	*Caută* asupra mea și mă miluiaște, dă *putearea* ta ficiorului tău și *spăseaște* pre fiiul slujnicii tale.	*Priveaște* preste mine și mă miluiaște, dă *tăriia* ta slugii tale și *mîntuiaște* pre fiiul slujnicii tale.
Fă cu mine semn *spre bine* și să vază cei ce mă urăsc și *să se rușineaze.*	Fă cu mine sămn *în bine* și să vadză carii mă urăsc și să se stideascâ.	Fă cu mine semn *spre bine* și să vază cei ce mă urăsc pre mine și *să se rușineaze.*

Așa cum se va vedea în urma comparației textelor, în cazul *Psaltirii* tipărite la Buzău în 1703, este vorba de o prelucrare, de o versiune îmbunătățită a uneia anterioare (probabil o psaltire manuscrisă).

Această versiune anterioară, intermediară, se regăsește parțial în *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei și stă atît la baza textului păstrat în tipăritura lui Grigorie Rîmniceanul, cît și la baza aceluia păstrat în *Psaltirea* lui Antim. Acest lucru explică, dealtfel, marea asemănare dintre cele trei cărți.

În mod normal, ar fi fost de așteptat ca modelul tipăriturii din 1703 să-l fi constituit versiunea muntenească din 1694, și nu versiunea,

anterioară acesteia, tipărită de Dosoftei în 1680 (într-o limbă avînd o pronunţată culoare moldovenească). Dar *Psaltirea* tipărită de Grigorie Rîmniceanul nu reprezintă o revizuire directă a versiunii publicate în 1694 de Antim. Afirmaţia noastră se bazează pe faptul că anumite pasaje din textul editat la Buzău în 1703 (cuprinzînd o traducere mai greoaie a psalmilor) reproduc acelaşi text ca cel din *Psaltirea slavo-română* a lui Dosoftei, şi nu textul din tipăritura muntenească de la 1694. Or, dacă ar fi vorba, în cazul *Psaltirii* din 1703, de o ediţie revăzută a *Psaltirii* lui Antim (colaţionată, eventual, cu textul din tipăritura lui Dosoftei), revenirea la versiunea lui Dosoftei nu s-ar putea explica.

Desigur, cum am afirmat deja, asemănarea *Psaltirii* din 1703 atît cu tipăritura lui Dosoftei, cît şi cu cea a lui Antim se explică prin raportul incontestabil existent între ultimele două.

Reproduc *Psaltirile* tipărite de Dosoftei şi de Antim o aceeaşi versiune a traducerii *Psalmilor* lui David în limba română, sau *Psaltirea* din 1694 reprezintă o tălmăcire diferită, despărţită de prima carte printr-un interval mai mic de 15 ani? Titlul *Psaltirii* din 1694 ne asigura că este vorba de o carte „acum *întîi tipărită* pre limba rumânească"[5], iar în *Predoslovie*, Antim reînnoieşte această afirmaţie, declarînd: „Şi măcar de-au fost şi de alţii mai denainte, în multe feliuri tipărită, iară acum, mai cu multă osîrdie o ai scos la lumină şi o ai împodobit, mai vîrtos decît alţii, adecă tălmăcită chiar în limba rumânească"[5].

Se consemnează deci că, punîndu-şi sub tipar lucrarea, Antim nu s-a servit în nici un fel de o traducere anterioară. Dăm mai jos, pentru a fi comparate, cîteva pasaje corespunzătoare din cele două *Psaltiri*.

Psalmul 17

D	A
Şi-m *va da mie* domnul după direptatea mea şi după *curăţiia* mînulor meale-mi va da mie. Că *feriiu* căile domnului şi *nu necurăţiiu* de la Dumnădzăul mieu. *Că* toate giudeaţele lui *is* înaintea mea şi *indireptările* lui nu *să depărtară* de la mine.	Şi-m *va da* domnul după direptatea mea şi după *curăţeniia* mîinilor meale îmi va da mie. Că am păzit căile domnului şi *n-am păgînit* de la Dumnezăul mieu. *Căci* toate judecăţile lui, înaintea mea şi *direptăţile* lui nu *s-au depărtat* de la mine.

Psalmul 31

D	A
Fericiţi a cărora *să iertară* fărădelegile şi a cărora *să acoperiră* păcatele. Ferice de bărbat căruia nu va socoti domnul păcatul, nice iaste în gura lui înşelăciune. Căce am tăcut, să vechiră oasele meale, strigîndu-mi toată dzua, că dzua şi noaptea să-ngreuie supra mea mîna ta, întorsu-m-am spre ticăloşie.	Fericiţi cărora *să iertară* fărădelegile şi cărora *să acoperiră* păcatele. Fericit bărbatul căruia nu va socoti domnul păcatul, nice iaste în gura lui vicleşug. Căce am tăcut, vechiră-să oasele meale, strigînd eu toată zioa căce zioa şi noaptea să îngreoie preste mine mîna ta, întorşu-m-am spre chinuire.

[5] Sublinierea ne aparţine.

O simplă colaționare a textelor dovedește că versiunea pe care o reproduce cartea tipărită de Antim are la bază aceeași versiune a traducerii pe care o regăsim în *Psaltirea slavo-română* din 1680; ea nu poate fi, evident, o versiune independentă a traducerii în limba română a *Psalmilor* lui David, iar afirmațiile făcute de Antim Ivireanul nu corespund realității. În *acest sens*, dăm dreptate lui Émile Picot, care afirma despre traducerea din *Psaltirea* din 1694: „Antime ne dit pas clairement dans son épître si elle a été faite à nouveau ou simplement revue, mais il saute aux yeux qu'il s'agit d'une simple révision et que l'éditeur y a tout au plus ajouté quelques prières et quelques revisions"[6].

Vom urmări mai departe dacă, tipărind psalmii, în 1694, Antim a prelucrat el însuși versiunea care ne-a rămas în cartea lui Dosoftei.

Concluzia la care am ajuns în urma comparării *Psaltirii* lui Antim Ivireanul cu alte cărți românești similare este că versiunea-prototip a psalmilor din *Psaltirea* lui Antim este *Biblia de la București* din 1688. Tipărind *Psaltirea* din 1694, Antim nu face decît să reproducă, cuvînt cu cuvînt, textul *Psalmilor* lui David cuprinși în *Biblia de la București* [7]. Textul psalmilor din *Biblia de la București* s-a realizat, la rîndul lui, prin punerea la contribuție a unor versiuni anterioare ale *Psaltirii*, care se găsesc și în textul din *Psaltirea* lui Dosoftei din 1680[8].

Iată, în paralel, cîteva pasaje din *Psaltirea* lui Antim și *Biblia de la București*. (Folosim pentru această carte sigla BB.)

Psalmul 36

A	BB
Împrumuteaze-se păcătosul și nu va plăti, iară direptul îndură-să și dă. Căci cei ce blagoslovesc pre el vor moșteni pămîntul, iară cei ce blăstemă pre el, de tot vor peri. De la domnul pașii omului să îndireptează și calea lui va vrea foarte. Cînd va cădea, nu se va struncina, căci domnul sprejeneaște mîna lui.	Împrumuteaze-se păcătosul și nu va plăti, iară direptul îndură-să și dă. Căci cei ce blagoslovesc pre el vor moșteni pămîntul, iară cei ce blăstemă pre el, de tot vor peri. De la domnul pașii omului să îndireptează și calea lui va vrea foarte. Cînd va cădea, nu se va struncina, căci domnul sprejeneaște mîna lui.

Psalmul 64

Ascultă ruga mea, cătră tine tot trupul va veni. Cuvintele celor fără de leage întăriră preste noi și necurățiile noastre tu vei ierta.	Ascultă ruga mea, cătră tine tot trupul va veni. Cuvintele celor fără de leage întăriră preste noi și necurățiile noastre tu vei ierta.

---

[6] Vezi Émile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Antime d'Ivir*, în *Nouveaux mélanges orientaux*, Paris, 1886, p. 552; vezi și Bianu-Hodoș, *Bibliografia română veche*, București, 1903, vol. I, p. 337, care reproduce afirmația lui Emile Picot, dar fără a o comenta.

[7] Cf. Ion Gheție, *Biblia de la București și procesul de unificare a limbii române literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 58, care afirmă că Antim reproduce *Psaltirea* lui Dosoftei.

[8] Vezi *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1970, p. 451, și, pentru bibliografia problemei, Al. Rosetti—B. Cazacu—L.Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1971, p. 169.

A	BB
Fericit pre carele ai ales şi l-ai luat, lăcui-va în curţile tale. Sătura-ne-vom întru bunătăţile casii tale, sfîntă e beseareca ta, minunată, cu direptate.	Fericit pre carele ai ales şi l-ai luat, lăcui-va în curţile tale. Sătura-ne-vom întru bunătăţile casii tale, sfîntă e beseareca ta, minunată, cu direptate.

Psalmul 21

Împărţiră hainele meale lor şi pre îmbrăcămintea mea aruncară sorţ. Iară tu, doamne, să nu depărtezi ajutoriul tău de la mine, spre <*s*> *prejeneala* mea ia aminte.	Împărţiră hainele mele lor şi pre îmbrăcămintea mea aruncară sorţ. Iară tu, doamne, să nu depărtezi ajutoriul tău de la mine, spre <*s*> *prejeneala mea* ia aminte.

Identitatea celor două texte este un fapt evident; Antim reproduce întocmai psalmii din *Biblia de la Bucureşti*, fără a face nici măcar o revizie, chiar şi cu unele greşeli de tipar, ca cea de mai sus.

După cum reiese din cele arătate, contribuţia lui Antim Ivireanul la această versiune a *Psalmilor* lui David se reduce la scoaterea de sub tipar şi la difuzarea acestei prime ediţii muntenești a *Psaltirii* (separată de textul *Bibliei*).

Psalmii tipăriţi în *Psaltirea* lui Dosoftei[9], în *Biblia de la Bucureşti* şi în *Psaltirea* de la Buzău din 1703 sînt rezultatul unei munci de prelucrare a unor traduceri anterioare, care se regăsesc parţial în unele psaltiri manuscrise moldoveneşti din prima jumătate şi mijlocul secolului al XVII-lea.

Am comparat textele celor trei cărţi tipărite cu cel al psalmilor din manuscrisul românesc BAR nr. 540, care reprezintă o variantă a unei redacţii moldoveneşti a *Psaltirii* din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Subliniem că, uneori, soluţiile pe care le adoptă tipăritura de la Buzău din 1703 se regăsesc în ms. 540, fapt care demonstrează că această versiune, tipărită de Grigorie Rîmniceanul, a pus la contribuţie şi o versiune manuscrisă a psalmilor, nu numai textul tipărit. Reproducem în continuare cîteva fragmente care ilustrează afirmaţia pe care am făcut-o mai sus, marcînd grafic şi asemănările prin care *Psaltirea* din 1703 şi ms. 540 se diferenţiază de tipăritura lui Dosoftei şi de *Biblia de la Bucureşti*:

Psalmul 21

D	BB	B	Ms. 540
Se uscă ca *hîrbul* vîrtutea[i] mea şi limba mea să lipi la *părătuşul* mieu şi în *ţărînă de moarte* m-ai pogorîtu-mă.	Uscă-se ca un *hîrb* vîrtutea mea şi limba mea s-au lipit de *gîtlejul* mieu şi la *ţărîna morţii* m-ai pogorît.	Uscatu-s-au ca **un vas de lut** vîrtutea mea şi limba mea s-au lipit de *grumazul* mieu şi *în ţărîna* morţii m-ai pogorît.	Şi se uscă ca un **vas de lut** tăriia mea şi limba mea se lipi de *grumadzii* miei. Şi-*n ţărîna morţii* mă pogorîi.

[9] I.-A. Candrea a arătat că versiunea din *Psaltirea slavo-română* din 1680 se regăseşte parţial în versiuni manuscrise ale psalmilor, cu circulaţie în prima jumătate a secolului al XVII-lea (*Psaltirea Scheiană*, Bucureşti, 1916, LXIV—LXV). Pentru această problemă, vezi Mariana Combiescu, *Psaltirea de la Mehadia*, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 259—268.

D	BB	B	Ms. 540
Că mă încungiurară cîini mulţi, adunare *de vicleani* mă cuprinseră.	Căci m-au încunjurat cîini mulţi, adunarea *celor ce mă viclenesc* mă cuprinseră.	Că m-au încungiurat cîini mulţi, adunarea *celor vicleani* m-au cuprins.	Că mă încungiurară cîini mulţi şi sobor *de vitleani* mă ţinură.
Pătrunseră mînule meale şi picioarele meale, numărară toate oasele meale.	*Săpară* mîinile meale şi picioarele meale, numărară toate oasele meale.	*Săpat*-au mîinile mele şi picioarele meale, numărat-au toate oasele meale.	*Săpară* mînule meale şi picioarele meale şi numărară toate oasele meale.

Psalmul 32

Bucuraţi-vă, direpţii, *de* domnul, *direpţilor* să cuvine laudă.	Bucuraţi-vă, direpţii, *întru* domnul, *celor direpţi* cuvine-se lauda.	Bucuraţi-vă, drepţii, *întru* domnul, *celor drepţi* se cuvine lauda.	Bucuraţi-vă, derepţi, *de* domnul, *direpţilor* se cade laudă.
Mărturisiţi-vă domnului în *ceateră, în psaltire* de dzeace strune *psălmuiţi lui.*	*Mărturisiţi-vă* domnului cu *copuze, cu canon* cu 10 strune cîntaţi lui.	*Mărturisiţi-vă* domnului în **alăută, în psaltire cu zece strune** cîntaţi lui.	*Rugaţi-vă* lui domnul într-**alăută** şi în **psaltire cu dzeace strune** îi cîntaţi lui.
Cîntaţi-i lui *cîntec nou,* bine *psălmuiţi-i* lui *cu naltă strigare.*	Cîntaţi lui *cîntare noao,* bine *cîntaţi* lui *cu strigare.*	Cîntaţi lui *cîntare noao,* bine *cîntaţi* lui *întru strigare.*	Cîntaţi-i lui *cîntare noao,* bine-i *cîntaţi lui întru cîntări.*
Că direptu-i cuvîntul domnului şi toate *lucrurile* lui în credinţă.	*Căce* direpţ e cuvîntul domnului, şi toate *faptele* lui cu credinţă.	*Că* drept e cuvîntul domnului şi toate *lucrurile* lui **întru credinţă.**	*Că*-i direpţ cuvîntul lui domnul şi toate *lucrurile* lui îs **întru credinţă.**
Iubeaşte *milă* şi *giudeţ* domnul, de mila domnului plinu-i pămîntul.	Iubeaşte *milostenie* şi *judecată* domnul, de mila domnului plin e pămîntul.	Iubeaşte *milostenia* şi *judecata* domnul, de mila domnului e plin pămîntul.	Iubi domnul mila şi giudeţul direpţ, de mila lui Dumnedzeu e plină lumea.
De cuvîntul domnului ceriurile *să învîrtoşară* şi de duhul *rostului* lui toată putearea lor.	Cu cuvîntul domnului ceriurile *s-au întărit* şi cu duhul *rostului* lui toată putearea lor.	Cu cuvîntul domnului ceriurile *s-au întărit* şi cu duhul *gurii* lui toată putearea lor.	Cu cuvîntul lui domnul cerurele *se-ntăriră* şi cu duhul *rostului* lui toate puterile lor.

Psalmul 62

D	BB	B	Ms. 540
Ca de grăsime şi de unsoare *să să sature* sufletul mieu, şi cu budze de bucurie să te laude *rostul* mieu.	Ca den seu şi grăsime *să să sature* sufletul mieu, şi cu buze de bucurie lăuda-te-va *gura* mea.	Ca din seu şi din grăsime **să se umple** sufletul mieu şi cu buze de bucurie te va lăuda *gura* mea.	Ca de neşte grăsime şi ca de neşte unsoare **se umple** sufletul mieu şi cu ustne de bucurie te laudă *rostul* mieu.

Psalmul 64

D	BB	B	Ms. 540
Gătind munţii cu vîrtutea, s-a încins cu puteare, cela ce turburează *fundul mării*, urletul valurilor ei cine-l va suferi?	Gătind munţii cu vîrtutea lui, încins e cu putere, cela ce turbură *chitul mării*, sunetele valurilor ei cine le va suferi?	Cela ce găteşti munţii întru tăria ta, încins fiind cu puteare, cela ce turburi **adîncul mării**, sunetele valurilor ei cine le va suferi?	Gătat-au măgurile cu tăriia sa, încinsu-l cu puteare cela ce turburi **adncurile mării**, sunetele valurilor ei cine le putea sta?

Psalmul 101

D	BB	B	Ms. 540
Întru să audză *geamerea ferecaţilor*, întru să dezleage pre fii omoriţilor.	Ca să auză *suspinul celor obejiţi*, ca să dezleage pre fii celor omoriţi.	Ca să auză *suspinul* **celor ferecaţi**, să dezleage pre fiii celor omoriţi.	Ca să auză *suspinile* **celor ferecaţi** şi să dezleage fiii celor omoriţi.
I-au răspunsu-i lui *în calea virtuţii sale*, micşurarea dzilelor meale *spune-mi-le*.	Răspunse lui în *calea virtutei lui*, împuţinarea zilelor meale *vesteaş-te-mi*.	Răspuns-au lui *în calea* **tăriei** *lui*, împuţinarea zilelor meale *spune-mi*.	Şi răspunse lui *pre calea* **tăriii** *sale*: împuţinarea zilelor meale *spune-mi*.

Psalmul 101

D	BB	B	Ms. 540
Lovit fuiu ca iarba şi săcă inema mea, c-am uitat a mînca pîinea mea.	*Bătut* fuiu ca iarba şi să uscă inima mea căci am uitat a mînca pîinea mea.	*Rănit* am fost ca iarba şi s-au uscat inima mea, că mi-am uitat a mînca pîinea mea.	*Rănit* fuiu şi se uscă ca iarba inima mea, că uitaiu să mănînc pîinea mea.
De glasul suspinului mieu s-au lipit osul mieu la carnea mea.	De glasul suspinului mieu să lipi osul mieu de carnea mea.	De glasul suspinului mieu s-au lipit osul mieu de carnea mea.	De glasul suspinilor meale lipiră-se oasele meale de trupul mieur
M-am asămănat *pelicanului de pustie*, mă feciu ca corbul de noapte în *jarişte*.	Asămănaiu-mă cu *pelecanul pustnic* făcuiu-mă ca corbul de noapte în *jărişte*.	Asămănatu-m-am cu *pelecanul de pustie*, făcutu-m-am ca corbul de noapte *în loc nelăcuit*.	Asemănatu-m-am unui *sitar de pustie*, fuiu ca un corb de noapte spre *turnuri*.
Am priveghiat şi mă feciu ca *o vrăbioară singurată* pre casă.	Am priveghiat şi m-am făcut *ca o vrabie ce e singură* pre casă.	Privegheat-am şi m-am făcut *ca o pasăre ce* **este osibită** *pre* casă.	Privegheaiu şi fuiu *ca o pasăre ce* **se usibeaşte** spre ziduri.
Toată dzua îşi împuta *pizmaşii* miei şi carii mă lăuda asupra mea să giura.	Toată zioa mă ocăriia *nepriatinii* miei şi cei ce lăuda pre mine asupra mea să jura.	Toată zioa m-au ocărît *vrăjmaşii* miei şi cei ce mă lăuda asupra mea să jura.	În toate dzilele îmi ponosluia mie *vrăjmaşii* miei şi ceia ce mă lăuda cu mene se giura.
Că cenuşă ca pînea mîncam şi băutura mea cu plîns mestecam.	Că cenuşă ca pîinea mîncaiu şi băutura mea cu plînsoare amestecam.	Că cenuşă ca pîinea am mîncat şi băutura mea cu plîngere am amestecat.	Pentru căce mîncam pîine ca cenuşea şi băutura mea cu plîngere o amestecam.

În cele de mai sus, am utilizat, pentru comparație, textul din ms. BAR nr. 540. Întrucît versiunea moldovenească se găsește și în alte redacții, prezentînd diferențe de amănunt una față de cealaltă, este posibil ca asemănările și deosebirile dintre textele din 1680, 1688 și 1703, pe de o parte, și versiunea moldovenească, pe de alta, să varieze de la caz la caz. O comparație amănunțită cu toate redacțiile versiunii moldovenești a psalmilor, pe care n-am avut-o în vedere în cercetarea de față, ar putea evidenția mai precis modul în care se realizează dependența celorlaltor tipărituri față de versiunea manuscrisă elaborată în Moldova. Subliniind diferența textelor muntenești din 1688 și 1703 față de versiunea moldovenească manuscrisă, nu trebuie să excludem, în principiu, orice relație între cele două tipărituri și cartea lui Dosoftei din 1680, după cum nu este imposibil ca autorul versiunii din 1703 să se fi folosit, în prelucrarea sa, de textul din 1688 (eventual prin intermediul lucrării din 1694). Rămîne însă neîndoielnic faptul că în toate aceste cazuri autorii s-au raportat, înainte de toate, la versiunea moldovenească manuscrisă.

Dacă încorporarea versiunii moldovenești manuscrise în tipăritura lui Dosoftei este normală și nu necesită explicații suplimentare, alta este, în această privință, situația psaltirilor muntenești din 1688 și 1703. Pentru *Biblia de la București* putem avea în vedere împrejurarea că masiva tipăritură din 1688 a utilizat, în chip neîndoielnic, *Vechiul testament* al moldoveanului Nicolae Milescu [10]. Acesta trebuie să fi cunoscut versiunea moldovenească manuscrisă și o va fi încorporat, prelucrîndu-o, în traducerea *Vechiului testament*. Cît privește textul din 1703, el poate fi o prelucrare datorată moldoveanului Mitrofan, fost episcop de Huși, tipograf al unora dintre cărțile lui Dosoftei și al *Bibliei de la București*, episcop la Buzău între anii 1691 și 1702. Așa cum am văzut, textul *a fost tipărit în 1703*, conform normelor literare muntenești, pe care episcopul moldovean le respecta în lucrările sale, chiar dacă nu întotdeauna cu cea mai mare fidelitate [11].

Reîntorcîndu-ne la raportul dintre *Psaltirile* din secolul al XVIII-lea și textele anterioare, ne putem întreba : cum se explică faptul că toate tipăriturile cuprinzînd *Psalmii lui David* din secolul al XVIII-lea reproduc o versiune românească *unică*, a cărei primă ediție este cea din Buzău din 1703 ?

Faptul că *Psalmii lui David* au circulat după 1703, pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în toate cele trei țări române, numai în această versiune și că toate edițiile succesive au reprodus textul cărții de la Buzău, și nu vreuna din celelalte versiuni ale traducerii *Psaltirii*, arată că ediția din 1703 s-a bucurat de un evident prestigiu. Pe bună dreptate, dealtfel, deoarece lectura versiunilor existente ale *Psalmilor lui David* arată că versiunea din Buzău, 1703, le este superioară în toate privințele. Psalmii cunosc în această versiune o tălmăcire sensibil superioară celor anterioare, făcută într-o românească suplă și firească, mai apropiată de limba de astăzi.

Examinînd raportul de filiație a *Psaltirilor* românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din secolul următor, am putut observa

---

[10] Vezi V. Cândea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în „Limbă și literatură", 7, 1963, p. 29—76.

[11] Vezi Ion Gheție, *op. cit.*, p. 63—65. Este vorba, în special, de *Biblia de la București*.

că ele derivă, în ultimă instanță, prin intermediul *Psaltirii* de la Buzău din 1703, din versiunea moldovenească manuscrisă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, care avea o circulație destul de intensă în a doua jumătate a aceluiași secol. Versiunea care devine unică în secolul al XVIII-lea este, așadar, vechea traducere moldovenească din epoca lui Varlaam, prelucrată poate și de Mitrofan, dar pusă în circulație de munteni. Ea se impune chiar moldovenilor, care, în cele din urmă, o acceptă nu numai ca text, ci și ca limbă, retipărind-o în jurul anului 1750 în grai muntean. În mod numai în aparență paradoxal, vechea versiune moldovenească redevenea un vehicul al muntenizării variantei literare moldovenești. Începînd cu deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea, ea se va tipări în cele trei țări române în grai muntean, mai exact spus, în conformitate cu normele literare existente în Țara Românească. Împrejurări de ordin istoric, asupra cărora s-a insistat aiurea, au înlesnit impunerea versiunii unice, după cum ele au făcut ca elementul de unificare, la nivelul limbii unice, să fie graiul muntean.

DIN NOU DESPRE SIMBOLUL ATANASIAN DIN *PSALTIREA SCHEIANĂ*

DE

ION GHEȚIE

Într-o cercetare publicată într-unul din numerele anterioare ale revistei [1], ne-am ocupat pe larg de simbolul atanasian al credinței, anexat la finele *Psaltirii Scheiene*. În concluziile lucrării arătam, între altele, că „traducătorul simbolului a fost (probabil) o persoană care aderase la ideile Reformei; simbolul a fost tradus pentru a fi rostit în cadrul slujbei de dimineață după psalmi" [2]. Rezerva exprimată în formularea de mai sus pornea de la constatarea că, în teorie, traducerea rugăciunii putea fi pusă și în seama unei persoane care îmbrățișase catolicismul [3]. Faptul că avem a face cu un text destinat rostirii în cadrul unui serviciu divin ne împiedica însă să acceptăm o asemenea interpretare. Într-adevăr, biserica catolică a admis din vechi timpuri traducerea textelor sacre în limbile naționale *în vederea lecturii*, dar s-a împotrivit cu consecvență naționalizării slujbelor religioase (și, în special, oficierii liturghiei în limbile „vulgare") [4].

În momentul cînd am redactat studiul nostru, ne-au scăpat unele informații semnalate de I. Bărbulescu în lucrarea sa *Curentele culturale la români în perioada slavonismului cultural*, apărută în 1928. La pagina 53 a lucrării, arătînd că în evul mediu „biserica catolică îndeamnă și propovăduiește « cuvîntul lui D-zeu » în limbile *naționale*" [5], Bărbulescu citează o informație din care rezultă că în 1248 conciliul de la Breslau a decis ca în toate duminicile și sărbătorile *Tatăl nostru* și *Crezul* să fie rostite în limba poporului: „Singulis diebus dominicis et festivis post evangelium dicant publice *in vulgari suo* [5] oracionem dominicam et symbolum". Cîteva decenii mai tîrziu (1285), episcopul polonez din Gnesno

---

[1] *Simbolul atanasian din Psaltirea Scheiană*, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 241—248.

[2] *Ibidem*, p. 248.

[3] *Ibidem*, p. 246.

[4] *Ibidem*; vezi și lucrarea noastră *Textele rotacizante și originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă*, în SLLF, I, p. 234—235.

[5] Sublinierile aparțin lui I. Bărbulescu.

stabilește ca *Tatăl nostru*, *Crezul* și *Ave Maria* să fie recitate, în cadrul liturghiei, în limba poloneză ; chiar evanghelia putea fi citită în polonă : „Presbyteri... symbolum et orationem et salutationem virginis... exponere populo debeant *in polonico* [5] et festa indicare. Si qui adeo periti fuerint, *exponant evangelium*" [5].

Deși Bărbulescu omite să indice sursele de unde și-a extras informațiile, nu avem motive să punem la îndoială temeinicia lor. Ar rezulta deci, din toate acestea, că traducerea în românește a simbolului atanasian s-a putut efectua și sub înrîurirea catolicismului.

Vom observa, din capul locului, că amîndouă știrile se referă la autorități ecleziastice ființînd pe actualul teritoriu al Poloniei, așa încît s-ar putea să avem a face cu inițiative locale. Nu putem susține, pe temeiul lor, că peste tot în lumea catolică, în cursul evului mediu, simbolul credinței se rostea, în cadrul liturghiei, în limbile naționale. Este de reținut apoi împrejurarea, deloc neglijabilă, că ambele informații au în vedere *liturghia* (*misa*), și nu slujba de dimineață (*hora matutinum*). În cadrul liturghiei se recită, în biserica catolică, ca și în biserica orientală, simbolul de la Niceea [6], în timp ce simbolul atanasian își are locul, așa cum am arătat mai sus, în slujba de dimineață [7]. Nu avem, așadar, nici un motiv să susținem (cel puțin pînă la proba contrară) că simbolul atanasian era rostit în limbile naționale.

Concluziile cercetării noastre anterioare rămîn deci valabile pe mai departe, firește cu procentul de dubiu cu care au fost formulate.

Ianuarie 1974

---

[6] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 645.

[7] Vezi pe larg articolul nostru mai sus citat (nota 1), p. 245—246.

DIN ISTORIA LEGĂTURILOR TIPOGRAFICE DINTRE ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI TRANSILVANIA

Ștefan, tipograful Noului testament din Alba Iulia (1644—1648)

DE

PAVEL BINDER

Față de solicitarea sporită de cărți, în timpul domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu s-au reînființat tipografiile din Țara Românească și Moldova. Prima tipăritură munteană din secolul al XVII-lea, *Molitvenicul slavonesc din Cîmpulung* (1635), este urmată de alte tipărituri slavone și românești [1]. La tipografiile din Cîmpulung și Tîrgoviște lucrau meșteri români, sîrbi și ruși.

În Transilvania, cea mai importantă tipăritură românească din această perioadă este *Noul testament* de la Bălgrad (Alba Iulia), terminat în ianuarie 1648. Această carte de căpetenie a lui Simion Ștefan are o importanță excepțională, în primul rînd pentru problemele teoretice de limbă literară pe care le ridică prefața către cititori. Lucrarea a fost tipărită cu sprijinul principelui Gheorghe Rácoczi I, în scopul atragerii românilor din Transilvania la calvinism [2]. În epilog nu se indică numele tipografului, care a rămas astfel necunoscut [3]. O scurtă notiță de pe un manuscris păstrat la biblioteca culturii românești din Șcheii Brașovului aduce însă o rază de lumină în strădania de a se stabili persoana tipografului *Noului testament*.

---

[1] *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 338, și Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, București, 1968, p. 68—69.

[2] *Istoria literaturii române*, I, p. 375.

[3] Titlul cărții este „*Noul Testament. Sau împăcare, au legea noao alui Isos Hristos Domnului nostru. Isvodit cu mare socotință, dem isvod Grecescu și cu slovenescu, pe Limba Rumânească, cu îndemnarea și porunca, deînpreună cu toată cheltuiala, a măriei sale, Georgie Rakoți, Craiul Ardealului, i procea.* Tipăritusau întru a măriei sale Tipografie, Deintău nou, în Ardeal în cetatea Bălgradului. Anii dela întruparea domnului și mîntuitorului nostru Isos Hristos 1648 Luna lui genuariu 20 foi 336" (cf. Andreas Veress, *Bibliografia română-ungară*, vol. I (1473—1780), București, 1931, p. 80, nr. 166). Nici *Psaltirea lui David* (Alba Iulia 1651 dekemvrie 25 dnia, cf. Veress, *op. cit.*, p. 81—82) nu indică numele tipografului, ci numai locul imprimării : „Tipăritusau întru A măriei sale tipografie, Dentăiu Noao în Ardeal, în cetatea Bălgradului".

În manuscrisul *Parimii... românești* (nr. VI. 17 — n. vechi 66) [4], care nu are copertă și din care lipsește începutul, se află două foi cu notițe cronicărești. Prima, pe care o reproducem mai jos, se referă la anul 1644, iar a doua, scrisă de „eu pop Văsii snă protopop Văsii ot Scheai Hoban", narează lupta de la Zărnești din anul 1690.

Pe pagina 21 jos se află o notiță slavonă, care, în traducerea lui Candid Mușlea, este următoarea :

„Să fie știut când am fost cu Ștefan tipograful în satul numit Șinca [5] și am stat o noapte și pînă la amiazi în casa presbiterului [preotului] Radu venind din Țara Ungrovlachiei[6] și mergînd la Bălgrad în zilele lui Racoți Gheorghe, craiul Ardealului, pe vremea atotsfințitului arhiepiscop Ștefan mitropolitul Ardealului [7], în anul de la facerea lumii 7143, iar de la nașterea lui Hristos 1644, și atunci se pregătea craiul să meargă la oaste în război cu împăratul nemțesc" [8].

Nu știm cine este autorul acestei cronici. Trebuie să fi fost însă un cărturar (preot, diacon sau dascăl) din Șchei, poate chiar protopopul Vasilie (preot între anii 1628 și 1659), autor al primei cronici românești din Transilvania [9], sau al doilea preot din Șchei, popa Gheorghe Răcnea.

Pînă acum n-am avut date decît despre activitatea din Țara Românească a tipografului Ștefan[10]. El este tipograful sîrb ieromonah Ștefan[11], care semnează *Psaltirea slavonească cu ceaslov* din 1638—1641, „tipărit prin prea păcătosul între ieromonahi Ștefan din Ohrida" [12]. Acest tipograf sîrb își desfășoară activitatea în Țara Românească în perioada cuprinsă între anii 1638 și 1643. După acest an nu se mai știa nimic despre el.

În ceea ce privește tipografia din Alba Iulia, se știe că din 1639 avea și o secție românească, organizată prin străduințele mitropolitului Ghenadie (1628—1640), care obține litere chirilice din Țara Românească, de la Matei Basarab. Odată cu tiparnița, la sediul mitropolitului român ardelean vine și un meșter tipograf, popa Dobre.

În anul 1644, cînd sosește la Alba Iulia tipograful Ștefan, traducerea era deja începută. Acțiunea fusese inițiată de Geleji Katona István, episcopul bisericii calvine, care, încă la moartea vlădicii Ghenadie (1640),

---

[4] Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului*, vol. I (1292—1742), Brașov, 1943, p. 270—271.

[5] Satul Șinca Veche din Țara Oltului, de lîngă Făgăraș.

[6] Țara Românească.

[7] Mitropolitul ortodox Simion Ștefan.

[8] Se referă la participarea Transilvaniei la războiul de treizeci de ani ca aliată a Suediei împotriva Imperiului habsburgic (cf. *Istoria României*, III, București, 1964, p. 163—165, și, mai pe larg, Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, București, 1965, p. 108—121).

[9] *Cronica bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, editată de Octavian Șchiau și Livia Bot, *Istoria Sfintei Besereci a Șcheilor Brașovului*, București, 1969, p. 186—198.

[10] *Molitvenicul* slavonesc (Cîmpulung, 1635) furnizează în epilog date prețioase privind începuturile activității tipografice din secolul al XVII-lea în Țara Românească : „Ieromonahul anume Meletie [Meletie Macedoneanul din Govora— *n.n.*] venit din țările rusești [...]dimpreună (cu) feciorul nostru, credinciosul Ștefan numit Sprinten la mers l-am trimis după tiparniță în Rusia Mică [la mitropolitul Movilă al Kievului — *n.n.*]" (cf. BRV, IV, 185). Din aceste date reiese că Ștefan tipograful a fost fiul lui Meletie Macedoneanul și că el a adus în Țara Românească tiparnița din Kiev.

[11] Tipograful *Antologhicului slavonesc* (Cîmpulung, 1643) (cf. BRV I, p. 136).

[12] BRV, I, p. 106.

propune ca din averea rămasă să fie tipărite cărţi româneşti [13]. În august 1643, deci imediat după alegerea mitropolitului Simion Ştefan, Geleji trimitea protopopilor români o circulară în care anunţa că, din cauza împuţinării *Sfintei scripturi*, s-a început traducerea *Noului testament*. Traducerea s-a făcut direct în greacă de către un român, care cunoştea limbile elină şi latină. Pentru acoperirea cheltuielilor, episcopul cerea să se strîngă impozitul pe anul trecut. În august 1644 traducerea este terminată, şi principele Gheorghe Rákoczi plăteşte preotului român Selivestru [14], care a făcut traducerea, 50 de florini şi postav pentru un dolman [15]. *Tipograful Ştefan a fost chemat din Muntenia la Alba Iulia atunci cînd traducerea Noului testament se terminase*, deci în 1644. În cursul tipăririi s-au ivit diferite greutăţi. Popa Selivestru a decedat, terminarea şi finisarea traducerii revenind astfel mitropolitului Simion Ştefan [16]. În ianuarie 1646, principele Gh. Rákoczi trimitea o scrisoare lui Toma Debreczeni, intendantul moşiilor sale din Ungaria, prin care îi cerea 20 de măji de antimoniu necesare turnării literelor româneşti cu care urma să se tipărească *Biblia* românească [17].

Se pare că tipograful Ştefan n-a părăsit Transilvania nici după ianuarie 1648, cînd a terminat imprimarea *Noului testament*. Deşi nici *Psaltirea lui David*, terminată la Alba Iulia în ziua de 25 decembrie 1651, nu indică numele tipografului, putem deduce că şi această carte românească a fost imprimată tot de Ştefan. Fiind vorba tot de o carte voluminoasă, tipărirea a durat şi în acest caz circa patru ani (1648 — decembrie 1651), la fel ca imprimarea *Noului testament* (1644 — ianuarie 1648).

Prezenţa tipografului Ştefan în Transilvania la mijlocul veacului al XVII-lea (circa 1644—1651) ne face să credem că el este tatăl vestitului tipograf Mihail. „Mihail Istvanovici tipograful tu ex Ungrovlachia", adică Mihai fiul lui Ştefan tipograful din Ţara Românească, a fost cel mai iscusit ucenic al umanistului muntean Antim Ivireanu. La cererea mitropolitului transilvănean Atanasie Anghel, el vine la Alba Iulia, unde tipăreşte o Bucoavnă (1690) şi un Chiriacodromion (1699). După mărturia lui Samuel Micu, el a „dires tipografia" şi „au rămas" după moartea mitropolitului „ca un epitrop tipografiei". Prin 1702—1703 se înapoiază în Muntenia, pentru ca apoi să plece în Gruzia, unde, în anii 1709—1711, imprimă

---

[13] „A gyüjteminjével jobb volna valami hasznos könyvecskéket nyomtatni" (cf. „Uj Magyar Muzeum", 1859, I, p. 204).

[14] Este vorba de Selivestru (Szylvëszter pap) egumen de Govora (cf. N. Iorga, *Documente Hurmuzachi XV/2*).

[15] „Az mely olá pap az új testamentumot olá nyelvre forditotta, adasd ötven forintot neki : posztót egy dolmánynak valót, de ezt is püspök uram kezében adasd, édesem" (cf. Szilággi Sándor, *A két Rákoczi György fejedelem családi levelezése*, Budapest, 1875, p. 239, şi *Erdélyi Protestáns Közlöny*, Cluj, 1890, p. 329, *apud* Juhász István, *A reformácio az erdélyi románok között*, Cluj, 1940, p. 207—208).

[16] Interogatoriul din 1682, privind tipografia românească din Alba Iulia aminteşte de *Noul testament* ca fiind o traducere a vlădicii Simion Ştefan („Ştefan nevo pláh püspök Csulai uram idejében kivel is fordittatja Csulai uram az új Testamentumot oláh nyelvre"). Iniţiatorul calvin al acestei lucrări, episcopul Geleji Kátona István, moare la 12 decembrie 1649. Urmaşul său, Csulai György, era, încă din 1640, preot de curte al principelui Gheorghe Rákoczi I (cf. *Monumenta Comitiala Regni Transylvaniae XVII (1679—1682)*, Budapesta, 1894, p. 298).

[17] Juhász István, *op. cit.*, p. 208.

sub numele de Mihail Stepanesvili (= Mihai fiul lui Ştefan), circa 10 cărţi în limba gruzină [18].

*

(GENEALOGIA SCHEMATICĂ)

Ştefan tipograful ieromonah din Ohrida (cca 1610—1670)
tipograf în Muntenia 1639—1643
tipograf în Transilvania cca 1644—1651

Mihai, fiul tipografului Ştefan (cca 1650—1720)
tipograf în Muntenia, Transilvania (1690—1702) şi în Gruzia (1709—1711)

Braşov, ianuarie 1974

[18] Cf. *Istoria literaturii române*, I, p. 525; *Istoria României*, III, p. 299, şi Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 76.

CONSTRUCȚII GREȘITE CU VERBUL *A MERITA*

DE

VIRGIL NESTORESCU

În ultimii ani atrag atenția unele întrebuințări tot mai frecvente ale verbului *a merita*, în virtutea cărora acesta tinde să capete alte proprietăți gramaticale decît cele cunoscute de limba literară. Amintim că, după normele actuale, *a merita* poate intra în construcții modale în care este urmat de un alt verb la conjunctiv sau la infinitiv : *merită să fie (a fi) subliniat, merită să stea în atenția noastră* etc. sau de un substantiv : *merită osteneala* să ... Prin indicii săi semantici, verbul în discuție este apropiat de verbele cu conținut modal mai pronunțat, cum ar fi *a trebui, a se cuveni*. Analogia cu construcțiile avînd ca element principal pe *a trebui* a dus la formarea unor structuri sintactice similare în care *a trebui* este înlocuit cu *a merita*, iar *a fi* este omis[1].

Iată cîteva dintre numeroasele exemple pe care ni le oferă mai ales limba presei[2] : „*merită menționați* pentru o evoluție la nivelul posibilităților lor..." (Inf. B., 4862, 4.IV.1969, p. 3, col. 1) ; „...o formulă ingenioasă al cărei debut *merită aplaudat*" (Inf. B., 4888, 7.V.1969, p. 2, col. 2) ; „...*ar merita expusă* la un muzeu" (Mag., 601, 12.IV.1969, p. 2, col. 7) ; „...această piesă unică prin proporțiile și frumusețea ei *merită văzută* de turiști" (Mag., 700, 8.III.1971, p. 2, col. 3) ; „...motive ce *merită analizate* mai pe larg..." (Inf. B., 5163, 28.III.1970, p. 2, col. 2) ; „O invitație care ...*merită onorată*..." (Inf. B., 5300, 8.IX. 1970, p. 2, col. 7) ; „*Merită recunoscute* doar cîteva aprecieri..." (Sct., 8830, 28.VI.1971, p. 4, col. 2) ; „Toată lumea *merita evidențiată*..." (Inf. B., 5355, 11.XI.1970, p. 1, col. 1) ; „... ceva care *merită privit*..." (traducerea romanului *Fiii omului cu inima de piatră* de Jokai Mór, vol. I, București, 1970, p. 138) ; „...prozele de mari proporții ale lui Victor Papilian *merită și trebuie cunoscute* de publicul cititor" (RL, VI, 5, 1.II.1973, p. 8, col. 4).

---

[1] Cf. Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, p. 69, unde sînt puse pe același plan construcțiile *trebuie văzut* și *merită văzut*.

[2] Vom folosi următoarele prescurtări : Inf. B. = „Informația Bucureștiului" ; Mag. = „Magazin" (supliment al ziarului „România liberă") ; Sct. = „Scînteia" ; RL = „România literară" ; L = „Luceafărul".

Ultimul exemplu arată destul de limpede modul în care s-a putut produce înlăturarea conjunctivului lui *a fi* : prezența construcției *trebuie cunoscute*, care nu presupune obligatoriu pe *trebuie* + *verb la pasiv (trebuie cunoscute* și *trebuie să fie cunoscute* sînt în mod egal corecte*)*, a atras același tratament și asupra lui *a merita*.

Folosită în presă în articole cu subiecte variate, avînd și o mare circulație în vorbire, construcția cu *a merita* devenit verb impersonal cîștigă tot mai mult teren, în dauna celei firești cu verbul *a merita* + *verbul următor* la conjunctiv pasiv, pe care mulți vorbitori, după cum am văzut, o consideră neeconomică și greoaie. Astfel se explică, probabil, extinderea acestei tendințe, care acum încă este o abatere, dar mai tîrziu poate deveni normă.

Dacă în cazul construcției de mai sus sînt puține șanse de a restabili regulile corectei folosiri a lui *a merita*, în schimb trebuie evitată cu hotărîre și combătută altă exprimare greșită avînd ca „erou" tot pe *a merita*. Ne referim la acele situații în care acest verb este urmat de supinul altui verb, de exemplu : „*Merită de semnalat* faptul că..." (Sct., 30.VIII.1970, p. 4, col. 7) ; sau „*Merită*, totodată, *de relevat* faptul că..." (Sct., 8162, 20.VIII. 1969, p. 5, col. 7). Și aici se cuvenea să fie folosit conjunctivul verbului corespunzător : *merită să fie semnalat faptul ; merită, totodată, să fie relevat faptul*. Adăugăm că în mod corect supinul cu valoare verbală apare de obicei după auxiliarele *a fi* și *a avea* : *este de semnalat, am de învățat* sau după adverbe : *demn de remarcat*. Întrebuințarea supinului după *a merita* este neîndoielnic o greșeală flagrantă, care nu poate fi tolerată, și are mai mult ca sigur drept model pe *trebuie de spus, trebuie de făcut*, la rîndul lor construcții incorecte, de mult semnalate în limba neîngrijită[3].

În sfîrșit, deși nu este de proporțiile construcțiilor de care ne-am ocupat înainte, menționăm și o altă ipostază în care este folosit impropriu verbul *a merita*, aceea de verb reflexiv[4]. Exemplul care urmează este cules dintr-o publicație culturală de prestigiu : „...mi-am dat seama că nimic nu *se merită*" (L, 555, 16.XII.1972, p. 5, col. 5).

Am grupat cîteva date care privesc tratamentul acordat verbului *a merita* de cele mai multe ori neconform cu normele limbii literare, considerînd că subiectul... merită să stea în atenția noastră.

---

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943, p. 351.

[4] Cf. *Limba română corectă*, București, 1973, p. 72, unde se citează *se merită* ca o formă des „auzită".

Al. GRAUR, *Gramatica azi*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 238 p.

0. Cartea acad. Al. Graur, *Gramatica azi*, umple un gol în literatura de specialitate, dacă ţinem seama că de la apariţia ediţiei a doua a *Gramaticii* Academiei s-a scurs un deceniu, iar de la publicarea unei lucrări de gramatică de proporţii mai restrînse, vizînd un public mai larg de cititori, au trecut 17 ani (este vorba de compendiul *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică*, apărut în Editura Academiei în 1956). Necesitatea unei gramatici româneşti ne apare deci deosebit de stringentă în contextul dezvoltării cercetărilor parţiale din acest domeniu, desfăşurate în ultimii zece ani. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere şi interesul crescînd al maselor de vorbitori pentru problemele limbii materne în general. Acad. Al. Graur şi-a propus şi a reuşit să răspundă ambelor deziderate prezentînd punctul său actual de vedere asupra gramaticii româneşti într-o formă accesibilă.

Apariţia *Gramaticii azi* trebuie salutată şi pentru că autorul ei (conducătorul colectivului care a elaborat *Gramatica* Academiei) a fructificat aici numeroase idei existente în lucrările publicate de domnia-sa în ultima vreme, lucrări care au adus o contribuţie preţioasă şi la clarificarea unor probleme de gramatică[1].

[1] Amintim aici doar cîteva: *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968; *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1970; *Puţină... aritmetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971; *Nume de locuri*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1972; *Lingvistica pe înţelesul tuturor*, Bucureşti, Edit. enciclopedică română, 1972.

1. În „Cuvînt înainte", acad. Al. Graur mărturiseşte că lucrarea se bazează pe ediţia a II-a a *Gramaticii* Academiei, dar că are multe amănunte inspirate de propriile sale concepţii.

În esenţă, în lucrarea pe care o discutăm se menţin definiţiile şi clasele tradiţionale (părţile de vorbire, părţile de propoziţie, propoziţiile etc.). Menţinînd în general definiţiile tradiţionale, autorul nu consideră ca un defect faptul că adesea se amestecă datele morfologiei cu cele ale sintaxei, întrucît cele două ramuri ale gramaticii nu au, de fapt, o existenţă independentă. Alt argument pentru menţinerea clasamentului tradiţional este că nu s-a propus unul mai bun pînă în prezent, iar justeţea celui vechi a fost verificată în practică în procesul de învăţămînt.

2. *Gramatica azi*, ca şi *Gramatica* Academiei, adoptă principiul dialectic al recunoaşterii fazelor intermediare de evoluţie, a categoriilor cu statut dublu, a situaţiilor care nu se pot încadra în tipare fixe (de exemplu locuţiunile care nu au încă statut de cuvinte compuse, elementul predicativ suplimentar, propoziţia conclusivă etc.).

În stabilirea unor clase gramaticale, autorul se bazează pe principiul structuralist, care ia în consideraţie în primul rînd opoziţiile. Astfel, nu există un „ambigen", deoarece genul denumit astfel „nu e şi masculin şi feminin, ci nici masculin, nici feminin, căci

nteresează opoziţiile, nu concordanţele" (p. 64). Din această cauză este corect să se vorbească despre genul neutru. Numeralul este o parte de vorbire de sine stătătoare, deşi poate juca rol de substantiv, adjectiv, adverb, pronume etc. Se deosebeşte de acestea prin conţinutul semantic — relaţia cu numerele —, care constituie un element deosebit de important pentru gîndirea omenească. Şi în acest caz trebuie avute în vedere în primul rînd deosebirile, şi nu asemănările (p. 74—75). Tocmai pentru că intră într-un sistem de opoziţii cu comparativul şi superlativul, autorul pledează ca şi pozitivul să fie socotit drept un grad de comparaţie (unii afirmă că pozitivul nu exprimă un „grad" al însuşirii). Acad. Al. Graur arată că pozitivul ar putea fi numit „gradul zero", dar aici zero are valoare prin opoziţie (p. 72). Situaţia gradului pozitiv este într-un fel similară cu a desinenţei zero sau cu a sufixului zero.

3. În rîndurile care urmează vom încerca să relevăm mai ales deosebirile dintre *Gramatica azi* şi *Gramatica* Academiei, pentru a contura originalitatea celei dintîi.

Gramatica azi se deosebeşte ca structură atît de *Limba română* (1956), cît şi de *Gramatica* Academiei. Faţă de prima se diferenţiază mai ales prin absenţa capitolelor destinate vocabularului şi foneticii, faţă de cea de-a doua prin introducerea secţiunii de „generalităţi", cu ajutorul căreia cititorul nespecialist face cunoştinţă cu principalele noţiuni de lingvistică: *Ce este limba, Structura limbii, Evoluţia limbii, Limbi sintetice şi limbi analitice, Limba vorbită şi limba scrisă, Ortografia, Limbă, dialect, grai, Limba literară, Lingvistica istorică şi lingvistica descriptivă* etc. În această parte a lucrării sînt definiţi unii termeni cu care se operează în cursul expunerii (de exemplu, *productiv* şi *neproductiv* în paragraful *Formaţii productive şi neproductive*, p. 21—22), se discută utilitatea normării limbii (*Conservatorii*, p. 22—23), insistîndu-se asupra faptului că numeroase inovaţii aduc un plus de claritate exprimării sau se încadrează în sistem şi deci trebuie acceptate în lucrările normative (*Inovaţii utile*, p. 23—25).

Următoarele trei secţiuni din volum sînt destinate exclusiv gramaticii: *Părţile gramaticii* (p. 29—30), *Morfologia* (p. 33—172), *Sintaxa* (p. 175—230). Lucrarea mai cuprinde un „Cuvînt înainte" (p. 5—6), concluziile prezentate în „În loc de încheiere" (p. 231) şi o listă de „Prescurtări bibliografice" (p. 233).

În economia cărţii, spaţiul cel mai larg îl ocupă secţiunea destinată morfologiei (139 de pagini faţă de numai 55 de pagini acordate sintaxei). Din acest punct de vedere, *Gramatica azi* se aseamănă cu volumul *Limba română* (1956) şi se deosebeşte de *Gramatica* Academiei, unde sintaxa are o extindere mai mare decît morfologia.

Adresîndu-se şi unor cititori nespecialişti, autorul face dese incursiuni în gramatica istorică sau în gramatica limbilor înrudite sau învecinate pentru a explica unele fenomene din gramatica românească. Formaţia de indoeuropenist şi preocupările de lingvistică generală ale autorului se vădesc şi în felul cum abordează chestiunile referitoare la istoria limbii (uneori chiar la istoria limbajului). Unele paragrafe sînt dedicate mai ales acestor probleme (*Dezordinea primitivă*, p. 132, *Sistematizarea formelor verbale*, p. 133 etc.), în altele se face apel la istorie numai tangenţial (*Genurile*, p. 40, *Tipuri de declinări*, p. 44 etc.).

4. Secţiunea destinată morfologiei din *Gramatica azi* este originală şi prin ordinea de prezentare a părţilor de vorbire. Sînt enumerate substantivul, adjectivul, numeralul şi apoi articolul care în alte gramatici îşi are locul imediat după substantiv; pronumele este inserat între numeral şi verb.

Merită să fie relevate şi alte aspecte prin care lucrarea acad. Al. Graur se deosebeşte de *Gramatica* Academiei. De exemplu, trebuie remarcat capitolul despre numeral, care a profitat de cartea recent apărută, a aceluiaşi autor, *Puţină... aritmetică*. În acest capitol, numeralele colective, fracţionare, multiplicative, distributive, adverbiale sînt clasificate pe acelaşi plan cu numeralele ordinale şi cardinale, şi nu ca în *Gramatica* Academiei, unde sînt subsumate ultimei categorii. Autorul introduce în clasa numeralelor şi unele cuvinte care pînă în prezent au fost încadrate la alte

părți de vorbire. Astfel, autorul pledează ca și *ultimul* să fie considerat numeral, deoarece intră în serie cu *întîi, secund, terț* și, indiferent de originea lor, ele joacă același rol (p. 80). În cadrul numeralelor colective sînt adăugate și *treime* (din terminologia religioasă), *decadă, triadă, duzină*. În *Gramatica azi* există și categoria numeralelor negative, ca specie subsumată numeralelor cardinale. Principalul argument pentru recunoașterea numeralelor negative este fundamentat pe principiul opoziției. Dacă *unu* se opune lui *doi, trei* etc., atunci și *zero* și *nici unul* se opun seriei *unu, doi* etc. și deci trebuie considerate numerale (p. 84).

La articol, parte de vorbire contestată de unii cercetători, autorul aduce argumente pentru acordarea statutului de parte de vorbire. Combătînd ideea că ar fi mai potrivit ca articolul să fie considerat instrument gramatical care servește flexiunii decît parte de vorbire independentă, deoarece are un număr foarte mic de unități, acad. Al. Graur se raliază la întrebarea lui Ion Z. Coja : „cine poate stabili de cîte unități avem nevoie pentru a avea dreptul să vorbim de o parte de vorbire?" (p. 86). Fără să nege existența unor dificultăți în ceea ce privește delimitarea claselor gramaticale, autorul arată că, dacă articolul servește gramatica, acesta nu este un motiv pentru excluderea lui din cadrul părților de vorbire, deoarece într-o situație asemănătoare sînt și prepoziția și conjuncția.

În capitolul „Verbul", autorul se pronunță cu prudență în legătură cu problema diatezelor, despre care s-a discutat mult în ultima vreme în literatura de specialitate. După ce recunoaște existența diatezei active și a celei pasive, autorul arată că „mai există o categorie formală, anume verbele construite cu un pronume reflexiv, care exprimă diferite nuanțe de conținut" (p. 115).

În privința prezumtivului, acad. Al. Graur consideră, ca și Elena Slave (vezi „Studii de gramatică", II, 1957, p. 53—60), că, întrucît formele lui se diferențiază și în moduri (conjunctiv : *să fi spunînd*, optativ : *ar fi spunînd* etc.), nu numai în timpuri, el devine „un fel de conjugare aparte, paralelă cu cea obișnuită" (p.121).

5. În cadrul sintaxei, remarcăm faptul că ceea ce era inclus în *Gramatica* Academiei sub titlul general „Fenomene și procedee sintactice comune frazei și propoziției" apare în *Gramatica azi* sub titlul „Elemente de organizare".

În modul cum sînt dispuse părțile de propoziție se poate observa tratarea elementului predicativ suplimentar imediat după predicat, iar a propoziției predicative suplimentare după toate propozițiile circumstanțiale.

În paragraful destinat predicatului, autorul se raliază părerii Ecaterinei Teodorescu (expusă în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 423—436), care nu recunoaște posibilitatea exprimării predicatului printr-un adverb (p. 180).

6. Deși în *Gramatica azi* sînt tratate toate clasele și categoriile gramaticii tradiționale, această lucrare nu poate fi confundată cu un manual, deoarece autorul a acordat o atenție mai mare anumitor probleme de care domnia-sa s-a ocupat în mod special (de exemplu, la ordinea cuvintelor, topica atributului adjectival). De asemenea un loc mai larg l-au ocupat diferite aspecte teoretice controversate. De aceea nu este de mirare că autorul a renunțat la unele clasificări semantice (de exemplu la prepoziție, conjuncție etc.) mai puțin relevante pentru gramatică.

7. Odată cu expunerea sistemului gramatical al limbii române, autorul evidențiază și tendințele din gramatica limbii române contemporane, Acceptînd acele tendințe care reprezintă un progres pentru limbă, în sensul că contribuie la regularizarea sistemului și aduc un plus de claritate în exprimare, acad. Al. Graur critică adesea lucrările normative în vigoare. Autorul consideră, pe drept cuvînt, că trebuie recomandate gen.-dat. *norei, sorei* (și nu impuse cu orice preț formele aberante, corecte din punct de vedere etimologic, *nurorii, surorii*). De asemenea, se pronunță pentru generalizarea inovației *întiia* în sintagme ca *banca întiia, clasa întiia*, care restabilește sistemul (*clasa a doua, clasa a treia* etc.), în locul formulei aberante, explicabilă etimologic : *clasa întîi*. Acad. Al. Graur

nu este de acord nici cu recomandarea din *Îndreptarul ortografic* ca unele verbe de conjugarea a IV-a (este cazul verbelor de tipul *azvîrli, sprijini, suferi*) să formeze persoana a III-a singular a indicativului prezent cu desinența *-ă* pentru a se diferenția de conjunctiv. Această recomandare creează o abatere de la flexiunea normală a conjugării a IV-a, care are la persoana a III-a singular desinența *-e*.

Autorul sintetizează în final principalele linii de evoluție a sistemului gramatical al limbii române, demonstrînd, și în această lucrare, ca și în altele mai vechi, tendința de întărire a caracterului romanic al limbii noastre.

8. Prin conținutul ei și prin modalitatea în care autorul aduce la cunoștința cititorilor opiniile sale, cartea academicianului Graur se adresează în aceeași măsură specialistului în gramatică, dar și cititorului neinițiat (deși autorul declară în „Cuvînt înainte" că a urmărit să informeze mai ales pe profesorii și elevii din învățămîntul mediu). Considerăm că numeroase probleme relevate de autor vor forma obiectul unor cercetări viitoare de gramatică românească, după cum multe soluții propuse de domnia-sa vor fi adoptate de ediția a III-a a *Gramaticii* Academiei și de alte lucrări cu profil asemănător. *Gramatica azi* a devenit o lucrare de referință indispensabilă.

Magdalena Popescu-Marin

G. BELDESCU, *Ortografia în școală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973

Apariția lucrării de față trebuie salutată, de la început, ca o reală și substanțială contribuție la fundamentarea științifică a unei probleme care interesează deopotrivă școala și oamenii ei, instituțiile specializate, publicul. Beneficiind de o sistematizare riguroasă a aspectelor discutate, de o informație la zi asupra acestora — prin preluarea critică a unor idei emise de cercetătorii români și străini — și de un stil accesibil, lucrarea este plină de sugestii originale și reprezintă o pledoarie convingătoare pentru ceea ce numim astăzi un „învățămînt formativ".

În primul capitol, „Despre principii și reguli" (p. 11—24), autorul ia în discuție principiile ortografiei actuale, pe care le explică precis și clar, cu exemplificări suficiente și convingătoare. Celor mai multe reguli ortografice — raportate la o clasă de fapte, la o serie limitată sau la un fapt izolat — el le găsește justificările corespunzătoare din punct de vedere fonetic, silabic, etimologic, morfologic și sintactic.

În capitolul al doilea, „Despre materiale" (p. 25—64), este înregistrat un vast material de ortografie, arătîndu-se și modul de întocmire și de întrebuințare a lui. Conceput ca mijloc de ușurare a însușirii ortografiei de către elevi, acest material este organizat sub forma unui inventar de fapte (liste, scheme, sau tablouri, texte cu temă ortografică). Categoriile incluse aici dispun de funcții variate și pot fi ușor adaptate la diferite împrejurări create în procesul de învățămînt(regiune, vîrstă, temă, situație pedagogică, tip de școală etc.).

În capitolul al treilea, „Despre exercițiu" (p. 65—150) — cel mai cuprinzător —, se discută metodele și procedeele învățării ortografiei în școală, subliniindu-se aportul important al metodei active, al diversificării și adaptării continue a exercițiilor la situațiile create, la reguli și la raportul dintre reguli și dezvoltarea psihică a copiilor. Autorul ia în considerație tipurile de exerciții, cărora le evidențiază virtuțile, dar și limitele lingvistice, pedagogice și psihologice, precum și modalitățile de efectuare.

În capitolul al patrulea, „Despre lecție" (p. 151—220), sînt abordate problemele însușirii pe etape a ortografiei în școală, ale formelor de predare și de învățare a ortografiei,

ale fixării regulilor şi deprinderilor ortografice în lecţiile de limbă şi de literatură, ale modalităţilor de exersare a regulilor ortografice.

În capitolul al cincilea, „Despre greşeală" (p. 221—265) şi ultimul, autorul discută, în lumina noilor date, conceptul de greşeală de ortografie, prezentînd, în continuare, un inventar de asemenea greşeli, cauzele acestora, criterii de evaluare în pedagogia ortografiei, corectarea greşelilor de ortografie şi cerinţele ei, modalităţile de corectare a greşelilor de ortografie, rolul profesorului şi al elevului în corectarea greşelilor de ortografie.

Autorul dezvoltă în cuprinsul lucrării — sub forma unor deducţii şi ipoteze — nenumărate idei valoroase privind problemele de pedagogie a ortografei. Astfel, el optează pentru organizarea materialului de ortografie pe baza vocabularului fundamental al limbii scrise normate actuale şi a concordanţei acestuia cu evoluţia limbajului copiilor; pentru completarea obligatorie a învăţării ortografiei în şcoală cu educarea sistematică a auzului şi pronunţiei elevilor; pentru întărirea caracterului emulativ al exerciţiilor de ortografie prin aspectul de joc pe care trebuie să-l îmbrace aceste exerciţii; pentru schimbarea raportului dintre predare-învăţare în favoarea participării directe a elevului la elaborarea mintală a cunoştinţelor de ortografie; pentru o pedagogie preventivă a ortografiei limbii române etc. Autorul face totodată o serie de propuneri importante pentru stăvilirea izvorului greşelilor de ortografie, ca, de exemplu: să se folosească rar şi cu cea mai mare precauţie exerciţiile ortografice în care elevii reacţionează la stimuli negativi, pentru a nu se crea confuzii în mintea acestora; să se alcătuiască vocabulare ortografice şi ortoepice care să fie ataşate manualelor din fiecare clasă; să se organizeze în şcoli teste de ortografie şi cercetări asupra ortografiei limbii române, pentru cunoaşterea ritmului de însuşire şi a indicilor de achiziţie a acestor cunoştinţe pe clase etc.

Lucrarea a evitat o discuţie tehnică asupra aspectului fonologic al ortografiei în vigoare sau asupra relaţiilor dintre scriere şi pronunţie în sistemul ortografic actual, probabil pentru că, adresîndu-se deopotrivă învăţătorilor şi profesorilor, risca să ofere primilor o materie şi prea grea, şi fără utilitate practică imediată. Poate că totuşi ceea ce se spune disparat în diversele paragrafe consacrate principiilor şi regulilor în legătură cu raportul dintre normele ortoepice şi regulile de ortografie n-ar fi fost rău dacă s-ar fi reluat, sintetic, într-un paragraf distinct, fără o terminologie care să fi îngreuiat înţelegerea.

Densitatea mare a unor capitole şi sistemul de intitulare, adoptat în întreaga lucrare, ar fi făcut necesar, credem, la sfîrşitul fiecărui capitol, un paragraf de concluzii cu caracter rezumativ, rememorativ pentru tezele, clasificările etc. dezvoltate înainte.

Lucrarea atrage atenţia, în aproape toate părţile ei mari, asupra lipsei de cercetări în domeniile fundamentale ale pedagogiei ortografiei. Credem că un paragraf special, cu caracter de „memento", grupînd situaţiile şi sugestiile izolate în cuprinsul cărţii, ar fi fost foarte util pentru cadrele tinere din şcoală şi din cercetare care doresc să contribuie la progresul pedagogiei disciplinei noastre.

Lucrarea nu este un îndrunător metodic de aplicare a manualelor şcolare în circulaţie. Ea ar putea fi folosită însă în elaborarea unor programe şi manuale şcolare cu caracter practic mai pregnant şi cu forme de activitate, de exersare, mai adaptate specificului structurilor interioare ale fiecărei vîrste. În economia ei, discuţia angajează, în cadrul fiecărui capitol, toate nivelurile de vîrstă şcolară. Un indice final al problemelor privitoare la învăţarea ortografiei în fiecare clasă ar fi oferit posibilitatea unei consultări mai uşoare a lucrării din punctul de vedere luat în considerare. În acelaşi sens ar fi fost util, pentru toate categoriile de cititori, şi un indice de situaţii şi de reguli, luate în discuţie, într-un fel sau altul, în toate capitolele lucrării.

În ciuda acestor cîteva observaţii cu caracter de sugestie pentru o eventuală îmbunătăţire a lucrării, sîntem convinşi că pentru învăţători şi profesori este „o carte de căpătîi", pentru autorii de programe şi de manuale „o carte indispensabilă", iar pentru cercetători „un prilej deosebit de meditaţie".

Gh. Constantinescu-Dobridor

Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, 382 p.

Elaborată de un grup de lingvişti clujeni (Vasile Breban — coordonator, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban şi Sabina Teiuş), *Limba română corectă* se înscrie, ca şi alte studii consacrate largii acţiuni de cultivare a limbii[1], în rîndul lucrărilor care şi-au propus ca obiectiv principal întocmirea unui îndreptar care să ajute la cunoaşterea, generalizarea şi respectarea normelor scrierii şi pronunţării corecte, a îmbogăţirii şi desăvîrşirii mijloacelor de expresie, a formulării adecvate din punct de vedere morfologic şi sintactic a unui text etc.

Deşi lucrarea poartă subtitlul de *Probleme de ortografie, gramatică şi lexic*, conţinutul cărţii este mai vast, iar ordinea temelor înscrise în acest subtitlu — care ar putea părea ciudată la prima vedere — este, în cuprinsul cărţii, mai aproape de împărţirea tradiţională: probleme de morfologie (substantivul şi adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia), formarea cuvintelor (compunerea), lexic (neologisme, confuzii între cuvinte, pleonasme, construcţii fixe, expresii, locuţiuni), sintaxă (acordul gramatical), ortografie (scrierea cu iniţiale majuscule, cuvinte formate din abrevieri, despărţirea în silabe), ortoepie (accentuarea), semnele de punctuaţie.

Meritul acestei lucrări rezidă în faptul că, „reluînd în discuţie principalele probleme care stau în atenţia vorbitorilor" (*Introducere*, p. 8), autorii îşi fundamentează prezentarea pe studiile şi articolele de specialitate sau pe cele destinate publicului larg şi emisiunilor de radio şi de televiziune, la care au adăugat un bogat material ilustrativ adunat din presă, din literatură, din manuale etc. Combaterea formelor aberante, comentariile şi recomandările sînt făcute în spiritul normelor stabilite de lucrările fundamentale ale lingvisticii româneşti (*Gramatica limbii române*, ediţia a II-a) *Dicţionarul limbii române contemporane*, *Dicţionarul limbii române moderne*, *Dicţionarul limbii române* (*DLR*) şi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a III-a, separînd, în permanenţă, „ceea ce este corect de ceea ce este greşit, ceea ce este recomandabil de ceea ce este nerecomandabil" şi ilustrînd partea comentată cu exemple preluate, de multe ori, chiar din lucrările consultate. Pornind de la constatarea că în existenţa socială şi spirituală s-au acumulat enorm de multe fapte noi, de procese noi, de perspective noi, care trebuie să fie supuse „codexului de norme" în vederea asigurării unei forme de prezentare cît mai adecvate conţinutului, autorii lucrării au relevat ceea ce se abate de la regulă, recomandînd o exprimare clară, precisă, accesibilă.

Nu ne propunem să rezumăm volumul, nici să urmărim măsura în care colectivul de redacţie a rezolvat problemele spinoase ridicate de tendinţele sau de greşelile din limba actuală şi nici măcar să judecăm dacă această nouă lucrare despre corectitudinea limbii române a reuşit să aducă ceva în plus faţă de lucrările cu acelaşi profil apărute în ultima vreme. Dorim numai să ne exprimăm opinia că aceste instrumente de instruire şi de „corijare" sînt, pe cît de utile, pe atît de bine primite de

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti, 1947; *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956; Al. Graur, *Limba corectă*, Bucureşti, 1963; N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, 1963; N. Mihăescu, *Limba noastră. Probleme de lexic şi construcţii gramaticale*, Bucureşti, 1963; Ion Roman, *Vorbiţi mai bine, scrieţi mai bine româneşte*, Bucureşti, 1966; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968; Fulvia Ciobanu, Lidia Sfîrlea, *Cum scriem, cum pronunţăm corect. Norme şi exerciţii*, Bucureşti, 1970; Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală* (*Limba română azi*), Bucureşti, 1972; N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, Bucureşti, 1972; Al. Graur, *Gramatica azi*, Bucureşti, 1973, precum şi o serie de articole apărute în revistele „Limba română", „Studii şi cercetări lingvistice", „Cercetări de lingvistică", „Limbă şi literatură", „România literară", „Presa noastră", „Săptămîna culturală a capitalei", „Informaţia Bucureştiului" şi altele.

cititori — indiferent de gradul lor de cultură — şi că iniţiativa colectivului de lingvişti din Cluj trebuie apreciată ca o acţiune care merită toate laudele.

În rîndurile ce urmează ne vom permite să facem unele observaţii referitoare nu atît la modul de rezolvare a problemelor dezbătute (deşi există, în lucrare, destule aspecte şi soluţii care s-ar preta la discuţii mai largi şi faţă de care avem unele rezerve), cît mai cu seamă la concepţia care a stat la baza lucrării, la structura şi asamblarea diverselor ei capitole, precum şi la unele nedumeriri de ordin tematic sau formal avute la lectura cărţii. După cum am spus, *Limba română corectă* nu constituie o noutate. Cele afirmate chiar de autorii ei în „Introducere", în „Bibliografia selectivă" de la sfîrşitul volumului şi numeroasele studii menţionate pe parcursul lucrării, studii în care sînt tratate cele mai multe dintre problemele abordate aici, conduc la concluzia că, fără a aduce în dezbatere aspecte, rezolvări sau fenomene noi, lucrarea pe care o recenzăm reia, într-o formă mai amplă sau mai concentrată, discutarea a b a t e r i l o r c u r e n t e d i n l i m b a r o m â n ă a c t u a l ă, reeditînd sau rezumînd cele spuse în studiile la care se fac referirile.

Într-o lucrare privitoare la studierea direcţiei în care evoluează limba contemporană ne-am fi aşteptat ca autorii să definească şi să-şi precizeze poziţia faţă de noţiunile de lege, tendinţă, inovaţie, schimbare aptă de a fi codificată sau sistematizată, greşeală, abatere etc., cu care aveau să opereze, pentru ca — de la caz la caz — prin opoziţie, analogie, asociaţie, încadrare, subordonare etc. să ajungă la conceptul de c o r e c t i t u d i n e, de normă a limbii. Explicînd fenomenele actuale ale limbii române în evoluţia sistemului ei, am fi dorit ca lucrarea să urmărească tendinţa ca rezultat al opoziţiei dintre normă şi abatere, să surprindă, în diacronie, inovaţiile, relaţiile corect-incorect, sistem-normă, lege-tendinţă pentru a jalona unele concluzii în legătură cu punctul „de unde" începe greşeala şi „pînă unde" avem „dreptul" s-o comitem, fără ca această „abatere" să fie cotată ca „incorectitudine". Aceste precizări de ordin teoretic ar fi fost cu atît mai necesare cu cît se ştie — în privinţa conceptelor pomenite mai sus — lingviştii nu au ajuns la un consens[2], poate tocmai din cauză că noţiunile respective nu pot fi foarte precis delimitate, graniţa dintre forma corectă şi cea incorectă fiind, uneori, destul de labilă.

Credem, de asemenea, că în aprecierea fenomenelor de limbă română corectă ar fi trebuit să nu se treacă atît de uşor peste unele fapte de stil, pe care — oricît de „atenţi" faţă de „rigoarea normei" ar fi cercetătorii limbii — nu le pot nesocoti şi, cu atît mai puţin, nu le pot taxa drept „greşeli", ştiut fiind că stilul, cu funcţiile şi cu valorile lui inovatoare, scapă îngrădirilor impuse de norma lingvistică. La fel, sîntem de părere că n-ar fi trebuit să se omită nici faptul că unele dintre erorile existente în scrisul contemporan sînt — fie efectele unui snobism sau ale unei nejustificate dorinţe de originalitate, fie urmările inevitabile ale inculturii sau ale semiculturii (ceea ce din punctul de vedere al limbii e cam acelaşi lucru), ale stăpînirii deficitare ale celor mai elementare reguli gramaticale şi că, în consecinţă, nici n-ar fi trebuit să fie luate în consideraţie, ele aparţinînd, de drept, altor categorii de fenomene.

După cum era şi firesc, în analiza faptelor, ca şi în rezolvarea lor, *Limba română corectă* este foarte puţin originală. Mai redusă ca proporţii, mai puţin sistematică în ceea ce priveşte structura, mai puţin completă, dar mai „populară" şi mai „didactică", lucrarea de faţă prezintă, în general, fenomene de limbă deja ştiute şi soluţionate. Acest gen de studii relevă faptul că şi în disciplina noastră — ca şi în alte domenii de activitate — există paralelisme. Cu toate acestea, asemenea lucrări — indiferent de numărul lor — sînt oricînd binevenite, îşi justifică apariţia şi îşi dovedesc utilitatea dacă, prin reluarea procesului de cercetare a faptelor, prin completa-

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, 1943; Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968; Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală* (*Limba română de azi*), Bucureşti, 1972; Al. Niculescu, *Între corectitudine şi greşeală — sau despre „cultivarea" limbii române standard actuale*, în „Limbă şi literatură", 3/1972, p. 341—348.

rea bibliografiei cu studii apărute între timp şi prin adaosul de material nou, reuşesc să aducă o cît de mică contribuţie lămuritoare şi un plus de precizie în rezolvările date. Este tocmai cazul lucrării de faţă.

Datorită unei coordonări şi unei sistematizări mai puţin strînse, cu toată grija pe care au avut-o autorii pentru corelaţia dintre diferitele capitole, pe parcursul lucrării apar destul de multe suprapuneri, repetări sau reluări. Astfel, la pagina 85 se spune „Locuţiunile adverbiale care cuprind cuvinte rimate se scriu cu cratimă, de ex. *calea-valea, harcea-parcea, tam-nisam, talmeş-balmeş, hodoronc-tronc* etc." (vezi cap. „Cuvinte compuse"), iar la capitolul respectiv cele mai multe dintre aceste exemple sînt citate din nou. La fel se întîmplă cu compusele formate din abrevieri (C.E.C., O.N.T., UCECOM, TAROM, ROMARTA, CENTROFARM etc.) de la p. 139 şi capitolul „Abrevierea" de la p. 275, substantive şi adjective de la p. 11—40—repetate la capitolul „Neologisme" (p. 171—194) şi altele.

Sub titlul *Confuzii între cuvinte* sînt tratate, de fapt, paronimele (ne întrebăm chiar de ce autorii au evitat denumirea ştiinţifică), adică acele cuvinte asemănătoare ca formă sonoră, deci aproape omonime, însă deosebite din punctul de vedere al înţelesului. Tocmai din pricina acestor asemănări formale se produc confuziile, îndeosebi la oamenii mai puţin instruiţi[3]. Acest capitol, ca şi acela cu privire la valorile prepoziţiilor, ni s-a părut interesant şi bogat ilustrat cu exemple. În schimb, „Abrevierea", în afară de înfăţişarea unor lucruri foarte cunoscute, a fost şi artificial lărgit cu o listă a abrevierilor curente din dicţionare şi din alte lucrări de lingvistică. Poate că n-ar fi fost rău, dacă în locul acestei părţi s-ar fi rezolvat problema literei *y* şi a eventualei ei introduceri în alfabetul limbii române pentru cuvinte ca: *yoga, yperită, yen, yterbiu, ytriu, whisky, cow-boy, New York, Yucatan* şi multe altele, a scrierii numelor derivate de la toponimice de tipul: *Piatra-Neamţ, Piatra-Olt, Tîrgu-Neamţ, Vatra-Dornei, Popeşti-Leordeni, Gura-Humorului* etc. sau a formei corecte de scriere a numelor de sfinţi sau de sărbători bisericeşti cum sînt: *Maica Domnului, Maica Precista, Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu, Paşti, Rusalii, Părestmi* etc.

Unele formulări discutabile de tipul *Numele de popoare sau de locuitori ai unor oraşe şi ai unor ţinuturi respectă în general această regulă* (p. 15) ori titlul de capitol „Împreună sau separat" (p. 151) sau greşeli ca: Iorgu Iordan, *Limba română actuală* (în loc de *contemporană*), Bucureşti, 1956 (p. 305) etc. la o lucrare, în general, atent lucrată, care poartă un titlu atît de respectabil şi de angajant, cum este *Limba română corectă*, puteau fi evitate.

*

Cele cîteva observaţii prezentate mai sus[4] nu modifică părerea generală favorabilă pe care o avem despre lucrarea elaborată de colectivul clujean. Prezenţa ei în bibliotecile de specialitate şi în cele obişnuite, în mîinile tuturor categoriilor de cititori dornici să scrie şi să vorbească „fără greşeli" este o dovadă suficientă, credem, că *Limba română corectă* este un îndrumător util şi binevenit, confirmînd totodată cele spuse de acad. Al. Graur referitor la analiza faptelor de limbă: „...nu orice inovaţie trebuie combătută din principiu, nu numai pentru că uneori este osteneală zadarnică, deoarece limba ascultă de propriile ei interese, ci şi pentru că, mergînd pe o linie greşită, punem în calea evoluţiei juste a limbii piedici care totuşi îi pot fi dăunătoare. Pe de altă parte nu putem admite nici că tot ce e «nou» e bun... pentru a recunoaşte tendinţele actuale ale limbii este necesar să examinăm istoria limbii, să degajăm liniile mari ale evoluţiei ei şi să prelungim aceste linii, proiectîndu-le în viitor"[5].

Luiza Seche

---

[3] Vezi *Sinteze de limba română. Radioteleşcoală.* Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului. Coordonatori: Theodor Hristea şi Grigore Brîncuş, Bucureşti, 1972, p. 11.

[4] Vezi şi recenzia din SCL., XXV, 1974, nr. 1, p. 81 — 86, semnată de Marina Rădulescu.

[5] Vezi Al. Graur, *Tendinţele...*, p. 15—17.

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

Străine

„Boletin de la Universidad de Granada", XXXIII, 1972—73, nr. 105.

„The Linguistic Reporter". A. Newsletter in Applied Linguistics. Volume 15, Number 7, October 1973 ; Number 8, November 1973 (Published by the Center for Applied Linguistics. Arlington, Virginia).

„Lenguaje y Ciencias". Publicación Trimestral del Departamento de Idiomas y Lingüística, Universidad Nacional de Trujillo — Peru — Junio de 1973, Vol. XIII, No. 2.

„Buletin Shkencor". Instituti i Lartë Pedagogjik i Shkodrës. Viti X, 1973, Nr. 1 (13), Shkodër.

Românești

Studii și articole, vol. I, 1970, vol. II, 1973 (Societatea de științe filologice din Republica Socialistă România — Filiala Baia Mare),

FLORENȚA SĂDEANU, *Dicționar de pronunțare. Nume proprii străine*, București, Editura enciclopedică română, 1973.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în 3 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Comitetului de redacție cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 2 (două) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI — București

Astra

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Fonetică şi dialectologie vol. VII, 1971, 381 p., broşat, 19,50 lei; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

AUGUST KOVAČEK. **Descrierea istroromânei actuale**, 1971, 231 p., broşat, 10,50 lei.

VALERIU RUSU, **Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Consideraţii fonologice** (cu 42 hărţi lingvistice), 1971, 171 p., broşat, 8 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţia romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.

LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV**, 1971, 399 p., 25 lei.

Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551—1552. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici. Studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.

Pravila ritorului Lucaci. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş**, vol. II, 1971, XXV p.+ hărţi de la 244 la 557, 118 lei; vol. III; 1973, XXIX p. + hărţi de la 558 la 870, 132 lei.

Sub red. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I şi II, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.

* * * **Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1886)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.

* * * **Studii de limbă literară şi filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.

NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

Philologica, vol. II, 1972, 199 p., broşat, 8,75 lei.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broşat, 7 lei.

I. COTEANU, **Stilistica funcţională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.

CORNELIA COHUŢ şi MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porţile de Fier". Texte. Sintaxă**, 1973, 395 p., 12 lei.

Texte dialectale. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei.

ION GHEŢIE, **Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice**, Bucureşti, Edit. Academiei, 1974, 207 p., 9 lei.

LR, Anul XXIII, nr.3, p. 175—260, Bucureşti, 1974

I.P.I. c. 1218

42 200

Lei 6.—

I 8212

LIMBA ROMÂNĂ

5

ANUL XXIII

1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990

0 IUL. 2005

(97)

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Acad. ION COTEANU

Membri:

GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUȘ
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU ROMALO
THEODOR HRISTEA
ION POPESCU
MARIUS SALA
LAURA VASILIU
FLORA ȘUTEU — *secretar de redacție*

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI — București. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea de comerț exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuța poștală 2001 — telex 011631 — București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate. Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerț exterior ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACȚIEI
Str. I.C. Frimu nr. 22
Sectorul 1
BUCUREȘTI
telefon 50.67.90

Editura Academiei R.S.R.
Str. Gutenberg nr. 3 bis
Sectorul 6
BUCUREȘTI
telefon 16 40 79

8212

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- ULU. 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXIII 1974 Nr. 5

2022

S U M A R

GRAMATICĂ — VOCABULAR

GH. TRANDAFIR, Relaţiile sintactice în cadrul frazei 385
FLORIN MARCU, Bazele elaborării şi însuşirii terminologiei ştiinţifice 393
VIORICA FLOREA, Contribuţii la problema înţelesului numelor proprii . . . 403

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

C. FRÎNCU, Din istoria „genului personal" în limba română : genitiv-dativul femininelor în *-ca, -ga* 409

LIMBĂ LITERARĂ — FILOLOGIE

ECATERINA CLEYNEN-SERGHIEV (Franţa), Sugestii pentru un dicţionar poetic Arghezi 419
ION MOISE şi GH. DRAGOMIRESCU, Construcţii negative în limba română contemporană 429
ION ROMAN, Structura hîrtiei şi vechimea manuscriselor nedatate 443

NOTE — COMENTARII

LEONTIN GHERGARIU, Scrierea numelor de persoane 447
DIMITRIE IONESCU, Toponimie buzoiană 449
OLIMPIA ŞERBAN şi EUGEN DORCESCU, În legătură cu ediţia *Gramaticii româneşti* a lui Constantin Diaconovici Loga 452

CRONICĂ

LUIZA SECHE, Probleme actuale ale terminologiei ştiinţelor sociale (Consfătuire ştiinţifică 26 aprilie 1974) 455

RECENZII

ION GHEŢIE — AL. MAREŞ, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974 (*I. Rizescu*) 457
Texte dialectale. Muntenia. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 (*Eugen Beltechi*) 460

Cărţi şi reviste primite la redacţie 463

20252.

RELAȚIILE SINTACTICE ÎN CADRUL FRAZEI

DE

GH. TRANDAFIR

1. Tratatele curente de gramatică a limbii române admit, în general, două tipuri de relații sintactice în cadrul frazei : coordonative și subordonative [1].

Raportul de coordonare leagă propoziții situate pe același plan, adică fie principale, fie subordonate. Propozițiile subordonate coordonate între ele determină același termen regent.

Raportul de subordonare se realizează între propoziții dintre care una determină pe cealaltă.

2. În urma identificării propoziției apozitive de Mioara Avram [2], o seamă de cercetători au pus în discuție natura relației acestei categorii de propoziții cu termenul (cuvînt, grup de cuvinte sau propoziție) corelat.

Unii dintre aceștia susțin că propoziția apozitivă nu constituie o specie de propoziții, ci *un tip special de relații sintactice*, deosebit de coordonare și de subordonare, pe care îl poate contracta orice fel de propoziție [3].

Se afirmă, pe bună dreptate, că propoziția apozitivă reprezintă o reluare a termenului explicat, o ipostază a acestuia, deci între cele două unități sintactice care exprimă, în principiu, același conținut nu se poate stabili nici un raport de coordonare și nici unul de subordonare (determinare) :

Tu știi cît am dorit să te văd așa cum ești acum : **să strălucești de întreaga ta tinerețe și frumusețe.** Agîrbiceanu, O. 4, p. 58.

3. Sorin Stati recunoaște și *relația predicativă*, care ar exista între propoziția subiectivă și „propoziția-predicat".

---

[1] Cf., de exemplu, Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1945 p. 180–182 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956, p. 677–688 ; *Gramatica* Academiei, 1954, p. 149–151 ; ed. 1963, p. 231–232 ; Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, 1968, p. 91–93 ; V. Șerban, *Sintaxa limbii române*, ed. a II-a, 1970, p. 321–325.

[2] *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, 1956, p. 147–153.

[3] Cf. Maria Gabrea, *Atributiva circumstanțială*, în LR, IX, 1960, p. 24–32 ; I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, în RL, X, 1961, p. 445–461 ; Mircea Mitran, *Despre apoziție și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, 1, p. 36–45 ; I. Mușiu, *Construcțiile incidente și valoarea lor în româna contemporană*, în „Analele Universității din Timișoara", II, 1964, p. 241–249 ; Viorica Florea, *Cu privire la apoziție*, în LR, XVI, 1967, 2, p. 179–184 ; Silvia Rogobete, *Observații asupra raportului apozitiv*, în LR, XVIII, 1969, 5, p. 443–453 ; C. I. Andrei, *Reluarea propoziției subordonate subiective*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași", Secț. III, Lingvistică, tom. XVI, 1970, p. 123–128 ; Livius Petru Bercea, *Contribuții la cunoașterea raportului apozitiv*, în LR, XXI, 1972, 5, p. 449–454 ; Ecat. Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, 1972, p. 102–108 ; Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, 1972, p. 148.

Propoziția subiectivă nu este subordonată față de „propoziția predicat" [4] — afirmă autorul — deoarece ea impune acesteia din urmă o anumită formă :

„— dacă subiectiva are ca subiect un pronume relativ, interogativ sau relativ-compus *(cel ce)* propoziția-predicat va avea predicatul acordat în număr cu predicatul subiectivei : *cine vrea poate, cel ce întreabă nu știe, cei ce întreabă nu știu* ;

— dacă subiectiva e introdusă prin conjuncție, predicatul propoziției-predicat este obligatoriu la singular *(se aude că plecați ; nu se știe dacă au înțeles)* sau este un adverb predicativ *(fireşte că am înțeles)*.

Relația nu e de subordonare și pentru că, în planul propoziției, corespunde legăturii dintre subiect și predicat. Totuși, din punctul de vedere al formei, unele propoziții subiective seamănă cu subordonatele *(se aude* **că plecați**/*aud* **că plecați** : *nu se știe* **dacă au înțeles**/*nu știu* **dacă au înțeles**" [5].

Din concluzia acestui citat rezultă că Sorin Stati nu are o poziție fermă asupra *relației predicative*, pe care o enunțase mai înainte în termeni categorici.

În realitate, predicatul „propoziției-predicat" se acordă cu predicatul subiectivei care are ca subiect un pronume relativ, interogativ sau relativ-compus fiindcă subiectul lor este comun : *cine vrea poate = Ion vrea (Ion) poate* [6].

De asemenea, predicatul „propoziției-predicat" se află obligatoriu la singular sau se exprimă printr-un adverb predicativ nu numai dacă subiectiva este introdusă prin conjuncție, ci și dacă este introdusă prin pronume relativ, interogativ, relativ-compus, nehotărît sau adverb relativ, deoarece constă dintr-un verb reflexiv unipersonal : *se știe care (cine, cei ce) sînt candidații.*

Prin urmare acordul în număr al predicatului „propoziției -predicat" nu este determinat de elementul introductiv al subiectivei.

Chiar dacă am accepta punctul de vedere al lui Sorin Stati că „subiectiva (S B) impune propoziției-predicat (P) o anumită formă" (p. 143), totuși nu se demonstrează că și P influențează forma lui SB, deci nu se justifică relația de interdependență (notată simbolic SB ⟷ P), pe care o susține autorul [7].

În consecință, rămînem la părerea tradițională că propoziția subiectivă este o subordonată care depinde atît gramatical, cît și semantic de regenta sa — ceea ce se confirmă și prin metoda distribuției (omission test) [8].

4. În descrierea sistemului de relații dintre propoziții, considerăm utilă și chiar necesară introducerea conceptului de *relație sintactică zero.*

---

[4] Această denumire corespunde celei *de regentă a subiectivei* din gramatica tradițională.

[5] *Op. cit.*, p. 143—144.

[6] Cf. *Gramatica* Academiei, II, p. 262 : „Uneori forma pronumelui corespunde și rolului lui de element introductiv și rolului lui de parte de propoziție în subordonată ; de exemplu, atunci cînd introduce o subiectivă în cadrul căreia are funcție de subiect, pronumele stă în mod normal în cazul nominativ". Vezi și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 389 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 144.

[7] Cf. și *ibid.*, p. 50.

[8] Cf. Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, 1967, p. 142 ; Idem în *Elemente de lingvistică structurală*, p. 75.

Din punct de vedere relațional, propoziția incidentă se opune tuturor celorlalte categorii de propoziții tocmai prin absența oricărui raport sintactic cu fraza în care apare.

Izolarea sintactică a propoziției incidente constituie o trăsătură distributivă a structurii respective :

Asta — **ce-i drept** — *se întîmplă destul de des.* Lăncrănjan, C.III, p. 406.

5. Am identificat patru tipuri de relații sintactice simple între propoziții : *coordonative, subordonative, apozitive și zero.*

Există însă și fraze formate dintr-un număr mai mare de propoziții legate între ele prin combinarea tipurilor de relații specificate mai sus.

În funcție de numărul propozițiilor legate prin relații eterogene se disting două categorii de fraze : alcătuite din minimum trei propoziții sau numai din două propoziții.

5.1. Fraza formată din minimum trei propoziții unite între ele prin relații eterogene apare frecvent și nu ridică probleme sintactice speciale. Ea constă din asocierea de propoziții între care există o coeziune semantică și sintactică relativ slabă :

a. coordonativă + subordonativă ;

Partidul nostru are nevoie de un ziar local [1]*,/să atacăm*[2]*/ și/să răspundem la atacurile adversarilor* [3]*./* Stancu, P. N., p. 352.

Propoziția 2 este subordonată față de 1 și coordonată cu 3, iar 3, subordonată lui 1 și coordonată cu 2.

b. apozitivă + coordonativă;

Nu există decît o singură scăpare [1] *: batalionul să se retragă în zăvoaiele Mureșului* [2]*/și/să apere vadul*[3]*./* Mihale, N. I., p. 171.

Propoziția 2 este apozitivă în raport cu 1 și coordonată cu 3, iar 3 este apozitivă față de 1 și coordonată cu 2.

c. apozitivă + subordonativă :

Cu această grabă și cu această orbire încerca [1]*/să fugă el de un gînd*[2] *:/ce va face* [3]*/dacă și la București va fi aceeași piață* [4]*./* Preda, M. I., p. 431.

Propoziția 3 este apozitivă față de 2 și regentă a subordonatei 4.

d. apozitivă + apozitivă :

Tudor Bălosu hotărîse[1]*/ să-și mărite fata fără zestre*[2]*,/ și anume să obțină de la ginere obligația scrisă de renunțare la dotă*[3]*,/ ceea ce însemna la urma urmei înzestrare pe seama ginerelui*[4]*/.*

Propoziția apozitivă 3 este reluată de apozitiva 4, deci sînt echivalente semantic atît între ele, cît și cu termenul inițial *fără zestre* din propoziția 2.

e. zero + coordonativă :

Poftim la masă [1]*/zise Ioana* [2]*/și/porni spre sufrageria învecinată* [3]*./* Călinescu, B. I., p. 225.

Propoziția incidentă 2 nu are legătură sintactică cu propoziția 1 și este simultan coordonată cu 3, care-i tot incidentă.

f. zero + subordonativă :

Ce faci, vere, aici ? [1]*/întrebă Ioanide pe un țăran* [2]*/care așeza mari bucăți de piatră de rîu în loc de temelie, fără mortar*[3]*./*Călinescu, B. I., p. 321.

Incidenta 2 este independentă sintactic de 1 și regentă a subordonatei 3.

g. zero + apozitivă :

Să se facă dreptate ! [1]*/răcni deodată el* [2]*,/ceea ce îi surprinse pe colegi,* [3]*/ care-l ştiau blajin din fire* [4]*./.*

Incidenta 2 nu are relaţie sintactică cu 1 şi este explicată de apozitiva 3.

5.2.1. Relaţia eterogenă dintr-o frază alcătuită din două propoziţii comportă, însă, discuţii.

În primul rînd se impune să clarificăm conceptul de *raport sintactic în cadrul frazei*, care nu are aceeaşi accepţie la toţi specialiştii.

Prin *relaţii sintactice în frază* se înţeleg, de regulă, raporturile dintre propoziţiile care constituie fraza respectivă [9].

În majoritatea cazurilor, însă, propoziţia subordonată determină *un anumit termen din regentă*, indiferent de funcţia lui sintactică, nu întreaga propoziţie.

De exemplu, în fraza *Îl rodea teama că nu va sosi niciodată* (Rebreanu, P. S., p. 290) propoziţia atributivă *că nu va sosi niciodată* determină exclusiv substantivul *teama*, totuşi, atunci cînd se discută raporturile sintactice în cadrul frazei, există consensul unanim că atributiva este subordonată faţă de întreaga regentă *îl rodea teama*, nu numai faţă de un termen al ei *(teama)* pe care îl determină nemijlocit.

La fel trebuie interpretate şi raporturile sintactice de coordonare şi apozitive.

Coordonarea dintre propoziţiile *S-a dus Cireş la casa doctorului şi a venit subsuoară cu o cutie mare de piele* se reduce, în esenţă, la coordonarea dintre predicatele *s-a dus* şi *a venit.*

În mod analog, în enunţul *Se află repede despre ce e vorba* : *maiorul va citi un ordin de zi* (Preda , I., p. 30), prepoziţia apozitivă *maiorul va citi un ordin de zi* explică pronumele însoţit de prepoziţie *despre ce* din regentă.

Uneori, însă, subordonata determină întreaga propoziţie regentă :

A murit la adînci bătrîneţe, fiindcă a fost sănătos din naştere şi a dus viaţă cumpătată [10].

Dacă am admite ca termen regent numai predicatul *a murit*, ar rezulta un enunţ absurd : **A murit fiindcă a fost sănătos din naştere şi a dus viaţă cumpătată.*

De asemenea, în fraza *Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din armată* (Preda, M. I,

---

[9] Cf., de exemplu, *Gramatica* Academiei : „În cadrul frazei, cei doi termeni ai raportului de subordonare sînt propoziţia *regentă*... şi propoziţia subordonată" (vol. II, p. 254).

[10] Sorin Stati susţine că propoziţia subordonată sau apozitivă determină, respectiv explică *în toate situaţiile* o singură parte de propoziţie, „şi anume predicatul", şi demonstrează această teză prin reducerea regentei *scriu acum cu creionul* (din fraza *scriu acum cu creionul fiindcă mi s-a terminat cerneala*) la predicatul *scriu*, pe care îl consideră unicul element regent al subordonatei.

În continuare afirmă că „enunţul astfel prescurtat rămîne corect : *scriu fiindcă mi s-a terminat cerneala*" (*Elemente*..., p. 149).

Pentru noi o asemenea construcţie reprezintă un nonsens, ceea ce dovedeşte că subordonata cauzală respectivă nu trebuie raportată numai la predicat.

Chiar pe aceeaşi pagină, autorul exprimă şi alt punct de vedere, şi anume, că termenul corelat poate să fie nu numai verbul (predicatul), ci şi un substantiv, adjectiv etc.

p. 180) propoziția apozitivă *nici după ce Birică se întoarse din armată* explică întreaga propoziție *nici după ce se făcură mai mari* [11].

În concluzie, relațiile sintactice ale unei propoziții fie că se stabilesc cu un termen dintr-altă propoziție, fie cu o propoziție întreagă se consideră relații interpropoziționale.

Pe baza acestui principiu, *între o subordonată și regenta sa pot să existe simultan relații mixte de coordonare și de subordonare.*

În fraza *În casă lumea se împărțise în două, în pripă și cum se nimerise* (Lăncrănjan, C.I, p. 286) propoziția modală *cum se nimerise*, subordonată față de predicatul *se împărțise* prin intermediul adverbului relativ *cum* este totodată și coordonată prin conjuncția *și* cu complementul modal *în pripă*, din aceeași propoziție regentă *în casă lumea se împărțise în două, în pripă.*

De asemenea, în exemplul:

Grigore ... trebuie să se repeadă negreșit pînă la Pitești, unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante și care nu suferă amînare (Rebreanu, R., p. 223) propoziția atributivă *care nu suferă amînare* este coordonată (prin conjuncția *și*) și subordonată (prin pronumele relativ *care*) față de aceeași propoziție *(unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante).*

În enunțurile precedente, subordonata și termenul din regentă cu care se coordonează subordonata determină același termen din regentă: *se împărțise* ... **în pripă/și/cum se nimerise**; *afaceri* ... **foarte importante /și/care nu suferă amînare/.**

Propoziția corelată simultan cu doi termeni din regenta sa prin coordonare și prin subordonare se caracterizează printr-un *tip special de relații sintactice* interpropoziționale, pe care îl denumim *mixt binar.*

Relația mixtă coordonativă și subordonativă dintre o subordonată și regenta sa se deosebește esențial de relația mixtă coordonativă și subordonativă stabilită între trei propoziții.

Într-o frază formată prin raport *mixt ternar*, omiterea propoziției coordonate (și subordonate) nu afectează raportul de subordonare dintre celelalte două propoziții.

În enunțul *Nimeni nu se uita la Vasile al Moașei și la al lui Ripitel* [1],/ *care stăteau într-un colț* [2]/*și*/*fumau* [3] (Preda, M. II, p. 447) suprimarea propoziției coordonate 3 nu modifică raportul de subordonare dintre 2 și 1.

Prin urmare, cele două tipuri de relații din fraza precedentă sînt independente între ele, disociabile.

În schimb relația mixtă coordonativă și subordonativă dintre o subordonată și regenta ei se caracterizează prin fuziunea celor două tipuri de relații specificate, iar omiterea celei de a doua propoziții conduce la anularea ambelor tipuri de relații menționate, ca, de exemplu, în fraza:

*Faci asta cu semeție/și/***ca să mă înfrunți.** Sadoveanu, O. X, p. 106.

Așadar, în cadrul frazei constituite prin relația mixtă binară cele două tipuri de relații menționate sînt indisolubile.

---

[11] Vezi și *Gramatica* Academiei: „Din punct de vedere strict gramatical, propozițiile subordonate depind direct de un anumit cuvînt din cadrul propoziției regente... dar se pot referi la întreg conținutul propoziției regente..." (vol. II, p. 254).

Relația *mixtă binară reprezintă un tip aparte de relații între propoziții, deci diferit atît de fiecare dintre cele enumerate mai sus (coordonativ, subordonativ, apozitiv și zero), cît și de tipul mixt ternar (cvaternar* etc.*).*

Ca atare, nu trebuie absolutizată ideea că raportul de coordonare în frază se stabilește exclusiv între propoziții situate pe același plan, deoarece, în situația considerată, el apare și între o subordonată și o regentă, dacă termenul din regentă coordonat direct cu subordonata determină același cuvînt din regenta respectivă [12].

5.2.2. Un alt aspect al coordonării unei propoziții subordonate cu regenta respectivă a fost semnalat de Al. Graur [13].

Fenomenul sintactic în discuție se circumscrie la raportul dintre o coordonată adversativă și o subordonată concesivă și se ilustrează prin exemple ca acestea :

Deși ești diavol, dar ți-e tigva goală. Pann, P. V. I 54.

Căruța lui, deși era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o căruță bună. Creangă, 106.

Analiza relațiilor dintre propozițiile acestui tip de frază se încheie cu remarca :

„A doua propoziție e coordonată principală, dar prima e subordonată concesivă. *Avem deci în același timp coordonare și subordonare*" (subl. n. —G. T.).

---

[12] Fenomenul sintactic descris de noi în paragraful precedent a fost semnalat mai de mult de Mioara Avram (*Observații asupra coordonării*, în SG,II , 1957, p. 151—159), care l-a interpretat într-un mod diferit, și anume ca *un raport de coordonare în cadrul frazei între o parte de propoziție și o propoziție subordonată.*

Punctul său de vedere a fost adoptat fără rezerve de toți cercetătorii și se reflectă și în *Gramatica* Academiei (vol. II, p. 240).

Poziția Mioarei Avram în problema raporturilor sintactice în cadrul frazei este inconsecventă : *raportul dintre o propoziție subordonată sau o propoziție apozitivă cu un cuvînt din altă propoziție este considerat ca un raport între propozițiile respective* (*Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, 1956, p. 141—164), *iar raportul de coordonare dintre o propoziție și un termen din altă propoziție este tratat ca un raport de coordonare între două părți de propoziție* : „Prezența unei conjuncții coordonatoare între o parte a unei propoziții și propoziția dependentă de această propoziție dă impresia coordonării unei subordonate cu regenta ei, ceea ce este o imposibilitate... e clar că nu pot sta pe același plan elementul principal cu cel secundar, dependent de el. *De fapt aceasta este o coordonare între două elemente cu rol de părți de propoziție* care sînt legate în aceeași măsură de unul și același cuvînt (subl. noastră — G.T.).

Împrejurarea... face ca raportul de coordonare dintre aceste elemente să se stabilească în cadrul sintactic al frazei, dar, prin natura legăturii dintre ele, acest tip special de coordonare se apropie mai degrabă de coordonarea existentă în cadrul propoziției între elementele componente ale uneia și aceleiași propoziții" (*Observații asupra coordonării*, p. 152).

Din acest citat rezultă :

a. că raportul sintactic dintre două propoziții se reduce la raportul sintactic dintre două părți de propoziție ale aceleiași propoziții, prin includerea subordonatei (coordonate) în regenta ei ;

b. că una și aceeași propoziție poate să conțină două predicate ;

c. că raportul de subordonare în cadrul propoziției s-ar exprima și prin conjuncții subordonatoare.

Noi considerăm că fiecare propoziție are un singur predicat, că partea de propoziție coordonată cu propoziția subordonată aparține regentei, că propoziția subordonată nu este o parte de propoziție a regentei respective, că mărcile gramaticale interpropoziționale (coordonative și subordonative) exprimă relații sintactice dintre propoziții distincte, nu dintre părți de propoziții ale aceleiași propoziții.

[13] *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 121—139.

Gramatica Academiei se referă la această problemă în „observația" următoare :

„Apropierea dintre raportul de coordonare adversativă și cel de subordonare concesivă se oglindește și în faptul că se pot găsi adversative legate de concesive : **Deși** *ești diavol*, **dar** *ți-e tigva goală*. Pann, P. V. I 50" [14].

Altfel spus, un exemplu ca cel precedent demonstrează că subordonata concesivă *deși ești diavol* contractează concomitent relații de coordonare (exprimate prin conjuncția *dar*) și de subordonare (exprimate prin conjuncția *deși*) cu regenta sa.

În această categorie de relații mixte binare regenta se coordonează direct și integral cu subordonata sa, nu prin intermediul unui anumit termen al ei.

În concluzie, există cinci tipuri de relații sintactice specifice în cadrul frazei : *de coordonare*, *de subordonare*, *apozitive*, *zero* și *mixte binare*.

Dintre acestea, coordonarea și subordonarea sînt mai temeinic studiate și, în linii generale, unanim admise.

Relația apozitivă, care mai prezintă aspecte importante controversate, este acceptată de numeroși cercetători.

Relația zero, denumită astfel de noi, caracterizează structurile incidente și nu vedem ce obiecții i s-ar putea aduce.

Relația *mixtă binară* constă din coordonarea unei subordonate cu regenta ei, deci se realizează între *două* propoziții și se deosebește net de simpla și frecventa asociere dintre raportul de coordonare și cel de subordonare, care intervine între *trei* sau *mai multe* propoziții *(raport mixt ternar*, *cvaternar* etc.).

Raportul mixt binar este tratat de ceilalți cercetători, precum și de *Gramatica* Academiei, ca un raport de coordonare între o parte de propoziție și o propoziție subordonată, interpretare pe care o considerăm inadecvată.

Un caz particular al raportului mixt binar îl reprezintă coordonarea unei propoziții concesive cu o regentă adversativă.

---

[14] Vol. II, p. 249.

BAZELE ELABORĂRII ŞI ÎNSUŞIRII TERMINOLOGIEI ŞTIINŢIFICE

DE

FLORIN MARCU

Terminologia ştiinţifică este un ansamblu lexical care denumeşte noţiunile speciale din domeniul ştiinţei şi al tehnicii. Marele lexicograf francez Littré, ulterior şi alţi cercetători [1], distinge după criterii etimologice vocabularul ştiinţific şi tehnic de cel al meseriilor. Primul, de origine savantă sau străină, este legat de tehnica maşinismului, de marea industrie, care a înlocuit micile ateliere de meseriaşi — artizanatul, al cărui vocabular, bogat şi popular, aparţinea vechiului fond al limbii. Distincţia aceasta este utilă, deoarece, în timpul din urmă, în toate disciplinele ştiinţifice are loc o înnoire a terminologiei, astfel încît fenomenul despre care vorbea Littré are loc pretutindeni.

Limbajul ştiinţific există ca un sistem de concepte riguros elaborate. El reprezintă ipostaza raţională a fiinţei umane, concizia sa fiind dată de densitatea silogistică de reducere la minimum a tot ceea ce este străin de operatorii logici strict necesari în enunţuri şi demonstraţii[2].

Termenul ştiinţific trebuie privit ca membru al unui sistem terminologic care reflectă un sistem de noţiuni ştiinţifice sau tehnice corespunzătoare. Lingvistul sovietic D. S. Lotte arată că : „Terminologia ştiinţifică trebuie să reprezinte nu o simplă acumulare de cuvinte, ci un sistem de cuvinte sau de îmbinări de cuvinte legate între ele în mod determinat; în aceasta constă una din deosebirile esenţiale dintre terminologia «obişnuită» şi cea ştiinţifică. Termenul nu trebuie privit izolat; deşi luat singur poate satisface prin concizie, claritate etc. totuşi este posibil ca în unele cazuri el să nu fie acceptat, deoarece aceste calităţi ale lui trebuie apreciate în funcţie de exactitatea întregului sistem al termenilor şi în raport cu însuşirile acestora" [3]. Formarea sistemului de termeni în diferite domenii ale cunoaşterii este, deci, în directă legătură cu progresul ştiinţei, cu dezvoltarea sistemului noţiunilor ştiinţifice şi tehnice. Neconcordanţa dintre termen şi noţiune, precum şi elaborarea primară greşită a termenilor constituie cauza apariţiei de trăsături negative ale sistemului terminologic.

Elementele care compun diversele terminologii, în general (lexeme, paralexeme şi termeni sintagmatici), prezintă anumite caracteristici structurale :

— Conţinutul unui termen tehnic este riguros delimitat în funcţie de noţiunea pe care o denumeşte.

---

[1] Cf. Georges Matoré, *Histoire des dictionnaires français*, Larousse, Paris (1968), p. 204.

[2] Solomon Marcus, *Poetica matematică*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii România, 1970, p. 31—32.

[3] D. S. Lotte, *Основы построения научно-технической терминологи* formării terminologiei tehnico-ştiinţifice), Moscova, Editura Academiei de U.R.S.S., 1961, p. 72.

— Posibilităţile combinatorii în context sînt determinate strict de relaţiile admise de noţiunile denumite. Uzul figurat (tropic) al acestor cuvinte este neconvenabil şi nerecomandabil.

— Termenii tehnici sînt, în general, cuvinte monosemantice. Caracterul precis delimitat al sensului împiedică în bună măsură acumularea de noi semnificaţii la acelaşi lexem. Polisemia componenţilor lexicali ai termenului trebuie evitată; ea este admisă numai atunci cînd sensurile aparţin unor domenii care exclud ambiguitatea.

— De regulă, sinonimia este nerecomandabilă în terminologia tehnică generală şi specială, deoarece prezintă pericolul formării unor vocabulare diversificate în cadrul aceloraşi discipline, fapt care duce la diferenţieri semantice generatoare de confuzii. Or, principial, un limbaj trebuie să fie caracterizat prin claritate, rigurozitate şi precizie. Sînd admise numai anumite situaţii: atunci cînd este necesar să se redea mai multe nuanţe aparte ale aceleiaşi noţiuni şi cînd unul din cei doi termeni reprezintă forma scurtă a celuilalt (de exemplu, *generator electric* şi *electrogenerator*).

— Omonimia, din aceleaşi motive, este neconvenabilă. Omonimele prezintă în plus şi dezavantajul că în contexte relativ asemănătoare nu pot fi precis identificate şi definite. Pot fi admise doar cazurile de omonimie morfologică, cele mai puţin dăunătoare [4].

Frecvenţa termenilor speciali este în funcţie de specificul contextual. În vocabularul unor texte variate aparţinînd mai multor stiluri, cuvintele tehnice au, în general, o frecvenţă relativ mică şi sînt adesea cazuri de hepax legomenon, fapt pentru care ele poartă cea mai mare cantitate de informaţie şi pot constitui unul dintre criteriile lingvistice de caracterizare a unei opere sau a unui stil al limbii [5].

Potrivit acestor caractere, cuvintele tehnice se situează, în majoritatea lor, la periferia lexicului. Faptul acesta favorizează primenirea necontenită a acestui sector, deschis permanent la tot felul de influenţe şi schimbări.

Datorită importanţei acestor termeni în comunicarea ideilor, preocupările legate de uzul lor, de elaborarea unei terminologii unitare, au luat o amploare deosebită pe plan mondial şi naţional: se fac serioase eforturi pentru organizarea şi unificarea terminologiei speciale, apar pretutindeni numeroase dicţionare speciale, nomenclatoare, standarde, glosare şi studii în care termenii sînt discutaţi, definiţi sistematic şi ordonaţi în serii corespunzătoare sistemelor denominatelor. De aici se văd clar implicaţiile epistemologice şi metodologice care depăşesc cadrul lingvistic, intrînd în acela al semiologiei.

Prima problemă care se pune în legătură cu terminologia ştiinţifică este aceea a compoziţiei etimologice. Ea este importantă atît din punctul de vedere al unităţii — aspect fonologic, derivativ etc. —, cît şi al influen-

---

[4] Solomon Marcus consideră că limbajul ştiinţific trebuie să posede o sinonimie infinită, cu alte cuvinte pentru fiecare frază să existe o infinitate de fraze echivalente cu ea, prin fraze echivalente înţelegîndu-se fraze care au aceeaşi semnificaţie, în timp ce omonimia lipseşte total (*op. cit.*, p. 33—34).

[5] Bineînţeles că anumiţi termeni speciali sînt frecvenţi în toate stilurile limbii (*aparat, curent, limbă, vorbire* ş.a), dar situaţia aceasta este excepţională.

ţelor pe care o serie de cuvinte le pot avea asupra structurii morfosintactice a limbii.

În general, terminologia ştiinţifică şi tehnică este compusă din cuvinte savante, de circulaţie internaţională, expresie a vehiculării rapide a cuceririlor ştiinţei. De cele mai multe ori aceşti termeni diferă de la o limbă la alta aproape numai sub aspect fonetic (aspectul lor scris fiind chiar identic sau foarte asemănător în majoritatea cazurilor). De exemplu : rom. *geografie*, ngr. *geographia*, rus. *geographiia*, lat. *geographia*, it. *geografia*, fr. *géografie* ; rom. *revoluţie*, lat. *revolutio*, it. *revoluzione*, fr. *révolution*, germ. *Revolution* ; rom. : *fonem*, it. *fonema*, fr. *phonème* etc.

Pe plan lexical, lupta dintre nou şi vechi ia forme variate. Anumite cuvinte mai vechi îşi modifică sensul şi se încadrează în noul sistem denominativ, altele dispar sau îşi pierd semnificaţia tehnică, intrînd în altă sferă semantică.

La noi, încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi pînă pe la 1860, asistăm la procesul de creare, îmbogăţire şi perfecţionare a terminologiei de specialitate din cîteva domenii ale ştiinţei [6], sporadic, cum a arătat Jacques Byck [7], unii termeni ştiinţifici şi tehnici apărînd încă din secolul al XVII-lea, în scrierile cronicarilor, în documente, în calendare, dar mai ales în scrierile lui Dimitrie Cantemir.

Iniţiată pe baza unor elemente neogreceşti, ruseşti sau germane, terminologia specială românească a suferit, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, puternice influenţe latino-romanice (franceze mai ales), care au determinat împrumuturi masive. Acest fapt a imprimat un nou aspect fizionomiei lexicale a limbii române contemporane [8]. Acum, odată cu dezvoltarea şi perfecţionarea celorlalte stiluri ale limbii române literare, se dezvoltă şi se perfecţionează şi stilul ştiinţific. De atunci şi pînă astăzi volumul termenilor ştiinţifici a crescut în mod impresionant.

Legată de compoziţia etimologică a terminologiei este problema surselor sale de îmbogăţire. Se ştie că îmbogăţirea vocabularului unei limbi se face pe două căi principale : prin mijloace interne — crearea de cuvinte noi pornind de la cuvintele existente, şi prin mijloace externe — împrumutarea de cuvinte din alte limbi.

Faţă de împrumuturi au existat la noi două atitudini, deopotrivă de reprobabile, după părerea noastră : prima este opoziţia exagerată faţă de cuvintele străine (formă de manifestare a purismului) şi cea de-a doua, tendinţa de a folosi cu orice preţ neologisme, chiar şi atunci cînd există în limbă termeni corespunzători. Exagerarea tendinţei neologice se observă în special în terminologia medicală românească, care abundă în împrumuturi uneori nejustificate [9].

---

[6] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962, p. 9.

[7] J. Byck, *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba română din secolul al XVII-lea*, în „Studii şi cercetări lingvistice" V, 1954, fasc. 1—2, p. 3.

[8] Cf. Constant Maneca, *Fisionomia lessicale del romeno letterario contemporaneo*, în „Revue de linguistique romane", tome XXXI, nr. 121—122/1967, p. 190—204 ; D. Macrea, *Terminologia ştiinţifică şi tehnică contemporană*, în „Cercetări de lingvistică", XI, 1966, nr. 1, p. 23.

[9] Aici se tinde spre înlocuirea termenilor *plămîn, inimă, vînă, subsuoară, greaţă* etc. cu *pulmon, cord, venă, axilă, vomă*, sub pretextul unităţii derivative (*pulmon, pulmonar* etc.), deşi în franceză (limba de origine a termenilor împrumutaţi) nu s-a renunţat în terminologia medicală la termeni mai vechi ca : *poumon, coeur, aisselle, nausée* etc.

Principiul economiei limbii (maximum de informaţie într-un semn de lungime minimă cu posibilităţi de a crea serii) îndreptăţeşte adoptarea de împrumuturi sistematice şi omogene în limbile unde derivarea şi compunerea sînt mai puţin productive. Limba română, ca şi celelalte limbi romanice, neavînd un sistem de compunere deosebit de productiv — ca germana, rusa, engleza —, este obligată să apeleze la împrumut, ca cel mai important mijloc al său, pe lîngă derivare, de îmbogăţire a lexicului tehnico-ştiinţific.

Chiar şi în limbi ca rusa, germana, maghiara, ceha, poloneza, care şi-au elaborat pentru marea majoritate a noţiunilor ştiinţifice şi tehnice termeni proprii, în special prin procedeul calculului, termenii ştiinţifici internaţionali pătrund tot mai mult, fapt care facilitează schimbul de idei şi colaborarea internaţională în domeniul ştiinţei şi tehnicii. Constatarea este valabilă şi pentru limbile romanice.

Iată, de pildă, cercetarea asupra vocabularului francez [10] arată că, prin achiziţiile făcute de diferite tehnici noi, industria a introdus o pătrime din termenii recenţi, biologia şi medicina o şesime, iar cuvintele din domeniul vieţii economice, politice, al geografiei, dreptului şi istoriei reprezintă a unsprezecea parte din totalul neologismelor cu caracter tehnic introduse în *Petit Larousse* între 1949 şi 1960.

Un cuvînt format, indiferent de procedeul de formare, se caracterizează prin faptul că el poate fi pus în relaţie de provenienţă cu alt cuvînt sau alte cuvinte din aceeaşi limbă, că poate fi chiar înţeles prin raportarea la alte cuvinte. Numai cuvintele formate prin derivare progresivă şi prin compunere prezintă caracter analizabil, întrucît numai la aceste procedee se poate distinge în structura cuvîntului format succesiunea elementelor constitutive, se poate detaşa un cuvînt existent şi independent sau identificat din alte formaţii.

Marea majoritate a compuselor savante împrumutate în limba română sînt de provenienţă greacă, latină sau latino-romanică, ele fiindu-ne transmise, de obicei, prin intermediul limbilor franceză, rusă şi germană.

S-a statornicit în ştiinţă o regulă, aceea ca termenii compuşi şi cei derivaţi să fie alcătuiţi, în general, din elemente de aceeaşi provenienţă. Astfel, formaţiile savante pot fi împărţite în patru mari grupe :

a) Formaţii greceşti sau din elemente greceşti, care denumesc tot felul de noţiuni de specialitate : *amfiteatru* (<gr. *amphitheatron*, cf. fr. *amphithéâtre*), *cosmografie* (<gr. *kosmographia*, cf. fr. *cosmographie*), *geometrie* (<gr. *geometria*, cf. fr. *géometrie*), *heptagon* (<gr. *heptagonos*, cf. fr . *heptagone*) etc. La acestea se adaugă o serie întreagă de compuse savante recente, formate, în franceză din elemente şi după procedee greceşti : *fotografie* (<fr. *photografie* , cf. gr. *phos* — „lumină", *graphein* — „a scrie"), *termometru* (<fr. *thermomètre* cf. gr. *thermos* — „cald", *metron* — „măsură"), *telefon* (<fr. *téléphone*, cf. gr. *tele* — „departe" *phone* — „sunet") etc.

b) Formaţii latine sau din elemente latine, mai puţin numeroase : *apeduct* (cf. lat. *aquaeductus*, fr. *aqueduc*), *calorifer* (<fr. *calorifère*, cf. lat. *calor* — „căldură", *ferre* — „a purta"), *centrifug* (< fr. *centrifuge*,

[10] Cf. J. Dubois, L. Guilbert, A. Mitterand, J. Pignon, *Le Mouvement général du vocabulaire français de 1949 à 1960*, în „Le Français moderne", 1960.

cf. lat. *centrum* — „centru", *fugere* — „a fugi"), *horticultură* (< fr. *horticulture*, cf. lat. *hortus* — „grădină", *cultura* — „cultură"), *carnivor* (< fr. *carnivore*, cf. lat. *caro* — „carne", *vorare* — „a mînca") etc.

Aplicarea regulii ca unele compuse să fie formate numai din elemente greceşti sau numai latineşti devine evidentă în special prin compararea unor termeni sinonimi *(multicolor — policrom, multiform — polimorf)* sau care cuprind elemente lingvistice sinonime.

Trebuie arătat că, deşi unele elemente au aceeaşi formă şi aceeaşi semnificaţie, au totuşi provenienţă diferită: *agro-* din *agronomie, agrotehnică* provine din gr. *agrós* — „cîmp", care fuzionează cu gr. *nomos* — „lege", respectiv gr. *techne* — „artă", în timp ce *agri-* din *agricultură, agrimensură* provine din *ager, agri* — „ogor", care s-a contopit cu latinescul *cultura* — „cultură", respectiv cu *mensura* — „măsură".

c) Formaţii din elemente latine şi greceşti: *planisferă* (< fr. *planisphère*, cf. lat. *planus* — „plan", gr. *sphaira* — „sferă"), *coxalgie* (< fr. *coxalgie*, cf. lat. *coxa* — „coapsă", gr. *algos* — „durere"), *sociologie* (< fr. *sociologie*, cf. lat. *societas* — „societate", gr. *logos* — „ştiinţă") etc. Sistemul metric şi, în general, întreg sistemul MKSA se bazează pe forme de compunere latino-greceşti: *decimetru* (cf. lat. *decem* — „zece", gr. *metron* — „măsură"), *miligram* (cf. lat. *mille* — „o mie", gr. *gramma* — „gram") etc.

Asemenea formaţii sînt socotite de către lexicograful canadian Ernest Klein în al său *Dicţionar etimologic comprehensiv al limbii engleze* [11] greşite, fiind numite „hibrizi" sau „cuvinte hibride" („hybrid words"). După părerea lui Klein, lexicograful are datoria să corecteze astfel de termeni şi să sugereze alţii, formaţi exclusiv din elemente componente din aceeaşi limbă. Recomandările lui Klein de a se corecta o serie de termeni ştiinţifici nu vor găsi, desigur, aprobarea specialiştilor [12].

În general, aceste cuvinte au fost adaptate la structura fonetică şi lexicală a limbii care le-a adoptat. Uneori însă unele compuse savante sînt formate greşit; de pildă, *kilometru* (< fr. *kilomètre)* nu reprezintă exact gr. *kilioimetron*.

Eterogenitatea elementelor care alcătuiesc unii termeni savanţi devine un impediment mai ales atunci cînd se asociază cu inconsecvenţa în denumirea unor noţiuni care aparţin aceluiaşi sistem. De pildă, alături de *monogamie, poligamie*, formaţi din elemente greceşti, apare termenul *bigamie*, în care etimonul iniţial (*bi* — „doi") este latin, iar al doilea *(gamos* — „căsătorie") este grecesc.

d) Formaţii din elemente latino-greceşti şi cuvinte dintr-o limbă modernă. Aceasta reprezintă categoria cea mai slab reprezentată: *acetonemie* (cf. fr. *acétone* — „acetonă", gr. *haima* — „sînge"), *elipsograf* (cf. fr. *ellipse* — „elipsă", gr. *graphein* — „a scrie"), *futurologie* (cf. fr. *futur* — „viitor", gr. *logos* — „ştiinţă"), *pasimetru* (cf. fr. *pas* — „pas", gr. *metron* — „măsură") etc.

---

[11] *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilisation and culture*, by Dr. Ernest Klein, volume I (A—K), 1966; volume II (L—Z), 1967.

[12] Apud Theodor Hristea, *Pe marginea unui dicţionar etimologic al limbii engleze*, în „Studii şi cercetări lingvistice, XXII, 1971, nr. 6, p. 618; cf. şi Al. Graur, *Cuvinte „hibride"*, ibid., p. 625—626.

O regulă care se aplică deliberat în derivarea şi compunerea termenilor internaţionali este aceea ca elementul determinant să preceadă pe cel determinat, ca în : *hipocentru* (cf. gr. *hypo* — „sub" , *kentron* — „centru"), *menoree* (cf. gr. *men-*„lună", *rhein* — „a curge"), *primogenitură* (cf. lat. *primus* — „întîi", *gignere* — „a naşte") etc. Acest mod de compunere, folosit şi în limbile greacă şi latină, este caracteristic şi pentru limbile slave şi germanice, fapt care le-a permis să-şi creeze o terminologie ştiinţifică proprie, prin calchierea termenilor internaţionali.

De asemenea, trebuie menţionată aici şi regula după care elementele de compunere greceşti folosite la începutul cuvintelor primesc ca vocală finală de legătură *-o*, ca de exemplu : *acro-* (< gr. *akros* — „ascuţit, extremitate, vîrf") în : *acrocefal*, *acrofobie*, *acrolit*, *acromanie*, *acromegalie*, *acropolă*, *acrospor*, *acrostol* etc. ; *andr(o)* (< gr. *aner*, *andros* — „bărbat") în : *androceu*, *androfobie*, *androgin*, *androsteronă* etc., în timp ce pentru elementele de origine latină vocala este *-i*, ca de exemplu în : *acidi-* (< lat. *acidus* — „acru") în : *acidificare*, *acidimetrie*, *aciditate* etc. ; *baci-* (< lat. *bacca* — „bacă") în : *bacifer*, *baciform* ş.a. Faptul este şi mai evident atunci cînd elementul de compunere provine din cele două limbi clasice, ca în cazul lui : *aero-* (< gr. *aer* — „aer") în : *aerobioză*, *aerodinamică*, *aerodrom*, *aerofagie*, *aerofobie*, *aerografie* etc., şi *aeri* - (< lat. *aer*. — „aer") în : *aerian*, *aerifer*, *aeriform* ; sau *agro-* (< gr. *agrós* — „ogor, cîmp") în : *agrologie*, *agrozootehnică*, şi *agri-* (< lat. *ager*, *agri* — „ogor") în : *agricol*, *agricultură*, *agrimensură* etc. Desigur că există şi excepţii. De pildă : deşi de origine latină, *primus* — „întîi", prezintă ambele vocale : *primi- (primigestă*, *primipară*, *primitiv)* şi *primo- (primogenitură*, *primordial)* ; sau *ovi-*, *ovo-* ; *pomi-*, *pomo-* ; *silvi-*, *silvo-* etc. La fel, în cuvîntul *sociologie*, elementul iniţial (< lat. *socius* — „tovarăş, asociat") a primit vocala *-o* : *socio-*, probabil sub influenţa unor termeni ca *biologie*, *geologie* etc.

Sistemul de compunere tematică, împrumutat odată cu aceste compuse, în terminologia ştiinţifică şi tehnică — şi nu numai aici — prezintă marele avantaj că dă posibilitatea formării unor termeni bine sudaţi de circulaţie internaţională, de la care se pot forma uşor şi derivate. De asemenea, ei pot fi însuşiţi cu uşurinţă pe baza unor operaţii logice de analiză şi sinteză.

Procedeul compunerii permite ca, dintr-un număr relativ redus de elemente (care trebuie memorate), să se poată forma un număr infinit de termeni. Este aceeaşi situaţie pe care o întîlnim în sistemul de numărare, unde din zece cifre, la care se adaugă *sută*, *mie*, *milion*, prepoziţia *spre*, conjuncţia *şi* şi sufixul *-ime*, se poate forma orice număr, sau în sistemul scrierii alfabetice, unde s-a realizat o enormă simplificare faţă de scrierea ideografică, cu ajutorul cîtorva zeci de litere putîndu-se scrie orice cuvînt.

Superioritatea sistemului de formare a termenilor ştiinţifici prin sinteză a făcut ca procedeele sintetice să se extindă şi la limbajul comun. Deschizînd la întîmplare un dicţionar care indică şi etimologia cuvintelor, cum este cel de neologisme [13], se poate constata că acelaşi element de com-

[13] Florin Marcu şi Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1966.

punere intră în alcătuirea a zeci de cuvinte, uneori seria acestora întinzîndu-se pe mai multe coloane. Cine cunoaşte semnificaţia elementelor de compunere aproape că se poate dispensa de consultarea dicţionarului.

În al doilea rînd, superioritatea acestui sistem constă în aceea că formarea cuvintelor din două sau mai multe elemente care au conţinut noţional (cuvinte sau teme) permite stabilirea unei legături logice între termen şi noţiune, aşadar trecerea, pe baza unor operaţiuni analitico-sintetice ale gîndirii, de la termen la noţiune şi invers, cu alte cuvinte însuşirea conştientă a termenilor.

Caracterul logic al terminologiei ştiinţifice este rezultatul efortului comun al oamenilor de ştiinţă, care elaborează mereu noi termeni pe o bază logică, căutînd totodată să ia atitudine împotriva oricăror tendinţe care ar putea să-i diminueze valoarea.

După raportul care există între termen (cuvîntul compus) şi noţiune pot fi identificate două situaţii principale [14] :

a) ÎNTRE TERMEN ŞI NOŢIUNE EXISTĂ O CORESPONDENŢĂ PERFECTĂ

În această primă situaţie, determinînd sensul elementelor componente, se obţine întregul conţinut esenţial al noţiunii respective, termenul fiind astfel un adevărat termen-definiţie, în alcătuirea căruia se poate identifica cu claritate atît genul proxim cît şi diferenţa specifică. De pildă, *apicultura* (cf. lat. *apis* — „albină", *cultura* — „cultivare")înseamnă „creşterea" (genul proxim) „albinelor" (diferenţa specifică), *fotofobie* (cf. gr. *photos* — „lumină", *phobos* — „teamă") este „teama de lumină", *potamologie* (cf. gr. *potamos* — „rîu", *logos* — „ştiinţă") „studiul apelor curgătoare", *poligam* (cf. gr. *polys* — „numeros", *gamos* — „căsătorie") înseamnă „(bărbat) însurat cu mai multe femei" etc.

Procesul logic de trecere de la termen la noţiune presupune următoarele operaţii : descompunerea termenului în elementele sale constitutive, stabilirea sensului fiecărui element lingvistic, adică a notelor noţiunii şi apoi sintetizarea acestora, deci obţinerea noţiunii. Puşi în faţa termenului *stomatologie*, de pildă, îl descompunem în *stomato-* şi *-logie* şi, ştiind că *stomato-* (< gr. *stomatos*-„gură") se referă la „gură", iar *-logie* (<gr. *logos*) înseamnă „ştiinţă", prin sinteză vom deduce că *stomatologia* este „studiul bolilor cavităţii bucale" şi nu al stomacului, cum ni s-a întîmplat să auzim.

În procesul invers de trecere de la noţiune la termen, se descompune mai întîi noţiunea în notele ei esenţiale, se caută elementele lingvistice care să exprime aceste note şi apoi se sintetizează aceste note, obţinîndu-se termenul. De exemplu, vrînd să exprimăm noţiunea „examinare a cavităţii stomacului" descompunem notele „stomac" şi „observare, examinare" şi ştiind că în limbajul ştiinţific noţiunea „stomac" se exprimă prin *gastro-* (<gr. *gaster, gastros*), iar „a privi, a observa" se exprimă prin *-scopie* (<gr. *skopein*), deducem că noţiunea căutată este exprimată prin termenul *gastroscopie*, obţinut prin sinteza celor două elemente de compunere.

[14] Gheorghe Goian, *Baza logică a predării şi însuşirii terminologiei ştiinţifice*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1961, p. 20 şi urm.

Se înţelege de la sine că în amîndouă aceste procese intervine raţionamentul, ele contopindu-se în mod organic şi sprijinindu-se reciproc. Lor li se alătură procesul reproducerii, ca operaţie a memoriei. Astfel încît însuşirea termenilor devine o memorare logică, net superioară memorării mecanice.

b) TERMENUL REFLECTĂ DOAR O PARTE A CONŢINUTULUI NOŢIUNII

Sînt situaţii cînd termenul nu reflectă, în elementele sale constitutive, întregul conţinut esenţial al noţiunii, ci doar o parte. Numai diferenţa specifică, nu şi genul proxim, ca în cazul lui *pentaedru*, care se traduce literal „cu cinci feţe" (cf. gr. *penta-* „cinci", *hedra* — „faţă"), lipsind aşadar din elementele termenului acela care să arate că e vorba de un „corp geometric", sau al lui *telescop* (cf. gr. *tele* — „departe", *skopein* — „a observa)", care denumeşte „instrument pentru observarea astrelor", etc. Există şi situaţii cînd elementele constitutive nu acoperă nici măcar întreaga diferenţă specifică, ca în cazul termenului *fanerogame*, „încrengătură a regnului vegetal care cuprinde plantele cu flori", în conţinutul său esenţial intrînd doar notele „vizibil" (< gr. *phaneros*) şi „căsătorie" (< gr. *gamos*).

În asemenea cazuri, cînd termenii reflectă în elementele lor constitutive numai o parte din conţinutul esenţial al noţiunii, sinteza depăşeşte analiza, trebuind să folosească elemente noi, care nu pot fi descoperite în modul de alcătuire a termenului. Pentru aceasta sinteza este mai dificilă şi mai riscantă, fiind necesar să se recurgă în mai mare măsură la memorie, la cunoştinţele despre noţiunile respective. Totuşi, raţionamentul, în derivarea cunoştinţelor, este prezent şi în acest caz, rolul gîndirii rămînînd deopotrivă de important.

Desigur, împotriva însuşirii analitico-sintetice a terminologiei ştiinţifice se pot ridica unele obiecţii. Astfel, se poate obiecta, în primul rînd, că sistemul acesta prezintă unele inconsecvenţe. De exemplu, *pentagon* se defineşte ca „poligon cu cinci laturi", deşi cel de-al doilea element care intră în compunerea termenului se referă la unghi (cf. gr. *penta* — „cinci", *gonia* — „unghi"), în timp ce *patrulater* se defineşte prin numărul laturilor (*patru* + *later*).

Alteori, termenii exprimă, prin elementele lor constitutive, însuşiri accidentale, neesenţiale. Astfel: *amonit* (cf. *Amon*, zeu egiptean), *heliu* (< gr. *helios* — „soare"), *magnet* (< gr. *magnes* < *Magnezia*, oraş în Asia Mică, unde au fost descoperite în antichitate minereuri magnetice), *narcisă* (cf. *Narcis*, tînăr legendar metamorfozat în floare), *solecism* (cf. *Soloi*, oraş în Sicilia, colonie ateniană unde se vorbea o greacă incorectă) [15] ş.a.

Alţi termeni pot orienta în mod greşit gîndirea spre descoperirea notelor esenţiale ale noţiunii, fiind termeni figuraţi sau cuprinzînd mari exagerări, ca, de pildă, *miriapode*, care, după etimologie ar trebui să însemne „(animal) cu zece mii de picioare" (cf. gr. *myrias* — „zece mii", *pous, podos* — „picior"), sau *galaxie* „calea laptelui" (cf. gr. *gala, galaktos* — „lapte").

[15] Cf. Florin Marcu şi Constant Maneca, *op. cit.*

Unii termeni ştiinţifici reflectă însuşiri neesenţiale, deci particulare. Astfel, *alpin* nu se referă numai la Alpi, ci, prin extensiune semantică, la orice munte mai înalt, *vaccin* (cf. lat. *vacca* — „vacă") se referă la un procedeu particular folosit la început pentru prepararea serurilor ş.a.m.d.

De asemenea, există termeni moşteniţi care exprimă concepţii pe care ştiinţa, în continuă dezvoltare, le-a depăşit de mult. Astfel, în fizică, *atom* (< gr. *atomos* — „indivizibil" < *a* — „fără", *tome* — „tăiere") nu mai corespunde astăzi, cînd ştiinţa modernă a descoperit că el este alcătuit din numeroase particule, sau, în chimie, termenul de *oxigen* (cf. gr. *oxys* — „acru", *genan* — „a naşte") este depăşit astăzi de progresele realizate în această ştiinţă; la fel, termenul *planetă* (cf. gr. *planetas* — „rătăcitor") exprimă astăzi o concepţie perimată, după care planetele ar rătăci printre astre. Un alt exemplu este acela al denumirii lunilor, care au rămas aceleaşi după schimbarea calendarului : *septembrie* (cf. lat. *septem* — „şapte"), „luna a şaptea", *octombrie* (cf. lat. *octo* — „opt"), „luna a opta" etc. Explicaţia persistenţei unor asemenea termeni care reflectă concepţii depăşite trebuie căutată în marea putere pe care o are tradiţia în viaţa cuvintelor.

Pornind de la exemplele de mai sus, la care se pot adăuga încă multe altele, s-ar putea pune sub semnul întrebării însăşi valabilitatea principiului însuşirii analitico-sintetice a terminologiei speciale. Concluzia ar fi însă pripită şi nejustificată, întrucît cazurile enumerate mai sus, şi încă altele, nu sînt decît excepţii, pe baza cărora nu pot fi infirmate nişte reguli care şi-au dovedit valabilitatea. Cu toate imperfecţiunile arătate, limbajul ştiinţific, spre deosebire de limba comună, care se dezvoltă în mod spontan, pe baza unor legi de care vorbitorii nu sînt conştienţi, este elaborat astfel încît să existe o corespondenţă, mai mult sau mai puţin strînsă, între elementele noţiunilor şi cele ale termenilor care exprimă acele noţiuni.

Caracterul logic al terminologiei ştiinţifice, în general vorbind, rezultă din posibilitatea largă a deducerii, pe baza operaţiilor de analiză şi sinteză, a unor cuvinte şi elemente lingvistice din alte cuvinte sau elemente. Valabilitatea generală a regulilor pe baza cărora se elaborează sistemul terminologiei ştiinţifice permite oricărui om instruit, fără a fi şi om de ştiinţă, să creeze el însuşi, prin sinteză, noi termeni.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA ÎNȚELESULUI NUMELOR PROPRII

DE

VIORICA FLOREA

a.1. După cum se știe, numele proprii au înțeles : acesta constă din informația transmisă de obiectul desemnat [1]. Informația nu este altceva decît un ansamblu de componente semnificative, organizate într-un anumit fel [2]. Aceste componente sînt semele, iar ansamblul formează semantemul. Înțelesul lui *Napoleon*, de exemplu, este un fascicul de seme ca : ,,mare om politic'', ,,împărat francez'', ,,împărat înfrînt la Waterloo'', ,,om de seamă, exilat pe insula Sf. Elena (unde a și murit)'', ,,împărat francez care s-a luptat la Berezina''. Înțelesul unui nume propriu este întreaga informație degajată de obiect, în cazul nostru, tot ce știm despre Napoleon. *Paris* înseamnă ,,capitala Franței'', dar și ,,oraș situat pe Sena'', ,,fostul sediu al Comunei din 1871'', ,,reședința Sorbonei'' etc.

Semantemul este format din seme care au o valoare diferită de distincție. La *Napoleon*, primele două seme sînt mai puțin distinctive decît celelalte deoarece există și alți ,,mari oameni politici'' sau și alți ,,împărați francezi'' decît Napoleon, semele în discuție intră în componența semantemelor și altor nume proprii (Richelieu, Metternich, Kutuzov, Ludovic al XIV-lea).

Ultimele trei seme au valoare mai mare de distincție, o valoare maximă : fiecare din ele îl poate distinge pe *Napoleon* de alte persoane. Dintre semele care alcătuiesc înțelesul lui *Paris*, primul are maximă putere de distincție : numai Parisul este ,,capitala Franței''. Alte două seme sînt tot atît de distinctive, însă mai puțini știu că Parisul a fost ,,sediul Comunei din 1871'' sau că este ,,sediul Sorbonei''. Semul ,,oraș situat pe Sena'' este distinctiv numai față de orașele care nu au această așezare.

Pentru a distinge un obiect de altul, apelăm la semele distinctive, mai exact, la semul cel mai relevant, care distinge obiectul de toate celelalte obiecte. Acest sem poate fi degajat numai după descompunerea în seme a semantemelor corespunzătoare tuturor obiectelor, semul distinctiv este cel care intră în componența unui singur semantem. *Napoleon* poate fi definit prin unul din semele distinctive discutate mai înainte sau prin altul de acest fel, *Paris* prin ,,capitala Franței'', *Homer* prin ,,cel care a scris Iliada și Odiseea'', *Mihai Viteazul* prin ,,domn care pentru prima oară

---

[1] Holger Steen Sørensen, *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963, analizează înțelesul numelor proprii din punct de vedere lingvistic, spre deosebire de alții, preocupați de latura logică a înțelesului. Vezi și discuția noastră asupra acestei cărți, în *Despre înțelesul numelor proprii*, CL, XVII, 1972, 1, p. 169–177.

[2] În articolul de față ne propunem să aplicăm numelor proprii cercetările noi ale semanticii, în special cele promovate de A. Martinet, B. Pottier, A. J. Greimàs. Trebuie să citățm, de asemenea, cercetările semantice întreprinse la noi de I. Coteanu.

a înfăptuit unirea celor trei principate române" sau prin „domn ucis mişeleşte pe cîmpia Turzii", *Constanţa* prin „cel mai mare port românesc". Semele comune mai multor semanteme sînt nedistinctive, nu contribuie la distingerea obiectelor. Din această cauză, în ultimă instanţă, semul cel mai relevant reprezintă înţelesul numelui propriu, chiar dacă înţelesul este alcătuit de totalitatea semelor care compun semantemul.

Semele descoperă diferite laturi ale obiectului (unele laturi sînt mai distinctive decît altele), ansamblul de seme, adică înţelesul este reflectarea tuturor laturilor sau însuşirilor obiectului desemnat. Semul relevant, care constituie în cele din urmă înţelesul, reflectă însuşirea cea mai distinctivă. De aici reiese că, la numele proprii, raportul între înţeles şi obiect este acelaşi ca la numele comune [3].

a.2. Am văzut mai sus că semantemul corespunzător unui nume propriu conţine seme comune mai multor semanteme şi seme care nu sînt comune: „împărat înfrînt la Waterloo" sau „om de seamă exilat pe insula Sf. Elena" definesc numai înţelesul lui *Napoleon*, după cum „capitala Franţei" defineşte numai înţelesul lui *Paris*. Semele în discuţie reflectă însuşiri care aparţin unui singur „obiect", în exemplele noastre, lui *Napoleon*, respectiv oraşului *Paris*, spre deosebire de semele comune, acestea pot fi numite seme proprii: înţelesul unui nume propriu se deosebeşte de înţelesul altui nume propriu prin aceste seme. Deoarece fiecărui obiect îi corespund seme proprii, urmează că înţelesul numelui propriu este individual, el nu se aplică la o clasă de obiecte, ca înţelesul numelor comune [4]. Fiecare obiect se deosebeşte de altul prin anumite laturi sau însuşiri proprii, reflectate în seme proprii, fiecare obiect desemnat reprezintă un înţeles sau fiecărui înţeles îi corespunde un singur obiect.

Dacă în ce priveşte raportul dintre înţeles şi obiect am constatat asemănări între numele proprii şi cele comune (vezi *a.1.*), în privinţa modului de organizare a înţelesului semnalăm deosebiri. Înţelesul individual al numelor proprii, faţă de cel general, al numelor comune, este determinat de forma semantemului, de modul de organizare a semelor în ansamblul semnificativ. La numele proprii, semantemul se organizează pe o dominantă (un sem relevant) care *diferenţiază* obiectele între ele, le individualizează. La numele comune, organizarea semantemului se bazează pe o dominantă (sem comun) care *apropie* obiectele între ele în aşa fel încît acestea se unesc în clase. Ca urmare, înţelesul este individual, în primul caz, general, în al doilea. Înţelesul individual face ca la numele proprii să existe atîtea înţelesuri, cîte obiecte sînt denotate, ca înţelesurile să aibă număr finit. La numele comune, unde înţelesul este general, înţelesurile nu coincid cu numărul obiectelor denotate, acelaşi înţeles corespunde unui număr infinit de obiecte, unui număr care, practic, nu poate fi precizat (avem în vedere raportul dintre înţeles-obiect).

Înţelesul individual al numelor proprii determină o anume comportare lingvistică: un nume propriu care desemnează mai multe obiecte

---

[3] Referindu-se la înţelesul numelor comune, Ion Coteanu, în *Contribuţii la o semasiologie sistematică*, PLG, I, p. 21, observă că „sensul este o însuşire reflectată". Pentru problema înţelesului numelor proprii prezintă interes deosebit întregul articol.

[4] Pentru înţelesul individual al numelor proprii, vezi Sørensen, *lucr. cit.*

este plurisemantic — fiecare obiect desemnat reprezintă un înțeles [5]. Plurisemantismul se manifestă la numele proprii într-un grad mai mare decît la numele comune. În primul rînd, trebuie să observăm că aproape toate numele proprii sînt plurisemantice (de cele mai multe ori un nume propriu desemnează o pluralitate de obiecte), că orice nume propriu, dacă nu este, poate deveni plurisemantic (desemnînd mai multe obiecte). În al doilea rînd, observăm că numărul obiectelor desemnate de un nume propriu, respectiv numărul înțelesurilor este atît de mare, încît poate fi considerat ca infinit. În această situație se găsesc mai ales numele de persoană : *Ion* sau *Vasile* sau *Gheorghe* denumesc mii de „obiecte". Plurisemantismul nu se manifestă în același fel la numele comune, acestea nu sînt aproape toate plurisemantice, nu orice nume comun poate deveni plurisemantic. Apoi, numărul înțelesurilor corespunzătoare unui nume comun poate fi cel mult de ordinul zecilor, și nu un număr care să tindă spre infinit.

b. Înțelesul unui nume propriu poate să difere de la un vorbitor la altul, în funcție de modul în care sînt reflectate însușirile obiectului. Pentru unii vecini ai familiei N, de exemplu, *Maria*, numele unui copil din această familie, poate să însemne „cel mai mic copil al familiei N", „fetiță care merge la grădiniță", „fetiță obraznică", „fetiță nu prea frumoasă", „fetiță cu ochi mici" (eventual, ei au o fetiță cuminte, frumoasă, cu ochi mari). Pentru alți vecini, *Maria* poate să însemne „cel mai mic copil al familei N", „fetiță care merge la grădiniță", dar „fetiță cuminte", „fetiță frumoasă", „fetiță cu ochi mari" (eventual, ei au o fetiță obraznică, urîtă, cu ochi mici). Părinții *Mariei* înțeleg prin acest nume „cel mai mic copil al nostru", „fetiță, care merge la grădiniță" (eventual, au altă fetiță, care merge la școală), „cea mai cuminte", „cea mai frumoasă (fetiță)", „cu ochii cei mai frumoși". În ciuda unor seme care se schimbă de la un vorbitor la altul, constatăm că unele seme rămîn aceleași : „cel mai mic copil al familiei N", într-un context = „cel mai mic copil al nostru", în alt context, „fetiță care merge la grădiniță". Înțelesul numelui propriu este alcătuit deci din constante și variabile.

Semele constante reflectă nemijlocit însușirile obiectului : „cel mai mic copil", „care merge la grădiniță" ; ele pot fi numite seme obiective. Semele variabile reflectă însușirile obiectului prin intermediul subiectului vorbitor, de acesta depinde dacă *Maria* este „cuminte" sau „obraznică", „frumoasă" sau „urîtă" ș.a.m.d. ; aceste seme pot fi numite subiective. *Paris* poate să însemne pentru cineva : „orașul fericirii" (pe lîngă alte seme), pentru altcineva „orașul nenorocirilor" (de asemenea pe lîngă alte seme), însă pentru toată lumea, *Paris* este „capitala Franței". Așadar, înțelesul numelui propriu se impune prin semele pe care noi le-am numit obiective. Care este explicația ? Faptul că aceste seme au valoare pentru oricare vorbitor, transmit o informație acceptată de toți vorbitorii. Revenind la exemplul de mai înainte, pentru toată lumea *Maria* înseamnă „cel mai mic copil al familiei N" (vezi mai sus relația cu „cel mai mic copil

[5] Omonimia implică o analiză diacronică de aceea nu intră în discuția noastră.

al nostru") „fetiță care merge la grădiniță". Acest înțeles nu poate fi supus modificărilor decît în timp [6].

Formarea înțelesului numelor proprii prin neglijarea semelor subiective și prin impunerea semelor obiective, cu valoare pentru toți vorbitorii, este o dovadă că înțelesul numelui propriu are caracter social, la fel ca înțelesul numelui comun. În cele din urmă, este vorba despre caracterul social al limbii, despre limbă ca mijloc de comunicare. Numele proprii participă alături de cele comune la realizarea acestei funcții. Înțelesul numelui propriu, ca și cel al numelui comun, este subordonat limbii ca mijloc de comunicare între oameni.

c. În afară de context, adică în limbă, numele proprii nu au înțeles decît atunci cînd denumesc un singur obiect : *Zeus*, *Prometeu*, *Mediterana*, *România*. Înțelesul numelui propriu apare numai în vorbire. În mesaje ca : *Ion s-a dus la școală*, *Maria nu este cuminte*, *ieri am fost la Alexeni*, *Ștefănești nu sînt departe de aici*, atît pentru subiectul vorbitor (emițător), cît și pentru cel sau cei care ascultă (receptor), *Ion* este un copil bine cunoscut (cu anumite însușiri), la fel și *Maria*; *Alexeni* sau *Ștefănești* este o anume localitate (cu însușiri cunoscute). Dacă nu sînt incluse într-un mesaj, numele respective nu au înțeles, manifestarea înțelesului în vorbire ne permite să considerăm că numele proprii au un înțeles potențial (existent, dar nerealizat) în limbă. Modul de manifestare a înțelesului este același ca la numele comune. Fără context, *cer* sau *casă*, de exemplu, „nu comportă decît virtualități semantice, din care numai unele se realizează practic într-un anume act de vorbire" [7]. Deosebirea este de natură cantitativă, la numele comune, în unele cazuri înțelesul se face evident numai prin context (la omonime sau la cuvintele plurisemantice), deși trebuie să recunoaștem că aceste cazuri sînt frecvente. La numele proprii, aproape în toate cazurile, pentru manifestarea înțelesului se impune contextul.

d. Planul semnificației cuprinde nu numai unități formate de înțelesul numelor proprii, dar și unități care cuprind atitudinea sau afectivitatea vorbitorului față de obiectul denotat. O astfel de atitudine sau afectivitate face ca o persoană cu numele *Bogdan* să fie numită *Bogdănel* sau *Bogdănuț*. Față de primul nume, care transmite doar informația de la „obiectul" denumit, cele din urmă corespund unei unități semnificative formată din înțeles (= Bogdan) + afect. Opoziția semnificativă este marcată prin alăturare de morfeme : Bogdăn-*el*, Bogdăn-*uț*. Ansamblul format dintr-un component logic, rezultat al cunoașterii (înțelesul) și un component afectiv poate fi numit, prin analogie cu numele comune, semnificație. Acest termen duce la confuzii : întîlnindu-se cu termenul „plan al semnificației", s-ar părea că unitățile semnificative sînt numai cele încărcate cu afectivitate. Or, „planul semnificației" înseamnă în primul

[6] Analizînd mecanismul de modificare a conținutului cuvîntului, Ion Coteanu, *art. cit.*, p. 25, remarcă existența unei constante semantice în cuvînt, caracterizată astfel : „Constanta semantică nu este « sensul general », ci unul dintre înțelesurile cuvîntului, cel mai rezistent, datorită celei mai adecvate reflectări a obiectelor. Celelalte sensuri sînt într-un fel sau altul în raport cu constanta lor semantică... Constanta semantică este însă și ea modificabilă". Se arată mai departe cauzele acestor modificări.

[7] André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, Editura științifică, București, 1970, p. 58.

rînd „planul înțelesului", chiar dacă în semnificație se înscrie și afectul, pe de o parte, pe de alta, „unitate semnificativă" are în primul rînd accepția de „unitate de înțeles". De aceea nu întrebuințăm termenul de *semnificație* cu sensul de „unitate în care este prezentă afectivitatea", ci cu sensul de „unitate a planului semnificativ" (aceasta poate fi constituită numai de înțeles sau din înțeles + afect.) [8].

Mecanismul psihic care determină apariția unităților semnificative conținînd un afect își are punctul de plecare în semele, numite de noi subiective, ale înțelesului numelui propriu (vezi *b.*). Căci seme ca „cel mai cuminte", „cel mai frumos", „cel mai deștept (copil)", sînt premergătoare declanșării unui nume ca *Bogdănel* sau *Bogdănuț* pentru *Bogdan* sau al unui nume ca *Ionel, Ionică* pentru *Ion, Maricica, Măriuța* pentru *Maria* ș.a.m.d.

Dacă numelor de persoană le corespund în planul semnificației unități care includ un afect, numele de locuri nu au un astfel de corespondent, ele nu transmit un afect sau o atitudine din partea vorbitorului, ci numai înțelesul obiectului denotat. La numele de locuri, unitățile semnificative se organizează altfel decît la numele de persoană. După modul de organizare, după forma unităților semnificative, există deosebiri și între numele proprii și cele comune. Acestea din urmă reprezintă unități încărcate cu afectivitate mai ales dacă ele se referă la o persoană sau la un animat: *mamă — mămucă, tată — tătic, copil — copilaș, fecior — feciorel — fecioraș, soră — surioară, voinic — voinicel, cățel — cățeluș, rață — rățișoară, rățușcă*, sau la un obiect, privit ca animat: *lună — lunită — lunișoară*. Unitățile în discuție caracterizează și numeroase neanimate, de exemplu: *casă — căsuță, vatră — vetrișoară, sat — sătuc*. Revenind la numele proprii, mai exact la numele de persoană, trebuie să observăm că, practic, orice nume poate proiecta în planul semnificativ o unitate care să includă afect. Dacă nu este posibilă opoziția prin alăturare de morfeme, ca în exemplele de mai înainte, se recurge la înlocuirea complexului sonor: o persoană cu numele *Cicero* poate fi numită *Puiu* sau *Puiuț* (ultimele nume transmit un afect, o atitudine din partea vorbitorului, pe cînd primul se rezumă numai la înțeles). Altfel spus, orice nume de persoană care nu reprezintă o unitate încărcată cu afect este un punct de plecare pentru unitatea încărcată cu afectivitate. Această posibilitate, după cum se știe, nu o au toate numele comune. Numele de locuri se deosebesc de acestea din urmă prin modul de organizare care le opune și numelor de persoană, prin lipsa unităților conținînd afect. Unitățile din planul semnificației au așadar o formă diferită la numele proprii, respectiv la cele comune.

Rezultatele cercetării noastre pot fi concentrate astfel:

1) raportul între înțeles și obiect este la numele proprii același ca la numele comune (*a.1*);

2) forma semantemului diferă la numele proprii față de cele comune, drept consecință, la primele, înțelesul este individual, la cele din urmă, general. Înțelesul individual al numelor proprii determină manifestarea plurisemantismului într-un grad mai mare decît la numele comune (*a.2*);

---

[8] Pentru termenul *semnificație* vezi *Tratatul de lingvistică generală*, elaborat sub conducerea acad. Al. Graur, București, 1971, p. 265–278.

3) înţelesul numelui propriu are caracter social la fel ca înţelesul numelui comun (*b.*);

4) modul de manifestare a înţelesului numelor proprii este asemănător cu cel al numelor comune, există deosebiri numai din punct de vedere cantitativ (*c.*);

5) forma unităţilor semnificative este la numele proprii alta decît la cele comune; prin această formă se deosebesc nu numai numele proprii de cele comune, dar şi numele proprii între ele (numele de persoană faţă de numele de locuri) (*d.*).

Concluzia generală este că numele proprii se disting faţă de cele comune prin modul de organizare a înţelesului, a unităţilor semnificative, că ele au o formă *proprie* de organizare a semnificaţiei.

DIN ISTORIA „GENULUI PERSONAL" ÎN LIMBA ROMÂNĂ: GENITIV-DATIVUL FEMININELOR ÎN *-CA, -GA*

DE

C. FRÎNCU

0. S-a remarcat de multă vreme flexiunea aparte a numelor proprii. Unii cercetători au mers mai departe considerînd că în cazul numelor de persoană, în interiorul genului masculin şi feminin, apar indici morfologici care ne-ar da dreptul de a vorbi de o categorie gramaticală bine caracterizată: „genul personal". Termenul aparţine lui C. Racoviţă [1] şi a fost adoptat şi extins mai întîi de acad. Al. Graur [2] şi apoi de alţi cercetători [3].

Cercetătorii menţionaţi au descoperit o serie de particularităţi sintactice şi morfologice (particularităţi de flexiune şi de regim) care caracterizează clasa substantivelor nume proprii sau nume comune referitoare la persoane cunoscute sau obiecte personificate (1. acuzativul cu *p(r)e*, 2. genitiv-dativul singular cu *lui* antepus *(lui Ion, lui frate-său)*, 3. vocativul singular în *-e* şi în *-o*, 4. invariabilul *alde (alde Ion, alde frate-meu)*, 5. genitiv-dativele feminine în *-căi, -găi* sau în *-chii, -ghii* (*Floricăi, Margăi — Florichii, Marghii)*, 6. păstrarea diftongului la genitiv-dativul substantivelor de tipul *Ioana, Floarea* etc. [4]).

Argumentele aduse în discuţie au făcut ca ideea existenţei „genului personal" în limba română să fie admisă de majoritatea lingviştilor [5].

Dacă din punct de vedere sincronic trăsăturile „genului personal" sînt bine cercetate sub raportul răspîndirii lor în limba literară şi în graiurile populare, din punct de vedere evolutiv lipseşte un studiu de detaliu şi, în acelaşi timp, de sinteză privind problemele fundamentale ale istoriei „genului personal": *Cum, unde, cînd* şi *de ce* au apărut particularităţile morfologice şi sintactice care caracterizează „genul personal"? Menţionăm faptul că pentru unele fenomene există studii amănunţite privind aspectul evolutiv (de exemplu, pentru trăsăturile *pre + obiectul direct, vocativul cu -e sau -o, antepunerea articolului hotărît la genitiv-dativul numelor de persoane masculine* [6]), dar în majoritatea cazurilor aceste studii se limi-

---

[1] Cf. C. Racoviţă, *Sur le genre personnel en roumain*, BL, VIII, 1940, p. 154 şi urm.

[2] Cf. Al. Graur, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, BL, XIII, 1945, p. 97—104; *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 136—138; *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972, p. 152.

[3] Cf. Al. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1943, p. 29, ed. II, Bucureşti, 1945, p. 29; Al. Rosetti, *Despre genul neutru şi genul personal în limba română*, SCL, VIII, 1957, p. 410—411; *Gramatica limbii române* (editată de Academie), vol. I, Bucureşti, 1966, p.59—60, 88—90.

[4] Cf. Al. Graur, în BL, XIII, p. 97—104.

[5] Existenţa genului personal în limba română este pusă sub semnul întrebării de E. Seidel, *Gibt es ein Genus personale?*, în BL, XVI, 1948, p. 5—93.

[6] Menţionăm două dintre cele mai interesante lucrări care se ocupă de aceste fenomene: I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, Bucureşti, 1969, p. 69 şi urm.; Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970, p. 200 şi urm.

teză la semnalarea fenomenului în texte vechi sau moderne, fără a ţine seama de datele oferite de dialectologia istorică a limbii române.

Alte trăsături ale „genului personal" nu sînt cercetate deloc din punct de vedere istoric. Printre acestea menţionăm : diacronia lui *alde*, raportul dintre genitiv-dativele în *-căi*, *-găi* şi cele în *-chii*, *-ghii*, vechimea genitiv-dativelor de tipul *lui mama*, *lui Ioana* (pentru genitiv-dativul de tipul *lui Ion* există informaţii suficiente privind evoluţia lui), raportul între sufixele *-oaie*, *-oaică*, *-că*, proprii, în special, numelor de animale sau numelor generice, vechimea sufixului *-easă* (propriu numelor de persoană sau numelor care denumesc profesiuni), vechimea formelor scurtate ale adjectivelor posesive de tipul *maică-si*, *frate-su*, *taică-miu*, *socru-tu*, vechimea desinenţei analogice *-ă* la masculinele din sintagmele de tipul *bunică-meu*, *stăpînă-tu*, *cumnată-su* etc. Ne-am propus să studiem toate aceste trăsături într-un studiu mai amplu consacrat evoluţiei „genului personal" în limba literară şi în graiurile populare. Lucrarea de faţă este o parte din acest studiu şi se referă la o trăsătură a „genului personal" neluată încă în discuţie pe plan istoric : răspîndirea veche şi modernă a formelor în *-căi*, *-găi*,- *chii*, *-ghii*, *-cii*, *-gii*.

1.0. În limba literară de astăzi sînt admise, pentru genitiv-dativul femininelor nume proprii în *-ca*, *-ga*, două forme : în *-căi*, *-găi* şi în *-chii*, *-ghii* (*Anicăi*, *Margăi* — *Anichii*, *Marghii*). La această flexiune participă prin analogie şi unele substantive comune care denumesc grade de rudenie, terminate la nominativ în *-că*, *-gă* (*bunicăi*, *bunichii*, *maicăi*, *maichii* faţă de formele normale *bunicii*, *maicii*). Analogia a mers mai departe afectînd şi o serie de masculine de declinarea I, nume de persoane (*Duca—Duchii*, *Ducăi*, *Stoica—Stoichii*, *Stoicăi*, *Blaga* — *Blagăi*, *Blaghii* (ultima formă este mai puţin folosită) sau nume de rudenie de genul masculin (*taică*, *taicăi*, *taichii*, *neică*, *neicăi*, *neichii*). Analogia nu a afectat însă masculinele în *-că*, *-gă* formate dintr-un număr de trei sau patru silabe : de pildă, numele proprii *Georgică*, *Costică*, *Vasilică* nu pot avea forme în *-căi*, sau în *-chii*, pe cînd cele feminine permit aceste forme : *Rodicăi*, *Rodichii* etc.

În ceea ce priveşte preferinţa pentru una din cele două forme (în *-căi*, *-găi* sau în *-chii*, *-ghii*) la substantivele feminine nume proprii, norma limbii literare este incertă. *Gramatica Academiei*, ediţia a II-a, nu dă nici o recomandare în acest sens, limitîndu-se la consemnarea ambelor forme [7]. Cît despre femininele de tipul *bunică*, *maică* şi despre masculinele de tipul *taică*, *neică*, genitiv-dativul acestora nici nu este luat în discuţie în *Gramatica Academiei*.

1.1. În timp ce limba literară admite atît formele cu *-căi*, *-găi* cît şi pe cele cu *-chii*, *-ghii*, graiurile populare dacoromâne optează net pentru una din cele două forme. Graiurile de tip muntenesc utilizează formele în *-chii*, *-ghii*, iar graiurile de tip moldovenesc pe cele în *-căi*, *-găi* [8]. Există

---

[7] Vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 89.

[8] Pentru situaţia actuală din graiuri am cercetat texte dialectale, culegeri folclorice, monografii dialectale. Pentru Moldova am consultat materialul adunat în vederea elaborării *Atlasului lingvistic al Moldovei şi Bucovinei*. Mulţumim şi pe această cale prof. V. Arvinte şi cercetătorilor St. Dumistrăcel, I. Florea şi A. Turculeţ care ne-au pus la dispoziţie materialul rezultat din anchete.

şi o a treia categorie de graiuri (în special graiurile de peste munţi, dar şi unele graiuri din Moldova, Bucovina, Muntenia şi Oltenia) care nu folosesc în etapa actuală nici una din aceste forme, ci forme analitice cu prepoziţie *(Dau calul la Anica (bunica, neica)*, sau cu articolul antepus, pentru genitiv *(Casa lu (i) Florica (bunica, taica, Marga)*. În Moldova şi în Bucovina există tendinţa de a folosi o formă unică pentru toate cazurile : *Anicî* (Sora *Anicî*, Dau *Anicî* o sapă).Astfel, anchetele făcute de Colectivul Filialei Academiei de la Iaşi care lucrează la Atlasul lingvistic al Moldovei şi al Bucovinei (colectiv condus de prof. V. Arvinte) au arătat că în foarte multe localităţi din Moldova şi Bucovina forma mai veche în *-căi* este înlocuită cu o formă invariabilă în *-cî*. De pildă, pentru genitivul substantivului *Anica* (întrebarea 1987 din *Atlasul lingvistic pe regiuni*) s-a înregistrat forma *Anicî* neînsoţită de prepoziţia *la* sau de articolul *lu(i)* în punctele : 475, 493, 494, 501, 502, 564, 540, 598, 607, 612, 582, 584, 585, 586, 588, 590, 603, 666, 667, 668. În unele localităţi din Moldova la acelaşi informator apar mai multe forme : de pildă, în punctul 494 au fost înregistrate : *Anicîi*, *Anicî* şi *Anichi*. Formele cu *-chi(i)*, *-ghi(i)* apar mai ales în sudul Moldovei (zona Vrancea : pct. 669, 670, 664), dar şi în unele puncte din Bucovina (pct. 461, 462, 469, 470, 473, 476, 466, 478, 479, 486, 490, 495, 496, 503, 505, 554), din vestul Moldovei (zona Bicaz, pct. 562, 569, 573, 574, 576, 577, 578, 579) şi în două puncte din zona Iaşi-Vaslui (pct. 547, 610). În afară de punctele din Bucovina, în care formele cu *-chi(i)*, *-ghi(i)* sînt inovaţii proprii graiurilor bucovinene, fără legătură cu prezenţa fenomenului în graiurile de tip muntenesc, în toate celelalte puncte din Moldova (Zona Vrancea, Bicaz, Munteni-Vaslui (pct. 610) avem de a face cu o influenţă muntenească. Cercetînd alte particularităţi, în special fonetice, ale graiurilor din aceste puncte, am ajuns la concluzia că o mare parte din populaţia din aceste puncte este de origine muntenească sau a avut contact cu o populaţie care vorbea graiul muntean [9].

În Bucovina, pe lîngă tendinţa de a folosi formele cu *-chi(i)*, *-ghi(i)*, există tendinţa de a crea, prin analogie cu apelativele, forme cu *c*, *g* alteraţi în *ŝ* (= *ĉ*), *ẑ* (= *ĝ*) : *Aniŝi*, *Olẑi*, după *buniŝi*, *vaŝi* etc. Astfel de forme apar numai în cîteva localităţi (pct. 474, 477, 487), în majoritatea punctelor din Bucovina întîlnindu-se formele cu *-cîi*, *-gîi*, mai rar cele cu *-chi*, *-ghi* şi cele cu *-cî*, *-gî (Anicî, Olgî)*. Formele de tipul *Aniŝi*, *Olẑi* sînt evitate, în general, de vorbitori. Concludentă în acest sens este reacţia informatorilor : „*Aniki nu Aniŝi*" (pct. 492), „*Anicî* nu *Aniŝi*" (pct. 475). După cum se va vedea, răspîndirea anumitor forme în graiurile actuale are mare importanţă pentru stabilirea vechimii lor.

În graiurile de nord-vest (Maramureş), se mai menţin sporadic formele vechi cu articolul feminin antepus : *i Florica* (= Floricăi), *Anuţa ai Parasca* [10]. Astfel de forme sînt din ce în ce mai rar folosite [11], fiind concurate de forme cu *la* pentru dativ (Dau oala *la Anica*) sau cu *lu(i)* la genitiv (oala *lu Anică*). Formele cu *la* şi cu *lu(i)* au înlocuit vechile forme cu *-căi*, *-găi* în întreg Ardealul central şi de nord, în Crişana, Banat şi nord-vestul Olteniei.

---

[9] Cf. Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în *Scrieri alese*, Bucureşti, 1968, p. 237.
[10] Cf. T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LXXI.
[11] *Ibid.*, p. LXXI.

Prin urmare, în graiurile actuale dacoromâne există o varietate de forme la genitiv-dativul substantivelor terminate în *-că*, *-gă*. Se remarcă, pe de o parte, tendința unor graiuri de a distinge net numele de persoane de apelative (prin *-chii*, *-ghii*), în graiurile din Muntenia și Oltenia precum și în unele graiuri din Bucovina, sau prin *-căi*, *-găi* în graiurile moldovenești), iar, pe de altă parte, tendința de ștergere a deosebirilor de flexiune între numele proprii de persoană și apelative (prin formarea formelor *Floricii*, *Olgii*, după *bunicii*, *păstrungii*, în unele graiuri din Bucovina, sau prin generalizarea construcțiilor cu *la*, în special, în graiurile de peste munți). Aceste fapte arată că prin trăsătura pe care o analizăm, „genul personal" este mai puternic în unele graiuri și mai slab în alte graiuri.

1.2. Din punct de vedere istoric, apar cîteva întrebări legitime: De cînd datează situația descrisă mai sus în graiurile populare? De cînd limba literară întrebuințează formele duble în *-chii*, *-ghii* și în *-căi*, *-găi*? Care din aceste două forme este inovație? Care este relația între genitiv-dativele în *-chii*, *-ghii* de la numele de persoană și toponimicele cu bază antroponimică de tipul *Vadu-Stanchii*, *Merii Petchii*, *Cioaca-Duchii* etc. [12]? Acestea sînt problemele la care dorim să ne referim în acest articol.

2.0. În toată istoria limbii române numele proprii au pendulat între menținerea lor neschimbată în vederea identificării cît mai ușoare a purtătorilor lor și analogiile la care au fost supuse prin presiunea flexiunii numelor comune [13]. Din această cauză se manifestă la genitiv-dativ fie efectele tendinței de simplificare, fie efectele menținerii trăsăturilor distinctive ale microsistemului numelor proprii.

Așa cum arată I. Coteanu [14], numele proprii de persoană au format în permanență în istoria limbii române un capitol dificil al flexiunii avînd tendința de a se diferența de numele comune, ca urmare a schimbării modului latinesc de denominație a persoanelor, care nu a fost continuat de română, ci înlocuit, la început, prin porecle. Spre a se deosebi de numele comune, era important ca poreclei să i se creeze o situație morfologică aparte. În acest scop s-a utilizat la genitiv-dativ articolul proclitic. Este vorba de faza caracteristică graiurilor din Maramureș cu articolul antepus: *i Florică*, *Anuța a i Parască*. Credem că aceasta este prima fază din evoluția flexiunii numelor proprii în discuție: ea caracterizează dacoromâna veche, dialectul aromân și graiul maramureșean actual. Este vorba, prin urmare, de faza formei unice la toate cazurile: distincția se realiza însă prin folosirea articolului enclitic la nominativ-acuzativ și prin folosirea articolului proclitic la genitiv-dativ (Florică — *a(l)i Florică*). A doua fază este cea a transferării proclizei în encliză la genitiv-dativ (*i Florică* > *Floricăi*). Această fază este specifică dacoromânei vechi din secolul al XVI-lea, indiferent de regiune, și graiurilor de tip moldovenesc actuale. Remarcăm faptul că în această fază radicalul nu este afectat, *-c-* și *-g-* nefiind alterați. A treia fază este cea în care sub presiunea microsistemului apelativelor se creează un genitiv-dativ distinct prin alterarea lui *-c-* și *-g-*. Această fază se desfășoară în două direcții: a) prin transfor-

---

[12] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 383—385.
[13] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 47.
[14] *Ibidem*, p. 122—123.

marea lui *-c-* şi *-g-* în *-k'-*, *-g'-* *(Anicăi>Anichii, Margăi>Marghii)*, b) prin transformarea lui *-c-*, *-g-* în *-ĉ* (š)-, *-ĝ(ž)-* : *Anicăi>Anicii (Aniŝi)*, *Margăi>Margii (Marĝi)*. Direcţia *(a)*, deşi se desfăşoară sub presiunea apelativelor, nu asimilează flexiunea numelor proprii la flexiunea apelativelor, pe cînd direcţia *(b)* şterge deosebirile de flexiune între numele proprii în *-că*, *-gă* şi substantivele comune. Direcţia *(a)* s-a actualizat în graiurile muntenești şi în unele graiuri din Bucovina, direcţia (*b*) s-a actualizat numai în unele graiuri din Bucovina. În sfîrşit, o tendinţă de realizare a unei forme unice s-a actualizat în Ardeal prin întrebuinţarea lui *la (la Anica)* şi în Moldova prin dispariţia lui *-i (Anicîi>Anicî)*.

2.1. Vom ilustra faptele expuse mai sus cu o serie de atestări vechi şi moderne. De cînd datează genitiv-dativele în *-căi*, *-găi*, cele în *-chii*, *-ghii* şi cele în *-cii*, *-gii* în limba română?

Pentru stabilirea cronologiei am apelat la documente oficiale, particulare, însemnări şi inscripţii din biserici scrise pe teritoriul ţării noastre între secolele al XIII-lea — al XX-lea în limbile slavă, latină, maghiară şi română. Pentru secolele al XVI-lea — al XX-lea am consultat şi texte bisericeşti, cronici, cărţi populare, texte folclorice şi dialectale.

Cea mai veche fază, cea cu articolul antepus, este consemnată în textele vechi, pentru genitiv-dativul femininelor în *-că*, *-gă*, numai de documentele care provin din Ardeal şi din Maramureş. Iată cîteva exemple din inscripţii din biserici : *i Stanca* (1700, Glod-Maramureş, IM, p. 110), Ilinca *i* fiica dum. *Stanca* (1761, Iorga, IAM, p. 64), „Dumitraşcu *al Florică*" (1785, Iorga, H, p. 123) etc.

Forma cu articolul antepus la substantivele feminine este foarte rară chiar în documentele provenite din Maramureş. Ea este concurată în toată perioada veche de forma cu articolul postpus *(Stancăi, Neagăi)*. Generală în româna comună (dovadă existenţa ei şi în dialectul aromân), forma de tipul *i Stanca* este înlăturată după despărţirea dialectelor de forma de tipul *Stancăi*. Ultima formă este generală în documentele slave, latine, maghiare şi româneşti din secolele al XIII-lea—al XVI-lea indiferent de regiunea din care provin aceste documente [15]. Acest lucru înseamnă că şi în regiunile în care astăzi avem *-chii*, *-ghii*, într-o fază mai veche aveam *-căi*, *-găi*, care înlocuiseră prin secolul al XIII-lea formele cu articol antepus. Astfel în documentele slavo-române din Muntenia şi Oltenia, pe lîngă genitiv-dativele cu flexiune slavă (Зонкъкв, нѣгъкв), apar, ca pătrunderi involuntare, genitiv-dative cu flexiune românească : Зонкъи (DG, p. 13, 244) нѣгъи (DRH, XXI, Ţara românească, p. 336) etc. [16] În nici un document provenit din Muntenia nu întîlnim, pentru genitiv-dativul femininelor în *-ca-*, *-ga*, forme în *-chii*, *-ghii*.

Primele atestări ale formelor noi cu *-chii* le-am întîlnit pe la începutul secolului al XVII-lea : „Iar megiieşii miei fost-au mărturie frate-mieu Vasilie şi Stanciul *Voichii*" (1628, Sărăţeni (Muntenia), DRH, seria B, XXII, p. 163); „Stanciul *Voichii*" (1629, Bucureşti, *ibid.*, p. 501), dar „Stanciul *Voicăi*" (ante 1629, Sărăţeni (Muntenia), *ibid.*, 500), „casa *Voicăi*" *(ibid.*, p. 500).

---

[15] Lista documentelor consultate este dată la sfîrşitul lucrării.

[16] Vezi şi exemplele date de Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV—V—VI, Bucureşti, 1966, p. 180, 269.

După cum se observă din exemplele date, formele noi sînt folosite, în același document sau în documente diferite, dar scrise în aceeași localitate, de același diac, alături de formele vechi. Menționăm, de asemenea, faptul că în perioada în care sînt atestate formele în *-chii* nu sînt încă atestate formele în *-ghii*, mai incomode și astăzi chiar în regiunile în care *-chii* este generalizat. Astfel, în tot cursul secolului al XVII-lea întîlnim în toate documentele, indiferent de regiune, forme în *-găi* : „Eu Dumitru *Neagăi*" (1632, Muntenia, DRH, seria B, XXIII, p. 564, 636), „a nepot-mea *Neagăi*" (1632, Muntenia, *ibid.*, p. 625), „cest sat au fost schimbătură *Margăi*" (1628, Iași, DRH, seria A, XIX, p. 453) etc.

Primele atestări cu *-ghii* apar abia pe la începutul secolului al XVIII-lea și ele se întîlnesc numai în documentele muntenești. Chiar în secolul al XVIII-lea forma în *-ghii* este evitată. Iată un exemplu concludent în acest sens luat dintr-o inscripție aflată într-o biserică din București : „Derept acest loc odihnesc oasele robului lui Dumnezeu, Iorga ... și a *soției lui*, *Mariei*, și a *mumei lui Neaga*" (1733, București, BI, p . 230). În acest exemplu, acordul apoziției cu substantivul în genitiv se face numai în cazul numelui *Maria* dar nu și în cel al numelui *Neaga*, deși acordul de caz al apoziției era o trăsătură care ținea de normă în secolul al XVIII-lea.

În documentele din Moldova, formele cu *-chii* sînt înregistrate sporadic prin deceniul al IV-lea al secolului al XVII-lea : „fiica lui Găvriil și a *Mărinchii*" (1637, Zărnești-Covurlui, MV, p. 16), dar „fata lui Găvriil și a *Măricăi*" (1635, *ibid.*, p. 86), „fetele Sîrbului și a *Măricăi*" (1668, Iași, *ibid.*, p. 95). Documentele din Moldova consemnează încă din secolul al XV-lea trecerea lui *-ă-* la *-î-* în flectiv, fenomen caracteristic și graiurilor moldovenești actuale : *Maruşkъıн* (1474, Vaslui, I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, p. 192), „*Anuşkъıн* (1601, Iași, SI, II, p. 12 etc.). În alfabetul chirilic ъ avea valoare, în documentele slavo-române de *î* și de *i*. Trebuie să admitem că, în exemple de tipul *Maruşkъıн*, ъ avea valoare de *î* și nu de *i* în documentele din Moldova. Spre această ipoteză ne conduce și situația actuală din graiurile moldovenești care preferă forme de tipul *Anușcîi* celor de tipul *Anușchii*. De aceea credem că forma аннꙋшкн dintr-un document de la 1494 din Moldova poate să fie interpretată ca o greșeală de scriere pentru аннꙋшкъıн (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 38). În tot cazul, dată fiind situația din documentele moldovenești din secolele ulterioare și situația din graiurile moldovenești actuale, nu credem că în secolul al XV-lea existau în Moldova forme cu *-chiĭ* pentru *-căi* [17].

Numai spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ca urmare a unei influențe muntenești, sau ca urmare a faptului că, în epoca fanariotă, la curțile domnești se foloseau și copiști munteni, numărul formelor cu *-chii* începe să crească. Este posibil ca formele cu *-chii* să se datorească și unor dieci sau copiști din Bucovina unde după toate probabilitățile aceste forme apar pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea fiind consemnate în documentele din Cîmpulung-Moldovenesc adunate de I. V. Ștefanelli în DC. Iată cîteva exemple luate dintr-un document mai vechi (1628) dar tradus la Iași în 1789, probabil, de un bucovinean : Nepoții *Ilenchi* (DRH, seria A, XIX,

[17] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 454.

p. 504), feciorul *Lucichii (ibid.*, p. 504), nepoţii *Anuşchii* (*ibid.*, p. 504). Formele cu *-chii* se răspîndesc pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea chiar la genitiv-dativul unor nume topice cu *-ca* la nominativ : „egumen sfintei mînăstiri *Rîşchii* (ms. 3007 din Biblioteca Academiei copiat de Ioan Ieroschimonahul, S, p. 117) etc.

Tendinţa contrară de ştergere a deosebirilor între flexiunea apelativelor şi a numelor proprii se manifestă în această perioadă în Moldova de nord şi în Bucovina. Astfel, în unele documente provenite din aceste regiuni este atestat fenomenul trecerii lui *c*, *g* în *ĉ*, *ĝ*, variante literarizate ale actualelor *ŝ*, *ẑ* din graiurile moldoveneşti şi bucovinene. La acest fenomen participă şi substantivele masculine terminate în *-că*, *-gă* : Primele atestări sînt din secolul al XVIII-lea : *Horgii* (1724, SI, VII, p. 89), dar *Horgăi (ibid.)*. Menţionăm însă că în marea majoritate a documentelor bucovinene şi moldoveneşti apar formele vechi în *-căi*, *-găi* : feciorul *Bolgăi* (1722, Moldova, DRA, II, p. 142, 143) etc. În documentele munteneşti fenomenul apare extrem de rar şi numai la numele de persoane feminine : ţiganca *Bujorencii* (1779, *Acte juridice din Ţara Românească*, Bucureşti, 1973, p. 672), stolnicesei Saftii *Fălcoiencii (ibid.*, p. 707). În Muntenia inovaţia nu s-a impus, pe cînd în nordul Moldovei şi în Bucovina ea s-a răspîndit afectînd în secolul al XVIII-lea şi forma unor toponime moldoveneşti : Matca *Ciopeicii* (= matca apei Ciopeica, Şurineşti, SI, VIII, p. 117), Valea *Largii* (1707, Huşi, *ibid.*, p. 146), Ţinutul *Sorocii* (1775, Iaşi, DRA, II, p. 467), dar „Ţinutul *Sorocăi*" (1741, Iaşi, *ibid.*, p. 218). În documentele munteneşti întîlnim în acea perioadă toponime în *-chii*, *-ghii* : Valea *Larghii*, Poiana *Stînchii* etc. Acest fapt demonstrează că, în Muntenia, tendinţa de realizare a unei opoziţii nete între flexiunea numelor proprii (de persoană sau toponime) şi apelative era mult mai accentuată decît în Moldova, unde, prin analogie, unele nume proprii primesc flexiunea apelativelor (în *-cii*, *-gii*, ca substantivele comune *furnicii*, *păstrungii)*.

Mai mult decît atît. În Muntenia şi Oltenia, flexiunea numelor proprii feminine atrage în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea şi substantivele masculine nume proprii terminate în *-că*, *-gă* şi chiar unele substantive comune de tipul *maică*, *taică* (hranul *maichii* precisti" (17744, Homoriciu-Prahova, IB, II, p. 250), unele adjective în *-că*, *-gă*, *(turcă*, *largă)* din numele de locuri : „fermanul Porţii *Turchii*" (1844, Muntenia, IB, p. 269), Valea *Larghii* etc.

În *documentele şi inscripţiile din Ardeal* întîlnim foarte rar forme cu *-căi*, *-găi* sau cu *-chii*, *-ghii*. Acestea din urmă sînt înregistrate abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea : „Savul ginerile *Ilchi*" (= lui *Ilca)*, 1759, Hîrseni, IAM, p. 113 ; „Nica *Lichii*" (1771, Dridif, Ardealul central, *ibid.*, p. 94). Acestea sînt singurele exemple întîlnite în documentele din Ardealul central şi de nord consultate. Ca şi astăzi, în aceste regiuni se foloseau într-o etapă mai veche fie forme cu articolul hotărît feminin antepus (Ilinca *i* fiica dum. *Stanca*, 1761, Braşov, IAM, p. 64), fie forma invariabilă precedată de articolul genitival (Dumitraşcu *al Floricăi*, 1785, H, p. 123), pentru genitiv, fie construcţia cu *la* + *acuzativul*, pentru dativ (Dau *la Neaga*). Este posibil ca cele două forme în *-chii*, citate mai sus, să se datorească unui copist din Muntenia sau din Ardealul de sud, care, din punct de vedere lingvistic, ţine de graiurile munteneşti.

În documentele şi inscripţiile din *Maramureş* (am consultat I. Bîrlea, IM şi N. Iorga, IAM, BS) nu am găsit nici o formă nouă cu *-chii*, *-ghii* sau cu *-cii*, *-gii*, ci numai forme cu *-căi*, *-găi* (*Stoicăi*, *Neagăi*, 1700, Glod, IM, p. 109) sau cu articolul antepus (*i Stanca*, *ibid.*, p. 110, „tata lui *Dunca*", 1745, Sîrbi, IM, p. 181) etc. Această situaţie se menţine şi astăzi în graiul maramureşean.

Pentru *Banat*,formele cu *-chii*, *-ghii* apar în scris abia pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Astfel în *Cronica* lui N. Stoica de Haţeg, preot la Mehadia pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, întîlnim chiar nume de persoană masculine sau apelative masculine în *-chii* : „Scrisă *Duchii* la Tismana" (BC, p. 181), „Compania *Duchii*" (BC, p. 203), dar şi „Groapa *Dugăi*" (BC, p. 181), „milostenia *vlădichii*" (BC, p. 188), „banii vlădichii" (BC, p. 188), „*vlădichii* îi plăcea" (BC, p. 188). Pe la începutul secolului al XIX-lea la flexiunea în *-chi(i)* participă şi unele substantive comune, nume de lucruri, în mare parte, neologisme : „cu ajutorul Gramaticii a Poeziei şi a *Retorichii*" (Gh. C. Roja, *Măestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti*, Buda, 1809, BRV, IV, p. 286), „a *Gramatichii*" (*ibid.*, p. 286), „tipărirea *cărticichei* aceştia" (G. Obradovici, *Aritmetica*, Buda, 1805, BRV, II, p. 461) [18]. Forme cu *-cii*, *-gii* nu am întîlnit în documentele provenite din Banat.

3.1. Materialul prezentat ilustrează ideea că formele cu *-chii*, *-ghii* reprezintă inovaţii ale graiurilor de tip muntenesc la care participă şi unele graiuri din Bucovina, Moldova de nord şi din Banat. Aceste forme sînt notate în scris în documente şi inscripţii începînd cu secolul al XVII-lea, mai întîi în textele care provin din Muntenia şi după aceea şi în textele din celelalte regiuni care cunosc azi fenomenul. Menţionăm că, chiar în textele din Muntenia, formele mai vechi în *-căi*, *-găi* se menţin puternice în toată perioada veche atît în textele literare cît şi în cele neliterare [19].

Acest lucru arată că formele cu *-chii*, *-ghii* erau în afara normei limbii literare chiar în Muntenia în toată perioada veche şi că prezenţa lor în texte era o pătrundere involuntară a vorbirii autorului sau copistului. Numai aşa se poate explica de ce textele literare nu conţin, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, forme cu *-chii*, *-ghii*, pe cînd cele neliterare (scrisori, zapise, inscripţii şi însemnări din biserici) utilizează aceste forme alături de cele din „normă" (în *-căi*, *-găi*). Pe de altă parte, materialul prezentat arată, că, formînd un microsistem, formele în *-chii*, *-ghii* de la genitiv-dativul femininelor manifestă o „atracţie paradigmatică" asupra masculinelor nume de persoane de tipul *Duca*, *Benga*, asupra femininelor, nume de rudenie, de tipul *maică*, *daică*, *mămucă*, asupra masculinelor, nume de rudenie *(taică)* şi chiar asupra adjectivelor din numele proprii (Valea *Larghii*) şi substantivelor comune *(cărticichii*, *muzichii)*.

---

[18] În *Psaltirea* de la Rîmnic din 1779 întîlnim o formă analogică cu cea a numelor proprii în *-că* : m*uzichiei* (BRV, IV, p. 258).

[19] În textele bisericeşti, cronici, texte juridice din secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu am întîlnit forme cu *-chii*, *-ghii*, ci numai forme cu *-căi*, *-găi*, indiferent de regiunea din care provin textele. Chiar textele literare muntenești din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea întrebuinţează numai forme în *-căi*, *-găi*. De pildă, Radu Popescu, a cărui limbă este foarte apropiată de cea vorbită în Muntenia, se „conforma normei" folosind : Doamnei *Ilincăi*, Matei al *Margăi*, Stanciul *Bengăi* (RP, p. 56), Tîrgul *Bengăi* (RP, p. 118), în timp ce în documentele de atunci apăreau *Sofichii* (H, p. 261), *Beanghiei* (BR, p. 189).

În schimb, în regiunile în care această trăsătură a „genului personal" era absentă sau slab reprezentată asistăm, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, la o „atracție paradigmatică" din partea substantivelor comune, manifestată prin alterarea lui *c*, *g* în *ĉ*, *ĝ* : *Floricii*, *Olgii*, *Horgii*, *Sorocii*, *Valea Largii*, *Matca Săcii*, după *maicii*, *păstrungii* etc. Prima tendință se manifestă în Muntenia și în zonele conexe, a doua în Moldova de nord și în Bucovina.

Subliniem faptul că, stabilind cronologia formelor în *-chii*, *-ghii* și a celor în *-cii*, *-gii* după texte, nu excludem posibilitatea ca în limba vorbită aceste forme să fi apărut mai devreme, întrucît, de obicei, textele consemnează mai tîrziu anumite inovații. Credem însă că decalajul cronologic între apariția în graiuri și apariția în textele neliterare (în special în textele mărunte neliterare : scrisori, inscripții, însemnări) nu este prea mare.

4.1. Stabilirea cronologiei formelor în *-chii*, *-ghii* de la numele de persoane sau de la numele care se conformează flexiunii numelor de persoană face posibilă și o demarcație cronologică în forma toponimelor de tipul *Vadu-Stanchii*, *Dealul Petchii*, *Poiana Blenchii*, *Gura Teghii* [20] care apar sub această formă (cu *-chii -ghii*) în Muntenia. Fără îndoială, acestea au apărut *după* secolul al XVI-lea, deoarece primele atestări cu *-chii*, *-ghii* apar în deceniul al IV-lea al secolului al XVII-lea. Ținînd seama și de decalajul cronologic amintit mai sus, nu credem că forma actuală a acestor toponime cu bază antroponimică să fie mai veche de secolul al XVI-lea. De fapt, urmărirea cronologică a unor documente ne dă posibilitatea sesizării schimbărilor în denumirea unor locuri. Astfel, localitatea cu numele de *Stanca de Vad*, care apare într-un document din Vlașca din 1626, devine în documentele ulterioare, de după 1650, *Vadu Stanchii*, denumire care se păstrează și astăzi [21].

De asemenea, toponimele cu *-căi*, *-găi* de pe teritoriul Munteniei sau de pe teritoriile în care există nume de persoane cu *-chii*, *-ghii* la genitiv-dativ (Banat, Oltenia, Bucovina, Moldova de Sud (zona Vrancea)) sînt *mai vechi* decît secolul al XVII-lea cînd apar *-chii*, *-ghii*. Dacă ar fi mai noi, ele nu ar avea forme de tipul *Vadul Stancăi*, *Dealul Petcăi* [22], ci forme de tipul *Vadul Stanchii*, *Dealul Petchii*. Pentru regiunile care nu cunosc pe *-chii*, *-ghii* nu putem stabili o asemenea demarcație.

Noiembrie 1973

LISTA TEXTELOR CONSULTATE ȘI A ABREVIERILOR

A — *Alexandria* (1620), (în) N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*. Studiu și text, București, 1922.

D — I. Bianu, *Documente românești*, București, 1907.

---

[20] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 383—385 ; Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 153.

[21] Vezi *Indicele* la DRH, seria B, XXI, București, 1968.

[22] Cercetînd *Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R.*, București, 1956, am constatat că toponime de tipul *Merii Petchii*, *Poenarii Burchii*, *Odaia Vlădichii*, *Gura Teghii* apar numai în Muntenia și Oltenia. Pentru Bucovina am înregistrat numai localitatea *Vadu-Vlădichii* (Rădăuți-Suceava).

BB — *Biblia*, Bucureşti, 1688.
BC — Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, ediţie critică de Damaschin Mioc, Bucureşti, 1969.
BD — *Documente bucovinene* (publicate de T. Bălan), vol. I—II, Cernăuţi, 1937.
BI — *Inscripţiile medievale ale românilor. Oraşul Bucureşti*, I, Bucureşti, 1965.
BRV — *Bibliografia românească veche*, vol. I—IV, Bucureşti, 1900—1944.
BR — N. Iorga, *Braşovul şi românii*, Bucureşti, 1905.
BS — *Documente româneşti din arhivele Bistriţei* (publicate de N. Iorga), vol. I—II, Bucureşti, 1899—1900.
CA — Coresi, *Lucrul apostolesc*, text reprodus în facsimile de I. Bianu, Bucureşti, 1930.
CB — *Cuvente den bătrâni* (publicate de B. P. Hasdeu), vol. I—II, Bucureşti, 1878—1879.
CC[2] — Coresi, *Evanghelie cu învăţătură* (1580—1581), ediţia Al. Procopovici — S. Puşcariu, Bucureşti, 1914.
CP — Coresi, *Psaltirea slavo-română*, ediţia B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1881.
CT — Coresi, *Tetraevanghelul*, ediţia Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV — *Codicele voroneţean*, ediţia I. G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.
DB — *Documente bîrlădene*, publicate de I. Antonovici, vol. I—IV, Bîrlad, 1911—1926.
DC — *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc* (publicate de I. V. Ştefanelli), Bucureşti, 1915.
DRA — *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Muntenia, vol. II, Moldova, Bucureşti, 1959—1966.
DG — Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, Tîrgu-Jiului, 1905.
DRH — *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, B. Ţara Românească, Bucureşti, 1966—1971.
DT — *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti* (1800—1850), vol. I—II, Bucureşti, 1958.
DŞ — M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933.
DŞA — M. Costăchescu, *Documente româneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I—II, Iaşi, 1931—1932.
DŢR — Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV—XV*, Bucureşti, 1971.
G — M. Gaster, *Crestomaţie română*, vol. I—II, Leipzig-Bucureşti, 1891.
GB — Damian C. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti în documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946.
H — N. Iorga, *Hîrtii din arhiva mînăstirii Hurezului*, Bucureşti, 1907.
HC — N. Iorga, *Un oraş românesc din Ardeal. Condica Haţegului*, Bucureşti, 1940.
IAM — N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, Bucureşti, 1906.
IB — N. Iorga, *Inscripţii din bisericile românilor*, vol. I—II, Bucureşti, 1907.
IM — I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909.
LC — Coresi, *Liturghierul*, ediţia Al. Mareş, Bucureşti, 1969.
LT — I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1941.
MC — Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1959.
MV — *Documentele mînăstirii Văratec (1497—1836)*, publicate de Toma G. Bulat, Chişinău, 1939.
N — I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959.
OB — N. Iorga, *Observaţii şi probleme bănăţene*, Bucureşti, 1940.
PC — *Cărţile populare în literatura românească*, ediţia I. C. Chiţimia — D. Simonescu, vol. I—II, Bucureşti, 1963.
PL — *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, ediţia S. G. Longinescu, Bucureşti, 1912.
PO — *Palia de la Orăştie*, ediţia Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS — *Psaltirea scheiană*, ediţia I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916.
RP — Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ediţia C. Grecescu, Bucureşti, 1963.
S — G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise pînă la 1800*, Bucureşti, 1959.
SB — Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei*, Bucureşti, 1944.
SI — Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. I—VIII, Iaşi, 1906—1914.
SDR — N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. I—XIV, Bucureşti, 1901—1913.
U — Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1958.
V — Varlaam, *Cazania (1643)*, Bucureşti, 1943.
VP — *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII—XVIII)*, ediţia D. Simonescu, Bucureşti, 1967.

SUGESTII PENTRU UN DICȚIONAR POETIC ARGHEZI

DE

ECATERINA CLEYNEN-SERGHIEV (Franța)

Sugestiile cuprinse în articolul de față (rezultat al unei cercetări pe care am făcut-o cu ocazia redactării tezei de doctorat [1]) nu reprezintă un model din punctul de vedere al principiilor generale ale lexicografiei, ci se referă la ceea ce poate fi inclus într-un dicționar poetic, la sfera de interes a unui astfel de dicționar. Ele se înscriu, cum e și firesc, în continuarea *Dicționarului Eminescu*. Va fi ușor de văzut ce anume îi datorează Dicționarului. De aceea, ne vom opri, pe scurt, la elementele care le diferențiază. Ne-am ocupat numai de vocabularul operei în versuri a lui Tudor Arghezi. Cuvintele studiate nu sînt nici cele mai frecvente ale poeziei argheziene [2], nici cele mai caracteristice [3]. Criteriul alegerii a fost ilustrarea unui număr cît mai mare de aspecte ale tipului de dicționar pe care îl propunem.

Au fost trecute în revistă : volumul de *Versuri* din 1959, primele cinci volume ale *Scrierilor* [4], cele două volume ale ediției populare din 1966, *Frunze*, *Poeme noi*, *Cadențe*, *Silabe*, *Ritmuri*, *Noaptea*, *Frunzele tale*, *Crengi*, *XC* și volumul din 1972 *Poeme noi*. Nu am lăsat deoparte traducerile, foarte personale, foarte argheziene toate.

În tratarea fiecărui cuvînt deosebim două nivele. Primul (nivelul A) studiază cuvîntul din punct de vedere gramatical și semantic. În reproducerea citatelor, am introdus o bară diagonală între versuri, majuscula părîndu-ni-se insuficientă, pentru că un vers poate fi format din mai multe propoziții și începutul uneia din ele, notat cu majusculă, s-ar putea confunda cu începutul unui vers. Pentru înțelegerea versului citat, am introdus în paranteze drepte unul sau mai multe cuvinte, ori de cîte ori subiectul sau complementul erau prea departe și ne-ar fi obligat să citățm prea multe versuri ; întrucît am căutat ca aceste cuvinte explicative să fie extrase chiar din poemul studiat, le-am scris cu litere italice, ca și restul citatului ; în cazul în care titlul poemului răspunde la întrebarea : cine ? cui ? unde ? etc., am socotit inutil să dăm explicația în paranteză. Atunci cînd începutul sau sfîrșitul versului lipsesc, nefiind necesare înțelegerii cuvîntului analizat, ele sînt înlocuite prin semnul /. . . / iar lipsa unuia sau a mai multor versuri este notată cu două bare diagonale //. Ca referință a versurilor am preferat numărului paginii titlul poemului : paginația diferă, bineînțeles, de la o ediție la alta și cititorul poate să nu posede ediția după care ar fi indicat numărul paginii ; în afară de acest

[1] Teza, intitulată *Essai sur le vocabulaire poétique de Tudor Arghezi*, a fost lucrată sub îndrumarea prof. Alain Guillermou și susținută la Sorbona în 1968.

[2] În *Cuvinte potrivite* acestea sînt : *nu*, *mai*, *cer*, *suflet*, *a face*, . . . *noapte*, *ochi*, *stea*, *pămînt*, *lumină* etc. Pentru obținerea acestei liste s-a ținut seama numai de cuvintele pline : substantive, adjective, verbe și adverbe. Verbele *a fi* și *a avea* au fost eliminate.

[3] În același volum, primele zece sînt : *pisc*, *psalm*, *spin*, *beznă*, *zare*, *învăluit*, *stea*, *vecie*, *foaie*, *ochi*.

[4] Textul *Scrierilor* a fost considerat hotărîtor pentru poemele apărute înainte de 1964.

criteriu practic, există şi unul estetic : titlul poemului este mai puţin impersonal decît o cifră, el evocă o fiinţă sau o atmosferă. În ceea ce priveşte *Psalmii*, ne-am permis să-i numerotăm cu cifre romane, în ordinea apariţiei în *Cuvinte potrivite* şi în volumele următoare ; am procedat în acelaşi fel pentru *Creion* şi pentru poemele al căror titlu se întîlneşte de mai multe ori. În dreptul titlului dăm numărul versului în care se află cuvîntul de care ne ocupăm ; versurile se numără începînd cu primul după titlu.

Am menţinut numele figurilor de stil folosite în *Dicţionarul Eminescu* diferenţiind metonimia şi sinecdoca. La sfîrşitul secţiei A trebuie amintite variantele, foarte abundente la Tudor Arghezi *(stejar/ştejar, străin/strein, tresare/trăsare, sub/subt* etc.) şi accentele : foarte des un cuvînt este accentuat în mai multe feluri ; uneori ritmul versului ne arată că trebuie să accentuăm altfel ca de obicei, alteori Arghezi indică el însuşi accentul cu ajutorul unui semn grafic : *murmùrul, vultùrii, episcòpi, stătui* etc.

Una din cele mai importante contribuţii suplimentare propuse în analiza noastră faţă de *Dicţionarul Eminescu* este discutarea simbolismului imaginilor şi motivelor, comentariu care lipseşte dintr-un dicţionar obişnuit dar pe care un dicţionar poetic poate să şi-l permită.

Cum toate contextele în care apare cuvîntul studiat sînt reproduse fără excepţie, ne-am mulţumit să indicăm în dreptul „Formelor gramaticale" frecvenţa (F) cu care apare o formă sau alta, fără a mai cita poemul în care figurează.

Secţiunea a doua (B) grupează opiniile exprimate de exegeţii operei argheziene despre cuvîntul studiat. Regretăm că cele cîteva cuvinte la care ne-am oprit nu ne-au îngăduit să-l citäm pe Sorin Alexandrescu, la care analizele consacrate cuvintelor şi simbolurilor argheziene sînt numeroase şi pertinente. Cînd se va obţine o evidenţă completă a tuturor cuvintelor, se vor putea adăuga tratării materialului în secţiunea A încă vreo cîteva puncte de vedere, de exemplu : epitetele care însoţesc un substantiv (pentru *vultur* : *alb, albastru, negru, ursuz*), trimiteri la procedee similare de limbă sau de stil cum ar fi schimbarea ordinii cuvintelor într-o expresie cunoscută *(grămadă peste claie, întinde la chibrit o ţigare)* sau introducerea unui cuvînt neobişnuit într-o expresie *(a făcut la minte scurtă, potrivindu-şi dintele)* sau asocierea unor părţi diferite ale corpului atribuindu-li-se calităţi neaşteptate *(călcîiul braţului, glezna de la mînă, pulpele braţului, frunte cîrnă, tigvă cîrnă)*. Se va putea proceda atunci şi la o tratare onomasiologică a materialului : expresia lexicală a principalelor motive argheziene şi a celor mai frecvente imagini poetice.

O a treia secţiune va putea fi consacrată istoriei şi „geografiei" cuvîntului. Originea şi evoluţia lui nu ar trebui să figureze, ele aflîndu-se în orice dicţionar etimologic. În schimb, atestările în limba română ar fi preţioase pentru cercetători : o trecere în revistă completă a modului în care poeţii şi prozatorii români (chiar primele texte religioase în proză pe care Tudor Arghezi le cunoştea bine) au folosit cuvîntul, asemănătoare celei a dicţionarului francez *Le Trésor de la langue française* [5] trebuie

[5] *Le Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIX-e et du XX-e siècle (1789—1960)*, lucrare de mari proporţii publicată de un colectiv de 150 de cercetători sub conducerea profesorului Paul Imbs la Editura Centrului Naţional de Cercetare Ştiinţifică şi distribuită de Klincksieck. Pînă în prezent au apărut două volume : I (A-Affiner) în 1971 şi II (Affinerie-Anfractuosité) în 1973.

întreprinsă și în România. De ce nu cu ocazia elaborării unui Dicționar poetic Arghezi ? Va fi interesant să se semnaleze cuvintele (probabil) create de poet cum ar fi *atotnepăsător* și *atothotărîtor* după modelul *atotputernic, atotbiruitor, atotrăbdător, atotștiutor, atotvăzător*, adjective care reprezintă atribute ale lui Dumnezeu : *Posomorît, ciocoiul ar vrea ca, de morminte, /Să nu își mai aducă femeile aminte, / Ca Oltul, care curge domol prin dreptul lor, / Cu tot cîntatul doinei, atotnepăsător.* (Cămașa de nuntă, 14.) *Furnicile, -ntrebate, n-au fost nici ele-n stare / Să dea o lămurire atothotărîtoare.* (Albinele și tăunii — după LA FONTAINE, 16.) Un alt exemplu : *nemaiisprăvit* și *nemaitămăduit* după modelul *nemaiîntîlnit, nemaivăzut* (la Eminescu se semnalează *nemaicunoscut* și *nemaisimțit)* : [*Poporul*] *Rabdă tot și tot înghite / Timpuri nemaiisprăvite.* (Foaie verde la Paris, 259.) *Aleanuri am la chinurile-abia simțite, / Misterioase și nemaitămăduite.* (Vraciul, 31.) *Înserat* de care ne ocupăm în paginile care urmează a fost folosit ca adjectiv în literatura română și înainte de Arghezi dar numai despre om, „pe care l-a apucat noaptea undeva" și despre timp, „spre seară, tîrziu". *Era vremea înserată.* (MUSTE, ap. TDRG)

★

BRONZ, s.n. **A.** Aliaj de cupru cu alte metale. Din bronz se fac adesea efigii și statui. [Domniță către șoim] *Și ca să te putem avea / Noi te-am făcut de bronz și tinichea.* (Șoim și fată, 56.) *Cînd vorbesc cu dînsul, Zmeu' / Face, ca de bronz, pe leu'.* (Zmeu', 45.) (Adverbul *ca* nu introduce aici o comparație, ci este o formă redundantă : stă ca un leu de bronz = face pe leul de bronz.) Bronzul servește și la făurirea clopotelor. *A născut un clopot să sune liturghia,/ Și bronzul lui, ca scrumul, din turn s-a risipit.* (Triumful, 26.) ◒ (Sinecdoce, „obiectul exprimat prin materia din care este făcut", cu referire la proprietatea binecunoscută a bronzului : rezonanța) Clopot. *O funie de clopot vrea să tragă / Și bronzul sună-n patru zări a doagă.* (Înțelepciune, 14.) Gong. (Într-un context cu aluzie la condiția poetului) *Pentru ce, Părinte, -aș da și pentru cine /Sunetul de-ospețe-al bronzului lovit?* (Psalm I, 14.) ◇ Loc. adj. ◒ (În construcții metaforice) **De bronz** = **a)** Dens, solid. (Într-un context al cărui sens nu este evident ; se poate remarca numai că în enumerarea din poem, „timpul"—*ora*— își va pierde consistența pînă la dispariție : *ora de catifea, de pîslă, de lînă, de hîrtie, de praf ... N-a mai bătut nici o oră.*) *În cer, / Bate ora de bronz și de fier.* (Ceasul de-apoi, 2). ; **b)** Masiv și opac. *În loc de-a merge poate-n sus, /Te-mping spre beznele profunde, / De bronz, subt care doarme dus / Alt Nepătruns, alt Presupus.* (Pe ploaie, 23.) (Poetul se adresează sieși sau sufletului său : poetul este acela care împinge sau cei care îl împing pe el sau sufletul lui sînt poate mincinoșii satiri albaștri despre care este vorba în versul 16) ; **c)** Cu aluzie la cea de-a treia vîrstă a omenirii descrisă de Hesiod ca înfricoșătoare și puternică. *Trecutu-i spada descîntată. / Ea taie inima-n felii / De bronz, de aur și agată.* (Din „Agate Negre"-21-, poem neinclus în *Scrieri*, 25.) ◒ (Comparație, prin analogie cu bronzurile antice) Frumos, viguros. *Par, el de bronz și vitele-i de piatră.* (Belșug, 4.) În afară de referirea la monument, bronzul și piatra ar sugera și culoarea : țăranul este ars de soare, boii sînt albi-cenușii. ◆ Obiect de artă din bronz. [*Biblioteci*]. *Cu sculpturi și bronzuri, / .../* (Biblioteca, 46.)

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **bronz** (F 6), **bronzul** (F 2), g.d. **bronzului** (F 1), pl. n.ac. **bronzuri** (F 1).

CRISTÁL, s.n. **A. 1.** Corp mineral sub formă de poliedru, mărginit de feţe netede. ◒ (Comparaţie) *Căci unghiile mîinii dumisale / Luceau în roz, cu colţuri şi vîrf, ca de cristale.* (Cucoana-mare, 51.) ◒ (Metaforic, despre ou) *Prin petala de opal / Se străvede un cristal.* (Giuvaere, 22.) Cristalul simbolizează un embrion : se naşte din pămînt, din stîncă ; potrivit mineralogiei indiene, el se distinge de diamant prin gradul său de maturitate embriologică : cristalul nu este decît un diamant insuficient maturizat.

2. (Şi dubletul **cleştár**). Substanţă minerală, varietate de cuarţ. ◒ (Metaforic, în contexte evocînd peisaje de iarnă cu gheaţă şi zăpadă) *Moară, roată şi morar / Potmoliţi-s în cleştar.* (Noapte de an, 43.) *Prin livadă-mi lasă dar / Policandru de cleştar.* (Viscolul, 14.) [*Vîntul*] *În copacii negri recea lui arsură / Pune glomotoace de cleştar şi zgură.* (Drumul cu poveşti, 6.) Cristalul este incolor şi transparent. ◒ (Metaforic, despre corpul unor insecte) *Cum venişi în iarba mea / Şi de unde, Domnişoară / De cristal şi scorţişoară ?* (O lăcustă, 13.) *Fluturele din mijloc / E-o păreche de paftale, / Aninată-n balamale / De cristal, o cataramă / Pentru plete şi năframă.* (Parada, 87.) ◒ (În contexte figurate, cu aluzie la cel care stăpîneşte „văzutele şi nevăzutele". Transparenţa face din cristal unul dintre cele mai frumoase exemple de unire a contrariilor : deşi material, cristalul ne permite să vedem prin el de parcă nu ar fi material. El reprezintă, simbolic, planul intermediar dintre vizibil şi invizibil.) *Scara din Cerească-mpărăţie / Scobora în infirmerie, / Pe trepte de cleştar, / Peste patul lui de tîlhar* [al întemniţatului muribund]. (Cîntec mut, 23.) (Muribundul are o viziune fantastică de basm pe care ne-o semnalează un clişeu : adesea în basme, clădirile sînt din cristal.) [Despre crearea fluturelui] : *Nu s-a calicit măcar / Nici un strop de chihlimbar / Sau cerneală de cleştar.* (Parada, 101.) Cristalul este folosit de poeţi pentru a exprima puritatea. *Vocea mare* : [despre locuitorii cerurilor] *Urziţi din zimţi şi nimburi, pe noi ne împreună / Înseninarea-ntinsă a-ngheţului de lună / Şi o tăcere-nchisă de peşteri şi de har, / Strînşi în odăjdii limpezi şi-n aripi de cleştar.* (Focul şi lumina, 236.) *Sufletul meu / . . . // Aşteaptă o ivire din cristal, / Pe un ştergar cu brîie de lumină.* (Psalm IV, 16.) Cristalul este evocat şi pentru deosebita lui duritate. [către Dumnezeu] *În care loc, cu pila ta de faur, / Ţi-ascuţi tu fierăstrăul de cristal?* (Tu taci, 6.) ◒ (Metaforic, cu referire la o suprafaţă netedă şi lucioasă, care reflectă obiectele ca o oglindă) *Stea cu stea pe-ntinsul undei liniştite pun cleştar / Şi printr-însul zugrăvite lebezile par şi luna.* (Caligula, 9.) Asociaţia *stea-cleştar* se regăseşte şi în exemplul următor : *Dar dorurile toate adunate, / Pe unda-n fund a cerului străjar, / Pe care noaptea trec, întunecate, / Luntrile, lin, cu prora de cleştar ?* (Pia, 16.) Ca şi în „Agate negre", 7, unde poetul, cu capul pe spate, contempla *copacii-ntorşi spre cer* care păreau *corăbii negre încărcate cu mister*, el priveşte aici siluetele copacilor profilîndu-se pe cer (= luntrile) şi stelele (= prorele lor de cleştar).

3. P. anal. Sticlă foarte transparentă de o fabricaţie specială. *Inscripţie pe un flacon de cristal* (titlu). ◆ Vasul sau obiectul fabricat din

cristalul natural sau artificial. *Cristal rotund, pe-o umbră de velur, // M-am născocit din ape de azur, / Am înghețat subt țurțuri de lumină. / Și nencetat, ca pietrele de rouă, / Par a renaște-n locu-mi tot virgin.* (Inscripție pe un pahar, 1.)

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **cristal** (F 7), pl. n.ac. **cristale** (F 1). Sg. n.ac. **cleștar** (F 8).

B. Despre „Inscripție pe un pahar", CĂLINESCU scrie : „Cristalul apare ca un simbol al nucleizării formei pure în haos și al perenității creației." (*Istoria literaturii române*, 1941, p. 730.) Tudor VIANU : [Lui Arghezi] „Îi plac materialele prețioase, opalul, sideful și cristalul, ce este construit laborios, casa și grădina, și, mai presus de toate, migala muncii lui de poet." (*Studii de literatură română*, București, 1965, p. 514.)

ÎNSERÁT, s.n. **A.** Asfințit, amurg. Loc. adv. **Pe înserat** (sau **înserate**) = în amurg, cînd începe să însereze. *Și mîrîie la biciul dintr-un cui / Care scoboară pe-nserat și-l mușcă.* (Cîinele sufletului, 10.) *Într-o zi, pe înserat, / [Doi părinți și doi copii ne-am apucat de povestit.]* (Țara piticilor, Prefață, v.1.) *Un chiabur se întorcea acasă, / Pe înserat, cu-argatul, de la coasă.* (Chiaburul și argatul — după KRÎLOV, v.2.) *O mie de neamuri te-au strîns cu zăbavă, // Cules, pe-nserate, de cugetul lor.* (Inscripție pe Biblie, 3.) *Eu să fiu boul tău alb și nevinovat / Care te-aș fi păscut și te-aș fi rumegat, / Pe înserate, / Pe copitele îngenunchiate.* (Mirele, 5.) [*Cuțul*] *Cine-o fi găsit cu cale, / Pe-nserate, de i-a scris, / Pe adresa dumisale, / Să poftească la Paris?* (Unui prieten mic, 14.) *Aci, în foișorul nostru din cărare, / Unde nici nimeni, nici nimic nu moare, / Decît pe înserate vreo stea sau cîte-o floare.* (Fluture, tu, 15.) [*Făcătoareo de minuni*] *Pleacă-ți într-aci auzul / Să asculți pe înserate / Inima că nu mai bate.* (Lui Gheorghiță, mamă, 39.) (Și în forma) **pe înserare** (construită probabil de Arghezi după modelul **pe înserate**) *Ce-a scris noaptea s-a zvîntat, / Apoi, pîn'la scăpătat, / Cu sugătoare de soare- / Și ziua și pe-nserare / A citit și tot a șters.* (Abece, 50.) ◇ Loc. adj. **De pe-înserate** = care se petrece către asfințitul soarelui. *De-ar dura măcar cît frunza doina mea de pe-nserate!* (Cîntec de seară, 19.) ◇ (Adjectival) **Înserat** = luminat ca la venirea serii. Arghezi este probabil primul care folosește în acest fel cuvîntul. *Astăzi, soarele, prin ceață / S-a născut din haos, mort, / Pe-nserata dimineață, / Cenușie ca un cort.* (Gravură, 3.)

PÁLID, -Ă, adj. **A.** (Despre oameni) Fără sînge în obraz, alb la față. *Visează, culcat cu fața-n sus, / Cu capul gol. E palid în așternutul verde.* (Adormitul din șanț — după RIMBAUD, 7.) (Cu aluzie la un anumit ideal de frumusețe moștenit de la romantici și care apreciază pielea albă ; țăranul flautist este sfătuit să facă să dispară urmele vieții în aer liber de pe fața lui arsă de soare) *Dă chica și căciula jos, / Și lasă-te în voia lor, la fete, / Alt chip să-ți facă, palid, măi băiete.* (Flautul descîntat, 273.) (Cu privire la o față bolnavă, obosită.) *Și de la sfîntul palid, sfîrșit și blînd pe cruce, / La biciul ce-l izbește și-l sîngeră-n obraz, // . . . / nu știu ce-nvecinare duce.* (Rugă de vecernie, 5.) ◒ (Element de personificare) *Omul era bolnava și palida maimuță, / Înfricoșată-n fața cerești lor păreți.* (Fiara

mării, 15.) [Ornicul participă la tristeţea despărţirii] *Cu limbile oprite pe palidul cadran, / Ne-a urmărit plecarea.* (Despărţire, 9.) ◒ (În contexte figurate) Sugerează atitudinea discretă, tăcută, a unei persoane care vrea să treacă neobservată : *Maica Scintila înghiaţă, / La uşa şcolii de o viaţă, / Descuie şi încuie, deschide şi închide / Cu chei palide şi livide.* (Maica Scintila, 25.) Şters, neclar. *Gîndul, ajuns în flacăra lui de ploaie tîrzie, / Se face palid şi descreşte ca o făclie.* (Ploaie, 14.) Fără viaţă. („Osemintele" sînt rămăşiţele unei veri toamna sau poate amintirile unui sentiment care a murit.) *Străbatem iarăşi parcul/ ... // Cărările-nvelite-s cu palide-oseminte.* (Toamna, 2.) ◆ Despre lună şi lumina ei) Alb. */.../ văgăuna / Nopţii palide, ca luna / Licărind în bruma serii.* (Agate negre, 3.) ◆ De culoare deschisă, cu culorile şterse. (În icoanele murale româneşti, culorile sînt diluate, estompate, şterse de vreme şi din cauza ploilor şi zăpezilor, atunci cînd sînt pictate în exterior.) [*Biserica*] *Şi streaşinile-i, /.../ / Păzesc şi-a îngerilor palizi închipuită poleială.* (Biserica din gropi, 4.) *Pe cîmpul palid, în sulfină, / Vitele pasc şi rumegă lumină.* (Dragoste, 1.) *Frunză palidă, frunză galbenă.* (Titlu.) *Şi ai văzut pămîntul întins că e frumos, / Din asfinţitul palid, boltit spre răsărit, / Întîia oară cerul de-a lungul l-ai zărit.* (Împlinire, 3.) *Ceru-i palid ca laleaua.* (Moştenire, 22.) (Cerul e de culoarea unei lalele palide = veştejite = vînăt albăstrui). ◇ (Adverbial) Absenţa virgulei pledează în favoarea ipotezei că *palid* este folosit adverbial, făcînd corp comun cu pasivul care urmează : *Palid aşternut e şesul cu mătasă.* (Niciodată toamna, 3.)

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **palid** (F 7), **palidul** (F 1), **palidă** (F 1), **palida** (F 1), g.d. **palide** (F 1) ; pl.n.ac. **palizi** (F 1), **palide** (F 2).

ROÁTĂ, s.f. **A.1.** Cerc de lemn sau de metal care, învîrtindu-se în jurul unei osii, pune în mişcare un vehicul. *În petecu-ţi de ţară, împotmolit, sfruntata / Şi îndrăzneaţa minte a născocit şi roata.* (Născocitorul, 29.) *Să urnim din loc trăsura. / Puneţi umărul odată / Cîte doi şi trei la roată* [*zise musca*]. (Musca şi caleaşca — după LA FONTAINE, 32.) *Pe cei ce-aduc războiul, să-i prindă şi să-i lege, / Şi, puşi în cuşti pe roate, tîlhari nebuni şi fiare, / Să-i poarte-n huiduială prin ţări şi prin popoare.* (Păianjenul negru, 50.) ◒ (Element de personificare) *În zări un şir de care / În pulberea fierbinte plîngea din roţi şi osii.* (Psalm — în volumul „Silabe", 6.) ◒ (Comparaţie) *N-au mai rămas prea multe de-nvins şi de ştiut. / Şoseaua se strîmtează, cărările se-mbină. / Le simţi apropiate din ce în ce mai mult, / Ca spiţele din roată, crăpate de lumină.* (Restituiri, 4.) ◒ (Sinecdocă, „pars pro toto") Căruţă. *Şi fata povesti / ... // Că veneau de la tîrg, că le-au ieşit în drum hoţii / Şi că ea scăpase pe dindărătul roţii.* (Pui de găi, 26.) [*Ţiganii*] *Împărăţia-i strînsă în patruzeci de care, // Bunici şi strănepoţi / Fac şcoală printre roţi.* (Generaţii, 4.) Roata simbolizează evoluţia universului şi a omului, succesiunea stărilor multiple ale fiinţei. ◒ (Comparaţie) *Nădejdea-ne pribeagă între noi / Îşi lasă urmă slabă, ca o roată / Cu spiţele de aur, în noroi.* (Muntele Măslinilor, 20.) Roata se raportează la devenire, la creaţie necontenită, ea este simbolul privilegiat al deplasării (ca şi „clipa") ; eternitatea este formată din repetiţii fără număr şi calea ei nu are sfîrşit ca drumul roţii. ◒ (Comparaţie) *Cînd*

păstoream cu turmele pămîntul / Și ne mutam ușori din loc în loc, // Și ne urma vecia ca o roată. (Închinăciune, 15.)

2. Organ de mașină care servește, într-un sistem tehnic, la transmiterea sau transformarea unei mișcări. /.../ *moara adormită cu roata-n apa vie.* (Icoană, 11.)

3. Figură formată de mai multe ființe sau lucruri așezate în formă de cerc. ◇ (Adverbial în construcții cu verbele *a ședea, a aștepta*) [*Ședeau broaștele*] *Vreo trei sute sau vreo patru, / Roată, strînse-n depărtare.* (Broasca și vaca — după LA FONTAINE, 35.) [*Francul*] *Și îl așteaptă hoții, roată, / Să cadă-ntors pe partea lui jucată.* (Sici, bei, 3.) ◇ Loc. adv. **Roată-mprejur** = de jur împrejur. *Roată-mprejur, întreaga închisoare / Îndeamnă trînta-n huiet, făcînd pe om prinsoare .* (Doi flămînzi, 56.)

4. Mișcare circulară, rotocol. ◇ Loc. verbală. **A da roată** = a înconjura, a da ocol. [*Poetul, calul, cîinele*], *Noi, singuri trei, dăm lumii-nchise roată, / Cercăm, strigăm ... Niciun răspuns.* (Două stepe, 9.)

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **roată** (F 4), **roata** (F 2), g.d. **roții** (F 1); pl.n.ac. **roți** (F 2), **roate** (F 1).

SÁBIE, s.f. **A.1.** Armă albă. (În context aforistic) [*Moșule*] *Fac belciuge, vrei verigi / Și mă ții de rău și strigi. / De fac săbii, tu vrei teci. / De fac una, vrei cincizeci.* (Cîntec de faur, 49.) [*Făt-Frumos luptă cu namila din munte*] *Și împlîntîndu-i sabia în carne, / Au curs din ea otravă, muci și spîrc.* (La treabă, 11.) ◒ (Comparații cu privire la aspecte vizuale) *Rîndunici, sticleți și vrăbii, / Ca niște luciri de săbii.* (Zmeu', 127.) (Despre om: ager, șmecher; legătura se face prin verbul „a străluci", care se aplică și la obiectele luminoase și la mintea omenească) *Țăpos ca un cui / Licăre ca sabia, / Forfota ca vrabia, / Să-și păstreze taina lui.* (Lache, 2.) ◒ (În metafore, cu sugestii auditive) *Nu-i șuierul săbiilor ce se ascut / Și-al spadei ciocnite de scut.* (Ploaie, 17.) *Zece nopți și zece zile / Huruiau mii de tocile, / Ascuțind, printre nămeți, / Suliți, săbii și săgeți.* (Viscolul, 25.)

2. (Figurat) Luptă; forță militară, armată. ◒ (Sinecdocă, „singularul pentru plural") *Ați cucerit-o țara, după amar și chin, / Cu sabia și tunul, ca un pămînt strein.* (Epilog, 42.) ◒ (Sinecdocă, „instrumentul desemnînd pe cel care îl folosește") Forță militară, armată. [Cîte un vrăjmaș înfruntă micul schit] *L-ai văzut? Avea la el / Săbii grele de măcel.* (Pisanie III, 8.) *Mărite Doamne, un dușman / Mă-nfruntă-aproape-n fiecare an // Mînjind mereu cu săbiile scoase / Tărîmul de porumburi cu mătase.* (Ce mai năvală! 21.) Sabia simbolizează, în tradiția literară, onoarea, curajul, fidelitatea, respectul cuvîntului dat, patriotismul. ◒ (Metafore) *Tu ești asemeni celui care / Te-a frămîntat, te-a căutat și născocit, / Și semn izbit în tine-a-ncremenit / De sabie biruitoare.* (Suiș, 4.) /.../ *sufletul e-o sabie sticloasă / Care trebuie trasă: / Să-i scînteie stelele-n luciu!* (Graiul nopții, 25.) Asociația suflet-sabie apare — pe baza simbolului ilustrat de cele două exemple precedente — și în situația în care poetul se consacră creării unei fete, însuflîndu-i spiritul dreptății și o sinceritate plină de mîndrie: *Și drept suflet ți-aș fi pus / Sabie cu vîrf în sus.* (Lingoare, 48.)

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **sabie** (F 3), **sabia** (F 3); pl. n.ac. **săbii** (F 5), **săbiile** (F 1), g.d. **săbiilor** (F 1).

SAFÍR, s.n. **A.** Piatră prețioasă de culoare albastră. [*Tîlmacii legii*] *Pe frunți purtau cunună cu fund, ca de tingire, / Sticlind din diamante, smaralde și safire.* (Un altul zise, 23.) *Din metal face cocă, aluat, // Le împănează cu safire.* (Lache, 17.) ◒ (Comparație) [*Licuricii*] *„Sînt cînd albastre, cînd verzi, / Sînt parcă vreo cincizeci / De flacări încremenite și reci, / Ca niște smaralde, ca niște safire / Cu raza subțire ...”* (Facerea lumii, 327.) ◇ Loc. adj, **De safir = a)** (Despre ochi) Albastru. *În pleoape, ca petala de floare de gutui, / E un smarald și nu e, e de safir și nu-i.* (Dar ochii tăi? 10.) Care are culoarea și forma safirului. [*Un călușel de leagăne-nvîrtite*] *Și ochii teferi, de safir rotund, / Clipesc din fugă și se-ascund.* (Mărturie pe vioară și arcuș, 10.) **b)** Albastru și transparent. *Din înnălțimi, o rază aurie / Ia parte-n bolți la sfînta liturghie, / Și lingura rotundă din potir / Lacrimi a scos și rouă de safir.* (Ziua albă, 12.) *Puterea lui întreagă și vitează / Ascultă-n noaptea de safir și lut, / Din depărtare, calul că-i nechează.* (Prințul, 14.) S-ar putea presupune că „safir” se referă la transparența nopții, iar „lut” la liniștea înfundată a împrejurimilor turnului în care e închis prințul.

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **safir** (F 4); pl. n.ac. **safire** (F 3).

B. „Ceea ce rămîne nou este forța hugoliană de expresie a lui Arghezi, pe care îl cumpănesc exclusiv ca geniu verbal, scrie Vladimir STREINU. Disensiunile morale ce par a-l disputa, ca și pe Baudelaire, se limitează la cuvinte. În timp ce *Fleurs du mal* se desfășoară pe categorii morale *(le bienfait et le crime)*, *Cuvinte potrivite* se ivesc pe conflicte verbale *(safir și lut)*”. (*Pagini de critică literară*, 1968, I, p. 24.)

La rîndul său, Șerban CIOCULESCU vorbește, în *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, despre procedeul arghezian al dubletului artistic : „noaptea de safir și lut” *(Prințul)*, în care se face sensibil contrastul izbitor între materialitatea termenului secund și transparența celui dintîi.” (1946, p. 36.)

În *Tudor Arghezi la 80 de ani*, Tudor VIANU notează : „Imaginea este uneori paradoxală prin apropierea unor termeni contradictorii sau neconcordabili” și exclamă : „Cine a mai spus vreodată *noaptea de safir și lut (Prințul)*, pentru a desemna împreună opacitatea nopții și slaba reverberație a stelelor ei?” *(Studii de literatură română*, 1965, p. 526.)

ÚNGHIE, s.f. **A.** Substanța cornoasă de la capătul degetelor omului. *Pe cînd sorbea lichioruri și cafele / Cu ochii tot pe unghii și inele, / Căci unghiile mîinii dumisale / Luceau în roz, cu colțuri și vîrf, ca de cristale.* (Cucoana-mare, 49, 50.) [*Moșule,*] *Vinovat îs, la țigare, / Că ți-ai fript unghia mare?* (elipsă = unghia degetului mare) (Cîntec de faur, 6.) [*Mîna mea*, spune femeia psalmistului — a Poetului, scrisese Baudelaire —] *Voi pune-o apăsată pe piept și, cu cinci unghii, / Drept, inima, -n cinci locuri, prin coaste i-o înjunghii.* (Binecuvîntare — după BAUDELAIRE 43.) *O unghie pe săptămînă / Să-ți coacă la cîte o mînă.* (Blesteme, 72.) [*Degetul mic*] *Mîngîie-se piticul cu unghia de ceară, / Ca solzul de plătică, de lin și albișoară.* (A, E, I, O, U, 37.) *Spune tu, pe ce-i cunoști / Dintre proști pe*

cei mai proști? // După chică sau chelie? După unghii sau simbrie? (Horă de băieți, 38.) [La pitici] *Cresc cît vor, și nu-i nimica, / Barba, unghiile, chica* (Țara piticilor, 377.) *Și i-au crescut o barbă, de mult nebărbierit, / Și unghiile-ntoarse, de schivnic, dintr-un schit.* (Un vis urît, 47.) [*Baba*] *Vrînd să cînte, -o-njunghie / Vremea într-o unghie.* (De ajun, 12.) [*Cosma*] *Unghiile la picioare / Cum se taie a uitat.* (Țara piticilor, 366.) ◒ (Sinecdocă, „singularul pentru plural") *Degetele : ca viermușii,/ Pielea : pielea corcodușii. / Solz de sticlă-n unghie.* (Fătălăul, 27.) ◒ (În context figurat evocînd invidia poetului fără talent) *Neputincios stătuseși cu tălpile la gură, / Și unghiile-n carne gingia ți le-a ros.* (Romanță, 19.) (Context figurat cu aluzie la remușcările pe care i le provoacă autorului conștiința responsabilității răstignirii) *Mă arde înghețul : un sloi de argint, / Și degetele-n ceață / Se fac peste unghii cărbune de ghiață.* (Reminiscențe, 38.)

Simbolul unghiei ca semnătură a forței și a răului nu apare la Tudor Arghezi. În exemplele ce urmează, unghia reprezintă o semnătură, dar și un însemn al Poetului : o manieră de creație, un stil, o înclinație sufletească. ◒ (În contexte figurate) *Le-am scris cu unghia pe tencuială / Pe un părete de firidă goală.* (Flori de mucigai, 1.) *Cînd mi s-a tocit unghia îngerească / Am lăsat-o să crească / Și nu a mai crescut —/ Sau nu o mai am cunoscut.* (Ibid., 13.) *Și mă durea mîna ca o ghiară / Neputincioasă să se strîngă. / Și m-am silit să scriu cu unghiile de la mîna stîngă.* (Ibid., 20.) Arghezi și-a adus, cu siguranță, aminte de aceste versuri cînd a scris : [Vasului de lut, despre olar] *Dar înmuiată-n sînge și sudoare, / Unghia lui ți-a pus un zbenghi de floare.* (Dacica, 18.) ◆ Substanță cornoasă la capătul degetelor la animale și păsări. *Își desfăcu de voie bună / Ghiara rănită de furtună. / Încovoiata unghie de fiară / I se-ndulci, muiată-n mir și ceară.* (Șoim și fată, 69.) ◒ (Sinecdocă, „pars pro toto" : unghie = copită = picior) [*Iapa*] *Bălana noastră calcă, de cînd venii întîi, / Pe-o unghie tocită de tot și pe călcîi.* (Focul și lumina, 29.) (Unghie = gheară = labă) [*Marcu cotoșmanul*] *Se trezea, cerea, / Căpăta, dormea. / Ba se mai slujea / Și fără-a-ntreba. / Vîrîndu-și-o goală / Unghia în oală.* (Horă de șoareci, 51.) ◒ (Metaforic) *Spinări, picioare, -ncheieturi ca fierul, / Unghii de șoimi și colții lungi, de fiare.* (Cinci pisici, 6.)

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **unghie** (F 5), **unghia** (F 6) ; pl.n.ac. **unghii** (F 5), **unghiile** (F 6).

B. Comentînd *Flori de mucigai*, poemul care inaugurează ciclul cu același nume (versurile citate supra), Vladimir STREINU definește ca „diavolească" „unghia de la mîna stîngă". Și continuă : „Pentru diverși Savonarola ai criticii literare, conștiința lor morală le impunea să denunțe pe poet drept un pervertitor maladiv de sensibilitate publică. Pentru alții însă, printre care mă îngădui și pe mine, Arghezi numai ce se războia cu sine pe crîncene opoziții verbale, iar opțiunea pentru « stelele putrezite » sau « unghia stîngă » arăta că solicitarea între bine și rău se petrecea poate fără tragism. /. . . / *Flori de mucigai*, înflorind verzui pe descompunerile aceleiași materii, aduceau totuși un spor al spiritualului, ca o restabilire de echilibru rupt în *Cuvinte potrivite* ; semnificau o artă renovată de adaptarea la gustul altor rafinamente ; se disociau (interesant ca urmări) contrariile,

şi astfel un timbru pur de cîntec se rostea paradisiac. « Unghia îngerească » a mîinii drepte crescuse la loc şi poetul, fără a fi prins de veste, scria cu ea mai mult decît în primul volum." (*Pagini de critică literară*, 1968, I, p. 26—27.)

Pompiliu CONSTANTINESCU notează la rîndul lui : „În poema liminară a volumului *Flori de mucigai*, poetul sugeră, în mod negativ măcar, putinţa unei inspiraţii mistice, dincolo de meşteşugul scriitoricesc. /.../ Apariţia figurată în « unghia îngerească » este semnul sigur că poetul asociază la « estetica verbală » cunoscută şi un duh inspirat, un har mai presus de îndemînarea tehnică a scrisului." (*Scrieri*, 1967, I, p.138—139.)

CONSTRUCȚII NEGATIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DE

ION MOISE și GH. N. DRAGOMIRESCU

I. NEGAȚIA INTENSĂ

Din punctul de vedere al intensității negației, în limba română distingem : negația propriu-zisă, negația intensă (forte) și negația slabă (atenuată). Fiecare tip de negație se formează cu ajutorul unor procedee lexicale și gramaticale specifice.

Negația propriu-zisă se realizează prin atașarea adverbului de negație *nu* înaintea predicatului (Nu merg, Nu sînt minor). Negațiile intensă și slabă, pe lîngă adverbul *nu*, mai utilizează și alte procedee lexicale și gramaticale care contribuie la intensificarea sau atenuarea ideii de negare.

Negația intensă conține o mulțime de construcții, variate ca formă și conținut semantic. Ea se exprimă cu ajutorul unor procedee lexicale, gramaticale (morfologice și sintactice) și combinate.

1. PROCEDEELE LEXICALE DE INTENSIFICARE A NEGAȚIEI

A. În limba română contemporană negația este întărită cel mai adesea cu ajutorul pronumelor și locuțiunilor pronominale negative — *nimeni, nimic, nici unul, nici una, o iotă* — (specifice limbii române standard), al adverbelor și locuțiunilor adverbiale negative — *nici, nicăieri, niciunde, niciodată, nicicînd, nicicum, nicicît, în nici un caz, în nici un fel, în nici un chip* (limba română standard), *nicidecum, nicidecît* (limba populară obișnuită). Astfel de construcții în care ideea de negare este intensificată prin folosirea unor cuvinte negative țin de *negația dublă* [1].

În cadrul negației duble, cuvintele negative care întăresc negația au o topică liberă : ele pot sta atît înaintea predicatului negativ, cît și după. Astfel, negația dublă are structura :

a) *cuvînt negativ* + *adverbul* **nu** + *predicat* ;

b) *adverbul* **nu** + *predicat* + *cuvînt negativ.*

Cuvintele negative intensifică negația în mod diferit, în funcție de sensul lor lexical. Pronumele negative întăresc negația, după părerea noastră, printr-o precizare mai mare. Astfel, în comparație cu *N-am scris*, construcțiile *Nimeni n-a scris, Nici unul dintre ei n-a scris* exprimă o negație mai explicită, mai individualizată și, implicit, mai intensă, mai categorică. Același lucru se poate spune despre propoziția *N-am mîncat,*

---

[1] Problema este discutată și de : I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, SCL, XIV, 1963, p. 471—478 ; Georgeta Ciompec, *Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, SCL, XIII, 1962, p. 197—209.

în comparaţie cu *N-am mîncat nimic.* Pronumele negative arată mai precis că dintr-o masă de oameni, lucruri sau fenomene nici unul nu poate avea legătură cu o acţiune realizată. Exemple :

„*Radu Comşa făcu cîţiva paşi, ca să* **nu-l vadă nimeni**; *împături o hîrtie ...*" (CP, I,I, 41); „**De vină nu-i nimeni,** *vezi bine, dar oleacă de dreptate n-ar strica*" (IA, S, 468); „*Se şi vede bucuria! Vă distrează spectacolul?* **Nu mă distrează nimic**". (Ibid. 37); „*Dansator, călăreţ de circ, corist, chelner, şofer* — **nu se mira de nimic**" (Ibid., II, 359); „**Nici unul** *din cei trei bărbaţi* **nu se gîndi** *să se plece şi să i-o ofere.*" (Ibid., I, 37).

Adverbele negative intensifică negaţia tot printr-o explicitare, printr-o oarecare concretizare. Ele arată că nu există nici o împrejurare în care să poată fi posibilă acţiunea. Comparaţi : *Eu* **n-am fost** *acolo* şi *Eu* **n-am fost nicăieri**; *Eu* **n-am lucrat** şi *Eu* **n-am lucrat niciodată.**
Exemple :

„*De cinci zile* **nu** *mai* **fusese niciunde**" (ŢD. a., 9); „*Cînd te întorci acasă spune-i* **să nu plece nicăieri**" (MP, M, I, 107); „ ... *de la moartea bătrînului* **nu** *mai* **iasă nicăieri**" (IA, S, 260); „*Radu Comşa* **nu auzise niciodată** *despre steaua aceasta ...*" (CP, I, I, 107); „*În ce mă priveşte,* **nu** *te-am* **minţit niciodată**" (NT, ES, 21); „*Dar avea o voinţă peste care* **nici** *moartea* **n-ar fi putut** *să treacă*" (Ţ, D. a., 35); „*De altfel* **nici nu ştiu** *cu ce trăieşte ...*" (CP, I, I, 148); „*El vedea că* **nicicum nu se poate mîntui**" (IA, A, 302); „... **nu interveniseră în nici un fel**" (Ţ, D. a., 104); „... *acest accident stupid m-a salvat de doi adversari, care* **în nici un caz nu m-ar fi** *eruţat*" (NT, ES, 34); „*Şi* **nici într-un caz n-aş putea** *sta aici*" (CP, I, I, 216);' „... *îi lăsăm să ducă grîul acasă?!* — **În nici un caz,** *strigă...*" (M P, M, II 400).

B. Dacă adverbul *nici* intensifică negaţia într-o măsură remarcabilă, apoi omisiunea lui o intensifică şi mai mult. Sensul construcţiei negative nu se schimbă prin omiterea lui *nici*, dar expresivitatea sporeşte :

„... **n-aş spune** *eu o vorbă unui băiat să mă pui cu ochii pe foc*" (MP, M, II, 313); „*Simion şi Gurău* **nu scoaseră** *un cuvînt* (VF, E p. m., 129).

Construcţia este specifică limbii române standard.

C. Intensificarea negaţiei sporeşte în mod deosebit cînd pronumelor negative li se ataşează adverbul *absolut.* Faţă de pronumele negative, acest adverb este întotdeauna antepus :

„... *dar asta* **nu modifică absolut cu nimic** *activitatea febrilă de pe arie*" (MP, M, II, 385); „... *vine cineva într-o zi şi* **fără să am absolut nici o vină,** *îmi încheie proces ...*" (Ibid., 395).
Construcţia se întîlneşte în limba literară.

D. O intensificare deosebită a ideii de negare se realizează şi prin adăugarea adverbului restrictiv *măcar* la adverbul *nici.* Adverbul *măcar* este întotdeauna postpus adverbului *nici.* Uneori cuvîntul *nici* este omis, dar negaţia rămîne tot intensă, deoarece acest cuvînt se presupune uşor.

„*E un leneș!* **Nu joacă nici măcar** *slab!*" (AU, 1969, 170);

„*Și milițienii* **nu vor putea măcar** *constata dacă au fost afumați sau nu*" (NT, ES, 33).

Construcția este tipică pentru limba populară obișnuită.

E. Deși pentru limba română contemporană tipică este negația dublă, se mai întîlnesc cazuri cînd se utilizează negația simplă. Deosebim mai multe tipuri de negație simplă:

a. Cel mai adesea negația simplă este formată cu ajutorul adverbului *nici*. În asemenea construcții adverbul *nici* este o negație totală, nu un intensiv al lui *nu*:

„... *și ne întărtăm la joc, știi colé, ca la vîrsta aceea, de* **nici simțirăm** *cînd a trecut noaptea*" (IC, A, 258); „*Copoiul lîngă el stă nemișcat: Continuă pe Ionică să-l fixeze Și* **nici gîndește** *ca să aporteze*" (AU, 1969, 50).

Uneori, în frază, negația simplă formată cu *nici* urmează după o negație propriu-zisă sau dublă. În acest caz, în cadrul negației simple se presupune adverbul *nu*.

„... *că doar nu-mi plîngeau copiii acasă,* **nici dădusem** *catihetului cel plocon*" (IC, A, 253); „*În sfîrșit, mai strigă capul cerbului, cît mai strigă, însă Harap-Alb nici nu răspunde,* **nici se arată**" (IC, HA, 127).

Cînd *nici* se repetă, cumulează și funcția de conjuncție:

„*Iară noi ... noi* **nici** *cîntam,* **nici** *rîdeam*" (VA, P, 129).

În asemenea construcții *nici* creează o negație forte deoarece, preluînd asupra sa valoarea lui *nu*, își menține și funcția de intensiv al negației, funcția lui de bază.

O negație deosebit de intensă se realizează cînd între adverbul *nici* și verbul predicativ se interpune conjuncția expletivă *că*. Această construcție are structura: *adverbul* **nici** + *conjuncția* **că** + *verb*.

Destul de des se întîlnește în această construcție verbul reflexiv *a se putea*, cum ar fi în: „*Un local mai nimerit* **nici că s-ar putea alege**" (NT, ES, 48).

„*De mult mergeam, iar vîrful Grohotișului* **nici că se** *mai zărea*" („VA, P, 106);„ ... *căci multe sărindare mai dăduse el pînă atunci pe la popi, în toate părțile, ca să-i poată izgoni dracii de la casă, și* **nici că fusese chip**". (IC, IT, 176).

Acest fel de negație este specific limbii populare obișnuite.

b. Celelalte adverbe negative participă foarte rar la formarea negației simple, dar întotdeauna o intensifică:

„*Linia pură care-ncepe din obelisc:* **nicăieri aflîndu-i** *capătul sfînt o-nfășor liană vie, peste condei ...*" (SC, 11 ian., 1970).

În acest caz adverbul *nicăieri* preia asupra sa și funcția adverbului *nu* sau a prefixului negativ *ne-* de la gerunziu *(nicăieri aflîndu-i capătul = neaflîndu-i nicăieri capătul)*.

Construcția, puțin frecventă, se întîlnește în limbajul poetic.

c. Dintre pronumele negative mai frecvent se utilizează în cadrul negației simple *nimic*. Intensitatea acestei negații depinde de context.

Cînd celelalte cuvinte şi construcţii din frază subliniază sensul lexical al acestui pronume, negaţia este forte :

„*Cu cît dau acolo şi cu cît mai rămîne, face ezact* **nimic**, *îmi mai rămîne neghina s-o dau la păsări*" (MP, M, II, 321).

Dacă propoziţia care conţine pronumele negativ *(nimica)* are valoare dubitativă, negaţia este atenuată :

„— *A dracului treabă! Uite ce blîndă mi-a ieşit pe trup.* **Să fi fost nimica**... *parcă nu-mi vine a crede. Însă mai ştiu eu? Ori părerea mă înşeală, ori s-a stricat vremea* ..." (IC, HA, 151 — 152).

Aceste tipuri de negaţie simplă sînt specifice limbii populare obişnuite (vezi şi expresia populară *Hai la noi* **să mîncăm nimic**).

F. Uneori pronumele negative *nimeni, nimic, nici unul, nici una*, precum şi adverbele *niciodată, nicicînd* sînt înlocuite cu adjectivele nehotărîte *vreun, vreo* şi cu adverbul *vreodată*. În acest caz negaţia se transformă din dublă în propriu-zisă, dar rămîne intensă.

„*O jigneam şi* **nu** *mai* **meritam vreun răspuns**, *dar eu vroiam neapărat unul* ..." (AP, C, 13) ; „*N-a plîns, dar nici de rîs* **n-a** *mai* **rîs vreodată** *din toată inima*" (PI, P. h., 10) ; „*În trei zile noul camarad avea să fie clasat, fără drept de apel, într-o categorie din care nimic şi nimeni* **n-avea să-***l mai* **poată scoate vreodată.**" (CP, I, I, 371).

Construcţia este destul de frecventă în limba română standard.

Numai propoziţiile interogative negative care conţin adjectivele nehotărîte *vreun, vreo* şi adverbul *vreodată* nu exprimă o negaţie forte, deoarece asemenea propoziţii nu sînt propriu-zis negative, ci au mai curînd valoare dubitativ-afirmativă.

„*Dar de transportul dorit nu aveţi* **vreo** *veste?*" (NT, ES, 174).

În acest caz întrebarea nu neagă, ci solicită un răspuns care poate fi afirmativ sau negativ. Acest tip de negaţie se întîlneşte tot în limba română standard.

G. O negaţie deosebit de intensă este cea multiplă care conţine, pe lîngă adverbul *nu*, mai multe intensive ale acestuia (pronume şi adverbe negative). Apariţia negaţiei multiple a fost provocată de căutarea continuă a expresivităţii de către vorbitori. Acumularea mai multor intensive ale negaţiei în propoziţie a dus la intensificarea ideii de negare.

„*Cu un aer de blîndeţe de-ai fi zis că ăsta* **nu putea fi în stare** *să facă* niciodată **nimănui nici un rău**, *se ridică în sfîrşit Bilă şi începu să vorbească*" (MP, M, II, 443) ; „**Nimeni nu avu nimic de spus**" (Ibid., I, 135) ; „*De acolo* **nimic nu** *mai* **„străbate la nimeni"** (CP, I, II, 337) ; „*Minuni pe care* **nu** *le-*au văzut, **nu le-au putut închipui nici** Horaţiu, **nici** Dante, **nici** Shakespeare, **nici** Corneille, **nici** Goethe*" (CP, I, I, 40) ; „**Nimeni nu putea da nici** o *lămurire asupra serviciului*" (Ibid., 142).

O astfel de negaţie se întîlneşte în limba română standard.

H. Foarte mult intensifică negaţia adverbele *neam* şi *ioc*. Sînt specifice limbajului rural. Amîndouă sînt postpuse predicatului negativ. Împreună cu prepoziţia *de*, adverbul *neam* alcătuieşte o locuţiune adjectivală negativă care, de asemenea, joacă rolul unui intensiv al negaţiei.

„*Acum nici eu* **n-am** *carne* **ioc** ..." (AU, 1969, 167); „**Nu-i vine neam** *să stea*..." (MP, M, I, 130); „*Eu azi-noapte* **n-am dormit neam.** " (NT, M.f.m., 190); „*Și* **n-avea neam** *de păr în cap.* " (MP, M, I, 152).

Construcția *neam de păr* ne arată că negația *neam* a fost gîndită, la origine, și substantival, adică prepoziția *de* nu este expletivă, ci introduce un atribut substantival prepozițional: *de păr*. Cf. fr. *rien* < lat. *rem*.

I. Adverbul *cumva* și locuțiunea adverbială *care cumva* interpuse între *nu* și un verb la conjunctiv conferă negației o deosebită intensitate și expresivitate. Conjuncția *să* apare uneori și înaintea adverbului *nu*. Deci această construcție poate avea trei structuri:

1 — *adverbul* **nu** + *adverbul* **cumva** + *verb la conjunctiv*;
2 — *conjuncția* **să** + *adverbul* **nu** + *adverbul* **cumva** + *verb la conjunctiv*;
3 — *conjuncția* **să** + *adverbul* **nu** + *locuțiunea adverbială* **care cumva** + *verb la conjunctiv.*

Cel mai adesea asemenea construcții exprimă o interdicție categorică și, în acest caz, modul conjunctiv capătă valoare de imperativ. Uneori însă construcțiile în speță exprimă nerealizarea unei acțiuni. Sînt specifice limbii populare obișnuite.

„*Și* **nu cumva** *să vă* **puie** *dracu să luați din el carne să o duceți acasă.*" (IA, S, 297); „... *bătrînului nu-i plăcea să tăiem mai devreme. Nu spunea de ce, dar cred pentru ca* **nu cumva să ne înduleim** *în post.*" (Ibid., 162); „**Să nu cumva să faceți pozna** *să deschideți că-i vai de voi*" (IC, C, 18); „*Nene Anghele,* **să nu cumva** *mîine* **să ceri** *plapuma înapoi*" (NT, M.f.m., 187); „**Să nu care cumva** *să vii în mahalaua noastră cînd plouă, că-i vai de tine!*" (Ibid., 206).

J. În limba populară obișnuită și mai ales în domeniul limbajului afectiv s-au format o serie de locuțiuni adverbiale cu funcție de intensive de negație: *de fel, de loc, în ruptul capului, o dată cu capul, cît îi lumea și pămîntul, de cînd lumea și pămîntul, pentru nimic în lume, ferească Dumnezeu!* etc. Construcțiile formate cu asemenea locuțiuni se remarcă prin forța de negare și prin expresivitate. În limba română standard se întîlnește locuțiunea *nici pe departe.*

„*Și nu era chip: stînca* **nu se clintea de fel**, *cu chiu cu vai dacă izbuteam să dobor cîte un colț de zid pe ici, pe colo*" (PI, P.h., 24—25); „**Nu mă lăsa de loc** *să mă apropii de cotețul lui*" ((NT, C.o., 19); „*Nu știu ce-i cu dumneata,* **nu** *te* **pot înțălege de loc**". (IA, S, 258); „*Aceasta* **nu înseamnă nici pe departe** *o copiere a experienței lor*" (Sp., 10 ian., 1970); „*Cum o să mă lași singur cu toți incapabilii? Că eu sînt destul de moale, după cum ai remarcat și tu!?* **Nu se poate în ruptul capului.**" (AU, 1969, 103); „*Tu poți să te duci singură la plajă! Fără tine, Mihai,* **nici în ruptul capului** !" (NT, ES, 42); „*Nici el* **nu se va învoi o dată cu capul** *la despărțire*" (IA, S, 591); „*Trăiască, despre mine, cît măgurile Broștenilor, dar rudenie, cumetrie cu ei,* **odată cu capul!**" (Ibid., 207); „*Alt stăpîn în locul meu* **nu** *mai* **face brînză** *cu Harap-Alb* **cît îi lumea și pămîntul**" (IC, HA, 129); „... *și cînd colo, vede și el ce* **nu se** *mai* **văzuse,** *și* **nu se** *mai* **auzise de cînd lumea și pămîntul**" (IC, SP, 83); „ ... *îți jur că va*

scăpa din mînă copilul, dar **pentru nimic în lume** *sticla de coniac*" (NT, ES, 49); „*Şi de-a veni turturica mea înainte cu smicelele şi apa, ie-ţi nădejdea despre mine, căci* **nu merg, ferească Dumnezeu**" (IC, HA, 156); „— *Eu, cînd sînt la volan,* **nu beau** *mai mult de trei sute de grame de rom,* **pentru nimic în lume**" (NT, ES, 31).

Negaţia cîştigă mai mult în intensitate şi cînd este exprimată de unele locuţiuni adverbiale, predicative ca: *nici vorbă, nici discuţie, nici pomeneală.* Construcţiile se folosesc în limba populară obişnuită.

„*Era noapte plină,* **nici vorbă** *de apropierea zorilor*" (MP, M, II, 269); „— *Da, însă de întrecut te voi întrece mai uşor. Nu vreai să facem pace, aici, unde sîntem, într-o oblire?* **Nici vorbă!** *O să rămîi tu îndată iarăşi în urmă*" (IA, S, 405); „**Nici discuţie** *că ei, Isosică sau Zdroncan sau Plotoagă, erau contra*" (MP, M, II, 286); „... *iar despre bicicletă,* **nici pomeneală,** *fiindcă pe ultima pe care o avusese (după propria-i mărturisire) o vînduse*" (VF, FC, 46).

L. Negaţia forte se realizează şi cu ajutorul unor locuţiuni pronominale negative, precum *ţipenie de om, neam de neamul meu* (tautologie), *o iotă* etc. Construcţiile sînt specifice limbii populare obişnuite şi se întîlnesc în limbajul afectiv.

„... *fiarele tremurau şi se băteau cap în cap de spaimă şi* **ţipenie de om nu cuteza** *să mai treacă pe aici*" (IC, NC, 303); „*Ba, de la o vreme încoace urîtul îi mînca şi mai tare, căci* **ţipenie de om nu** *li* **deschidea** *uşa; parcă erau bolnavi de ciumă, sărmanii!*" (IC, P, p. 50); „*Ceapă cu mămăligă? D-apoi* **neam de neamul meu n-a mîncat** *aşa bucate!*" ((I C, S. n., 11); „ ... **nu credea o iotă** *din afirmaţiile celor doi*" (Ţ, D.a., 49); „*Şi nu zicea nimeni că era bigotă. Însă franţuzeşte* **nu ştia o iotă!**" (GT, D, 234).

M. Unele locuţiuni verbale negative cu caracter frazeologic conţin o negaţie foarte puternică. În această categorie includem locuţiunile: *a nu face mare brînză; a nu face nici o brînză; a nu pune nimic în gură; a nu avea habar; a nu avea habar de grijă; a nu avea (da) două parale (doi bani); a nu avea para chioară; a nu mai da ochi cu cineva; a nu gîndi cu gîndul; a nu avea nici în clin nici în mînecă; a nu avea încotro* (limba populară obişnuită); *nu-mi suflă nimeni în borş* (limbaj rural); *a nu face nici pe dracu; a nu avea nici pe dracu; nu există; a nu se uita nici cu dosul* (limbaj popular periferic). Toate aceste locuţiuni sînt specifice limbajului afectiv.

„*Priboienii noştri, cu securile alea* **mare brînză nu pot face**" (NT, F.m.d., 160); „*La alea de mîna a doua şi a treia să nu te duci să vinzi, că* **nu faci nici o brînză**" (NT, M. f.m., 254); „... *se zbat şi aleargă de colo pînă colo şi* **nu fac nici o brînză**" (MP, M, II, 402); „... *toată dimineaţa nu am închis ochii şi* **n-am pus nimic în gură**" (NT, ES, 35); „*Jur că* **habar n-am** *dacă îmi place sau nu*" (AU, 1969, 104); „**Habar n-are** *ce-i în sufletul meu, se gîndeşte Răduş*" (NT, D, 324); „**Habar de grijă n-o să am,** *să ştii! ameninţă ea*" (MP, M, I, 200); „**Nu dau două parale** *pe dreptatea ta*" (VF, Nd, 89); „*Trebuia să le arate că ştie cine sînt şi că* **nu dă doi bani** *pe toată filozofia lor de impostori*" (VF, Ep.m., 121); „*Trei ani de cînd joc, vere Ionică,* **n-am pierdut o para chioară**" (FN, I.S., 92); „**Ochi**

cu mine n-o să mai dai *niciodată*" (NT, F.M.D., 199); „*Cumnatul Gheorghe, că-i frate,* **nu se uita** *la Neicu* **nici cu dosu**" (FN, I.S., 67); „*În acest timp, ca și cînd cei care urmăreau să intre la rînd la batoză ar fi fost altfel de inși, cu o situație specială, care* **n-aveau nici în clin nici în mînecă** *cu cei care își puseseră grîul jos, trăgeau căruțele pline cu snopi de o parte și de alta a mașinii și treieratul continua*" (MP, M, II, 321);

„*Mie unuia, știu că* **nu-mi suflă nimeni în borș**; *cînd văd că mîța face mărazuri, ți-o strîng de coadă, că mănîncă și mere pădurețe, căci n-are încotro*" (IC, HA, 129); „*Alții beau zile și nopți la rînd, toarnă în ei cu găleata și* **n-au nici pe dracu**" (Ț,D.a., 41); „**N-are nici pe dracu** *Neagu Mircea. Nu-i bolnav*" (NT, D, 375); „— **Nu egzistă,** *zise Isosică toropit de somn și de o mulțumire esențială ... Cotele trebuiesc predate* **fără discuție** *și cine nu vrea, nu duce grîul acasă*" (MP, M, II, 339).

Pentru intensificarea negației se folosesc și unele locuțiuni adverbiale cu caracter frazeologic: *cîtu-i veacul; pînă-i cucu* (limba populară obișnuită); *nici cît negru sub unghie*; *cît e negru sub unghie* (limbaj rural).

„*Așa prilej să-i mărești moșia feciorului,* **nu** *mai* **pupi** *dumneata* **cîtu-i veacu**" (IA,S, 488); „*Dar a simțit că sînteți oameni cu stare bună. Altfel* **nu** *mai* **băga el apelata cîtu-i veacul**" (Ibid., 475); „*O să învețe ea, Ioniță, o să învețe de-aici încolo, răspunse Sora, înveselindu-se.* — **Pînă-i cucu!** *Ca dumneata nu va ști ea niciodată mulge vacile*" (Ibid., 444); „*Oșlobanu, prost, prost, dar* **să nu-***l* **atingă** *cineva* **cu cît e negru sub unghie,** *că-și azvîrle țărnă după cap, ca buhaiul*" (IC, A, 248).

Locuțiunea pronominală negativă *nici dracul*, de asemenea, creează o negație deosebit de intensă:

„*E prin iad destulă smoală ... Cine-o caută?* **Nici dracul!**" (AU, 1969, 232).

N. Unele cuvinte, folosite de regulă în construcții afirmative, apar și în construcții negative cu funcția de intensificatori ai negației. Mai frecvent se folosesc în acest scop adverbele *mai*, *tot*, *prea* și interjecția *zău*. Adverbele *mai*, *tot* întăresc ideea de negare într-o măsură mai mică; interjecția *zău*, ca și adverbul *prea*, creează o negație deosebit de intensă. Cuvintele *mai*, *tot* și *prea* se întîlnesc în limba română standard, *zău* în limbajul rural.

„*Cam știu eu la ce ... Adică știu eu la cine, Catrinel.* — *Ba* **nu-i mai** *știi dumneata, măcar că multe mai crezi a ști*" (CP, I, II, 38); „*Nici* **n-are să mai** *vie. Acum, ce-a fost s-a trecut*" (IA, S, 371); „*... nu se duseră să-și predea cotele:* **tot nu credeau** *că trebuie să predea toate restanțele*" (MP, M, II, 321); „*Nu mă bazez eu pe ce zice cetățeanul din sat, că el* **tot nu** *mă* **crede** ..." (Ibid., 396); „*În orice caz, nu cum îți închipui tu.* — **Zău că nu-mi închipui** *nimic*" (Ț, D. a., 19); „*Nu mă duc, tovarășe director ...* **Nu mă duc, zău**" (NT, D, 473).

Cu altă topică, adverbele *mai*, *prea* realizează o negaţie atenuată. Acest lucru este posibil cînd *prea* stă între *nu* şi verb, iar *mai* înaintea pronumelui *nimic*.

„*Răduş, tu îl cunoşti pe Firuţă? — Din vedere, că* **nu prea mă duceam** *la cafenea*" (NT, D, 404); „*— Ai mîncat ceva astăzi? — schimbă vorba Ioniţă.* — **Nu prea am mîncat,** *recunoaşte Răduş*" (Ibid., 390); „*Ploieşteanul recunoaşte că* **n-a citit mai nimic**" (Ibid., 463).

O. Anumite cuvinte şi construcţii incidente au posibilitatea de a intensifica atît afirmaţia, cît şi negaţia. Se folosesc mai des în acest rol: *fireşte, desigur, fără îndoială, evident, de bună seamă, vezi bine* etc.

„*Şi,* **de bună seamă,** *lucrul nu era plăcut pentru familia Mărgineanu*" (IA, S, 156); „**De vină nu-i** *nimeni,* **vezi bine,** *dar oleacă de dreptate n-ar strica*" (Ibid., 468).

2. PROCEDEE SINTACTICE DE INTENSIFICARE A NEGAŢIEI

A. Conjuncţia *nici* antepusă pronumelui *tu* creează o negaţie deosebit de intensă şi expresivă. Cuvîntul care desemnează obiectul a cărui existenţă este negată stă întotdeauna după cuvintele *nici tu*. Deci construcţia are structura: *conjuncţia* **nici** + *pronumele* **tu** + *substantiv*.

În frază, construcţia se repetă, cu substantive diferite, pentru exprimarea tuturor obiectelor negate. În ultimul termen al construcţiei, de regulă, substantivul este înlocuit cu pronumele *nimic (nimica)* şi astfel se obţine o negaţie generalizată. O astfel de negaţie este specifică limbii populare obişnuite şi are caracter afectiv.

„*Femeia lui Ipate şi cu baba, cînd se trezesc din ameţeală,* **nici tu drumeţ, nici tu copil, nici tu nimica**" (IC, SP, 93); „*Asta-i mai rău decît poftim la masă, zise el:* **Nici tu sat, nici tu tîrg, nici tu nimica**" (IC, HA, 110).

Gramatica Academiei neagă pentru cuvîntul *tu* din asemenea construcţii atît apartenenţa la clasa pronumelor, cît şi provenienţa pronominală: „În exemplele de mai sus nu avem de-a face cu pronumele *tu*, ci cu un element de altă provenienţă, neîncadrat într-o categorie gramaticală clară" [2]. Noi considerăm că *tu* nu şi-a pierdut complet legătura cu pronumele respectiv, deci cel puţin provenienţa lui pronominală este neîndoielnică. Şi în limba rusă există o asemenea construcţie care utilizează tot pronumele personal de persoana a II-a singular, dar nu în cazul nominativ, ci în dativ — *ni tebe...* În construcţia *nici tu... nici tu...*, pronumele îşi pierde sensul personal şi capătă valoare adverbială care-i permite să dubleze pe *nici*, pentru a-l întări. *Tu* este, desigur, un expletiv pronominal, la origine cel puţin, cu aceeaşi valoare stilistică pe care o are dativul etic.

În cadrul frazei, conjuncţia *nici*, care introduce asemenea construcţii exprimă raporturi copulativ-cumulative.

B. În anumite contexte raporturile adversative pot realiza o negaţie intensă. În acest caz, prima propoziţie este afirmativă, iar a doua negativă.

---

[2] *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, 1966, p. 56.

În prima propoziție se exprimă o acțiune admisibilă din punctul de vedere al vorbitorului, pentru ca în a doua propoziție să se exprime altă acțiune cu care vorbitorul în nici un caz nu poate fi de acord. Opoziția dintre cele două enunțuri este exprimată cu ajutorul conjuncției *dar*, care coordonează o adversativă restrictivă :

„*Mi-am imaginat că-i greu să mergi singură în restaurant la o asemenea oră*, **dar** *chiar așa ceva* **nu mi-aș fi închipuit...**" (NT, ES, 145).

Construcția se întîlnește în limba română standard.

C. În cadrul frazei sau în cadrul unui context format din mai multe fraze, propoziții, negația se poate intensifica cu ajutorul conjuncțiilor *nici*, *darămite (dar'mite)*, al conjuncției *dar*, antepusă adverbului *încă*, al adverbului *necum* și al locuțiunilor conjuncționale corelative *nu numai că — dar nici (măcar)*. În asemenea contexte avem o confruntare exprimată sau presupusă a două acțiuni. Dar posibilitatea nerealizării lor este diferită : dacă la prima acțiune putem admite realizarea ei, apoi la a doua acțiune această realizare este cu totul imposibilă. Confruntarea celor două acțiuni, care se leagă una de alta, sporește gradul de intensitate al negației. Construcțiile sînt specifice limbii populare obișnuite.

„*M-a trimis la perceptor, zicea că numai perceptorul poate să mă amîie. M-am dus la ăla — oleu!* **nici nu vrea** *să stea de vorbă*" (MP, M, I, 212) ; „*Tovarășul președinte nu știe ce e autocritica. În cuvîntul lui* **nici n-a fost pomeneală**" (Ibid., II, 450) ;

„*Cum au să poată trăi făr' zestrea ei?* **Nici să nu se gîndească, nici să nu-i treacă prin cap'** (Ibid., I, 234) ; „*Eu nu mă puteam clinti din loc*, **darămite** *să mă scol să fac juma de poștă pe jos*" (PI, DS, 176) ; „*Mînia lui Dumnezeu ce era afară! să nu scoți cîne din casă*, **dar încă** *om*" (IC, SP, 73) ; „*Da ce vînt te-a adus și cum ai putut răzbate prin aceste locuri, femeie, hăi? Că pasăre măiastră nu vine pe aici*, **necum** *om pămîntean*" (IC, P. p., 61) ; „*Tudor Bălosu* **nu numai că nu-și cunoștea** *bine fata*, **dar nici măcar nu bănuia** *ce se petrecuse cu ea după măritiș...*" (MP, M, I, 234).

În propozițiile introduse prin *darămite*, *dar încă*, *necum*, negația, deși nu este exprimată, ci presupusă, este mult mai intensă decît în propozițiile precedente.

D. Anumite construcții temporale (complemente circumstanțiale și propoziții subordonate) intensifică negația, arătînd că acțiunea nu se efectuează timp îndelungat sau niciodată. Complementele circumstanțiale de timp, care arată că acțiunea nu se săvîrșește un timp mai mult sau mai puțin prelungit, intensifică mai puțin negația.

„... **toată noaptea și toată dimineața nu am închis ochii**" (NT, ES, 35) ; „... *se jură că* **o săptămînă de acum înainte nu** *mai* **pune** *decît apă în gură*" (CP, I, II, 372).

Construcția se utilizează frecvent în limba română standard.

Subordonatele temporale care au același sens cu adverbul *niciodată*, dar sînt cu mult mai expresive decît acesta, contribuie la formarea unei negații categorice.

„*Era o zi frumoasă în duminica aceea, şi plăieşii spuneau că* **n-au** *mai* **apucat** *aşa primăvară devreme,* **de cînd îs ei**" (IC, A, 213); „**N-oi** *mai* **veni,** *Ivane,* **cîte zilişoare-oi avé eu**" (IC, IT, 177); „**N-am** *mai* **văzut de cînd m-a făcut mama**" (MP, M, II, 264). Construcţia este tipică pentru limba populară obişnuită.

E. Subordonatele de mod comparative negative intensifică negaţia din regentă, cînd conţin o negaţie categorică. Procedeul este specific limbii populare obişnuite, de unde a pătruns şi în limba literară.

„*Cît cei pe car, bade? zise Oşlobanu, căruia* **nu-i era** *a cumpăra lemne* **cum nu mi-i mie acum a mă face popă**" (IC, A, 251); „**Nu vreau** *să ştiu de cele două lucruri,* **cum nu vreau să ştiu nici de jurămîntul tău**" (IA, S, 264).

F. Construcţia concesivă, cînd are regent un predicat negativ, cumulează şi intensificarea negaţiei. Din asemenea propoziţii sau fraze reiese că acţiunea nu se poate săvîrşi, în ciuda oricărui fapt.

Complementul circumstanţial concesiv se foloseşte mai rar în această funcţie.

„... *o s-o ia razna, ca unul care,* **în ciuda oricăror eforturi, nu se** *mai* **poate stăpîni**" (Ţ, D.a., 43).

Construcţia se foloseşte în limba română standard.

Mult mai frecvent intensifică enunţul negativ subordonata concesivă. Se întîlneşte frecvent în limba populară obişnuită.

„... *eu* **nu** *mai* **rămîn** *în casa asta* **nici să mă tai**" (Ţ, D.a, 36); „**Să-l fi picat cu ceară, să-l fi împuns cu şişul,** *El* **nu-ncărca** *la plată şi refuza bacşişul!*" (AU, 1969, 233); „... *pînă la vremea asta, nici el de la sine, nici prietenii, nici babele* — **cîtu-s ele de-a dracului, de prefăcute şi iscoditoare** — *tot nu l-au putut face să se însoare*" (IC, SP, 72).

Intensitatea negării sporeşte în mod deosebit cînd verbul negat este la modul condiţional:

„... **n-ar fi pus** *pe limbă o picătură de ţuică* **s-o pici cu ceară**" (MP, M, II, 293); „... **n-aş spune** *eu o vorbă unui băiat* **să mă pui cu ochii pe foc**" (Ibid., 313).

Cînd modului condiţional i se alătură dativul etic, se obţine cea mai expresivă negaţie:

„*Ion al meu e leneş.* **Nu ţi-ar scrie** *el o temă, să-l pici cu ceară*" (exemplu înregistrat dintr-o conversaţie).

G. Intensitatea negaţiei se realizează şi într-o frază în care regentei negative i se ataşează o subordonată cumulativă negativă. În acest caz din frază reiese că îndeplinirii unei acţiuni i se adaugă neîndeplinirea altei acţiuni, cînd vorbitorul se aştepta ca cel puţin a doua acţiune să se îndeplinească.

„*Şi Bilă îi spune că,* **după ce că cu atîta grîu nu e trecut** *la chiaburi, nici cotele nu vrea să le dea*" (MP, M, 383).

Construcţie specifică limbii populare obişnuite.

H. Un procedeu sintactic destul de frecvent folosit pentru accentuarea negaţiei este repetiţia. Cel mai adesea se foloseşte repetarea adverbului

de negație pe lîngă predicate diferite. În acest caz sînt negate mai multe acțiuni.

„*Numai cînd e ceva necurat la mijloc, numai atunci își ia măsuri de apărare, aceleași* — **n-a fost, n-a văzut, nu știe nimic**" (Ț, D.a., 9); „**Nu** *mi-a* **spus nimeni nimic, n-am auzit nimic**" (IA, S, 82).

Uneori intensificarea negației se obține prin repetarea adverbului *nici* (care în acest caz capătă valoare de conjuncție) pe lîngă complementele aceluiași verb negativ :

„— *Apoi așa-i dacă* **n-a putut spune nime nici o vorbă, nici despre hărnicia, nici despre omenia ei**" (IA, S, 235); „*Mi-a spus mama că tatăl tău* **nu vine nici la priveghiu, nici** *mîne* **la iertăciune**" (Ibid., 117).

Construcțiile se întîlnesc în limba română standard. Uneori se repetă același cuvînt negativ, căruia la sfîrșitul comunicării i se adaugă alte cuvinte cu scopul de a mări și mai mult intensitatea negării. În felul acesta forța de negare crește treptat, printr-o gradație.

„... *și nu mai pricep* **nimic, nici** *ce trebuie să fac,* **nici** *ce vor alții de la mine!* **Nimic, absolut nimic!** (Ț, D.a., 38).
— limba română standard.

„*Îi fac o frecție,* **nimic!** *pun ventuze,* **nimic!** *Îi dau niște pastile,* **nimic! Dacă nimic!**" (înregistrare dintr-o discuție) — limba populară obișnuită.

În repetiție se folosește destul de frecvent sinonimia : același sens este exprimat prin diferite cuvinte și construcții. În acest caz, reluarea ideii în altă formă accentuează ideea de negare :

„*Dar Vasile* **nu avea poftă de nimic, nu-***i* **venea** *să pună mîna* **pe nimic,** *după moartea bătrînului*" (IA, S, 209).

Construcția se întîlnește în limba română standard.

I. În general, în dialog, unele elemente enunțate mai înainte nu se reiau, deoarece se subînțeleg ușor, și astfel se realizează economia de limbaj. În construcțiile negative, de regulă, se omite predicatul și se exprimă numai cuvintele negative, care de obicei însoțesc și întăresc negația. Exprimarea mai concisă a propoziției negative, numai prin cuvinte negative, conferă negației o expresivitate sporită și un caracter mai categoric.

„*De culcat s-a culcat?* — **Nu,** *tot în picioare toată ziua*" (IA, S, 290); „*Păi ce mai rămîne dacă îl dați la trior?* **Nimic**" (MP, M, II, 321); „*Frică v-a fost?* — *Frică?* **Nicidecum!**" (VA, P, 93); „*E o situație grea, tovarășe prim-secretar, ce-i facem, îi lăsăm să ducă grîul acasă?* — **În nici un caz,** *strigă...*" (MP, M, II, 400).

Construcția este tipică pentru limba populară obișnuită, dar a pătruns și în limba literară.

Foarte apropiată de subînțelegere este elipsa, specifică limbajului afectiv. Omiterea unor elemente din propoziție mărește expresivitatea, iar în cazul construcțiilor negative, forța de negare. Din propozițiile negative se omite, de obicei, predicatul sau copula și se mențin cuvintele negative care întăresc negația.

„**Nici lacom** *de avere*, **nici** *de cinuri; mulţămit cu cît avea, cu cît n-avea*" (IC, PD, 323); „*Dar nu se arătă nimeni. Încercă să privească pe scări.* **Nici ţipenie de om** (NT, ES, 153); „*Aici era mîna guilchii*, **nimic de făcut**" (MP, M, II, 327); „— **Nici o grijă**, *zise Joe, sigur de sine. Am dat dispoziţie să fie păzită*" (CB, C.O., 50).

Construcţia este mai frecventă în limba populară obişnuită.

3. PROCEDEE COMBINATE DE INTENSIFICARE A NEGAŢIEI

Negaţia cea mai categorică se obţine cînd pentru intensificarea ei se utilizează atît mijloace lexicale, cît şi sintactice. Aproape toate mijloacele lexicale şi sintactice de intensificare a negaţiei se pot combina între ele, cum reiese chiar din exemplele de mai sus; de aceea considerăm că nu este necesar să descriem toate tipurile combinatorii. Vom menţiona numai cîteva din ele:

a) *negaţie multiplă + repetiţie:*

„*Minuni pe care* **nu** *le*-**au văzut, nu** *le*-**au putut închipui nici** *Horaţiu*, **nici** *Dante*, **nici** *Shakespeare*, **nici** *Corneille*, **nici** *Goethe*" (CP, I, I, 40).

Se întîlneşte în limba română standard.

b) *inversiune + omisiunea lui* **nici** *+ subordonată concesivă:*

„... **n-aş spune eu o vorbă** *unui băiat* **nici să mă pui cu ochi pe foc**" (MP, M, II, 313).

Se foloseşte în limba populară obişnuită.

c) *repetiţie + negaţie dublă:*

„*Dar Vasile* **nu avea poftă de nimic, nu-i venea** *să pună mîna pe* **nimic**, *după moartea bătrînului*" (IA, S, 209).

Cauza principală a dezvoltării negaţiei intense este căutarea expresivităţii. Dezvoltarea variată şi complexă a negaţiei a dus la îmbogăţirea mijloacelor de expresie ale limbii române.

ABREVIERI

AU — Almanahul „Urzica", 1969.
CB, C. O. — Vintilă Corbul şi Eugen Burada, *Cenuşă şi orhidee la New York*, Edit. tin., 1960.
CP, I — Cezar Petrescu, *Întunecare*, EPL, 1965.
FN, I. S. — Fănuş Neagu, *Îngerul a strigat*, EPL 1968.
GT, D — George Topîrceanu, *În jurul unui divorţ, Balade vesele şi triste*, EPL, 1966.
IA, A — Ion Agîrbiceanu, *Arhanghelii*, Edit. Minerva, 1972.
IA, S — Ion Agîrbiceanu, *Strigoiul*, EPL, 1969.
IC, A — Ion Creangă, *Amintiri*, Edit. tin., 1957.
IC, C — Ion Creangă, *Capra cu trei iezi*, Edit. tin., 1957.
IC, DP — Ion Creangă, *Dănilă Prepeleac*, Edit. tin., 1957.
IC, HA — Ion Creangă, *Harap-Alb*, Edit. tin., 1957.
IC, I T — Ion Creangă, *Ivan Turbincă*, Edit. tin., 1957.
IC, NC — Ion Creangă, *Moş Nichifor Coţcariul*, Edit. tin., 1957.
IC, PD — Ion Creangă, *Popa Duhu*, Edit. tin., 1957.
IC, S.n. — Ion Creangă, *Soacra cu trei nurori*, Edit. tin., 1957.
IC, SP — Ion Creangă, *Stan Păţitul*, Edit. tin., 1957.
IC, P. p. — Ion Creangă, *Povestea porcului*, Edit. tin., 1957.
MP, M — Marin Preda, *Moromeţii*, Edit. tin., 1968.

NT, C. O. — Nicuță Tănase, *Cruce de ocazie*, Edit. Eminescu, 1971.
NT, D. — Nicuță Tănase, *Derbedeii*, Edit. Eminescu, 1971.
NT, F. M. D. — Nicuță Tănase, *Fără minuni, Doamne*, Edit. Eminescu, 1971.
NT, M. F.M. — Nicuță Tănase, *M-am făcut băiat mare*, Edit. Eminescu, 1971.
NT, E S — Nicolae Tăutu, *Enigmatica Solveig*, Edit. tin., 1969.
PI, D S — Panait Istrati, *Domnița de Snagov*, EPL, 1969.
PI, P. H. — Panait Istrati, *Prezentarea haiducilor*, EPL, 1969.
SC — „Secera și ciocanul", 1970.
Sp. — „Sportul", 1970.
Ț, D. A. — Nicolae Țic, *Durerile altora*, Edit. tin., 1969.
VA, P — V. Alecsandri, *O preumblare în munți*, Bpt, 1960.
V F, E. P.M. — Victor Fulger, *Eppur si muove*, EPL, 1969.
VF, F.C. — Victor Fulger, *Frați de cruce*, EPL, 1969.
VF, N. D. — Victor Fulger, *Nevastă de duminică*, EPL, 1969.
VF, P — Victor Fulger, *Paternitatea*, EPL, 1969.

STRUCTURA HÎRTIEI ŞI VECHIMEA MANUSCRISELOR NEDATATE

DE

ION ROMAN

Pentru aprecierea vechimii hîrtiei nedatate se foloseşte de către cercetători metoda comparaţiei filigranelor, care a dat pînă în prezent rezultate mulţumitoare. Problema aprecierii vechimii unei hîrtii fotografiate pe un clişeu de sticlă ne-a determinat să căutăm mijloace de rezolvare eficiente şi în acest caz. Astfel, pe un clişeu de sticlă se poate vedea suprafaţa hîrtiei fotografiate, dar nu se poate vedea hîrtia prin transparenţă. Ca să se poată vedea filigranul şi dacă hîrtia este ripsată sau nu, fila trebuie privită în zare, adică studiată prin transparenţă. Acest lucru este imposibil în cazul unei hîrtii fotografiate pe un clişeu de sticlă.

Cercetătorul Al. Mareş, în articolul său, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?* [1], studiind 7 clişee pe sticlă din Biblioteca Muzeului Sf. Nicolae din Şchei-Braşov, ajunge la concluzia că unul din clişee are hîrtia *ripsată* iar celelalte 6, *neripsată*.

Pe baza acestei constatări, face aprecieri asupra existenţei epilogului unui manuscris important pentru istoria culturii româneşti [2] şi caută să ne convingă că *epilogul* conţinut de cele 6 clişee este un fals [3]. Nu dorim să comentăm alte argumente aduse de Al. Mareş în sprijinul convingerilor d-sale, ci numai *argumentul hotărîtor* [4], cum se exprimă d-sa, în sprijinul neautenticităţii epilogului lui Oprea.

În primul rînd, privind cu atenţie cele 6 clişee pe sticlă (al 7-lea aparţine *Micului octoih* braşovean) [5] observăm că *tehnica fotografului nu a fost desăvîrşită, fotografiile neavînd o claritate omogenă*. Nu peste tot se vede scrisul şi nu peste tot se poate citi clar. Astfel, suprafaţa hîrtiei oferită pentru studiu nu este redată în cele mai bune condiţii tehnice (vezi fig. 1).

Privind clişeul nr. 7 (fotografiat după o pagină din *Micul octoih* braşovean), Al. Mareş a văzut în partea stîngă cîteva linii, iar pe celelalte 6 clişee (epilogul) nu a văzut nici o linie.

Am arătat mai sus că hîrtia trebuie privită în zare, pentru a vedea în ea filigranul şi dungile lăsate de sîrmele sitei de fabricaţie (ripsurile).

---

[1] Al. Mareş, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?* în LR, XVIII, 1969, nr. 3, p. 239.

[2] Micul octoih din 1570, studiat de N. Sulică în articolul *Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României întregite*, extras din *Omagiu lui Constantin Chiriţescu*, Bucureşti, 1937.

[3] Al. Mareş *lucr. cit.*

[4] *Ibidem*, p. 249.

[5] I. Roman, *Un manuscris din secolul al XVI-lea, Micul octoih braşovean*, în *Studii de slavistică*, vol. II, Bucureşti, 1970. Manuscrisul se află în depozitul Bibliotecii municipale din Braşov.

Privită cu ochiul liber, rareori se poate distinge dacă o hîrtie veche e ripsată sau nu. O hîrtie veche de manuscris, de cele mai multe ori foarte uzată, se prezintă aproape lucioasă. Aparatul de fotografiat înregistrează pe peliculă, pe clişeu, pe sticlă ceea ce vede ochiul.

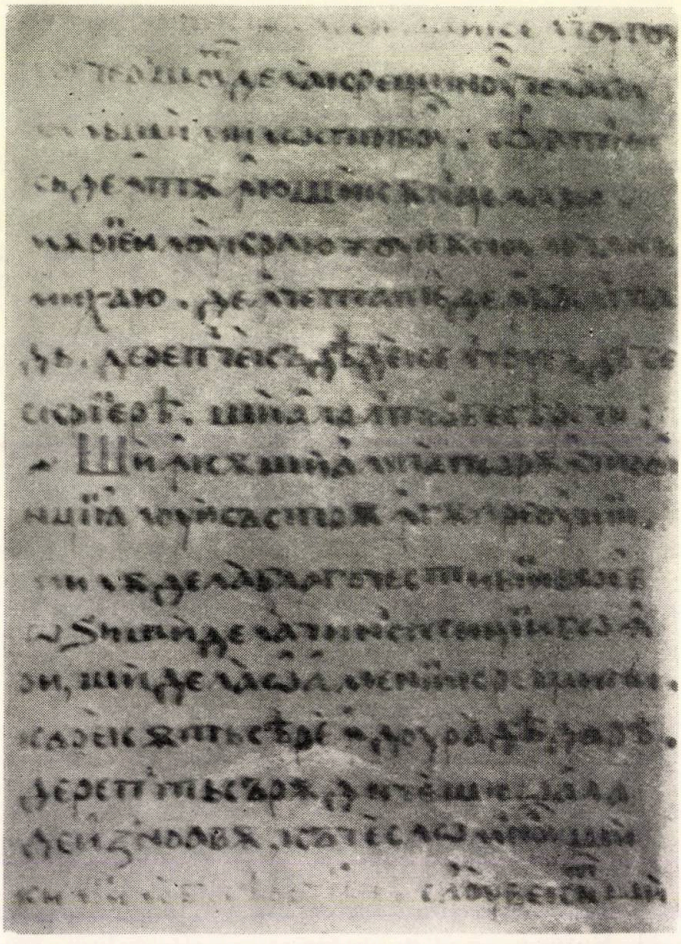

Fig. 1

Am mărit porţiunea din clişeul nr. 7, unde s-au văzut ripsurile. În adevăr se disting aceste ripsuri, dar numai într-un colţ al filei fotografiate (fig. 2).

Fila de manuscris (hîrtia) privită în zare are ripsuri pe întreaga suprafaţă, fapt ce nu a ieşit în evidenţă pe clişeu.

Am privit la microscop mai multe hîrtii de manuscrise [6]. Unele file de manuscrise au ripsuri, altele nu au. În Biblioteca Muzeului din Şchei

[6] Fotografiile la microscop au fost executate cu ajutorul ing. N. Paraschiv, în Laboratorul de microscopia lemnului al Universităţii Braşov.

sînt manuscrise făcute din hîrtie cerată, pentru a rezista timpului. Există de asemenea manuscrise făcute din piele (pergament) foarte fină, care aproape nu se poate deosebi de hîrtie. Pergamentul, hîrtia cerată, hîrtia uzată lucioasă nu au ripsuri. Chiar file din *Micul octoih* braşovean şi din alte manuscrise din aceeaşi epocă nu prezintă ripsuri care să se vadă cu ochiul liber la suprafaţa hîrtiei; desigur că Oprea ar fi putut scrie pe o astfel de hîrtie.

Pentru cercetări am folosit un manuscris cunoscut şi studiat de Al. Mareş [7], care conţine hîrtie de diferite tipuri. Deoarece studiul hîrtiilor şi al clişeelor cu ochiul liber nu este satisfăcător, am recurs la aparate de mărit, la microscop. Am privit hîrtiile (şi le-am fotografiat) la suprafaţă (prin reflecţie) şi prin transparenţă. Clişeele pe sticlă nu se pot fotografia prin transparenţă în aceleaşi condiţii ca hîrtia, deoarece ele au înregistrat numai suprafaţa hîrtiei. Astfel şi imaginile de pe sticlă sînt deosebite de cele luate de pe hîrtie, chiar în porţiunile mărite la microscop. O hîrtie datată din secolul al XVI-lea (hîrtia pe care se atestă vînzarea manuscrisului nr. 2) [8], privită la microscop prin reflecţie, ne arată o structură poroasă, a unui material slab (sau deloc) încleiat şi prea puţin presat. În nici un caz nu se vede că ar fi ripsată. Privită prin transparenţă, hîrtia prezintă materialul mai sus arătat şi, în plus, se văd şi ripsuri.

Din acelaşi manuscris, o altă filă (108), nedatată (pe care este scris un text românesc din secolul al XVI-lea, contestat de Al. Mareş) [9] a fost fotografiată de asemenea prin reflecţie şi prin transparenţă.

Cele 4 imagini de mai sus demonstrează o structură a hîrtiei puţin presată, la care se văd ripsurile prin transparenţă.

Hîrtia cu care a fost reparat manuscrisul (secolele XVII—XVIII) are vizibile ripsuri la suprafaţă. Privite prin transparenţă, acestea sînt şi mai evidente (v. fig. 7, 8). Materialul folosit la fabricarea hîrtiei este mai omogen, mai regulat, presat mai bine.

Pentru comparaţie, urmărind cele spuse de Al. Mareş şi anume că hîrtia fotografiată pe clişee ar fi din zilele noastre, am luat hîrtie actuală. (Diferenţa de fabricaţie dintre anii 1930—1970 nu ni se pare hotărîtoare în privinţa structurii hîrtiei). Privită la microscop, prin reflecţie, hîrtia de azi este omogenă, netedă, bine presată, fără aglomerări în conţinut [10] (v. fig. 9, 10).

---

[7] Manuscrisul nr. 2 din Biblioteca Muzeului Sf. Nicolae din Şchei, studiat de Al. Mareş în articolul *Un fragment de molitvenic din sec. al XVI-lea?* în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 131.

[8] Ms. are o notiţă la p. 109, prin care se atestă că în anul 1569 a fost cumpărat de popa Dobre din Schei.

[9] Al. Mareş, *lucr. cit.*

[10] În istoria hîrtiei au fost două perioade mari: perioada hîrtiei lucrate de mînă (*Handbuttenpapier*) şi perioada hîrtiei lucrată cu maşini. Aceste perioade sînt greu de separat. Pierer, în anul 1844, în *Lexiconul* său universal, deosebeşte *hîrtii ripsate* şi *neripsate*, încleiate şi neîncleiate, albite şi nealbite, netezite şi nenetezite. Hîrtia era făcută din zdrenţe albe şi zdrenţe gri. Hîrtia de scris s-a folosit şi în locul hîrtiei de tipar, mai ales aproximativ de la sfîrşitul secolului al XVI-lea. Hîrtia de tipar, spre deosebire de hîrtia de scris, este încleiată puţin sau deloc. Un indiciu interesant pentru observarea hîrtiei este culoarea. Culoarea zdrenţelor era păstrată de hîrtia de fabricaţie manuală; astfel expresia *îngălbenită de vreme* este improprie, deoarece hîrtia este de această culoare chiar de la fabricaţie. Procedeul de albire a fost inventat abia în secolul al XVIII-lea. (Note extrase din *Manualul privind studiul filigranelor* de Karl Theodor Weiss, Leipzig, 1962 — în traducerea Bibliotecii Universităţii din Braşov, 1965).

Privită prin transparenţă, hîrtia actuală se deosebeşte clar prin densitate, netezime, omogenitate, de hîrtia veche din secolele XVI—XVII.

Am arătat în cele de mai sus deosebirile observate în structura hîrtiei, privită la microscop, diferenţe provenite din procedeul de fabricaţie de la un secol la altul, din materialul folosit etc. Dacă astfel stau lucrurile cu hîrtia studiată la microscop, nu la fel se prezintă cu hîrtia reprodusă pe un clişeu de sticlă, pe care s-au fotografiat file dintr-un manuscris. După cum am mai arătat, clişeul nr. 7 conţine o filă din *Micul octoih* braşovean, care există şi i se pot cerceta filele şi structura lor. Dar Al. Mareş, în articolul său, s-a referit la clişeu şi nu la fila din manuscris. Pe clişeu, fila văzută la microscop prin reflecţie arată porozitatea specifică hîrtiei secolului al XVI-lea, dar privită prin transparenţă, imaginea este mai puţin clară, împiedicată de structura sticlei (v. fig. 11, 12 şi 13, 14).

Procedînd la fel cu clişeele care reprezintă conţinutul epilogului, am obţinut imagini asemănătoare, adică apropiate de fila din secolul al XVI-lea fotografiată pe sticlă şi nu de imaginea văzută la microscop a unei hîrtii de fabricaţie modernă (v. comparativ fig. 13, 14 cu fig. 9, 10 şi cu fig. 11, 12).

În susţinerea ideilor d-sale, Al. Mareş afirmă: „În timp ce manuscrisul este foarte deteriorat, [...] epilogul, *după cum lasă să se întrevadă facsimilele pe sticlă*, se păstrau la data fotocopierii într-o stare de conservare foarte bună". Dacă marginile sînt drepte în clişee, nu înseamnă că epilogul s-a păstrat în stare foarte bună, ci că fotograful a pus un chenar la fotografierea filelor sau că nu a luat în obiectiv fila în întregime. Culoarea hîrtiei este un fapt pe care Al. Mareş nu l-a luat în discuţie. Hîrtia modernă a fost albită, iar procedeul de albire a fost inventat în secolul al XVIII-lea. Clişeele *nu lasă să se întrevadă* că ar fi făcute după o hîrtie albă, ci dimpotrivă.

Decît să uzeze de mijloace de învechire a hîrtiei, ar fi fost mai simplu pentru N. Sulică (dacă ar fi vrut să falsifice *epilogul*) să folosească hîrtie din secolul al XVI-lea—al XVII-lea din filele nescrise din ms. Bibl. Sf. Nicolae din Şchei.

Existenţa diacului Oprea în Şchei este un fapt incontestabil. A fost, desigur, unul dintre cărturarii români care au tradus din slavoneşte primele cărţi româneşti. Este cunoscut faptul că în anul 1556 a tipărit un octoih slavon împreună cu Coresi [11]. Astfel, pînă la alte probe mai concludente, afirmaţia lui Al. Mareş că epilogul octoihului, fotografiat pe 6 clişee de sticlă, ar fi un fals, este discutabilă, deoarece aşa cum am demonstrat în articolul de faţă, fotografierea pe clişee de sticlă a fost făcută în condiţii nesatisfăcătoare, iar hîrtia privită la microscop prin transparenţă şi reflecţie este asemănătoare cu hîrtia secolului al XVI-lea, şi nu cu hîrtia modernă fotografiată în aceleaşi condiţii tehnice.

[11] Pe Oprea Logofăt îl găsim ca vice (grămătic) al voievozilor transalpini între anii 1536—1542 (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. 2, p. 462; vol. 3, p. 153).

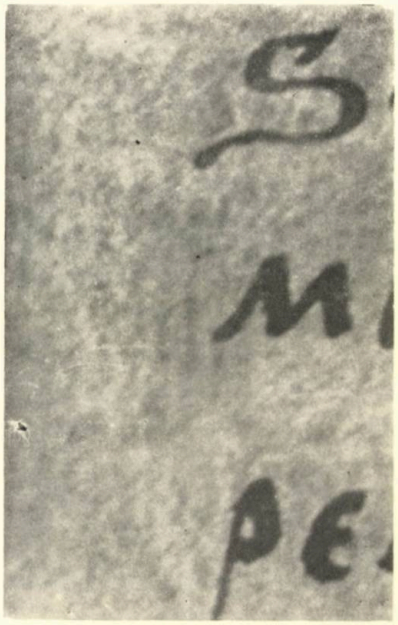

Fig 2

Fig. 3. Hîrtie datată din secolul al XVI-lea fotografiată prin reflecție (imagine mărită).

Fig. 4. Aceeași hîrtie fotografiată prin transparență.

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

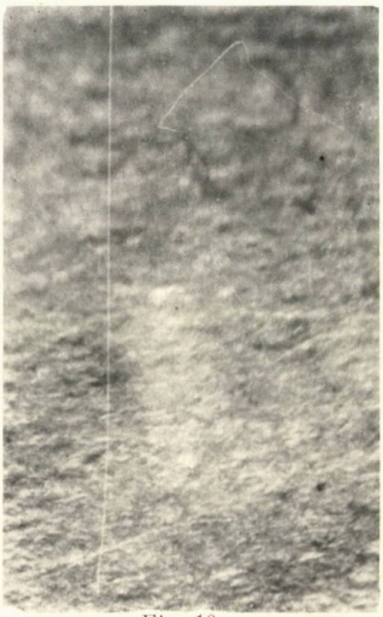

Fig. 10

Fig. 11. Filă din ms. pe sticlă (clișeu) prin reflecție.

Fig. 12. Filă din ms. pe sticlă (clișeu) prin transparență.

Fig. 13. Filă de epilog(clișeu) prin reflecție.

Fig. 14. Filă din epilog (clișeu) prin transparență.

SCRIEREA NUMELOR DE PERSOANE

DE

LEONTIN GHERGARIU

În introducerea *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* elaborat de Institutul de lingvistică din București al Academiei Republicii Socialiste România se precizează că „orice limbă națională, pentru a-și putea îndeplini cît mai bine funcția de cel mai important mijloc de comunicare între membrii unei națiuni, trebuie să se conformeze unor norme precise și obligatorii pentru toți (...). Scrierile care se abat de la normele consacrate se consideră greșeli".

În limba română, regula consacrată este ca numele de familie să se pună în urma numelui de botez sau a prenumelui, așa cum se face și în majoritatea limbilor europene moderne.

Urmărind însă diferitele publicații, constatăm că este un adevărat haos în scrierea numelor de persoană, foarte mulți nerespectînd normele consacrate. Unii pun numele de familie înaintea prenumelui. Alții, în același articol și vorbind despre aceeași persoană, scriu cînd prenumele urmat de nume, cînd invers. Iată cîteva exemple luate la întîmplare:

În ziarul „Făclia" din Cluj (nr. 8444 din 6.I.2974), un profesor, de la care am aștepta să respecte cu strictețe normele de scriere corectă, scrie, în același articol și vorbind despre aceeași persoană, cînd Ioan Bogdan, cînd Bogdan Ioan, cînd Radu Ardevan, cînd invers.

În „Almanahul literar" pe anul 1974 (p. 198), un scriitor vorbind despre Aurel Stanciu, elev la fosta Școală de literatură și critică literară, spune în același alineat, la o distanță de numai cîteva propoziții: „Aurel Stanciu nu s-a realizat" (ca epigramist). (...). Astăzi Stanciu Aurel e ziarist".

Iată alte cîteva exemple de nume scrise la întîmplare, după bunul plac al autorilor: Nasta I. Marin, Viorica Teodorescu, Dinculescu Dumitru, Constantin Petrescu, Neagu Anghel, Dima Gheorghe, Călin Rizea, Ioniță Nicolae etc. („România liberă", nr. 9082 din 6.I.1974). Dacă la unele nume putem ghici care este prenumele, la Neagu Anghel sau la Ioniță Nicolae avem dubii. Pentru acesta din urmă aflăm în același articol că prenumele este Nicolae, deoarece este scris în alt loc N. Ioniță.

Lucrurile se complică și mai mult cînd este vorba de scrierea în texte românești a numelor de persoane maghiare. Aici haosul este și mai mare. Iată cîteva mostre luate tot la întîmplare:

„Soseşte imediat echipa de cercetare de la miliția județeană: maior Ioan Rădulescu, cpt. Teodor Tudor, *Tasnádi Carol* *, *Mihali* Nicolae, lt. maj. Aurel Duma și plt. *Karácsonyi Ștefan* („Făclia", nr. 84446 din 10.I.1974). Tot din același ziar: „*Iosif Finesz*, greu îndurerat prin pierderea mamei sale *Finesz Ilona*".

* Numele subliniate sînt purtate de persoane de naționalitate maghiară.

Din colegiul de redacție al revistei clujene „Tribuna" fac parte între alții și : Octavian Fodor, *Lászloffy Aladár*, *Létay Lajos*, Adrian Marino etc.

În ziarul „Scînteia" întîlnim numele : *Lorand Deáky*, *Ludovic Fazekas*, dar și : *Szálman Loránt*, *Kovács György* etc. Tot în acel ziar, cînd se vorbește de personalități politice de seamă se scrie : *János Fazekas*, *János Kádár*, *Jenö Fock*, *Pál Losonczi* etc.

În redactarea numelor acestora se înregistrează mai multe variante :

a) prenume traduse și așezate înaintea numelor de familie ;

b) prenume traduse și așezate după numele de familie ;

c) prenumele scris în forma lui maghiară și așezat după numele de familie ;

d) prenumele scris în forma lui maghiară și așezat înaintea numelui de familie.

Este adevărat că în listele de plată, în cataloage, în dicționare etc., peste tot unde numele se așază în ordine alfabetică, numele de familie se pune înainte. Aceasta nu ne îndreptățește însă ca în vorbire sau în textele care nu implică o ordine alfabetică a numelor să ne abatem de la normele limbii. Așezarea în ordine alfabetică a numelor, în unele acte oficiale, se face invers și în alte limbi, în care prenumele precedă obligator numele de familie (franceza, italiana, spaniola etc.) Acolo însă nu vom întîlni în scrierile curente forme ca : Diderot Denis, Cellini Benvenuto sau Columb Cristofor. Trebuie să fim și noi mai grijulii în problemele care privesc specificul limbii noastre naționale.

În limba maghiară numele de familie se pune obligator înaintea numelui de botez. Cînd scriem însă românește, trebuie să ne conformăm regulilor de scriere cerute de limba noastră în care numele de familie se pune obligator la urmă.

Scriitorii din R. P. Ungară respectă cu strictețe normele limbii și scriu numele de persoană din alte limbi după cerințele limbii lor, așezînd pe primul loc numele de familie. Citez la întîmplare cîteva nume de autori români dintr-o lucrare apărută în editura Academiei maghiare : Borza Al., Butură Valeriu, Dunăre Nicolae, Focșa Gh. etc. (vezi : Gunda Béla, *Etnographica Carpathica*, Budapest, 1966, p. 11).

Fără îndoială, față de situația de la noi trebuie să se ia o atitudine oficială, stabilindu-se norme precise și obligatorii pentru toți.

Părerea noastră este că ar trebui să se introducă în *Îndreptarul ortografic*, la capitolul al VII-lea, un paragraf nou : „Numele de persoană în limba română se vor scrie punîndu-se obligator prenumele înaintea numelui de familie". Deci vom scrie Aurel Stanciu și nu Stanciu Aurel.

În nota de la paragraful 167 din *Îndreptarul ortografic* să se adauge că prenumele din numele de persoane maghiare nu se traduc, ci se scriu așa cum sînt trecute în actul de naștere al purtătorului, ele precedînd însă numele de familie. Deci se va scrie Lajos Létay și nu Létay Lajos, dar nici Ludovic Létay și nici Létay Ludovic.

TOPONIMIE BUZOIANĂ

DE

DIMITRIE IONESCU

Familiarizat într-o oarecare măsură cu probleme de istorie locală, privitoare la ţinutul buzoian, prezentăm cîteva explicaţii ale unor toponime cu îndepărtată origine în timp, verificată documentar. E vorba de toponime derivate de la nume de persoane, nu cum s-a crezut pînă acum.

a) **Merei** [1] denumeşte două sate şi o comună — tustrele în judeţul Buzău : primul sat, sigur cel mai vechi, situat pe valea Slănicului, a fost contopit recent cu Podul Muncii (sic) pendinte de comuna Vintilă Vodă (40 km nord de oraşul Buzău) ; celălalt — cătun al comunei cu acelaşi nume — e situat la poalele Istriţei (13 km vest de oraş), pe *Drumul Dealului*, între Zoreşti şi Gura Sărăţii. Amîndouă au aceeaşi provenienţă : antroponimul *Mereu*, pl. *Merei*.

În documente, numele apare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea : *Ştefan Mereu*, egumen al mănăstirii Menedic (cca 1782—1786)[2]. În 1833, moştenitorii lui Gheuca Mereu sînt implicaţi într-un proces ,,pentru moşia ce-i zice « Dumbravele », de sub Deal"[3]. Trei ani mai tîrziu, în iulie 1836, Ilie Mereu, din Podul Moncii, donează 14 stînjeni din moşia Nucu, ,,ce-i zice şi Merei", nepoatei Elenca, căsătorită cu Vasile Conta din Lipia[4]. Astfel, Mereii de pe Slănic intră, în condiţii ce nu sînt bine cunoscute, în stăpînirea unei proprietăţi ce se întindea de la *Lacul cu Cîrligele* pînă la linia *Ogrăzilor* (10 km), numită, după ieşirea din indiviziune, prin semnele de hotar, *Tufele Mereilor* [5] < *Merei*. Un act din februarie 1848 este legalizat de *Sfatul satului Merei*, în timp ce pe sigiliul aceluiaşi sat se mai citea încă *Tufele Mereilor* [6], denumire înlocuită definitiv în 1868 [7].

Cele arătate pînă acum nu mai lasă nici o îndoială cu privire la provenienţa toponimului *Merei* dintr-un antroponim întîlnit şi astăzi în regiune. Aprecierea aceasta este valabilă şi pentru forme ca : *Dealul Merei*, *Tufele Mereilor* (şi nu *Tufele Merei* cum greşit l-au înregistrat Bazil Iorgulescu [8] şi, după el, acad. Iorgu Iordan)[9].

---

[1] Acad. Iorgu Iordan îl derivă de la ,,adj. popular, învechit *mereu*, codru mereu, continuu" (*Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 520).

[2] Arhivele Statului Bucureşti, Ep. Buzău, LVI/47.

[3] *Ibidem*, XVI/47 ; LVI/48.

[4] În posesiunea arh. Gabriela Contescu—Bucureşti.

[5] Aflate, altădată, pe teren în rîndcu *Tufele lui Petre al popii*, *Tufele Pităresei* şi cu *Tufele domniei* (moşia Moceşti).

[6] Actul în posesiunea arh. Gabriela Contescu.

[7] În acelaşi fond, actul din 14 iulie 1868.

[8] *Dicţionarul geografic, statistic, economic şi istoric al jud. Buzău*, Bucureşti, 1892, p. 220.

[9] *Toponimia românească*, ed. cit., p. 520. Pentru forma corectă, vezi, în fondul menţionat, actele din 24.VI.1833, 5.XI.1841, II. 1848 şi din 1855. După cum ne asigură Dumitru Gr. Mereu, administratorul liceului ,,Hasdeu" din Buzău, antroponimul Mereu este răspîndit şi în sudul Moldovei (Vaslui-Galaţi).

b) *Podul Munții*, amintit mai sus, este numele compus al unui sat așezat pe *Valea Slănicului*, între *Dogari* și *Niculești*, la 35 km nord Buzău, explicat de acad. Iorgu Iordan într-un mod care trezește nedumeriri, fiindcă autorul se referă la aspectul geofizic actual al unui punct obligat de trecere fără să se oprească asupra poziției locului, pe care se află situat satul în discuție [10].

Datele istorice de care dispunem astăzi aduc însă clarificări asupra acestui toponim, ajuns atît de deformat pînă la noi. În general, rolul pe care l-a avut ținutul buzoian în frămîntările politice interne din prima jumătate a secolului al XVI-lea este acum bine cunoscut [11]. Mai puțin întipărit în amintirea localnicilor de pe Valea Slănicului a rămas numele boierului *Momce*, căsătorit cu Cristina, fiica lui Radu cel Mare (1496—1508). Acest Momce, al doilea logofăt, participă activ în 1535 la asasinarea lui Vlad Vintilă voievod, fiu nelegitim al lui Radu cel Mare [12]. În convulsiunile care urmează, Momce, Momceoaia (soția lui), fiii și nepoții lor sînt prinși în luptele ce se desfășoară timp de peste un secol pentru stăpînirea unor întinse proprietăți de pe Valea Slănicului [13]. Încît, este sigur astăzi că acestora le-a aparținut, între altele, și locul pe care s-a ridicat mai tîrziu satul *Podul lui Momce — Podul Momcii.*

Primul termen se referă aici la forma de relief (pod, podișor, platou) pe care a luat naștere satul; cel de-al doilea reprezintă numele vechiului proprietar.

În hărțile topografice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, transcrierea toponimului respectiv, în limbi străine, reproduce destul de corect forma originală: *Podu Monts* (1790) și *Podul Moncii* (1835) [14], iar la Dionisie Fotino: Πόδου Μούτζι (= Podul Muții (în greaca modernă: τζι = ți; tot acolo: Μετζένι = Beceni)[15].

c) Tăbărești, sat al com. *Gălbinași*, așezat pe *Buzoel*, lîngă *Drumul Brăilei*, la 10 km est Buzău, cu derivatele sale: *Tăbăreștii Vechi* și *Tăbăreștii Noi*, este explicat de acad. Iorgu Iordan ca provenind din subst. *tabără* (în înțelesul de lagăr)[16].

În documentele interne, toponimul apare la 15 aprilie 1612, cînd „popa Dima din Tăbărești" întărește împreună cu alții, prin iscălituri, zapisul prin care Sava și fiul său Lupu vînd lui Ivan Căldărarul un pogon

---

[10] *Ibidem*, p. 520.

[11] *Istoria României*, II, 1962, p. 650.

[12] Date interesante cu privire la originea buzoiană, după mamă, a lui Vlad Vintilă, precum și la conflictele dintre succesorii săi, la: S. Tudor, *Braga voievod (1532—1535) și m-rea Menedic din Buzău*, în „Glasul Bisericii", XXIX, 1970, nr. 1—2, p. 97—104.

[13] DIR, B., XVI—4, p. 420; *Doc. Romaniae Historica*, B.Ț.R., XXII, București, 1969, p. 570.

[14] Acad. R.S.R., Hărți, *Harta austriacă din 1790*, pl. 85; C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul sec. XIX* (după harta rusă din 1835), București, 1957, p. 218.

[15] Ἱστόρια τῆς Παλαι Δακίας, τόμ. 3, Viena, 1819, p. 199.

[16] *Toponimie românească*, ed. cit., p. 311.

de vie lucrată [17]. Satul este însă mai vechi : între cele 67 sate buzoiene, participante la schimbul de mărfuri cu Braşovul în secolul al XVI-lea, se află şi *Tăbăreşti*. Numele negustorului din Tăbăreşti, care transportă o singură dată, în 1554, vite la Braşov, în valoare de 4200 aspri [18] este *Tabără*. Aşadar, acest toponim provine dintr-un nume de persoană, poreclă la origine, dată de alţii sau adoptată de el ca să nu i se uite anii de viaţă ostăşească petrecuţi înainte de a se aşeza aici, fie ca întemeietor al satului, fie jucînd un rol important în organizarea sau administrarea lui.

[17] DIR, B., XVII—2, p. 54.

[18] Radu Manolescu, *Istoria relaţiilor comerciale ale Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (sec. XIV—XVI)*, anexe nepublicate.

ÎN LEGĂTURĂ CU EDIȚIA *GRAMATICII ROMÂNEȘTI* A LUI CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA

DE

OLIMPIA ȘERBAN și EUGEN DORCESCU

În numărul 1/1974 al revistei „Limba română", N. A. Ursu semnează o recenzie la ediția întocmită de noi (Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu) a *Gramaticii românești* a lui Constantin Diaconovici Loga.

Constatînd că, în afara cîtorva obiecții întemeiate, N. A. Ursu se lasă în voia unor inexplicabile exagerări, că se înverșunează nemotivat și inventează neajunsuri, că, în sfîrșit, consideră recenta apariție un total eșec („De aceea nu putem decît să conchidem, cu durere, că o astfel de ediție, care nu cinstește memoria lui Loga, *nu trebuia* (subl. n.) să fie publicată"), ne-am hotărît să dăm publicității următoarele rînduri.

Observațiile recenzentului vizează un număr de „greșeli" săvîrșite de noi în stabilirea textului, greșeli asupra cărora se poate, firește (dar pe alt ton), discuta :

1. Păstrarea grafiei *ea* (pentru *e*), împotriva indicațiilor ortoepice oferite de Loga. Recenzentul, pentru a extinde spațiul dezbaterii, expune, pe larg, în două rînduri, părerile sale cu privire la transcrierea respectivului diftong. Ba chiar afirmă, cu o abia perceptibilă (în intenție) ironie : „Cititorul se poate întreba de ce *ea* este... o literă". Îi răspundem, trimițînd la *Cuvîntul introductiv*, p. 13, că acesta era termenul prin care Loga desemna diftongii *(litere alcătuite)*. Deși unele constatări ale recenzentului au oarecare suport, nu sîntem totuși siguri că am greșit făcînd distincție între grafie și pronunție, pe de o parte, și între ortografie și transcriere interpretativă, pe de altă parte (cum ne sugerează pomenita recenzie).

2. Mai limpede este situația diftongului *oa*, care, susține N. A. Ursu, „trebuia" transcris *oa* nu *ó*. E un punct de vedere demn de atenție, fără îndoială, dar nu este, cîtuși de puțin, obligatoriu să i se dea curs. Noi am „interpretat" grafia acestui diftong care în textul chirilic este scris fie ѡ, fie *ó*, fie *oá*. Primele două le-am trecut sub *ó*. Nu credem că un specialist va avea dificultăți cu descifrarea lui. În *Cuvînt introductiv*, p. 14, se poate citi : „notarea *ó* a diftongului se explică prin tendințele etimologizante ale ortografiei propuse de Loga". Cîteva paragrafe mai înainte N. A. Ursu ne reproșează că n-am ținut seama de indicațiile lui Loga (vezi *ea* și, mai jos, pronunția *ie* a grafiei *e*) ; aici ne reproșează faptul că-l urmăm. Asemenea observații nu au nimic constructiv și ar putea trezi bănuiala unei pripeli nu mai mici decît cea incriminată.

3. Noi am respectat dorința lui Loga de a promova, în grafie sau lexic, principiile latinizante ale Școlii ardelene. De pildă, grafiile *romanesc*, *grammatică* etc., în privința redării cărora recenzentul s-ar fi putut exprima doar sub girul unei vederi strict personale, nicidecum prin același „trebuia" (foarte frecvent), impropriu dezbaterii științifice.

4. Riscul uniformizărilor grafice nu e deloc scăzut, cum s-ar deduce din sfaturile recenzentului. Mai ales dacă, după ştiinţa sa, pronunţiile *aretare*, *sepa*, *remîne*, *ţeri* „reprezintă cunoscuta (sic !) particularitate fonetică a graiului bănăţean".

5. Nu este scutit de o oarecare confuzie nici pasajul referitor la interpretarea lui ѿ; credem că păstrarea lui *ŭ (ceriŭ, uloiŭ, ajutoriŭ)*, chiar dacă *i* anterior nu este notat *ĭ*, nu are gravitatea clamată de N. A. Ursu. Este de neînţeles pentru noi de ce virgula n-ar putea despărţi subiectul de atribut. Ea nu are ce căuta, e drept, între subiect şi predicat.

6. Pe deplin întemeiată este observaţia că acolo unde Loga cere pronunţia *ie* (pentru *e* : *iepure*, *ied* etc.) noi am păstrat *e*.

Nu credem însă că cercetătorii vor fi induşi în eroare de menţinerea grafiilor *eá* (pentru *é*) şi *ó* (pentru *oá*), cum se susţine în recenzie. În *Notă asupra ediţiei* se face precizarea : „Astfel, am respectat grafiile : *ó* pentru diftongul *oá*, *eá* (*é* + ...*e*, notat de autor ѣ)". Că Loga pronunţa *oa*, *e* este o altă problemă. Pe noi ne-a interesat şi limba literară scrisă de atunci. Crispîndu-se asupra amănuntelor, recenzentul pierde din vedere ansamblul ; îşi fixează atenţia exclusiv către sintagma *transcriere interpretativă* şi omite să-şi coboare privirea două rînduri numai (acolo unde se dau, după opinia noastră, suficiente deslușiri).

7. Îi sîntem recunoscători pentru semnalarea greşelii de tipar (din prima ediţie) *dughere* („iughere") şi pentru vestea că a descoperit în exemplarul *Gramaticii* aflat la Biblioteca Universităţii din Iaşi, cota R.V. 141, cuvîntul *încopcesc* (p. 160 şi 176 — nu 172 — în ediţia noastră) nedeteriorat fonetic.

PROBLEME ACTUALE ALE TERMINOLOGIEI ŞTIINŢELOR SOCIALE (Consfătuire ştiinţifică 26 aprilie 1974)

Comisia pentru cultivarea şi dezvoltarea limbii române a Academiei Republicii Socialiste România în colaborare cu Centrul de informare şi documentare în ştiinţele sociale şi politice au organizat, în ziua de 26 aprilie 1974, o consfătuire ştiinţifică cu tema *Probleme actuale ale terminologiei ştiinţelor sociale.*

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Al. Graur, care — vorbind despre importanţa fixării terminologiei ştiinţifice — a anunţat că specialişti din diverse domenii de activitate îşi vor prezenta opiniile în legătură cu această temă. În referatul *Probleme ale terminologiei previziunii*, Mihai Botez a subliniat faptul că o serie de termeni au căpătat, în unele discipline, valori specializate, adesea foarte deosebite de cele din limba comună (*sistem, conjectură* etc.), precizînd — în continuare — că denumirile ştiinţei viitorului, de exemplu, *futurologie* sau *viitorologie*, nu sînt sinonime cu *prospectivă, prognoză, prospecţiune*. La fel, *tehnologie*, cu accepţia din tehnică, este altceva decît *tehnologia creativă* din domeniul cercetării. Dificultăţi mari apar şi în trecerea termenilor dintr-o limbă în alta şi dintr-un domeniu în altul. Limbajul matematic, de pildă, este mai degrabă univoc ; de aici, termenii sau construcţiile specifice migrează destul de greu în alte discipline, iar semnificaţiile lor se modifică sensibil în noile contexte (teoria jocurilor din matematică are cu totul altă valoare decît aceea folosită curent în limbajul obişnuit). Problema-cheie rămîne comunicarea. Pentru rezolvarea ei, limba română dispune de suficienţi termeni, astfel încît să nu mai fie necesare exageratul import de neologisme şi o atît de intensă proliferare de formaţii lexicale noi, adesea prea tehniciste. Indiferent de provenienţă, explicarea acestor termeni, ca şi convenţia care a stat la baza adoptării lor, trebuie să existe. Prezentînd referatul *Aspecte terminologice în disciplinele juridice*, Mircea Ionescu Voicana a insistat asupra dificultăţilor şi a derutei ivite în situaţiile în care — în acelaşi context — întîlnim cuvinte cu valori specializate, proprii anumitor ştiinţe, alături de cuvinte şi de sensuri din limba comună (de exemplu *persoană, condiţie* etc.). Referentul şi-a manifestat dezaprobarea faţă de afluxul de cuvinte „la modă" care au invadat scrisul contemporan (*lucrativ, purtabilitate, brevetabilitate, competitivitate, optimizare superioară*), precum şi faţă de abolirea nemotivată a unor cuvinte şi înlocuirea lor cu sintagme livreşti : *membru cooperator* în loc de *cooperator, lucrător agricol* în loc de *agricultor* etc. Există o luptă continuă între noul neasimilat, vechiul asimilat şi vechiul rău asimilat care nu se lasă corectat. *Limba criticii literare* a fost titlul celui de-al treilea referat susţinut de Gheorghe Ivănescu. Reluînd unele păreri expuse la dezbaterea din 1972 cu privire la limbajul criticii literare şi chiar unele dintre exemplele citate acolo (*ideaţie, creativitate, matcă, valenţă, opus, datum, derulare, scriitură, literalitate, congenuin, melanj, epos, patos* etc.), autorul referatului a susţinut, printre altele, că metafora nu poate fi acceptată în terminologia ştiinţelor sociale. Victor Săhleanu a prezentat comunicarea *Limbajul de specialitate în ştiinţele antropologice*. Deosebit de interesant ni s-a părut modul în care autorul a ţinut să precizeze că înţelesul cuvintelor constituie o parte a ştiinţei respective şi că asimilarea terminologiei este un act de echivalenţă culturală. Trebuie făcută distincţia între *terminologie*, care se referă la concepte şi care conţine totalitatea termenilor de specialitate folosiţi într-o disciplină, într-o ştiinţă, într-o ramură de activitate etc., şi *nomenclatură* sau *taxonomie*, care cuprinde totalitatea termenilor întrebuinţaţi sistematic într-o anumită specialitate sau într-un anumit domeniu de activitate, avînd rolul de a clasifica, de a eticheta exemplarele sau seriile respective. În terminologia controlată trebuie să fie respectate cu stricteţe unele condiţii ca : delimitarea şi precizarea conceptelor, univocitatea, absenţa sinonimiei parţiale etc. Există situaţii clare în care, operîndu-se cu noţiuni noi, este necesară şi adoptarea unor cuvinte noi provenite din limba din care au provenit şi noţiunile sau conceptele împrumutate. Ultimul referat intitulat *Terminologia ştiinţelor sociale în raport cu cerinţele informării ştiinţifice* a fost elaborat de un colectiv format din Henry Stahl, Mircea Ioanid şi Natalia Cernăuţeanu. Ştiinţele sociale folosind, în general, noţiuni abstracte, au un grad de specializare mai mic decît al altor discipline. Ele nu se adresează unui grup restrîns de specialişti, ci tuturor oamenilor cu o cultură medie. În privinţa împrumuturilor, fără a susţine

în mod absolut importul masiv de neologisme, autorii referatului recomandă favorizarea racordării la terminologia internațională, considerînd că specificul național și bunul-simț al vorbitorilor vor ști să selecteze necesarul și să elimine balastul.

La discuții au luat cuvîntul Victor Vascenco, care a făcut unele precizări referitoare la problema diferenței dintre *terminologie* și *nomenclatură*. Domnia sa a precizat că, în vreme ce prima se ocupă de noțiuni abstracte din domeniul teoriei, folosind termeni echivoci, cu valori finite și cu caracter internațional care nu permite standardizarea, cea de-a doua cuprinde noțiuni concrete din domeniul practicii, utilizînd termeni neechivoci, cu valori infinite și cu o circulație națională care se pretează la standardizare.

Pornind de la propunerile lui P. Guiraud referitoare la unificarea terminologiei științifice franceze, propuneri în care se susținea punerea la dispoziția savanților, de către specialiști, a unor repertoare cu elemente ale limbilor greacă și latină, precum și a unui normativ de reguli unitare de combinare ale acestor elemente, Vasile Covaci a arătat că, și pentru terminologia noastră științifică, s-ar putea întreprinde ceva similar. Pentru răspîndirea și popularizarea terminologiei create prin calc semantic trebuie făcută traducerea fiecărui element inclus; acest fapt prezintă o serie de avantaje: sursă unică a terminologiei, formarea ei după reguli unitare, asigurarea preciziei terminologiei prin absența conotațiilor, termenii fiind „străini" în raport cu fiecare limbă națională etc.

Radu Tomoiagă a insistat asupra ideii că procesul limbii nu trebuie lăsat să se desfășoare spontan. Între linia conservatoare și cea liberală, opțiunea trebuie făcută cu mare chibzuială, mai riscantă fiind, în mod cert, linia prea liberală.

Flora Șuteu a subliniat și a argumentat convingător, pe baza unor exemple ilustrative bine alese, că terminologia științifică este o problemă de învățămînt. Apreciind că școala acordă prea puțină atenție însușirii și folosirii terminologiei științifice și, în general, vocabularului nou, Flora Șuteu consideră că, în mintea elevului sau a studentului, trebuie formată o conștiință lingvistică pe care să se structureze pregătirea și formarea intelectualului de mai tîrziu.

În încheiere, acad. Al. Graur este de părere că, în problema terminologiei științifice, esențială este comunicarea între oameni, posibilitatea de înțelegere și de cuprindere a textelor. Vocabularul de specialitate trebuie să fie alcătuit de specialiștii respectivelor discipline, în colaborare cu lingviștii.

Prin comunicările și prin discuțiile pe marginea acestor comunicări, Consfătuirea cu tema *Probleme actuale ale terminologiei științelor sociale*, organizată de Comisia pentru cultivarea și dezvoltarea limbii române a demonstrat că oamenii de știință, din compartimentul științelor sociale, ca și literații și oamenii de artă, folosesc — fiecare în domeniul respectiv — o terminologie specifică, terminologie care, pentru a fi înțeleasă, reținută și utilizată cum trebuie, se impune să fie clară, unitară și accesibilă.

Luiza Seche

ION GHEȚIE — AL. MAREȘ, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, 388 p.

Volumul de față, elaborat în cadrul sectorului de limbă literară și filologie al Institutului de lingvistică, își propune să stabilească configurația dialectală a limbii române în veacul al XVI-lea, ca primă etapă a unor viitoare opere mai vaste : *Originile scrisului literar românesc*, *Istoria limbii române literare*.

Pe lîngă *Cuvînt înainte* (p. 7—8), *Abrevieri* (p. 9—18), *Introducere* (p. 19—64), lucrarea cuprinde două mari părți : *Descrierea fenomenelor specifice*, cu patru capitole: I. *Considerații preliminarii* (p. 67—70), II. *Fonetică* A. Vocalism ; B. Consonantism (p. 70—221), III. *Morfologie* (p. 222—262), IV. *Lexic* (p. 263—306) ; *Structura dialectală a dacoromânei în secolul al XVI-lea*, cu trei capitole : I. *Criterii de delimitare și clasificare a graiurilor* (p. 307—319), II. *Repartiția graiurilor dacoromâne* (p. 320—336), III. *Dialectul dacoromân în secolul al XVI-lea* (p. 337—348). În ultima parte a volumului găsim concluziile generale (*Încheiere*, p. 349—351), precum și un bogat indice de autori și de cuvinte.

Ion Gheție a redactat cea mai mare parte a volumului și anume : introducerea, capitolul I și II B din prima parte, capitolele I—III din a doua parte, precum și încheierea. Lui Al. Mareș i se datorează capitolele III și IV ale primei părți. Capitolul II A din partea I este scris în colaborare, cea mai mare parte fiind redactată de Al. Mareș.

La lucrările pregătitoare și adunarea materialului a contribuit și Flora Șuteu.

Volumul pe care-l prezentăm este așadar primul studiu românesc, de mari proporții, de dialectologie istorică, devenită ramură independentă a lingvisticii românești abia în zilele noastre, prin studiile publicate de Sectorul de limbă literară și filologie, și în primul rînd, prin lucrarea de față.

Lucrări care să cuprindă elemente de dialectologie istorică au apărut, în țara noastră, încă în a doua jumătate a veacului trecut. Ne referim, de exemplu, la teza de doctorat a lui H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie* (Leipzig, 1884), urmată de studiul lui S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion der Urrumänischen* (Halle a.S. 1910), care reprezintă un pas înainte în investigarea acestui domeniu. O mare bogăție de observații de dialectologie istorică cuprinde monumentala operă a lui Al. Philippide, *Originea românilor* (Iași, 1925, 1928).

Pare curios că într-o lucrare ca *Histoire de la langue roumaine* (vol. II, Paris, 1938) a lui O. Densusianu, să se găsească destul de puține considerații cu caracter dialectologic. În schimb, în lucrările *Recherches sur la phonétique au XVI-e siècle* (Paris, 1926) și în *Limba română în secolul al XVI-lea* (București, 1932), aceasta din urmă integrată, ca al șaselea volum, în *Istoria limbii române*, Al. Rosetti repartizează materialul fonetic (nu și cel morfologic și lexical) pe regiuni geografice, încercînd să stabilească circulația diverselor fonetisme pe teritoriul dacoromân. Cam la aceleași rezultate cu Al. Rosetti ajunge și Florica Dimitrescu în domeniul vocabularului în articolul *Contribuții la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea* (publicată în SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 539—559).

În sfîrșit, în *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne* (București, 1968), Em. Vasiliu consacră un spațiu relativ restrîns istoriei propriu-zise a graiurilor dacoromâne, cea mai mare parte fiind dedicată românei comune.

Toate aceste lucrări sînt analizate în mod critic în *Introducerea* din *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*. Printre studiile cercetate ar fi trebuit să figureze poate și *Din istoria raporturilor noastre interdialectale* (DR IV$_1$, 1924—1926, p. 26—60) de Al. Procopovici.

Bibliografia volumului pe care-l recenzăm cuprinde atît documente, cît și diferite opere de specialitate, care au fost folosite de autori. Ei s-au bazat pe 120 de documente, scrisori și însemnări (între 1500 și 1600), datate. precum și acelea a căror apartenență la secolul al XVI-lea a fost susținută de diverși cercetători ; numărul lor depășește cu mult estimările făcute în prezent asupra cantității textelor de acest fel, aflate la dispoziția noastră (Al. Rosetti și P. P. Panaitescu au folosit. în lucrările lor, doar 60 de documente).

Cititorul rămîne impresionat de numărul textelor vechi românești, al izvoarelor și studiilor de referință utilizate pentru elaborarea lucrării de față. Nu e vorba doar de volumul lor, ci, mai ales, de greutatea de a descifra și interpreta multe dintre documentele de acum patru veacuri.

Ar fi fost bine ca în lista cu siglele diferitelor lucrări folosite să se introducă și abre-

vierile unor termeni din volumul de față, ca, de exemplu, *n.m* = notă marginală etc.

În *Introducere*, sînt expuse, pe larg, principiile de studiere a dialectelor, din punct de vedere diacronic și sincronic.

Autorii susțin, pe drept cuvînt, că într-o cercetare consacrată studierii graiurilor dacoromâne trebuie să se țină seama cu precădere de *textele neliterare*. Aceste documente, pe lîngă faptul că au capacitatea de a oglindi veridic limba vorbită, sînt originale în marea lor majoritate, imixtiunea unor persoane de alt grai în scrierea lor fiind în principiu exclusă.

Dintre *textele literare* din secolul al XVI-lea, autorii au reținut, cu argumente care ni se par întru totul justificate, doar *Palia de la Orăștie* și *Tatăl nostru* de Luca Stroici.

Obstacole deosebite au avut de întîmpinat Ion Gheție și Al. Mareș mai ales în cazul unor documente pierdute, care au fost reținute pentru cercetare numai din transcrierea unor editori. Autorii au dat dovadă de o deosebită acribie, de o înaltă competență în studierea acestor documente, ca și a tuturor izvoarelor din secolul al XVI-lea. Credem totuși că s-ar fi impus o mai mare rezervă în folosirea datelor furnizate, indirect, de documente azi pierdute. Astfel, la prepoziția *pre*, se dă și varianta *prea* așa cum a fost transcrisă de Th. Codrescu. Dar forma *prea* nu poate fi decît un simplu fapt de grafie, care ar fi trebuit menționat în lucrarea de față. Dealtfel oricine urmărește vechile texte observă că *pre* este scris cu *ɛ* final și extrem de rar cu *ѣ*.

Ion Gheție și Al. Mareș au avut de trecut și alte obstacole grele, și anume: repartiția inegală a documentelor pe teritoriul Dacoromaniei. Dacă Țara Românească e reprezentată prin 60 de documente, Moldova prin 56, în schimb nord-estul Transilvaniei prin 3, sud-estul aceleiași provincii prin unul singur, Banat-Hunedoara, prin două (vezi p. 50—51). Aceasta face ca informațiile pentru unele regiuni să fie mai restrînse, iar concluziile mai puțin sigure.

Iată de ce s-a recurs la *reconstituirea* circulației unor fenomene (în special fonetice) în anumite zone ale țării, mai ales în zonele „albe" din Transilvania și Crișana, folosindu-se date sigure din secolele următoare.

Pentru reconstrucții autorii s-au adresat limbii de astăzi (în special prin intermediul *Atlasului lingvistic român*), precum și textelor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Spre deosebire de alte lucrări apropiate, în volumul de față materialul de referință pentru reconstituiri nu l-a constituit, în exclusivitate, limba de astăzi. Atenția autorilor s-a fixat, deopotrivă, asupra materialului de limbă din secolele al XVII-lea — al XIX-lea, mult mai bogat decît cel din secolul al XVI-lea și provenind din toate regiunile țării. Este un fapt unanim acceptat că limba secolului al XVII-lea sau al XVIII-lea are șanse de a reflecta mai veridic stadiul de limbă atins în secolul al XVI-lea decît o poate face limba de astăzi, deși cunoaștem mai profund structura românei contemporane decît pe cea scrisă între 1600 și 1800.

În ceea ce privește textele literare din secolul al XVII-lea (cărora le-a fost acordat un credit deosebit, deoarece au capacitatea de a reflecta mai veridic situația din secolul anterior), în *Introducere* se spune că s-au luat în considerație acele monumente de limbă „despre care se admite că nu reproduc originale alcătuite în alte zone dialectale" (p. 58) (vezi de exemplu felul în care s-a folosit materialul extras din *Îndreptarea legii*, 1652).

Pe lîngă documente românești, autorii au apelat și la texte scrise în alte limbi (slavă și latină), care consemnează material românesc de limbă (în special termeni onomastici, mai rar apelative).

Transcrierea vechilor documente s-a făcut după un sistem de transliterație simplificat, astfel că cititorul își poate forma o imagine destul de clară asupra grafiilor existente în texte și va putea verifica justețea interpretărilor.

Deși autorii consideră din modestie, poate și dintr-o exagerată prudență, că tabloul dialectal al graiurilor secolului al XVI-lea „nu are pretenția de a fi nici complet și nici definitiv" (p. 350), trebuie să spunem — după cunoștințele pe care le avem în acest dificil domeniu — că dacă unele concluzii sînt susceptibile poate de noi interpretări (ne referim, de exemplu, la problema opoziției *ă/î*), în schimb datele furnizate și majoritatea covîrșitoare a concluziilor sînt de nezdruncinat. Grija pentru adevărul științific i-a determinat pe autori să recurgă, ori de cîte ori era posibil, la documentele originale. Chiar și în cazul unor ediții de texte vechi românești a fost confruntat indicele cu originalul (vezi exemplele din PO: *ğunere* etc.). Așa se explică și îndreptarea unor lecțiuni greșite, preluate automat de dicționare (*1 berbențe de rândze* pentru *brʌndze*, p. 269).

După cum e firesc, dacă ținem seama de principiile care au stat la baza delimitării graiurilor, partea de fonetică e cea mai amplă, cuprinzînd aproape 50 de fenomene specifice (152 p.).

Capitolele consacrate morfologiei și lexicului sînt mai restrînse, fapt lesne de înțeles, întrucît este dificil de a obține o repartizare dialectală pe baza lor și, mai ales, a vocabularului. Fiecare fenomen (fonetic, morfologic, lexical) este studiat în cadrul unei adevărate monografii, care cuprinde definirea, opinii asupra fenomenului, repartiția geografică

actuală, repartiția în secolul al XVI-lea, concluzii.

Din uriașul material rezultat din despuierea vechilor texte, autorii au reținut acele fenomene fonetice, morfologice sau lexicale (în număr foarte mare, de aproape 200), care prezintă realizări diferite (tratamente, dublete, variante), capabile a da naștere unor „opoziții" interdialectale.

În legătură cu unele fenomene fonetice descrise, am aminti că notarea lui [u̯] prin *v* — destul de rar consemnată — apare și într-un text literar moldovenesc din secolul al XVI-lea, și anume: *Pravila ritorului Lucaci* (1581), unde *lovă* f. 207r/6 (scris ловѫ) e corectat ulterior în *lua* (лѹа).

În partea dedicată morfologiei, ne-am permite să menționăm că la pronumele *cunusul* ar fi trebuit notat și *cu nus [ul, a]*, deoarece apare sub ultima formă chiar în unele texte folosite în lucrarea de față, și anume *cu nusa* la GCR I 188/4 și *cu nus* în *Cazania de la Govora* (GCR I, 100/20)

Pe lîngă exemplele citate de autori, mai amintim că forme iotacizate cu [ń] la unele verbe (vezi lucrarea de față p. 242) apar și în *Pravila ritorului Lucaci*; *să ținie* (f. 236v/10). În secolul al XVII-lea, *știi* (ind. prez. pers. III sg.) (vezi lucrarea de față, p. 245—247) apare în texte moldovenești, ca de exemplu în *Cazania lui Varlaam* (p. 427) pe cînd în textul muntenesc corespunzător, *Cazania de la Dealu*, apare *știe*.

Capitolul consacrat vocabularului cuprinde peste 70 de termeni. Credem că ar fi trebuit să se indice, în cazul numelor proprii, care sînt antroponimice și care toponimice. Ar fi fost bine ca la originea cuvîntului să se dea și sensul etimonului corespunzător.

Cîteva observații pe marginea datelor furnizate de capitolul privitor la lexic: *bicilui* (p.270) apare și la Ioan Antonovici, *Documente bîrlădene*, Bîrlad, 1911, 1921 (într-un act c. 1630); *somsid* (p. 297) apare și la I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, I 11, 78, T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, p. 155; *șogoru* (p. 297) ar trebui notat *șogoru-său* (termenii de rudenie apărînd, de obicei, determinați de adjective pronominale posesive); la *tăroasă* (p. 297) este citat, ca autor al etimologiei, L. Ghergariu (LR, XVIII, 1969, nr. 1, p. 83), deși aceeași explicație apare și la CADE SCRIBAN; *tîrnaț* (p. 298) poate fi întîlnit și sub forma *atîrnaț* în Argeș (contaminare cu *atîrna*); *zăpodie* (p. 302) nu poate fi derivat de la *zăpod* cu sufixul *-ie*, deoarece acesta din urmă este accentuat, iar terminația lui *zpodie* e neaccentuată.

În capitolul destinat lexicului, cuvintele din aceeași familie de cuvinte sînt tratate, de obicei, în cadrul aceluiași paragraf, ca, de exemplu: *alnic — alnicie, aveni — avenit — avenită*; totuși *alegădaș, alegădui* sînt prezentate separat.

În urma studierii sistematice, „cu o acribie demnă de a filologilor din epoca eroică a disciplinei noastre" (ca să întrebuințăm cuvintele dintr-o recenzie apărută în SCL, 1973, nr. 2, p. 223), a tuturor textelor originale cu localizare precisă din secolul al XVI-lea, cunoscute în zilele noastre, călăuziți de principii riguros științifice, autorii ajung la următoarele concluzii: Graiurile dacoromâne din secolul al XVI-lea se repartizează în două subdialecte: unul nordic, cuprinzînd Moldova, Transilvania de nord, Banatul-Hunedoara, iar celălalt sudic, înglobînd Muntenia propriu-zisă și o parte a Olteniei (părțile sudice, centrale și estice). Între cele două subdialecte se plasează o serie de graiuri de tranziție manifestînd, de la un caz la altul, afinități mai numeroase cu unul dintre cele două subdialecte. Principalele zone de tranziție sînt Oltenia de vest și de nord, Transilvania de sud-vest și Transilvania de sud-est.

În timp ce aria sudică e unitară, subdialectul nordic apare divizat în trei arii, corespunzătoare Moldovei, Transilvaniei de nord și Banatului-Hunedoarei.

Autorii nu se mulțumesc numai cu descrierea particularităților graiurilor din secolul al XVI-lea, ci reușesc să scoată în evidență tendințele care se manifestă în cadrul acestor graiuri, să elucideze epoca de cînd datează toate aceste tendințe și cît de veche este împărțirea dacoromânei în două grupuri dialectale (nordic și sudic).

Așadar cercetările lui Ion Gheție și Al. Mareș confirmă, în linii mari, repartiția stabilită de Al. Philippide și acceptată recent de Em. Vasiliu, deosebindu-se, într-o anumită măsură, de ipoteza lui Al. Rosetti.

Prin bogăția faptelor de limbă, prin interpretarea riguroasă a acestor fapte, prin numeroasele probleme noi de ordin teoretic, volumul de față, probabil primul dintr-o viitoare *Istorie a graiurilor dacoromâne*, ar putea fi considerat el însuși un mic tratat de dialectologie istorică

Apariția volumului *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* reprezintă un eveniment de seamă atît pentru lingvistica din țara noastră, cît și pentru cultura românească.

Filologi și lingviști, istorici și istorici literari, studenți și profesori vor găsi în această operă nu numai date deosebit de prețioase, ci și îndrumări teoretice pentru viitoarele cercetări științifice.

I. Rizescu

Texte dialectale. Muntenia. I. Sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, XLVII p. + 478 p. + 1 h. + 6 pl. (Publicaţiile Centrului de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România, Seria II, Texte şi glosare, 2)

Emil Petrovici găsea că volumul de *Texte dialectale* pe care îl publica în 1943 este destinat „pentru studiul pe teren al fenomenelor de sintaxă"[1]. Desigur, afirmaţia nu trebuie înţeleasă, în nici un caz, restrictiv: ea venea în întîmpinarea unor rezerve faţă de atlasele lingvistice (ca cea, cunoscută, a lui Ovid Densusianu: „ ... cercetările lui Gilliéron şi şcoalei sale, oricît le-am preţui, ni se par că păcătuiesc prin unilateralitate şi ceva prea mecanic: cuvintele sînt reduse la izolări şi grupuri mici ..."[2]) şi evidenţia, în acelaşi timp, caracterul complementar al materialului dat de atlase şi de texte, justificînd publicarea volumului ca supliment la ALR II (ALRT II). Textele deci, pe lîngă faptele de sintaxă şi de stilistică, pe care le oferă din belşug, confirmă şi completează totodată pe cele de fonetică, morfologie, lexic, din atlase. Cuvîntul apare aici viu şi dinamic, în mediul său firesc, aşa cum îl foloseşte obişnuit vorbitorul, nu doar ca răspuns la întrebarea din chestionarul atlasului. În context cu obiecţia citată mai sus, Ov. Densusianu pleda pentru culegerea de texte dialectale, căci în ele „vedem viaţa întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor"[3]. Şi dacă comparabilitatea rămîne, totuşi, apanajul atlasului, în texte graiul se relevă, în măsură mai mare nu doar sub aspectul său conservator, static, ci în mişcare şi schimbare, astăzi în primul rînd sub influenţa limbii literare. Înregistrarea mai multor informatori într-o localitate descoperă eventuale diferenţieri de vorbire după sex, generaţie, grad de cultură etc., permite observaţii de psiho- şi sociolingvistică. Avantajul, deloc neglijabil, este şi acela de a putea urmări faptele ca frecvenţă, ceea ce măreşte obiectivitatea cercetării. Am zice că textele — autentice probe de grai vorbit — oferă lingvistului posibilitatea unei cercetări complexe, din multiple puncte de vedere.

În afara interesului strict lingvistic, prin conţinut textele sînt utile etnografului, istoricului, folcloristului, sociologului etc.

În concepţia NALR, adunarea sistematică de texte dialectale nu este doar complementară atlaselor regionale — a căror reţea de localităţi anchetate o urmează întocmai[4], ci mai are ca scop constituirea *Arhivei fonogramice a limbii române* (AFLR). Conservarea lor prin transpunere pe discuri, ca şi publicarea unora din ele — existenţa AFLR permite efectuarea unei selecţii pentru publicare; criteriul prim de selectare îl constituie interesul lingvistic — permit „o cunoaştere mai amănunţită a stadiului de dezvoltare a graiurilor româneşti în perioada actuală"[5].

După *Textele dialectaue. Oltenia* (TDOlt.). sectorul AFLR de la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale publică primul volum — din cele 3 care vor apărea — de *Texte dialectale. Muntenia* (TDMunt. I), „supliment" la NALR — Muntenia.

Pentru continuitate desigur, s-a dat prioritate zonei muntenești limitrofe Olteniei: volumul cuprinde o selecţie de texte din 50 de localităţi din vestul Munteniei (punctele cartografice NALR — Munt. 671 — 690, 756—785; 10 fuseseră anchetate pentru ALR I, 2 pentru ALR II, iar 8, cu mult înainte, pentru WLAD). O hartă le consemnează aşezarea geografică.

Informatorii au fost aleşi potrivit principiilor AFLR (cf. *Prefaţa* la TDOlt., p. XIX), astfel încît să fie reprezentate toate catego-

---

[1] *Prefaţă* la ALRT II, Sibiu-Leipzig, 1943, p. VI.

[2] [Recenzie la] T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului* (1926), în GS, II 1926, fasc. 2, p. 405.

[3] *Ibidem.*

[4] Pentru texte, această reţea ar putea fi îndesită, căci faptul nu angajează la modificări generale, iar munca de adunare nu comportă dificultăţi prea mari. Fie rezultatul doar consemnarea unor fapte de limbă interesante, care scapă reţelei atlaselor, şi asupra cărora ar atrage atenţia, şi tot e un cîştig. De asemenea, ar fi bine dacă s-ar înregistra texte, *în mod obligatoriu*, de la toţi informatorii NALR. Faptul că o persoană, foarte bună ca informator, are mai puţin talent de povestitor nu e, totuşi, o piedică.

[5] B. Cazacu, *Prefaţă* la *Texte dialectale. Muntenia* I, p. XII.

riile de vîrstă (generaţie) şi ambele sexe. În fiecare localitate s-au înregistrat 6—8 vorbitori; în volum s-au publicat însă, în mod obişnuit, texte de la 3—4. Deşi, faţă de TDOlt., aici s-a acordat un spaţiu mai mare vorbitorilor de vîrstă mijlocie şi tînără, totuşi preponderenţa o au, în continuare, informatorii bătrîni (categoriile VII şi VIII b = femei şi, respectiv, bărbaţi peste 60 de ani), care reprezintă aproape jumătate din cifra totală, iar numărul textelor reţinute de la aceştia depăşeşte cu puţin 50%. Numărul subiectelor femei şi al textelor reţinute de la acestea este puţin mai mare decît al subiectelor bărbaţi. Majoritatea celor anchetaţi se ocupă cu agricultura. Cum, în general, cele două categorii (bărîni şi femei) sînt mai bune păstrătoare ale graiului, s-ar părea că autorii au optat pentru o cît mai bună reprezentare a aspectelor conservatoare, lucru firesc dealtfel. Indiferent de aceasta însă, textele oferă un material de studiu foarte bogat şi variat, abordabil din o mulţime de puncte de vedere. Iar unii dintre informatori sînt de-a dreptul excepţionali: cei 3 din Alunişu, VII b din Cepari, VII din Ceauşeşti etc.

În partea introductivă, o binevenită şi utilă listă a localităţilor anchetate şi a informatorilor prezintă sobru, la obiect, date despre sate (poziţie geografică, distanţe faţă de centre urbane sau industriale apropiate, stare economică, principalele ocupaţii ale locuitorilor etc.) şi despre informatori (vîrstă, şcoală, ocupaţie, aprecieri privitoare la felul cum povestesc, la debitul verbal etc.), care, fără îndoială, „constituie factori extralingvistici determinanţi pentru înţelegerea şi interpretarea textelor culese" (p. XVIII).

Înregistrările, pe bandă de magnetofon, au fost făcute între 1967—1969 de echipe de cîte 2—3 cercetători. Transcrierea textelor dintr-un sat a făcut-o însă doar cîte unul dintre ei. Se consemnează contribuţia fiecăruia. Sistemul de transcriere este cel al ALR, cu mici completări.

Dorinţa autorilor a fost mereu aceea de a reda cu maximă fidelitate, sub toate aspectele, realitatea imprimată pe banda magnetică. Dificultăţile sînt însă multiple, căci textul vorbit are o mulţime de componente şi nuanţe, pentru care mijloacele de redare grafică se dovedesc insuficiente; apoi, pentru că textul vorbit are o organizare sintactică proprie, alta în multe privinţe decît cea a limbii scrise. Socotind, pe bună dreptate, că „pentru structurarea unui text în unităţi semantico-sintactice, variaţiile de înălţime ale intonaţiei sînt mai importante decît pauzele" (p. XVII), s-a renunţat la semnele de punctuaţie (punct, virgulă şi punct şi virgulă), segmentarea textului făcîndu-se cu bare oblice: / = „marchează limita unei unităţi melodice cu intonaţie non-terminală"; // = „marchează limita unei unităţi melodice cu intonaţie terminală" (cf. p. XVII-XVIII, XXVII)[6]. O soluţie simplă şi eficace. La prima vedere s-ar părea că inovaţia (prezentă şi în unele lucrări străine asemănătoare) nu e decît o modificare grafică formală. Realitatea vorbirii (pauzele nu coincid totdeauna cu unităţile de intonaţie, în vorbirea allegro fenomene de sandhi apar şi la limita dintre două propoziţii etc. — cf. p. XVII) dovedeşte că ea îşi are rostul. Cu atît mai mult cu cît, deşi subiective, perceperea şi aprecierea unităţilor intonaţionale prezintă diferenţe foarte mici de la un ascultător la altul (p. XVII). Pe de altă parte, sistemul e completat şi de alte mijloace: folosirea în accepţiune ortografică tradiţională, a semnului de întrebare (?), a celui de exclamare (!), a punctelor de suspensie (...) sau, cu valori în plus, a accentului, a semnului etc.

Notarea gesturilor (ca auxiliare ale vorbirii) informatorilor, a revenirilor, ezitărilor, corectărilor, a mimicii, a tuturor evenimentelor survenite în timpul înregistrării etc. este, iarăşi, foarte utilă şi binevenită pentru observaţiile ce se pot face privind actul comunicării şi realizarea lui

În notele introductive privitoare la informatori se fac uneori aprecieri despre ritmul vorbirii, o componentă care revine mai puţin în discutarea caracteristicilor unui grai, dar care n-ar trebui omisă de acolo. Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe consemnează, în volumul citat, timpul cît a durat înregistrarea fiecărui text (desigur, înregistrarea efectivă, fără pauze în afară de text). Chiar şi aşa, măcar o idee relativă (prin comparaţie) despre ritm este posibilă.

Tot conform principiilor AFLR, pentru TDMunt. I au fost înregistrate *texte libere* şi *texte tematice*. Dacă primele — unele înregistrate fără ştirea vorbitorului — au valoare prin spontaneitate şi autenticitate, evidenţiind pe lîngă particularităţi de vorbire, şi procedee stilistice, afective, sintactice etc., impunîndu-se deci în primul rînd atenţiei lingvistului, celelalte devin, prin conţinut, comparabile — un indice tematic, întocmit de Victorela Neagoe, uşurează munca cititorului — şi se impun, totodată, atenţiei lingvistului, etnografului, sociologului etc.: despre nuntă, despre înmormîntare, despre cînepă, despre munci agricole etc., unele primind

---

[6] Sistemul acesta de bare oblice este folosit, cu aceeaşi valoare, şi de Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe în *Graiul din zona „Porţile de Fier"*. I. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, 1973, lucrare apărută doar cu puţin timp înainte de TDMunt I, şi în aceeaşi serie de publicaţii ale Centrului de cercetări fonetice şi dialectale

deja, din perspectiva actualității, caracter documentar. Cîteva planșe cu fotografii (informatori, case, obiecte etc.) sprijină ieșirea din cadrul interesului strict lingvistic a textelor.

Textele sînt reproduse, în general, integral, nealterîndu-li-se unitatea. Multe impresionează prin participarea afectivă a povestitorului, prin varietatea mijloacelor expresive, ceea ce le conferă unora calități estetice remarcabile.

Bogăția de fapte pe care volumul o oferă lingvistului este incontestabilă. Chiar înainte de apariția NALR-Munt., textele lasă să se întrevadă particularități ale subdialectului muntean, în mare parte cunoscute și consemnate, dar mai ales răspîndirea lor pe teren într-o rețea mai deasă: palatalizarea labialelor, a dentalelor (de cele mai multe ori semipalatalizate, într-o arie mică din nord-vestul Munteniei), statutul fricativelor *ș*, *j*, al africatei *ț* etc., prezența formelor diftongate *veĭkĭ oĭkĭ* etc., extraordinara bogăție a fenomenelor de fonetică sintactică (acomodări, asimilări, apocope și sincope — mai ales la forma articulată de plural a unor substantive sau la forma de participiu a verbelor etc; sincopele și apocopele, în număr foarte mare, sugerează, desigur, un ritm foarte alert de vorbire), fapte de morfologie (textele — răspuns la *ce ai făcut ieri și azi*? corelează aria muntenească de vest cu cea oltenească în ce privește valoarea perfectului simplu, folosirea lui *a sosi* cu valoare tranzitivă: *am sosít úrsu*, p. 10, cf. și p. 58), derivație, sintaxă, lexic[7].

Cel interesat de raporturile limbă literară — grai va găsi aici material din abundență: neologisme pătrunse în grai, adaptarea lor, unele devenite deja ticuri și șabloane de vorbire (cf. p. 101). Va observa că predilecția pentru neologism apare mai ales la generația mijlocie și tînără, îndeosebi la bărbați și în foarte mică măsură la femei (deși, uneori, tonul emfatic și folosirea frecventă a neologismelor pot fi doar de circumstanță: informatorul vrea să „impresioneze" o persoană străină etc.).

Un volum ai cărui autori, animați de dorința de a reda fidel realitatea vorbită, caută și găsesc soluții, oferind un valoros și prețios material dialectal, un volum bine pus la punct sub toate aspectele.

Eugen Beltechi

[7] Volumul nu are glosar. El va apărea, desigur, separat, ca la TDOlt., și după ce vom avea toate trei volumele.

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

Românești

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA — Sectorul de limbă literară și filologie, *Studii de limbă literară și filologie*, vol. III, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.

Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română*. Contribuții filologice și lingvistice, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.

Probleme de lingvistică generală, vol. VI, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.

Ion Gheție — Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.

Străine

„Kurier der Rumänischenstudenten". Curierul studenților de limba română. Studenten der Fachschaft Romanistik an der Ruhr-Universität Bochum. VI. WS 1973/74.

"The Linguistic Reporter". A Newsletter in Applied Linguistics. Published by the Center for Applied Linguistics, Arlington, Virginia. Volume 15, Number 9, December 1973; Volume 16, Number 1, January, Number 2, February 1974.

-„Languaje y ciencias". Número especial. Francisco Miro Quesada, *Algunas reflexiones sobre el concepto de traducibilidad*. Universidad Nacional de Trujillo. Departamento de Idiomas y Linguistica, Trujillo — Peru — Vol. 13, No. 3, Setiembre de 1973; No. 4, Diciembre de 1973.

„Der Sprachdienst". Herausgegeben von der Gesellschaft für deutsche Sprache. Wiesbaden. 17. Jahrgang, Heft 10, Oktober 1973; 18. Jahrgang, Heft 1, Januar 1974; Heft 2, Februar 1974; Heft 3, März 1974; Heft 4, April 1974.

Elizabeth Close, *The Development of Modern Rumanian*. Linguistic Theory and Practice in Muntenia 1821—1838, Oxford University Press, 1974.

BIBLIOTE[illegible]STRA
S[illegible]

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 2 exemplare, dactilografiate la un rînd şi jumătate pe ambele feţe ale hîrtiei. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Comitetului de redacţie cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 2 (două) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Fonetică şi dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broşat, 19,50 lei ; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, vol. I, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş**, vol. II, 1971, XXV p. + hărţi de la 244 la 537, 118 lei ; vol. III, 1973, XXV p. + hărţi de la 538 la 870, 132 lei.

Sub red. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I şi II, ediţia a II-a revăzută şi adăugită ; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei ; vol. II, 589 p., 30 lei.

* * * **Bibliografie analitică a limbii române literare (1780—1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.

* * * **Studii de limbă literară şi filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei ; vol. III, 1974, 400 p., 21,50 lei.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românese**, 1972, 169 p., 6,50 lei.

NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

Philologica, vol. II, 1972, 199 p., broşat, 8,75 lei.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broşat, 7 lei.

I. COTEANU, **Stilistica funcţională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.

CORNELIA COHUŢ şi MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porţile de Fier". Texte. Sintaxă.** 1973, 395 p., 12 lei.

Texte dialectale. Muntenia. I, 1973, 478 p., 17,50 lei.

ION GHEŢIE, AL. MAREŞ, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, 1974, 388 p., broşat, 25 lei.

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, **Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română**, 1974, 296 p., broşat, 10,50 lei.

ION GHEŢIE, **Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice**, 1974, 210 p., broşat, 9 lei.

Sub redacţia acad. Al. Graur şi acad. I. Coteanu, **Probleme de lingvistică generală**, vol. VI, 1974, 144 p., broşat, 7,50 lei.

LR, Anul XXIII, nr. 5, p. 383—464, Bucureşti, 1974

I.P.I c. 1501

42 200

Lei 6.—

I 8213

LIMBA ROMÂNĂ

6

ANUL XXIII

1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990

0 IIII 2005

97

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

Acad. ION COTEANU

Membri:

GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU-ROMALO
THEODOR HRISTEA
ION POPESCU
MARIUS SALA
LAURA VASILIU
FLORA ŞUTEU — *secretar de redacţie*

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revistele se pot procura şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poştă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI — Bucureşti. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Căsuţa poştală 2001 — telex 011631 — Bucureşti, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanţii săi din străinătate. Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Întreprinderea de comerţ exterior ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

ADRESA REDACŢIEI
Str. Spiru Haret nr. 12
Sectorul 7
BUCUREŞTI

Editura Academiei R.S.R.
Sti. Gutenberg nr. 3 bis,
Sectorul 6, Bucureşti
telefon 164079

F 8213.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXIII 1974 Nr. 6

2022

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

I. PĂTRUȚ, Emil Petrovici — la 75 de ani de la naștere 469

LIMBĂ LITERARĂ—FILOLOGIE

G. ISTRATE, Limba română literară în concepția lui Alexandru Philippide . . . 479
GH. CHIVU, Comparația în opera scriitorilor romantici români 487
GH. BULGĂR, Sinteze critice pentru o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu . . . 499

GRAMATICĂ — VOCABULAR

FULVIA CIOBANU, Sufixele *-il*$_1$ (*-ile*) și *-il*$_2$ 515
Note lexicale și etimologice (STANISLAV SEMCINSKI-Kiev, FELICIA ȘERBAN) 521

NOTE — COMENTARII

Acad. IORGU IORDAN, „Romanistică" 531
MAGDALENA POPESCU-MARIN, Completări la DLR: prime atestări, cuvinte, sensuri, variante neînregistrate 533
L. BOTOȘĂNEANU, În legătură cu ortografia (Pe marginea *Micului tratat de ortografie* de acad. Al. Graur). 539
ALEXANDRU MAREȘ, Data tipăririi *Catehismului* calvin: 1640 sau 1642? 541

RECENZII

Acte judiciare din Țara Românească. 1775 — 1781. Ediție întocmită de: Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Ancuța Popescu, Teodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 (*I. Rizescu*) 543
LIVIU ONU, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Ed. Minerva („Universitas"), 1974 (*Mircea Anghelescu*) 545

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1974 549

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1974 553

LR, anul XXIII, nr. 6, p. 467—586, București, 1974

22533.

EMIL PETROVICI

— la 75 de ani de la naștere —

DE

I. PĂTRUȚ

În anii de după al doilea război, lingvistica clujeană a fost dominată de personalitatea lui E. Petrovici. Renumit slavist, romanist, balcanolog, dialectolog, toponimist și fonetician, prin impresionanta sa cultură lingvistică, prin multilaterala și prestigioasa activitate științifică [1], bine cunoscută și apreciată și peste hotarele țării, el rămîne unul dintre reprezentanții cei mai distinși ai lingvisticii românești.

Ca profesor al Universității clujene și (între 1945 — 1951) rector al ei, director al Institutului de lingvistică din Cluj (din 1946), președinte al Filialei Academiei R. S. România din Cluj (1949 — 1954) și, în anii din urmă, al Secției de Științe filologice a Academiei R. S. România, președinte (din 1956) al Asociației Slaviștilor din țara noastră, membru al Comitetului Internațional al Slaviștilor (din 1955), membru corespondent al Academiei Bulgare de Științe, participant la numeroase congrese și conferințe internaționale, a adus o însemnată contribuție la dezvoltarea lingvisticii românești și la cunoașterea și propagarea ei peste hotare.

Născut la 4 ianuarie 1899, în Begheiți (fost Mali Torak = Toracul Mic, Banatul iugoslav), într-o familie de intelectuali, a urmat școala secundară la Brașov și la Oradea, apoi Institutul pedagogic-teologic ortodox din Arad. După un an de studii la Facultatea de litere din Cluj (1919 — 1920), este trimis ca bursier la Paris, unde urmează o serie de cursuri : de lingvistică generală și slavistică la A. Meillet și A. Vaillant, de dialectologie franceză și geografie lingvistică la J. Gilliéron, de franceză veche la A. Thomas, de fonetică experimentală la Abatele Russelot, de albaneză la Mario Roques etc. Întors la Cluj, găsește mediu prielnic de activitate în cadrul Muzeului limbii române, condus de S. Pușcariu, și în Laboratorul de fonetică experimentală, înființat de I. Popovici. În 1930—1931 își continuă specializarea în slavistică la Universitatea din Sofia, cu profesorii L. Miletič, St. Romanski și St. Mladenov. Este apoi numit (în 1931) profesor de slavistică la Universitatea din Cluj, funcție pe care a deținut-o pînă la tragica sa moarte, într-un accident feroviar, la 7 octombrie 1968. Întreaga sa activitate este strîns legată de a celor două instituții clujene, Universitatea și Institutul de lingvistică și istorie literară (continuatorul Muzeului limbii române).

★

[1] Lista lucrărilor lui E. Petrovici este publicată în CL, III, 1958, Supliment (*Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*), p. 565—574, și (în continuare) RRL, XIII, 1968, p. 561—566, „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 18—19, CL, XVII, 1972, p. 362—364.

Deși a cultivat cu strălucire diferite ramuri ale lingvisticii, aproape toate lucrările sale sînt străbătute de firul roșu al predominantei sale preocupări : *istoria limbii române*, de la formarea ei pînă în zilele noastre, urmărind în timp și în cadrul familiei romanice, precum și în conexiunea limbilor balcanice, evoluția și structura ei, în care pe fondul vechi, latin, s-a altoit influența altor limbi în cursul veacurilor. Multe însă dintre lucrările sale cuprind probleme de lingvistică generală sau interesează și alte limbi romanice, dar mai ales limbile vecine cu care a fost în contact limba română, îndeosebi limbile slave, bulgara, sîrbocroata, ucraineana și, de asemenea, limba maghiară.

Vom urmări, mai întîi, activitatea sa în domeniul *dialectologiei*. La Muzeul limbii române, E. Petrovici a participat, de la început, la lucrările pregătitoare ale *Atlasului lingvistic român*, inițiat de S. Pușcariu : întocmirea chestionarului, transcrierii fonetice, alegerea punctelor care urmau a fi anchetate etc. Cu chestionarul „dezvoltat", de 4800 de întrebări, pentru partea a II-a a *Atlasului lingvistic român* (ALR II)[2], a anchetat 73 localități românești [3], precum și (dat fiind că era un adevărat poliglot) 3 localități maghiare, 2 bulgărești, 2 sîrbocroate, 2 ucrainene, 2 săsești și 1 țigănească.

Adunarea materialului i-a cerut 10 ani (1929 — 1938), după care a început, cu ajutorul unui colectiv, redactarea și publicarea lui, sub formă de hărți mai mari, redînd textual răspunsurile obținute de la informatori, și, paralel, în volume aparte, pe hărți colorate (*Micul atlas lingvistic român* II [ALRM II]), care oferă posibilitatea unei rapide orientări asupra răspîndirii sinonimelor, a formelor gramaticale și a variantelor fonetice.

Din ALR II au apărut 8 volume de hărți textuale [4], 4 volume de hărți colorate [5], precum și un volum de texte dialectale [6]. Alte volume sînt în curs de publicare de către Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj. Volumele de hărți publicate cuprind termeni, variante lexicale, gramaticale și fonetice privitoare la corpul omenesc, familie (nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători), casă, acareturi, mobilier, vase, scule, agricultură, grădinărit, pomărit, viticultură, creșterea vitelor, păstorit, gospodărie casnică, animale și păsări domestice și sălbatice, meserii, comerț, școală, armată, jocuri de copii, nume de persoane etc., precum și material care oferă posibilitatea cunoașterii morfologiei și a unor probleme de sintaxă a graiurilor românești.

Valoarea intrinsecă a materialului ALR II este asigurată de precizia remarcabilă (de atîtea ori subliniată de lingviști) cu care a fost notat. Hărțile ALR II au fost utilizate de lingviști români și străini la elaborarea unui mare număr de studii privitoare la lingvistica română sau la diferite probleme, mai ales de dialectologie și geografie lingvistică. Bineînțeles că

---

[2] Partea I (ALR I) a fost întocmită de Sever Pop.

[3] Materialul din cîte o localitate aromână și meglenoromână a fost adunat de Th. Capidan, iar din cea istroromână de Șt. Pașca.

[4] *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, vol, I, Sibiu-Leipzig, 1940 ; serie nouă, vol. I—VII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1956—1972.

[5] *Micul atlas lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940 ; serie nouă, vol. I—III, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1956—1967.

[6] *Texte dialectale. Supplement la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu-Leipzig, 1943.

hărțile și materialul ALR au fost utilizate din plin, cu multă competență, de E. Petrovici în multe dintre lucrările sale.

După ce, cu mulți ani în urmă, G. Weigand pe baza hărților din al său *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* (Leipzig, 1909), luînd în considerare unele particularități fonetice, împarte teritoriul românesc în trei „dialecte", bănățean, muntean și moldovean — lăsînd o bună parte a Transilvaniei în afara dialectelor stabilite de el [7] — E. Petrovici, utilizînd datele ALR, în studiul *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș* [8], stabilește existența încă a unui subdialect numit „crișean", a cărui arie cuprinde Crișana propriu-zisă, precum și jud. Sălaj, Satu Mare, Maramureș, părți din jud. Hunedoara, Alba și Cluj. Trăsăturile specifice ale noului subdialect, indicate de E. Petrovici, sînt de natură lexicală, fonetică și gramaticală : prezența unor cuvinte ca *nari* „nas", *abua* „nani-nani", *cătătoare (cotătoare)* „oglindă", *prunc* „copil", *a pițiga* „a ciupi", *brîncă* „mînă", *horește* „cîntă", formele *coaste* „coastă", *ir(i)mă* „inimă", *sclab* etc. ; rostirea *j* în loc de *ğ* : *jeme* „geme", palatalizarea — e drept, pe o arie mai mare — a dentalelor *t, d* înaintea vocalelor anterioare : *frat'e, verd'e* ; morfemul *și* în forma conjunctivului : *și facă.*

Într-un studiu de mai tîrziu, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român* [9], precizează din nou structura celor patru subdialecte (inclusiv cel „crișean") „sau cinci", trasînd și conturul și enumerînd cîteva dintre caracteristicile subdialectului maramureșean : prezența africatelor dure *č, ğ*, după care vocalele *e* și *i* se realizează ca *ă, î* (*că* „ce", *cînč* „cinci") și palatalizarea labialelor *f, v*, în stadiul *s, z* : *sin* „fin", *zin* „vin".

Divizarea aceasta a dacoromânei în „patru (sau cinci)" subdialecte, nu este prea veche. Dat fiind că fenomenele fonetice caracteristice unor subdialecte (ca prefacerea africatelor *ĉ, ĝ* în fricativele *ś, ź*, palatalizarea dentalelor în stadiul *t', d'*), sînt relativ noi, ca și pătrunderea din alte limbi a unor cuvinte care, de asemenea, sînt specifice acestor unități regionale, E. Petrovici afirmă că înainte de secolul al XV-lea nu existau subdialectele de astăzi.

La conturarea celor cinci subdialecte dacoromâne și-au adus ulterior contribuția și alți lingviști, dar, pe de altă parte, asupra metodei de clasificare și a criteriilor de grupare a graiurilor românești discuțiile continuă.

Indicații prețioase i-a oferit ALR și în problema, discutată și în trecut, dar mai ales în ultimul timp, a raportului dintre limba română literară și graiurile teritoriale sau, altfel spus, a bazei dialectale a limbii române literare. Analizînd structura fonetico-fonologică și gramaticală, precum și lexicul, el conchide că limba română literară, „atît cea scrisă cît și cea vorbită, este o limbă comună, o κοινή rezultată din contopirea vechilor κοινή vorbite și scrise de oamenii culți din capitalele celor două țări românești [Țara Românească și Moldova], la care s-a adăugat și se adaugă necontenit elemente din celelalte graiuri românești. Preponderența numerică a elementelor muntene nu ne îndreptățește să considerăm limba noastră literară

[7] Cel mult Maramureșul este considerat ca formînd o mică arie dialectală, caracterizată prin cîteva particularități fonetice *(op. cit.*, Introducere, coloana 11).

[8] Transilvania", 72, 1941, p. 551—558.

[9] *Studii de dialectologie și toponimie* (în continuare : *Studii*), București, 1970, p. 38—49.

ca bazată numai pe graiul muntean. Cel mult putem afirma că la temelia ei stă acea κοινή bucureșteană care s-a constituit după unirea principatelor. Dar limba aceasta a bucureștenilor culți conține atîtea elemente moldovenești și îi lipsesc atîtea din particularitățile caracteristice ale graiului muntean, încît cu greu poate fi considerată ca grai muntean" [10].

Deosebit de importante sînt cîteva studii în care aduce contribuții prețioase la trecutul îndepărtat al limbii române, precum și la structura ei dialectală din perioada veche.

În *Unitatea dialectală a limbii române* [11] sînt enumerate o serie de particularități vocalice, consonantice, morfologice, sintactice și lexicale, comune celor patru dialecte, dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân, prin care limba română se deosebește de celelalte limbi romanice, inclusiv de dalmată (combătînd deci teza, susținută de O. Densusianu, conform căreia româna s-a format pe un teritoriu apropiat de Dalmația și Albania). Bazîndu-se pe împrumuturile vechi românești de proveniență slavă care prezintă fonetism bulgăresc, E. Petrovici trasează limitele teritoriului pe care s-a format limba română : la sud, linia Jireček (limita dintre teritoriul romanizat și cel grecizat, care în estul Peninsulei Balcanice trece pe creasta munților Haemus), la est, nord și vest Marea Neagră și granița răsăriteană, respectiv nordică și vestică a Daciei colonizate de romani, iar la sudul Dunării, actuala frontieră dintre Bulgaria și Iugoslavia [12]. De pe acest teritoriu au plecat — ca păstori nomazi — o parte a românilor spre sud, strămoșii aromânilor și ai meglenoromânilor, alții spre vest, strămoșii istroromânilor. Primii care s-au despărțit de masa mare românească au fost aromânii, atestați la sfîrșitul secolului al X-lea în apropierea lacului Prespa ; ultimii au fost istroromânii, a căror deplasare spre vest a avut loc în secolul al XIII-lea (cînd sînt menționați în izvoarele istorice) sau nu cu mult înainte de această dată. Faptul că în dialectul lor există cuvinte de proveniență slavă cu fonetism bulgăresc (*prâșt'e* „praștie", *osîndi, sîndeț* „judecător", *oțet, oves* „ovăs") constituie o dovadă a venirii lor de pe teritoriul comun de formare a limbii române, fiind respinsă în felul acesta teza originii apusene a istroromânilor, susținută de unii lingviști și istorici.

Datorită izolării celor patru dialecte unele de altele, precum și elementelor pătrunse din limbile cu care au ajuns în contact (la sudul Dunării, mai ales cu greaca, albaneza, sîrbocroata), au apărut inovații caracteristice fiecăruia dintre cele patru idiomuri, diferențele cele mai pronunțate existînd în domeniul lexical. Cu toate aceste deosebiri, E. Petrovici este de părere că ele trebuie considerate dialecte și nu „limbi", cum propun unii lingviști, mai ales că în cadrul familiei romanice varietățile regionale ale unor limbi sînt foarte îndepărtate între ele.

---

[10] *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, LR, XI, 1960, nr. 5, p. 78. Are în vedere trăsăturile de origine moldovenească : *de, pe, din, prin, des-*, față de munt. *dă, pă, dîn, pîn, dăs-* ; *străin*, nu *strein* sau *striin* ; ei *spun, beau*, nu *spune, bea* ; ei *fac, făceau*, nu *face, făcea* ; formele neiotacizate *spun*, nu *spui* etc., *ibid.*, p. 61 seq.).

[11] *Studii*, p. 90—103 ; a se vedea și : *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în *Studii*, p. 56—60 ; *Problema românilor „apuseni". În legătură cu toponimul* **Pešter** *din sud-vestul Serbiei*, în *Studii*, p. 216—219.

[12] În *Studii*, p. 96—97 ; a se vedea și *Istoria României*, I (București, 1960), p. 794—796 (din capitolul *Formarea limbii și a poporului român*, redactat în colaborare cu C. Daicoviciu și Gh. Ștefan).

O valoroasă lucrare de dialectologie slavă este *Graiul Caraşovenilor* (București, 1935), în care, după ce studiază amănunțit graiul acestei populații (venite în Banat, din vechea Serbie, prin secolul al XV-lea), subliniind trăsăturile mai importante, caracteristice acestui grai sîrbesc (unele datorîndu-se influenței românești), trage și concluzii privitoare la fonetismul vechi al graiului românesc bănățean.

Legată direct de activitatea de dialectolog este preocuparea lui E. Petrovici pentru *folclor*. În afară de volumul *Texte dialectale*, amintit, care cuprinde aproape numai material folcloric, notat din fiecare localitate românească anchetată pentru *Atlas*, el a mai publicat trei culegeri : *Folclor din Valea Almăjului (Banat)* [13], adunat într-o anchetă specială, *Folclor de la moții din Scărișoara* [14] și *Note de folclor de la românii din valea Mlavei (Sîrbia)* [15], aceste două conținînd texte notate cu ocazia anchetelor din punctele respective ale ALR II.

Textele variate și deosebit de utile pentru cunoașterea obiceiurilor, tradițiilor și a literaturii populare, sînt precedate de studii introductive, care conțin informații asupra localităților, populației, locuinței, portului, stării materiale și culturale etc. ; ele sînt urmate de glosare, cuprinzînd cuvintele regionale și indicarea etimologiei unde era necesară ; redate în transcriere fonetică (simplificată față de cea din ALR), ele constituie totodată un material prețios și pentru studii dialectale.

Cunoștințele sale multilaterale în domeniul lingvisticii, spiritul ascuțit de analiză, asociere și pătrundere se oglindesc mai cu seamă în lucrările de *toponimie*. Ele reprezintă contribuții trainice pentru istoria limbii și a poporului român și a naționalităților conlocuitoare.

Lucrările sale constituie însă și un îndreptar teoretic, ele cuprinzînd indicații și principii pe care trebuie să le cunoască și să le aplice cel care adună și interpretează materialul toponimic : „Cel care studiază numele proprii trebuie să fie un lingvist, căci ele pot fi explicate numai cu metode lingvistice. Onomastica — cuprinzînd și toponomastica — este o disciplină lingvistică" [16].

Încă de la începutul activității sale în domeniul toponimiei, sublinia că este necesar ca numele de loc să fie adunate, în anchete toponimice, de lingviști care să le noteze fonetic, așa cum se aud în gura poporului [17], căci „dacă e adevărat că cele mai vechi atestări ale unui toponim sînt de o foarte mare însemnătate [...] apoi și forma populară exactă, nefalsificată de scribii documentelor vechi, e tot atît de importantă" [18].

Formele din graiul viu, precum și cele atestate în documente, le analiza cu neîntrecuta sa perspicacitate, pentru stabilirea originei toponimelor. Pentru justa interpretare a materialului și pentru a stabili cine este *der Namengeber* al unui toponim sau altul, nu o dată a atras atenția asupra greșelii de metodă comisă de unii lingviști care nu fac deosebire între

[13] „Anuarul Arhivei de folclor", III, 1935, p. 25—157.
[14] *Ibid.*, V, 1939, p. 111—175.
[15] *Ibid.*, VI, 1942, p. 43—75.
[16] *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, în *Studii*, p. 241.
[17] *Toponime slave din Valea Almăjului (Banat)*, în *Studii*, p. 138.
[18] *Daco-slava*, în „Dacoromania", X , 1943, p. 249.

toponimele împrumutate dintr-o limbă și cele care au la bază apelative împrumutate. Astfel, referindu-se la numele de proveniență slavă, care l-au preocupat stăruitor, spunea : „Toponimia cu aspect slav de pe teritoriul României este de obicei considerată global, fără a se face distincție între acele nume de locuri care au fost create de o populație care vorbea un grai slav și acelea create de români (uneori de maghiari) din elemente de origine slavă, cu toate că învățații de seamă au semnalat greșeala metodologică ce se face destul de des în cercetările toponomastice de a neglija rolul împrumuturilor în crearea toponimelor" [19].

Din abordarea nediferențiată a celor două categorii de toponime — create de slavi sau de români — s-a ajuns, constată E. Petrovici, la două teze opuse și exagerate : una conform căreia toate toponimele cu aspect slav din România au fost considerate drept „slave", deci create de slavi, alta după care toate aceste nume de loc sînt create de autoritățile românești, în limba slavă administrativă[20]. Dat fiind că din asemenea considerații au rezultat concluzii greșite de ordin lingvistic și, mai ales, istoric, E. Petrovici, supunînd analizei toponimele cu aspect slav, ajunge la concluzia că „un număr imens" (mii sau chiar zeci de mii) dintre acestea sînt create de români, din elemente slave ale limbii române : din substantive sau adjective de proveniență slavă (ca *Dumbrava, Hîrtop, Izvor, Lunca, Poiana* ; *Bogata, Mîndra* etc.), din nume de persoană românești de origine slavă (ca *Balomir, Novac, Preajba, Budislavul, Negoiul* etc.). O altă grupă o formează toponimele create de autoritățile românești ; în limba slavă a administrației din Țările românești (ca *Dolj, Gorj*) ; după războiul din 1877/78, unele sate au fost botezate cu nume de localități bulgare, unde a luptat armata română (*Griviția, Plevna, Rahova, Smîrdan*) [21].

În legătură cu această problemă, o atenție deosebită a acordat E. Petrovici situației toponimelor, foarte numeroase, care au la bază apelative românești de origine slavă, ca *Dumbrava, Lunca, Peștera, Poiana* (< *dumbravă, luncă, peșteră, poiană* < sl.). Unele pot fi, fără îndoială, creații slave. Neputînd însă preciza dacă au fost create de români sau de slavi, „sîntem nevoiți să renunțăm la utilizarea lor pentru a ne informa asupra existenței unei populații slave și asupra graiului ei în regiunile unde le descoperim" [22]. Însă originea românească a unor asemenea toponime nu poate fi contestată atunci cînd ele conțin sufixe românești (ca *Dumbrăvioara, Luncșoara*) [23] sau cînd se găsesc într-o regiune lipsită de toponime provenite, indubitabil, din limba slavă respectivă.

E. Petrovici atrage atenția că unele toponime pot proveni din apelative românești (de origine slavă) care nu mai există astăzi în regiunea respectivă, dar care pot apărea în textele vechi, sau, în unele cazuri, existența lor e confirmată de alte nume de loc formate din derivate, evident românești, de la apelativul dispărut (toponimele *Predelușul* și *Predeluț*

---

[19] *Românii creatori de toponime „slave"*, în *Studii*, p. 292.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*, p. 293 seq.

[22] *Ibidem*, p. 295.

[23] În situație asemănătoare se găsesc și toponimele bazate pe nume de persoană : *Balomir, Bogdana* ar putea fi botezate de români sau de slavi, pe cînd *Balomireasa, Bogdănești* (cu sufixe românești), sînt, incontestabil, românești (*ibidem*, p. 299).

dovedesc existența apelativului românesc *predeal* „culme care separă două văi; trecătoare, pas" < sl. *prědělŭ* „hotar, limită") [24].

În urma examinării toponimelor slave sau aparent slave, E. Petrovici subliniază constatarea că pot fi trase concluzii de ordin lingvistic, etnologic și istoric numai din numele de locuri create în mod sigur de slavi: din elemente lexicale inexistente în limba română (ca *Bălgrad*, *Cernavoda* etc.), din derivate cu sufixe inexistente în limba română (*-av*, *-ov-* etc.)[25].

Procedînd la analiza numelor de locuri de origine slavă, el a stabilit că toponime cu particularități fonetice bulgărești (grupurile *șt*, *jd*; reflexele *în* / *îm* și *ea* ale vocalelor *ǫ*, respectiv *ę*; metateza în grupurile interconsonantice slave comune *-or-*, *-ol-*, *-er-*, *-el-*) există numai în Muntenia, Oltenia, estul Banatului și sudul Ardealului. În Moldova și nordul Ardealului toponimele de proveniență slavă au trăsături slave de est (polnoglasie și *h* < *g*). Nume de loc cu fonetism sîrbesc există în Banat și în vestul Olteniei.

Ariile toponimelor date de slavi nu coincid cu cele ale elementelor românești de aceeași proveniență și, în plus, cuvintele împrumutate din aceeași limbă slavă sînt diferit răspîndite, adică isoglosele elementelor de origine slavă nu prezintă nici o regularitate [26], deci ele nu sînt isoglose slave, ci românești [27].

Toponimia din Transilvania ridică unele probleme aparte. Cunoscut fiind obiceiul cancelariei maghiare de a traduce toponimele românești (ca și pe cele slave sau de altă origine), arată E. Petrovici, uneori este consemnată, în documente, la început, numai forma maghiară, cea românească fiind atestată mult mai tîrziu [28]; sînt cazuri cînd unele așezări dispărute, care au avut, evident, nume românesc, au rămas cunoscute numai sub forma maghiarizată, singura înregistrată în documente [29].

În formularea concluziilor de ordin istoric, trebuie avută în vedere și situația cînd numele de locuri din hotarul unui sat sînt în totalitatea sau în majoritatea lor românești, pe cînd localitatea poartă nume maghiar (așa-numitele toponime „feudale"). E Petrovici argumentează (referindu-se la exemple similare din alte țări) că, în asemenea cazuri, toponimul „feudal" (numele localității) este mai nou decît masa numelor de loc înconjurătoare[30].

O altă ramură a lingvisticii cultivată cu multă pasiune de E. Petrovici este *fonetica* și *fonologia*.

Cercetările de fonetică experimentală începute la Paris le-a continuat la Cluj, în Laboratorul de fonetică experimentală, pe care apoi, după moartea lui I. Popovici, l-a condus. Pe baza înregistrărilor fonetice și-a elaborat teza de doctorat, *De la nasalité en roumain* (Cluj, 1930), în care

---

[24] *Ibidem*, p. 298.

[25] *Ibidem*, p. 303.

[26] *Raportul dintre isoglosele dialectale slave și isoglosele elementelor slave ale limbii române. (În legătură cu Atlasul lingvistic slav)*, *ibidem*, p. 74 seq.

[27] *Ibidem*, p. 78.

[28] *La population de la Transylvanie au XIe siècle*, în „Revue de Transilvanie", X, 1944, p. 98.

[29] *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania", 74, 1943, p. 113 seq.

[30] *Ibidem*, p. 113—114.

materialul de studiu este supus unei minuțioase analize, spre a constata cum se comportă, în diferite poziții, consoanele nazale precum și vocalele învecinate lor, formulînd concluzii importante pentru fonetica și ortoepia limbii române. Lucrarea cuprinde, totodată, explicații judicioase de fonetică istorică (ca cele despre rotacism) și privitoare la grafia chirilică românească (de exemplu, valoarea semnului ѧ).

O bună parte din activitatea sa, începînd cu anul 1950, este consacrată fonologiei. Aprofundînd rezultatele obținute, mai ales în spiritul structuralismului praghez, de fonologii din diferite țări, aplicînd creator ultimele metode de cercetare, E. Petrovici a elaborat un sistem fonologic nou al limbii române, prezentat în două ample studii, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română* [31] și *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română* [32], susținut apoi într-o serie de studii și articole, publicate în țară și în străinătate. Conform concepției sale, limba română posedă patru serii de foneme consonantice, clasificate după timbru astfel: 18 consoane „neutre" (*p, b, m* ... : *pas, bat, masă*); 21 consoane „moi" sau „muiate", numite mai tîrziu „palatalizate" sau „diezate" (*p', b', m'* ...[33] : *rup'a=rupea, lup'— lupi*); 19 consoane „rotunjite" sau „labializate", „bemolate" (*p*^{0}, *b*^{0}, *m*^{0} ... : *p*^{0}*ată = poată, lup*^{0} = = dial. *lup*^{u}); 14 consoane „moi (muiate) — rotunjite"sau „palatalizate — rotunjite (labializate)" (p'^{0}, *b'*^{0}, *m'*^{0} ... [34] : *arip'*^{0}*ară = aripioară*).

Sistemul vocalic este constituit din cinci foneme, dispuse triunghiular: *u, o*; *a*; *ă/e, î/i*; variantele *e* și *i* apar numai după consoanele „moi (muiate, palatalizate, diezate)". În total deci limba română dispune de 72 foneme consonantice și 5 vocalice [35], fiind, conchide E. Petrovici, o limbă de tip consonantic.

Pentru înțelegerea sistemului astfel conceput sînt necesare unele precizări, asupra cărora E. Petrovici a stăruit în repetate rînduri: iod (*y* = *i̯*) și wau (digamma) (*w* = *u̯*) sînt foneme consonantice; opoziția între fonemele consonantice din serii diferite există și la sfîrșit și în interiorul cuvîntului (cu excepția consoanelor „rotunjite" finale, care apar numai dialectal, în aria așa-numitului *u* final); „diftongii" și „triftongii" după consoane reprezintă, de fapt, variante combinatorii ale vocalelor[36]; „diftongii" la început de cuvînt sau silabă constituie grupuri formate din *y* sau *w* + vocală, iar „triftongii" (de tipul *iau*) sînt formați din trei foneme.

Argumente în sprijinul sistemului fonologic astfel conceput a găsit în datele oferite de materialul înregistrat la diferite aparate, în opozițiile existente pe plan morfologic [37] și, încercînd un procedeu nou, în rimele din poezia noastră [38].

---

[31] SCL, I, 1950, p. 172—243.

[32] *Ibidem*, III, 1952, p. 127—185.

[33] Notate și *p'*, *b'*...

[34] Notate și *p'*^{o}, *b'*^{o}...

[35] În unele studii ale sale numărul vocalelor este 7, *i* și *e* fiind recunoscute, mai ales în limba literară, ca foneme, nu variante combinatorii.

[36] În *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția I (București, 1954), în capitolul *Fonetica*, redactat de el, a fost nevoit, dat fiind că lucrarea era destinată nu numai lingviștilor, să întocmească un sistem fonologic mai apropiat de cel tradițional.

[37] *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor românești*, în CL, I, 1956, p. 11 seq.

[38] *Rimele românești din punct de vedere fonologic*. în „Limbă și literatură", [I], 1955, p. 273 seq.

În cîteva studii E. Petrovici a urmărit și analizat sistemul fonologic al limbii române și pe plan diacronic, explicînd apariția celor patru serii de consoane : amuțirea vocalelor finale *i* și *u* a provocat constituirea opozițiilor consonantice dur / palatalizat / rotunjit la sfîrșit de cuvînt. Deschiderea vocalelor *e* și *o* pînă la „confundarea" lor cu *a* (*e*, *o* > ^{e}a, ^{o}a, = *ea oa*) a determinat apariția acelorași opoziții și în interiorul cuvintelor. Condițiile evoluției, în felul acesta, a sistemului consonantic au fost create, susține E. Petrovici, de influența slavă, mai precis bulgară, anume de „felul slav de a rosti consoanele cu tonul caracteristic mai ridicat sau mai scăzut decît acela al vocalelor următoare și păstrarea acestui timbru și după dispariția sau modificarea vocalelor următoare. Fenomene asemănătoare nu se întîlnesc în celelalte limbi romanice"[39]. Faptul că dialectul istroromân, dezvoltat în mediu sîrbocroat, nu cunoaște opoziția de timbru a consoanelor reprezintă, crede E. Petrovici, o dovadă a rolului pe care influența slavă l-a jucat în constituirea sistemului fonologic românesc[40] pe care îl preconizează.

Sistemul întocmit de E. Petrovici, caracterizat prin logica argumentației, a fost acceptat de o seamă de lingviști, însă cercetările și discuțiile asupra structurii fonologice a limbii române continuă, așa cum continuă și căutarea de noi criterii și principii pentru stabilirea sistemului fonologic al unui idiom.

Multe dintre lucrările sale, mai ales cele de fonetică-fonologie, dar și de dialectologie și de toponimie, prezintă importanță, așa cum s-a arătat, pentru lingvistica generală. Raportul său la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor tratează o problemă complexă, de interes general, interpenetrarea sistemelor lingvistice[41], mult dezbătute în trecut și astăzi.

Subliniind constatarea că elementele de structură, foneme, afixe, desinențe gramaticale chiar, sînt vehiculate de la o limbă la alta, de obicei, prin cuvinte, E. Petrovici susține totuși părerea, cu exemple din diferite limbi, că și asemenea elemente se împrumută, ca urmare a bilingvismului, prin care se și realizează interferențele lingvistice.

★

În îndelungata și rodnica sa activitate didactică, E. Petrovici a predat, la un înalt nivel științific, un mare număr de cursuri : gramatica comparată a limbilor slave, relații slavo-române și slavo-romanice, lingvistică generală, toponimie românească de origine slavă, precum și cursuri teoretice și practice asupra unor limbi slave (slava veche, rusa, bulgara, sîrbocroata). Este o pierdere că măcar cursurile cu caracter general, teoretic sau chiar numai părți din ele nu au fost publicate și n-au fost decît parțial valorificate în lucrările sale. De prelegerile sale însă, ca și de îndrumarea sa, au beneficiat multe serii de studenți, ca și colaboratorii săi de la Universitate. De temeinica și multilaterala sa cultură au beneficiat de asemenea colectivele de la Institutul de lingvistică din Cluj în elaborarea diferitelor dicționare, atlase lingvistice, studii de onomastică, de fonetică și fonologie etc.

---

[39] *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, [București], 1956, p. 37—38.

[40] *Ibidem*, p. 38 ; cf. *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson*, Haga, 1956, p. 389 ; *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden?* Haga, 1957.

[41] *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 août—2 septembre 1967*, București, 1969, p. 37 seq.

LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ ÎN CONCEPȚIA LUI ALEXANDRU PHILIPPIDE

DE

G. ISTRATE

La puțină vreme după ce Alexandru Lambrior și, după el, B. P. Hasdeu lăsau să se înțeleagă că limba română literară s-ar fi fundamentat pe un grai de nuanță sudică și înainte ca N. Iorga să fi formulat teoria cunoscută asupra rolului textelor rotacizante, în această problemă, Alexandru Philippide emitea și el un punct de vedere, mult mai apropiat de realitate decît celelalte.

Cu toate că învățatul ieșean nu s-a ocupat nici el, în mod special, de limba literară, totuși a reușit să formuleze, în cele cîteva rînduri din *Principii de istoria limbii* (Iași, 1894) o idee menită să rodească mult mai tîrziu, împotriva faptului că decenii de-a rîndul a rămas neobservată: „*Limba comună*[1] românească a început să se fixeze cu cele dintîi tipărituri și mai ales cu cele din sec. al XVII-lea. Fiindcă tipăriturile cele dintîi și cele mai multe au fost din Transilvania și Muntenia, apoi dialectele[2] transilvănean și muntean au tins de la început spre preponderanță. Influiții transilvano-muntene, bazată pe mulțimea și întîietatea tipăriturilor, s-a opus valoarea scriitorilor moldoveni, ceea ce a făcut că pînă la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată românimea, căci în fiecare din provinciile Daciei era plină de provincialisme. Cînd la 1859 s-au unit Principatele Moldova și Muntenia și București au devenit capitala României (1861), influința muntean a căutat să se lățească pe calea cancelariei și, mai ales, a cărțărmii, a fost însă iarăși cumpănită de valoarea scriitorilor moldoveni, și *astfel a început tocmai în zilele noastre, să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provincii românești*. Dar lucrul nu e sfîrșit și o limbă comună românească, precum este cea franceză, ori italiană, ori germană, este departe de a exista în România" (*op. cit.*, p. 9).

Vorbirea „muntenească" a moldovenilor, de care este vorba în continuarea textului de mai sus, se reduce, după Philippide și după unii dintre elevii săi, la particularitățile fonetice pe care le va sublinia, printre alții, Giorge Pascu în articolul *Limba comună și dicționarul nostru*, publicat în „Arhiva", 1906: „Limba comună românească este limba scrisă, vorbită și înțeleasă de toți românii din stînga Dunării, moldoveni, munteni, transilvăneni (din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș). Toate dialectele

[1] În concepția autorului, termenul de *limbă comună* este echivalent cu *limbă literară*. Acest termen se va impune în lucrările elevilor lui Philippide (cf. Giorge Pascu, *Limba comună și dicționarul nostru*, „Arhiva", 1906, p. 4—5, 7, 11; Iorgu Iordan, BIFR, I, 1934, p. 5, 6—7; G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 1, 2).

[2] În vremea lui Philippide, terminologia de specialitate nu era fixată. Cititorul înțelege că e vorba, aici de. *subdialecte* și nu de *dialecte*. Limba română nu cunoaște, în nordul Dunării, decît un singur dialect.

dacoromâne contribuie, astfel, la formarea limbii comune românești, nu însă și în același grad. Datorită valorii superioare a scriitorilor moldoveni, din toate ramurile, începînd de la cele mai vechi timpuri și pînă în momentul de față ... *graiul moldovenesc a căpătat un ascendent incontestabil în formarea limbii comune românești, mai puțin în fonetism, dar mult mai mult în morfologie, sintaxă și dicționar. Datorită primelor tipărituri relativ numeroase, ardelenii și muntenii au contribuit și ei, mai puțin cu morfologia, sintaxa și dicționarul, și mai mult cu fonetismul, care, însă, în veacurile al XVI-lea și XVII-lea nu diferea, aproape deloc, de cel moldovenesc*" (*art. cit.*, p. 4—5).

Lăsînd la o parte un ușor subiectivism al lui Pascu în privința contribuției moldovenilor la formarea limbii române literare, nu putem nega că avem aici unele din primele reluări ale punctului de vedere al lui Philippide, în problemă[3], după cum reținem și ideea potrivit căreia conceptul de limbă literară este înțeles într-un anumit fel, cînd avem în vedere caracterele fonetice, și în chip cu totul deosebit cînd ne orientăm după morfologia, sintaxa și vocabularul textelor scrise. Ca și Ibrăileanu, ceva mai tîrziu [4], Giorge Pascu susține că „fonetismul este cel arhaic".

Nu vom stărui asupra unor afirmații de altă natură din citatul lui Pascu, cu care nu sîntem totdeauna de acord, întrucît aici ne interesează, deocamdată, numai concepția lui Philippide asupra originii limbii române literare, și, se înțelege, modul în care ea se reflectă în conștiința elevilor săi ori a altor lingviști de mai tîrziu.

Giorge Pascu este tributar profesorului său și atunci cînd susține că limba noastră literară nu era încă definitiv închegată : „Limba comună românească, adică limba pe care o scriu, o vorbesc și o înțeleg toți românii din stînga Dunării, se formează din toate dialectele dacoromâne. Ea nu este încă nici deplin formată, nici definitiv fixată. La perfecționarea și fixarea ei trebuie să ținem seamă de toți factorii cari o determină. Fonetismul este cel arhaic. Morfologia este aceea pe care o știm. În sintaxă trebuie să evităm, cît mai mult, influențele străine, franceze ori germane ori maghiare. Iar în lexic poate să se lase la latitudinea scriitorilor să întrebuințeze orice cuvînt li va suna frumos și li va traduce exact noțiunea pe care ei o au în minte. Vremea va aduce stabilitate" (*ibid.*, p. 7).

Spre deosebire de fonetică, fixată mai mult sau mai puțin la începutul limbii scrise, vocabularul se primenește, în mod sensibil de la epocă la epocă. Sărac, în general, în secolul al XVI-lea cînd toate tipăriturile și majoritatea traducerilor aveau caracter religios, el se îmbogățește, în chip neașteptat, în secolul al XVII-lea, prin cronicari. Dacă în traducerile religioase numărul elementelor împrumutate din turcește nu se ridică

[3] Cum o să vedem ceva mai departe, în același an întîlnim afirmații asemănătoare și în articolele lui Coșbuc din „Viața literară". Dar marele scriitor ardelean nu pomenește, nicăieri, numele lui Philippide și, de aceea, am putea presupune că el a ajuns la părerile respective în mod independent de învățatul ieșean.

[4] „Limba literară de azi e limba veche, sau cel puțin aceasta e baza ei" (*Epoca Conachi*, 1920, p. 13. Cf. și ediția 1909, p. 11). Ideea apare, sub altă formă, și la Ovid Densusianu, *Limba română în secolul al XVI-lea. Lexicul* (1929—1930), p. 4 : „Mai întîi, putem spune că ceea ce apare mai ușor de înțeles este seria de fenomene fonetice care caracterizează limba din secolul al XVI-lea. Cineva poate, firește, să facă și chestiuni de interpretare dincolo de textul cu cirilice dar, în orice caz, *fonetica din secolul al XVI-lea, în totalul ei, după diferite regiuni, își regăsește echivalent în vorbirea românească de astăzi, din aceleași diferite regiuni*. Prin urmare, aici deosebirile sînt foarte reduse".

decît foarte puțin deasupra lui zece, în letopisețele lui Ureche și Miron Costin dar mai ales în cel al lui Ion Neculce ele se întîlnesc cu sutele [5]. Relațiile politico-administrative ca și cele militare, pe care țările noastre le aveau în această vreme cu turcii, duc la împrumuturi masive de cuvinte din limba lor.

Componența vocabularului românesc se schimbă, din nou, în secolul al XIX-lea, odată cu intrarea, în limba noastră, a unui număr mare de neologisme latino-romanice. În tot acest timp, particularitățile fonetice se păstrează aproape neschimbate.

Diferența de vocabular se resimte și înainte de secolul al XIX-lea. Mai întîi, în lucrările lui Dimitrie Cantemir, „primul latinist român" și apoi spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea în scrisul ardelenilor, la care întîlnim, de asemenea, multe neologisme de origine latină.

Spre deosebire de cronicari la care, așa cum am afirmat mai sus, înregistrăm un număr apreciabil de cuvinte turcești, opera lui Cantemir ne pune la îndemînă zeci și chiar sute de neologisme provenite din limba latină.

În raport cu împrumuturile masive, din latinește, numărul cuvintelor turcești din opera lui Dimitrie Cantemir este aproape de neluat în seamă. În orice caz, din acest punct de vedere *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor* se găsește mai degrabă în vecinătatea *Cazaniei* lui Varlaam, unde numărul elementelor turcești nu depășește cifra zece, decît de cronicile moldovenești în care ele ating, cred, cifra cea mai mare din toate scrierile noastre vechi.

Foarte importante sînt, în această vreme, cuvintele împrumutate din grecește, cu atît mai mult cu cît ele, spre deosebire de împrumuturile turcești, se vor dovedi mai rezistente, se vor păstra, adică, mai mult timp în limba noastră.

Părerea lui Philippide și-a însușit-o, se pare, și M. Gaster și, mai tîrziu, Garabet Ibrăileanu. Acesta din urmă a difuzat-o prin intermediul cursurilor de literatură, pe care le-a predat între anii 1909 — 1934, la Universitatea din Iași, a popularizat-o în rîndul studenților săi și a fost unul dintre cei mai hotărîți și mai consecvenți apărători ai ei. Afirmațiile, în acest sens, sînt relativ dese, atît în cursurile de istoria literaturii române, rămase netipărite, cît și în celelalte lucrări ale lui Ibrăileanu. Din cauză că m-am ocupat, mai pe larg, de poziția fostului meu profesor, în această problemă, în altă parte [6], aici mă voi rezuma doar la două afirmații ale sale, din două lucrări diferite :

„Unificarea limbii literare trebuie să se facă prin colaborarea tuturor graiurilor. Aceasta au înțeles-o scriitorii din veacul trecut, și nimeni n-a spus-o mai bine decît Eminescu. Atît scriitorii munteni, cît și cei moldoveni au încetățenit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor" (*Cultură și literatură*, f. a., p. 69—70).

„Un scriitor care s-a adresat tuturor subdialectelor românești este Eminescu; el a umblat și a călătorit prin toate provinciile locuite de români; avea conștiința națională și, de aceea, întrebuințează cuvinte

[5] În *Introducere* la ediția pe care ne-a dat-o (1959), p. 74—75, Iorgu Iordan înșiră peste 120 de cuvinte de origine turcească, utilizate de Neculce în letopisețul său.

[6] Cf. volumul *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 279—290, precum și „Cronica", 12 martie 1966, p. 8, 11.

din toate dialectele. *El a procedat cam în felul în care s-a format vechea limbă literară*" (*Epoca Conachi*, 1909, p. 29).

Trebuie să fac, aici, observaţia că graiurile ardeleneşti au participat la formarea limbii literare cu mult înainte de apariţia literaturii lui Coşbuc şi Goga. Afirmaţia lui Ibrăileanu este condiţionată de concepţia pe care o avea autorul despre limba literară, la formarea şi definitivarea căreia ar fi contribuit numai literatura beletristică.

La formarea acestui punct de vedere a mai contribuit ceva. Ibrăileanu n-a urmărit, în mod special, activitatea cărturarilor ardeleni pentru că îi cunoştea mai mult indirect, din cercetările altora. Şi, apoi, în general vorbind, generaţia lui Ibrăileanu nu a prea avut răgazul să se oprească şi să cîntărească, la dreapta ei valoare, contribuţia ardelenilor la formarea limbii literare în cazul perioadei de început, din secolul al XVI-lea, ori la consolidarea ei, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, după apariţia Şcolii ardelene, cînd am putea spune că centrul de greutate în direcţia formării limbii literare nu se mai găseşte nici în Muntenia, nici în Moldova, ci în Transilvania. Între anii 1780, data apariţiei, la Viena, a gramaticii lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai (*Elementa linguae daco-romane sive valachicae*) şi 1830, vreme de 50 de ani, deci, aproape toată cultura românească este dirijată de ardeleni şi majoritatea cărţilor care se tipăresc, în această perioadă, la Buda, Braşov sau Sibiu, apar sub îngrijirea lor. Deosebit de important este faptul că Eliade însuşi a tipărit gramatica sa la Sibiu, în anul 1828. Din rîndul ardelenilor s-a ridicat I. Budai-Deleanu a cărui operă literară constituie începuturile beletristicii româneşti moderne. Valoarea acestei opere literare a fost subliniată de mai multe ori de Ovid Densusianu :

„Pe cînd în mediul înecat de orientalism răsunau asemenea îngînări stîngace şi suspine monotone în care vorbea mai mult sensualismul decît simţirea înnobilată, cu strecurări din cînd în cînd de accente făcîndu-ne să ne gîndim la poezia autentică, în altă parte un scriitor puţin cunoscut de contemporanii săi şi cu predispoziţiuni care-i îndreptau munca şi în alte direcţiuni purta în mintea lui planul unei alcătuiri poetice cum nimănui dintre ai noştri nu-i trecuse prin gînd. Scriitorului acestuia, trăind retras, dar împărtăşindu-se în singurătatea lui din comorile literaturilor clasice de care ştia că nu trebuie să rămînă strein pentru cultivarea talentului său — era, într-adevăr, dintre cei bine înzestraţi — numai tîrziu, foarte tîrziu, după moartea lui, i s-a făcut dreptatea de a i se recunoaşte locul care i se cuvenea în literatura noastră şi atunci s-a aflat că-i zicea Ioan Budai-Deleanu" (*Literatura română modernă*, I, 1925, p. 105 — 106).

Densusianu subliniază, în continuare, rolul poeziei populare, în activitatea lui Budai-Deleanu, şi numai cu totul tangenţial atinge şi problema limbii, mai precis a vocabularului din *Ţiganiada*. Iată de ce a simţit nevoia, după cîţiva ani, să se oprească, din nou, asupra problemei, insistînd, de data aceasta, asupra elementelor care ne interesează direct în preocupările noastre. Din citatul de mai jos, extras din cursul intitulat *Evoluţia estetică a limbii române* (1929 — 1930), p. 367 — 369, se vede cum Densusianu a subliniat, printre cei dintîi, una dintre particularităţile fundamentale ale modului de lucru al artistului I. Budai-Deleanu :

„La Budai-Deleanu apare o notă foarte des relevată. Oricît de ardelean era, de multe ori, totuşi, ardelenismele lui au o notă plăcut impre-

sionantă și apoi nu a trăit numai în Ardeal, ci a pribegit și prin Bucovina, Galiția, Lemberg, a venit în contact cu moldovenii și muntenii și foarte stăruitor a observat graiul unora și altora. De aceea limba lui literară are cuvinte ce circulă și în Moldova, Muntenia sau Bucovina. Fondul, însă, e ardelenesc. Acest mozaic de vocabular n-a reușit să-l armonizeze totdeauna. Totuși, ca și Eminescu, era foarte preocupat de a lua de ici și colo unele forme care i se păreau că variază în vocabularul nostru literar. O spune într-un pasaj, unde arată că a îndrăznit să pună cuvîntul *țirră* cu sensul de « zdreanță » sau « lucru de nimic », urmînd lui Omer, « care în poezia sa au trebuințat cuvinte din toate dialecturile fără osebire ». Prin urmare, el și-a zis că, în ce privește limba noastră literară, nu trebuie să ne mărginim la ceva local, ci să căutăm să-i dăm un aspect cît mai variat și mai complet românesc. E o stăruință care înseamnă mult, mai ales pentru vremea aceea, cînd nici prin mintea Văcăreștilor, nici a altora nu treceau aceste idei de unificare a limbii literare, evitînd regionalizarea ; și apoi chiar dacă ar fi trecut prin gîndul contemporanilor săi, n-ar fi putut păstra măsura lui Budai-Deleanu, pentru că el am văzut că s-a străduit să nu fie exclusiv ardelean, nici să recurgă la muntenisme sau moldovenisme care să poată fi curînd repudiate. Nu era în posibilitățile sale să realizeze complet această operă. Totuși, pentru atît cît a făcut, în raport cu vremea lui și pentru noutatea intuiției acesteia, opera lui Budai-Deleanu are o valoare cel puțin de premergător".

Caracterizarea, foarte justă, pe care i-o făcea Ov. Densusianu lui I. Budai-Deleanu pune în lumină, cum nu se poate mai clar, rolul scriitorului ardelean, și nu numai al lui, în privința modernizării limbii literare și ne arată, în același timp, că afirmația lui Ibrăileanu are nevoie de o retușare.

Dar din citatul de mai sus mai observăm că Densusianu se apropie de concepția lui Philippide, în privința formării limbii române literare, în sensul că aceasta nu este produsul unui singur subdialect, ci s-a închegat pe baza eforturilor tuturor cărturarilor din trecut, din toate provinciile istorice românești.

Printre elevii lui Philippide care și-au însușit punctul său de vedere cu privire la originea limbii române literare trebuie să-l pomenim și pe Iorgu Iordan. În articolul intitulat *Preocupări lingvistice în opera lui G. Ibrăileanu*, publicat în „Viața românească", XXVIII, 1936, nr. 4—5, p. 45—55), citim : *„împotriva părerii, destul de răspîndită, că limba noastră literară ar fi dialectul muntenesc fixat cu vremea în scris, Ibrăileanu susține că această limbă s-a format prin colaborarea celor două graiuri principale, muntenesc și moldovenesc, iar dacă ni se pare că primul predomină, asta se datorește împrejurării că, din punct de vedere fonetic, el este mai apropiat de limba literară, care, ca orice produs de acest fel, prezintă multe particularități arhaice"* (p. 49).

Ideea va fi reluată de Iordan, mai pe larg, în articolul *Limba literară. Privire generală* (v. „Limba română" III, 1954, nr. 6, p. 52—77), unde, după ce amintește de fonetismul muntenesc, mai apropiat de cel al limbii literare, se exprimă în felul următor : „Această situație nu ne dă, cred, dreptul să afirmăm pur și simplu că la baza limbii literare românești stă graiul muntenesc. Influența acestuia a început să se exercite, mai ales asupra celui moldovenesc, cu începere din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar, pînă la unirea principatelor, aproape numai în ce privește

fonetismul (ca scriere, nu şi ca pronunţare). Numai după 1859, cînd Bucureştii devin capitala României, adică centrul politic şi economic, iar apoi, drept consecinţă logică, şi centrul cultural al ţării, graiul muntenesc exercită o influenţă din ce în ce mai puternică asupra celui moldovenesc, ba, de la o vreme, chiar înainte de 1918, şi asupra celor de peste munţi" (p. 76) şi, un alineat mai departe, pe aceeaşi pagină : „Împotriva ideii că graiul muntenesc stă la baza limbii literare (fără nici o precizare sau rezervă) vorbeşte foarte elocvent, după mine, însăşi literatura noastră modernă. E de ajuns să amintesc că în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi cîtva timp după aceea, majoritatea scriitorilor noştri buni şi foarte buni sînt moldoveni, că cele mai multe publicaţii periodice sînt de asemenea moldoveneşti şi că, în sfîrşit, lupta cea mai dîrză contra curentelor lingvistice dăunătoare au dus-o tot moldovenii. Putem admite, deocamdată strict logic vorbind, că această bogată activitate culturală desfăşurată în Moldova tocmai în epoca de constituire a literaturii şi a limbii naţionale a rămas fără efect asupra varietăţii literare a acesteia din urmă? Nu ştiu cine şi cum ar putea răspunde afirmativ la această întrebare" (p. 76).

Nu putem şti cu siguranţă dacă Philippide a exercitat sau nu vreo influenţă asupra lui George Coşbuc, în cazul căruia putem vorbi de preocupări mai mult sau mai puţin constante şi de lungă durată, în problemele limbii literare, ori asupra lui C. Hogaş care intervine în discuţie mai mult întîmplător şi, aş zice, de pe poziţia unui simplu amator. Iată mai întîi punctul de vedere al lui Coşbuc. „Fireşte, unii neorientaţi cred că limba literară ni-e formată şi constituită, iar baza ei ar fi graiul muntenesc. Aceştia au să ţipe grozav împotriva moldovenismelor şi ardelenismelor şi mai ştiu eu împotriva ce, nu pentru alt motiv, ci numai fiindcă acestea nu sînt muntenisme. Frumos criteriu de a face selecţiune între elementele unei limbi, care este şi trebuie să fie una şi de toţi românii înţeleasă, nu numai de o parte dintre ei" [7].

Calistrat Hogaş ne-a lăsat două mărturii care îl apropie de părerea lui Philippide. Una, în conferinţa intitulată *Cultura în Moldova*, iar cealaltă în *Moldovenisme*. Le reproducem pe amîndouă, după volumul al II-lea din ediţia 1947 (*Pe drumuri de munte*) :

„Ce este limba literară românească? E, cum firesc trebuie să se ştie, limba veche a cărţilor bisericeşti, pe care s-au altoit neologisme, intrate fatal în limbă o dată cu importarea de noţiuni nouă, şi elementele populare, datorite curentului poporan, început de şcoala Alecsandri-Cogălniceanu-Alecu Russo-C. Negruzzi-Bălcescu etc. *Nu e, deci, graiul muntenesc sau moldovenesc sau ardelenesc*" (p. 202).

„Mai întîi, limba literară românească nu e limba din Muntenia — asta cred că n-o poate crede decît un sergent-major. *La noi nu s-a întîmplat, ca în Italia de pildă, ca un dialect, graţie unor împrejurări culturale, să ajungă limbă literară. Limba noastră literară s-a format în toate părţile locuite de români şi e limba cărţilor bisericeşti*" (p. 198).

Poziţia scriitorului este, după cum se vede, în general, cea a moldovenilor, care nu pot accepta ideea că graiul lor şi al ardelenilor n-ar fi participat la formarea limbii literare. În al doilea citat, întîlnim şi o afirmaţie cu care nu putem fi de acord, deşi ea a fost reluată, în vremea noas-

[7] „Viaţa literară", 19 februarie 1906, p. 1, col. 2. Cf. şi George Coşbuc, *Despre literatură şi limbă*. Mica Bibliotecă Critică, nr. 69, Bucureşti, 1960, p. 119—120.

tră, și de unii lingviști. Din cauza concepției, învechite, asupra noțiunii de *dialect*, Hogaș crede că lucrurile nu s-ar fi petrecut ca în Italia și, după părerea noastră, ca în multe alte părți. În realitate, și la noi, un singur dialect stă la baza limbii române literare. Este dialectul dacoromân, înțeles în totalitatea lui, nu în sensul pe care i-l dădea Hogaș, de subdialect, sudic, al acestuia.

În comunicarea prezentată la Academie, în ziua de 1 februarie 1955, și intitulată *Despre limba literară*, M. Sadoveanu apără și el, pînă la un punct, părerea exprimată de Philippide. Marele scriitor vede problema originii limbii literare ca și ceilalți „moldoveni" pomeniți, aici, imediat mai sus, dar trece, discret, peste data propusă de Philippide și exprimă un punct de vedere sensibil deosebit de al acestuia: „Puțini scriitori din generația nouă au cetit pe Grigore Ureche, Miron și Neculai Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, cronicarul anonim al Istoriei Țării Românești de cînd au descălecat românii, Radu Popescu, Radu Greceanu; și mai puțini au răsfoit bibliile, evangheliile și psaltirile tipărite cu slove chirilice. Mă întreb cîți dintre ultimii noștri prozatori și poeți au ținut în mînă didahiile lui Antim Ivireanu. Avut-a vreun poet tînăr curiozitatea să se aplece asupra cărților populare; asupra documentelor din trecut, unele scrise în limba română încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea?

Limba literară a românilor nu s-a format după 1800. O găsim formată în textele de care pomenesc. Dezvoltîndu-se și progresînd, limba noastră literară merge încă spre înflorirea ei deplină.

Constatarea aceasta o facem ca să lămurim o discuție, ca să nu zic o ceartă, între scriitorii de peste munți, de dincolo de Milcov și de la București, în înțelesul că limba literară ar fi a provinciei istorice Țara Românească" (*Opere*, XX, p. 610).

Nu putem să nu subliniem faptul că, la un moment dat, se raliază acestui punct de vedere reprezentanți ai altor școli lingvistice decît cea a lui Philippide, elevi ai lui Ovid Densusianu sau ai lui Sextil Pușcariu. Este cazul, mai întîi, al lui Jacques Byck care, în „Gazeta literară" din 24 mai 1956, p. 2, col. 1, a afirmat că „*Existența unei limbi literare nu corespunde unui moment din istoria unei limbi; ea este opera unei colaborări îndelungate.* Și dacă recunoaștem în tipăriturile lui Coresi punctul de plecare al limbii noastre literare, nu putem să ne facem o imagine a formării acesteia decît urmărind-o de-a lungul timpului" [8].

În vreme ce întreaga școală bucureșteană consideră că limba română literară era formată deja în secolul al XVI-lea, prin tipăriturile coresiene, iar școala clujeană, influențată de N. Iorga, se oprea chiar la prima jumătate a secolului respectiv, la textele rotacizante, Jacques Byck exprimă punctul de vedere al lui Philippide, în sensul că nu admite un anumit moment, adică o dată fixă, în formarea limbii literare, ci o întreagă perioadă istorică. Lingvistul bucureștean consideră, ca și Philippide, că nu putem vorbi de o limbă literară românească înainte de secolul al XVII-lea; atunci abia se pun bazele ei.

Sever Pop, reprezentant al școlii lingvistice din Cluj, înclinat să facă concesii teoriei Bianu-Densusianu, ajunge, pînă la urmă, să exprime și el

[8] Cf. și volumul postum, al lui J. Byck, *Studii și articole*, București, Ed. științifică, 1967, p. 258.

punctul de vedere al lui Philippide : „Limba română literară are astăzi la bază graiul din Muntenia, puternic influențat de cel din Moldova ; ea se dezvoltă grație unei contribuții din ce în ce mai accentuată a graiurilor din Transilvania" [9].

Mai interesant este că Pușcariu însuși ajunge, spre sfîrșitul deceniului al patrulea, să renunțe la teoria pe care o împrumutase de la N. Iorga și o impusese colegilor și elevilor săi, de la Universitatea din Cluj, și să îmbrățișeze, cu toată convingerea, teoria lui Philippide. Susținută, mai întîi, sumar, în articolul *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*, din R F R, mai 1937, p. 322 („ ... limba literară a apărut de la început ca o sinteză a limbii de pretutindeni, înțeleasă în toate colțurile dacoromâne"), ea avea să fie exprimată, fără echivoc, în articolul *Limba cărților sfinte*, publicat în „Biserica ortodoxă", LVI, 1938, p. 719 : „Spre deosebire de alte popoare, întîia traducere în românește a celor mai importante părți din cărțile sfinte — evangheliile, apostolul și psalmii înainte de toate — *nu reflectă limba unui ținut, deosebită de graiurile vorbite în alte regiuni. Copiștii care ajutau ca manuscrisele să pătrundă pretutindeni, nivelau deosebirile dialectale, ce nu erau prea mari de altminteri. Astfel s-a creat, prin contribuția tuturor graiurilor românești, limba noastră literară fixată prin cărțile sfinte. Și tot această limbă, pătrunsă din biserică în graiul comun, a fost una din cauzele esențiale care au păstrat unitatea limbii românești în provincii despărțite politicește veacuri de-a rîndul*".

După cum s-a putut vedea din expunerea de pînă aici, ideea lui Alexandru Philippide, expusă foarte concis în 1894, și-a făcut drum cu destulă greutate în conștiința specialiștilor și a publicului. Multă vreme ea a fost umbrită de părerea școlii lingvistice din București, precum și de cea inițiată de N. Iorga și îmbrățișată de școala clujeană. Dar pe măsură ce specialiștii au început să cîntărească ei înșiși faptele și să refacă drumul pe care l-a parcurs limba noastră literară, din secolul al XVI-lea pînă astăzi, și nu s-au mai mulțumit să accepte, fără critica necesară, afirmații ale învățaților de dinaintea lor, adevărul n-a mai putut fi acoperit. De unde, pînă la moartea lui Philippide, părerile sale în legătură cu limba literară erau difuzate doar în cercurile ieșene, începînd cu sfîrșitul deceniului al patrulea ele conving pînă și pe „inamicii" de idei ai autorului *Originii românilor*. Pe lîngă Pușcariu, ale cărui afirmații nu lasă nici un dubiu, din acest punct de vedere, am văzut că și Ovid Densusianu se îndepărtează oarecum de credințele sale mai vechi, cînd, vorbind despre I. Budai-Deleanu, susține că marele scriitor ardelean nu s-a mulțumit cu elementele de limbă pe care i le puneau la dispoziție graiurile provinciei sale natale, că a știut să recurgă și la celelalte graiuri românești. De aici, pînă la a conchide că limba noastră literară este o sinteză a tuturor eforturilor din cele trei provincii ale Daciei, nu mai este decît un singur pas. Sinteza s-a realizat, se înțelege, nu într-un moment anumit, ci într-o perioadă de cîteva secole.

Avem convingerea că punctul de vedere al lui Philippide s-a instaurat, în mod definitiv, în conștiința specialiștilor, că el este singurul acceptabil și, prin urmare, de necombătut cu argumente convingătoare.

---

[9] *Grammaire roumaine*, Berne, 1948, p. 14.

COMPARAȚIA ÎN OPERA SCRIITORILOR ROMANTICI ROMÂNI

DE

GH. CHIVU

I. 1. Este un adevăr de nimeni contestat faptul că unul dintre mijloacele cele mai eficiente de cunoaștere a stilului unei opere literare, al unui scriitor, al unei epoci, al unei școli sau al unui curent literar este studierea limbajului său figurativ.

Ne-am oprit, de aceea, într-un studiu anterior [1], asupra epitetului folosit de scriitorii romantici români, știind că tropul analizat, pe lîngă că „pune în lumină puterea de observație și de reprezentare a scriitorului, direcția gîndirii și a imaginației lui, sentimentele și impulsiile care îl stăpînesc mai cu dinadinsul și care precizează atitudinea lui față de lume și societate" [2], formează „una din cele mai caracteristice trăsături stilistice ale scriitorilor romantici" [3].

Am analizat, de asemenea [4], metafora folosită de scriitorii reprezentînd același curent literar, deoarece, figura de stil în discuție fiind „singurul lucru care nu se poate lua de la altul", „dovada unui dar [artistic] firesc" [5], studiul ei putea furniza date referitoare la evoluția artistică a literaturii române [6], la influențele exercitate asupra acesteia și, deci, date despre originalitatea ei sau a scriitorilor care o reprezintă.

2. În studiul de față ne propunem să dăm o descriere a comparației folosite de reprezentanții *curentului romantic românesc*. Pentru ca rezultatele cercetării de față să poată fi comparate cu rezultatele celor două încercări anterioare, materialul ilustrativ îl va forma tot literatura română originală scrisă între anii 1830 — 1885, atît de autori minori (C. D. Aricescu, G. Baronzi, Gr. Grandea, R. Ionescu, Al. Sihleanu) , mai apți, prin mimetism, de a deveni indicatori fideli ai tendințelor literare ale epocii, cît și de autori de primă mărime, indiferent dacă sînt integral romantici (N. Bălcescu, C. Bolliac, D. Bolintineanu, M. Eminescu, Al. Russo) sau dacă îmbină, la nivelul întregii opere, modalitatea de creație romantică cu cea clasică (Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, B. P. Hasdeu, I. Heliade-Rădulescu, Al. Odobescu) sau cu cea realistă (N. Filimon) [7].

---

[1] *Epitetul în opera scriitorilor romantici români*, în *Studii de limbă literară și filologie*, III, București, 1974, p. 9—46.

[2] T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 144; vezi și J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1950, p. 141.

[3] Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, în *Studii de istoria limbii române literare*, II, [București], 1969, p. 30.

[4] *Metafora în opera scriitorilor romantici români*, în „Limba română", XXII, 1973, nr. 3, p. 217—239.

[5] Aristotel, *Poetica*, București, 1957, p. 75.

[6] Cf. Felicia Șerban, *Aspectul structural și gramatical al metaforei în opera lui V. Alecsandri*, în „Cercetări de lingvistică," XI, 1966, nr. 2, p. 299.

[7] Pentru disocierile de mai sus vezi studiul nostru *Metafora în opera scriitorilor romantici români*, în *loc. cit.*, p. 219—220 .

Pe baza materialului astfel delimitat, vom analiza elementele corelative ale comparației, „contextul comun" al acesteia, structura sintactică și formală a comparantului, sferele semantice ale comparatului și comparantului, funcția conferită structurii comparative de corelarea celor două sfere semantice și, în final, originea comparațiilor folosite de scriitorii romantici români.

În prezentul studiu, prin comparație înțelegem *figura de stil rezultată din reuniunea formală* [8] *a doi semnificanți A și B, prin intermediul unui termen semnalînd asemănarea* (*ca, cum, precum* etc.) *în scopul reliefării unor caracteristici ale realității denotate de primul, prin raportare la o calitate specifică* (*în contextul dat*) *a realității denotate de al doilea* $(x)\,[A(x)$ *ca* $B]$.

Vom avea în vedere numai structurile comparative avînd finalitate artistică, comparația lingvistică [9] curentă, banală, urmînd a fi semnalată numai dacă, prin opoziție, ar putea releva o creștere a „capacităților artistice" ale reprezentanților literari ai curentului. Vom elimina, apoi, structurile stilistice în care analogia stabilită devine aproximativă (prin înlocuirea corelativului *ca* și a sinonimelor sale cu *pare*), acestea făcînd parte din categoria metaforelor (*identificările atenuate*) [10].

În cadrul figurii de stil astfel delimitate vom diferenția situațiile în care comparantul (B) este exprimat printr-un cuvînt (*comparația lexicală*), de acelea în care el este exprimat printr-o propoziție sau frază (*comparația sintactică*). După cum primului termen al comparației îi sînt alăturați unul sau mai mulți termeni B, vom separa *comparația simplă* $[A(x)$ *ca* $B]$ de *comparația multiplă*. În cadrul ultimei categorii vom distinge situațiile în care corelarea comparatului cu comparantul se face pe baza unei singure trăsături comune (*comparația multiplă lineară* — $A(x)$ *ca* B, *ca* $B_1 \ldots$ *ca* B_n), de cele în care acest rol îl au mai multe elemente (*comparația multiplă ramificată* — $A(x)$ *ca* B, (y) *ca* $B_1 \ldots z$ *ca* B_n). Rămînînd în sfera clasificărilor bazate pe structura formală a comparației, vom disocia *comparația explicită* (*propriu-zisă* — $A\ x$ *ca* B) de cea *implicită* (*metaforică* — A *ca* B), după cum „contextul comun", generator al structurii comparative, este sau nu exprimat [11].

★

[8] Ne interesează numai *comparația* privită ca *o anumită organizare lingvistică a mesajului*, întrucît numai în acest fel limitele dintre comparație și celelalte figuri de stil, în special metafora, pot fi (mai mult sau mai puțin) precizate. Facem, deci, abstracție de *comparația — proces de gîndire artistică*, deoarece, privit astfel, tropul în discuție include aproape toate celelalte figuri de stil. (Acest ultim sens este conferit figurii în discuție de Gh. Bulgăr, atunci cînd afirmă: „comparația este punctul de pornire al oricăror inovații stilistice. Pe baza ei apar sensurile figurate ale cuvintelor..." (*Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 209).

[9] Pentru accepția termenului, opus aceluia de *comparație „poetică"*, vezi Willy Bal, *La comparaison. Son emploi dans „Gaspard des Montagnes" d'Henri Pourrat*, Léopoldville, 1958, p. 11—12.

[10] Vezi studiul nostru *Metafora...*, în *loc. cit.*, p. 220, nota 16.

[11] Pentru alte disocieri și clasificări în ceea ce privește figura de stil în discuție vezi, printre alții: Willy Bal, *La comparaison...*, Léopoldville, 1958; Gh. Bulgăr, *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu*, în *Limbă și literatură*, VI, 1962, p. 175—192; idem, *Comparația la Eminescu*, în *Limbă și literatură*, VII, 1963, p. 269—284; idem, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 209 și urm.; Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 128—159; Al. Ionașcu, *Cu privire la construcția comparativă în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", XI, 1960, nr. 3, p. 513—517; H. Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961, p. 80; Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 177—194; E. Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în *Limbă și literatură*, XI, 1966, p. 397—413.

II. 1. Comparația, ca formă a cunoașterii umane, în general, și a cunoașterii artistice, în special, rezultă din „confruntarea" a două realități (stări, fenomene, concepte), pe baza unei trăsături comune, în majoritatea cazurilor cunoscută sau ușor detectabilă.

Termenii semnificînd cele două realități comparate sînt corelați, în cazul literaturii romantice românești, prin :

— **asemenea** : „*O frunză* dezlipită de ramura sa verde / *Îngălbenește*-ndată, nu poate exista : / **Asemenea** *proscrisul* ce patria își pierde, / Pe aripile morții *înclină fruntea* sa" (Bolintineanu, O I, 80) ;

— **astfel** : „Dar *românul nu va cîmpuri fără flori*, / *Zile lungi* și *triste* fără sărbători. / **Astfel** *e vulturul* ce pe piscuri zboară ; / Aripile taie-i, că ar vrea să moară ! / **Astfel** *e românul*, și român sînt eu, / Și sub jugul barbar nu plec capul meu" (Bolintineanu, O I, 146), „Scumpă, albă lăcrimioară ! / Vezi tu *roua* de pe flori / Cum *lucește* și-apoi *zboară* / De se schimbă-n negri nori ? / **Astfel** *gingașa lucire* / Din ochi dulci, veselitori, / Trist *în lacrimi* de mâhnire / *Se preface*-adeseori !" (Alecsandri, O I, 123) ;

— **ca** : „Căci *zilele*-mi **ca** *iarna de viscoloase*-mi *fură*" (Alexandrescu, O I, 138), „*Sîngele îmbată mintea* **ca** *spiritul* și *ca vinul*" (Russo, S, 131), „*Cîntecul să fie* freamăt, troscot, șoaptă, toate-ntruna ;/*Blînd* **ca** *sărutarea mumei, crunt și groaznic* **ca** *furtuna*" (Hasdeu, P. a., 114), „Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, *inima* mea *este* atît de *bolnavă* **ca** *o scînteie de soare* noaptea" (Eminescu, Pr., 55), „În străni psalmodiau doi bătrîni cu *părul alb* **ca** *ninsoarea*" (Grandea, M, 38) ;

— **ca și** : „*Durerea* ... / *e neagră* **ca și** *ziua* cînd nu te întîlnesc" (Alexandrescu, O I, 99), „Vîrcolaciul se lățește / Sus, pe lună ca un nor. / Vin'ca pasărea-ntr-un zbor / Păn' ce *viața*-mi *se sfîrșește* / **Ca și** *lîna* din fuior" (Alecsandri, O I, 9) ;

— **comparabil cu** : „... purtînd niște ochi de pisică în fundul capului, un *nas* **comparabil cu** *ciocul unui vultur*, al cărui vîrf intra în linie curbă într-o gură deschisă todauna" (Bujoreanu, M, 30) ;

— **cum** : „Îmi place s-afund *gîndu*-n al timpului noian, / Al vremilor trecute, al celor ce-or să fie, / Și-n ele *să renască* ca într-o mare vie, / **Cum** spun că *renasc vulturi* în ape din Iordan" (Bolliac, O I, 95), „**Cum** *paserea* ce pleacă în locuri depărtate / *Se-ntoarce* iar în țara de unde a plecat, / D-o suvenire dulce, vai ! *inima* mea bate / Și *zboară* spre pămîntul în care s-a format" (Bolintineanu, O I, 82), „Și din amestecul de vise dalbe / Dentre dănțîndele ființe albe, / *Iese*, **cum** *cîntecul* dintre suspine, / *Regina* albelor *nopții* regine" (Eminescu, P I, 28) ;

— **decît** : „Să stau la obîrșia *gîrliții* de cristal, / *Mai rece* **decît** *gheața*" (Bolliac, O I, 94), „*Mireasa este mai strălucită* / *Și mai plăcută* **decît** *o stea*" (Sihleanu, A, 74) ;

— **întocmai ca** : „*O inimă* jună ... *se dezvălea* la primele raze ale amorului **întocmai ca** *raza* primăverii la primele adieri ale zefirilor" (Filimon, O I. 327) ;

— **precum** : „Din zilele trecute, din vechea fericire, / Din vîrsta mea de aur, din sîntul lor amor, / *Idei au rămas* numai, **precum** *o nălucire* / *Rămîne* dimineața din visuri care zbor" (Alexandrescu, O I, 251), „*Ne duceau* în cale **precum** *visul duce*, / Ca genii de spaimă, ca două năluce (Alecsandri, O I, 137), „*Un brîu de munți ocolește*, **precum** *zidul* o cetate, toată această țară" (Bălcescu, MV, 307).

Exemplele date mai sus arată existența unui număr relativ mare de elemente corelative. Frecvența cu care apare fiecare dintre acestea este însă diferită. În vreme ce *ca* are frecvența absolută cea mai ridicată, *astfel, ca și, cum, decît, precum* formează o categorie intermediară, iar *asemenea, comparabil cu* și *întocmai ca* cunosc puține atestări.

Elementele corelative citate cunosc diferențe și în ceea ce privește atestarea lor în diferitele perioade ale romantismului românesc [12]: *astfel, ca și, comparabil cu, cum, întocmai ca, precum* apar aproape în exclusivitate în literatura scrisă înainte de 1870, în vreme ce *ca* continuă să apară pînă la limita superioară a curentului.

Raportîndu-ne la tipul de structuri comparative specifice fiecăruia dintre corelativele citate, se observă că, în epocile de început și de mijloc ale romantismului românesc, se îmbină elemente specifice comparației lexicale, simple, clare și clarificatoare totodată, de proveniență clasică sau folclorică (*ca, ca și, comparabil cu, decît, întocmai ca*) [13], cu corelative caracteristice comparației sintactice, ample, retorice, grandilocvente, specifice romantismului minor (*asemenea, astfel, cum, precum*) [14]. În ultima etapă a curentului nu vor mai fi atestate elementele specifice comparației sintactice și, în plus, „clasicizarea" formală pe care o cunoaște literatura perioadei, avînd ca urmare directă simplificarea frazei poetice, va duce chiar la eliminarea unor corelative specifice comparației lexicale, din cauza prea marii lor discursivități (*ca și, comparabil cu, întocmai ca*). Comparația întîlnită în această epocă va avea, ca elemente corelative, numai pe *ca* și *decît*, normale în limbă, urmînd ca acestora să li se alăture, după o ușoară modificare semantică [15], *asemenea*: „Nu e nimic și totuși e / O sete care-l soarbe, / *E un adînc* **asemene** / *Uitării* celei oarbe" (Eminescu, P III, 122) și *seamănă*: „În turme călătoare / Trec *nourii* pe ceri / Ce **seamăn** pieritoare / *Duioaselor dureri*" (Idem, 15), mai pline de sens decît instrumentele gramaticale obișnuite [16] și mai apropiate funcțional și semantic de *pare*, elementul corelativ specific identificării atenuate.

2. a. Corelarea celor două realități, cărora le corespund, în cadrul comparației, comparatul și comparantul, se face în virtutea unei similitudini reale sau imaginate („contextul comun"). Aceasta este exprimată, la nivelul părților de vorbire, de obicei printr-un *adjectiv*: „De-aș avea *o bălăioară* / **Naltă, veselă, ușoară**, / *Ca un pui de căprioară*" (Alecsandri, O I, 5), „Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie, / *Braț* **molatic** *ca gîndirea unui împărat poet*, / Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie" (Eminescu, P I, 93); „**Tînăr** *eram c-aurora, ca zefirul de* **ușor**, / Cînd sub voi

---

[12] Parcurgerea materialului care stă la baza lucrării ne-a permis să stabilim aceeași periodizare a romantismului românesc ca în cazul epitetului și al metaforei: epoca inițială (1830—1850), epoca mediană (1850—1870) și epoca finală (1870—1885). O menționăm aici, anticipînd astfel concluziile, pentru a permite o mai ușoară și mai precisă caracterizare a evoluției interne a curentului literar în discuție.

[13] Pentru valoarea sintactică a corelativelor citate vezi *Gramatica limbii române*, I—II, București, 1966, p. 126—127 (I), 185—186 (II).

[14] *Idem*, p. 307, 309—310 (II).

[15] Vezi supra p. 489, unde *asemenea* („la fel") era corelativ al comparației sintactice.

[16] Pentru valoarea semantică și expresivă a elementelor corelative dintr-o comparație vezi Gh. Bulgăr, *Comparația la Eminescu*, în *Limbă și literatură*, VII, 1963, p. 271; E. Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în *Limbă și literatură*, XI, 1966, p. 400—401.

cu mieluşăii mă jucam încetişor" (Alexandrescu, o I, 341), „*Poporul* tău *era* **îndrăzneț** *ca vulturul*, **războinic** şi **trufaş** *ca taurul neîngiugat*" (Russo, S, 127); „Ş-*o copiliță* dulce, rîzîndă, grațioasă, / În reverențe *intră* **uşoară** şi **frumoasă** / *Ca şi un îngeraş*" (Bolliac, o I, 89), „*Inima* ta ... *rămase* **rece** *ca piatra* sepulcrală" (Filimon, o I, 327).

Nu lipsesc însă nici „contextele comune" exprimate prin *verb*: „Niciodată astă *lună* ce **înoată** în tărie / *Ca fanal* purtat de valuri pe a mărilor cîmpie / Mai mult număr de cadavre de atunci n-a luminat" (Alexandrescu, o I, 76), „Şi *sîngele* **curge** *ca un izvor*, căci *sîngele* **îmbată** mintea *ca spiritul* şi *ca vinul* ..." (Russo, S, 131), „blînda *fecioară* ... **se pierdu** *ca o umbră*" (Odobescu, M, 78), „*Ei fugeau cum* **fug** *razele lunei* peste adîncile valuri ale mării" (Eminescu, Pr., 12) şi nici cele exprimate prin *adverb*, chiar dacă, surprinzător, ultimele sînt foarte puțin frecvente, în realizarea mutației estetice fiind „ajutate", şi în aceste puține cazuri de verb: „A mea *frumusețe* de toți admirată / *Ca un vis* de noapte **iute** *a perit*" (Ionescu, C, 61), „Sus, în taină dulce, pe-a nopței senin / *Ca un vas de aur, luna plutea* **lin**" (Alecsandri, o I, 137).

Ultimele exemple citate atestă, de fapt, crearea corelației comparative pe baza unor „*contexte comune multiple*", deoarece, după cum am arătat mai sus, adverbele marcate grafic (*iute, lin*) sînt insuficiente pentru „explicarea" figurilor de stil create. Apropierea semantică a realităților semnificate de substantivele *lună* şi *vas*, din exemplul ultim, se datorește, spre exemplu, mai mult verbului *plutea*, care „atrage" după sine comparantul *ca un vas*, decît adverbului *lin*. În plus, determinantul *de aur* mai presupune existența calității *galbenă* pentru primul termen al comparației: *luna* [*galbenă*] *plutea lin ca un vas de aur*.

În literatura romantică românească, la crearea unui „context comun" se ajunge însă şi altfel. În exemplul: „ea atunce rădică la mine *doi ochi frumoşi albaştri*, care *se scălda în lacrimi ca două viorele în roua dimineții*" (Bolintineanu, o I, 147), „contextul comun" multiplu rezultă din îmbinarea a două comparații, una explicită: *doi ochi frumoşi albaştri ca două viorele* şi una implicită: *lacrimi* [...] *ca roua dimineții*.

b. Comparațiile discutate pînă acum menționează expres „cauza" apariției corelației comparative. Este, de fapt, prima treaptă a figurii de stil în discuție, *comparația explicită*, trop specific clasicismului, preluat şi revitalizat de literatura romantică. Puțin frecventă, totuşi, în operele studiate, comparația explicită cedează treptat întîietatea *comparației implicite* specific romantice, în care „contextul comun", generator al corelației comparative, lipseşte. În această situație, în lipsa „codului" figurii de stil, lectorul este obligat să găsească singur, în conotații, punctele comune, operația fiind mai greu sau mai uşor de dus la îndeplinire, după cum sferele semantice ale comparatului şi comparantului, sînt mai depărtate sau mai apropiate: „simțirea mi-o-mpietrise *necazul ca un munte*" (Alexandrescu, o I, 336), „Ascute-ți *sabia ca fulgerul* şi încoardă-ți arcul, o, țara mea!" (Russo, S, 136), „tremură în cale / Un biet *bătrîn ca iarna*, cu piept, picioare goale, / Flămînd ..." (Bolliac, o I, 88), „Din doi ochi se scurge / Doă *lăcremioare* / *Ca dintr-un cristal*" (Baronzi, o, 5), „flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de *gîndaci ca pietre scumpe* şi murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos" (Eminescu, Pr., 51).

3. a. Cei doi termeni ai comparației pot fi două cuvinte (*comparația lexicală*) : „*Ca Fenix* făr'de moarte / *Se naște-a mea durere*" (Alexandrescu, O I, 338), „... *soarele strălucea ca un fecior tînăr*" (Russo, S, 127), „sînul cămășii, înecat de fluturi, se crăpa pe un *sîn alb ca ninsoarea*" (Bolintineanu, O II, 201), „La picioare-ți cad și-ți caut în *ochi negri-adînci ca marea* / Și sărut a tale mîne, și-i întreb de poți ierta" (Eminescu, P I, 94) sau două unități sintactice de mare întindere (*comparația sintactică*), propoziții : „Amicii mei, e dulce a voastră *mîngîiere!* / *Ca un balsam adoarme* adînca mea durere" (Grandea, N, 5), „Ghenarul își înfipse pintenii adînc în coastele *calului* care *fugea scuturîndu-se ... ca o vijelie*" (Eminescu, Pr., 21), sau fraze : „*Ca roza ce naște* în grădina belă / *Și ferice pare* stînd în alte flori, / *Așa* eu odată, junâ floricelă / *Viața mea* întreagă *era sărbători*" (Ionescu, C, 59), „Căci am văzut pe frate dînd dulce sărutare, / Pe frate cu căldură la sînul său strîngînd ; / *Eu nu aveam un frate să-i spui a mea-ntristare*, / *Eu nu aveam pe nimeni și am trecut plîngînd ;* / *Astfel o păsărică, pe calea ei pierdută* / *Tot zboară înainte, neîncetat cîntînd*, / *Căci pentru dînsa nu e dumbravă cunoscută* / Nici floare ce-i e dragă, să-și puie capul blînd" (Bolintineanu, O I, 81).

Comparația lexicală, care continuă, ca structură, comparația clasică, simplă, concisă, poate fi întîlnită în toată perioada de care ne ocupăm, chiar dacă, în ultima etapă a acesteia, ea marchează o accentuată scădere a numărului și așa mic de apariții. Comparația sintactică, caracteristică curentului în discuție, dispare, însă, odată cu retorismul romantismului minor, cu fraza poetică amplă, grandilocventă, caracteristică acestuia.

b. Raportîndu-ne la structura formală a termenului comparat, comparația folosită de scriitorii romantici români înregistrează în primul rînd o structură simplă (*comparația simplă*) : „*Părul* său *negru ca nori de ploaie* / De-a lung pe umeri neted cădea" (Alecsandri, O I, 16), „*inima se simte tînără și curată ca profumul* suav al cascadelor" (Bolintineanu, O II, 119), „*rîurile ca brîie pestrițe* ocolesc cîmpurile" (Russo, S, 126), „*Trist ca suvenirea* dintr-un scump mormînt / *Cîntul* său răsună îngînat de vînt" (Sihleanu, A, 77), „I-adoarme pe sînu-i, se leagănă-n brațe / În tandre visări ; / Pe cînd *ca profume* pe blînda ei față / *Plutesc sărutări*" (Eminescu, P I, 7), „Împărăteasa făcu un *fecior alb ca spuma laptelui* cu *părul bălai ca razele lunii*" (Idem, Pr., 4), „Steaoa nopții dalbă / Saltă de pe munte / *Ca uă lampă albă* / *Belăioara-i frunte* / Pe un cer senin" (Baronzi, O, 5).

Atestată atît în etapele de început ale curentului, cît și în ultima, comparația simplă se impune prin claritate și concizie.

Comparația multiplă, bazată fie pe înserierea mai multor comparanți corelați, în virtutea unei calități comune identice, cu un comparat unic (*comparația multiplă lineară — Ax ca B, ca* B_1 *... ca* B_n) : „Mult plîns-am atuncea. / Dar *plînsul acela*, / *Ca roua* suavă ce-nvie un crin, / *Ca ploaia* de vară ce-o bea filomela / *Redă-te viață* în lîngedu-mi sîn" (Grandea, N, 15) ; „*Le văzui ca vultur, ca trei rîndunele*, / Și *ca trei steluțe* se perdură-n stele" (Alecsandri, O I, 139) ; „Și-n lacrimă *durerea*-mi încet *să se privească* / *Ca*-ntr-o fîntînă *salcii și bolta* cea cerească, / *Ca* într-o mare *norii* ; / *Ca dînsa* în oglindă ; ca lebăda în apă ; / *Ca*-n unda unei gîrle *un mal* care se sapă. / *Ca-n* ochii ei *amorii*" (Bolliac, O I, 101), fie pe însumarea unor comparanți diferiți, corelați cu comparatul prin intermediul unor contexte comune

diferite (*comparația multiplă ramificată — A x ca B, y ca* B_1 *... z ca* B_n) : „*Durerea* mea *e mută ca dezdăjduirea, / E neagră ca și ziua* cînd nu te întîlnesc" (Alexandrescu, O I, 99), *Fragidă ca crinul* ce, scăldat de roă, / Dulce îl poleie rumenele ziori, / *Veselă ca plaiul* cînd o bură-l ploă / Și îl smălțuiește viile culorii, / *Te-am văzut copilă*, pe aceste maluri/În ăst cuib divin" (Grandea, N, 28), „*Era* ... un *înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară*, cu ochi albaștri și cuvioși, precum divina sa eternitate" (Eminescu, Pr., 45), se remarcă prin insistența asupra realității comparate, avînd drept scop intensificarea unei idei, a unei trăsături (comparația multiplă lineară) sau caracterizarea multiplă a realității (comparația multiplă ramificată).

Urmarea imediată pe planul inteligibilității textului, a clarității structurii sale nu este totdeauna cea dorită sau așteptată. „Dezvoltarea în jurul unui subiect, cu scopul de a-l lumina prin așezarea lui într-un sistem de relații multiple " sau din dorința de a cultiva „plăcerea superior artistică a variațiilor pe aceeași temă" [17] are drept rezultat armonia și echilibrul discursului poetic numai în cazul valorilor artistice autentice. La mulți dintre scriitorii minori intențiile depășesc, însă, cu mult posibilitățile, „forma" literară, inspirată de moda epocii, rămîne neacoperită de conținut, iar cititorul are impresia vagă a discursivității inutile sau a prolixității.

Tipurile de comparații multiple discutate, asemănătoare, ca funcție și structură, cu enumerarea (comparația multiplă ramificată) sau cu repetiția sinonimică (comparația multiplă lineară), ajută, în afară de intensificarea ideii poetice și de caracterizarea multiplă a unei realități, la crearea dinamismului textului poetic și, implicit, a retorismului romantic. Faptul este reflectat și de folosirea comparației multiple numai în primele etape ale romantismului, literatura etapei ulterioare dînd cîștig de cauză structurilor stilistice simplificate, „clasice", concise.

Făcînd abstracție de diferențe, comparația multiplă lineară și comparația multiplă ramificată ar putea fi numite sintetic *complex comparativ serial*. Acestui tip i s-ar opune atunci *complexul comparativ nuclear*, apărut prin „grefă comparativă", prin „reacția" reciprocă a elementelor puse în relație comparativă [18] : „*ochii* săi *albaștri ard în lăcrimele / Cum lucesc în rouă* două *viorele*" (Bolintineanu, O I, 149), „... al cărei *fraged obraz se roșise ca pelița unei piersici dogorîte de soare*" (Odobescu, M, 93), „*Turma visurilor* mele eu *le pasc ca oi* de aur" (Eminescu, P I, 192).

În primul exemplu, în structura comparației *ochi albaștri ca* (*două*) *viorele* sînt grefate două contexte comune noi, *ard* și (*în*) *lăcrimele*, care implică apariția verbului *lucesc* și a substantivului (*în*) *rouă*. În al doilea citat, comparația primă, *fraged obraz ... ca pelița unei piersici*, se dezvoltă prin grefarea unui context nou, *se roșise*. „Reacția" imediată, necesară în contextul dat, este *dogorîte de soare*. În sfîrșit, în exemplul ultim, comparația în sine se datorește unei grefe metaforice aproape inevitabile : *turma visurilor*, cere, datorită primului element, verbul *pasc*, „reacția" explicativă imediată fiind *ca* (*pe niște*) *oi*.

---

[17] T. Vianu, *Problemele metaforei*, în *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 314—315

[18] Cf. Tudor Vianu, *Sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi*, în *op.cit.*, p. 276—280.

Nu numai sensul comparatului poate da naştere unei reacţii generatoare a unui complex comparativ nuclear. La acelaşi rezultat se ajunge, în foarte puţine cazuri, şi datorită unei calităţi „obligatorii" a comparantului: „De-aş avea *o floricică / Gingaşă şi tinerică/Ca şi floarea crinului,/ Alb ca neaua sînului*" (Eminescu, P I 5).

Avînd valenţe artistice evidente, complexul comparativ nuclear este specific epocii de creştere valorică a literaturii române (mijlocul secolului al XIX-lea), iar neatestarea acestei figuri de stil în ultima perioadă a romantismului românesc se datoreşte numai preferinţei pe care reprezentanţii curentului o acordă metaforei, în tendinţa de creare a unor mijloace stilistice specifice.

4. a. Analiza sferelor semantice ale comparatului şi comparantului arată preponderenţa netă a *comparaţiei concretizatoare*. Se îmbină, de obicei, doi termeni aparţinînd sferei concretului: „într-o zi, *Măriuca clăti din cap ca o frunzuliţă vîntuită*, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, şi adormi pentru totdeauna" (Russo, S, 101), „torente de lacrimi curseră din *ochii* săi cei *albaştri ca cerul*" (Filimon, O I, 353), „*buzele străluceau ca rubinele* încadrate cu artă în ivoriu " (Bolintineanu, O II, 240), „Mirele-şi puse cămaşă de tort de raze de lună, brîu de mărgăritare, *manta albă ca ninsoarea*" (Eminescu, Pr., 23), „Frumoasă *lebezioară / Ca neaoa albişoară*/ Din lina ta plutire opreşte-te puţin" (Aricescu, C, 11).

Scriitorii romantici români acordă mare importanţă şi concretizării abstracţiunilor prin intermediul unor realităţi imediate cunoscute şi, deci, uşor reprezentabile: „Fandomă plîngătoare, / *Eu trec această lume / Ca frunza* plutitoare / Ce saltă pînă moare / Pe ţărm fără de nume" (Alexandrescu, O I, 339). „Îmi place să-mi las *gîndul să zboare* neoprit / *Ca acvila* măreaţă cînd stă o vijelie" (Bolliac, O I, 95), „*Speranţa şi iubirea ca două stele* blînde / *Lucind*, reînviază doritul său trecut" (Sihleanu, A, 11), „*Trecut-au anii ca nori* lungi pe şesuri / Şi niciodată n-or să vie iară" (Eminescu, P II, 263), „De-aceea *zilele îmi sunt / Pustii ca nişte stepe*, / Dar nopţile-s de-un farmec sfînt / Ce nu-l mai pot pricepe" (Idem, P III, 121).

Reflectînd o dată în plus preferinţa pe care romanticii o acordă concretului, cultivat cu insistenţă în toate realizările lor, comparaţiile concretizatoare creează un paralelism om-natură, animat-inanimat, rezultatul fiind umanizarea naturii, pe de o parte, şi reprezentarea plastică a unor realităţi, pe de alta [19]. Specifică tuturor genurilor literare, comparaţia concretizatoare are atestări constante în întreaga perioadă de care ne ocupăm. Singurele diferenţe care se pot observa sînt între poezia de concepţie, care preferă concretizarea abstracţiunilor, şi între celelalte specii literare, care plasticizează sau „apropie" un „necunoscut", concret aproape totdeauna.

b. Mult mai puţin frecvente sînt *comparaţiile abstractizante*, tropi de provenienţă clasică, ce îmbracă „haina" stilistică a noului curent.

În cadrul acestora, un comparat concret este corelat ca un comparant abstract: „*stelele clipesc* voioase în spaţiul curat al ceriului *ca bucuria* în inima mea" (Bolintineanu, O II, 121), „pe malul învecinat, printre desişul mărunt al unui zăvoiu de copăcei, se înălţa pe albăstreala întunecată

[19] Cf. Al. Rosetti, Ion Gheţie, *Limba şi stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, în *Studii de istoria limbii române literare*, II, Bucureşti, 1969, p. 338–339.

a cerului *un părete îngust și negru*, cu muchea surpată, cu laturile crăpate fioros și cobitor *ca urma unui păcat* în amurgul conștiinței" (Odobescu, M, 124), „Iar cînd *zorile mijiră* / *Dulci ca rîsul unui zeu*, / Lacrimile-mi izbucniră / Îngînînd numele tău" (Grandea, N, 20), „Doar *ochii* mari și minunați / *Lucesc* adînc, himeric, / *Ca două patimi* fără saț / Și pline de-ntuneric" (Eminescu, P III, 116) în scopul sensibilizării realității înconjurătoare sau a sugerării irealului, feericului, fabulosului.

Corelarea a două realități abstracte în cadrul aceleeași comparații: „[Tu] pui copaci pe munte, / Pe ceruri curcubeu, / *Necazuri* p-a mea frunte / *Ca furiile* crunte" (Alexandrescu, O I, 339), „Acela care vede *plăpînda fericire* / *Pierind ca visul* de-aur sub ochiu-i întristat"(Bolintineanu, O I, 98), „Dar eată un orgoliu! Credința rătăcită! / Da, mare este omul că poate cugeta; / *E* liberă *voința*-i, *ca spațiu infinită*, / Dar cît de mică este puterea d-a lucra? " (Ionescu, C, 31) este specifică și ea poeziei și prozei de meditație (mai mult sau mai puțin) filozofică asupra problemelor fundamentale ale existenței. Față de tipul de comparație abstractizantă analizat mai sus, acesta din urmă este mai puțin frecvent și caracterizează doar epocile de început ale curentului în discuție, aducînd, paradoxal, nu o abstractizare, ci o „concretizare" a unei realități abstracte prin alta tot abstractă, dar mai cunoscută scriitorului, mai „aptă" de a fi receptată de sensibilitatea lui artistică.

5. Îmbinarea unor sfere semantice mai mult sau mai puțin diferite conferă comparației romantice funcții din cele mai diverse.

a. În operele luate ca punct de pornire pentru cercetarea de față, cele mai frecvente sînt *comparațiile plasticizante*, rezultate din îmbinarea a două sfere semantice aparținînd concretului: „Lupta iar începe ... *dușmanii* zdrobiți / *Cad ca niște spice*, de securi loviți" (Bolintineanu, O I, 150), „Deșteptați-vă ... că vine groaza ... n-ați auzit prin somn țipetele și vaetele megieșilor? ... blăstemele văduvelor sărace, *sudoarea* oamenilor *aruncată ca pleava*, hrana sărimanilor mistuită? ..." (Russo, S, 131), „*O inimă* junâ ... *se dezvălea* la primele raze ale amorului *întocmai ca roza* primăverii la primele adieri ale zefirilor" (Filimon, O I, 327), „*Părul* ei cel *galben ca aurul* cel frumos cădea pe sînii ei albi și rotunzi — și din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o *față albă ca argintul crinului*" (Eminescu, Pr., 3) sau din îmbinarea unui semnificat abstract cu unul concret: „În amar trăind de mică, / Ochi-mi plîng, sufletu-mi geme. / Și, *ca pomul* ce jos pică, / *Viața-mi cade*, fără vreme!" (Alecsandri, O I, 13). „Acolo *viața* pacinică, lină / *Curge ca unda* de la izvor" (Sihleanu, A, 15), „tot trecutul său era limpede ca apa izvorului" (Hasdeu, U, 33), „*Viața* mea e *ca uă floare* / Vestejită-n lăcrămioare" (Baronzi, O, 16), „Inimile însă singure-și șoptiră / *Simpatia* pură care le unea, / Chiar în acea seară pe viața mea, / *Ca un nor de aur* ea'ncepu să plouă / Un balsam ferice, a iubirei roă" (Grandea, N, 50), realitatea dobîndind, pentru scriitorul romantic, contururi precise și culoare, iar literatura creată — caracter pictural și vizual.

b. Comparațiile care îmbină o realitate concretă cu una abstractă dau o dimensiune sensibilă realității imediate, o esențializează sau îi descoperă trăsăturile feerice, fabuloase sau ireale (*comparația sensibilizatoare*) [20].

[20] Cf. Gh. Bulgăr, *Comparația la Eminescu*, în *Limbă și literatură*, VII, 1963, p. 278.

Față de comparația clasică din care provine, această structură comparativă dobîndește, în literatura romantică, o forță poetică nouă prin folosirea unui „material" artistic inedit : „Apoi tainecile *raze* dînd pieziș pe o zidire / Ce pe muche se ridică, locaș trist nelocuit , / *Mîngîie* a ei ruină cu o palidă zîmbire / *Ca un vis* ce se strecoară într-un suflet pustiit" (Alexandrescu, O I, 74), „*Zburam noi* pe lună *precum gîndul* zboară / Cînd iubirea dulce inima-mpresoară" (Alecsandri, O I, 137), „Și în umbra nopții *armăsaru*-i *zboară* / *Ca o-nchipuire* albă și ușoară" (Bolintineanu, O I, 153), „iubesc *o fată*, cu ochi gînditori, *dulce ca visele mării*" (Eminescu, Pr., 10), „Din cînd în cînd ochii mi se împăienginau, văzînd *abisurile* cari *se deschideau ca gurile infernului*" (Grandea, M, 18).

c. Epoca de mijloc a romantismului atestă și existența *comparației hiperbolizante*, figură de stil specifică grandilocvenței și retorismului care au caracterizat literatura perioadei respective : „*Un rece vînt se simte c-a morții răsuflare*" (Heliade, C I, 219), „Avea și dreptate : vijelia urla înfuriată și *ploaia cădea ca un torent*" (Baronzi, M, 10), „Însă *sufletu*-ți de dor / *Geme, tună ca un nor*" (Idem, O, 12), „... i se vedeau doă șiruri de *dinți albi și rari ca de rechin* și albul ochilor înecat în sînge. Vocea lui se întrecea cu mugetul valurilor mării". (Grandea, M, 62).

În atestările care depășesc limitele anului 1870 și care nu se datoresc ultimilor reprezentanți ai romantismului minor (Aricescu, Baronzi, Grandea), figura de stil în discuție devine mijloc normal de caracterizare a realității evocate, păstrîndu-și intacte capacitățile sugestive, dar eliminînd retorismul și grandilocvența : „*fața zbîrcită ca o stîncă puhavă și scobită de pîraie*" (Eminescu, Pr., 6), „Și *ca nouri de aramă* și *ca ropotul de grindeni*, / Orizonu-ntunecîndu-l, *vin săgeți* de pretutindeni. / *Vîjîind ca vijelia* și *ca plesnetul de ploaie* / *Urlă cîmpul* și de tropot și de strigăt de bătaie" (Idem, P III, 52).

6. Privind comparația întîlnită în literatura romantică românească prin prisma originii sale, observăm că trebuie să pornim atît de la comparația banală, specifică limbii vorbite : „Să văz suind *un păstrov și lostrița* căruntă / *Mai iuți decît săgeata* ..." (Bolliac, O I, 94), „*Tu creșteai ca un brad* verde dinaintea casii mele" (Bolintineanu, O II, 143), „*Stelele nenumărate ca năsipul mării* scînteiază care de care mai mult" (Idem, 150), „*trupul* ei *tremura ca varga*" (Odobescu, M, 105), „*ca varga* toată *tremur*" (Heliade, C I, CXXXVII), „un mîndru palat de o *marmură ca laptele*, lucie și albă" (Eminescu, Pr., 5), cît și de la cea stereotipă, de origine folclorică : „Cu-ai tăi *ochi ca două mure* / Tu, frumoasă lăcrămioară, / Tu să mori, dulce minune?" (Alecsandri, O I, 14), „Ceata mea-i frumoasă, ageră, ușoară / Și pe *cai* în spume ce *ca vîntul zboară*" (Bolintineanu, O I, 160), „*Oaspeții* mîndri pe cînd s-adună, / *Mîndri și falnici ca niște sori*" (Sihleanu, A, 73), „La scară sta spumegînd și bătînd din copite un mîndru *cal* arăbesc din soiul negrilor, *negru ca pana corbului* ..." (Hasdeu, U, 35), „Împărăteasa făcu *un ficior alb ca spuma laptelui*, cu *părul bălai ca razele lunei*" (Eminescu, Pr., 4), „... văzui în depărtare *convoiul venind ca un balaur* negru cu un ochi de foc în frunte" (Grandea, M, 3) sau de la aceea specifică literaturii clasice, fie că are o structură simplă, obișnuită : „*Ca o cunună dealuri cîmpia'ncorunează*" (Heliade, C I, 218), „*Le văzui ca vulturi, ca trei rîndunele, / Și ca trei steluțe se perdură-n* stele ! ..." (Alecsandri, O I,

139), „*Luna ca un glob de aur* înviorează noaptea" (Bolintineanu, O II, 150), fie că amintește de „formula" comparației mitologice : „Într-acel minut *Mihai, precum* odinioară *semizeii* cîntați de nemuritorul Omer, *aleargă* într-o parte și alta prin tabăra turcească" (Bălcescu, MV, 123).

Raportat la toate aceste surse, cărora trebuie să li se adauge încă una, literatura romantică europeană, romantismul românesc își dobîndește cu greu specificitatea. După o epocă inițială (1830 — 1850) de oscilație între comparația lexicală și cea sintactică, între comparația simplă și cea multiplă, între funcția abstractizantă și cea concretizatoare, rezolvate aproape totdeauna în favoarea ultimelor categorii citate, literatura romantică românească reușește să umple structurile clasice sau folclorice cu material poetic nou, după modelul romantismului european (epoca mediană — 1850-1870). Forma proprie, specifică și neconfundabilă, apare însă mai tîrziu (epoca finală — 1870-1885, ilustrată de opera eminesciană), cînd, prin „clasicizare" formală și cenzurare a sensibilității debordante, retoric și grandilocvent exprimate pînă atunci, comparația lexicală ia locul celei sintactice, comparația simplă pe al celei multiple și comparația concretizatoare pe al celei sensibilizatoare, după ce ultima se bucurase, un timp, nu de întîietate, ci de un oarecare reviriment. Romantismul românesc se întoarce la surse, dar numai după o originală sinteză a lor, „clasicismul" formal al ultimei perioade a curentului acoperind o realitate calitativ nouă.

★

III. Analiza întreprinsă în studiul de față și în celelalte două cercetări anterioare [21] asupra figurilor de stil fundamentale folosite de scriitorii romantici români (epitetul, comparația și metafora) a arătat, cred, suficient de clar, că, în cadrul romantismului românesc, pot fi delimitate trei mari etape :

— etapa începuturilor : 1830—1850,
— etapa căutării unei expresii proprii : 1850—1870,
— etapa maturității artistice : 1870—1885.

Limitele intervalelor fiind stabilite pe baza trăsăturilor dominante ale literaturii dintr-o anumită perioadă de timp, datele prezentate sînt, în mod firesc, aproximative, iar excepțiile de la periodizarea făcută pot fi constatate atît în sensul devansării nivelului artistic al epocii respective (Al. Russo), cît și în acela al menținerii în formule artistice depășite (C. D. Aricescu, G. Baronzi, Gr. H. Grandea).

Ca urmare a acestei situații, dublată de coexistența temporală a unor modalități de creație diferite (clasică, romantică și realistă), romantismul românesc se caracterizează prin îmbinarea, uneori chiar în aceeași operă, a unor particularități stilistice aparținînd mai multor curente literare și, adesea, unor etape diferite din dezvoltarea artistică a acestora. Diferențele dintre diversele perioade ale romantismului românesc se pot stabili, în acest caz, numai pe baza frecvenței, a funcției sau a valorii artistice care caracterizează, la un moment dat, o anumită figură de stil.

Sintetizînd concluziile analizelor întreprinse pînă acum, observăm că romantismul românesc cunoaște în primul rînd o evidentă evoluție

[21] Vezi supra notele 1, 4.

internă, marcată (şi direcţionată) de tendinţa generală de eliberare de „claritatea", de discursivitatea, de obiectivismul şi de lipsa de „mister" pe care le presupunea stilul clasicismului.

Epitetul, indicator fidel al participării afective a scriitorului romantic la realitatea „evocată", se remarcă, în această perspectivă, prin marea sa frecvenţă şi prin faptul că devine însoţitor obligatoriu al substantivului sau al verbului. Epitetul clasic: moral, ornant, generalizator, nesinestezic, personificator sau apreciativ se transformă în epitet romantic: fizic, individualizator, sinestezic, evocator.

Comparaţia cunoaşte o evoluţie similară, structurile comparative clasice: explicite, lexicale, abstractizante fiind înlocuite cu altele fundamental romantice: implicite, sintactice, concretizatoare şi metafora, aflată într-o strînsă corelaţie cu comparaţia, de asemenea: metaforele explicite, obiective, abstractizante sau personificatoare cedează treptat locul metaforelor implicite, subiective, concretizatoare, plasticizante.

Similitudinile dintre evoluţia figurilor de stil analizate se menţin şi în ceea ce priveşte structura lor formală. Romantismul românesc, într-o evidentă încercare de „clasicizare" formală, ulterioară etapei de dobîndire a specificităţii artistice, trece de la un stil abundînd în epitete, comparaţii şi metafore multiple, menite să-i dea tărie şi (mai ales) strălucire, la unul caracterizat prin sobrietate aproape desăvîrşită. Epitetul revine la structura şi poziţia normală în limbă, comparaţia scade ca frecvenţă, îşi simplifică structura şi pierde din ce în ce mai mult din claritate, iar metafora, simplificată şi ea, din ce în ce mai greu de descifrat, devine figura de stil fundamentală. Poezia însăşi devine, acum, metaforă.

SIGLE FOLOSITE:

Alecsandri, O I = V. Alecsandri, *Opere*, I, Bucureşti, 1966.
Alexandrescu, O I = Gr. Alexandrescu, *Opere* I, [Bucureşti], 1957.
Aricescu, C = C. D. Aricescu, *Cîntul lebedei*, Bucureşti, 1884.
Baronzi, M = G. Baronzi, *Misterele Bucureştilor*, I, Partea întîia, Bucureşti, 1862.
Baronzi, O = G. Baronzi, *Opere poetice*, Partea I. *Legende şi balade*, Galaţi, 1876.
Bălcescu, MV = Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, Bucureşti, 1876.
Bolintineanu, O I-II = D. Bolintineanu, *Opere alese*, I-II, [Bucureşti], [1955].
Bolliac, O I = Cezar Bolliac, *Opere*, I, [Bucureşti], [1956].
Bujoreanu, M = Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din Bucureşti*, I, Bucureşti, 1862.
Eminescu, P I-III = M. Eminescu, *Poezii*, I—III, Bucureşti, 1970 — 1972.
Eminescu, Pr. = Eminescu, *Proză literară*, [Bucureşti], 1964.
Filimon, O I = N. Filimon, *Opere*, I, [Bucureşti], [1957].
Grandea, M = Gr. H. Grandea, *Misterele românilor*, în „Bucegiu", 1879, p. 2—3, 10 — 12, 18 — 19, 20 — 28, 36 — 39, 50, 62 — 63, 79 — 80.
Grandea, N = Gr. H. Grandea, *Nostalgia*, Bucureşti-Govora, 1885.
Hasdeu, P.a. = B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, [Bucureşti], [1953].
Hasdeu, U = B. P. Hasdeu, *Ursita*, Bucureşti, 1910.
Heliade, C I = I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generală*, I, Bucureşti, 1868.
Ionescu, C = R. Ionescu, *Cînturi intime*, Bucureşti, 1854.
Odobescu, M = Al. Odobescu, *« Mihnea Vodă cel Rău » şi « Doamna Chiajna »*, cu un studiu de E. Lovinescu, Bucureşti, f. a.
Russo, S = A. Russo, *Scrieri*, Bucureşti, 1908.
Sihleanu, A = Alexandru Sihleanu, *Armonii intime*, Bucureşti, 1857.

SINTEZE CRITICE PENTRU O NOUĂ EDIȚIE A POEZIILOR LUI EMINESCU

DE

GH. BULGĂR

I.

Au trecut nouă decenii de la apariția, în decembrie 1883, a ediției *princeps* (Maiorescu) a *Poeziilor* lui M. Eminescu, și 35 de ani de la apariția monumentalei ediții Perpessicius : „M. Eminescu, *Poezii tipărite în timpul vieții, I, introducere, note și variante, anexe, ediție critică îngrijită de Perpessicius, cu 50 de reproduceri după manuscrise*" (București, Fundația pentru literatură și artă ... 1939, 523 p.) , marcînd atunci trecerea unei jumătăți de secol de la moartea poetului (1889). Primită cu elogii de toată critica noastră, lucrarea neobositului editor a rămas pînă astăzi un text de referință pentru edițiile succesive și pentru cercetătorii operei poetului, cu grijă controlat, definitivat după laborioase investigații, demn de încredere, însoțit și de imaginea laboratorului eminescian, cu *rînduiala deplină a variantelor*, pentru a putea urmări *treptele perfecționării artei literare* a celui mai inspirat scriitor român.

Privind retrospectiv această muncă de editor fără egal la noi, Perpessicius scria în prefața ultimului volum dat la tipar, apărut însă după dispariția lui mult regretată, în 1971 : „A prezenta vîrstele fiecărei poezii în parte, de la cea mai informă pînă la cea definitivă, urmînd șirul filiațiilor succesive, și, odată cu aceasta, a înfățișa imensul travaliu de laborator, prezent în nu mai puțin imensele cantități de variante, mi se pare a fi cerința de căpetenie a oricărei „ediții critice" și ediția noastră aceasta s-a străduit tot timpul să realizeze. Că în drumul acesta, unicul, anume probleme de istorie literară, controversate sau obscure, se cereau limpezite, iată ce este adevărat, oricît subiectul nostru ar fi fost altul și oricît ne-am fi socotit demni de laurii istoriei literare. Am făcut, așadar, din nevoie și pentru înlăturarea anumitor obstacole, și istorie literară — și este, cu toate că secundar, poate, unul din motivele care au determinat această culegere de *Eminesciana*" (p. VI — VII).

Introducerea la ediția din 1939 și comentarea edițiilor apărute mai înainte, cum și poziția editorului în „Lămuriri pentru ediția de față", care, toate, preced textul operei antume a poetului, ne evocă problematica textului eminescian și justifică poziția adoptată de editor în tipărirea textului eminescian din 1939. Argumentele invocate, documentarea fără egal, cum materia excepțională o cerea, discernămîntul estetic al editorului, poet și critic în același timp, istoric literar și filolog cu o bună formație în școala lui Densusianu, au impus ediția, completată apoi cu masivele volume II (1943) și III (1944), iar după război cu *Postumele*, vol. IV (1952), cu volumele V (1960) și VI (1962), acesta de *Literatură populară*, din păcate ultimul.

Să reamintim unele principii de bază ale ediţiei critice Perpessicius care a impus în aceşti 35 de ani un text Eminescu de autoritate, fără a pretinde că a spus ultimul cuvînt în domeniul aşa de complex al editării critice a textelor poetului nostru (ştiut fiind că ortografia, scrisul, moda timpului oscilau atît de mult şi revistele în care a tipărit poetul îşi aveau normele lor, peste voinţa autorului). „O ediţie corectă, în accepţia curentă a vocabularului, este aceea care urmăreşte, în primul rînd, să pună la îndemîna cetitorilor şi totodată şi a cercetătorilor, textele unui autor, prezentate în condiţii optime ; ... s-a căutat ca textele acestea să fie cît mai aproape de imaginea ce vor fi avut-o în manuscrisele redactate, ce trimitea revistelor. Multiplele sisteme ortografice, prin care i-a fost dat poetului să răzbească şi multiplele erori de tipar, îndeosebi ale *Convorbirilor*, au alterat în dese rînduri această imagine pe care prestigiul ediţiei Maiorescu avea să o transmită, aşa alterată, generaţii de-a rîndul" (Perpessicius, *Lămuriri pentru ediţia de faţă*, p. XXXI).

Se ştie că numeroase manuscrise şi comentarii publicistice eminesciene atestă pasiunea poetului pentru originalitatea şi expresivitatea limbii române pe cale de a se moderniza, în pas cu evoluţia culturii europene. Aspiraţia estetică şi sinteza originală dintre *tradiţie şi inovaţie*, apar ca principii călăuzitoare în comentariile lui critice, care mergeau la amănunte, cu o sigură intuiţie a cultivării limbii, în sens modern : „O problemă ce se cuvine luată în seamă este, desigur, — scria Perpessicius — aceea a moldovenismelor, a formelor cu pronunţie dialectală. Că Eminescu, moldovean fiind, va arăta o predispoziţie firească pentru formele obîrşiei sale, e inutil a mai semnala. Greşesc totuşi aceia, şi Botez a slujit şi întru aceasta — spune Perpessicius —, cari susţin că trebuiesc respectate, ba încă generalizate toate formele moldave. Căci întîiul care a vorbit cu înţelegere despre aceste lucruri şi a pledat pentru o pronunţie cît mai generalizată a fost însuşi Eminescu. Observaţiile asupra pronunţiei, în ciclul unor prelegeri ce proiectase să ţie în Maramureş, încă în 1870, la Viena fiind (ms. 2257, 53 — 55 v., tipărite şi de Scurtu), vădesc *o înaltă conştiinţă filologică*" (p. XXXIII).

Am subliniat ultimele cuvinte pentru a atrage atenţia asupra unui amănunt esenţial al operei poetului, de care se leagă însemnata lui contribuţie la dezvoltarea limbii naţionale. Se ştie că tendinţele unificării literare a limbii scrise, pronunţarea, scrierea fonetică unitară l-au preocupat intens şi consecvent pe poet, cum spune Perpessicius ; le-am analizat şi noi în vol. *Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare* (Minerva, 1971, p. 158 — 164). Poetul a combătut într-adevăr excesele pronunţării regionale, moldovene, ardelene şi muntene, dorind unitatea estetică a limbajului scris.

Un principiu consecvent al scrisului literar, apărat de poet, pornind de la realitatea limbii naţionale, este acela al „introducerii unei *pronunţii generale*". „Eminescu — scria Ibrăileanu — vorbea limba nordului Daciei. Dar nu era exclusivist. El şi-a făurit limba din toate dialectele, întrebuinţînd formele cerute de sonoritatea versului, indiferent : muntenești ori moldovenești". (*Ediţiile poeziilor lui Eminescu*, în „Viaţa românească", 1929, nr. 5 — 6).

„Pronunţia generală" spre care tindea poetul era în firea lucrurilor, dată fiind *unitatea limbii vorbite* care l-a surprins pe poetul călător pe toate

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

meleagurile pămîntului nostru. Ea justifică poziția lui Perpessicius care a practicat modernizarea în ediția sa critică, poate uneori prea mult, așa cum observa încă în „Introducerea" sa la ediția din 1939, comentînd succint edițiile anterioare : „... prefața lui G. Ibrăileanu atinge și cîteva chestiuni pur editoriale. Este, întîi, chestiunea unificării limbii în direcția formei literare, la care fără îndoială tindea Eminescu. Ceea ce echivalează cu o susținută demoldovenizare, dusă poate prea departe de Maiorescu, și răscumpărată din plin de Botez" (p. XXVII).

II.

Cînd au început, la inițiativa lui Tudor Vianu, lucrările la *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în 1955, textul ediției Perpessicius, care a stat la baza extragerii materialului lexical, a fost supus unui nou control cu manuscrisele, cu edițiile prime, cu textul revistelor unde a publicat poetul mai întîi versurile și proza lui literară. Ion Crețu, editorul publicisticii poetului, unul dintre colaboratorii Dicționarului Eminescu, a publicat în revista „Limba română", între 1959 și 1962, o serie de „rectificări" pe care le socotea necesare, după un nou control al textelor eminesciene, într-o ediție critică riguroasă. Multe priveau, desigur, ediția Perpessicius, multe erau în sensul „moldovenizării" din nou a textului, multe inspirate de atitudinea lui Ibrăileanu, profesorul său de la Iași. Perpessicius a așteptat timp destul de lung, pentru a cîntări toate observațiile critice, toate propunerile și sugestiile, pentru a răspunde acestor „rectificări" abia în 1964 într-o comunicare prezentată la Societatea de științe filologice, an în care se sărbătoreau 75 de ani de la dispariția poetului. Tot atunci a apărut prima ediție critică a *prozei poetice* a lui Eminescu, îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, cu unele „rectificări" prevăzute încă de Perpessicius : „Am amintit de campania de „rectificări la edițiile Eminescu", întreprinsă în anii din urmă, pentru stabilirea autenticului text Eminescu, de către prof. I. Crețu. Întreprinderea d-sale nu poate fi îndeajuns lăudată, orice investigație purtată cu stricteță științifică, întru elucidarea problemelor legate de textul eminescian, fiind întru totul binevenită. De pe acum acțiunea d-sale, care a stimulat și alte investigații, se soldează cu un număr de « rectificări » de detaliu, de care viitorii editori vor trebui să țină seamă" (*Eminesciana*, p. 332 — 333).

În același an 1964, odată cu proza literară în care textul eminescian a fost reprodus mai aproape de scrisul autentic al poetului, unul din editorii volumului, Flora Șuteu, a publicat unele observații critice în legătură cu articolele lui I. Crețu, propunînd alte retușuri necesare în textele de bază ale *Dicționarului Eminescu*. În final, s-au redactat cinci liste de rectificări acceptate pentru textele eminesciene, ca urmare a unui nou control făcut, avîndu-se în vedere, critic însă, și concluziile investigațiilor lui I. Crețu. Aceste liste așezate la sfîrșitul *Dicționarului Eminescu*, au fost aprobate de redactorul șef, Tudor Vianu, care însă nu a apucat să mai vadă tipărită această operă importantă a filologiei noastre (apărută în 1968 și distinsă cu Premiul Academiei).

Niciodată Perpessicius nu a comentat modificările admise de redactorii Dicționarului Eminescu, probabil, date fiind raporturile cordiale

dintre el și T. Vianu, dar numai puține modificări consemnate de Dicționar au fost reținute în noua ediție a operei poetice antume (B.P.T., 1970).

Reîntoarcerea la aspectele regionale ale unor cuvinte a fost categoric respinsă de Perpessicius, în primul rînd : „Se vorbește incontinuu, și nu se greșește, despre nevoia stabilirii unui text autentic — *ne varietur* — al poemelor eminesciene, nesocotindu-se, după a noastră părere, complexitatea și condițiile particulare ale cazului, datorate, în primul rînd, multiplelor sisteme ortografice ale periodicelor timpului, în frunte cu « Convorbiri literare », ca și multelor alternanțe întîlnite în manuscrise. Dacă s-ar putea ajunge vreodată la un consens unanim în această chestiune e mai greu de spus. În orice caz, discuțiile sînt binevenite, fiind singura cale de a cunoaște poziția fiecăruia. Pornind de la publicațiile vremii, și îndeosebi de la « Familia » și « Convorbiri » pe care totuși le reneagă, prof. I. Crețu propune forme pe care nu le-am adoptat, pe care în consecință ni le reproșează, și care, într-o ediție alcătuită de d-sa, s-ar prezenta precum urmează : *astfeli* ; *creapă* (pentru *crapă*) ; *pin* și *pintre* (pentru *prin* și *printre*) ; *gîcesc* (pentru *ghicesc*) ; *calare* (pentru *călare*) ; *dascal* ; *galbăn* ; *talhari* ; *sfarmați* ; *iobagiul* ; *vedé* (pentru *vedea*) ; *vra* (pentru *vrea*) ; *galiși* (pentru *galeși*) ; *vadană* ; *brață* ; *răci* (pentru *reci*) ; *răle* (pentru *rele*) ; *răpede* (pentru *repede*) ; *încarcat* (pentru *încărcat*) ș. a. m. d. O listă cu mult mai bogată de astfel de forme inacceptabile, ce ne-ar da un „Eminescu bufon", a alcătuit G. Călinescu în prefața ediției sale de *Poezii*". (*Eminesciana*, p. 334 — 5).

Iată deci confirmată și acum în 1971, la apariția volumului citat, predat la tipar cu puțin înainte de a dispărea Perpessicius, poziția critică a editorului din 1939 al *Operelor* lui Eminescu în legătură cu aspectul literar al textului, opunîndu-se consecvent păstrării formelor moldovenești, chiar unde poetul le-a lăsat așa în ultimul său manuscris sau în revista în care le-a publicat. Și adaugă, cu tonul blînd, un pasaj conclusiv : „În ce măsură, acuma, formele acestea regionale ar fi capabile să sporească vraja cuvîntului la Eminescu fiecare e liber să-și închipuiască. Ar fi deajuns să se arate că Eminescu a folosit și formele curente ale limbii comune, literare, că limba sa a evoluat, pentru ca unificarea să poată fi autorizată în direcția aceasta" (*Ibid.*, p. 334).

Așa se explică și atitudinea aceluiași editor în 1964, la apariția textului revizuit : *Eminescu, Opere alese*, I, cuprinzînd poeziile antume, de la *La mormîntul lui Aron Pumnul* la *Kamadeva*. Numai *puține rectificări* din multele înregistrate în anexele *Dicționarului limbii poetice* (lista lor fusese publicată mai înainte în „Limba română" și fusese discutată critic), numai *puține rectificări* apar în această ediție nouă, dorită a fi „un text cît mai ferit de incertitudini". Editorul discută critic, în finalul ediției sale, la „Note și comentarii" unele rectificări respinse : „Supunînd, deci, unui control adecvat textul poeziilor tipărite în timpul vieții — scria Perpessicius în „Lămuriri asupra ediției" (din 1964) — căruia i-am adus ultimele rectificări — unele din proprie inițiativă, altele sugerate de intervenția altor cercetători — ediția de față reprezintă, în ce ne privește, ultimul cuvînt în materie de text eminescian. Pe baza acestei ediții se cuvin amendate (și posesorul acelor ediții e rugat s-o facă) atît cele trei

volume ale ediției critice, dintre 1939 — 1944, cît și retipăririle ulterioare ale „Bibliotecii pentru toți" sau „bibliofile" (Ed. cit., 1964, p. 243).

Asta era situația acum zece ani; între timp a apărut *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, după lungi redactări și revizuiri, cu listele de rectificări, așa cum redactorii le-au operat pe textele utilizate, după aprobarea modificărilor de către Tudor Vianu. Perpessicius a luat cunoștință de ele: „Să spunem, însă, de pe acum că problema *Dicționarului Eminescu* e una de dată recentă și că în 1939, acum un sfert de veac, cînd a fost pornită, ediția noastră nu a avut în vedere exigențele eventuale ale *Dicționarului Eminescu*, fără să mai spun că poate felul cum I. Crețu ... concepe, strict lingvistic, un dicționar Eminescu mi se pare discutabil, cînd e vorba de un creator de limbă și expresie ca poetul nostru". (Ibid., p. 241).

III.

În același an, 1964, sărbătorind 75 de ani de la dispariția tragică a poetului, apărea și o ediție nouă din *Proza literară* a poetului. Între poeziile și proza literară, așa cum au apărut în același an, există o diferență evidentă. Perpessicius ținea la concepția lui literară, critică, așa cum s-a putut vedea mai sus; editorii *Prozei literare* doreau să repună în circulație un text eminescian cît mai exact, cît mai conform cu realitatea lingvistică a originalului. „Nota asupra ediției" explică pe larg procedeul reconstituirii, ținta lucrării filologice, necesitatea autenticității absolute a scrisului, cu pecetea istorică a varietății, nesiguranței grafice, a sintezei de forme care-și căutau încă echilibrul și limpezimea literară: „Scopul pe care ni l-am propus — spune în această *Notă* Flora Șuteu — în momentul cînd am început transcrierea textului a fost de a prezenta cu fidelitate realitatea fonetică și particularitățile gramaticale ale limbii scriitorului, înlăturînd denaturările pe care le provoacă în general grafia".

Proza literară cuprinde „variante de pronunțare deosebită de pronunțarea literară contemporană" ca: *adaoga*, *calca*, *fațarnic*, *împarat*, *încarca*, *naframă*, *zapadă*; sau: *bătrîneță*, *tinereță*, *avé*, *vedé*, *desmerda*, *fer*, *pept*, *petre* (pietre); *sălbatec*, *lunatec*, *încălica*, *lunica*; ba chiar și: *astfeli*, *ceri* (cer), *grajdi*, *canari*; *orce*, *orcît*; apar multe variante fonetice și lexicale regionale, populare, arhaice ca: *aicea*, *blăstăm*, *cămeșă*, *copaci*, *ficior*, *iști* (ăști), *îmbrățoșa*, *jele*, *mulțămi*, *năsip*, *pin* (prin), *pintre*, *rătund*, *răzima*, *răzăma*, *rezima*, *săhăstrie*, *rătund*, *vicol*, *vrun*, *vun*. Multe apar însă și în formă literară, alternînd într-o epocă de căutări ale normei literare: *fereastă* / fereastră; *șepte* / șapte; prin / *pin*; *peatră* / piatră. În schimb, au fost transcrise *literar* forme ca: *călcăi*, *întăi*, *mănia*, *pănă*, *carbune*, *resfira*, *resuna*, *crișmă*, *luminare*, *riu*, *sin ris*, *sprincene*, *strimt*, *zină*; au fost de asemenea transcrise *literar* (cum sînt azi în limbă) formele care-și căutau încă tiparul adevărat: *esemplu*, *esprima*, *esista*, *neespresiv*, *pretesta*; mai mult: cu toate că în epocă se scria curent: *apoteosă*, *causă*, *fantasie*, *filosofie*, *ipocrisie*, *poesie*, *resista*, *visionar*, editorii *Prozei* din 1964 transcriu aceste cuvinte, după ortografia de azi cu *z*: *apoteoză*, *cauză*, *fantazie*, *filozofie* etc., ceea ce modernizează, actualizează scrisul eminescian, influențat atunci, desigur, de modelele romanice, cu o anumită tradiție a acestor neologisme în circulația culturii europene. Ni se spune totuși în notă (p. LXXX) că „apare uneori la Eminescu scris: *cauză*, *fizionomie*, *hipotenuză* etc.".

Numeroase forme vechi, populare, regionale chiar, în domeniul morfologiei au fost însă riguros păstrate, ca : *inime, lacrime, stînce, mărei, întrebărei, maicei, băiei*; infinitivele *înainti, adăogi*; flexiuni verbale : *dedea, dede, fusă, înviese, să ieie, să spuie, să rîză, ţiind*; *el au venit*; *ele murmura*; lipsa de acord a articolului genitival : *„a* cărora fereşti" etc. Au fost simplificate şi scrise ca azi : *îngenunchie, vechie, veghiere* (deci : *îngenunche* etc.).

Cum se vede, uneori s-a modernizat textul, alteori s-a lăsat aşa cum era ; în general, păstrarea specificului limbii literare a epocii a preocupat pe autorii ediţiei ; iată forme specifice limbajului eminescian într-o pagină a bucăţii *Făt-Frumos din lacrimă* : *şepte, perdut, sălbatecele vînători*, lungul *mărei, abie, nalt, voacea* lui de bronz, *pre, încălică, drumu, grajdiul*, razele *lunei* (p.12). Şi dacă această bucată era de tinereţe, cînd condeiul nu se formase încă, *Cezara*, este „novelă originală" din august 1876, tipărită de poet în „Curierul de Iaşi" ; în textul ei întîlnim forme ca : *şireţie, aicea, cerşitor, păhar, dascăl, să ne dezgusteze, vre, mătasă, vestminte, mulţămită, naturei, deşertăciunei, băiet, săhastru, să-mi ieie, săhăstrie, ora mîntuirei, molcom* (p. 82).

Particularităţile de limbă şi formele paralele ţin de structura internă a acestui limbaj literar care, realizînd imaginile cele mai neaşteptate, dintr-un instinct creator nesecat, de o mare putere de invenţie şi de asocieri plastice uimitoare, păstra forme vechi, populare, regionale care marcau realităţi istorice ale evoluţiei fireşti, marcau şi ezitări şi căutări de forme noi, estetice, pe nedrept uneori modernizate. *Proza literară* (1964) avea să fie de popularizare, pentru că s-au tras nu mai puţin de 90.000 de exemplare, iar de atunci ea s-a repetat, la bază fiind textul transcris filologic, după principiile rezumate mai sus, mult mai riguroase decît repetatele ediţii ale poeziilor.

Cînd vorbim astăzi, după un deceniu, despre *o ediţie nouă a textului poemelor tipărite de poet*, nu se poate să nu ţinem seama de ceea ce s-a făcut cu *textul prozei aceluiaşi autor*, de modul riguros al transcrierii ei, *cu toate particularităţile limbajului eminescian*, cu nimic depreciat prin fizionomia specifică a unor cuvinte, *reflectînd desigur un moment anume al evoluţiei limbii noastre literare*, căutările, tradiţiile şi înnoirile limbajului celui mai inspirat poet.

Nu e nimic surprinzător că pe aceeaşi pagină (82) a *Prozei*, din care am dat exemple de cuvinte şi forme specifice, *vrè* stă alături de *vrea* (iar sinonimul *voi* aduce variaţie, din rezervele morfologice ale limbii noastre). Ceva mai departe, în scrisoarea lui Ieronim către Cezara întîlnim pe o jumătate de pagină forme ca : *mulţămesc, jărtfi, putè* (de 2 ori), *avè*, împotriva cărora nu a protestat nimeni că ar deforma ţinuta estetică a limbajului eminescian ; şi acest text adus atît de aproape de limba epocii, de autenticul scris al poetului, *este mereu difuzat în ediţii noi, în cărţi şcolare, în lecturi pentru tineret.*

Dar textul poeziilor ? Este adevărat că aici de *trei decenii s-a conturat o imagine anume* a limbajului eminescian prin ediţia Perpessicius, care, după propria mărturisire a editorului, cum s-a văzut, a modernizat uneori limbajul poeziilor, în direcţia spre care „Eminescu însuşi ar fi tins". S-a admis însă că se pot face progrese în restabilirea limbajului eminescian în formele lui *adevărate*, de epocă : adăugăm acum, după un deceniu de la

publicarea și difuzarea, în ediții succesive, a *prozei literare* a aceluiași autor, că *unitatea de limbaj a aceleiași opere, a aceluiași autor, impune restituirea formelor autentice ale limbajului poetic*, așa cum s-a conturat prin analizele științifice, prin cercetările din ultimii ani.

IV.

Și fiindcă sîntem la edițiile din 1964, cu importante luări de poziție în legătură cu editarea operei lui Eminescu, să mai consemnăm o intervenție de autoritate, din afara granițelor, dar într-un cadru științific prestigios : comunicarea filologului clasic Victor Buescu, profesor la Lisabona, autorul ediției bilingve româno-portugheze a *Poeziilor* lui Eminescu, din 1950, autor al unor studii pertinente privitoare la opera și textul poetului nostru. El a prezentat la „Colocviul Eminescu" organizat la Veneția (28 — 29 sept. 1964) de Rosa Del Conte, sub patronajul „Comisiei Naționale Italiene pentru UNESCO", o comunicare cu titlul grăitor : „Spre o ediție critică a *Poeziilor* lui Eminescu", text nepublicat la noi, dar pe care regretatul nostru profesor ni-l pusese la îndemînă cu prilejul vizitei pe care a făcut-o în țară în mai 1969, la invitația Institutului de relații culturale cu străinătatea, ultima lui vizită la noi. Nu sînt lipsite de interes cîteva precizări ale autorului care pregătea acolo, departe, o ediție critică Eminescu, promisă cu un bogat aparat critic, în care a colaționat „*toate* edițiile apărute, de la Maiorescu pînă la Perpessicius". Ediția ar fi cuprins 100 de poeme, numerotate cu cifre romane, numerotate și versurile (din 5 în 5), pentru o mai ușoară citare a textului, a cuvintelor și construcțiilor, așa cum de fapt au fost obligați autorii Dicționarului Eminescu să o facă, pentru a cita ușor cuvintele din ediția Perpessicius (*emendată*, cum se va vedea în continuare, iar nu folosită *tale-quale*, cum credea V. Buescu). Unele revizuiri critice se impun într-o nouă ediție Eminescu; V. Buescu se referă, de exemplu, la versul 67 din *Scrisoarea a II-a* :

„Capul greu cădea pe bancă, *pereau* toate-n infinit . . ."

La Perpessicius și alți editori mai vechi în loc de *pereau* (=piereau) apare *păreau*; *Dicționarul Eminescu* a rectificat; *pereau*, dar cu toată această semnalare, în *Opere alese*, I, 1964, Perpessicius menține pe *păreau*. În schimb, ediția D. Murărașu (vol. III, 1972) și textul *Scrisorilor*, în colecția „Texte comentate", (1972) acceptă *pereau*, la care se referea Victor Buescu în comunicarea sa de la Veneția din 1964 : „Cu o singură excepție, toate edițiile poartă lecția *păreau* : așa au tipărit „Convorbirile", apoi Maiorescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Călinescu, Mazilu, Perpessicius etc. Și totuși, contextul mi-a făcut totdeauna impresia că poruncea lecția *piereau*, pe care într-adevăr am avut satisfacția s-o descopăr mai tîrziu în rarisima ediție A. C. Cuza (1914), practic nimicită de învîrtejirea primului război mondial. Or, această variantă editorială se regăsește în cea mai mare parte din manuscrisele eminesciene, sub grafia învechită *pereau*, care era ortografia curentă pentru *piereau*; cf. 'O, tu umbră *peritoare*' (Călin, v. 83), în ediția Maiorescu ; 'Pe veci *perită*-n noaptea mărețului mormînt' (*Strigoii*, v. 282), în „Convorbiri" și în ediția Ibrăileanu ; 'Să fie neagră umbra în care- oi fi *perit*' (*Despărțire*, v. 17), la Ibrăileanu etc. Manuscrisele sînt categorice; toate scriu *pereau*, și niciunul *pĕreau*, cu *-ĕ-* reprezentînd pe actualul *-ă-*, care ar putea să legitimeze actuali-

zarea *păreau*, imperfectul verbului *părea*, în loc de *p(i)ereau*, imperfectul verbului *p(i)eri*. Astfel versiunea VIII la Mazilu p. 313, alias Ms. B[1] 2260 la Perpessicius II 266, imprimă versul 105 precum urmează :

„Şi pe rînd *pereau* cu toate ca şi lumea-n infinit".

„Pe de altă parte — continuă V. Buescu — versiunea IX la Mazilu p. 317 — Ms. C 2261 la Perpessicius II p. 270, în notă, dă versul 83 în condiţii identice :

„Şi pe rînd *pereau* cu toate ca şi lumea-n infinit".

„O singură versiune pare că atestă lecţiunea *păreau* : Ms. D 2282, unde Perpessicius citeşte (II, p. 270) :

„Capul greu cădea pe bancă, *păreau* toate-n infinit",

însă lectura lui Mazilu (versiunea X, p. 328) este *pereau*, iar facsimilul reprodus la pagina 329 confirmă această lecţie fără nici o urmă de îndoială. În sfîrşit, versul 113 din versiunea VI la Mazilu p. 306 — Ms B[1] 2260 la Perpessicius p. 266, în notă, vine să coroboreze în mod incontestabil emendaţia noastră, deoarece conţine prezentul *piere*, diftongat, care nu îngăduie în nici un fel să fie legat de verbul *părea* (cu prezentul *pare*), cum îngăduia imperfectul ambiguu *pereau* 'disparaissaient' / *pereau* 'semblaient'. Într-adevăr, această versiune atestă, în mod net, la ambii editori, lecţia :

„Capul cade greu pe bancă, totul *piere*-n infinit".

„În aceste condiţii — conchide autorul argumentării — mă întreb de ce nici Mazilu, nici Perpessicius, credincioşi principiului de respectare a manuscriselor şi de înapoiere la ele, nu au acceptat în textul lor lecţia *piereau*, care convine cu mult mai bine sensului, şi care va trebui de acum înainte să se impună tuturor ediţiilor, critice sau nu, ale *Poeziilor* lui Eminescu" (p. 18 — 29).

Cum se vede, acum un deceniu, se făcuseră paşi înainte pentru editarea autentică a textului original eminescian, eforturile convergente fiind vizibile şi de autoritate, bazate pe studii aprofundate ale moştenirii marelui scriitor ; comunicarea lui V. Buescu se încheia chiar cu un *pium desiderium* : „... sper că aceste cîteva sondagii textuale vor fi demonstrat că mai rămîne încă mult de făcut pentru stabilirea unui text temeinic al lui Eminescu : rămîne de înjghebat o *editio in pristinam dignitatem restituta*, — o ediţie *critică* în sensul strict tehnic al termenului filologic".

Cum va arăta însă acea *ediţie restabilită în vechea ei demnitate*, — după expresia latină a clasicistului lusitan? Evident, exactitatea textului, aspectul lui lingvistic autentic, cu toate particularităţile scrisului eminescian, cu formele ezitante şi cu dublete inevitabile în epocă, cît mai fidel faţă de manuscrise, faţă de intenţia poetului — sînt chestiuni esenţiale pentru întocmirea unei ediţii noi, care să sintetizeze munca predecesorilor, cu scopul de a avea un *text temeinic*, spre care s-au şi făcut paşi pozitivi, în ultimul deceniu, în confruntarea dintre tendinţele modernizării şi acelea ale autenticităţii scrisului, autenticitate stabilită prin criterii mai riguroase şi printr-un control repetat al documentelor rămase de la poet.

V.

Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu (1968) este însoţit de 5 liste importante de rectificări la textele folosite de dicţionar : a) „cuvinte eliminate" ; b) „cuvinte introduse" ; c) „cuvinte înlocuite" ; d) „variante înlocuite" ; e) „forme gramaticale înlocuite" — toate prin raportare la

ediția Perpessicius (1939), aceste liste sînt un izvor esențial pentru o *nouă ediție critică a Poeziilor.*

Recent a apărut ediția Murărașu : *Eminescu, Poezii*, vol. I, II (1970) ; III (1972) care reflectă, parțial, rectificările propuse de Dicționarul Eminescu. Se face astfel un pas înainte în perfecționarea textului *Poesiilor* lui Eminescu, unele propuneri, justificate, din seria „rectificărilor" propuse de I. Crețu, din cele consemnate în tabelurile amintite ale Dicționarului Eminescu, au fost introduse în această ediție, inegal însă și cu o selecție personală ; de pildă, în *Din străinătate*, deși rectificările cer *mîngăiere, perzînd, paseri*, D. Murărașu nu le acceptă, dar primește pe *către* în versul final ; deci o singură modificare diferențiază textul ediției „critice" recente ; în *Speranța* sînt acceptate formele : *călătoriul, blastemă ceriul*, dar e respinsă corecțiunea : *Izbiți de orcanul ghețosu urlînd*, în loc de : *orcanul ghețos și urlînd* (v. 33), fără a mai discuta măcar, critic, în „comentarii" această situație deosebită, căci nu e vorba de o simplă grafie, de o variantă, ci de o formă ieșită din comun, un aspect al limbii vechi, *o notă eminesciană specifică*. Totuși, autorul ediției critice scrie : „Păstrăm deci particularitățile de grai așa cum se află în manuscrise ori în *Convorbiri literare*, dar nu respectăm ceea ce ar fi doar grafie specifică epocii. Desigur că sînt și cazuri cînd unificarea de scris nu se poate face. Astfel, un exemplu îl avem chiar în *Epigonii* : versul 112, 'Noi reduce tot la *pravul* ...' și versul 114 : 'Toate-s *praf* ...'. (*Un cuvînt de lămurire* la Ediția critică, vol. I, 1970, p. XXIII).

Nu se spune însă nici un cuvînt aici despre contribuțiile critice la elucidarea unor aspecte controversate ale textelor eminesciene, publicate de I. Crețu, de Flora Șuteu care tipărise între timp un studiu de sinteză asupra rectificărilor propuse și respinse de unii cercetători și editori ai operei lui Eminescu : *Literarizare, modernizare și critică de text în editarea poeziilor lui Eminescu* (vol. *Studii de limbă literară și filologie*, vol. I, 1969, p. 317 — 337), asupra căruia vom mai reveni, autoarea însăși revenind cu noi contribuții în volumul al II-lea al aceleiași publicații. Nicăieri, în ediția critică a lui D. Murărașu, nu sînt nici măcar menționate propunerile *Dicționarului Eminescu* din tabelele citate care modificau, pe alocuri sensibil, textul eminescian difuzat trei decenii la rînd de ediția Perpessicius, propuneri pe care, ici-colo, le admite, le valorifică, fără a cita, decît rareori pe I. Crețu ; nici o referință însă a lui D. Murărașu la sugestiile critice din studiul Florei Șuteu, pe care le-a urmat nu o dată, corectînd în multe locuri textul ; ca *Dicționarul Eminescu*, el dă : *pintre, perîndează, pereau* (= *piereau*, discutat și de V. Buescu, cum am arătat mai sus, iar nu *păreau*, cum este la Perpessicius — și în ultima sa ediție din 1964) ; *iară* (nu : *însă*, în *Scrisoarea a III-a* : „*Iară* frunzele-ascuțite se îndoaie după vînt") *orizonul, sălbateci, sprincene, cari*, în aceeași poemă ; dar lasă, ca în ediția mai vechi : „luna *cum*" (în loc de propusa formă : luna *ce* ...) ; „vals *de* (în realitate : *din*) Bal-Mabil" ; acceptă pe „cununa ta de *rază*", pe *șagalnic, pintre, luminele, încunjurată, curtizană*, dar respinge pe *arborului, paseri, vechimei, însași, ferbinți* etc.

Meritul principal al ediției „critice" recente stă în altă parte deci, nu în ansamblul rectificărilor, în consecvența criteriilor : „Organizarea cronologică a operei poetice ne înlesnește să urmărim liniile de dezvoltare a liricei lui Eminescu moment cu moment, avînd dinainte și etapele și ansam-

blul ce le cuprinde. Nu se poate ajunge altfel la idei precise în ce privește optimismul și pesimismul poetului, formarea lui spirituală sub influența din țară ori din străinătate, alianța de cultură asimilată și de inspirație proprie, limba lui poetică, personalitatea lui în comuniune afectivă și spirituală cu reprezentanți străluciți ai culturii umane. Numai cercetarea operei lui Eminescu în chip metodic, în desfășurarea ei în timp, ar da studiilor literare o seriozitate ale cărei prime semne vor fi ordinea în idei, justețea în interpretare, măsura în stabilirea valorii". (*loc. cit.*, p. XXIV).

Ediția critică Murărașu pune deci accentul pe *cronologia poemelor*, antume și postume stînd alături, distingîndu-se unele de altele numai prin caractere tipografice, cele tipărite de poet fiind culese *cursiv*, iar postumele de la același nivel cronologic culese obișnuit, dîndu-ne „posibilitatea să cunoaștem și proiectele pe care o soartă vitregă le-a oprit în procesul lor de cristalizare" (p. VI).

Să mai adăugăm că această ediție este însoțită de prețioase comentarii și are numerotate toate versurile. Ea reprezintă un pas înainte și prin unele corecțiuni necesare ; ediția Perpessicius își păstrează însă valoarea ei fundamentală în primul rînd prin organizarea cronologică a *variantelor*, ceea ce a permis studiul structural, al gîndirii și limbajului poetic, al evoluției și tendinței temelor și expresiei artistice, cum a demonstrat Alain Guillermou în cartea sa documentată, scrisă pe baza ediției Perpessicius : *La genèse intérieure des poésies d'Eminescu*" (Paris, 1963).

VI.

Tot în 1970 a apărut culegerea : Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, ediție îngrijită de D. Irimia (Junimea, Iași, 314 p.) — ediție eterogenă, bizar organizată, capricios transcrisă „după manuscrise", cu titluri date de editor, cu numeroase erori, criticată la timp de specialiști, nu numai pentru inconsecvența criteriilor acestui „editor", aspru și nedrept cu alți editori și cercetători ai operei poetului, dar superficial cu tema de care s-a ocupat ; s-a arătat de pildă că textul de la p. 192 — 194, cronica la *Cele două orfeline* figurează de fapt la Caragiale, *Opere*, vol. IV, ed. 1965, *Publicistica*, p. 141 — 147, ca să nu mai vorbim despre alte erori filologice, de lectură greșită : *discuțiunea*, în loc de *distincțiunea*, p. 219 ; „rezolvarea *problemei ortografiei*", în loc de : *problemului ortografic* ; *s-a deparat* în loc de *depărtat*, eroare de tipar, p. 232 — 233 ; pe aceeași pagină, la subsol indicația sursei apare în două feluri : „Timpul", VII, 1882, nr. 63", apoi, imediat sub ea, în loc de nr ... se indică doar data : 22 ianuarie (1880) — p. 218. Inacceptabilă este structura haotică a acestui volum care se deschide cu un „fragment" (peste tot e vorba de fragmente, selectate, transcrise, reduse sau mai extinse după gustul editorului) : *Despre civilizație* din „Timpul", 1881, nr. 230, urmat îndată de alt „fragment", *Despre cultură*, din același ziar, dar din 1878, de data aceasta se indică data (6 august), nu numărul, ca mai înainte ; apoi *Civilizație și naționalitate*, însă din „Federațiunea" din 1870 ! (nr. 38 — 370 !?). Cît despre următorul : *Educațiune și cultură* (fragmente), el nu e însoțit de nici o dată, nici măcar aproximativă, ci doar de indicarea : „Ms. 2257, f. 30" (p. 19). Ciudată cronologie, ciudate criterii de selecție și de transcriere la un filolog atît de critic (și negativ) cu ceea ce au făcut alții !

Editorul spune totuși, în „Lămuriri asupra ediției", cu privire la principiile transcrierii : „Dificultatea redării lingvistice a textelor din secolul al XIX-lea este determinată de existența, în epocă, a unei multitudini de sisteme ortografice, pe de o parte, pe de alta, de inexistența, pînă astăzi, a unui studiu serios consacrat ortografiei limbii române, privită sincronic și diacronic" (p. 7 — 8). Ceea ce este numai în parte adevărat, de vreme ce au apărut nu unul, ci mai multe, și detaliate studii și recomandări, bine primite de editori (cf. „Limba română", 1/1959 și 5/1962), pentru transcrierea textelor din secolul trecut. Dar suprinde neplăcut la acest tînăr cercetător prezumțios, care își imaginează că studiile și edițiile eminesciene încep cu el, ideea că înainte de el nu s-a făcut nimic, sau nimic bun, care nu cunoaște studiul, indispensabil pentru un editor al operei lui Eminescu, asupra editării acestei opere, cu precizări importante pentru orice editor, din *Studii de limbă literară și filologie*, I, 1969, semnat de Flora Șuteu, din care putea învăța cîte ceva în materie de editări de texte din secolul trecut, în special din Eminescu. Ar fi făcut atunci deosebire între simplă grafie și realitate lingvistică, evitînd transcrierea formală de tipul : *în potriva* curentului (p. 187), *totuș* (p. 110) ; *greșeală* (p. 228) ; el transcrie mereu cu literă mare numele de *popoare* : *R*omâni, *M*oldoveni, *G*ermani etc. (p. 213, 216, 228 etc.) ; *D*omnia-lor (dar la Scurtu : *d*-lor ; în nici un caz cu *D* !, p. 230) etc. etc.

Ediția putea fi cu adevărat utilă dacă organiza și transcria corect texte demult uitate, unele nepublicate de la ediția lui Scurtu și de la cea de la Iași (1914, A. C. Cuza), texte importante pentru cunoașterea gîndirii și năzuințelor culturale, filologice, estetice ale poetului ; ediția putea fi scutită de erori de transcriere și de cele tipografice, prea multe. Filologic vorbind, editorul își propusese să reproducă exact textele, cît mai aproape de ceea ce era limbajul poetului, afirmînd , teoretic mai mult, datoria de a reda specificul limbii din epocă, aspectele ei populare, regionale chiar, aspectele ezitante ale scrisului literar de acum un secol.

★

Volumul „Mihai Eminescu, *Scrieri de critică teatrală*", cu un studiu introductiv și note de Ion Boeriu (Editura Dacia, 1972), aduce și cîteva texte uitate ale poetului, identificate unele pentru prima dată, îmbogățind astfel totalitatea scrierilor eminesciene cu pagini de critică dramatică interesantă. Editorul a aplicat principiul transcrierii cît mai fidele a textelor din ziare, propunîndu-și chiar să păstreze „grafia poetului [!], expresiile tipice, formele lingvistice specifice și cele gramaticale proprii. Acestea au constituit argumentele cele mai sigure pentru dovedirea paternității eminesciene a cronicilor și notițelor teatrale apărute în *Timpul*" (p. 307).

O bună parte a acestor cronici a fost publicată și în volumul mai sus citat, de la Iași ; întîlnim și aici destule inconsecvențe în transcriere și nu puține erori de punctuație, de tipar, de interpretare chiar ; de ex. „autorul în *împrejurimi* normale", — evident trebuia : *împrejurări* (p. 102) ; „adăugăm, că bucățile", — evident că *nu trebuia aici virgulă* (ib.) ; „se-nțelege, că fără pretențiunea, cum că vorbele", — de ce virgule aici? (p. 43) ; sînt multe coincidențe *totale* între aceste două ultime volume, dar sînt și diferențe destule față de ediția Scurtu, pe care, evident, editorii

de azi o modernizează nu numai în ortografie și punctuație, ci și în forma cuvintelor. Iată cîteva exemple, în ordinea cronologică a ediţiilor — 1905, 1970, 1972 — : *esistă — există — există* (p. 350, 174, 83); *gîci* (așa e la Scurtu, așa a scris Eminescu și în poezii, ceea ce nu e de modernizat deci) — dar: *ghici — ghici* (351, 174, 84); *care — cari — care*; *aicea — aicia-aicea*; dar *povestitor — povestitoriu — povestitoriu*; Spanioli și Francesi — Spanioli și Francezi — spanioli și francezi; *d*-șoarei *D*-șoarei — *D*-șoarei (se vede că Scurtu, filolog, știa norma ortografică mai bine decît editorii de azi, care transcriu formal textul, fără a aplica de fapt, cum spun ei înșiși, prescripția ortografică obligatorie azi : *d-șoarei*).

★

Un nou control al *publicisticii* lui Eminescu ni s-a impus cu prilejul întocmirii unei antologii, de multă vreme cerută, dar nepublicată încă, ultima culegere de articole politice fiind cea tipărită de I. Crețu în 1941, comentată critic nu o dată, din cauza transcrierii insuficient de atente, din cauza aglomerării de pagini publicistice nu totdeauna eminesciene.

Antologia, pregătită pentru tipar cu Al. Melian, ne-a pus din nou în contact cu limbajul poetului și cu scrisul epocii lui, putînd constata, ca și pentru poezii, tipare labile, ortografii ezitante, paralelisme și variante pentru multe cuvinte, mai ales pentru neologisme, dar și aspecte gramaticale neconsolidate încă în scrisul publicistic.

Iată, spre pildă, numai cîteva rectificări care se impun în noua antologie a *prozei politice* a lui Eminescu : cunoscutul articol *Monumente* din „Curierul de Iași" (11. III. 1877) are formele : *esistență, soiu, realisa, representa, fantasie, latinisa, esercita, poesii, positiv* care pot fi, desigur transcrise în ortografia actuală, avînd în vedere că pronunțarea de atunci, ca cea de azi, era mai aproape de modul de a le transcrie azi, decît de sistemul (etimologizant) de atunci : *existență, soi, realiza, latiniza, exercita, poezii, pozitiv*; dar nimeni nu poate autoriza prefacerea lui *statuă, product, elimineză, nepomenit, celalt, carica, dedese, basrelief* în formele care circulă astăzi, după norme evoluate, fixate, ale epocii noastre; le vom lăsa așa, cum vom lăsa și variantele gramaticale, specifice epocii, așa cum le-a scris poetul „gramatic*ei*, tonul un*ii* direcții, făr-a fi încetat, oameni c*ari*"... etc.

Numeroase erori ale ediției din 1941 au trebuit corectate; de ex. : „... să reproducă în vremile viitoare icoana vieții", dar Eminescu scrise în „Timpul" din 15 febr. 1880 : „să reproducă *vremilor viitoare* icoana". Vorbind despre oameni căpătuiți, poetul scrie că „nu se poate aștepta firește *să înțeleagă* cuvintele datorie și moralitate", dar ediția Crețu dă forma : „*să înțelegem* cuvintele ..." (ib.). Eminescu scrie : *grije, căta, falsifica, patimele, adecă, relațiuni, mechanică, învierșunare, budget, engleji, Anglia, apanaj, unul*, dar editorul, mai puțin atent la textul exact din ziar, scrie *grijă, căuta, falșifica, patimile, adică, rațiuni* (!) în loc de *relațiuni, mecanică, înverșunare, buget, englezi, Englitera* (!), *apanagiu, omul* (în loc de *unul* !); să nu mai citățm grave omisiuni din text ale unor fragmente ca : „Degeaba, *gratis* să se lupte cineva contra reacțiunii?" („Timpul" 2. IV. 1880); sau : „... golurile create în ramurile administrației publice prin *introducerea* (textul ediției 1941 are numai *ducerea*, în loc de *introducerea*) nesocotită a tuturor formelor" ... („Timpul", 24. II. 1880); tot

acolo, *lipsesc* din articolul reprodus cuvintele „pe datornicii statului şi pe rudele acestora".

Desigur că astăzi nu se mai pot publica asemenea ediţii, după ce avem la îndemînă rezultatele atîtor cercetări competente, printre care şi tocmai ale lui I. Creţu din anii 1958 — 1960, cu numeroasele propuneri de rectificări la *Poeziile* lui Eminescu. Am fi fost desigur bucuroşi ca tot I. Creţu să ne fi dat o nouă ediţie, cu rectificările necesare, care, cum s-a văzut mai sus, se impun, din *proza politică* a marelui nostru poet.

VII.

După toate amănuntele de mai sus, e evident că *o nouă ediţie critică a Poeziilor antume* este acum realizabilă, beneficiind de rezultatele cercetărilor din ultimele decenii; avem în vedere mai ales sursele esenţiale ale documentării editoriale: a) *Dicţionarul Eminescu* cu cele 5 tabele de *rectificări propuse* (sigla: *DE*); b) *ediţia Perpessicius* (1964, reprodusă,fără schimbări, în 1973, ca şi în colecţia Lyceum) care a menţinut în bună parte textul din 1939, puţinele rectificări fiind menţionate în „Note şi comentarii" (sigla: *P*); c) *ediţia Murăraşu*, 3 vol. avînd mai multe rectificări, admise după DE, dar şi cu unele inconsecvenţe de corectat (sigla: *M*). Se adaugă la aceste surse studiul citat al Florei Şuteu, completat cu precizări şi reveniri ale aceleiaşi în *Manuscrise eminesciene din colecţia Mitei Kremnitz* (articol publicat împreună cu O. Schiau în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. II, 1972, p. 409 — 435 din care 19 pagini de facsimile, atestînd justeţea propunerilor de rectificări din *DE*).

Menţionăm că, faţă de toate sursele documentării de pînă acum, *DE* oferă o importantă privire de ansamblu asupra *formelor lingvistice paralele*, asupra variantelor regionale şi populare, sau arhaice, indicînd *frecvenţa* lor în raport cu cele literare, dîndu-ne posibilitatea de a putea urmări *evoluţia formelor în scrisul eminescian*, de la începuturi pînă la maturitate, pentru că este indicată la fiecare cuvînt frecvenţa formelor, nu numai aspectele lor particulare. Astfel, ştim acum din *DE* că Eminescu a folosit forma moldovenească *astfeli* de 3 ori, iar pe cea literară *astfel* de 33 de ori; *altari* e numai o dată, dar *altar* de 6 ori, tot astfel: *ceri* (7), dar *cer* (39); *pept* (6) —*piept* (39); *perde* (3) — *pierde* (19), scriind la participiu *numai pierdut*; *peri* (4) —*pieri* (17), însă *peritor* şi *pieritor* apar cîte o dată numai; prepoziţiile *pin* (2) —*prin* (96); neaşteptată statistică însă: *pintre* (18) şi *printre* (6); *viitori* (la singular: 1)—*viitor* (4). Formele gramaticale (de gen.-dat. feminin) alternează uneori: *gîndirei* (1) —*gîndirii* (4, —la maturitate); *gurei* (1) — *gurii* (4); *iubirei* (2) — *iubirii* (4); *lumei* (6) — *lumii* (25); *ţărei* (2) —*ţării* (5); *vieţei* (7)-*vieţii* (28), în timp ce de la *vreme* nu avem decît *vremii!*

Formele lexicale şi gramaticale care ţin de specificul eminescian al limbajului liric se cuvin desigur restabilite într-un text care tinde spre autenticitatea scrisului acestui poet. Dacă Eminescu a scris: *curagiu*, *gîci*, *galbăn*, *grieri*, *întunerec*, *inemi*, *fărmeca*, *mulţămi*, *nimărui*, *painjiniş*, *păreche*, *paseri*, *răpede*, *samănă*, *blăstema*, *perînda*, *orizon*, *arborul* nu avem motive să le modernizăm, unificînd în sensul scrierii de astăzi, literare, uniforme. Apoi, în *Epigonii*, de exemplu poetul scrie consecvent genitivul feminin: *gîndirei*, *iubirei*, *lumei*, *ţărei*, *durerei*, *sperărei*, *deşteptărei*, *vremei*, *vieţei* — modernizate la P şi M, fără motiv (*gîndirii*, *iubirii*, *lumii*, *ţării*

etc. — cum nu a scris poetul!). Mai mult; Eminescu scrie: *umplu, umplîndu-le* (*Împărat şi proletar*), *umplînd* (*Strigoii*), *umplîndu-şi* (*Revedere*) care însă sînt modificate în ediţiile curente, fără vreo justificare, de data asta invers, adoptînd *forma populară veche*, părăsită de poet: *împle, împlîndu-le, împlînd* — forme nu numai inexacte, dar şi *inestetice* în raport cu evoluţia limbii. De ce să arhaizăm fără motiv? Corecţiunile se impun neapărat şi aici, în concordanţă cu realitatea documentară şi cu evoluţia limbajului eminescian, despre care s-a vorbit foarte mult şi în numele căreia s-au modernizat multe forme ale scrisului său autentic. Dar în *Călin* cum se justifică *fruntea* în loc de *faţa* în versul:

„Cînd pierdută razimi *faţa* de-arzătorul meu obraz..." formă *autentică* atestată de „Convorbiri", unde a apărut poema, şi de ms. 2283, f. 25, cum arată DE, p. 637 (tabelul III „cuvinte înlocuite"). Tot în *Călin*, poetul a scris: *şăd* (rimînd cu *văd*), *pintre, crevat, sprincene, disculţ, nodoros, şagalnic* — în consonanţă cu *fondul folcloric, popular al poemei.* Coloritul regional al limbajului nu alterează desigur valoarea deosebită a poemei, încît nu era necesară modernizarea cuvintelor citate. Tot atunci în *Strigoii* avem: *sumeţ, prietini*, pe *a* lui sîn; *ceriu*, pe *a* lui braţ; *răpede* şi de mai multe ori: *painjenit*, — toate acestea au fost *modernizate* arbitrar; aici mai avem şi versul cu termeni schimbaţi:

„Cum ei merg *ca vîntul* se ceartă şi se-ntreabă"... cum e în „Convorbiri" (1 dec. 1876) şi în ms. 2254, f. 140 (cf. DE, 636), iar nu: „Cum ei mergînd *alături* ..." (P, 97). Iar în *Scrisoarea a III-a*, pentru care avem dovezi eclatante despre specificul limbii poetice eminesciene, despre *intenţia poetului de a păstra unele forme particulare ale graiului său artistic*, pentru că, publicînd poema în „Convorbiri" din 1 mai 1881, *o reia*, cum se ştie, pentru a o republica şi în „Timpul", ziar de mai largă circulaţie, la 10 mai, ziua festivă a regatului, sărbătoare a oficialităţii, a vîrfurilor politice pe care Eminescu le satiriza cu asprime în partea a doua a poemei. Deci, *reluînd textul din revista Junimii, el îl corectează şi-i fixează definitiv expresia, ţinuta lingvistică, formele particulare cu rol stilistic aparte.* Eminescu scrie deci în „Timpul": „*Iară* frunzele-ascuţite se îndoaie după vînt", şi nu: „*Însă* frunzele..."; apoi: „Vede luna *ce* pluteşte", iar nu: „Vede luna *cum* pluteşte"; scrie de asemenea: „Drept ştiinţa-avînd în minte vreun vals *din* Bal-Mabil"; iar nu: „un vals *de* Bal-Mabil" (căci era vorba de valsul cîntat în vestitul local de petrecere din Paris, înfiinţat în 1840 de dansatorul Mabille). Aşa cum s-a corectat forma: „*Cad* săgeţile în valuri" în: „*Cînd* săgeţile" (în ediţia din 1964, tot după textul din „Timpul"), cele semnalate mai sus puteau fi îndreptate după acelaşi text, pentru a nu schimba textul poetului, voinţa lui fiind expresă, iar corecţiunile la îndemîna tuturor.

În *Scrisoarea a IV-a*, poetul scrie: „Cununa de *rază* (rimînd cu *netează*), un paj *şagalnic, pintre* nouri; *luminele* aprinse, *încunjurată* de un roi de pierde-vară", forme admise şi de cea mai nouă ediţie (Murăraşu), care a renunţat la modernizări arbitrare (*raze, şăgalnic, printre, lumini, înconjurată*), dar nu a evitat unele inconsecvenţe. În *Luceafărul*, poemă îndelung elaborată, creaţie de maturitate, tipărită în ultima fază a activităţii, poetul se opreşte la formele: „*Doar* ochii mari şi minunaţi / Lucesc adînc himeric; Marmoreele *braţă*; Cătălin ... ce *umple* cupele cu vin; Hyperion se-*ntoarsă* (rimează cu *revarsă*); noaptea mea de *patemi*" — toate

acceptate *așa* și de Murărașu, așa cum le propusese (și le respectase), cu ani în urmă *Dicționarul Eminescu*.

Dar mai sînt și alte forme diferite de ediția academică P, admise de DE și de M, care însă ne apar acum discutabile, alterînd estetic structura versurilor eminesciene, realitatea lor, sub raport lingvistic, fiind uneori *îndoielnică* : „Un soare de s-ar stinge-n *ceri*; acel pămînt *rătăcitori*; locul lui menit din *ceri*". Murărașu admite, surprinzător, și pe „O *oară* de iubire", după propunerea lui Crețu, deși în „Almanahul Societății academice social-literar *România Jună*" de la Viena, unde a apărut întîi *Luceafărul* în aprilie 1883 este „O *oră* de iubire", cum admite și DE ; deci ultimul editor merge la forme mai rare, pe care poetul nu le-a folosit în textul său definitiv. La fel, ediția academică include forme mai rare, tot aici în *Luceafărul*, scriind : „Ce *împle* cupele cu vin ; Și *împle* cu-ale ei scîntei", deși forma definitivată de poet este cea *literară* azi : *umple*, primită și de Murărașu, pe drept cuvînt. Iată deci, într-o singură poezie cîte aspecte ale textului, pe care viitoarea ediție critică a poeziilor eminesciene antume trebuie să le ia în considerare și să le rezolve acceptabil.

Sînt rectificări de făcut și în textul ultimelor poeme tipărite de poet, ca și în acela tipărit de Maiorescu pentru prima dată în ediția sa de acum nouă decenii, mai ales că cele cîteva copii din colecția Mite Kremnitz, recent tipărite, atestă forme autentice peste care nu se poate trece. În *Cum mîne zilele-ți adaogi* ..., v. 15 vom primi forma : „De-a *pururi* ziua *cea* de azi", pentru că așa este în ediția princeps Maiorescu, în DE, la M, și acum în documentele M. Kremnitz citate (cf. *Studii de limbă literară și filologie*, II, p. 430). Forma : „De-a *purure ziua de azi*" din P nu poate rămîne așa deci, cum nu rămîn neschimbate : *fermecat*, *printre*, *brațe*, *prieteni* (P), deoarece adevăratul lexic eminescian conține : *fărmecat*, *pintre*, *brață*, *prietini*, cum atestă și copiile M. Kremnitz ; la fel, în *Iar cînd voi fi mormînt* : „liniștea *sării*" este, fără motiv, literarizată la P și M în „liniștea *serii*" (rimează cu *mării*, deci e un motiv de versificație și de armonie) ; copia M. Kremnitz confirmă însă forma restabilită de DE : *sării* !

O întrebare ridică formele regionale (moldovenești), mai frecvente în prima fază a activității poetice, alternînd cu formele literare, de tipul : *avè*, *vrè*, *putè*, *pept*, *perde*, *astfeli*, *petre* (pietre), *peri* (pieri), *ferbinte*, pe care le-au combătut unii editori de prestigiu (Călinescu și mai ales Perpessicius), pe care le-au respectat întocmai alți editori, apărînd fidelitatea față de textul eminescian, cerînd redarea autenticității lui cu toate variantele, așa cum le ilustrează evoluția acestui limbaj poetic. *Dicționarul Eminescu*, de asemenea, le-a respectat ca și ediția din 1964 a *Prozei literare*, cum am spus. Sînt desigur motive care pledează pentru transcrierea fidelă a textului, așa cum a apărut în timpul vieții poetului ; dar, cum s-a obiectat de atîtea ori : era o ortografie instabilă atunci, erau ortografii deosebite ale revistelor (mai ales cea de la „Familia" era latinizantă în mare măsură), erau imperfecte corecțiunile tipografice, încît evoluția scrisului eminescian către forme literare, frecvența acestor forme care prevalează asupra celor regionale, tradiția textului literar care s-a impus în acești 35 de ani de la difuzarea largă a textului ediției academice ne cer atenție și discernămînt în cîntărirea formelor „aberante", pentru a respecta adevărul formelor scrisului eminescian și consacrarea pe care poetul a dat-o variantelor literare în ultima parte a creației sale literare.

Nu încape îndoială că *puținătatea formelor regionale în scrisul lui publicistic din ultimii 6 ani, cînd poetul a lucrat la „Timpul", e un indiciu al evoluției scrisului literar*, pe care Eminescu l-a cultivat cu o pasiune unică și i-a acordat toată îngrijirea estetică, expresivă, comentînd critic, nu o dată, aspectele regionale pe care le dorea estompate, modernizate, în sensul evoluției limbii literare (cf. studiul nostru: *Eminescu despre problemele limbii române literare*, ed. I, 1955, ed. II, 1963).

La nouă decenii de la apariția *ediției princeps Maiorescu*, după multe decenii de cercetări și de confruntări editoriale, sperăm să putem tipări, la 125 de ani de la nașterea poetului, o *nouă ediție critică a Poeziilor antume*, cît mai exactă, reflectînd progresele cercetărilor din ultimele două decenii în domeniul vast al textelor eminesciene.

Mai 1974

SUFIXELE *-il*$_1$(*-ile*) şi *-il*$_2$

DE

FULVIA CIOBANU

1. În limba română actuală există două categorii de cuvinte în *-il* : unele ca *civil, febril, proiectil, pueril, servil*, termeni aparţinînd limbii literare în general, înregistraţi în dicţionarele româneşti curente ; altele ca : *acetil, butiril, carbonil, ozonil, sodil*, denumiri ale unor substanţe chimice, întîlnite în marea lor majoritate în lucrări de strictă specialitate.

2. Termenii din prima categorie sînt, cu o singură excepţie, adjective raportabile la :

a) baze funcţionînd în limbă în calitate de cuvinte independente, şi anume : substantive comune : *febril, tactil*, cf. *tact* „simţul pipăitului ; (în medicină) procedeu de explorare palpatorie digitală" ; adjective : *bisextil* şi (învechit) *bisectil*, cf. *bisext, bisect, erectil*, cf. *erect* „(despre plante) drept, ridicat în sus, vertical" (semantic însă este mai adecvată analiza prin *erecţie, erector*) ; verbe (participii) : *contractil* „(despre muşchi, tegumente etc.) care poate fi restrîns, contractat", *retractil*„ (despre muşchi, tegumente etc.) care poate fi strîns, tras în interior, retractat", *vibratil* „care poate vibra, capabil de a vibra ; care vibrează"[1] (cf. DN, MDE) ; aici trebuie adăugat şi substantivul *proiectil* raportabil la verbul *proiecta* (raportarea la substantivul *proiect* nu este justificată din punct de vedere semantic) ; substantive sau verbe : *servil*, cf. *serv, servi* (semantic fiind preferabilă raportarea la substantiv, după cum se va vedea ceva mai departe) ;

b) baze care apar numai ca teme ale altor derivate sau ca elemente de compunere : *civil*, cf. *civic* ; *dificil*, cf. *dificultate* ; *infantil*, cf. elementul de compunere *infant(i)-* din *infanticid* ; *pueril*, cf. elementul de compunere *puer(i)-* din *puericultură* ; *senil*, cf. *senescenţă, senectute* ; *textil*, cf. *(con)textură* [2].

Afară de aceste formaţii analizabile şi seminalizabile există unele adjective ca *fragil, volatil* [3] care nu interesează în discuţia de faţă întrucît nu se pot analiza (baza lor de derivare neputînd fi recunoscută în româneşte).

---

[1] *Vibratil* poate fi analizat atît prin participiul *vibrat*, cît şi prin tema de infinitiv a acestui verb. Primul mod de analiză, mai adecvat din punct de vedere formal (întrucît permite decuparea lui *-il*), prezintă unele inadvertenţe de natură semantică. Raportarea la tema de infinitiv, preferabilă sub aspectul sensului (după cum rezultă şi din definiţia dată adjectivului), permite identificarea unui derivativ compus (*-atil*), a cărui existenţă nu este însă confirmată şi de alte formaţii, fără dificultăţi de analiză.

[2] În continuare am folosit pentru primul fel de formaţii calificativul analizabile, iar pentru cel de-al doilea, calificativul seminalizabile.

[3] Alături de aceste adjective trebuie menţionat şi *facil*, folosit mai ales cu sensul „uşuratic, superficial" (împrumut din fr. *facile* sau (şi) din it. *facile*), pe care vorbitorii nu-l pun în legătură cu verbul *a face*, deşi adjectivul originar, lat. *facilis*, este un derivat de la verbul lat. *facere*.

În ceea ce privește valorile formațiilor discutate aici, adjectivele *contractil* și *retractil* exprimă posibilitatea pasivă, iar *vibratil*, valoarea activă asociată sau nu cu o idee de posibilitate. *Servil* „care are un caracter josnic, lipsit de demnitate; (fig.) care urmează îndeaproape un anumit model" se analizează mai concludent prin substantiv, în raport cu care exprimă asemănarea („ca un sclav sau serv"), decît prin verb (prin referire la acesta din urmă s-ar putea considera eventual că redă însușirea care constă în efectuarea unei acțiuni). În terminologia istoricilor medievişti *servil* se folosește, în unele contexte ca *muncă servilă*, și cu sensul „propriu servilor, făcut de servi" [4], analizabil numai prin substantiv.

Valorile adjectivelor *febril* și *tactil* variază în funcție de context (mai exact în funcție de sensul substantivului determinat). Cel dintîi indică mai frecvent relația cu obiectul denumit de bază (de exemplu în: *curbă febrilă a unei boli*) și posesia acestui obiect (*frunte febrilă*, o valoare apropiată părînd să aibă și în construcția *stare febrilă*). Cel de-al doilea poate exprima destinația (*corpusculi tactili*), identificarea obiectului exprimat de substantivul determinat de adjectiv cu obiectul exprimat de baza acestuia din urmă (*simțul tactil = tactul*), însușirea referitoare la instrumentul indicat de bază (*senzație tactilă*) „cu ajutorul, prin intermediul tactului". *Bisextil* (*bisectil*) este sinonim cu baza. Substantivul *proiectil* exprimă obiectul care suferă acțiunea verbului de bază.

Din punctul de vedere al originii, *-il* din formațiile discutate pînă aici reprezintă reflexul românesc al sufixelor fr. *-ile*, it. *-ile*, lat. *-ilis*.

În latină *-ilis* (sufix dezvoltat din *-lis* cu un *i* tematic) deriva de obicei adjective, rar substantive, de la teme verbale sau nominale (ca, de exemplu, *flexilis*, *uolatilis*; *ciuilis*, *gentilis*)[5].

Sufixul a fost moștenit de unele dintre limbile romanice, printre care și italiana (de exemplu *giovanile* din lat. *juuenilis*). Aici el a fost întărit ulterior prin împrumuturi savante din latină (ca it. *difficile*, *facile*) [6]. O situație diferită de a italienei prezintă franceza. Aici puținele derivate latinești moștenite au devenit neanalizabile (de exemplu fr. *frêle* < lat. *fragilis*, fr. *grêle* < lat. *gracilis*). Ulterior sufixul a pătruns prin împrumuturi savante (cum ar fi *fr. febrile* < lat. *febrilis*), unele dintre ele, dublete ale adjectivelor moștenite (ca, de exemplu, *fragile*, *gracile*). Franceza însăși

---

[4] Semnalat de Iorgu Iordan, *Sufixul românesc* **-iv** (II), în SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 312, nota 1, care pare să-l considere un derivat „re-creat" în limba noastră (cf. p. 311). Întrucît sensul este atestat și în franceză (*servile* „propre aux esclaves et aux serfs, à leur état"; în contexte ca: *condition, travail servile*, cf. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1967, s.v.), este foarte probabil ca acest cuvînt să fi fost reîmprumutat cu noul sens.

[5] Cf. Leumann-Hofmann-Szantyr, *Lateinische Grammatik*. Erster Band. *Laut- und Formenlehre*, München, 1963, p. 255; *Istoria limbii române*, vol. I, *Limba latină*, București, 1965, p. 82.

[6] Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, tome deuxième, Paris, 1895, p. 526; Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delle parole*. III. Traduzione di Temistocle Franceschi e Maria Caciagli Fancelli, Torino, 1969, p. 401.

ajunge să creeze unele cuvinte cu sufixul *-ile*, cum ar fi *contractile*, *projectile*, *rétractile* [7].

În română sufixul pătrunde prin împrumuturi :

a) din franceză : *contractil* < fr. *contractile* ; *erectil* < fr. *érectile* ; *retractil* < fr. *rétractile* ; *textil* < fr. *textile* ; *vibratil* < fr. *vibratile* ;

b) din franceză sau (şi) latină : *bisextil*, cf. fr. *bissextile*, lat. *bissextilis* ; *tactil*, cf. fr. *tactile*, lat. *tactilis* ;

c) din franceză, latină sau (şi) italiană : *civil*, cf. fr. *civil*, lat. *ciuilis*, it. *civile* ; *dificil*, cf. fr. *difficile*, lat. *difficilis*, it. *difficile* ; *pueril*, cf. fr. *puérile*, lat. *puerilis*, it. *puerile* ; *senil*, cf. fr. *sénile*, lat. *senilis*, it. *senile* ; *servil*, cf. fr. *servile*, lat. *seruilis*, it. *servile* etc.

Substantivul *proiectil* reprezintă probabil o adaptare a fr. *projectile*, cu *i* în locul lui *j* după lat. *proiectus*, scris şi *projectus*. În secolul trecut este atestată şi forma *projectil* despre care nu se poate şti în ce măsură reprezenta o variantă fonetică cu *j* a lui *proiectil* sau numai una grafică de influenţă latină (cu *j* rostit *i*). *Bisextil* a fost adaptat mai întîi în forma *bisectil*, sub influenţa adjectivului ceva mai vechi *bisect* (cf. URSU, T. 159).

Formaţiile cu sufixul *-il* încep să fie atestate din primele decenii ale secolului trecut ; *proiectil* CR (1829) 138 1/17, *testil*, în traduceri din franceză de la 1850 (ulterior, în 1861, şi în forma *textil*), cf. URSU, T. 289, *bisectil* în dicţionarul lui Stamati (1851), cf. id. ib. 159, *febril*, într-un curs tipărit la 1857, cf. id. ib. 205.

În românește sufixul a îmbrăcat încă de la început o formă asemănătoare celei din franceză. În secolul trecut a circulat şi varianta italienizantă *-ile* (*civile*, *facile*, *febrile*), adoptată de latinişti (cf. LM), care nu a reuşit să se impună.

Sufixul *-il* nu a devenit productiv în românește, toate formaţiile care-l conţin fiind împrumuturi.

3. Cea de-a doua categorie de cuvinte în *-il* menţionată sub **1** este constituită din substantive raportabile la :

a) baze funcţionînd în limbă în calitate de substantive comune, ca, de exemplu : *carbonil* D. IMED., cf. *carbon*, *galactozil* ib., cf. *galactoză*, *imidazolil* ib., cf. *imidazol*, *ozonil* MAN. ING. CHIM. 774, cf. *ozon*, *sodil*, cf. *sodă*, *terpinil* ib., cf. *terpin*, *uranil* DER (termenul este înregistrat şi în DI, deşi dicţionare de uz curent, ca DM, DN, nu-l notează) ;

b) baze care apar numai ca teme ale altor derivate sau (şi) ca elemente de compunere : *acetil* D. MED, cf. *acetat*, *acetic*, *acetonă* şi elementul de compunere *acet(o, i)-* (din termeni ca *acetazolamidă*, *acetofenonă*), *acil* MAN. ING. CHIM. 336, cf. *acid*, *bornil* LTR, cf. *borneol*, *butil* DER, cf. *butan*, *butiril* LTR, cf. *butirat*, *butiric* şi elementul de compunere *butir(o)-* (din compuse ca *butirometru*), *crotonil* ib., cf. *crotonază*, *etil* [8], cf. *etan*, *fenil*, cf.

---

[7] Pentru originea acestor formaţii, cf. Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris 1964 ; Paul Robert, *lucr. cit.*, s.v. Menţionez că lucrările privitoare la formarea cuvintelor în franceză pe care le-am putut consulta nu-l înregistrează pe *-ile* printre sufixele limbii franceze. Din cercetarea sumară pe care am întreprins-o pentru a stabili originea latino-romanică a adjectivelor românești în *-il*, prezenţa sufixului *-ile* în franceză a rezultat însă în mod indiscutabil, în termenii de mai sus.

[8] Pentru această formaţie, ca şi pentru *fenil*, *hidroxil*, *metil*, menţionate în continuare, nu au mai fost indicate surse, întrucît se întîlnesc în dicţionare de uz curent, ca DM sau DN.

fenol, *formil* MAN. ING. CHIM. 336, cf. *formiat*, *formic*, *formol* şi elementul de compunere *form-* (din *formaldehidă*), *hidroxil*, cf. *hidroxid*, *malonil* D. MED., cf. *malonic*, *metil*, cf. *metan*, *oxalil* MAN. ING. CHIM. 336, cf. *oxalat*, *oxalic*.

Unele dintre aceste formaţii sînt de genul masculin (de exemplu *acil—acili*, *nitril—nitrili*). Cele mai multe dintre ele se folosesc însă numai la singular şi din această cauză nu se poate preciza de ce gen sînt.

Spre deosebire de *-il* din adjective ca *febril*, *-il* din *carbonil*, *galactozil* etc. nu este la origine sufix, ci substantivul grecesc ὕλη „lemn, materie, substanţă". Iniţial, acest cuvînt a fost adăugat la radicalul *benzo-* (din lat. *benzoe*, germ. *Benzoe*, fr. *benzoate*, *benzoïque*), dînd naştere compusului *benzoyle*, denumire dată în 1832 radicalului monovalent al acidului benzoic. După modelul lui *benzoyle* au fost create în secolul trecut şi alte denumiri din terminologia chimică internaţională, ca *acetyl(e)*, *glyceryl(e)*, *phenyl(e)*[9]. Finala *-yl(e)* din formaţii de acest fel a putut fi interpretată ca sufix indicînd proveniența, originea, deoarece nu păstrează sensul cuvîntului grecesc, ci indică un radical monovalent d e r i v a t (deci provenit) din acidul organic denumit de bază. Astfel *acilul* este radicalul monovalent obţinut prin scoaterea unei grupări hidroxil dintr-un acid organic; *butilul*, *etilul*, *metilul* sînt radicali organici derivaţi din *butan*, *etan*, respectiv *metan* prin îndepărtarea unui atom de hidrogen etc. Datorită valorii sale, *-yl(e)* ajunge să se grupeze alături de *-al*, *-en*, *-in*, *-ol*, *-on* etc., în seria sufixelor aparţinînd terminologiei chimice (dintre care unele sînt de asemenea la origine cuvinte sau chiar fragmente de cuvinte [10]).

În româneşte termenii chimici în *-il*, de circulaţie internaţională şi avînd originea îndepărtată grecească, au pătruns din diferite limbi. Cei mai vechi, atestaţi la sfîrşitul secolului trecut, au fost împrumutaţi din franceză sau (şi) germană, ca majoritatea denumirilor din chimie. De exemplu pentru etimologia lui *nitril* (atestat pentru prima dată la 1891) trebuie avute în vedere atît fr. *nitrile*, cît şi germ. *Nitril*, iar pentru *metil* (prima atestare la 1900), fr. *méthyle*, germ. *Methyl*. După DLR ambele cuvinte vin din franceză. De aceeaşi origine îl consideră pe *metil* şi DM, DN.

Ulterior, în secolul nostru, termenii de acest fel au putut pătrunde atît din franceză şi germană, cît şi din alte limbi ca engleza, rusa (în majoritatea dicţionarelor româneşti care îi înregistrează, ei sînt consideraţi de obicei de origine franceză), de exemplu *carbonil*, cf. fr. *carbonyle*, germ. *Karbonyl*, engl. *carbonyl*, rus. *карбонил*; *fenil*, cf. fr. *phenyl*, germ. *Phenyl*, engl. *phenyl*, rus. *фенил*.

Întrucît *ozonil* şi *sodil* sînt denumiri date unor produse chimice mai noi de fabricaţie românească, pentru care nu am găsit corespondente în dicţionarele străine consultate, este foarte probabil să fie creaţii româneşti. În *ozonil* „săpun de sodiu cu perborat, avînd acţiune dezinfectantă" valoarea lui *-il* nu e clară : ar putea fi vorba de posesie („substanţă care conţine ozon") sau de o valoare apropiată de cea activă („substanţă care

---

[9] Pentru datele de mai sus, cf. *The Oxford English Dictionary*, vol. XII, 1961, s.v.-*yl*.

[10] Cf. Fulvia Ciobanu, *Sufixul* **-ol**, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. V, p. 57—64; Finuţa Hasan, *Formanţi cu statut dublu*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 5, p. 559—563; Elena Carabulea, *Sufixele* **-on, -onă**, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 187—192.

produce ozon''). În *sodil*, *-il* pare să indice de asemenea posesia („substanţă care conţine sodă'') sau o specie a bazei („un fel de sodă'').

4. În concluzie, în limba română actuală există două sufixe neologice omonime : -il_1 şi-il_2, deosebite atît prin tipul de cuvinte în care apar, cît şi prin origine. -il_1 este un sufix adjectival latino-romanic, iar formaţiile care îl conţin aparţin limbii literare în general, pe cînd -il_2 este un sufix substantival apărut în limbile moderne din cuvîntul grecesc ὕλη şi se întîlneşte în denumiri din domeniul chimiei. Primul este un sufix total neproductiv în română, iar cel de-al doilea este foarte slab productiv[11].

ABREVIERI

CR	„Curierul rumânesc''. Gazetă politică, comercială şi literară, Bucureşti, 1829 ş.u.
DER	*Dicţionar enciclopedic român*, vol. I—IV, Bucureşti, 1962—1966.
DI	*Dicţionar invers* [Bucureşti], 1957.
DLR	*Dicţionarul limbii române*, tom VI—VIII, partea 1, Bucureşti 1965—1972.
DM	*Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
D. MED.	*Dicţionar medical* I—II, Bucureşti, 1969.
DN	*Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, 1966.
LM	A. T. Laurian şi I.C. Massim, *Dicţionariul limbei romane*, tom. I—III, Bucureşti, 1871—1876.
LTR	*Lexiconul tehnic român*, vol. I—XVIII, Bucureşti, 1957—1966.
MAN. ING. CHIM.	Prof. dr. ing. Costin D. Neniţescu, ing. Viorica Ioan, *Manualul inginerului chimist*, vol. I [Bucureşti], 1951.
MDE	*Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972.
URSU, T.	N.A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962.

[11] Productivitatea sufixului -il_2 este demonstrată şi de substantivul *boicil*, denumirea unui medicament românesc foarte nou, fabricat după reţeta doctorului Boici (de la numele căruia s-a format derivatul).

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

În *Notele de lexicologie românească* publicate de acad. Iorgu Iordan în SCL, XXIV, nr. 6, p. 714 ş. u. se citează „Analele Dobrogei" (1924 — 1925) atestînd forma şi sensul cuvîntului *renie*: c o a d a [ostrovului] e s t e o r e n i e n i s i p o a s ă ş i l u n g ă. În acelaşi izvor, citat de Iorgu Iordan, sînt amintite şi variantele acestui cuvînt — *rene* şi *reniş* —, definit în modul următor: „loc întins peste care apa Dunării se poate prelinge la cea mai mică ridicare de nivel".

Dicţionarul lui H. Tiktin nu înregistrează nici una din variantele menţionate mai sus ale acestui cuvînt. Aceeaşi situaţie se repetă şi în dicţionarul lui I.-A. Candrea. În *Dicţionarul limbii române literare contemporane* este inclus cuvîntul *reniş* (derivat evident de la *renie*) cu adnotarea (r e g i o n a l) şi următoarele două sensuri: 1) „seminţiş de salcie"; 2) „prag de nisip sau pietriş pe fundul apelor curgătoare".

Dicţionarul limbii române moderne, conservînd pe *reniş* cu ambele sensuri indicate în DL, mai adaugă şi cuvîntul *renie* cu sensul „prundiş" şi adnotarea (Reg.), însă nu-i arată etimologia. DM explică foarte corect proveniența lui *reniş* cu sensul 2): „Din r e n i e + suf. —i ş".

Dicţionarul enciclopedic român (vol. IV, 1966, p. 97) reţine cuvîntul *renie* şi-l explică astfel: „porţiunea convexă din meandrul unui rîu, joasă, acoperită cu nisip; reprezintă zona de acumulare a aluviunilor". Din adnotarea acestui cuvînt (GEOGR.) putem deduce că *renie* — la origine un cuvînt dialectal — a intrat în terminologia ştiinţifică de geografie şi prin aceasta a primit drepturile unui termen ştiinţific.

Faptul acesta este confirmat de *Micul dicţionar enciclopedic*, care, pe lîngă precizarea definiţiei de mai sus a lui *renie*, mai arată că *prundiş* îi este un sinonim regional (MDE, p. 798). Prin aceasta am fi tentaţi să credem că *renie* îşi însuşeşte poziţia de cuvînt aparţinînd limbii literare (în lexicul ştiinţific) în defavoarea lui *prundiş*, ultimul tinzînd a deveni cuvînt regional (sau mai bine zis p o p u l a r, în opoziţie cu ş t i i n ţ i f i c sau l i v r e s c).

Aici însă nu ne interesează atît situaţia lui *renie* în limba contemporană, cît etimologia lui, care, după cunoştinţele noastre, nu a fost încă lămurită. Sîntem de părere că acest cuvînt este un împrumut destul de recent din limba rusă. Dicţionarul explicativ al limbii ruse al lui V. Dal' cunoaşte cuvîntul *rĕn'* cu sensul (învechit): „loc de mică adîncime, banc de nisip". Ucraineana cunoaşte şi ea un cuvînt asemănător cu sensul foarte apropiat: *rin'* „nisip măşcat, prundiş" (ucr. *i* provine în mod regulat din *ĕ* al limbii vechi ruse). În afară de aceasta, în limba ucraineană există şi unele derivate de la *rin'*, toate legate de sensul „prundiş": *rinec'* „cufundar (ornit.)", *rinystyj* = *rin'avyj* „acoperit cu nisip măşcat sau cu prundiş", *rinnyk* „pescărel (ornit.)", *rinuvatyj* (despre pămînt), „amestecat cu nisip măşcat sau prundiş". În privinţa denumirilor ornitologice ucrainene cf. şi numele româneşti de păsări: *prundar*, *prundac*, *prundăraş*, *prundărel* şi

altele în cartea lui Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român*. EA [fără an]. În afară de *rin'*, în limba ucraineană mai există varianta lexicală *rin'ak*. Toate cuvintele ucrainene citate sînt înregistrate de dicţionarul lui B. Hrincenko. (De notat că în *Dicţionarul ucrainean-român rin'* se traduce prin „pietriş, prundiş, prund", însă în *Dicţionarul român-ucrainean* nici unul din aceste cuvinte româneşti nu se traduce prin „*rin'* ").

Cuvîntul discutat este atestat deja în vechea rusă ; *reni* „loc de mică adîncime ; mal jos", ca şi în vechea toponimie est-slavă : *Perunę' rěnĭ* (v. I. I. Sreznevskij, *Materialy dl'a slovar'a drevnerusskogo jazyka po pis'mennym, pam'atnikam*, vol. III, Sanct-Petersburg, 1903, col. 221).

Analizînd etimologia rus. *ren'*, M. Vasmer compară acest cuvînt cu forme din vechea islandeză, suedeză, norvegiană, germană, însă nu poate stabili dacă în est-slavă *rěnĭ* este un împrumut sau un cuvînt înrudit (M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* (trad. rusă), vol. III, Moscova, 1971, p. 470).

Cuvintele vechi irlandez, lituanian, leton, citate de M. Vasmer, contestă ipoteza unui împrumut germanic în slavă, cu toate că lexemul discutat apare doar în vechea rusă, rusa modernă şi ucraineană. Faptul acesta se confirmă şi prin legătura semantică existentă între *rěnĭ* şi *rěka* „rîu", ultimul fiind cunoscut tuturor limbilor slave.

Aici însă nu insistăm asupra etimologiei cuvîntului slav *rěnĭ*, ci asupra provenienţei rom. *renie*. Acesta din urmă provine fără îndoială din precedentul sau dintr-un urmaş al său. Pentru aceasta trebuie să luăm în consideraţie şi forma românească *rene*, atestată în „Analele Dobrogei" şi citată de acad. Iorgu Iordan. Evident că forma *renie* a fost refăcută din *rene*, iar *rene* reproduce în mod normal cuvîntul slav, cf. şi rom. *lene*<sl. *lěnĭ*.

S-ar putea ca acest împrumut să fie vechi, însă caracterul dialectal al rom. *rene* pune la îndoială această ipoteză. În acest caz este foarte probabil că acest cuvînt a fost împrumutat de la vorbitorii de limba rusă stabiliţi în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea în Dobrogea.

Prin analogie cu substantivele feminine în *-ie*, *rene* a devenit *renie*. Forma derivată *reniş* a apărut şi prin influenţa tipului de derivare cu un semantism asemănător : *prundiş*, *pietriş*, *grohotiş*. În ceea ce priveşte sensul „seminţiş de salcie" al lui *reniş* ar putea fi vorba de o metaforizare.

★

În *Notele etimologice* semnate de I. Moise şi A. Vraciu şi publicate în revista „Limba română" (XXII, nr. 5, p. 491 ş. u.), este readusă în discuţie etimologia cuvîntului rom. *conovăţ* (de fapt, numai latura semantică a acestei etimologii). Acestui cuvînt explicat ca „frînghie legată de pari fixaţi pe pămînt, care serveşte la priponirea cailor" i se propune în *Micul dicţionar enciclopedic* (Bucureşti, 1972, p. 222) o provenienţă — pe drept cuvînt — din limba rusă şi ucraineană. Mai înainte DA trimitea pentru etimologie numai la ucr. *konovjaz'*. DM a lărgit trimiterea, incluzînd şi etimonul rus *konov'jaz'* (pentru care v. dicţionarul explicativ al limbii ruse al lui V. Dal', ed. a II-a, vol. II, p. 156).

Însă cuvîntul rusesc poartă accentul pe prima silabă, pe cînd cel românesc pe ultima. Această observaţie ar fi un motiv pentru scoaterea din discuţie a etimonului rusesc. Dar nici cuvîntul ucrainean nu are accentul

pe ultima silabă : *konóvjaz'*. Probabil, cuvîntul *conovăţ*, intrînd în limba română, a fost apropiat de cele cu sufixul *-eţ* (*-ăţ*), care în majoritatea cazurilor sînt accentuate pe ultima silabă (cf. totuşi *crivăţ*, *letopisăţ* şi altele care nu şi-au schimbat locul accentului).

I. Moise şi A. Vraciu, aducînd în discuţie un sens nou al termenului românesc atestat în graiurile din jud. Vîlcea şi anume „lădiţa în care li se dă cailor ovăz", şi bazîndu-se pe faptul că, de obicei, cailor li se dă ovăz într-o trăistuţă care li se leagă de cap sau într-o căldare care li se agaţă de cap, ajung la următoarea explicaţie : la început *conovăţ* însemna „obiect, vas care se leagă de capul calului şi din care acesta se hrăneşte". Apoi s-a generalizat sensul „vas din care se hrăneşte calul" (*art. cit.*, p. 493). Autorii citaţi pleacă de la forma interioară a cuvîntului compus *konovjaz'*, alcătuit din rădăcinile cuvintelor *kon'* „cal" şi *vjazat'* „a lega".

Într-adevăr, substantivul *konovjaz'* în limba ucraineană este un compus pe baza locuţiunii *vjazaty koni* „a lega caii", în care verbul — acesta trebuie subliniat — este tranzitiv. În mod analogic a fost format şi cuvîntul rusesc *konov'az'* sau *konepastva*. Ultimul cu sensul „loc de păşune pentru cai" a apărut pe baza locuţiunii *pasti konej* „a paşte caii", în care verbul *pasti* este tranzitiv (cf. dicţionarul lui V. Dal', *loc. cit.*).

Din această cauză credem că atît rus. cît şi ucr. *konovjaz'* de la bun început au avut sensul „loc pentru legarea cailor în bivuac" şi anume cu acest sens cuvîntul a pătruns şi în limba română (v. DA, dicţionarele lui H. Tiktin şi I.-A. Candrea).

În ceea ce priveşte sensul „lădiţa în care li se dă cailor ovăz", acesta se va fi putut dezvolta în mod independent în limba română printr-o asociaţie de idei explicabilă, deoarece cailor legaţi de conovăţ li se dă să mănînce. Însă nu poate fi exclusă ipoteza unui omonim *conovăţ*, format în limba română dintr-o rădăcină comună cu rădăcina cuvîntului ucrainean *konovka* „găleată", cuvînt bine cunoscut pe tot teritoriul Ucrainei, dar mai ales în graiurile vestice limitrofe cu cele dacoromâne, cf. , de pildă, la scriitoarea bucovineană Olga Kobyl'ans'ka : *Nadvori l' l' e došč nemov iz konovky* „afară plouă ca din găleată" (O. Ju. Kobyl'ans'ka, *Tvory v tr'oh tomah*, vol. I, Kiev, 1956, p. 86). Cf. şi expresia din limba cehă : *leje jako z koneve* „toarnă ca din găleată". Acest cuvînt este cunoscut şi graiurilor ruseşti în formele *коновка*, *конов'*, *конов'*, *коновъ*, cu un sens foarte apropiat — „vas de lemn pentru spălat".

De fapt, cuvîntul este cunoscut în vechea rusă şi atestat începînd din secolul al XI-lea (v. I. I. Sreznevskij, *Materialy dl'a slovar'a drevnerusskogo jazyka*, vol. I, S. Petersburg, 1893, col. 1269 : *konobŭ* = *konobĭ* „λέβης, olla, pelvis", precum şi derivatul adjectival *konobĭnyi*).

Mai tîrziu, din sensul „găleată (de lemn)" s-a dezvoltat cel de „cană". În sîrbo-croată cuvîntul discutat a fost de asemenea cunoscut, după cum atestă formele *konoba* „pivniţă" şi *konobar* „pivnicer". S-ar putea ca sensul cuvîntului rom. *conovăţ* „lădiţă, în care li se dă cailor ovăz" să fi fost influenţat de sensul „covată, albie" al slav. *konobĭ*. În acest caz, cuvîntul românesc este un împrumut foarte vechi, fiind atestat într-un grai îndepărtat de arealul ucrainean şi numai ulterior apropiat de împrumutul mai recent *conovăţ* „funie cu care se leagă caii în bivuac".

★

În articolul sus citat, I. Moise şi A. Vraciu discută etimologia verbului dialectal *a poli* (*art. cit.*, p. 496), înregistrat de Constantin Ion în comuna Costeştii din Vale, jud. Dîmboviţa („Limba română", x, p. 320). În comunicarea lui Constantin Ion verbul citat este atestat în următoarele două sensuri, foarte îndepărtate unul de altul : 1) „a tăia lăstarii secundari care nu au rod ; a copili" ; 2) „a arde cu fierul înroşit copita bolnavă a unui cal, pentru a se vindeca".

I. Moise şi A. Vraciu observă : „sensul al doilea ne trimite la un etimon slav : scr. *paliti* sau bg. *palea* „a aprinde, a pune foc". Schimbarea fonetică *a* > *o* este explicată ca o asimilare progresivă în contact prin influenţa labialei *p*. Rămîne însă neexplicat sensul 1.

De fapt, nu-i nici o nevoie de a imagina o evoluţie semantică specifică, fiindcă sensul 1 aparţine unui alt verb, *a poli*, care este de asemenea de origine slavă, însă nu este identic cu *paliti*. *A poli* provine din varianta est-slavă a slav. com. **pelti* (**peljǫ*), din care provin pe de o parte v. sl. *plěti*, bg. *plev'a*, scr. *pl'eti*, sloven. *plẹ́ti*, ceh. *plíti*, pol. *pleć*, iar pe de altă parte rus. *polot'*, ucr. *poloty*, bielor. *poloc'*.

Limba română a împrumutat dintr-o formă sud-slavă *a plivi* (< *plěvǫ*), iar dintr-alta—est-slavă—*a poli* (< *pol'u*), ambele cu acelaşi sens „a plivi". Din acest punct de vedere verbele amintite sînt dublete lexicale.

S-ar putea ca şi sensul 2 al lui *a poli* să se fi dezvoltat din sensul 1 precum urmează : „a plivi" > „a copili" > „a stîrpi ceva de prisos" > „a stîrpi boala din organul bolnav" (prin metaforă). În acest caz, pentru a explica etimologia lui *a poli* nu mai este nevoie de a recurge la etimonul *paliti*, care în mod normal a dat în româneşte *a păli*.

STANISLAV SEMCINSKI (KIEV)

Martie 1974.

Reşmeá. Cuvîntul apare într-un document din 1790 : *1 rahtu de argint cu reşmeaoa lui* (N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII, Bucureşti, 1906, p. 17) şi este glosat de N. Iorga „rost".

Considerînd că *reşmea* provine din tc. *reşme* [1] „lanţ sau curea care se petrece peste botul calului", cuvîntul poate fi definit mai precis, chiar dacă nu redus la acest obiect, ca „accesoriu la harnaşament".

Reţétă. În afară de „formulă a preparării unui medicament" şi celelalte sensuri care pornesc de la ideea de „formulă", *reţetă* mai înseamnă şi „sumă realizată din vînzarea biletelor pentru un spectacol" : *Teatru era plin şi receta beneficientului a fost aproape la 200 galbeni.* „Gazeta Teatrului naţional", II, 1836, p. 106 ; cf. I. A. Vallian, *Vocabular purtăreţ românesc-franţozesc* ..., Bucureşti, 1839 ; Pah. T. Stamati, *Dision̆araş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*, ed. I, Iaşi, 1851 ; sensul continuă să fie în uz : *Un producător de filme dă în locaţiune ... filme în schimbul unei sume ce urmează a fi prelevată asupra reţetelor încasate.*

[1] Cf. H. C. Hony, *A Turkisch-English Dictionary*, second edition, Oxford, 1957.

V. Papadopol, I. Stoenescu, P. Protopopescu, *Codul penal al Republicii Populare Române*. Adnotat, [Bucureşti], 1948, p. 601.

Pentru *reţetă* şi variantele sale *reţept*, *receptă* etc., avînd ca arhilexem *formulă*, etimologia — multiplă — cuprinde ngr. ῥετσέττα, fr. *recette*, germ. *Rezept*, lat. *recepta*, rus. *peцenm* şi magh. *recept*; sensul de „sumă încasată...” îl au it. *ricetta* [2] şi fr. *recette* (< lat. *recepta* „lucru primit”; cf. A. Hatzfeld, A. Darmesteter, A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*, Paris, f. a.), din care a fost împrumutat sensul respectiv al cuvîntului românesc.

Rînél. Pe cînd *rainã* „cratiţă, tigaie” este cunoscut în Banat, Oltenia şi sudul Transilvaniei, *rînel*, cu acelaşi sens, circulă în Munţii Apuseni (cf. T. Frîncu şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni* (*Moţii*), Bucureşti, 1888, p. 105). Originea ambelor cuvinte este germană, formele cele mai apropiate de *rînel* fiind austriacul *Reindl* şi săsescul *Reindel* [3]. Acomodarea s-a făcut identificînd terminaţia germană cu sufixul diminutival românesc *-el*.

Rodéi. Este un diminutiv al lui *rodie* „fructul rodiului” (*Punica granatum*), format cu suf. *-ei*: *Vei face pre marginea îmbrăcăminţii den jos ca niste rodei mici. Biblia de la Bucureşti*, 1688, p. 59. Acest cuvînt corespunde gr. ῥοΐσκος (cf. *Vetus Testamentum graecum* ..., Lipsiae, 1730, p. 132), redat, în alt pasaj, prin *rodioară*: *Şi au făcut la poalele hainei ... rodioare ca unii rodii înflorite. Biblia* ..., p. 68). Forma de singular a derivatului cu sufixul *-ei* este de asemenea atestată: *Lîngă rodei de aur, clopoţel şi floare pe marginea îmbrăcăminţii* (*ibidem*, p. 59), pasaj care în traducerea lui Vasile Radu şi Gala Galaction este redat astfel: *Să pui deci un clopoţel de aur şi un canaf, un clopoţel de aur şi un canaf, pe poalele mantiei de jur-împrejur* (*Biblia* ..., Bucureşti, 1938, p. 89). Deşi derivatele cu sufixul *-ei* sînt în general neutre, în *Biblia* de la 1688 forma pluralului este identică cu cea a singularului. Faptul se explică prin influenţa cuvîntului grecesc corespunzător, care este masculin.

Rodie. Cuvîntul apare într-o poezie populară, pe care o reproducem aici în întregime: *Păunelul s-a-nsurat, / Păuniţă s-au luat, / Păuniţă cam rodie, / S-au dus la mitropolie. / La mitropolie sus, / Cînd ea scara cobora, / Păunelul o-ntîlnea / Şi din gură aşa-i grăia: / — De-ai vrea să trăieşti cu mine, Îi vedea că ţi-a fi bine. / — Cu strai negre m-oi cerni, / De tine m-oi despărţi, / Şi strai negre oi purta, / De tine m-oi departa*. Elena Sevastos, *Cîntece moldoveneşti*, Iaşi, 1888, p. 140. Judecînd după ritmul versurilor, cuvîntul este probabil accentuat *rodie*. Asupra sensului ne lămureşte conţinutul poeziei în care, deşi într-o formă mai puţin clară, recunoaştem tema căsătoriei dintre frate şi soră. Citãm, spre comparaţie, şi o altă poezie populară axată pe tema respectivă: *Foaie verde olaviă, / Merg doi fraţi la cununiă; / Cînd în biserică intră, / Luminele dînd să sting*. I. C. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania* ..., Bucureşti, 1893, p. 341; alte variante ale poeziei, în aceeaşi culegere, *Solomia*, p. 337 — 339 şi *Iosif*,

[2] Cf. P. Petrocchi, *Novo dizionario universale della lingua italiana*, vol. II, Milano, f.a.

[3] Cf. F. Krauß, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957.

[4] Acest derivat de la *rodie* are, în aceeaşi traducere, o variantă *rudioară*: *Făcu rudioare* [...] *şi le puse preste lănţuşă*. *Ibidem*, p. 310.

p. 339 — 340. În balada fantastică *Soarele şi luna* (cf. *Balade populare româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 283 — 293), în care cei doi aştri sînt reprezentaţi ca frate şi soră, finalul duce la despărţirea lor, sortiţi să nu se mai întîlnească niciodată. Un asemenea sfîrşit are şi poezia la care ne-am referit, din *Cîntece moldoveneşti*. Motivul despărţirii este faptul că „păunița" era „cam rodie", adică „rudă, neam", căsătoria fiind imposibilă. Etimonul cuvîntului *rodie* ar putea fi ucr. *родиня* [5] „rudă, rubedenie".

Rodión. În această formă, cuvîntul se găseşte în versurile mitropolitului Dosoftei : *Acolo vrăbii ş-or face / Cuiburi di-or şedea cu pace, / Că le iaste rodionul / Povaţă.* (*Psaltirea în versuri*, Bucureşti, 1887, p. 355). Pasajul are în traducerea modernă a Bibliei următorul corespondent : *Acolo păsările durează cuiburi ; barza pe al său, în chiparoşi* (*Biblia ...*, Bucureşti, 1938, p. 605). Ca şi *erodion*[6] (*Biblia de la Bucureşti*, 1688, p. 77), *rodion* provine din limba greacă, în care ἐρῳδιός avea, în dialectul ionian, şi o variantă ῥῳδιός, οῦ [7].

Rotă. Forma *rota* = *roti* admite, credem, mai multe explicaţii. Cea dintîi este schimbarea de conjugare de la *roti*, de unde şi derivatul *înroti*, respectiv varianta *înrota* : *Ochişorii-şi înrota, Din ei lacrimi că-i curgea.* „Şezătoarea", ap. I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat ...*, Bucureşti, 1926 — 1931.

În unele texte, dacă luăm în considerare formaţia culturală a autorilor respectivi, varianta pare influenţată de it. *rotare* [8]. În aceste cazuri, verbul este uneori reflexiv sau tranzitiv, aşa cum se utilizează de obicei şi *roti* : *Cutiuţa unei roate pe carea[...] o aduce în mişcare, de să rotează* („Albina românească", I, 1929, p. 225) ; *Sunete rotate De eho* (*Colecţie din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu*, Bucureşti, 1848, p. 164) ; alteori verbul este intranzitiv, cu sensul de „a se învîrti", ca şi it. *rotare* : *Tot vîntul de apus / Face-o vijelie mare, / Un vîrtej rotează tare* (I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, tomul I, Bucureşti, 1939, p. 138) ; *Bolboace mii rotează în apa infernală* (idem, *ibidem*, p. 197) ; *Cîndu-i paos preste tot / Şi cînd Ursa-n cer rotează* (Gh. Asachi, *Scrieri literare*, [vol.] I, Bucureşti, 1957, p. 89). Şi *roti* este folosit intranzitiv, mai rar decît reflexiv, în texte culte, beletristice sau în lucrări din domeniul tehnicii : *Cum el din cer o auzi / Se stinse de durere, / Iar ceru-ncepe a roti / În locul unde piere* (M. Eminescu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1939, p. 171) ; *Deasupra lor porumbii vineţi roteau voioşi din vreme-n vreme* (D. Anghel, *În grădină*, Bucureşti, 1905, p. 29) ; *Avionul roti, ridicîndu-se* (Cezar Petrescu, *Întunecare*, partea I, p. 268) ; *Vulturul ... roteşte sus* (Lucian Blaga, *Poezii*, Bucureşti, 1966, p. 237) ; *Port-cuţitul este construit dintr-o turelă ... ce poate roti în jurul unei axe* (Liviu Ioanovici, *Tehnologia mecanică*, ed. a VII-a, Bucureşti, 1949, p. 282). Amintim că şi fr. *tourner* „a se mişca în cerc" este intranzitiv [9]. Din cele

---

[5] Cf. B. Hrinčenko, *Slovar' ykraïnskoï móvi*, Kiivi, 1909.

[6] Cf. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, II. Band, Bukarest, 1911, sub voce *erodiu*.

[7] Cf. Lorenzo Rocci, *Vocabolario greco-italiano*, Milano-Roma-Napoli, Città di Castello, 1959.

[8] Cf. Petrocchi, *op. cit.*

[9] Cf. E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*. Abrégé par A. Beaujean, [f. 1], 1958.

arătate mai sus conchidem că atît pentru *rota* cît şi pentru *roti* utilizarea intranzitivului în locul formei reflexive este un calc gramatical, morfologic[10].

În sfîrşit, varianta *rota* cu sensul de „a face ca o lucrare să circule, să treacă de la unul la altul (în cadrul unui grup de persoane, a unui colectiv) în vederea executării unei operaţii" — neînregistrat în dicţionare — este influenţat de *rotaţie*, posibilitate creată prin faptul că *a face o rotaţie* este sinonim cu *a rota*. Pentru sensul referitor la persoane care fac parte dintr-un grup, dintr-o echipă, dintr-un colectiv, „a îndeplini pe rînd o anumită sarcină sau funcţie", forma verbului ar trebui să fie de asemenea *rota*, cu abstractul verbal *rotare*. Ca o consecinţă a faptului că normele limbii literare moderne impun verbul în forma *roti*, găsim în uz pe *rotire* cu sensul corespunzător : *Necesitatea mai bunei repartizări a cadrelor, a reciclării şi rotirii lor periodice*. „Făclia", XXX, 1974, nr. 8526, p. 3. Lucrările lexicografice vor trebui să înregistreze şi sensurile pe care le-am semnalat aici, acceptînd, după opinia noastră, pentru acestea, forma *rota*.

Rugát, -ă. În afara sensului firesc pentru un adjectiv provenit dintr-un participiu, „căruia i se adresează o rugăminte", utilizat rareori şi substantivat (cf. Ion Lăncrănjan, *Cordovanii*, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 204), *rugat* mai are şi alte sensuri, populare sau învechite, dintre care-l menţionăm pe cel mai răspîndit : (despre vorbe, vorbire) „care solicită, care imploră ; rugător" : *N-aştepta vorbă rugată*. Ioan Bărac, *Istoria prea frumosului Arghir şi a prea frumoasei Elena cea Măiastră şi cu părul de aur* ..., Bucureşti, 1852, p. 39 ; *S-apropie-acum de bătrîn cu vorbire rugată*. P. Virgilius Maro, *Opere complete*, Partea I : *Aeneis*. Traducere în formele originale de George Coşbuc, Bucureşti, 1896, p. 12. Uneori, în poezia populară, adjectivul se ataşează unui substantiv cu aceeaşi rădăcină : *Rogu-mă sfinţiei tale* [...] / *Cu rugă rugată*, / *Cu inimă plecată* (Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Vol. I : *Cîrnilegile*, Bucureşti, 1898, p. 106).

Cu alt sens, învechit, „care se roagă, care se închină", este utilizat rar în textele bisericeşti, cu valoare de substantiv : *Va bea cel rugat vin*. *Biblia de la Bucureşti*, p. 99, cf. p. 98.

Găsim cuvîntul întrebuinţat într-un fel aparte într-o poezie populară : *Bată-te, mîndruţo, bată*, / *Săptămîna cea rugată*, / *Care-o roagă lumea toată*, / *S-o rogi şi tu cîteodată. 1000 Doine, strigături şi cimilituri* ..., Braşov, 1891, p. 210. Pentru precizarea sensului, recurgem la compararea cu o poezie similară : *Bată-te, leleo, pe tine Cele patruzeci de zile, Ce le-am postit pentru tine*. Ioan Urban Jarník şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal* ..., Bucureşti, 1968, p. 296. Rezultă de aici că *rugat*, în poezia citată, admite următoarea definiţie : (despre intervale de timp) „în care s-au spus rugăciuni". Un adjectiv participial analog este *lucrat* în construcţii de tipul *zile efectiv lucrate*, deci „în care s-a lucrat".

Rumiiánec. După izvorul care figurează în bibliografia *Dicţionarului limbii române*, această denumire a muşeţelului pare un regionalism împrumutat din ucraineană (cf. *румянок* [11]) : „În **Moldova** prin unele părţi [...]

[10] Referitor la calcul morfologic, vezi Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 172—173.

[11] Cf. B. Hrinčenko, *op. cit.*

cînd pe cineva îl doare capul, după ce i-a descîntat [...], baba învaţă pe bolnav să puie la frunte şi tîmplă [...] rumiianec, adică muşeţel de la spiţărie". Gr. Grigoriu-Rigo, *Medicina poporului. Memoriul I. Boalele oamenilor*, Bucureşti, 1907, p. 62—63. Cercetînd însă lucrarea citată de Grigoriu-Rigo, constatăm că *rumiianec* figurează într-un text tradus „din leşeşte" şi tipărit în 1806, pe care M. Gaster l-a reprodus parţial în *Literatura populară română* (Bucureşti, 1883, p. 541). Prin urmare, cuvîntul are o sursă livrească, etimonul fiind pol. *rumianek*, denumirea aceleiaşi plante [12].

Tálam. De acest cuvînt, provenit din it. *talamo*, ngr. θάλαμος, s-a ocupat regretatul lingvist L. Gáldi, într-un articol despre grecismele fanariote în limba poetică română (LR XIV, 1965, p. 222 — 223), glosîndu-l „cameră, sală"; exemplele provin din poezia lui I. Heliade-Rădulescu şi G. Asachi. Definiţia dată aici termenului nu este exactă. În primul rînd, pentru versurile lui Asachi, citate şi de L. Gáldi, *Pe la secrete talame / Tăcere adîncă-urmează, / Iar de dulci vise cetele / Fantazia îngîneză* (*Scrieri literare*, vol. I, [Bucureşti], p. 153), „sală" este nepotrivit, întrucît pasajul se referă la o cameră de dormit, sens pe care îl au atît ngr. θάλαμος [13], cît şi it. *talamo* [14]. În al doilea rînd, pentru citatele din Heliade Rădulescu, explicaţia trebuie să fie „pat (nupţial)", sens provenit din italiană [15]. Din context rezultă, de altfel, că nu poate fi vorba de „cameră", pentru că versurile fac parte din *Anatolida*, decorul acţiunii fiind paradisul.

Tablíu. La întrebarea 3894, ALR II, vol. I, material necartografiat, p. 137, punctul 886 (Isbiceni, lîngă Corabia), apare răspunsul *pat tabliu* (= pat cu tăblii). Răspunsul nu este o formaţie ad-hoc a informatorului, cum ar părea la prima vedere, întrucît s-a pus o întrebare indirectă, care nu conţinea cuvîntul-bază al derivatului. Din comuna Troianu, judeţul Teleorman, ni se comunică acelaşi răspuns pentru „pat cu tăblii". Adjectivul este format probabil de la *tablíi*, pl. lui *tablíe*, o variantă a lui *tăblie* (< ngr.) : *Are un divan ... cu tablíi de nuc.* Camil Petrescu, *Un om între oameni*, vol. II, [Bucureşti], 1955, p. 403; cf. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wőrterbuch*, [Band III], Bukarest, 1924; August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939. Înclinăm spre această soluţie etimologică, deoarece, după cît ne-am putut informa, panourile de la extremităţile patului nu se numesc în regiunea respectivă *table*.

Sufixul *-iu* din *tabliu* a fost ataşat unui substantiv pentru a forma un adjectiv designînd calitatea, ca şi *mijlociu* < *mijloc*.

Tácă. Pentru noţiunea de „om tăcut, morocănos" (întrebarea 1573), în AIR I apare un răspuns din Arad (mai precis din Micălaca) notat astfel : *tac-afače-bata*. Într-o povestire publicată de I. T. Mera (folcloristul fiind născut la Şiria [16], deci graiul său este apropiat de al informatorului din

[12] Cf. Paweł Kalina, *Słownik francusko-polski i polsko-francuski*, [partea a II-a], Warszawa, 1956.

[13] Cf. A. Th. Hépitès, *Dictionnaire grec-français et français-grec*, Athènes, [f. a.].

[14] Cf. L. Castiglioni, S. Mariotti, *Vocabolario della lingua latina*. [Partea a II-a :] *Italiano-latino*, Torino, 1969.

[15] Cf. idem, *ibidem*.

[16] Pentru date biografice şi o succintă prezentare a operei lui I. T. Mera, vezi Ion Breazu, *Literatura „Tribunei" (1884—1895)*, în DR VIII, 1934—1935, p. 71.

Micălaca), întîlnim expresia *a pune taca* „a tăcea cu încăpăţînare, a nu mai scoate o vorbă" : *De cîteori îl întreba cineva despre acest lucru, punea taca şi scoate o vorbă dacă ai din cine* (*Din lumea basmelor*, Bucureşti, 1906, p. 134). Din acest citat reiese că substantivul *tacă* înseamnă „tăcere" (postverbal de la *a tăcea*) şi deci răspunsul din ALR la care ne-am referit mai sus trebuie interpretat astfel : *taca* (= „tăcere", p. e x t. „om tăcut") *face bata*, adică probabil „tăcerea multă, omul tăcut face femeia băutoare". O concepţie asemănătoare este exprimată în poezia populară — tăcerea care generează urîtul : *Urîtul din ce-i făcut ? / — Din omul care-i tăcut* [. . .] / *— Dragostea din ce-i făcută ? / — Din omul cu vorbă multă. / Zice-o vorbă, zice două, / Îndată-i dragostea nouă*/ (I. U. Jarník şi A. Bîrseanu, *Doine* . . . p. 241). Cuvîntul *tacă* este cunoscut nu numai în sud-vestul Transilvaniei, avînd o circulaţie mai largă. Într-o comunicare din Rîmnicu-Vîlcea, existentă în materialul *Dicţionarului limbii române*, figurează următoarea zicătoare : *cu taca cumperi vaca.*

Tála (interj.) şi unele cuvinte înrudite. Interjecţia *tala-tala* se utilizează în Oltenia şi Muntenia, pentru a reda vorbăria domoală, zgomotul produs de vorbire, rumoarea : *A vorbi prea mult, tala-tala* („Arhivele Olteniei", XXI, 1942, p. 276) ; *Am plecat amîndoi la Piteşti şi : tala-tala, vorba-vorba* (D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967) ; *Auzii înăuntru tala-tala* ; *era sala plină de lume* (idem, *ibidem*).

După cum consideră şi A. Cioranescu (*Diccionario Etimologico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958), grupul sonor respectiv este o „creaţie expresivă", onomatopeică, de la care s-a format o familie de cuvinte. Printre acestea A. Ciorănescu include substantivul *tală* „conversaţie, taifas" (*a sta de tală, a se pune la tală*, cf. A. Scriban, *op. cit.*), la care *Dicţionarul limbii române* adaugă sensul de „ceată, mulţime", evoluţia semantică petrecîndu-se prin intermediul ideii de „ceată gălăgioasă" : *Umblu cu tala de copii după mine* (T. Pamfile, *Jocuri de copii*, vol. III, [Bucureşti], 1909, p. 95) ; *Iar te duci cu tala la scăldat ?* („Cum vorbim", II, 1950, nr. 4, p. 44 — glosar din comuna Ţepu).

O expresie sinonimă cu *a sta de tală* „a sta la taifas" este *a sta de* (sau *la*) *talan*, cunoscută prin vestul Munteniei (cf. M. Tomescu, *Glosar din judeţul Olt*, Slatina, 1944). Etimologic, acest *talan* trebuie pus de asemenea în legătură cu *tală.*

O formaţie spontană de la *tala* este *tala-bala*, în expresia *a umbla tala-bala* „a hoinări, a vagabonda" (cf. D. Udrescu, *op. cit.*).

Tot de la *tală*, de data aceasta cu sensul de „ceată, mulţime" şi, eventual, de la formaţia de mai sus, se poate porni pentru a explica geneza substantivului *tălabă*, cu acelaşi sens, pe care-l găsim prin Transilvania (cf. Gr. Sima a lui Ion, *Materialuri de limbă*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1883, vol. II, p. 185 : *Merg oamenii cu tălaba la oraş* ; cf. şi F. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, 1893 — 1895).

Formaţii similare, onomatopeice, există şi în limbile slave : rus. *малала* „care şopteşte, care murmură" ; *малакать* „a sporovăi, a flecări" ; *малалы-балалы* „absurditate, prostie" (în legătură cu care reamintim

românescu *tala-bala*) ; *мелелякать* „a flecări" [17] ; scr. *talandati, talavariti* „a pălăvrăgi" ; *talandara, talavańa* „palavragiu" [18] ; ucr. *малалай* „palavragiu" [19]. De la acest cuvînt ucrainean ar putea proveni rom. *talalá*, epitet pentru un om care vorbeşte mult, înregistrat în Hănţeşti — lîngă Suceava („Ion Creangă", VI, 1913, p. 154) ; nu este însă exclusă nici posibilitatea unor formaţii expresive paralele în română şi ucraineană.

Talábă. Cuvîntul circulă în Oltenia şi înseamnă : **1.** (Depreciativ) Talpă mare a piciorului. *Talaba piciorului cît scaunul.* G. F. Ciauşanu, *Răsuri scuturate*, Craiova, [f. a.], p. 90 ; cf. „Arhivele Olteniei", XXI, 1942, p. 276. **2.** (În forma *talapă*) Fiecare dintre bucăţile de lemn fixate pe roata morii de apă, cu care se pune în mişcare fusul. *Ibidem.*

Talabă este probabil o contaminare între *talpă* şi *labă*, supoziţie valabilă şi pentru al doilea sens, întrucît, tot prin Oltenia, penele înfipte în fusul pivei, similare ca formă cu aceste *talape*, se numesc *labe* [20].

Taláchii. Alexiu Viciu (*Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Bucureşti, 1906, p. 92) explică acest cuvînt astfel : „Valurile, cînd vine apa mare. Pe la Blaj zic : *cai.* Cfr. talaz". Cuvîntul este înregistrat din Mihalţ (lîngă Alba-Iulia) şi Obreja (lîngă Caransebeş). ALR II s. n., vol. III, h. 835 mai indică, pentru aceeaşi noţiune, printre alţii, şi următorii termeni :

1. *Harmasari* (punctul 386 — Marginea, lîngă Rădăuţi, cu explicaţia suplimentară : „Se zice *bat harmasari* acolo unde apa curgătoare se loveşte de stînci, de lemne etc."), o metaforă similară celei semnalate de Viciu, *cai.* Acest sens nu este consemnat în dicţionare nici la *armăsar*, nici la *cal.*

2. *Năslap*, pl. *năslapi* (punctul 2 — Pecenişca, lîngă Băile-Herculane). *Dicţionarul limbii române* (tomul VII, partea I, Bucureşti, 1971) mai citează, pentru aceeaşi formă, variantă la *nahlap*, un exemplu din I. Boceanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi* (Bucureşti, 1913) : *Dunărea vine cu năslapi.*

3. *Talaz* (în Banat, Muntenia, Oltenia şi sudul Transilvaniei), cu varianta *tălaş.*

Talachii din glosarul lui Alexiu Viciu este probabil un plural articulat (este şi definit ca atare: „valurile ..."). O formă *talachi* poate fi explicată ca un plural de la **talap*, rezultat prin contaminare între *talaz* şi *năslap* (subliniem că aceste cuvinte circulă în arii foarte apropiate). În acest caz, forma *talachi* s-ar datora unei palatalizări a lui *p* în *k'*, obişnuită în regiunea oraşelor Alba-Iulia, Tîrnăveni, Tîrgu-Mureş, Sebeş, Sighişoara etc. (cf. ALRM I, vol. I, h. 84) ; propunînd această etimologie, trebuie să acceptăm ideea că prezenţa cuvîntului la Obreja se datorează unei împrejurări extralingvistice (eventual informatorul nu era localnic).

FELICIA ŞERBAN

[17] Cf. Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, dritter Band, Heidelberg, 1958, p. 72.
[18] Cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svezak 75, Zagreb, 1962.
[19] Cf. B. Hrinčenko, *op. cit.*
[20] Cf. Fr. Damé, *Încercare de terminologie populară*, Bucureşti, 1898, p. 168.

„ROMANISTICĂ"

DE

Acad. IORGU IORDAN

Acest cuvînt, atît de frecvent în limbajul filologilor noştri şi, după exemplul lor, al studenţilor de la Facultăţile de Filologie, provine din germ. *Romanistik*. Limbile romanice nu-l cunosc şi, în măsura în care pot aprecia eu, nici nu-l pot accepta, pentru motivul că sufixul prezintă dificultăţi din punctul de vedere al sistemului lor. Este adevărat că *linguistica* există în toate, graţie, desigur, unei situaţii speciale pe care, chiar dacă aş fi sigur că o pot explica, o trec cu vederea pentru economia discuţiei. În schimb, nu cred că francezii, spaniolii, italienii etc. cunosc în limbile lor materne un termen corespunzător rom. *hispanistică*. Şi aceleaşi îndoieli am în ce priveşte nu numai existenţa, ci şi posibilitatea de derivare a unor cuvinte asemănătoare cu rom. *germanistică*, *slavistică* etc.

După cum se vede, am pornit discuţia referindu-mă la frecvenţa formaţiilor de felul lui *romanistică*. O aveam de la început în vedere, din considerente legate de cultivarea limbii. Nu poate fi vorba, bineînţeles, de „greşeli" sau „abateri". Din punctul de vedere al sistemului derivativ românesc, nu se poate obiecta nimic. După modelul *romanist — romanistică* s-a ajuns în modul cel mai logic cu putinţă la *germanistică* < *germanist*, *slavistică* < *slavist*, *hispanistică* < *hispanist* etc. Întrebarea pe care mi-o pun este dacă putem merge la infinit cu aplicarea acestui procedeu de a îmbogăţi terminologia filologică şi implicit lexicul propriu-zis al limbii noastre. Sînt înclinat, din motive de ordin strict estetic (şi c u l t i v a r e a limbii implică existenţa acestui punct de vedere), să răspund negativ la întrebarea astfel pusă. Pe mine mă jeneză puternic termeni ca *românistică*, *rusistică* etc., apăruţi, mi se pare, în anii din urmă şi, dacă nu mă înşel, mai întîi în vorbirea unor confraţi slavişti. Aceste exemple pot fi combătute şi cu argumente pur lingvistice. Dacă spunem *românistică*, trebuie să spunem şi *românist*. Tot aşa *rusist*. Spune cineva aşa? Cred că nu. Şi aceasta, pentru că *românistică*, *rusistică* etc. nu sînt derivate de la inexistentele *românist*, *rusist* etc., ci au luat naştere, teoretic vorbind, de la *român*, *rus* etc., cu ajutorul lui *-istică*, după modelul lui *romanistică*, *slavistică* etc., chiar dacă pe acestea nu le „analizează" vorbitorii în *roman-*, *slav-* + *-istică*. Afară de asta, *românist* ar însemna, mai degrabă, „partizan sau adept al românismului" (= felul de a fi al poporului român), tot aşa *rusist* „partizan al rusismului".

Această proliferare a formaţiilor cu sufixul *-istică* aminteşte de aceea, şi mai extraordinară, a derivatelor adjectivale în *-ian* (< fr. *-ien*) de la nume de persoane (cu deosebire în domeniul literaturii şi al artelor în general): *eminescian* (probabil, cel mai vechi). Limbajul istoriei şi criticii literare actuale este tixit de asemenea „creaţii", dintre care destule,

poate chiar multe, nu „merg" din cauza anturajului fonetic dezagreabil (pentru ureche) : *benucian*, *blagian*, *bogzian* etc.

Româna întrece cu nu știu cîte ... capete franceza, care i-a servit ca profesoară în această cursă de întrecere în materie de derivare cu *-ian*. Întocmai ca în cazul lui *românistică* etc., unde a bătut germana. Sînt convins că filologii germani nu spun (poate nu spun încă?) *Rumänistik*, *Russistik* etc. Cu alt prilej, constatînd situații asemănătoare în ce privește libertatea nelimitată a limbii noastre de a crea cuvinte noi, mai ales cu ajutorul afixelor recente, aproape toate internaționale, am invocat, drept cauză, relativa slăbiciune a normelor literare, care găsește un teren favorabil în precaritatea culturală a unui foarte mare număr de mînuitori ai condeiului.

Germ. *Romanistik* însemnează „lingvistică și filologie romanică". Acest lucru confrații noștri ori îl uită ori nu-l cunosc și de aceea întrebuințează pe *romanistică*, mai totdeauna, cu sensul de „lingvistică romanică". Pentru acesta din urmă, germanii au și ei o sintagmă : *romanische Sprachwissenschaft* (sau *Sprachforschung*). Sintagma *romanische Philologie* este perfect sinonimă cu *Romanistik*. Și acest detaliu este adesea trecut cu vederea la noi, din cauză că prin „filologie" se mai înțelege încă același lucru ca prin „lingvistică". Este adevărat că *filologie* însemnează și, dar nu numai, „lingvistică". Mai exact spus : a însemnat. Astăzi (și de mai multă vreme încoace) acest termen și-a redus sfera conținutului, întrebuințîndu-se numai pentru a desemna „istoria (și critica) literară, critica textuală, întocmirea de ediții critice" (v. articolul meu *Lingvistică și filologie*, în LR, XX, 1971, nr. 4, p. 321 și urm.).

COMPLETĂRI LA DLR: PRIME ATESTĂRI, CUVINTE, SENSURI, VARIANTE NEÎNREGISTRATE

DE

MAGDALENA POPESCU-MARIN

0. *Dicționarul limbii române* (DLR), operă de seamă a culturii noastre, a devenit o sursă indispensabilă de referință pentru orice studiu de lexic românesc.

Dată fiind caracteristica cea mai importantă a acestui dicționar, de a înfățișa istoria vocabularului limbii noastre [1], importanța primei atestări a unui cuvînt nu mai trebuie relevată. Considerăm utile așadar atestările care modifică data de apariție a unui cuvînt în limba noastră, ca și cele care completează lista de cuvinte sau sensurile și variantele unui anumit cuvînt [2].

1. Completări care modifică data primei atestări:

MAGAZIER: prima atestare în DLR este din secolul al XIX-lea (a. 1809); cuvîntul apare într-un document din secolul al XVIII-lea (a. 1779), Acte, p. 717: *unii <din> aceștiia era cumpărători acei zahereli și alții* **magazieri**.

MĂRAR: în DLR apare la Herodot (a. 1645); este atestat însă în secolul al XVI-lea: Evangheliar (1551 — 1553), 90^{v}/22: *Vai de voi cartularilor și fariseilor fățarnicilor că dați a dzece de potrînjei și mărar ... și ați lasat cei mai greu în leage.*

MĂTURIȚĂ, diminutiv al lui *mătură*. În DLR prima atestare este din Marian, D. Cuvîntul este înregistrat în secolul al XVI-lea: *Să puie fărîme den partea de jos a sfintei pîine ca și preutul și să ia* **măturița** *să adune toate ce sînt în sfîntul blid.* Coresi, Lit. 7r/9.

MEDELNICEREASĂ: în DLR este înregistrat din secolul al XIX-lea (a. 1818); în Acte, p. 179 e atestat din secolul anterior (a. 1776): *Zapisele dumneaei* **medelniceresii** *Băjasca.*

MICȘORARE: cu sensul „diminutivare" are prima atestare în DLR de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (St. Stefurea în Conv. lit. XI 218); cuvîntul este înregistrat cu același sens la Eustatievici, Gr. rum [3]. 80.

MIGDALĂ: în DLR prima atestare este din secolul al XVIII-lea; cuvîntul este înregistrat și în secolul al XVI-lea, în PO 306/n. m.: **Migdală** *unii dzic că-s dafine.*

---

[1] Această trăsătură proprie dicționarului este subliniată de I. Coteanu în articolul *Le dictionnaire de la langue roumaine* (DLR), în RRL., X, 1965, nr. 1—3, p. 37.

[2] Siglele folosite de noi sînt în general cele din bibliografia dicționarului. Pentru izvoarele inexistente în DLR, vezi bibliografia de la sfîrșitul articolului.

[3] Din această lucrare vom indica paginile după ediția Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757. Prima gramatică a limbii române. Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, Editura științifică, București, 1969.

MÎNEZÍ : în DLR, prima atestare : Ţichindeal, F. 138/10 ; apare însă în Evangheliar (1551 — 1553) 13v/19 : *nu grijiţi spre* **mînedzi** *de mîne.*

MÎNGÎIETOR, în varianta *mîngîitoriu* apare la Coresi, Lit. 10v/15 cu sensul „care mîngîie, consolează" : *Împăratul ceriului* **mîngîitoriu** *de suflete adeverite.* Prima atestare din DLR este din secolul al XVII-lea.

MÎZGĂ cu sensul „sevă" apare în DLR cu prima atestare din secolul al XVIII-lea (Cod. Silv.) ; cu două secole mai înainte cuvîntul este atestat în Evangheliar (1551 — 1553) 97r/1 : *de la smochin învăţaţi pilda, cînd va fi* **mîzea** *întinereaşte şî înfrundzeaşte.*

MORTĂCIUNE cu sensul „hoit, cadavru" are prima atestare în DLR din secolul al XVII-lea ; cu sensul indicat apare şi în Evangheliar (1551 — 1553) 96r/14 : *şî unde iaste* **mortačuna**, *acolo se adună vălturi.*

NODIŞOR are o singură trimitere în DLR, la ALR II 5759/520 ; cuvîntul este atestat în secolul al XVI-lea : Evangheliar (1551 — 1553) 14r/12 : *Cum vedzi* **nodişor** *ce este într-ochiul fraţăne-teu, iară bărna ce iaste într-ochiul teu nu sămţi.*

OBOROC are prima atestare în DLR din secolul al XVII-lea ; cu un secol mai înainte este semnalat de Gheţie-Mareş, Gr. 291, într-un document slavon (cca 1533 — 1534) şi într-un document românesc din 1573 (de la Mînăstirea Bistriţa, jud. Vîlcea) :*200 de* **oboroace** *de grîu.*

OCROTEALĂ : DLR are o singură trimitere vagă : DICŢ. Înregistrat şi în Budai-Deleanu, Lex.

ODIHNIRE cu sensul „repaus, odihnă" apare la Cantemir, D. 7 (a. 1698) : *Aceste două stéle, ... pururea nedespărţite şi totdeauna nedeosăbite sînt; şi a lor una cătră alta driapta potrivire şi una împotriva altiia neclătită* **odihnire** *şi rădzimare, nici a ceriului lată lăţime, nici a sferii pămîntului groasă grosime a o opri sau a o despărţi pot.* În DLR are numai trimiteri la izvoare din secolul al XIX-lea.

PALM „palmier" : prima atestare în DLR este la Odobescu ; apare şi în Budai-Deleanu, Lex.

PARACLIS este înregistrat în DLR în secolul al XVII-lea (a. 1639). Apare la Lucaci (1581) 209v/9, cu sensul al doilea din DLR „slujbă" ... : *16 aspri de* **paraclis**.

PĂCĂLITOR adj. şi subst. are în DLR prima atestare la Polizu. Apare şi în Budai-Deleanu, Lex.

PĂCĂŢEL, diminutiv al lui *păcat.* Poartă în DLR indicaţia r a r şi se trimite la Contemporanul III 427 (cealaltă trimitere din DLR, SFC IV 151 este greşită ; la locul indicat figurează *păcătuţ.* De altfel această trimitere apare chiar în DLR şi sub *păcătuţ*). Cuvîntul apare şi în Budai-Deleanu, Lex.

PĂCURĂRESC adj. : în DLR, prima atestare este din Anon. Car. Cuvîntul apare şi la St. Lex. 178r2/3.

PĂCURĂRIT are în DLR numai atestări regionale recente. El apare însă şi la Budai-Deleanu, Lex.

PĂDUCHE : în DLR prima atestare este din secolul al XVII-lea ; cu un secol mai înainte cuvîntul apare în PO 202/23, 27 : *Dzi aceasta lui Aron: tinde toiagul tău afară şi loveaşte pulberea pămîntului, cum să fie* **păduchi** *în tot pămîntul Eghipetului ... şi se făcură* **păduchi** *şi în oameni şi în dobitoace.*

PĂDURICĂ, diminutiv al lui *pădure*. În DLR : Polizu, DDRF. Apare și la Budai-Deleanu, Lex.

PĂGUBOS adj. În DLR prima atestare este din secolul al XIX-lea (Economia). Apare cu două secole mai devreme la St. Lex. 187v1/5.

PĂHĂRNICIE „demnitatea de paharnic" are cea mai veche atestare în DLR din secolul al XVII-lea. Cuvîntul apare în secolul al XVI-lea : PO 139/2—3 : *și pomeni între slugile sale despre mai marele păharnicilor, tocmi-l în cinstea* **păhărniciei**, *cum să împlă păharul lu Faraon.*

PĂLITURĂ cu sensul „loc ars de soare" are în DLR numai atestări regionale recente : Udrescu, Gl. Cuvîntul apare cu acest sens și la Budai-Deleanu, Lex.

PĂPUȘAR cu sensul „nălucitor, înșelător" are în DLR cea mai veche atestare Jipescu, ap. TDRG. Cuvîntul apare în secolul al XVII-lea : St. Lex. 122v2/21.

PĂRĂGINI cu sensul 2 (despre culturi, terenuri cultivabile etc.) cu valoare tranzitivă, prima atestare din DLR este la Alecsandri. În context similar (*a se părăgini via*) apare în Prav. Cond. (1780) 96/19 : *de să va întîmpla* ... **a să părăgini vii** *sau a să sluti moșii de zestre, să nu se dea platnic nicidecum bărbatul.*

PĂRINTEȘTE adv. Prima atestare în DLR : Șincai Hr. I 3/20. Apare și cu un secol mai înainte : Prav. Cond. (1780) 130/17 : *la ceale rele nu să cuvine a să supune nici părinților lor ce nu să poartă* **părinteşte** ...

PĂRINȚIE ca termen de înrudire are în DLR trimiteri din secolul al XIX-lea. Cuvîntul este înregistrat cu acest sens și în secolul al XVI-lea : Lucaci (1581) 252ᵛ/16 (*Și iaste aproape* **părinție** *și de pre cuscrie seminție*).

PĂRUȚ [1], diminutiv al lui *păr* [1], are în DLR trimiteri numai la texte populare și regionale mai recente. Cuvîntul este înregistrat la Budai-Deleanu, Lex.

PĂRUȚ [2], diminutiv, al lui *păr* [2] (nume de pom) poartă în DLR indicația „prin Maram." cu o singură trimitere, la T. Papahagi, M. 228. Cuvîntul apare și la Budai-Deleanu, Lex.

PĂSĂRICĂ, în forma de plural *păsărele*, figurează în DLR cu prima atestare din secolul al XVII-lea ; N. Test. (1648) ; în aceeași formă cuvîntul apare la Coresi : CT 20ʳ/14 : *Au nu doao* **pâsârĕle** *prețuescu-se ↑tru↑ filĕrĭu? și nečeŭna de ѧle nŭ cade pre pământь fârâ tatălь vostru.*

PĂSCĂTURĂ „pășune", cu indicația „regional", este ilustrat în DLR cu trimiteri la texte regionale. Apare și la Budai-Deleanu, Lex.

PĂTIMAȘ adj. are în DLR prima atestare din secolul al XVIII-lea. Cuvîntul apare în secolul al XVII-lea la St. Lex. 116 v 1/12.

PĂTRUNDE cu sensul „a înțepa, a străpunge" are prima atestare în DLR la Moxa ; cuvîntul apare în secolul al XVI-lea în PO 247/6 : *Ducă-l pre acesta domnu-său înaintea domnedzeilor și-l punie la stîlpii ușiei și-i* **pătrundză** *ureachea lui cu o sulă.*

PĂTRUNJEL : prima atestare din DLR este GCR I 356/14 (cca 1705) ; cuvîntul este atestat și în secolul al XVI-lea : Evangheliar (1551 — 1553) 90ᵛ/22 (vezi citatul mai sus sub *mărar*) și CT 145ʳ/13 : *Vai de voi, fariseilōr, că zečĭuiți de ↑izmâ și* **pătrînjeiul** *și toate vĕrzele.*

PĂTURĂ, variantă a verbului *păturі*, are în DLR trimitere la CADE. Este înregistrată şi la Budai-Deleanu, Lex.

PĂTURĂ cu sensul de „strat dintr-o materie . . .” are în DLR atestări începînd din secolul al XIX-lea ; cu sensul indicat, apare şi în PO : *şi cea a şasea pocroavă să fie în doo* **păturі** *la uşa cortului* (p. 264/27).

2. Cuvinte neînregistrate :

PĂGUBEŢ,-EAŢĂ adj. Apare la Budai-Deleanu, Lex., glosat „schädlich, nachteilig” (păgubitor, vătămător).

PĂŢITORIU, -OARE adj. Budai-Deleanu, Lex., glosat „erduldend” (care păţeşte).

OBRĂZUŢ, diminutiv de la *obraz*, Budai-Deleanu, Lex. „ein kleines Gesicht-Bild”.

OŢĂROS, -OASĂ adj. „care produce grimase, îngreţoşător” : *Cuvintele acestïa asemăna erburilor celor amară ce dau dohtorii cei aleş, carele la gust sînt amară şi* **oţăroasă**, *iar apoi au lucrare putĕrnică a trage veninul şi flegmele.* Ivireanu, P. 247. Cf. verbul *oţărî* cu sensul „a face grimase, a se strîmba (din cauza unei mîncări neplăcute)”.

Semnalăm şi alte cîteva cuvinte, care, conform principiilor dicţionarului, ar fi putut să nu fie incluse în mod deliberat, datorită circulaţiei lor limitate la un domeniu restrîns (terminologia gramaticală veche). Totuşi există înregistraţi în DLR alţi termeni, cu circulaţie limitată, din acelaşi domeniu, care ni se par într-o situaţie similară [4].

NEÎNGĂDUITOR adj. „negativ”. Eustatievici, Gr. rum. 41 : *1. Numele aceste întrebătoare : care, cine 2. Cele întorcătoare şi* **neîngăduitoare** : *acest feli, nici unul.*

MULTORATEC adj. şi subst. „plural” Diaconovici-Loga, Gr. rom. [5] 75 : *De facerea numărului* **multoratec** *din singuratec.* Ca substantiv, p. 32 : *Cum se face* **multoratec** *din singuratec.*

PARTICULAT adj. „particular, special” Diaconovici-Loga, Gr. rom. 42 : *reguli* **particulate**.

ORDINATIV adj. „orînduitor” Diaconovici-Loga, Gr. rom. 142 [Conjuncţii] *orînduitóre sau* **ordinative** : *Întîiu, a dóo, a tria, a patra ş. a.*

3. Sensuri neînregistrate :

MĂSURARE cu sensul „scandare” apare la Eustatievici, Gr. rum. 134 : *Ce este* **măsurarea**? *Despărţirea stihului prin pasuri.* Trimiterea noastră modifică şi data primei atestări a cuvîntului. În DLR cea mai veche atestare este Conachi, P.

MĂSURĂCIUNE s. f. este înregistrat în DLR ca „neobişnuit”, cu sensul „măsurare” şi cu trimitere la Budai-Deleanu, Lex. Cuvîntul apare cu un secol mai înainte la Ivireanu, P. 187 cu sensul probabil „măsură” : *Pentru căci voi de aţ şi înfrînat dobitoceştile patimi ale trupului . . . de aţi*

---

[4] De exemplu, *pătimăreţ, -eaţă*, adj. (Gram. ; învechit ; despre diateze, conjugări, forme verbale) Pasiv (I 1). Cf. Budai-Deleanu, în SFC IV, 88.

[5] Am folosit ediţia : Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*, Text stabilit, prefaţă, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timişoara, 1973.

trăit în curăţenie, de v-aţi făcut cu **măsurăciunea** *smeriţi, nu iaste minune.* Cf. şi sintagma *cu măsură* în DLR. Într-o altă variantă a manuscrisului Didahiilor, notată în ediţia G. Strempel cu *C*, fragmentul *de v-aţi făcut cu măsurăciunea smeriţi* este prezentat *de aţi petrecut în smerenie* (vezi nota de la p. 187).

MENIT, adj. „ales"; sens neînregistrat în DLR : *Voi* **meniţi** *ai miei veţi fi, pespre toate dihaniile, că tot pământul al mieu-i.* PO 241/12—13. Existenţa cuvîntului în textul citat modifică şi data primei lui atestări.

MINUNĂTOARE s. f. „semnul exclamării" : *Chiemătoriul semn sau* **minunătoarea** (!) Diaconovici-Loga, Gr. rom. 56. DLR nu înregistrează valoarea de substantiv a cuvîntului şi nici sensul menţionat.

NEÎNGĂDUINŢĂ „negaţie" Eustatievici, Gr. rum. 80 : **Neîngăduinţă**, *precum : nu, nici, nicicum, nicidecum, ba şi altele.*

NUCĂ în DLR are prima atestare în secolul al XVIII-lea ; DLR nu înregistrează cuvîntul în îmbinarea *nucă de migdală*, care apare în PO 306/6 : *Şase stîlpure ieşiia den trupina sfeaşnicului... În toate stîlpurile în formă de* **nucă de migdeală** *făcute trei fufeaze* ; cf. sintagmele *nucă de cocos, nucă de muşcată, nucă de stejar* etc. înregistrate de DLR.

OBLITURĂ s. f. apare în DLR cu sensul „teren plan" cu singura trimitere : Com. din Urca (Cîmpia Turzii). Cuvîntul apare cu sensul abstract „die Geraderichtung" (aliniere, îndreptare) la Budai-Deleanu, Lex.

OPRITOARE s. f. cu sensul de „virgulă" apare la Diaconovici-Loga, Gr. rom. 54 : **Opritoarea** *sau comma* (,).

PĂDUCHER s. m. apare în DLR numai ca nume de plantă. La Budai-Deleanu, Lex. este înregistrat cu sensul „Lausenest" (vezi *păduchemiţă* I 1).

PĂLITOR, -OARE în DLR este înregistrat ca adjectiv (în descîntece) cu sensul „care loveşte, izbeşte", iar ca substantiv neutru cu sensul „hădărag". La Budai-Deleanu, Lex. este atestat ca substantiv şi ca adjectiv cu sensul „care arde, arzător" : *brennend, anbrennend.*

PĂRINŢESC adj. probabil cu sensul „preoţesc", neînregistrat în DLR ; apare în secolul al XVI-lea la Lucaci (1581) 235^{v}/7—8 : *Diret ce au întrebat şi u* ‹*n*› *frate pre un părinte de ceea din cartea* **părinţească**. Trimiterea noastră modifică şi data primei atestări a cuvîntului (în DLR, secolul al XVII-lea).

PĂRTICEA „sufix" Diaconovici-Loga, Gr. rom. 64 : *De Numele trase de la ceale simple. Acestea se fac luvînd* **părticeaoa** *ie sau tate, precum : de la frate, vine frăţie, şi frăţietate.*

PĂZITOARE s. f. apare în CT în îmbinarea *păzitoarea avuţiei* cu sensul de „vistieria templului" : *Căută, văzu aruncînd întru besearecă la* **păzitoarea avuţiei** *darurile şi bogaţii, văzu şi o văduă săracă aruncînd acolo doi fileari.* CT 168^{r}/22.

4. Variante :

MICŞORITOR subst. (variantă la *micşorător*) „diminutiv" Eustatievici, Gr. rum. 33 : **Micşoritori**, *care micşorarea întîitoriului său însemnează, precum : împărăţel, soborel.* Cuvîntul nu este atestat în DLR cu valoare de substantiv şi nici cu sensul menţionat.

OFTIRE, variantă la *oftare* Eustatievici, Gr. rum. 81 : **Oftire**, *precum : oh, oh.*

BIBLIOGRAFIE

1. Acte = Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a RSR. Institutul de istorie „N. Iorga". *Acte judiciare din Ţara Românească*. Ediţie întocmită de Gheorghe Cronţ, Alexandru Constantinescu, Theodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu. Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1973.
2. Cantemir, D. = D. Cantemir. *Divanul*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Virgil Cândea. Bucureşti, 1969.
3. Coresi, Lit. = *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş. Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1969.
4. CT = Coresi, *Tetraevanghelul*, tipărit la Braşov, 1560 — 1561, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănicești*, 1574. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
5. Evangheliar (1551 — 1553) = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551 — 1553*. Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény. Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1971.
6. Gheţie-Mareş, Gr. = Ion Gheţie — Al. Mareş, *Graiurile daco române în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974.
7. Ivireanu, P. = Antim Ivireanul, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Strempel. Editura Academiei RSR, 1962.
8. Lucaci (1581) = *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu. Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1971.

ÎN LEGĂTURĂ CU ORTOGRAFIA

Pe marginea „*Micului tratat de ortografie*"
de acad. Al. Graur

DE

L. BOTOȘĂNEANU

Să-i fie îngăduit unui nespecialist, pe care îl preocupă însă mult problema scrierii și pronunțării corecte, să-și exprime cîteva gînduri provocate de această lectură pasionantă și stimulantă, care abordează problemele ortografiei limbii române într-un spirit combativ, cîtuși de puțin scolastic și deosebit de atrăgător.

Referindu-se mereu la Broșura Academiei Române din 1932, la *Îndreptarul* din 1953 cu edițiile sale ulterioare, autorul afirmă că „... *normele trebuie respectate ... totuși, dacă avem convingerea că ... normele sînt greșite, nu avem datoria de a le combate?*" Acest citat arată limpede în ce spirit sînt abordate problemele în discuție.

Aleg aici cîteva puncte care mi s-au părut deosebit de interesante. Dintre semnele de punctuație, virgula este cel mai des folosit, dar în privința normelor folosirii ei nu există un consens general. Autorul își propune să prezinte principii generale după care să ne putem călăuzi; capitolul stă sub semnul antidogmatismului, și e, de pildă, documentat combătută supărătoarea manie a multora de a elimina întotdeauna virgula înainte de *și*. Cred că autorul ar fi trebuit să fie mai categoric în această privință, arătînd, ca normă generală, că virgula trebuie folosită acolo (și numai acolo!) unde e nevoie de ea pentru a face mai limpede analiza frazei, pentru a permite exprimarea ideilor cu maximum de precizie.

Foarte instructivă tratarea problemei „Un cuvînt sau mai multe" (paragrafele 67—82) într-un mod măsurat și nedogmatic („Înainte de a fixa scrierea, este ... nevoie să facem o analiză a gîndirii exprimate ... în materie de despărțire a cuvintelor nu se pot da reguli generale și definitive. Ceea ce este important este să se stabilească anumite principii după care ne conducem, astfel încît oricine are ocazia să scrie vreunul dintre cuvintele care ridică probleme să poată să reflecteze asupra conținutului lor și să hotărască just cum trebuie să le despartă").

De un interes deosebit mi se par paragrafele 135 — 147, dedicate serioasei probleme a lui *i*. Gravele greșeli de citire, de ortografie, de care ne facem cu toții vinovați, scrierea neconsecventă (nimeni nu mai știe ce e corect și ce nu e, în această privință!) fac obiectul unei analize atente. Soluția e formulată astfel: „... din toate felurile actuale de *i*, putem să facem numai două categorii: *i* care formează silabă și *i* care nu formează silabă. Cel dintîi urmează să se scrie în același fel ca pînă acuma, ca și în celelalte limbi. Pentru cel de-al doilea ne trebuie un semn aparte, și anume putem adopta unul care nu este chiar nou în scrierea noastră, anume *i* scurt (*ĭ*)". Tot ceea ce autorul spune despre necesitatea introducerii lui *i*

scurt mi se pare perfect argumentat, convingător, și sper că, mai curînd sau mai tîrziu, propunerea va fi adoptată spre cel mai mare bine al limbii.

Cartea e străbătută de ideea că ortografia limbii române fiind fonetică, trebuie să scriem așa cum pronunțăm. Probabil că principiul e just, dar nu trebuie să uităm că el generează o dificultate mare : cînd se pronunță în mai multe feluri, care formă trebuie aleasă? Mă întreb, de pildă : de ce *egzamen* sau *egzemplu* și nu *examen* și *exemplu*, de ce *islaz* și nu *izlaz*, de ce *însuș* sau *totuș* și nu *însuși* sau *totuși*, de ce *ia*, *iel* și *ieste* și nu *ea*, *el* și *este*? Și de ce *fii bun* și *nu fi rău* trebuie scrise diferit, cînd ele sînt pronunțate absolut la fel?

În numeroase locuri e luată în răspăr, după părerea mea pe foarte bună dreptate, atitudinea celor care — pornind uneori de la un punct de vedere etimologic dar de cele mai multe ori de la unul pur sentimental și care n-are nimic comun cu știința despre originea și evoluția limbii române — ar merita cu prisosință să li se dedice un nou „*Prandiulu Academicu*".

Cred că surprind o ușoară intenție de glumă în titlul pe care Acad. Al. Graur l-a dat lucrării sale, căci ce poate fi mai deosebit de un *Tratat* decît această carte atrăgătoare, care pune în permanență la lucru mintea și care se va dovedi indispensabilă tuturor celor pe care-i preocupă folosirea corectă a instrumentului pe care-l reprezintă limba.

DATA TIPĂRIRII *CATEHISMULUI* CALVIN: 1640 sau 1642?

DE

ALEXANDRU MAREŞ

În titlul *Catehismului*, reprodus în *Răspunsul* publicat de mitropolitul Varlaam (1645), se afirmă că tipărirea s-a „obîrşit în luna lu iulie în 25 de zile, *vŭ lě(t) o(t) sŭzda mira* 7150, *o(t) rožděstvo Hvo* 1640"[1]. În mod surprinzător, cei doi ani, corespunzători computului bizantin şi celui occidental, nu coincid (7150 corespunde în anii erei noastre anului 1642). Care este atunci anul real al tipăririi *Catehismului* din Prisac: 1640 sau 1642? Un răspuns argumentat la această întrebare au încercat să ofere Vasile Popp, N. Drăganu şi Dan Simonescu. Primul a plasat tipărirea *Catehismului* în 1642, considerînd că această acţiune s-a întreprins după publicarea *Cazaniei* (1641), dar înaintea anului 1643, cînd existenţa lui este menţionată într-o diplomă rákoczyană [2]. În favoarea anului 1642 s-a pronunţat şi N. Drăganu într-o comunicare ţinută în decembrie 1938[3]. Din păcate, argumentele produse de filologul clujean în sprijinul acestei ipoteze nu ne sînt cunoscute, textul comunicării sale rămînînd nepublicat. Singurul care a încercat să argumenteze publicarea cărţii în 1640 a fost Dan Simonescu, după părerea căruia este mai plauzibil să ne închipuim că Varlaam a greşit calcularea anului de la zidirea lumii, decît pe cel de la Hristos [4]. Opinia din urmă a găsit o lungă audienţă şi astăzi toate istoriile literare notează, fără nici un fel de rezerve, data 1640 în dreptul *Catehismului* din Prisac [5].

Totuşi la o atentă reexaminare a împrejurărilor cultural-religioase în care a apărut *Catehismul* calvin, ipoteza susţinută de Vasile Popp şi N. Drăganu se dovedeşte perfect întemeiată. Este cunoscut faptul că în septembrie 1640, în urma morţii lui Ghenadie, scaunul de mitropolit al Transilvaniei a rămas vacant. Cu acest prilej, superintendentul calvin, Ştefan Geleji Katona, a întocmit un program în 24 de puncte pe care l-a prezentat spre acceptare lui Meletie Macedoneanul, candidatul muntean la scaunul vlădicesc. Punctul al şaptelea din acest program ne interesează în mod direct, întrucît stipulează obligaţia viitorului mitropolit „să tipărească catehismul tradus în româneşte şi să dispună să-l înveţe copiii şi fetiţele în ore anume precizate" [6]. În lumina acestei informaţii, tipărirea

---

[1] BRV IV, p. 189

[2] Vasile Popp, *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor pînă la vremurile noastre*, Sibiu, 1838, p. 21.

[3] C f. Ştefan Paşca, *Cel mai vechi ceaslov românesc*, Bucureşti, 1939, p. 18.

[4] BRV IV, p. 189. Înaintea lui Dan Simonescu, această ipoteză a mai fost susţinută, fără nici o argumentare, de Ion Bianu şi Nerva Hodoş (BRV, I, p. 107).

[5] Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, 1962, p. 95, 105; G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1969, p. 143.

[6] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, vol. I, *1599 — 1699*, Cluj, 1940, p. 207.

Catehismului ieşit de sub teascuri — cum se ştie, la 25 iulie — nu s-a putut produce în anul 1640; la data redactării condiţiilor (septembrie 1640) [7], publicarea lui apare ca o acţiune ce urma să fie împlinită de viitorul mitropolit. În consecinţă, pentru stabilirea datei de tipărire a *Catehismului* calvin urmează să luăm în consideraţie anul de la zidirea lumii 7150 (=1642 e. n.). Prezenţa anului de la Hristos 1640, în loc de cel aşteptat (1642) se datorează, foarte probabil, unei greşeli tipografice: la tipar s-a omis culegerea ultimei slove-cifră в҃ din anul ҂аχмв҃ [8].

Publicarea *Catehismului* calvin în anul 1642 pare a ne dezvălui adevărata cauză a înlăturării lui Iorest din funcţia de mitropolit (octombrie 1640—decembrie 1642). Avînd în vedere că tipărirea s-a efectuat într-un obscur sat ardelenesc (Prisac) şi că pe foaia de titlu numele lui Iorest nu este menţionat, putem deduce, fără teama de a greşi, că la publicarea cărţii acesta nu şi-a dat consimţămîntul. Presupunerea ne apare cu atît mai îndreptăţită, cu cît celelalte cărţi chirilice ardeleneşti din această perioadă (*Cazania*, 1641; *Noul Testament*, 1648; *Psaltirea*, 1651) s-au tipărit la Bălgrad sub directa supraveghere a mitropoliţilor transilvăneni. Numai un refuz al lui Iorest de a sprijini tipărirea şi, ulterior, difuzarea *Catehismului* calvin, explică, în mod convenabil, destituirea sa brutală şi umilinţele îndurate din partea autorităţilor calvine.

Septembrie 1974

---

[7] Condiţiile au fost trimise de Ştefan Geleji principelui Gheorghe Rákoczy la 22 septembrie 1640 (I. Lupaş, *op. cit.*, p. 206). Puţin mai înainte (între 4 şi 13 septembrie), ele au fost supuse spre aprobare lui Meletie Macedoneanul (I. Lupaş, *op. cit.*, p. 204 — 206).

[8] Greşeala s-a putut produce fie la tipărirea *Răspunsului* din 1645 fie la aceea a *Catehismului* din 1642, de unde a fost apoi preluată în mod mecanic şi în tipăritura lui Varlaam.

Acte judiciare din Țara Românească. 1775—1781. Ediție întocmită de: Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Ancuța Popescu, Teodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 1064 p.

Lucrarea de față, elaborată de un colectiv de cercetători din cadrul Institutului de istorie „N. Iorga", reprezintă al IX-lea volum din colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris".

Volumul cuprinde 930 de documente (p. 3—987) din condicile cancelariei domnești din timpul primei domnii a lui Alex. Ipsilanti (1774—1782) [1], păstrate în Arhivele Statului din București. Documentele sînt precedate de o interesantă *Introducere* (p. V—XII), semnată de Gh. Cronț și Alex. Constantinescu.

În ultima parte a volumului se găsesc un bogat *Indice de materii* (p. 991 — 1057) și un *Glosar* (p. 1061 — 1064).

Toate documentele sînt în limba română (cu rare adnotații grecești), originale și văd pentru prima dată lumina tiparului.

Documentele publicate reprezintă, în majoritate, anaforale ale Divanului domnesc și ale instanțelor de judecată, centrale și locale, cu rezoluțiile domnești aferente, precum și unele acte ale executivului cu caracter judiciar sau administrativ.

Cunoașterea acestor vechi acte poate contribui la o mai bună înțelegere a vieții juridice, economice și politice de acum două secole.

Destul de des apar în acte referiri la consecințele grele ale războiului ruso-turc, purtat în anii 1768 — 1774, pe teritoriul țării noastre, denumit în anaforale cu termenul de „răzmeriță".

Documentele reflectă și situația economică din anii de după încheierea păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774); cînd a început să crească rentabilitatea economiei agrare apare și producția manufacturieră. Numeroasele procese ale meșteșugarilor vădesc noile relații economico-sociale. Dezvoltarea comerțului se oglindește în actele justiției prin prezența negustorilor (cupeților) de toate categoriile în fața instanțelor.

În marea lor majoritate, procesele la care se referă aceste documente sînt de natură civilă.

În acte, se fac adeseori referiri la pravile (de ex. *după poruncile pravilelor*, p. 464, *fiind primită dă pravili*, p. 548), fără a se menționa, decît foarte rar, despre ce pravile e vorba. Cercetările viitoare (bazate și pe aceste documente) vor putea probabil clarifica problema, atît de complicată, a circulației pravilelor românești din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea. De o deosebită importanță pentru cercetători este *Indicele de materii* de la sfîrșitul volumului, care cuprinde un tabel al instituțiilor juridice și al termenilor specializați.

★

Toate documentele publicate în volumul pe care-l recenzăm sînt numerotate după ordinea lor cronologică, menționîndu-se data emiterii lor.

Pe margine, fiecare act reprodus poartă numărul manuscrisului, din fondul Arhivelor Statului din București, precum și fila corespunzătoare. La unele acte, editorii fac referiri marginale la alte acte judiciare, care conțin „pricini asemănătoare"; alteori găsim men-

[1] Este cazul, credem, să amintim că Alexandru Ipsilanti a elaborat și acel Codice de legi cunoscut sub numele de *Pravilniceasca Condică* (1780). Pînă la apariția acestui codice, Al. Ipsilanti a întreprins, în spirit iluminist, o temeinică operă de organizare a justiției printr-o serie de acte, între care menționăm *Hrisovul cu ponturi în ce chip să urmeze dumnealor boerii judecători pe la rînduitele mese*, referitor la instanțele de judecată centrale (divanul domnesc și cele patru departamenturi) și *Cartea domnească* de „17 ponturi pentru ispravnici, pentru judecăți în ce chip să urmeze", în legătură cu organizarea instanței locale (ispravnicatele de judecată).

ţionate cuvintele : „pentru o primă judecată supusă Domnului, vezi doc. nr. ...".

De cîte ori e cazul, se indică formele corecte corespunzătoare unor erori strecurate în acte. Astfel, în doc. nr. 480 apare *Mavrorodu paharnic*, iar în notă se menţionează : *Corect* : *Mavrodin*, în doc. nr. 629 : *pîriţii*, în notă : *Corect* : *pirişii* etc. Sînt indicate, în subsol, de asemenea spaţiile albe din document, precum şi unele omisiuni.

★

În ceea ce priveşte normele de transcriere a documentelor din alfabetul chirilic în alfabetul latin, acestea sînt cele folosite şi în celelalte lucrări de drept vechi românesc, publicate în colecţia mai sus menţionată. Este vorba de normele de transcriere interpretativă fixate în *Introducerea* la colecţia de *Documente privind istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1956, cu completările din *Documenta Romaniae Historica*, B. Ţara Românească, vol. I, Bucureşti, 1966.

În urma confruntării unor acte din ediţia de faţă cu manuscrisele corespunzătoare, socotim că transcrierea a fost făcută, în genere, cu multă grijă.

Am întîlnit extrem de rare inconsecvenţe (*a*) şi greşeli de transcriere (*b*) :

a. litera finală suprascrisă, dată în rînd, este uneori urmată de o vocală, alteori nu (în situaţii similare) : *făr'* şi *fără* (în ambele cazuri, cu *-r* suprascris), *dupe* este scris uneori *du pe* (în manuscris apare scris, totdeauna, într-un singur cuvînt) ;

b. s-au dovedit, nu *s-a dovedit* (p. 216), *fămeii*, nu *femeii* (p. 296), *fămeia*, nu *fămeie* (id.), *veri cal, au bou*, nu *veri cal, nu bou* (p. 217).

Punctuaţia urmează regulile azi în vigoare.

Actele publicate în volumul de faţă oferă un material deosebit de bogat pentru cunoaşterea limbii române din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, epocă mai puţin studiată de lingvişti şi filologi.

Pentru cunoaşterea terminologiei juridice, studiul lexicului ne oferă date interesante.

Amintim expresii şi termeni ca : *a lua pămînt în poală (să jure)* ; *adiagramă, apelaţie cremenelion, diastimă, filodorimă, liude, procorat* etc.

În documentele publicate, există un număr destul de mare de grecisme, dintre care cele mai multe nu s-au mai menţinut în limba modernă. Tocmai aceşti termeni (şi alţii, de altă origine), în genere, mai puţin cunoscuţi în limba contemporană sînt inseraţi în *Glosar*, care este bine întocmit. Multe cuvinte din *Glosar* nu figurează, după cîte ştim, nici în dicţionare, nici în alte lucrări de specialitate : *catiodas* „descendent", *excusie* „scutire", *ipecsusios* „subordonat, minor", *inpodipsi* „a împiedica", *ipovolon* (nu *ipovovolon*) „dar prenupţial", *paralogos* „absurd", *sincatavasis* „reducere", *posatnic* „violent". Neînregistrate în dicţionare sînt şi unele derivate din *Glosar* (în schimb cuvîntul de bază poate fi găsit în diferite alte lucrări lexicografice) : *mirasie* „împărţeala moştenirii", *mazirlic* „supraveghere".

În *Glosar* se indică şi originea cuvintelor, în genere, corectă. S-au strecurat unele greşeli, ca, de exemplu : *hîrşie* „piele neagră de miel pentru căciulă" socotit turcesc, iar *năpuste* v. slav. Primul cuvînt are, după cîte ştim, etimologia necunoscută (după DA, ar putea fi apropiat de magh. *haskér, haskéreg, hashártya* „piele de pe burtă" ; vezi şi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, s. v.), iar cel de al doilea este probabil un derivat românesc postverbal de la *a năpusti*.

Există însă în documentele din volumul de faţă numeroase cuvinte cu sens neclar, neînregistrate în *Glosar*, ca, de exemplu : (*a face*) *andelogon, diefensi, izluşi, lufeliu, perierghie, pîrlej, a se polivsi* etc.

Din greşeală, unele cuvinte nu sînt înregistrate în ordine alfabetică (de ex. *excusie*), iar altele sînt date sub forma articulată (*taifaua, teoritva* etc.). Pentru studiul evoluţiei stilului administrativ-juridic, ni se pare că deosebit de interesantă este cunoaşterea diferitelor formule folosite atît în rezoluţiile domneşti (*Neodihnindu-să ... au ieşit şi înaintea domniei-mele la Divan*, p. 332, 339, 771 etc.), cît şi în încheierea unor anaforale

(*Iar hotărîrea rămîne la înălțimea ta*, p. 659, 681 etc.).

În documentele publicate putem găsi date prețioase pentru studiul istoric al topoantroponimiei.

Amintim cîteva nume proprii de persoane ca : *Chivul Căplescul* (p. 481), numit în unul și același act *Paraschiva Căplescul* (după DO *Paraschiva* pentru nume de bărbați este un antroponimic specific în Muntenia) ; soțiile a doi frați *Săvoiu* sînt consemnate sub numele : *Maria și Stanca Săvoaicile* (p. 313 ; cu sufixul *-oaică*, foarte rar întîlnit, la plural).

Limba documentelor conține de asemenea multe date interesante cu privire la graiul muntean.

Relevăm doar cîteva particularități (unele comune și altor graiuri), ca, de exemplu : închiderea lui *e* medial aton : *adivărat* (p. 98), *casile*, *cerirea* (p. 547), *lemnile*, *pogoanile*, *unile* (p. 581) etc., *-i* pentru *-u* în cuvinte ca : *bărbați-său* (p. 721), *cumnați-său* (p. 720), *stăpîni-său*, *vări-său* (p. 721) ; caracterul dur al dentalei *d* la inițiala prepozițiilor (*dă*, rar sub forma *de*), a prefixului *des-* (*dăscoperi*, *dăschide*, p. 314) și destul de des, la inițiala altor cuvinte (*dăstul*, p. 410, *dășărtări*, p. 441) ; afereza, uneori, a lui *h* inițial (*aiducie*, p. 295, *avaet*, p. 814) variantele fonetice ale unor prepoziții : *dă*, *dupe* (p. 217, 911 etc.), *pă* (p. 469, 494 etc.), rar *pe*, *pă cum* (și *precum*, p. 448). Mai relevăm și următoarele particularități morfologice : *slugă* e de genul masculin (*acel slugă*, p. 341), pron. dem. *aceasta*, *aceea* apar la genitiv sub formele : (tatul) *aceștii* (vînzătoare, p. 121), (cheltuiala) *aceii* (mori, p. 48), formele „iotacizate" ale unor verbe : *puind* (p. 468), *rămîind* (p. 194), *viind* (p. 364), *să vînză* (p. 984), *să o ție* (p. 443).

★

Publicarea volumului *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)* reprezintă nu numai o contribuție importantă la istoria dreptului românesc ci și un adevărat act de cultură. Juriști și istorici, filologi, economiști, sociologi, geografi, profesori și studenți vor găsi în paginile acestei lucrări date interesante pentru viitoarele cercetări științifice.

I. Rizescu

LIVIU ONU, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Ed. Minerva („Universitas"), 1974, 469 p.

Toți, sau aproape toți cercetătorii care au editat și s-au ocupat în genere de cronicile românești, începînd de la sfîrșitul secolului trecut, sînt istorici : C. Giurescu, St. Orășanu, I. Minea, C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu pentru cronicile moldovene, N. Iorga, C. Giurescu, Constant Grecescu pentru cele muntene ; la aceștia se adaugă un număr de istorici literari, ca N. Cartojan, I. C. Chițimia, Dan Simonescu. Ultimii care au început să acorde importanța meritată acestor monumente ale culturii noastre vechi sînt tocmai filologii, a căror contribuție s-a redus, multă vreme, la studii parțiale, înglobate de obicei în sinteze care urmăreau alte obiective principale. Primul lingvist care editează o cronică în limba română (dacă facem abstracție de ediția lui Al. Procopovici din 1931) este abia prof. Iorgu Iordan, care publică în 1955 o ediție a *Letopisețului* lui Neculce. Atenția secundară pe care filologii au acordat-o acestei ramuri importante a vechii noastre literaturi a făcut ca discuția a numeroase probleme, și dintre cele mai importante, cum sînt paternitatea unor cronici, stema manuscriselor (de stabilirea căreia depinde realizarea unei bune ediții), datarea și localizarea copiilor păstrate etc., să fie lipsită de aportul, esențial uneori, al faptelor de limbă.

Liviu Onu este primul filolog care reia problema cronicilor moldovene în ansamblul lor, cartea de față fiind rezultatul a mai bine de două decenii de studiu nu numai asupra unei cronici, sau a cronicilor lui Ureche și

Miron Costin (*De neamul moldovenilor* în speță) în vederea alcătuirii unei noi ediții, ci pornind de la studiul exhaustiv, complet, al tuturor copiilor păstrate, autorul stabilește principiile de editare ale fiecărui text în parte, rezolvă o parte din problemele ridicate de transmiterea cronicilor în copii defectuoase de a patra sau a cincea mînă și semnalează altele, stabilește — acolo unde aceasta este posibil — straturile diferite de limbă, ale autorului și ale copiștilor ulteriori, încadrînd întreaga discuție asupra limbii cronicilor în coordonatele generale ale istoriei limbii și, în fine, trage o serie de concluzii teoretice privitoare atît la problemele de principiu ale editării textelor vechi românești, cît și la cele, concretizate în numeroase demonstrații cu ample exemple, ale cronicilor românești din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Lucrarea lui Liviu Onu este astfel prima cercetare teoretică românească, de ansamblu, asupra problemelor de filologie, în sensul cel mai larg al cuvîntului, ridicate de critica textuală, de la vechea și încă utilă monografie a lui Demostene Russo, scrisă acum șaizeci și doi de ani.

După un preambul explicativ și istoric, lucrarea cuprinde două mari secțiuni consacrate tradiției manuscrise și problemelor editării textului lui Ureche și, respectiv, Miron Costin, în care sînt discutate, după un plan similar, manuscrisele existente și filiația lor, paternitatea și eventualele interpolări sau intervenții ale copiștilor ulteriori, problemele editării textului (în care intră alegerea textului de bază, studiul limbii autorului și a copiștilor și, din acest punct de vedere, conservarea sau corectarea unor particularități de limbă, particularitățile aplicării sistemului de transcriere interpretativă pe care îl adoptă autorul, critica edițiilor precedente etc.). O parte a acestor investigații și concluziile la care ajunsese autorul ne erau cunoscute din articolele publicate în ultimii ani, incluse aici într-o formă revizuită (*Observații pe marginea unui manuscris românesc miscelaneu de la Biblioteca Națională din Paris*, în LL, XV, 1967; *Despre oportunitatea unor metode riguroase în editarea textelor românești vechi*, în AUB, XXI, 1972; *Un problème de critique textuelle : le titre de la chronique de Gr. Ureche*, în RRL, XVIII, 1972, nr. 5 etc.); însumate acum în ampla cercetare care ne stă în față, soluțiile spectaculoase și revelațiile unor descoperiri produse în aceste studii anterioare apar mai clar și mai elocvent ca rezultat firesc al unei metode de o rigoare filologică și de o minuțiozitate încă neîntîlnită în cercetarea acestor texte. Pentru a ajunge astfel la o datare mai precisă a unui manuscris care conține și o copie importantă a operei *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, autorul întreprinde o largă investigare asupra ms. rom. 253 de la Biblioteca Academiei, fapt care îi permite, în final, să aducă contribuții importante la stabilirea filiației, la datarea și la însuși procesul de constituire a cronicii lui Neculce și a *Letopisețului anonim* (prima sa parte, cunoscută ca *Letopisețul buhușesc*), contribuții din care unele aspecte parțiale rămîn să fie verificate ulterior [1] dar care deschid, în ansamblu, perspective noi, extrem de seducătoare, asupra acestor probleme (împotriva celor afirmate de Neculce în predoslovia sa, acesta ar fi folosit o copie a *Letopisețului buhușesc*, furnizată de un copist utilizat de ambii autori).

Pe baza faptelor acumulate în primele două secțiuni ale cărții, autorul întreprinde în partea a patra (*Critica textelor și istoria limbii. Probleme de istorie a limbii române, ridicate de studiul comparativ al manuscriselor cronicarilor moldoveni*, p. 309 — 376) o cercetare de cea mai mare importanță care are darul nu numai de a stabili elemente concrete, esențiale pentru editarea cronicilor în cauză (cei doi copiști ai ms. L [0], cel mai vechi manuscris cunoscut al cronicii lui Ureche, sînt ucraineni și aspectul lingvistic al textului este influențat de acest fapt; copistul B al ms. rom. 253 este ceangău și introduce în text fonetisme străine, inexis-

[1] Pe baza unei însemnări din ms. 1298, autorul plasează donația acestuia, aflat în proprietatea lui Vasile Buhăescu, biv vel pitar, către Dumitrașco Belasache, în 1742; or, în documentele pe care chiar autorul le citează (p. 245), Vasile Buhăescu apare în 1742 ca logofăt al doilea, iar biv vel pitar abia în 1746, cînd manuscrisul se afla în posesia banului Iordache Balș, în familia căruia rămîne în continuare.

tente în limba autorului, care trebuie corectate într-o ediție diplomatică), ci și de a releva importanța acestor texte care au circulat atît în Moldova cît și în Țara Românească în răspîndirea unor norme care vor căpăta treptat caracter supra dialectal, în procesul de unificare a limbii și de constituire deci a limbii literare. După niște scurte *Concluzii generale*, care alcătuiesc partea a patra a cărții, în trei anexe ni se oferă trei fragmente din cronica lui Gr. Ureche, din aceeași cronică în versiunea latină a lui Budai Deleanu și din *De neamul moldovenilor* de Miron Costin în ediție diplomatică corectată, cu un aparat critic care conține principalele manuscrise din ramurile importante ale stemei sau, în cazul textului latin, variantele și adnotările traducătorului.

Valoarea practică și exemplară a acestei lucrări este evidentă, ea fiind nu numai o expunere de motive și o pregătire a edițiilor Ureche și Miron Costin, pe care autorul le are, desigur, în vedere, ci și un model pentru viitorii editori ai textelor vechi românești, cărora li se oferă nu o cheie universal valabilă, ci un studiu sistematic și sugestiv al unor probleme concrete a căror rezolvare este justificată prin raportarea la un complex teoretic, impus de însești faptele examinate.

Studiu de vastă erudiție și de analiză detaliată a unora dintre cele mai stufoase și complicate tradiții manuscrise din istoria culturii noastre, cartea lui Liviu Onu este și o excelentă introducere în filologie, avînd meritul de a concretiza toate propozițiile teoretice formulate (pe baza unei excepțional de bogate informări în literatura de specialitate) prin numeroase exemple, detaliate și sugestive; autorul își valorifică astfel și o îndelungată experiență didactică, expusă parțial și în micul manual (colectiv) *Introducere în filologia română* (1972). Alături de alte cîteva volume apărute în ultimii ani, cartea lui Liviu Onu marchează un reviriment strălucit al filologiei românești, după o destul de lungă perioadă de obscuritate.

Mircea Anghelescu

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1974

LA A XXX-a ANIVERSARE A ELIBERĂRII

Acad. Iorgu Iordan, Limba noastră în epoca actuală, 4, p. 263 — 266.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pătruț I., Emil Petrovici — la 75 de ani de la naștere, 6, p. 469—477.

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

Frîncu C., Din istoria „genului personal" în limba română: genitiv-dativul femininelor în *-ca, -ga*, 5, p. 409—418.

GRAMATICĂ-VOCABULAR

Gramatică

Avram Mioara, Dereflexivizare, pleonasm sau dezambiguizare?, 2, p. 113 — 122.
Berea-Găgeanu Elena, Forme verbale de viitor cu auxiliarul *a fi* în limba română, 2, p. 97—111.
Bejan D., În legătură cu *pe* — morfem al complementului direct, 3, p. 197 — 200.
Carabulea Elena, Sufixele *-on, -onă*, 2, p. 187—192.
Ciobanu Fulvia, Sufixele $-il_1$ (*-ile*) și $-il_2$, 6, p. 515—519.
Crașoveanu D., Cu privire la construcțiile care exprimă reciprocitatea, 3, p. 177 — 186.
Hasan Finuța, Cu privire la delimitarea de prefixe a elementelor de compunere, 3, p. 193—196.
Trandafir Gh., Relațiile sintactice în cadrul frazei, 5, p. 385 — 391.

Vocabular

Florea Viorica, Contribuții la problema înțelesului numelor proprii, 5, p. 403 — 408.
Ghergariu Leontin, Note lexicale și etimologice, 2, p. 133 — 135.
Hristea Theodor, Pseudoanglicisme de proveniență franceză în limba română, 1, p. 61—71.
Marcu Florin, Bazele elaborării și însușirii terminologiei științifice, 5, p. 393 — 401.
Mitu Mihai, Note lexicale și etimologice, 2, p. 123—133.
Mladenov Maxim sl. (*R. P. Bulgaria*), Note lexicale și etimologice, 1, p. 51 — 59.
Olos Ana, Numele proprii englezești în limba română, 3, p. 201 — 204.
Piccillo Giuseppe (*Italia*), Noțiunea de *bravură* în limba română, 1, p. 45 — 49.
Robciuc I., Note etimologice, 3, p. 205 — 207.
Semcinski Stanislav (*Kiev*), Note lexicale și etimologice, 6, p. 521—524.
Șerban Felicia, Note lexicale și etimologice, 6, p. 524—530.

LIMBĂ LITERARĂ-FILOLOGIE

Limbă literară

Chivu Gh., Comparația în opera scriitorilor romantici români, 6, p. 487—498.
Cleynen-Serghiev Ecaterina (*Franța*), Sugestii pentru un dicționar poetic Arghezi, 5, p. 419—428.

ISTRATE G., Dimitrie Cantemir şi problemele limbii, **1**, p. 3 — 12.
ISTRATE G., Limba română literară în concepţia lui Alexandru Philippide, **6**, p. 479—486.
MOISE ION şi DRAGOMIRESCU GH. N., Construcţii negative în limba română contemporană, **5**, p. 429 — 441.
ROMAN ALEXANDRA, Contribuţii la problema unificării limbii române literare (În legătură cu ediţiile româneşti din secolul al XVIII-lea ale *Psaltirii*), **1**, p. 13—24.
ŞTEFAN ION, Purismul lui I. Heliade Rădulescu şi traducerile sale din opera lui Byron, **3**, p. 209—216.
ŞUTEU FLORA, Varianta standard în ierarhia stilistică a limbii, **4**, p. 267 — 272.

Filologie

ANGHELESCU MIRCEA, Observaţii cu privire la traducerile româneşti din *Halima* în secolul al XVIII-lea, **1**, p. 25 — 28.
MAREŞ ALEXANDRU, O versiune rotacizantă a celor patru evanghelii (Un izvor necunoscut al *Tetraevanghelului* din 1561), **3**, p. 217—222.
BULGĂR GH., Sinteze critice pentru o nouă ediţie a poeziilor lui Eminescu, **6**, p. 499—514.
GEORGESCU MAGDALENA, Un document muntenesc inedit din secolul al XVI-lea, **3**, p. 223—232.
GHEŢIE ION, Din nou despre simbolul atanasian din *Psaltirea Scheiană*, **3**, p. 243—244.
MAREŞ ALEXANDRU, Cel mai vechi *Gromovnic* românesc, **1**, p. 29 —44.
MAREŞ ALEXANDRU, Consideraţii asupra datării unor documente atribuite secolului al XVI-lea, **4**, p. 273 — 290.
ROMAN ALEXANDRA, Psaltirile româneşti din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Probleme de filiaţie, **3**, p. 233 — 242.
ROMAN ION, Structura hîrtiei şi vechimea manuscriselor nedatate, **5**, p. 443 — 446.
URSU N. A., Versuri ale lui Dosoftei atribuite lui Miron Costin, **2**, p. 137 — 152.

NOTE-COMENTARII

BINDER PAVEL, Din istoria legăturilor tipografice dintre Ţara Românească şi Transilvania, **3**, p. 245 — 248.
BOTOŞĂNEANU L., În legătură cu ortografia (Pe marginea *Micului tratat de ortografie* de acad. Al. Graur), **6**, p. 539—540.
CONSTANTINESCU ILINCA, Eminescu tradus în Statele Unite ale Americii, **1**, p. 79—81.
GHERGARIU LEONTIN, Scrierea numelor de persoane, **5**, p. 447 — 448.
IONESCU DIMITRIE, Toponimie buzoiană, **5**, p. 449—451.
IORDAN IORGU, „Romanistică", **6**, p. 531—532.
MAREŞ ALEXANDRU, Data tipăririi *Catehismului* calvin : 1640 sau 1642? , **6**, p. 541—542.
NESTORESCU VIRGIL, Construcţii greşite cu verbul *a merita*, **3**, p. 249 — 250.
POPESCU-MARIN MAGDALENA, Completări la DLR; prime atestări, cuvinte, sensuri, variante neînregistrate, **6**, p. 533—538.
SECHE LUIZA, Prefixele şi elementele de compunere în *Dicţionarul limbii române* (DLR), **1**, p. 73 — 77.
ŞERBAN OLIMPIA şi DORCESCU EUGEN, În legătură cu ediţia *Gramaticii româneşti* a lui Constantin Diaconovici Loga, **5**, p. 452—453.

CRONICĂ

SECHE LUIZA, Probleme actuale ale terminologiei ştiinţelor sociale (Consfătuire ştiinţifică 26 aprilie 1974), **5**, p. 455 — 456.

RECENZII

ANGHELESCU MIRCEA : Iordache Golescu, *Proverbe comentate*. Ediţie îngrijită de dr. Gh. Paschia, Bucureşti, Editura Albatros, 1973 — **1**, p. 86 — 88.

ANGHELESCU MIRCEA : Daniela Poenaru, *Contribuții la* **Bibliografia românească veche**, Muzeul județean Dîmbovița, Tîrgoviște, 1973 — **2**, p. 158 — 160.
ANGHELESCU MIRCEA : Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Ed. Minerva („Universitas"), 1974 — **6**, p. 545—547.
ANGHELESCU TEMELIE N. : Alexandrina Novac și Iancu Coleașă, *Culegere de fraze analizate sintactic*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973 — **2**, p. 160—165.
BELTECHI EUGEN : *Texte dialectale. Muntenia.* I. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 — **5**, p. 460 — 462.
CARABULEA ELENA : Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona « Porțile de Fier »*. I. Texte. Sintaxă (= Publicațiile Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. Seria II. Texte și glosare 1), București, Ed. Academiei R. S. R., 1973 — **2**, p. 153 — 156.
CONSTANTINESCU-DOBRIDOR GH. : GH. Beldescu, *Ortografia în școală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973 — **3**, p. 254 — 255.
GIOSU ȘTEFAN : Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse, 1973 — **2**, p. 170 — 172.
PEDESTRAȘU ANATOL : *Limbile moderne în școală*, vol. I, 1972 ; vol. II, 1972 — **2**, p. 165 — 166.
POPESCU-MARIN MAGDALENA : Al. Graur, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 — **3**, p. 251 — 254.
RIZESCU I. : Ion Gheție-Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974 — **5**, p. 457 — 459.
RIZESCU I. : *Acte judiciare din Țara Românească. 1775 — 1781.* Ediție întocmită de : Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Ancuța Popescu, Teodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 — **6**, p. 543—545.
SECHE LUIZA : *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, Editura științifică, 1973 — **3**, p. 256 — 258.
TABARCEA CEZAR : *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, Editura științifică, 1972 — **1**, p. 88 — 92.
TABARCEA CEZAR : Mihaela Mancaș, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura didactică și pedagogică, 1972 — **2**, p. 157 — 158.
URSU N. A. : Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*. Text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timișoara, 1973 — **1**, p. 83 — 86.
WALD L. : Jacques Pohl, *L'homme et le signifiant*, Paris-Bruxelles, 1972 — **2**, 167 — 170.

DIVERSE

Cărți și reviste primite la redacție, **1**, p. 93 ; **2**, p. 173 ; **3**, p. 259 ; **5**, p. 463.
Bibliografia românească de lingvistică (*BRL*, **16**, 1973), **4**, p. 291—381.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1974

INDICE DE MATERII*

A

ADVERB, ~e negative folosite la intensificarea negației 429—435, 437, 439; ~ul la baza unor sufixe și elemente de compunere 193—196; ~ul *acicea* la Dosoftei 144—145; ~ul *do* în zona Porțile de Fier 155—156.

AFEREZĂ, ~a lui *h* inițial în acte juridice din 1775—1781 545; ~a lui *v* inițial în formele de viitor și prezumtiv 99, 104.

ANALIZĂ, ~ *și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, 1972 88—92; metode matematice în ~a operei literare 91; ~a de text 92; ~a și sinteza în elaborarea și însușirea terminologiei științifice 393—401.

ANALOGIE 91.

ANGLICISM, ~ aparent 69—71; ~e în română 61—71 și franceză 61—67.

ANTICIPARE, ~a complementului direct prin pronume personal 198—200.

ANTONIM, ~e logice și psihologice 169, ~e pozitive și negative 169—170.

ANTROPONIM, ~e în *Acte juridice din Țara Românească. 1775—1785* 545; toponime provenite din ~e 449—451.

APELATIV, toponime provenite din ~e românești de origine slavă 474—475.

APOZITIV, relații ~e în frază 386.

ARABĂ, cuvinte din ~ în franceză 190 și în turcă 123.

ARTICOL, ~ul ca parte de vorbire 253; ~ul posesiv într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 228 și în psaltirile tipărite în sec. XVIII 18, 20, 23; ~ul feminin antepus la genitivul numelor de persoană 411—413.

ATESTARE, prime ~i neînregistrate în DLR 533—538.

ATLAS, ~*ul lingvistic român* 470—471.

AUSTRIACĂ, cuvinte din ~ în română 525.

AUXILIAR, forme verbale de viitor cu ~ul *a fi* 97—111.

Ă

Ă etimologic trecut la *e* într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 226; ~ proton într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 226, în primul *Gromovnic* românesc 1636 38—39, 41—43 și în psaltirile tipărite în sec. XVIII 17, 19, 22, 24.

B

BIBLIOGRAFIE, *Contribuții la ~a românească veche* de Daniela Poenaru, Tîrgoviște, 1973 158—160; ~*a românească de lingvistică. Lucrările de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 ianuarie pînă la 31 decembrie 1973* 291—381.

BULGARĂ, cuvinte din turcă 52, 58 și slavă 55 în ~; cuvinte din ~ în română 124, 127—129, 524.

C

CALC, ~uri din germană în italiană 70; ~uri din franceză 116, engleză 121 și rusă 121, 264 în română.

CATEHISM, data tipăririi ~*ului calvin* 541—542.

CEHĂ, cuvinte din ~ în română 126—127.

COMPARATIVĂ, ~ele negative folosite la intensificarea negației 438.

COMPARAȚIE, ~a în opera scriitorilor romantici români 487—498: ~a lexicală și sintactică, simplă și multiplă (lineară sau ramificată), explicită și implicită, concretizatoare și abstractizantă, plasticizantă și sensibilizatoare, hiperbolizantă.

COMPLEMENT, *pe* ca morfem al ~ului direct 197—200; ~ul reciprocității 177—186.

COMPONENT, ~ul afectiv al semnificației numelor proprii și comune 406—407.

COMPUNERE, delimitarea de prefixe a elementelor de ~ provenite din adverbe și prepoziții 193—196; elementele de ~ și prefixele în DLR 73—77; cuvinte formate cu elementele de ~ *acet-* 517, *amfi-* 195—196, *ante-* 195, *arier-* 195—196, *auto-* 113—122, *avan-* 195—196, *butir(o)-* 517, *cvasi-* 195, *dico- (diho-)* 195—196, *form-* 518, *palin- (palim-)*, *tele-* 195—196 în română, *auto-* în italiană și franceză 120—121 și *само-* în rusă 120—121.

COMPUS, ~ele savante 396—401.

* Cifrele trimit la paginația în continuare a revistei; corespondența acestei paginații cu numerele este următoarea: p. 1—94=nr. 1, 95—174=nr. 2, 175—260=nr. 3, 261—382==nr. 4, 383—466=nr 5, 467—585 =nr. 6.

CONCEPȚIE, ~a lui Alexandru Philippide despre formarea limbii române literare 479—486.
CONCESIVĂ, ~a folosită în intensificarea negației 438.
CONJUNCȚIE, intensificarea negației cu ajutorul unor ~ii 437; ~a *că* și ~a compusă *că să* în graiul din zona Porțile de Fier 156; ~ii și locuțiuni conjuncționale în *Culegere de fraze analizate sintactic* de Alexandrina Novac și Iancu Coleașă 160—162.
CONSFĂTUIRE, ~a cu tema *Problemele actuale ale terminologiei științelor sociale* (București, 26 aprilie 1974) 455—456.
CONSTRUCȚIA, ~ii pronominale cu funcția de complement al reciprocității 177—186; ~ii negative în româna contemporană ca procedeu de intensificare a negației 429—441; ~ii greșite cu verbul *a merita* 249—250.
CONTAMINARE 206.
CONTEXT, ~ul ca mod de manifestare a înțelesului numelor proprii 406.
COORDINATIV, relații ~e în frază 385.
CORELATIV, elemente ~e în comparația scriitorilor romantici 489—490.

D

D, ~ dur și moale în cel mai vechi Gromovnic românesc 1636 40, 43; ~ dur în acte juridice din 1775—1781 545.
DACOROMÂN, *Repartiția graiurilor ~e pe baza ALR* de Emil Petrovici 471; *Graiurile ~e în secolul al XVI-lea* de Ion Gheție și Al. Mareș, București, 1974 457—459.
DATARE, ~a unor documente atribuite secolului XVI 273—290: argumente de critică internă, grafie și filigranologie.
DATIV, istoricul și răspîndirea ~ului numelor de persoană feminine în *-ca*, *-ga* 409—418; ~ul arhaic de tipul *apeei*, *Moldoveei* la Dosoftei 146.
DEREFLEXIVIZARE 113—122.
DERIVARE, ~ regresivă morfologică 130; ~ postnominală regresivă sau progresivă 117—118.
DEZAMBIGUIZARE, ~a reflexivului în cazul compuselor cu *auto-* 113—122.
DIALECTOLOGIE, preocupările de ~ ale lui Emil Petrovici 470—473.
DIATEZĂ, ~a verbului 253.
DICȚIONAR, **~ele unilingve**: *~ul limbii române*: completări de prime atestări, cuvinte, sensuri, variante neînregistrate 533—538; etimologii necunoscute 51—59; prefixele și elementele de compunere 73—74; *~ul de lingvistică* Larousse, Paris, 1973 170—172; sugestii pentru un ~ poetic Arghezi 419—428 **~e bilingve**: distincția limbă-vorbire în perspectiva lexicografiei bilingve 166.
DIFTONG, ~ul *ii* din *ciine*, *miine*, *piine* în primul *Gromovnic* românesc 39, 42 și în psaltirile tipărite în sec. XVIII 19, 22; ~ul *ea* final redus la *e* sau păstrat în primul *Gromovnic* românesc 1636 39 și în psaltirile moldovenești din sec. XVIII 17, 19; ~ul *oa* în *Gramatica românească* a lui Constantin Diaconovici Loga 83—86, 452—453.
DOCUMENT, datarea unor ~e atribuite secolului XVI (originale, copii sau traduceri și falsuri) 273—290; un ~ muntenesc inedit din sec XVI 223—232: descriere, datare, localizare, particularități de grafie, fonetică, morfologie și lexic.
DUBLARE, ~a prin pronume personal a complementului direct însoțit de *pe* 198—200.
DZ, ~ dur și moale în Psaltirea tipărită în 1743 la Iași 17; ~ menținut și înlocuit cu *z* în psaltirile din sec. XVIII 17, 23.

E

E, ~ medial aton conservat sau trecut la *i* într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 226—227, în primul *Gromovnic* românesc 1636 39, în acte juridice din 1775—1781 și în psaltirile din sec. XVIII 17, 19, 22, 24; ~ final conservat sau trecut la *i* într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 227, în primul *Gromovnic* românesc 1636 19 și în psaltirile moldovenești din sec. XVIII 17, 19; ~ accentuat trecut la *i* într-un document muntenesc inedit din 1599—1600 227; ~ (+ n) menținut sau trecut la *i* în primul *Gromovnic* românesc 1636 39.
EDITARE, *Critica textuală și ~a literaturii române vechi* de Liviu Onu, București, 1974 545—547.
EDIȚIE, pregătirea unor ~ii a cronicilor lui Ureche și Costin 545—547; *Acte judiciare din Țara Românească 1775—1781.* ~ de Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Ancuța Popescu, Teodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, 1973 543—545; Iordache Golescu *Proverbe comentate* ~ de Gh. Paschia, București, 1973 86—88; Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*, ~ de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973 83—86, 452—453; sinteze critice pentru o nouă ~ a poeziilor lui Eminescu 499—514.
ELEMENT, ~ul autohton în concepția lui Dimitrie Cantemir 5: ~ de compunere vezi COMPUNERE.
ELIZIUNE, ~a din forma de viitor *v-avea*, *v-atinge* la Dosoftei 147.
EMIȚĂTOR, relația ~ *-mesaj-*receptor 89.
ENGLEZĂ, prepozițiile și postpozițiile în ~ 165—166; valoarea expresivă a formelor

verbale în ~ 166; cuvinte din greacă în ~ 189; cuvinte din ~ în română 61—71, 188—190, 203, 518, şi în rusă 67—68.
EPITET, ~ul în opera scriitorilor romantici români 487, 498.
ETIMOLOGIE, ~ii necunoscute în DLR 51—59; ~ii din turcă 52, 58 şi slavă 55 în bulgară; ~ii din greacă în engleză 189; ~ii din arabă 190 şi germană 69—70 în franceză; ~ii din latină, franceză şi greacă în italiană 48; ~ii din slavă în maghiară 128, 131; ~ii din germană 207, italiană 128 şi latină 130 în polonă; ~ii din austriacă 525, bulgară 51—59, 124, 127—129, 524, cehă 126—127, engleză 61—71, 188—190, 203, 515, franceză 61—71, 76, 120, 124, 132, 188—192, 195, 212—214, 396—397, 515—518, 525—526, germană 124, 131, 134—135, 154, 188—189, 205—207, 518, 525, greacă 131—132, 195, 396—401, 518—519, 525—526, 528, italiană 7, 133, 212—213, 515—517, 525—526, 528, latină 7, 47, 76, 132, 146, 196, 212—214, 396—401, 515—517, 525, maghiară 52, 124, 128, 130, 135, 154, 206, 220, 225, polonă 124, 126—127, 129—131, 133, 205—206, 528, rusă 127, 135, 206—207, 518, 521—522, 525, 529—530, sîrbo-croată 51—52, 56—59, 129, 154, 156, slavă 41, 47, 49, 54, 58, 124, 129, 474—475, 524, slovacă 126—127, turcă 27, 58, 87, 123, 524, ucraineană 127, 130—131, 205—207, 521—523, 526—527, 530 în română; ~ii din franceză 67, engleză 67—68 şi germană 68 în rusă; ~ii din latină şi franceză în spaniolă; ~ii din arabă 123 şi persană 52 în turcă; ~ii din germană 207 şi polonă 126, 130 în ucraineană.
EVANGHELIE, o versiune rotacizantă a celor patru ~ii (un izvor necunoscut al *Tetraevanghelului* din 1561) 217—222.

F

F alterat şi nealterat în primul *Gromovnic* românesc 40, 42 şi în ediţiile moldoveneşti din sec. XVIII ale Psaltirii 19.
FILIAŢIE, ~a psaltirilor româneşti din sec. XVII şi XVIII 233—242.
FILIGRANOLOGIE, argumente de ~ în datarea unor documente atribuite secolului XVI 273—290.
FOLCLOR, preocupările de ~ ale lui Emil Petrovici 473.
FONETICĂ, preocupările de ~ ale lui Emil Petrovici 475—476.
FONOLOGIE, preocupările de ~ ale lui Emil Petrovici 475—477.
FRANCEZĂ, probleme ale predării limbii ~ e în şcoală 166; calc din ~ în română 116; cuvinte din arabă 190 şi germană 69—70 în ~; cuvinte din ~ în celtă 48, în italiană 48, în română 61—71, 76, 120, 124, 132, 188—192, 195, 212—214, 515—518, 525—526 şi în spaniolă 48.
FRAZĂ, relaţiile sintactice în ~ 385—391: coordonative, subordonative, predicative, apozitive, zero şi mixte; *Culegere de ~e analizate sintactic* de Alexandrina Novac şi Iancu Coleaşă, Bucureşti, 1973 160—165.

G

G păstrat în cel mai vechi *Gromovnic* românesc 1636 40 şi în Psaltirea tipărită în 1743 la Iaşi 18.
GEN, din istoricul ~ului personal: genitiv-dativul femininelor în *-ca*, *-ga* 409—418.
GENITIV, istoricul şi răspîndirea ~ ului numelor de persoană feminine în *-ca*, *-ga* 409—418; ~ul arhaic de tipul *apeei*, *Moldoveei* la Dosoftei 146; ~ul analitic în zona Porţile de Fier 155.
GERMANĂ, calc din ~ în italiană 70; cuvinte din ~ în franceză 69—70, în polonă 207, în română 69—70, 124, 128, 131, 134—135, 188—189, 205—207, 518, 525, în rusă 68 şi în ucraineană 207.
GRAFIE, probleme de ~ în cel mai vechi *Gromovnic* românesc, Scorei 1636 37—38; argumente de ~ în datarea unor documente atribuite secolului XVI 273—290; raportul dintre ~a chirilică şi limba literară în *Gramatica românească* a lui Constantin Diaconovici Loga 83—86, 452—453.
GRAI, *~urile dacoromâne în secolul al XVI-lea* de Ion Gheţie şi Al. Mareş, Bucureşti 1974 457—459; elemente de ~ muntean în *Acte judiciare din Ţara Românească. 1775—1781* 545; *~ul românesc de pe Crişuri şi Someş, Repartiţia ~urilor dacoromâne pe baza ALR* 471 şi *~ul Carasovenilor* 473; *~ul din zona Porţile de Fier de* Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973 153—156; palatalizarea labialelor în ~ul moldovenesc 6.
GRAMATICĂ, *~a românească* de Constantin Diaconovici Loga, ediţie de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, 1973 83—86, 452—453; *~a azi* de Al. Graur, Bucureşti, 1973 251—254; *Limba română corectă. Probleme de ortografie, ~, lexic*, Bucureşti, 1973 256—258.
GREACĂ, influenţa ~ în apariţia unei forme perifrastice de viitor 98; cuvinte din ~ în engleză 189, în italiană 48 şi română 131—132, 195, 518—519, 525—526, 528.
GROMOVNIC, cel mai vechi ~ românesc—manuscrisul din 1636 al lui Stanciul popa din Scorei 29—44 (descriere, datare, localizare, prototip, particularităţi de limbă).

H

H, notat prin *gh* la Dosoftei 147; afereza lui ~ în acte juridice din 1775—1781 541.

I

I scurt în *Mic tratat de ortografie* de Al. Graur 539—540.
IMPERFECT, ~ul ca timp al ficțiunii în limbajul copiilor 168.
INFORMAȚIE, teoria ~ei în analiza operei literare 89, 91.
INTERJECȚIE, ~a *zău* folosită la intensificarea negației 435.
ITALIANĂ, calc din germană în ~ 70; cuvinte din latină, franceză și greacă în ~ 48; cuvinte din ~ în polonă 128 și română 7, 128, 133, 212—213, 515—517, 525—526, 528.

Î

Î, ~ accentuat (+ *n*) diftongat în *îi (mîine, pîine, cîine)* în primul *Gromovnic* românesc 1636, în edițiile psaltirii din sec. XVIII 19, 22.
ÎMPRUMUT, ~ul lexical în română, vezi ETIMOLOGIE.
ÎNȚELES, ~ul numelor proprii în comparație cu numele comune 403—408.

J

J pentru *ĵ* și ~ pronunțat dur și moale în psaltirile din sec. XVIII 18, 20, 23—24.

L

LABIALĂ, ~ele dure și moi în psaltirile din sec. XVIII 17, 20, 22; palatalizarea ~elor în graiul moldovenesc 6.
LANGUE, v. LIMBĂ.
LATINĂ, influența ~ei asupra scrierilor lui Dimitrie Cantemir 7—10; cuvinte din ~ în italiană 48, în franceză 48, în polonă 130, în română 7, 47, 49, 76, 132, 146, 196, 212—214, 515—517, 525 și în spaniolă 48.
LEXIC, purismul lui Heliade Rădulescu în ~ul traducerilor din opera lui Byron 209—216; ~ul graiului din zona Porțile de Fier 154—155; *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică*, ~, București, 1973 256—258.
LEXICOGRAFIE, distincția limbă-vorbire în perspectiva ~ei bilingve 166.
LIMBAJ, ~ul infantil, ~ de tip nativ 167; imperfectul ca timp al ficțiunii în ~ul infantil 168.
LIMBĂ 90; ~i native și ~i elaborate 167—168; distincția ~-vorbire în perspectiva lexicografiei bilingve 166; ~ standard 267—272; Dimitrie Cantemir și problemele ~ii 3—12; ~ *a română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1973 256—258; *~ile moderne în școală*, vol. I—II, București, 1972 165—166; ~ **română literară**: formarea ~ii române literare în concepția lui Alexandru Philippide 479—486; contribuția cărților bisericești la unificarea ~ii literare din sec. XVIII în Moldova și Transilvania 13—14; raportul dintre grafia chirilică și ~a literară în *Gramatica românească* de Constantin Diaconovici Loga 83—86, 452—543; sugestii pentru un dicționar poetic Arghezi 419—428.
LINGVISTICĂ, *Dicționarul de* ~ Larousse, Paris, 1973 170—172; critica literară contemporană din perspectiva ~cii 88—92.
LITERAR, variantă standard ~ă 269—270.
LOCUȚIUNE, ~a adjectivală *cu ferice* 145 și ~a adverbială *pentru-aceea* 147 la Dosoftei; ~i pronominale adverbiale și verbale negative folosite la intensificarea negației 429—436; ~i conjuncționale nerecunoscute de Gramatica Academiei 160—162.

M

MAGHIARĂ, scrierea numelor de persoană în ~ 447—448; influența ~ în apariția unei forme perifrastice de viitor în română 98; cuvinte din slavă în ~ 128, 131; cuvinte din ~ în română 124, 128, 130, 133—135, 154, 206, 220, 525.
MANUSCRIS, structura hîrtiei și vechimea ~elor nedatate 443—446.
MESAJ, relația emițător - ~ - receptor 89.
METAFORĂ 91; ~a în opera scriitorilor romantici români 487, 498.
METODĂ, ~e matematice în analiza operei literare 91.
METODICĂ, ~a predării limbilor moderne în școală 166.
METONIMIE 91.
MORFEM, *pe* ca ~ al complementului direct 197—200, distinct de prepoziția *pe* 197, 200.

N

NEGAȚIE, ~a în româna contemporană: procedee de intensificare a ~ei 429—441.
NOMENCLATURĂ, ~ și terminologie 455—456.
NOȚIUNE, ~a de *bravură* în română 45—49.
NUME, înțelesul ~lor proprii comparativ cu ~ele comune 403—408; ~ proprii englezești în română 201—204: ortografiere și pronunțare; scrierea ~lor de persoane în română și maghiară 447—448.
NUMERAL, clasificarea ~ului 252—253.

O

OMONIMIE, sinonimia și ~a în terminologia științifică 393; ~a unor forme verbale 97.
ONOMASTICĂ 473—475.
ORTOEPIE, norme de ~ 255.

ORTOGRAFIE, *Mic tratat de* ~ de Al. Graur, Bucureşti, 1974 539—540; virgula, *i* scurt, scrierea într-un cuvînt sau două; *Limba română corectă. Probleme de* ~, *gramatică, lexic*, Bucureşti, 1973 256—258; ~*a în şcoală* de G. Beldescu, Bucureşti, 1973 254—255: principiile ~ei actuale, metodele şi procedeele însuşirii ~ei în şcoală, etape, greşeli de ~.
ORTOGRAFIERE, ~a numelor proprii englezeşti în română 201—204.

P

PALATALIZARE, ~a labialelor în graiul moldovenesc 6.
PAROLE, vezi VORBIRE.
PARONIM 258.
PERIFRASTIC, conjugarea ~ă activă 98.
PERIFRAZĂ, ~a *a da (lăsa, slobozi) rază* la Dosoftei 143—144.
PERSANĂ, cuvinte din ~ în turcă 52.
PLEONASM 113—122.
PLURISEMANTISM, ~ul numelor proprii 404—405.
POLONĂ, cuvinte din germană 207, italiană 128, latină 130 în ~; cuvinte din ~ în română 124, 126—127, 129—131, 133, 205—206, 528 şi ucraineană 126, 130.
POPULAR, varianta standard ~ă 269—270.
PREDICATIV, relaţii ~e în frază 385—386.
PREFIX, cuvinte formate cu ~ele *na-, o-, po-* 57 în bulgară, ἀρχι- 194—195 în greacă, *amfi-* 195—196, *arhi-* 194—195, *arier-* 195—196, *auto-* 113, *avan-* 195—196, *cvasi-* 196, *des-* 545, *dico-* (*diho-*) 195—196, *do-* 155—156, *inter-* 116, *între-* 116, *ori-* 160, *na-* 56, *nă-* 74, *ne-* 74—75, *non-* 74, *palin-* (*palim-*) 194—195, *para-* 74, 194—195, *peri-* 74, *po-* 74, *post-* 74—75, *răs-* 75, *re-* 75, *stră-* 75, *sub-* 75, *tele-* 195—196, *ză-* 156 în română, *po-* 57 în sîrbo-croată; delimitarea de ~e a elementelor de compunere 193—196; ~ele şi elementele de compunere în DLR 73—74.
PREFIXOID 66.
PREPOZIŢIE, ~a la baza unor sufixe şi elemente de compunere 193—196; ~a *pe* 197, 200 distinctă de morfemul *pe*.
PREZUMTIV 253; ~ul prezent şi perfect provenit din formele corespunzătoare de viitor 97—111.
PRONUME, ~ negative folosite la intensificarea negaţiei 429—436; ~ele nehotărîte corelative *unul altul* în construcţii care exprimă reciprocitatea 177—185; ~ele relativ *ce* în graiul din zona Porţile de Fier 155.
PRONUNŢAREA, ~a numelor proprii englezeşti în română 201—204.
PROPOZIŢIE, ~iile subiective, atributive, completive, circumstanţiale în *Culegere de fraze analizate sintactic* de Alexandru Novac şi Iancu Coleaşă 162—164.
PROTOTIP, ~ul psaltirilor româneşti din sec. XVII şi XVIII 233—242.
PROVERB, ~*e comentate* de Iordache Golescu, ediţie de Gh. Paschia, Bucureşti, 1973 86—88.
PSALTIRE, simbolul atanasian în *Psaltirea scheiană* 243—244; probleme de filiaţie a ~ilor româneşti din sec. XVII şi XVIII 233—242; ediţiile româneşti ale ~ii în sec. XVIII şi contribuţia lor la unificarea limbii literare 13—14.
PSEUDOANGLICISM, ~e sau anglicisme aparente în franceză 61—67; ~ul de provenienţă franceză în limba română 61—71.
PURISM, ~ul lui Heliade Rădulescu şi traducerile sale din operele lui Byron 209—216: lexicul.

R

R dur în cel mai vechi *Gromovnic* românesc, 1636, Scorei-Sibiu 40; ~ dur şi moale în Psaltirile tipărite în sec. XVIII 18, 21, 23—24.
RECEPTOR, relaţia emiţător-mesaj -~ 89.
RECIPROCITATE, construcţii pronominale care exprimă ~a şi cu funcţie sintetică de complement al ~ţii 177—186.
REDUPLICARE, formarea de cuvinte prin ~ 168.
RELUARE, ~a complementului direct prin pronume personal 198—200.
REPETIŢIE, ~a folosită la intensificarea negaţiei 438—439.
ROMANIC, raporturile românei cu alte limbi ~ce în concepţia lui Dimitrie Cantemir 6—7.
ROMÂNĂ, unitatea dialectală a ~ei 472; limba ~ în epoca actuală 263—266; *Stilul indirect liber în ~a literară* de Mihaela Mancaş, Bucureşti, 1973 157—158; limba ~ literară vezi LIMBĂ; cuvinte din diferite limbi în ~ vezi ETIMOLOGIE.
ROTACIZANT, o versiune ~ă a celor patru evanghelii (un izvor necunoscut al Tetraevanghelului din 1561) 217—222.
RUSĂ, cuvinte din franceză 67, engleză 67—68, germană 68 în ~; cuvinte din ~ în română 127, 135, 206—207, 518, 521—523, 535, 529—530.

S

S dur şi moale în primul *Gromovnic* românesc, 1636, Scorei—Sibiu 40 şi în ediţiile Psaltirii din sec. XVIII 17, 20, 23.
SCRIERE, ~a numelor de persoane în română şi maghiară 447—448.
SEM, ~ele numelor proprii 403—408: ~ul relevant 400—404, modul de organizare

al ~elor 404—405, ~e constante și variabile 405, ~e subiective și obiective 406—407.
SEMANTEM, ~ele corespunzătoare numelor proprii 403—406.
SEMIOTIC, literatura în perspectivă ~ă 90—91.
SEMIOTICĂ 89—91.
SEMNIFICANT, raportul dintre ~ul sonor al cuvîntului și conținutul lui psihic de gîndire 167—170.
SEMNIFICAȚIE, componentul afectiv al ~ei numelor proprii și comune 406—407.
SENS, ~uri neînregistrate în DLR 533—538.
SINONIMIE, ~a și omonimia în terminologia științifică 394.
SINTACTIC, relațiile ~ce în cadrul frazei 385—391: coordinative, subordonative, predicative, apozitive, zero și mixte (binare, ternare etc.).
SINTAGMĂ, ~a *tot omul* la Dosoftei 146—147.
SINTAXĂ, reorganizarea sistemului în ~a românei actuale 265; observații asupra ~ei graiului din zona Porțile de Fier 155—156.
SINTEZĂ, analiza și ~a în elaborarea și însușirea terminologiei științifice 393—401.
SISTEM, ~ul fonologic al lui Emil Petrovici 476—477.
SÎRBO-CROATĂ, cuvinte din ~ în română 129, 132, 154, 156, 524.
SLAVĂ, influența ~ în apariția unei forme perifrastice de viitor în română 98; toponime ~e și toponime formate cu elemente ~e în română 474—475; cuvinte din ~ în bulgară 55, în maghiară 128 și în română 41, 47, 126—127, 474—475, 524.
SPANIOLĂ, cuvinte din latină și franceză în ~ 48.
STANDARD, româna ~ 266; varianta ~ în ierarhia stilistică a limbii 267—272.
STATISTIC, metode ~ce în analiza operei literare 91.
STIL, ~ul din perspectiva lingvisticii 89; *~ul indirect liber în româna literară* de Mihaela Mancaș, București, 1972 157—158; caracteristici sintactice, lexicale și intonaționale.
STILISTIC, critica ~ă 88—99.
STRUCTURAL, lingvistica ~ă și critica literară 89—91.
SUBORDONATĂ, legarea ~elor de regente în scheme în *Culegeri de fraze analizate sintactic* de Alexandrina Novac și Iancu Coleașă 162.
SUBORDONATIV, relații ~e în frază 385.
SUFIX, cuvinte formate cu ~ele *-ien* 531, *-ile* 516, *-on*, *-one* 189, *-tron* 190 în franceză, *-ane*, *-ene*, *-ine*, *-n*, *-on*, *-one* 189 în engleză, *-ēnē*, *īnē*, *ōnē* 189 în greacă, *-ile* în italiană 516, *-ilis* în latină 516, *-al* 518, *-anță* 47, *-ar* 206, *-ă* 62, *-ărie* 206, *-că* 205, 410, *-eală* 47, *-easă* 410, *-ei* 525, *-el* 407, *-en* 518, *-et (-at)* 133, *-eț (-ăț)* 523, *-ez* 263, *-ian* 531-532, *-ie* 47, 56, 125, 459, *-il (-ile)* 515—517, 519, *-oi* 133, *-ol* 518, *-on*, *onă* 187—192, 518, *-uț* 407, *uță* 125 în română.
SUFIXOID 66, 68.

Ș

Ș dur și moale în cel mai vechi *Gromovnic* românesc, 1636, Scorei—Sibiu 40 și în Psaltirile editate în sec. XVIII 18, 20, 23—24.

T

TAHITIANĂ, limba ~ 16
TAXONOMIE, distincția dintre ~ (sau nomenclatură) și terminologie 455—456.
TEMPORAL, intensificarea negației cu ajutorul unor construcții ~e 437.
TERMINOLOGIE, analiza și sinteza în elaborarea și însușirea ~ei științifice 393—401; probleme actuale ale ~ei științelor sociale 455—456.
TETRAEVANGHEL, un izvor necunoscut al ~ului din 1561— o versiune rotacizantă 217—222.
TEXT, critica de ~ în datarea unor documente atribuite secolului XVI 273—290; *~e dialectale. Muntenia*, București, 1973 460—462.
TIPOGRAF, ~ul *Noului testament* din Alba Iulia 245—248.
TIPOGRAFIC, legături ~ce între Țara Românească și Transilvania 245—248.
TOPICĂ, ~a componentelor grupării de viitor și prezumtiv 104—105.
TOPONIM, ~e provenite din antroponime 449—451; ~e slave și ~e formate cu elemente slave 474—475.
TOPONIMIE, preocupările de ~ ale lui Emil Petrovici 473—475.
TOPONOMASTICĂ 473—475.
TRADUCERE, ~ile românești din Halima în sec. XVIII 25—28; ~ile lui Heliade Rădulescu din Byron 209—216; ~a unor poezii de Eminescu în Statele Unite ale Americii 79—81.
TRANSCRIERE, sistemul de ~ fonetică folosit în *Graiul din zona Porțile de Fier* de Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe 154.
TURCĂ, influența limbii ~ce în scrierile lui Dimitrie Cantemir 10—11; cuvinte din arabă 123 și persană 52 în ~; cuvinte din ~ în bulgară 52, 58 și în română 27, 58, 87, 123, 524.

Ț

Ț, dur și moale în primul *Gromovnic* românesc, 1636, Scorei-Sibiu 40 și în Psaltirile editate în sec. XVIII 17, 20, 23.

U

U final notat sau nenotat în primul *Gromovnic* românesc, 1636, Scorei 39.

UCRAINEANĂ, cuvinte din germană 207 şi polonă 126, 130—131 în ~; cuvinte din ~ în română 127, 130, 205—207, 521—523, 526—527.

UHÎBĂ, limba ~ 168

V

VARIANTĂ, ~e neînregistrate în DLR 533—538; ~a standard în ierarhia stilistică a limbii 267—272; ~a cultivată şi necultivată, ~ele solemne 271.

VERB, ~ul *a custa* la Dosoftei 145—146; construcţii greşite cu ~ul *a merita* 249—250.

VERS, ~uri ale lui Dosoftei atribuite lui Miron Costin 137—152.

VERSIUNE, o ~ rotacizantă a celor patru evanghelii (un izvor necunoscut al *Tetraevanghelului* din 1561) 217—222.

VIITOR, forme verbale de ~ cu auxiliarul *a fi* în română 97—111: *a fi* + gerunziu 98—101, *a fi* + participiu 101—109 (origine, atestări, structură, valoare).

VIRGULĂ, ~a în *Mic tratat de ortografie* de Al. Graur 539.

VOCABULAR, îmbogăţirea ~ului prin derivare în româna actuală 264—265.

VORBIRE 90; distincţia limbă-~ în perspectiva lexicografiei bilingve 166.

Z

Z dur şi moale în primul *Gromovnic* românesc 1636, Scorei-Sibiu 40 şi în ediţiile din sec. XVIII ale Psaltirii 17, 20, 23; ~ şi *dz* în ediţiile din sec. XVIII ale Psaltirii 17, 20, 23—24.

INDICE DE AUTORI*

A

Adamescu, G. 52, 54, 58, 69, 75, 133, 202, 228, 526
Alecsandri, Vasile 103, 144, 484, 487, 535
Alessio, Giovanni 47 — 48
Alexandrescu, Grigore 210, 487
Alexe, Neacşu 108
Alonso, Dámaso 89
Amfilohie 133
Andrei, C. I. 385
Anghel, Atanasie 247
Anghelescu, Mircea 25—28, 86—88, 158—160, 545—547
Anghelescu Temelie, N. 160—165
Antonovici, Ioan 459
Arghezi, Tudor 107, [419 — 428]
Aricescu, C. D. 487, 497
Aristotel 487
Arnăudov, M. 55
Arrivé, M. 99
Arvinte, V. 410 — 411
Asachi, Gh. 144
Athanasievici Rîmniceanul, Mihai 14
Auerbach, Erich 89
Avram, Mioara 113 — 122, 156, 186, 193, 385, 390

B

Bailly, René 46
Bakos, Ferenc 206
Bal, Willy 488
Balassa, I. 135
Bantaş, Andrei 203
Barbu, N. 101, 108
Bariţiu, George 11, 127
Baronzi, G. 487, 497
Battisti, Carlo 47—48
Baudelaire, Charles 90
Băcescu, M. 125, 522
Bălcescu, Nicolae 11, 127, 484, 487
Bărbulescu, Ilie 38, 243 — 244
Bâră, Elena 166
Bejan, D. 197 — 200
Beldescu, G. [254 — 255]
Beltechi, Eugen 460 — 462
Beniuc, Mihai 81
Benveniste, B. 99
Bercea, Livius Petru 385
Berea-Găgeanu, Elena 97 — 111
Berneker, E. 53
Bianu, I. 43, 140, 158, 237, 282 — 284, 485, 541

* Cifrele tipărite cu caractere **aldine** drepte indică autori de articole publicate în revistă în anul 1974; cifrele puse în paranteze drepte indică autori recenzaţi sau discutaţi în articole speciale în revistă; celelalte cifre trimit la autori citaţi.

Bibicescu, I. C. 525
Binder, Pavel 245 — 248
Birlea, I. 416, 459
Blaga, Lucian 4
Bloch, Oscar 47—48, 61, 67, 69
Blucher, Gebhard 274
Boceanu, I. 530
Bodea, Cornelia 131
Boeriu, Ion 509
Bogdan, I. 414
Bogdan, Mihail 62, 67, 166, 202, 204
Bogdan-Duică, G. 505
Bojan, Maria [256 — 258]
Bolintineanu, D. 487
Bolliac, C. 210, 487
Bolocan, Gh. 57
Boškovič, Dj. 275
Bot, Livia 246
Botez, Mihai 455
Botoşăneanu, L. 539—540
Boureiez, E. 98
Braşoveanu, Aurelia 166
Bratu, Savin 89—90
Bratul popa 222
Brăescu, Ion 165
Brăescu, Maria 166
Brâncuş, Grigore 258
Breazu, Ion 528
Breban, Vasile [256—258]
Bright, W. 92
Briquet, Ch. M. 279, 285
Brückner, A. 130—131
Brunot, B. 186
Budai-Deleanu, Ion 11, 123—125, 127 — 133, 482 — 483, 486, 534 — 537, 547
Buescu, Victor 505 — 507
Bulgăr, Gh. 45, 385, 488, 490, 495, 499 — 514
Buyssens, Eric 170
Byck, J. 108, 385, 395, 409, 485
Byron, G. G. [209 — 216]

C

Caciagli Fancelli, Maria 516
Calotă 223 — 232, 274
Candrea, G. 525
Candrea, I.-A. 52, 54, 58, 61, 69, 75, 102, 114, 133, 202, 221, 228, 238, 459, 521, 523, 526
Cantacuzino, Constantin 6, 10
Cantacuzino, I. 159
Cantacuzino, Şerban 130
Cantemir, Dimitrie [3—12], 87, 124, 145—146, 395, 481, 485
Cantemir, Tr. 159
Capidan, Th. 102, 470
Carabulea, Elena 153 — 156, 187 — 192, 518
Caragiale, I. L. 508
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 102
Carrère, Marcel 66
Cartojan, N. 29—30, 545
Castiglioni, L. 528
Cazacu, Boris 131, 197, 237, [460 — 462]
Călineseu, G. 423, 502, 505
Cândea, V. 241
Cernavodeanul, Ilie 14
Cernăuţeanu, Natalia 455
Cervantes, M. 215
Chateaubriand, F. R. 215
Chirileanu, Gh. T. 87
Chiţimia, I. C. 197, 545
Chivu, Gh. 487 — 498
Chomsky, Noam 89, 171
Ciauşanu, G. F. 530
Cihac, A. de 53, 56, 126, 133
Ciobanu, Fulvia 73, 114, 186, 190 — 191, 256, 515—519
Cioculescu, Şerban 426
Ciompec, Georgeta 429
Ciorăneseu, A. 53, 75, 126, 205, 529
Cipariu, T. 30—31, 35, 37, 138, 140, 201
Ciuchindel, C. 159
Cîmpeanu, P. M. 101, 103
Cledat, L. 106
Cleynen-Serghiev, Ecaterina 419 — 428
Codreseu, Teodor 144, 458
Cohen, Marcel 66—67, [167—170]
Cohuţ, Cornelia [153—156], 461
Coja, Ion Z. 253
Coleaşă, Ianeu [160 — 165]
Coman, P. 58, 205 — 206
Combieseu, Mariana 238
Comşulea, Elena [256 — 258]
Conachi, Costachi 480, 482, 536
Constantineseu, Alexandru [543—545]
Constantineseu, Ilinca 62 — 65, 67, 69, 79—81
Constantineseu, Pompiliu 428
Constantineseu-Dobridor, Gh. 254—255
Contraş, Eugenia 125
Coresi diaconul 131, 159, 217—222, 446, 485, 533 — 535
Coresi, Şerban 159
Corominas, Joan 47 — 48
Costea dascălul 36
Costin, Miron 3, 6—7, 10 [137—152], 481, 485, 546—547
Costin, Nicolae 10, 124, 485
Coşbuc, G. 480 — 482, 484
Coteanu, Ion 157, 267 — 269, 271, 403 —404, 406, 409, 412, 488
Covaci, Vasile 456
Craşoveanu, D. 177—186
Creangă, Ion 11, 81, 131
Creangă, N. 101, 104
Creţu, Ion 501—502, 507, 510—511
Creţuleseu, Ioana 91
Cristea, Teodora 166
Croix, Pétis de la 25
Cronţ, Gheorghe [543 — 545]
Cuza, A. C. 505, 509

D

Daicoviciu, C. 472
Dal', V. 207, 521 — 523
Damé, Fr. 54, 129, 529 — 530
Dardano, Maurizio 121
Darmesteter, A. 525

Dauzat, Albert 61, 64, 66 — 67, 69 — 70, 189, 517
Davau, Maurice 66 — 67
Dănăilă, I. 291 — 381
Deboveanu, Elena 124
Debreczeni, Toma 247
Demény, L. 159, 219
Densusianu, Aron 140
Densusianu, Ov. 75, 98, 102, 108, 218 — 219, 221, 226 — 228, 277, 289, 457, 460, 472, 480, 482 — 483, 485, 499
Dévai, I. 159
Diaconescu, I. 105
Diaconescu, Paula 192, 409
Diaconovich, C. 202
Diaconovici Loga, Constantin [83 — 86], [452 — 453], 536 — 537
Dimitrescu, Florica 74, 113, 118 — 119, 218, 457
Djamo-Diaconiță, Lucia 53
Dobre popa 29, 246, 445
Dobrișin, N. 123
Dorcescu, Eugen [83—86], 452 — 453, 536
Dosoftei 3, 14, 132, [137 — 152], 232 — 242
Dragomirescu, Gh. N. 179 — 180, 429 — 441
Drașoveanu, D. D. 197
Drăganu, N. 29 — 30, 35, 37, 197, 206, 220, 541
Dubois, Jean 61, 64, 66 — 67, 69 — 70, [170 — 172], 189 — 190, 396, 517
Ducrot, O. 157
Dumas, Al. 216
Dumistrăcel, St. 410
Dumitrescu-Bușulenga, Zoe 80

E

Economu, C. 159
Edelstein, Frieda 98
Eineder, G. 276, 279, 287
Eminescu, Mihail [77—81], 419 — 420, 481, 483, 487, 490, [499 — 514]
Engeter, Lucas 223 — 232, 274
Eustatievici-Brașoveanul, Dimitrie 533, 537

F

Felix, Jiři 105
Filimon, N. 124, 487
Fishman, J. 92
Florea, I. 410
Florea, Viorica 385, 403 — 408
Florian, Jean Pierre 215
Franceschi, Temistocle 516
Frîncu, C. 409 — 418
Frîncu, T. 525

G

Gabrea, Maria 385
Gáldi, Ladislau 142, 151
Galland, Antoine 25, 27
Gaster, M. 13, 29 — 30, 100 — 101, 103, 481, 528
Gârniceanu-Tânjală, Ruxandra 166
Gebauer, J. 126
Geleji, Katona Istvan 246 — 247
Georgescu, Magdalena 223 — 232, 275
Gerov, N. 51, 53, 58 — 59
Gheorghe, Ion 192
Ghergariu, Leontin 133 — 135, 447 — 448, 459
Gherman, Cristina 74, 195
Gheție, Ion 13 — 14, 19, 65, 159, 211, 237, 241, 243 — 244, 273, [457 — 459], 487, 494, 534
Ghibăneseu, Gh. 289
Ghiculete, Galina [460 — 462]
Giacomo, Mathée [170 — 172]
Gilbert, Pierre 120
Gilliéron, Jules 171, 460, 469
Giosu, Ștefan 3, 6, 9, 170 — 172
Giurescu, C. 545
Giurescu, C. C. 450, 545
Goga, Octavian 481 — 482
Goian, Gheorghe 399
Golescu, Iordache [86 — 88]
Grandea, Gr. H. 487, 497
Graur, Al. 6, 52, 108, 116 — 117, 123, 155, 190, 197, 199, 202 — 203, [251 — 254], 256—258, 390, 397, 407, 409, 455 — 456, [539 — 540]
Greceanu, Radu 485
Grecescu, Constant 545
Greimàs, A. J. 403
Grevisse, Maurice 178
Grimm, P. 210, 212, 215
Grozdanović-Pajić, M. 284
Guespin, Louis [170 — 172]
Guilbert, L. 396
Guillermou, Alain 419
Guiraud, P. 456
Guțu Romalo, V. 106, 197 — 198, 249, 256 — 257, 386

H

Haica, Felicia 166
Hanea, Victor 204
Hasan, Finuța 73, 114, 190, 193 — 196, 197, 199 — 200, 518
Hasdeu, B. P. 11, 41, 206, 218, 278 — 280, 284 — 288, 479, 487
Hatzfeld, A. 525
Heliade-Rădulescu, Ion [209 — 216] 482, 487
Hépitès, A. Th. 528
Hepp, F. 67
Herman, O. 134
Herodot 533
Hessen, Dymitr 206 — 207
Hyelmslev, L. 89 — 90
Hodoș, Nerva 237, 541
Hofmann, J. B. 516
Hogaș, Calistrat 484 — 485
Hony, H. C. 524
Hrinčenko, B. D. 126 — 127, 130 — 131, 205 — 206, 522, 526 — 527, 530
Hristea, Theodor 61 — 71, 113, 116, 120, 130, 205, 258, 397, 527
Humboldt, W. von 92
Hymes, Dell 92

I

Ibrăileanu, Garabet 131, 480 — 483, 500, 505
Ieremia, Eugenia 165
Imbs, P. 99, 107, 420
Ioanid, Mircea 455
Ion popa din Sînpetru 29
Ionaşcu, Al. 488
Ionescu, Dimitrie 449 — 451
Ionescu, R. 487
Ionescu Voicana, Mircea 155
Iordan, Iorgu 66, 100 — 102, 104, 106, 108, 114, 117, 119 — 122, 195, 197, 250, 256 — 258, 263 — 266, 385 — 386, 411 — 412, 417, 449 — 450, 483 — 484, 516, 521, 522, 531 — 532, 545
Iorga, N. 4, 9, 42, 159, 217, 247, 286 — 288, 413 — 414, 416, 479, 485 — 486, 524
Iorguleseu, Bazil 449
Iosifescu, Silvian 88, 92
Ipsilanti, Alexandru 543
Irimia, D. 116, 508 — 509
Istrate, G. 3 — 12, 479 — 486
Ivaşcu, G. 541
Ivăneseu, G. 13, 159, 455, 479
Ivireanul, Antim 14, 233 — 238, 247, 485, 536
Ivon, H. 106 — 107

J

Jakobson, R. 90 — 91, 167, 477
Jalbă, C. 117
Želechovśkyj, E. 205
Jipescu, Gligore M. 535
Jireček, K. 472

K

Kaidanov, Ivan 144
Kalina, Pawel 528
Kałużniacki, E. 206
Karłowicz, J. 126 — 127
Kayser, Wolfgang 89
Kelemen, Béla 204
Kemény, J. 276 — 277, 279
Kis, Emese 166
Klein, Ernest 397
Kluge, F. 124 — 125
Kniezsa, I. 128, 131
Kobbyl'ans'ka, Olga 523
Kočev, Iv. 57
Kolev, N. 54
Krasieki, Ignacy 133
Kraus, Georg 246
Krauß, F. 525
Kremnitz, Mite 511, 513

L

Labov, W. 92
Lacan, Jacques 91
Lallemand, Maurice 66 — 67
Lambrior, Alexandru 479
Laurian, A. T. 87
Lăzăreseu, Paul [460 — 462]
Leumann, Manu 516
Levițchi, Leon 203
Linde, S. B. 126
Linţa, Elena 124
Littré, E. 526
Lombard, Alf 118
Lotte, D. S. 393
Lübke, W. M. 98
Lucaci ritorul 459, 534, 537
Lupaş, I. 43, 541 — 542

M

MacGregor-Hastie, Roy [79 — 81]
Machek, V. 126
Macrea, D. 6, 42, 395
Maior, Petru 4, 131 — 132
Maioreseu, Titu 131, 499 — 500, 505, 514
Maliţa, Tatiana 166
Manceaş, Mihaela [157 — 158]
Maneca, Constant 61, 66, 69, 75, 114, 192, 395, 398, 400
Manliu, I. 101, 103
Manoleseu, Radu 451
Manoliu (-Manea), Maria 98, 102, 108
Marcellesi, Christiane [170 — 172]
Marcellesi, Jean-Baptiste [170 — 172]
Marchard, Hans 189
Marcu, Florin 61, 66, 69, 75, 114, 192, 393—401
Marcus, Solomon 393 — 394
Mareş, Alexandru 29 — 44, 159, 217 — 222, 223, 273 — 290, 443, [445 — 446], [457—459], 534
Marian, S. Fl. 533
Marin, Magda 58 vezi şi **Popescu-Marin, Magdalena**
Marin, Maria [460 — 462]
Marinescu, Bogdan [460—462]
Mariotti, S. 528
Marouzeau, J. 487
Martin, I. W. 106
Martinet, André 403, 406
Martinet, Jeanne 170
Massim, I. C. 87
Matoré, Georges 393
Mazilu, D. R. 505 — 506
Mării, I. 126
Meillet, A. 469
Meletie 29, 246, 541 — 542
Melian, Al. 510
Mera, L. T. 528
Meteş, St. 33
Meyer-Lübke, W. 516
Mielău, Paul 406
Micu, Samuel 247, 482
Mihail tipograful 247
Mihăescu, N. 256
Mihăilă, Ecaterina 91
Mihăilă, G. 124, 129, 222
Miklosich, Fr. 59, 126, 206
Milaş, C. 179 — 180

Mileseu, Nicolae 241
Miletič, L. 469
Minea, I. 545
Mircea, Ion Radu 277, 280 — 282, 284 — 286
Mitran, Mircea 385
Mitrofan 241 — 242
Mitterand, A. 396
Mitterand, Henri 61, 64, 66 — 67, 69 — 70, 189, 517
Mitu, Mihai 123 — 133
Mladenov, Maxim Sl. 51 — 59
Mladenov, St. 51, 56, 469
Moise, Ion 429 — 441, 522 — 524
Morariu, Leea 102, 104 — 105
Morăreseu, Simion 166
Morier, H. 488
Morris, Ch. 90
Moxa, Mihail 41
Munteanu, Ştefan 488
Murăraşu, D. 507 — 508, 512 — 513
Muste, N. 421
Muşlea, Candid C. 42, 246
Muţiu, I. 385

N

Neagoe, Victorela 461
Neculce, Ion 3, 10, 145 — 146, 481, 485, 545 — 546
Negomireanu, Doina [256 — 258]
Negruzzi, C. 87, 210, 484
Nestorescu, Virgil 249 — 250
Nica, D. 180
Nicola, I. 159
Nicolescu, Adrian 165 — 166, 204
Nieulescu, Al. 106, 113, 115, 119, 197 — 198, 257, 386
Nikolaev, Vsevolod 277, 283 — 284
Novac, Alexandrina [160 — 165]
Novaković, St. 35

O

Obradovici, G. 416
Oeheşanu, Rodica 195
Odobescu, Alexandru 11, 124, 127, 487
Olos, Ana 201 — 204
Olsen, Fr. 108
Olteanu, Pandele 217
Onu, Liviu 107, 131, 197, 237, [545 — 547]
Oprea diaeul 446
Orăşanu, St. 545
Orza, R. 104, 108

P

Pamfil, Viorica 43, 98
Pamfile, Tudor 55
Panaitescu, P. P. 141 — 143, 152, 224, 274, 457, 545
Pană, Ruxandra [460 — 462]
Papacostea, Şerban 222
Papadopol, V. 525
Papahagi, T.411, 459—460, 535
Paschia, Gh. [86 — 88]
Pascu, G. 479 — 480
Paşca, Şt. 29, 206, 470, 541
Paul, Radu 197
Păcală, Victor 129
Pătruţ, I. 469 — 477
Pedestraşu, Anatol 165 — 166
Peirce, Ch. S. 90
Perpessicius 81, 499 — 508, 511 — 514
Pervain, Iosif 128
Petrocchi, P. 525
Petrovici, Emil 9 — 10, 43, 68, 219, **460**, [469 — 477]
Peytard, J. 99
Phillippide, Alexandru 140, 457, 459 [479—486]
Piccillo, Giuseppe 45 — 49
Pichot, Amedée 210
Picot, Émile 237
Pignon, J. 396
Piru, Al. 81, 140, 142, 541
Pielişanu, Z. 159
Platon 167
Poenaru, Daniela [158 — 160]
Pohl, Jacques [167 — 170]
Pokorny, I. 54
Pop, Sever 470, 485
Pop, Vasile Gr. 140
Popa, Eleonora 291 — 381
Popescu, Aneuţa [543 — 545]
Popescu, Radu 416, 485
Popescu Marin, Magdalena 250, **533 — 538** vezi şi **Marin, Magda**
Popovici, D. 213 — 215
Popovici, E. 101
Popovici, I. 469 — 475
Popp, Vasile 541
Pottier, B. 197, 403
Procopovici, Al. 156, 457, 545
Prodan, D. 34
Protopopescu, P. 525
Puşcariu, Sextil 4, 8, 43, 102, 197, 217, 228, 457, 485 — 486

R

Racoviţă, C. 409
Radovici, Gheorghe 14
Rákoczi, Gheorghe 245 — 247
Raţă-Dumitriu, N. 88 — 90
Rădulescu, M. 98
Rădulescu, Marina 258
Rădulescu, Teodora [543 — 545]
Reaney, P. H. 203
Rebreanu, Liviu 81
Rizescu, I. 156, 180, 275, 281, 429, **457 — 459**, **543 — 545**
Rîmniceanul, Grigorie 233 — 236, 238 — 242
Robciuc, I. 205 — 207
Robert, Paul 61, 64 — 67, 69, 75, 516 — 517
Rocci, Lorenzo 526
Rogobete, Silvia 385
Rohlfs, Gerhard 516
Roja, C. 416
Roman, Alexandra 13 — 24, 233 — 242
Roman, Alexandru 166

Roman, Ion 443 — 446
Roman, Ion 256
Romani, Felice 215
Romanski, St. 469
Roques, Mario 469
Rosetti, Al. 6, 43, 102, 108, 131, 146, 227—228, 237, 244, 289, 385, 409, 413 — 414, 457, 459, 487, 494
Rosetti, C. A. 210
Roşu, T. 159
Russo, Al. 484, 487, 497
Russo, Demostene 546
Rusu, I. I. 5

S

Sadoveanu, Mihail 7, 11, 206, 485
Salle, E. de 210
Sandfeld, Kr. 98, 102, 108
Sandry, Géo 66
Sapir, Ed. 92, 167
Saramandu, Nicolae 102
Saussure, F. de 89 — 90
Sădeanu, Florenţa 204
Săhleanu, Victor 455
Săuleseu, Gh. 144
Sbiera, I. G. 140
Scheludko, D. 207
Seriban, A. 51 — 52, 75, 114, 126, 131, 133, 459, 528 — 529
Seurtu, I. 500, 509 — 510
Seche, Luiza 73 — 77, 256 — 258, 455 — 456
Seidel, E. 98, 102, 409
Selivestru popa 247
Semeinski, Stanislav 521 — 524
Serghie, Em. 113
Sfîrlea, Lidia 256
Shelley, P. B. 80
Shoght, H. 107
Sihleanu, Al. 487
Simion, Eugen 501
Simonescu, Dan 158 — 159, 541, 545
Sineu, Alexandru 90 — 91
Slave, Elena 101, 253, 488
Sørensen, Holger Steen 403 — 404
Sotirovici, Duca 14, 19
Spitzer, Leo 89, 158
Sreznevskij, I. I. 522—523
Stahl, Henry 455
Staico grămăticul 29
Stamati, T. 524
Stanciul popa 32, 34, 36—44
Stanovici, Grigorie 14
Stati, S. 179 — 181, 183 — 184, 385 — 386, 388
Stere, Zinaida 166
Stockwel, R. 106
Stoeneseu, I. 525
Stoica, Nicolae de Haţeg 416
Stoicescu, N. 224, 281
Streinu, Vladimir 426 — 427
Strempel, G. 537
Stroici, Luca 458
Stypula, Ryszard 206 — 207
Sulieă, N. 443, 446
Szantyr, Anton 516
Szász, Laurenţiu 128
Szilággi, Sándor 247

Ş

Şăineanu, L. 56, 75, 123
Şchiau, Octavian 246, 511
Şerb, Ioan 142
Şerban, Felicia 487, **524 — 530**
Şerban, Ion Vasile 91 — 92
Şerban, Olimpia [83 — 86], **452 — 453**, 536
Şerban, V. 385
Şerban, Valentina [256 — 258]
Şerbăneseu, Scarlat 103
Şincai, Gh. 132, 482, 535
Ştefan ieromonahul 246 — 247
Ştefan, Gh. 472
Ştefan, Ion 209 — 216
Ştefan, Simion 3, 245 — 247
Ştefănescu-Drăgăneşti, Virgiliu 204
Ştefulescu, Al. 275, 286
Şuteu, Flora 195, **267 — 272**, 455, [457 —459], 501, 503, 507, 509, 511

T

Tabareea, Cezar 88 — 92, 157 — 158
Tamás, Lajos 544
Tanoviceanu, I. 276 — 277
Tauberg, Edith 166
Teaha, T. 103
Tegăneanu, Constantin [543 — 545]
Teiuş, Sabina [256 — 258]
Teodorescu, Ecaterina 253, 385
Teodorescu, Mirela 211
Tesnière, L. 99
Theodorescu, B. 159
Thomas, A. 469, 525
Tihonravov, Nicolaii 35
Tiktin, H. 75, 101, 105, 124, 126, 131, 133, 144, 206, 218 — 219, 421, 457, 523, 526, 528, 535
Todoran, R. 43
Todorov, Ţv. 58, 157
Tomaseo, Niccoló 46
Tomescu, Mircea 245, 248, 529
Tomiac, A. 206
Tomici, Mile 154
Tomoioagă, Radu 456
Trandafir, Gh. D. 115 — 116, **385 — 391**
Trofin, Aurel 62 — 63, 66
Tudor diacul 218
Tudor, S. 450
Tudoricâ, Alexandru 92
Turculeţ, A. 410

Ţ

Ţepelea, G. 159
Ţichindeal, D. 534
Ţipa, Andrei 166

U

Udrescu, D. 529, 535
Ullmann, St. 92
Umlenski, Iv. 58
Ureche, Grigore 3, 140, 145 — 146, 152, 481, 485, 546 — 547
Ursu, N. A. **83 — 86, 137 — 152,** 159, 395, [452 — 453], 517, 533
Uspenski, Boris 158
Uşakov, D. N. 67 — 68, 70

V

Vaillant, A. 469
Vaimberg, S. 166
Vallian, I. A. 524
Varlaam 3, 481, 541 — 542
Vaseenco, Victor, 456
Vasici, Pavel 87
Vasiliu, Emanuel 267, 269, 457, 459
Vasmer, M. 54, 126 — 127, 130, 522, 530
Velciu, Dumitru 140 — 141
Velia, Tineu 87
Vendryes, J. 167
Veress, Andreas 245
Vianu, Tudor 89, 423, 426, 487, 493, 501 — 503
Viciu, Alexiu 530
Vinogradov, V. V. 89
Virtosu, Emil 273, 275, 280
Voloşinov, V. 158
Vraciu, A. 522 — 524
Vulpe, Magdalena [153 — 156], [460 — 462]

W

Wald, L. **167 — 170**
Wartburg, W. von 47 — 48, 61, 67, 69
Watson, B. 171
Weigand, G. 42, 471
Weiss, Karl Theodor 445
Wenker, G. 171
Whorf, B. L. 92

X

Xenopol 11

Z

Zamfirescu, Duiliu 131
Zanne, Iuliu 86
Zdrenghea, M. 197
Zimmermann, Fr. 224

INDICE DE CUVINTE

ARABĂ

kołon 190
maġmūz 123
matraḥ 124

AUSTRIACĂ

Reindl 525

BIELORUSĂ

poloc' 524

BULGARĂ

бáберка 51—52
баберкувам 52
бадия 52
бабън 52
баница 52
бера 52
брътвя 53
vĭŭhvu 53
гмечка 57
говеене 55
говея 55—56
dobritro 58
dobro utro 58
dobroitro 58
драка 54
жертва 53
заговезни 55
заговенки 55—56
заговея 55—56
заговявам 55
zaitre 58
zajtre 58
na itroto 58
jutre 57
колач 124
коледáр 53
коледарка 53
клочка 57
лакърдия 55
лахут 55
левка 54
лишан 55
льока 54
мъртвица 53
нахут 55
несправяне 56
нишан 55
o- 57
обсига 128
ograda 129
okol 129
отговенки 55
отговея 55
отговявам 55
оток 57
отока 57
па- 57
пáберка 51
поберкувам 52
palea 524
патока 56—57
патош 57
пешник 57
пещ 57
пирон 52
пишник 57
plev'a 524
по- 57
побера 52
поберка 52
побирам 52
побирък 52
postav 129
появя 58
прът 55
пърт 55
раз-права 56
сачак 58
секна 58
съчак 58
сѣкнѫти 59

mușan'a 52
utre 57
na utroto 58
šte bădă pisal 102

CEHĂ

motous 126
motouz 126—127
motovous 126
motovúz 126
pliti 524
xilon 189

DANEZĂ

madras 124
matras 124

ENGLEZĂ

acetone 189
-ane 181
argon 189
Bacon 202
ball 70
basket-ball 70
basket-ball player 63
Belfast 202
Bowden 202
Burns 202
Byron 202
carbonyl 518
cortisone 189
cup 65
* *cupman* 65
Dickens 202, 204
down 166
to drive 69
driver 69
Edinburg 202, 204
electron 188—189
-ene 189
football 70
football player 63
gentleman 65
gentlewoman 65
hand 70
handball 70
(ice) hokey player 63
hormone 189
-ine 189
ion 189
man 65—66, 69
mattress 124
motorman 69
-n- 189
neon 189—190
nucleon 189
nylon 189—190
on 166
-on 189
-one 189
orlon 189
parathion 189
peptone 189
phenyl 518
photon 189
policeman 65
policewoman 65
positron 190
radon 189
rayon 190
record holder 67
* *record(s)man* 66—68
* *recordwoman* 67
rugby player 66
salesman 65
saleswoman 65
self-government 121
Shakespeare 202—204
sportsman 65
sportswoman 65
tennis player 63
* *tennisman* 63—65, 68
* *tenniswoman* 64—65
testosterone 189
Thompson 202
Thomson 202
to 166
up 166
vinyl 190
volley-ball 70
volley-ball player 63
Wall Street 203
watt 69
* *wattman* 69
world record holder 67
yacht(s)man 65
yachtwoman 65

FRANCEZĂ

acantikon 189
acétone 189, 397
aisselle 395
amphithéâtre 396
antineutron 190
aqueduc 396
argon 189
arrière 195
audace 48
* *s'autoaffirmer* 120
s'autocensurer 120
autoconsommer 120
s'autocritiquer 120
s'autodéfendre 120
s'autodéterminer 120
s'autodétruir 120
* *s'autoétudier* 120
s'autoexciter 120
s'autofinancer 120
autoflageller 120
s'autogérer 120
s'autogouverner 120—121
automutilation 120
s'autoparalyser 120
autoservir 120
(s')autosuggestionner 120
avant 194—195
avant-bras 195
avant-projet 195
avant-titre 195
béhaviourisme 171
benzoate 518
benzoïque 518
bétatron 190
bourre 66
bourreman 66
boustrophédon 171
bravoure 46—48
calorifère 396
capron 189
carbonile 518
carnivore 397
centrifuge 396
coeur 48, 395
cortisone 189
cosmographie 396
coton 190
coupe 65
courage 47
coxalgie 397
cyclotron 190
dessous 194
dessus 194
dialectologie 171
discours 171
écriture 171
électron 189—190
ellipse 397
enchaînement 172
facille 515
famille 171
febrile 516
femme mûre 169
frêle 516
friser 190
frison 190
fruits mûrs 169
fruits verts 169
futur 397
géographie 395
géographie linguistique 171
géometrie 396
glageon 189
gracile 516
grammatologie 172
grêle 516
handbal 70
hardiesse 46
heptagone 396
héroïsme 47—48
héros 48
homme vert 169
hormone 189
horticulture 397
-ien 531
-ile 516
immeuble 169
infatigable 169

intransigent 169
ion 189
kilomètre 397
langue 171
lexicographie 171
lexicologie 171
libre-service 120
linking 172
logographie 172
margrave 124
matelas 124
méthyle 518
meuble 169
mourir 169
natron 189
nausée 395
négatron 190
nitrile 518
non 76
nucléon 189
nylon 189—190
-on 189
-one 189
orateur 132
orlon 189
ourson 192
pâle 211
para- 195
parer 195
j'aurai parlé 102
pas 397
peptone 189
perlon 189
phenil 518
phonème 395
photographie 396
positron 190
poumon 395
preux 48
progestérone 189
prouesse 48
rayon 190
recette 525
record 67
recordman 66—68
recordwoman 67
révolution 395
rugbyman 66—67
scansion 172
self-service 120
sociologie 397
sportsman 64
se suicider 116
synchrotron 190
technotron 190
téléphone 396
témérité 47
tennisman 63—67
tenniswoman 67
testostérone 189
thermomètre 396
tourner 526
-tron 190
vaillance 46, 48
vaillantise 48
valeur 48
voloir 48
vassal 48
vasselage 48
vison 191
vivre 169
wattman 69
xilon 189

GERMANĂ

Absatz 131
Ball 70
Benzoe 518
Besätz 131
Dralon 189
Elektron 189
Hand 70
Handball 68—69
Karbonyl 518
Kartoffel 205
Kommhernetz 134
Madratze 124
Markgraf 124
Matratze 124
Matrose 135
Meierei 125
Methyl 518
Mustarde 128
Mütze 206
Nitril 518
Perlon 189
Phannkuchen 134
Phenyl 518
Revolution 395
Rezept 525
Romanistik 531—532
Sprung 207
streichen 207
Vorsatz 131

GREACĂ

a 401
aer 398
agrós 397—398
ἀνά 194
ἀντί 194
akros 398
algos 397
ἀμφί 195
amphitheatron 396
andros 398
aner 398
ἀπό 194
argos 189
ἀρχι- 194
ἄρχο 195
atomos 401
gala 400
gamos 397, 399—400
gaster 399
genan 401
geographia 395
geometria 396
gonia 400
gramma 397
graphein 396—397
διά 194
δίχα 195
electrôn 189
-ēnē 189
ἐρῳθιός 526
haima 397
θάλαμος 528
hedra 400
helios 400
heptagonos 396
heroismos 48
hypo 398
ienai 189
-īnē 189
iôn 189
κάτα 194
kentron 398
kilioimetron 397
kosmographia 396
logos 397, 399
magnes 400
men 398
metron 396—397
myrias 400
nomos 397
-ōnē 189
oxys 401
πάλιν 195
penta- 400
planetas 401
polys 399
potamos 399
pous 400
phaneros 400
phobos 399
phone 396
phos 396
photos 399
ῥετσέττα 525
rhein 398
ῥοῦσκος 525
ῥῳδιός 526
skopein 399—400
stomatos 399
sphaira 397
techne 397
tele 195, 396, 400
thermos 396
tome 401
υλη 518—519
ὑπέρ 194
ὑπο 194

INDOEUROPEANĂ

* *lei-*, * *lek-*, * *leng-* 54

ITALIANĂ

amare 7
amico 7
amore 7
io saro andato 102
audacia 48
avena 7
autoeleggersi 121
autoinvestirsi 121
autosuggestionnare 120
bianco 7
bravo 48
bravura 46—48
caccia 7
citta 7
civile 517
coraggio 47—48
corpo 7
cura 7
difficile 516
eroismo 48
esempio 7
facile 515—517
febrile 517
fonema 395
geografia 395
giovanile 516
hand-ball 70
-ile 516
lago 7
mano 70
materazzo 124
mostarda 128
muro 7
nemico 7
neve 7
nudo 7
onore 7
ora 7
oste 7
ostrica 133
palla 70
pallamano 70
io avro parlato 102
parola 7
pazienza 7
piaga 7
prode 48
prodenzza 48
revoluzione 395
ricetta 525
rotare 526
sacro 7
sagnare 7
secolo 7
signore 7
spirito 7
talmano 528
tavalo 7
temerità 48
testa 7
valente 48
valenteria 48
valentezza 48
valentia 48
valentigia 48
valore 46, 48
vassallaggio 48
vestito 7
via 7
vivere 7

LATINĂ

acidus 398
aer 398
ager 397—398
ante 194
apis 399
aqua vitae 130
aquaeductus 396
audacia 48—49
bacca 398
barbarus 49
benzoe 518
bi 397
calor 396
caro 397
centrum 397
circum 194
civitas 7
ciuilis 516
constare 146
coxa 397
cor 48—49
* *coracticum* 48
cultura 397, 399
cum 194
decem 397
ex 194
facere 515
facilis 515
febrilis 516
ferre 396
flexilis 516
fortis 49
fortitudo 49
fragilis 516
fugere 397
gentilis 516
geographia 395
gignere 398
heroismos 48
hortus 397
in 194
infra 194
ilis 516
juuenilis 516
licium 87
mensura 397
mille 397
nix 7
non 76, 194
* *oblitare* 146
octo 401
orator-oris 132
ostrea 132
paene 194
per 194
planus 397
post 194
primus 398
pro 194
prode 49
quasi 196
recepta 525
retro 194
revolutio 395
septem 401
societas 397
socius 398
supra 194
temeritas 47—49
ultra 194
vacca 401
valentia 48—49
valere 49
vales 49
valor 48—49
verbum 7
volatilis 516
vorare 397

LITUANIANĂ

burbiti 53
burbiù 53

MAGHIARĂ

abrosz 128
álcs 220
azsag 130
bödöny 52
csalamáde 134
fánk 134
hashártya 544
haskér 544
haskéreg 544
hiába 206
komher halo 134
kostol 154
lengyelhát 135
madrac 124
matrác 124
matroz 135
osztriga 133
recept 525
vizitke 135
vizitli 135

PERSANĂ

bādic 52

POLONĂ

bazgracz 124
gorzalka 130
kamizelka 205

kołacz 124
margrabia 124
marszałek 124
marszczyć 127
mazacz 124—125
mazak 124
miedza 127
miedzynia 127
motoviąz 126
motowąz 126—127
motuz 126
musztarda 128
mycka 206
obcas 131
ochota 130
ocład 129
okładka 129
okowiciany 130
okowiciarz 130
okowita 130
okowitka 130
ożóg 131
Ożóg 131
ostryga 133
pleç 524
rumianek 528

PORTUGHEZĂ

madraque 124

ROMÂNĂ

A

abros 128
absolut 430
abua 471
* *abzaţ* 131
ace (=acea) 17, 39
ачѧе 39
aceaia 38—39, 84
aceii 545
ачелє 39
acest 228
acesto 38—39
aceştii 545
acetat 118, 517
acetazolamidă 517
aceto- 517
acetofenonă 517
acetonă 188—189, 517
acetonemie 397
aceti- 517
acetic 188, 517
acetil 188, 515, 517
acice 144
acicea 144—145
acidi- 398
acidificare 398
acidimetrie 398
aciditate 398
acil 517—518
acrit 130
acro- 398
acrocefal 398
acrofobie 398
acrolit 398
acromanie 398
acromegalie 398
acropolă 398
acrospor 398
acrostol 398
Adam 204
adaoga 503
adăc[ă] 43
adáogi 503
adecă 510
adevărat 17, 22
adiagramă 544
adică 194, 510
adin tene 218
adins tene 218
adins tine 218
adins tire (=tine) 218
adinsere 218—219, 221
adivărat 545
administra 120
adrenalină 188
adrenalon 188
aeri- 398
aerian 398
aerifer 398
aeriform 398
aero- 77, 398
aerobioză 398
aeroclub 77
aerodinamică 398
aerodrom 398
aerofagie 77, 398
aerofobie 77, 398
aerogară 77
aerografie 398
aerometru 77
aeromodel 77
aeroscop 77
afară 194
afară de cazul 161
v-agiunge 147
agiutorat 18
agiutoriu 20
agri- 398
agricol 398
agricultor 455
agricultură 397—398
agrimensură 397—398
agro- 398
agrologie 398
agronomie 397
agrotehnică 397
agrozootehnică 398
agrului 218
aicea 145, 503—504, 510
aicia 510
aiducie 545
-aj 118
ajută-te singur 115
ajutătóre 84
ajutoriu 20, 23, 84, 453
ajutoru 227
-al 518
alalt 41
alb 7, 420
albie 504
albumină 187
albuminone 187, 191
alcătuesc 85
alcelui 220
alde 409—410
aldesulfona 187
alegădaş 459
alegădui 459
Alexeni 406
alnic 459
alnicie 459
alpin 401
altari 511
altceva 200
altcineva 200
altmintere 218
altul 177—186
altulu 146
alveolon 191
alveon 187
amfi- 195—196
amfibiu 195
amfipode 195
amfiteatru 396
amic 7
aminte 227
amonit 400
amor 7
amu (=am) 227
Ana 204
Ancăi 410
andelogon 544
andre 41
андрєє *(=îndre)* 37, 39
andr(o)- 398
androceu 398
androfobie 398
androgin 398
androsteronă 398
anevoe 85
Anglia 510
анн 40
Anica 411
Anicăi 413
Anichii 410—411, 413
Anicii 413
Anicî 411, 413
Anicti 411, 413
Aniši 411, 413
анолѹ 38—39
ante- 195
antebraţ 195
antegardă 195
anteport 195
anteproiect 195
antetitlu 195
-anţă 47
anu 85

anume 194
Anuşchii 415
anuşkъıи 414
apanagiu 510
apanaj 510
aparat 394
a se apăra 117
apăserii 85
apeei 146
apeduct 396
apelaţie 214, 544
apicultură 399
apoteosă 503
aproape 84, 86, 194
-ar 205
арьтаре 39
arătat 17, 22
arătătoriu 84
Arbanaş 43
arborul 507, 511
aretare 85—86, 453
arhi- 194—195
arier- 195—196
ariergardă 195
aripioară 476
armăsar 530
arrestare 212
Articul 85
asămănate 20
aseamene 20, 23
asemăna 23
asemănare 20—23
asemănată 20
asemenea 489—490
-ast 195
astăzi 20
astfel 489—490, 511
astfeli 502—503, 511, 513
ата 40
aşazată 19
aşădzat 18
aşădzămîntul 18
aşăzat 19—20, 23
aşăzămînt 20, 23
aşeadze 18
aşezat 20, 23
aşezămîntul 20, 23
aşişdere 218
ateriza 263
-atil 515
v-atinge 147
atîrnaţ 459
atom 401
atotbiruitor 421
atothotărîtor 421
atotnepăsător 421
atotputernic 421
atotrăbdător 421
atotştiutor 421
atotvăzător 421
-aţie 118
audzii 17
augustru 41
de aur 491
auto 73
auto- 7, 77, 113—122
autoaccidenta 115, 119
autoacuza 119
autoadapta 114, 119
autoadministra 114, 116, 118, 120
autoafirma 119
autoamăgi 117, 119, 121
autoanaliza 118
autoapărare 117
autoaprecia 119, 122
autoatribui 119
autobiciui 118, 121
autocamion 77
autocaracteriza 118
autocefal 77
autocenzura 119
autocita 113, 116, 119
* *autoclaustra* 119
autoconcura 115, 119
autoconserva 77, 113, 118, 120
autocontempla 119
* *autocontrola* 119
autocopia 114
autocritica 119
autocunoaşte 122
autoda 119
autodeclara 113, 119
autodemasca 113, 117—118, 120
autodenumi 122
autodenunţa 118
autodepăşi 118
autodescrie 118
autodisciplina 119, 122
autodizolva 115, 119—120
autodocumenta 113, 119
* *autodomina* 119
autodota 122
autoeduca 119
autoelogia 117, 119—120
autoelogiu 117
* *autoerija* 119
autoevalua 119
autoevidenţia 119
autoexamina 119
autofinanţa 118—119
autoflagela 113, 118, 120
autogăsi 119
a autografia 114
autoguverna 113—114, 118, 121
autoguvernare 121
autohotărî 119
autoiluziona 116, 118
autoimita 119
autoinstrui 119
autointitula 118—119
autointitulat 118
autoironiza 119
autoizola 122
* *autoînşela* 119
autoînvinui 122
autolăuda 118—120
autolinişti 119—120
autoliniştire 120
automăguli 119
automişcare 77
automobil 73
automodela 119
automortifica 118
automutila 115, 118, 120
automutilare 120
autonega 119
autoobserva 113, 119
autoobservaţie 77
autopastişa 119
autopedepsi 119
autoperfecţiona 118
* *autoproclama* 119
autoprograma 118
autoregla 114, 119
autoreproşa 119
autosalva 118
autosensibiliza 119
autoservi 114, 116—117, 119
autoservire 114
* *autospăla* 121
autospiritualiza 119
autostop 77
autostradă 77
* *autostudia* 119
autosugestie 117
autosugestiona 117, 119—120
autovaccina 114—115
autoverifica 114, 119
autozidi 118
auzit 20
avaet 545
avan- 195—196
avangardă 195
a avea 38—39, 99, 147, 419, 503—504, 513
aveni 459
avenit 459
avenită 459
avgustra 41
axilă 395
azi 194
azvîrli 254

Ă

-ă 62
ălău 134
-ăţ 523

B

ba 537
bábercă 51—52
baci 398
bacifer 398
baciform 398
badau 52
badăuă 52

Balomir 474
Balomireasă 474
baniță 52
barbați 43
barem 194
barman, -ă 67
basorelief 510
baștină 284
bate 99, 476
batgiocorescu 18
batgiocura 18
batjocură 20, 23
bazin 263
băcan 55
bădăi 52
bădău 52
bădîiu 52
bădîu 52
băiei 503
băiet 504
Bălgrad 475
bărbat 17, 19, 22, 47, 545
bărbăție 45—47
bărfi 53
bătrîneță 503
bea 472
Beanghiei 416
belă 213
Bengăi 416
benucian 532
berbiru 227—228
besearică 39, 84
besearicesc 84
betatron 190
beznă 419
bicilui 459
biciu 87
biftec 61
bigamie 397
bine 17, 145, 194, 227
biologie 398
bisect 515
bisectil 515—517
bisextil 515—517
bizeț 131
bîdîi 52
bîrfi 52—53
Blaga 410
Blagăi 410
Blaghii 410
blagian 532
blastьmatu 43
blăstăm 18, 503
blăstămă 18
blăstămarea 18
blăstema 511
blestem 18, 21
blestemat 21
blînzi 23
bluzon 187
воалъ 38
bobîrcă 51—52
bogat 215
Bogata 474
Bogdan 406—407
Bogdana 474
Bogdănel 406—407
Bogdănești 474
Bogdănuț 406—407
bogzian 532
Bolgăi 415
borneol 517
bornil 517
braț 20, 23, 512
brață 17, 502, 512
brațe 513
bravură 45—49
brevetabilitate 455
brîncă 471
brьndze 458
bronz 421—422
budău 52
budget 510
Budislavul 474
budzăle 17
buget 510
Bujorencii 415
Бȣкȣрешти 159
Бȣкȣрещти 159
bulgăr 228
bunătate 17
bunică 410
bunică-meu 410
bunicăi 410
bunichii 410
bunicii 410, 412
buniši 411
burduz 168
butan 517
butanonă 187, 189, 191
butil 517—518
butirat 517
butiric 517
butiril 515, 517
butir(o)- 517
butirometru 517
buze 17, 20, 23
buzóse 84

C

c-abia 147
ca 194, 489—490
ca să 156
ca și 489—490
cadaver 211
cadiu 27
cadzu 17
cafeonă 187, 191
cai 530
calare 502
calari 43
calca 503
calea-valea 258
calomnie 214
calorifer 396
calup 87
cam 194
camizelcă 205
camizol 205
canari 503
cap 7
капоλȣ 39
capron 189—190
capulu 146
caralupcă 205
carbon 517
carbonil 515, 517—518
carbune 503
cară 154
care 510
care cumva 433
cari 507, 510
carica 510
carnivor 397
cartof 205
cartoflar 206
cartoflă 205—206
cartoflărie 206
casă 406—407
casile 545
castroală 206
castron 206
catiodas 514
causă 212, 503
în cazul 161
-că 205, 410
că 156, 161, 431
că să 156
ка къдъ 39
căeşte 85
călare 502
călăuz 126
călăuză 126
călcîi 503
кьлдороос 38
cămeșă 503
(ți-)i fi căpătat 104
căprióră 84
a se căra 154
cărare 5
cărticichei 416
cărticichi 416
căsuță 407
căta 510
cătătoare 471
cătră 38, 507
către 177
cățel 407
cățeluș 407
căuta 510
că (=ce) 471
ce 155, 161, 200, 507
ce (=cea) 19
cea 17, 19
ceale 19, 84, 86
ceas 7, 214
ceare 84
чель 39
celalt 510

celălalt 184
celo- 188
celon 188
centrifug 396
cer 406, 419, 511
ceri (=cer) 503, 511, 513
cerirea 545
ceriŭ 84—85, 453, 512
Cernavoda 475
cerșitor 504
cetate 7, 37
cetățeanii 84
chec 61
chiar 194, 211
chindări 154
chitare 211
chitări 211
ceasornicariu 132
cicină 88
ciclotron 190
cineast 195
cineva 200
cinste 7
Cioaca-Duchii 412
cioc 133-134
ciocoiét, -ă 133—134
ciolomac 134
ciolomad 134
ciolomadă 134
circum- 76
cislă 41
cistiți 227
a se cita 115
читате 37, 40
să citeași 17
чѹмь 38
civic 515
civil 515, 517
civile 517
cîine 17, 19, 22
cîinească 19
cîinești 19
cîmpie 84
cînd 107, 161
cîne 42
cînească 17
cîni 17
a cînta 97—101, 103—104, 106, 154
a se condiționa 117
a clădi 129
cleștar 422—423
clonț 134
cloșca 57
clubman 63, 65—66
clubmană 66
coaste 471
coc 134
cocuța 134
cocuți 134
codrunată 155
colac 124
colodarcă 53
comihér 134
comiheriu 134
comma 85
comparabil 489—490
competitivitate 455
complexoni 187
concupiscență 211
condamnația 212
cu condiția 161
condiție 455
condur 87
congenuin 455
conjectură 455
conovăț 522—523
conserva 20
contextură 515
contra 194
contractil 515—517
cooperator 455
copaci 503
copil 407
copilaș 407
cord 395
corp 7
cortizon 189
cosac 87
cosmografie 396
Costică 410
cotătoare 471
cotremora 39, 41
cotrimora 38—39, 41
cow-boy 258
coxalgie 397
cral-birău 228
crapă 502
crăesc 85
crăstoală 206
crăstolă 206
creapă 502
creativitate 455
a crede 263
credzut 17
cremenelion 544
crepuscula 213
crevat 512
crimă 212—213
criminal 212
cristal 422—423
crișmă 503
crivăț 523
crîsnic 134
crotonază 517
crotonil 517
cruciș 194
cu 146, 177
a cucuța 134
кѹдакїй 144
culpabil 212
cum 488—490, 507
cumnată-su 410
cumnatî-său 545
cumva 433
cunóște 84
curagiu 511
curaj 45—47, 49
curățeaște 20, 23
curent 394
curge 491
curtizană 507
cust 145
a custa 145—146
a cuștui 154
a cuștuli 154
cuteza 47
cutezanță 45—47

D

da 194
a-și da la cap 119
a da rază 143—144
dacă 162
daică 416
dancing 61
dar 391, 437
darămite 437
dascal 502
dascăl 504
datum 455
davis-coup-man 65
davis-cup-man 65
davis-cup-men 65
davis-cupman 65
daviscupman 65
dă 43, 472
dăn 43
dănsele 85
dărăza 144
dăs- 472
dăscoperi 545
dăspărțit 43
dăstul 545
dășărt 20
dășărtări 545
dășchide 545
de 39—40, 162—164, 177, 472, 507, 545
de bună seamă 436
de fel 433
de la 177
dea 17, 19
Dealul Merei 449
Dealul Petcăi 417
Dealul Petchii 417
deasupra 194
decadă 253
decimetru 397
decît 161, 194, 489—490
a se declara 113
dede 503
dedea 503
dedese 510
dedesubt 194
деѣтралтѣ 39
deloc 433
a se demasca 113

depărta 22
derază 144
derează 144
derulare 455
des- 472, 545
desigur 436
desmerda 503
despre 177
дѣстоѳ 38
deşarte 18, 20, 23
deşărt 20, 23
deşărtăciunea 23
deşearte 18
deşert 18—20, 22
deşertat 23
deşertăciune 18, 504
deşi 162, 391
deşteptărei 511
Devis-coupman 65
dezgoveală 56
să ne dezguste 504
diafenilsulfona 187
diastimă 544
dico- 195—196
diefensi 544
dificil 515, 517
dificultate 515
diho- 195—196
dihotomie 195
dimineaţa 194
din 472, 507
dinţóse 84
discalicători 43
disculţ 512
discuţiunea 508
distincţiunea 508
divin 213
a se dizolva 115
dîn 43, 472
dîns 146
dînsul 146
dînsulu 146
do (adv) 155—156
do- 155—156
doar 194
doară 84, 130
добитоачиле 38
dobîndă 129
a dobîndi 12
Dolj 474
domn 7
domnevoastră 226
domnivoastră 226
дѡмно 38—39
дѡмнѕ 38—39
Domnulu 146
dóo 84
dorori 41
a dovedi 544
dracă 54
dracilă 53
dracină 54
Dragoi 43
dragoste 7
dralon 189
drîglu 154
drum 7
drumu 504
Duca 410
Ducăi 410
Duchii 410, 416
Dugăi 416
dughere 86, 453
duh 7
cu dulce 145
Dumbrava 474
dumbravă 213, 474
Dumbrăvioara 474
dumnădzăeştile 18
dumnădzău 17—18
dumnăzău 20
dumnezău 20
dumnezeesc 213
dumnezeu 17—18, 20—21, 23
după ce 107
dupe 544—545
durerei 511
s-o fi dus 108
duşman 7
Duuca 416
duzină 253
dzice 17
dzioa 17
dzua 17, 20

E

ea 540
-eală 47
-easă 410
echantilloane 212
eglog 211
egzamen 540
egzemplu 540
-ei 525
el 540
-el 406, 525
electric 188
electro- 188
electron 188, 190—191
elimineză 510
elipsograf 397
eminescian 531
-en 518
endocrinon 187, 191—192
engleji 510
Englitera 510
-enţă 118
episcópi 420
epithalamion 131
epitheton 131
epos 455
ѥ 38
erect 515
erectil 515, 517
erector 515
erecţie 515
eri 85
ѳрнъ 38
erodion 526
eroism 45—47, 49
ѳрѣ 38
ѳрѣ 38
esemplu 503
esercita 510
esista 503, 510
esistenţă 510
esprima 503
este 540
eşantion 212
eşi 85
-et (-at) 133
etan 517
etil 518
-eţ (-ăţ) 523
evapora 263
în eventualitatea 161
evident 436
evion 188
examen 540
excursie 544
excusie 544
exemplu 7, 540
există 510
existenţă 510
explicătóre 84
extra- 76
-ez 263

F

şi facă 471
a face 19, 419, 472, 515
facile 517
fair play 203
falsifica 510
falşifica 510
fáncură 134
fanerogame 400
fantasie 508, 510
farbă 154
farbăr 154
faţarnic 503
făcătoriu 84
voi fi făcînd 101
voi fi fost făcînd 101
oi fi făcut 108
făgăduinţă 215
Fălcoiencii 415
fămeie 544
fântână 85
făr' 544
fără 544
fără îndoială 436
fărmeca 511
făţernicie 85
febril 515—518
fecioară 17, 19, 22, 213
fecior 17, 19, 39, 407

fecioraș 407
feciorel 407
feliu 84
femeesc 85
fenil 517—518
fenol 517
fer 503
ferbinte 507, 513
fereastă 503
fereastră 503
ferecate 17
feregea 87
(în, eu) ferice 145
eu fericie 145
fermecat 513
feronă 188
a fi 40, 42, 87, 97—111, 249—250, 419
fiarăle 19
ficior 503
fiecare 160
fier 17
fierbinte 17, 19
fieru 19
figura 212
să fii (=să fie) 227
fiiare 19
fiind 19
fiiul 19
filodorimă 544
filogerman 73
filologie 532
filorus 73
filosofie 508
a se finanța 118
finanțare 118
fire 19
firește 436
firmament 213
fiul 42
fizionomie 503
flagela 120
Floarea 409
Florica 413
i Florica (=Floricăi) 411
Floricâ 415
Floricăi 409, 412
Florichii 409
Floricii 412, 417
foaie 419
ѳоамете 38
ѳоаметь 37
foarte 194
ѳокъ 39
ѳомете 38
fonem 395
ѳоомете 38
ѳоомете 38
form- 518
formaldehidă 518
formiat 518
formic 518
formil 517—518
formol 518
formulă 525
fórte 84, 86
forzaț 131
fotbal 203
foto- 188
fotoaparat 77
fotocatalizâ 77
fotocopie 77
fotoexpoziție 77
fotofobie 77, 399
fotografie 396
foton 188, 191
fotoreportaj 77
fotosintezâ 77
fragil 515
frate-su 40
frat'e 471
frați 227
frizon 190
frumos 213
frumusețe 213
frunte 512
frunză 20
fug 491
fumăgâ 17
fumega 22
furnicii 415
furniza 263
futurologie 397, 455
fusă 503

G

gadină 11
galactozil 517
galactozâ 517
galactozil 518
galaxie 400
galbăn 502, 511
galben, -â 211
galeși 502
galișî 502
gastro- 399
gastroscopie 399
gazdă 7
găcesc 502
găinuță 125
voi găsi 106
găzdărie 125
(de) geăba 206
geluit 221
Gen 85
geografie 395
geologie 398
geometrie 396
Georgică 410
ѵєр 40
germanist 531
germanistică 531
germanofil 73
ѵєроѳасъ 38, 40
ѵєроѳосъ 38
gharnic 147
ghăț 147
Gheorghe 405
ghici 502, 510
ghiurdan 544
ghrană 147
ghulă 147
gilăiaște 221
să gilăluiești 221
giluești 221
gioi 221
gios 18
girafon 192
giudecată 17—18
giudecătoriu 18
giugul 18
giumătățarea 18
ğunere 458
giura 18, 221
gîci 510—511
gîndirei 511
gîndirii 511
gîtóse 84
glucosolfona 187
gol 7
Gorj 474
gospodărie 125
a govi 56
govie 56
grafolog 73
grajdi 503—504
Gramatichii 416
grammatică 85, 452
grăesc 85
grăi 5
grea 17, 39
greață 395
gredină 85—86
greșalele 18, 20, 23
greșăsc 18, 20, 23
greșeală 509
grieri 511
grijă 7, 510
grije 510
Griviția 474
grohotiș 522
grozav 212
grumadzul 17
grumazul 20, 23
Gura-Humorului 258
Gura Teghii 417
gurei 511
gurii 511
guverna 121

H

haină 7
halău 134
handbal 69—70
hanum 27
harcea-parcea 168, 258
harmasari 530
hălău 134

heleşteu 5
heliu 400
heptagon 396
her 19
cu herbinte 145
hi 40, 42
hiâba 206
hidrazidă 188
hidrazine 188
hidrazone 188
hidroxid 518
hidroxil 517—518
hier 19
hierbinţeală 17
hipocentru 398
hipotenuză 503
hispanist 531
hispanistică 531
hîrşie 544
Hîrtop 474
hodoronc-tronc 168, 258
Homer 403
homot 41
horeşte 471
Horgăi 415
Horgii 415, 417
hormon(ă) 189, 191
horticultură 397
hotarăle 211
hotare 147, 211, 215
hurduz 168
huzdup 168

I

ia (=ea) 540
iâba 206
iahtman 65
-ian 531—532
iară 38, 507
іарнъ 38
iaste 17, 19
iau 476
iaz 7
ибрлае 39
ideaţie 455
-ie 47, 56, 125, 459
ied 453
să ieie 503
iel 540
iepingea 87
iepure 453
Іереміа 159
Їеремїа 159
ignora 263
-il 515—519
Ilca 415
Ilchii 415
Ilenchii 414
Ilincăi 416
imaginaţie 214
-ime 398
imediat ce 107
imidazol 517
imidazolil 517
a imita 212
impulsie 212
in- 76
-in 518
incvizitori 211
indighen 128
inemi 511
infant(i)- 515
infanticid 515
infantil 515
inimă 395
inime 504
inpodipsi 544
inter- 76, 116
a se intercondiţiona 116
intercondiţionare 117
intitulat 118
(lui) Ioana 409—410
iobagiul 502
ioc 432—433
Ion 405—407
Ionel 407
Ionică 407
o iotă 429
ipecsusios 544
ipocrisie 508
în ipoteza 161
ipovolon 544
ipovovolon 544
ir(i)mă 471
-isa 263
Isac 204
islaz 540
-ist 66
-istică 531
işti (=âşti) 503
-iţă 130
-iu 528
iubască 17
iubăsc 20
iubesc 17, 20, 22
iubi 7
iubire 7
iubirei 511
iubirii 511
va fi iubit 106
iubiţi 227
iuneţie 41
iute 491
a se ivi 58
ivirea 215
-iza 263
izbăvască 17
izbăvească 17, 20, 22
izbeşte 213
izbîndă 129
a izbîndi 129
izlaz 540
izluşi 544
Izvor 474
izvoraşte 20

Î

îmbată 491
îmbîrfi 53
îmbracată 17
îmbrăcat 19
îmbrăţoşa 503
împarat 503
împărat 17, 22, 38, 40
împle 512—513
împotriva 194
împotrivă 194
împrejur 20, 23
în 146, 177
în de 186
în nici un caz 429
în nici un chip 429
în nici un fel 429
în potriva 509
înainte 194
înaintea 194
înainti 503
înapoi 194
înapoia 194
înălţa 22
înălţat 19
încărca 503
încărcat 502
încă 437
încălica 503—504
încărcat 502
închee 85
încoace 227
încopcesc 86, 453
încungiurat 18, 23
încunjurată 507, 512
îndărăt 194
îndărătul 194
îndrăzneala 45—47
îndrăzneţ 491
îndrăzni 47
îndre 39
îndreznire 85
îndulcit 130
înfierbînt 19
înfiinţetoriu 85
înfricoşate 23
înfricoşăz 20
înfricoşetei 18
înfruzăşte 218
îngenunchie 504
îngrijarea 18
înjumătăţa 20
înoată 490
înrota 526
înroti 526
însaşi 507
însă 507
însătînd 17
înserarea 213
înserat 421, 423
înspre 177
însuş 540

însuși 117—118, 121, 540
însușitóre 84
înșălăciunea 18
înșălăciunii 20
întâi 503
întemeezi 85
întîi 40, 253
întîia 253
întîmpla 39
întocmai ca 489—490
a se întrajutora 116
între 185—186
între- 116
întreba 226
întrebărei 504
ѵитро 38
întunerec 511
înțăleage 17, 20
înțăles 17
înțeleage 23, 84
înțeleageți 17
înțelegere 84
înțelepțește 20
înțelepții 23
înțeles 20
învăluit 419
învățați 17, 19
învățătură 85
înverșunare 510
înviersunare 510
înviese 503
își 178—179, 183

J

jafuit 20
jăli 23
jălit 20, 23
a jărfi 53
jărtfi 504
jărtvască 17
să jălușești 220—221
jele 503
jelit 23
jeluia 18
jeluire 18
jeme (=geme) 471
jerfă 53
jertfe 215
a jertfi 53
jertvă 53
a jertvi 53
jirfă 53
jîrtvă 53
judeca 19
judecaței 146
judecă 18, 23
judecătoriu 19—20
judecățile 22—23
vor fi judecat 103
voi fi fost judecat 103
voi fi judecînd 101
județul 227
jugul 20
jumatate 43
junghie 20
junicile 23
jupîn 227—228
jupon 187
jurat 18, 23
jură 20

K

kilo 73
kilo- 76
kilogram 73
kilometru 397

L

la 146, 177, 411—412, 415
labă 530
lac 7
lacrăme 211
lacrime 504
lactic 188
lacto 73
lacto- 188
lactobar 73
lactonă 188—189
largă 415
latinisa 510
latiniza 510
lăcuește 85
a lăsa rază 143
lățască 17
voi fi lăudînd 101
leage 84
leale 84
leamne 84
лет 159
летъ 159
lehuză 123
lemn 41
лемнеле 39
lemnile 545
lenghelhat 134—135
lengherhat 134
leocă 54
leopardon 192
lesă 154
cu lesne 145
letopiseț 523
leucă 54
Lichii 415
liciu 87
lider 203
limbă 394
lin 491
lingvistică 531
liocă 54
lipsească 20
literale 211
literalitate 455
literare 211
liude 544
-llc 124
locu 227
-logie 399
logograf 73
лоѵ (=lui) 38
-lon 190
лоѵа (=luna) 38
loru 227
lovă 459
lovește 213
lu 41
lua 459
Lucichii 415
lucrat 527
lucrativ 455
lucrător agricol 455
lucreadză 17
lude 87
lufeliu 544
lu(i) 518
lumii 511
luminare 503
lumină 419
luminele 507, 512
luminarea 55
lunatec 503
lună 407, 491
Lunca 474
luncă 474
Luncșoara 474
lunei 504
lunica 503
lunișoară 407
luniță 407
lup 191, 476
lupon 187, 190—192

M

macro- 76
madamă 123
madmazelă 123
madrață 124
magazier 533
magmudie 123
* *magmuz* 123
magmuză 123
magnanimitate 212
magnet 400
mahma(n)zelă 123
mahmudie 123
* *mahmuz* 123
* *mahmuză* 123
mahmuzelă 123
mai 194, 419, 435—436
maică 410, 415—416
maică-si 410
maicăi 410
maicei 504
maichii 410
maicii 410, 416
* *maioagă* 125
malgrab 123
malonic 518
malonil 518

lui mama 410
mamă 407
mamelon 187
mare 39, 41
мαρτε 37
marele 226—227
margă 17
Margăi 409—410, 413—414, 416
margeni 227—228
Marghii 409, 410, 413
marghiol 27
margraf 124
margrav 124
Maria 204, 405—407, 414
Maricăi 414
Maricica 407
Marinchii 414
Marții 413
marketing 203
marşalăc 124
marşalic 124
Maruşkин 414
masă 7, 47
matase 43
Matca Ciopeicii 415
Matca Săcii 416
matcă 455
matraţă 124
matroz 135
Mavrodin 544
Mavrodu 544
maxi- 76
mazac 124—125
* *mazaci* 124
mazirlic 544
măcar 194, 430—431
măestrie 85
măgăreaţă 125
măguiaţă 125
măiag 125
măieguţă 125
măierie 125
măierişte 125
măiug 125
măiugă 125
mălăiţeşte 154
mămucă 407, 416
mănia 503
mărar 533, 535
mărei 504
mării 513
Măriuţa 407
mărturisască 17
măsurare 536
măsurăciune 536—537
mătasă 504
mătaunz 126
mătăhuz 126
mătăonză 126
mătăuz 125—127
mătăuză 126
mătăuzi 126
mătăz 126
mătrăuţ 135
mătură 533
măturiţă 533
mea 17, 19
meale 84, 86
meargă 22
mecanică 510
mecano- 75
mechanică 510
meci 203
medalion 187
medelnicereasă 533
medico- 75
Mediterana 406
mega- 76
mehenghi 87
mejdină 127
melanholică 211
melanj 455
melo- 76
membru cooperator 455
menit 537
menoree 398
Merei 449
Mereu 449
mergătóre 84
merge 20
mergînd 22
este mergînd 98
Merii Petchii 412
merita 249—250
meson 188, 191
meşca 57
metalo- 76
metan 518
meteo- 76
metil 517—518
mezo- 188
miadzănoapte 17
мичи 40
micro- 74—76, 188
micron 188
micşoare 533
micşorător 537
micşoritor 537
miedzunie 127
miere 39
miez 127
miezuină 127
miezunie 127
mihalţ 87
mijloc 528
mijlociu 528
milion 398
mine 17, 19
mirasie 544
miriapode 400
mişăl 18, 20
mişel 23
miting 203
miţă 206
miţcă 206
mie 398
miei 227
migdală 533
Mihai Viteazul 403—404
milă 215
mili- 76
miligram 397
milităreşte 194
mini- 76
minunătoare 537
mtine 17, 22
mtini 19
a nu mtnca 117
Mîndra 474
mînezi 534
mîngăere 85
mîngăiere 507
mîngîietor 534
mîngîitoriu 534
mîni 17
mîntuirei 504
a se mîrveli 154
mîrviţă 53
mîtcă 154
mîzgă 534
мοαρτε 38—39
mocroş 41
moghinghiaţă 127
mogîldeaţă 127
moioagă 125
mola 27
molatic 490
molcom 504
Moldoveei 146
moldovinească 17
мοατε 38
мοατο 38—39
мοατȣ 39
Momce 450
mono 75—76
monogamie 397
мοнтε 38
morşt 127
mortăciune 534
mórte 38, 84
moştean 127—128
motcă 126
moto- 77
motoaşcă 126
motociclism 77
motocol 126
motocros 77
motoplug 77
motopompă 77
motoreactor 77
motoşană 126
motoşină 126
muere 85
multi- 75—76
multicolor 397
multiform 397
multoratec 536
mulţămăscu 17

mulţămi 503—504, 511
mulţămită 504
mulţemire 85
mumeei 146
ele murmura 504
murmúrul 420
musiu 123
mustardă 128
muştar 128
muştardă 128
muştèri 128
mutaţie 188
a se mutila 115
muton 188, 191
muzichii 416

N

na- 56
nactrdie 55
naframă 503
nagîţ 125
nahlap 530
nailon 189—191
nalt 504
naltă 490
Napoleon 403—404
narcisă 400
nari 471
naturei 504
nă- 74
năcăjaşte 18, 23
năcăjăscu 18, 23
năcăjesc 18, 20, 23
năcăjeşte 18
năpîrt 55
năpuste 544
născută 154
năsip 503
năslap 530
năsóse 84
năzgovenie 55—56
ne- 74—76
nea 7
Neaga 414
Neagăi 413—414, 416
neam 432—433
neane 84
a neca 154
necăjaşte 18, 20
neconvingător 74
necro- 76
necum 437
neespresiv 503
nefrită 188
nefro- 188
nefron 188
nefroză 188
negativ 188
negat(r)on 188, 191
Negoiul 474
negreşit 194
negru 420
neică 410
neicăi 410
neichii 410
neîngăduinţă 537
neîngăduitor 536
nelegiuirei 213
nemaicunoscut 421
nemaiisprăvit 421
nemaiîntîlnit 421
nemaisimţit 421
nemaitămăduit 421
nemaivăzut 421
nemeri 5
nemîncare 117
neo- 75—76
nepomenit 510
nepótă 84
nesóse 85
nespravă 56
нещіе 39
netează 512
netegeá 87
neural 188
neuro- 188
neuron 188
neutron 187, 191
nevoia 215
nicăieri 429, 431
nici 194, 429—431, 436, 537
nici discuţie 434
nici dracul 435
nici măcar 437
nici pe departe 433
nici pomeneală 434
nici tu 436
nici una 429, 432
nici unul 429, 432
nici vorbă 434
niciînd 429, 432
niciîţi 429
nicicum 429, 537
nicidecum 429
nicidecît 429
nicidecum 429, 537
niciodată 429, 432, 437
niciunde 429
nimărui 511
nimeni 200, 429, 432
nimic 200, 429, 431—432, 436
nişte 39, 227
nitril 518
но 38
noapte 419
nodişor 534
non- 74, 76
nonactivitate 76
nonagresiune 76
nonbeligeranţă 76
noncombatant 76
nonconciliere 76
nonconformism 76
nonconformist 76
nonconformitate 76
noncontradicţie 76
noneu 76
noneuclidian 76
nonexistenţă 76
nonintervenţie 76
nonintervenţionist 76
nonvaloare 76
nonviolent 76
nonviolenţă 76
nópte 84
norod 212, 214, 512
norei 253
nóstră 84
noutate 214
Novac 474
novo- 76
nu 76, 194, 419, 429—440. 537
nu numai că 437
nucă 537
nucă de migdală 537
nucleon 187, 189, 191
nud 7
numai 161, 194
numănarea 55
Nume 85
numer 85
nunteei 146
nur 87
nurorii 253
(cu) nus 459

O

-oaică 410
oaie 410
oală 206
obicinuit 128
obicit 128
obiciuit 128
obişnuit 128—129
oblitură 537
oboroc 534
obraz 536
obrăzuţ 536
obros 128
obsă 132
obsi 132
obsigă 128
obstgă 128
(de) obşte 128—129
a obşti 129
obştit 129
ocărăşte 18, 21, 23
ocăreaşte 18
ochi 419
ocină 284
oclad 129
oclată 129
** a oclădi* 129
ocol 129
ocovit 130
** ocovită* 130

ocoviță 130
ocroteală 534
octo- 76
octombrie 401
odihnire 534
odoară 130
odor 130
ofaz 130
oftare 537
oftire 537
ogradă 129
ohotă 130
-oi 133
Ojet 85
ojog 125, 130—131
Ojog 131
Ojogeni 131
ojug 130
-ol 518
oleiu de lemn 131
Olgii 412, 417
oligo- 76
Olži 411
ologie 131
omăt 7
омене 37
omenesc 19
omenește 22
омени 38—39
ѡмении 38
omisii 211
omni- 75
omul 510
omulu 146
-on 187—192, 512
-onă 187—192
onoare 7
onomapoeticon 131
onomatopee 131
onomatopeic 131
onorat 131
op 132
opatoci 56—57
operator 188
operon 188, 191
opreaște 84
opritoare 537
opsas 131—132
opsă 132
opsîgă 128
optimizare superioară 455
opus 455
orator 132
oră 7
orce 503
orcît 503
ordinativ 536
organo- 76
ori- 160
oricare 160
oricine 160, 200
oricît 160
orizon 511
orizontul 507
orînduielile 85
orlon 189—191
orologar 132
osăbi 17
oscur 211
a fi ospătat 104
ѡсте 38
ostie 132
ostrac 132
ostracă 132
ostrachie 132
ostracism 132
ostră 132—133
ostrea 132—133
ostrigar 132
ostrigă 132—133
otca 56
otojniță 57
otoșcă 56—57
oțăros, -oasă 536
ovăz 7
ovi- 398
ovo- 398
oxalat 518
oxalic 518
oxalil 518
oxigen 401
ozon 517
ozonil 218, 515, 517

P

паговѫ 38
пагоовѫ 38
painjen 18
painjenit 512
painjiniș 511
paleo- 76
palid, -ă 423—424
palim- 195—196
palin- 195—196
palindrom 195
palingeneză 195
palm 534
pan- 75
panteron 192
papa 168
para- 74, 194—195
parabază 74
paracăzător 74
paraclis 534
paraflacără 74
parafoc 74
parafulger 74
paralogos 544
parascînteie 74
парат 38
paratrăsnet 74
paratunet 74
paravînt 74
parazăpadă 74
Paris 403—405
parking 61
парте 39
particulat 536
pas 476
paseri 507, 511
pasimetru 397
Paști 258
patemi 512
patimele 510
patimile 510
patos 455
patronoaște 135
patrulater 400
pă 472, 545
pă cum 545
păcat 534
păcălitor 534
păcătuț 534
păcățel 534
păcurăresc 534
păcurărit 534
păduche 534
păducher 537
păducherniță 537
pădure 5, 213, 535
pădurică 535
păghar 147
păgubeț, -eață 536
păgubos 535
păhar 504
păhărnicie 535
a păli 524
pălitor, -oare 537
pălitură 535
pămînt 419
pănă 503
păpușar 535
păr 535
пърацїи 38
părăgini 535
părăsească 17
părăsire 215
păreau 506
păreate 84
păreche 511
Păresimi 258
părintește 535
părințesc 537
părinție 535
părticea 537
părticeale 84
пърцилее 37
păruț 535
păsărică 535
păscătură 535
păstrungii 412, 415, 417
pătimăreț, -eață 536
pătimaș 535
pătrunde 535
pătrunjel 535
pătură 536
pătură 536
pățitoriu, -oare 536

păţînd 17
păzească 20
păzeaşte 17, 23
păzesc 23
păzescu 226—227
păzitoare 537
pe 177, 197—200, 472, 545
pe la 177
pentaedru 400
pentagon 400
pentr-aceea 147
пентро 40
пентрѫ 38, 40
pepi 503, 511, 513
peptide 188
peptonă 188—189
perde 511, 513
perdut 504
peri 40, 511, 513
peri- 74, 76
periarteră 74
pericarpatic 74
pericil 74
pericol 212
perideferentită 74
peridunărean 74
perierghie 544
perigalaxie 74
perilunar 74
perimuntos 74
perişcoală 74
periterestru 74
peritori 511
periunghial 74
perînda 507, 511
perlon 189
persoană 455
personagiu 211
personaj 211
perzînd 507
pesemne 194
пѣщє 39
Pešter 472
peşteră 474
peştuman 55
petre 503, 513
piardză 17
Piatra-Neamţ 258
Piatra-Olt 258
piatră 503
picsă 154
pictorul 212
pictură 212
piepi 511
pierde 491, 511
pieri 511, 506—507
pieritor 511
pietriş 522
pildă 7
pin (prin) 502—503, 511
pintre (= printre) 502—503, 507, 511—512
piramidon 188
piroi 52
a pironi 215
pisc 419
pişnic 57
a piţiga 471
pîine 17, 19, 22, 39, 42
pîn 472
pînă ce 107
pînă cînd 107
pîne 17
pîrlej 544
pîrlşii 544
pîrlţii 544
planetă 401
plastă 154
planisferă 397
plămîn 395
fi-să-vor plătit 104
Plevna 474
a plivi 524
plocad 129
plocat 129
plodi 41
plóe 84
pluri- 76
поамелѣ 37
poată 476
poate 194
pobîrci 51—52
poclad 129
Podul lui Momce 450
Podul Momcii 450
Podul Muncii 449—450
poemation 131
poesie 508, 510
poezii 510
poghirci 51—52
poghoi 147
pogîrci 51—52
pogoanile 545
pogoară 130
pohod 154
pohtă 215
Poiana 474
Poiana Blenchii 417
Poiana Stînchii 415
poiana 474
poimîine 57
poîtră 57—58
poivi 58
a poli 524
poli- 76
policrom 397
polimorf 397
poligam 399
poligamie 397
a se polivsi 544
pomi- 398
pomo- 398
поомелє 38
Popeşti-Leordeni 258
popol 212
posatnic 544
positiv 510
post- 74—76
postav 129
postuniversitar 74
potamologie 399
поцѣи 40
povestitor 510
povestitoriu 510
pozitiv 510
pozitron 188, 190
pravili 214
prbcalab 43
pre 40, 146, 227—228, 409, 458, 508
pre (=prea) 17, 19
pre- 75—76
prea 17, 19, 37, 40, 194, 435—436, 458
Preajba 474
precum 489—490, 545
predeal 475
Predeluşul 474
Predeluţ 474
preiubiţi 228
прєн 39
preoţească 17
pretesta 503
Prezicat 85
oră fi pribegită 104
pricină 212
pridădi 41
prier 41
prieten 7, 512—513
prîimască 17
primejdie 212, 215
primi- 398
primigestă 398
primipară 388
primitiv 398
primo- 398
primogenitură 398
primordial 398
prin 39, 472, 502—503, 511
printre 502, 511, 513
pripas 41
пристє 40
присти 39—40
privăsc 17
privi 5, 17, 20, 22
problem 508
procorat 544
product 510
progesteron 189
prognoză 455
proiect 515

proiecta 515
proiectil 515—517
projectil 517
Prometeu 406
propanonă 187, 189, 191
prospectivă 455
prospecțiune 455
proto- 188
proton 188, 191
prunc 471
prundac 521
prundar 521
prundăraș 521
prundiș 521—522
prundurel 521
psalm 419
pseudo- 76
puer(i)- 515
pueril 515, 517
puericultură 515
puind 545
Puiu 407
Puiuț 407
pulmon 395
pune 17
purtabilitate 455
pururе 513
pururi 513
pusnicul 212
puținte 17
puté 504, 513
puteare 84, 86
putearnic 84

R

ракολон 38
radio 73
radio- 76
radioreceptor 73
radiu 188, 191
radon 188, 191
Rahova 474
rană 7
rață 407
rațiuni 510
razǎ 507, 512
răbdare 7
răci 502
rădecină 85
rădica 39
răle 502
rămîind 545
răni 7
răpeasсă 17, 22
răpede 502, 511—512
răs- 75
răsipeasсă 22
rătăcitori 513
rătund 503
rățișoară 407
rățușcă 407
ръѕ 40
рьѕ 40
răzăma 503
războia 37—38
războinic 491
răzima 503
re- 75
rea 17
reale 84
realisa 510
realiza 510
receptă 525
reci 502
record 67
recordman,-ă 66—68
recordmen 66, 68
recordmenă 68
redica 85
relațiuni 510
rele 39, 502
relon 189—192
remîne 85, 453
rene 522
renie 521—522
reniș 521—522
repede 502
repi 85
representa 510
reserit 85
resfira 503
resista 508
resplătire 85
respunde 85
resufla 85
resuna 503
reșmea 524
retractil 516
rețept 525
rețetă 524—525
revarsă 512
revoluție 395
rezima 503
rezistență 212
ris 503
risipasсă 17
risipeasсă 20
riu 503
rîmnic 7
rînél 525
Rîșchii 415
să rîză 504
roată 424—425
rod 41
rodéi 525
Rodicăi 410
Rodichii 410
rodie 525
rodioară 525
rodión 526
romanesc 85, 452
romanist 531
romanistică 531—532
România 406
românist 531
românistică 531—532
-ron 188
rota 526—527
rotare 527
rotație 527
roti 526—527
rotire 527
рѳѕа (=rod) 38
rudioară 525
rugat,-ă 527
rugbi 66
rugbist 66
rumîianec 527—528
rupea 476
Rusalii 258
rusist 531
rusistică 531
rusofil 73
rușineaze 20

S

sabie 425—426
saceac 58
saceap 58
saciap 58
sacru 7
safir 426
sageac 58
sageag 58
sagiap 58
saină 154
salcea 58
salgeac 58
salceag 58
saliță 155
sama 17
sandviș 61
sapiență 211
sarai 27
sară 17
sat 407
șafiu 41
să 40—41, 132, 161
săcat 17
săcni 58—59
съкрѣѕѫ 144
săcure 17
săhastru 504
săhăstrie 505—504
sălbatecele 504
sălbateci 507
sămănă 511
sămbătă 85—86
sămnul 17
sămt 85
sănătate 226—227
sării 513
sătuc 407
săvîrșaște 18, 23
săvîrși 215
(вор)скжде 39
scădenie 41

scenă 211
schintee 85
schiță 212
sclab 471
-scopie 399
scóte 84
scrise 227
scrisóre 84
scriitură 455
sculptor 211
scultorii 211
scursioniști 155
vămu fi și scuturat 105
se 37, 40, 116, 178—179
seamăn 490
seară 20, 23
secol 7
secund 253
selbe 213
seminţiile 17
semn 17, 20, 23
сємно 39
senectute 515
senescență 515
сенце 40
senil 515, 517
sepa 85, 453
septămînă 85—86
septembrie 401
sere 220
serv 515
servi 116, 120, 212, 515
servil 515—517
setul 85
seu (=său) 85
sfarmați 502
sfărșit 85—86
sfînt 7
sfîrșaște 18, 20, 23
voi sfîrși 106
silă 41
silicic 188
siliciu 188
siliconi 188
silon 189
silvi- 398
silvo- 398
sin (=fin) 471
sin (=sîn) 503
sin- 116—117
a se sinamăgi 117
sincatavasis 544
sincrofazotron 190
pe sine (însuși) 117, 121
singur 17, 117, 121
a se sinucide 116
сницире 40
sistem 455
sînge 40—41
сънцн 39
sîngur 17
sînziene 5
sîpțire 40
sîpțire 40
slastă 154
slavă 214
slavist 531
slavistică 531
slăvăscu 17
slobodzie 17
a slobozi rază 143
slobozit 214
sloveei 146
slugă 545
slujescu 18
slujit 215
Smîrdan 474
smoching 61
socialmente 194
socio- 398
sociologie 397—398
socoteaște 84
socru-tu 410
sodă 517—518
sodil 515, 517—519
Sofichii 416
soi 510
soin 510
solecism 400
solitariu 212
somsid 459
сопто 39
soră 407
sóre 84
sorei 253
Sorocii 417
sórte 84
spăseaște 19
sperărei 511
speția 211
spicher 61
spin 419
spirit 7
spîndzurat 17
спонс 39
спонс 38
sportsman 65—66
sportsmană 66
spre 398
sprijini 254
sprincene 503, 507, 512
spui 472
să spuie 503
spulberă 20
spun 472
spune 472
Stanca 413
i Stanca 413, 416
Stanca de Vad 417
Stancăi 413
stanțe 211
starșină 206
statuă 510
státui 420
stăncuță 125
stănjeni 85
stănții 211
stăpînă-său 545
stăpînă-tu 410
stea 17, 19, 419
steale 84
stearină 188
stejar 5, 420
stepînitóre 85
stereo- 76
stihuri 212
stînce 504
Stoica 410
Stoicăi 410, 416
Stoichii 410
stomatologie 399
stră- 75
străin 420, 472
strecurată 154
strein 420, 472
stremutare 85
stridie 132
striin 472
strimt 503
striște 41
struțon 192
a se studia pe sine însuși 114—115
sub 420
sub- 75
subsuoară 395
subt 420
Sucevei 146
sucnă 154
suferi 254
sufle 419
Sujet 85
sulfone 187, 189, 191
sumeț 512
sumețască 17
sunătóre 84
super- 76
Supin 85
supra- 76
supțire 40
supțire 40
surioară 407
surorii 253
sută 398
sveatnic 84

Ș

șade 18, 20, 23
șagalnic 507, 512
șalele 18, 20, 23
șapte 20, 23, 503—504
șăd 512
șădzi 17
șădzut 18
școală 84
ше 37, 40
șeade 18
șearpe 18

şenă 211
şepte 18, 503
şezut 20, 23
şi 40—41, 398
şireţie 504
şl 40—41
şogoru 459
şprunc 207
Ştefăneşti 406
ştejar 420
ştie 459
ştricui 207

T

Tabără 451
table 528
tablie 528
tabliu 528
tacă 528—529
tact 515
tactil 515—517
tae 85
taică 410, 415—416
taică-miu 410
taicăi 410
taichii 410
taifaua 544
talá 529—530
tala-bala 529
talabă 530
talachii 530
talalá 530
talam 528
talan 529
**talap* 530
talpă 530
talavariti 530
talaz 530
tală 529
talhari 502
talmeş-balmeş 258
talpă 530
tam-nisam 258
tată 168, 407
taxi 73
taxi- 76
taximetru 74
Tăbăreşti 450—451
tăblie 528
tălabă 529
tălaş 530
târg 85—86
tărie 213
tăroasă 459
tătic 407
tău 7
tebeonă 188
teflon 188
tehnologie 455
tehnologie creativă 455
tele 74
tel(e)- 76, 195—196
teleast 195
telebusolă 77
telecomandă 77
telecronică 77
teleenciclopedie 77
telefilm 195
telefon 195, 396
teleghida 195
teleghidaj 77
telegramă 195
teleindicator 195
telejurnal 77, 195
teleobiectiv 195
telescop 400
telespectator 195
televiziune 74, 195
televizor 195
temeritate 45—47, 49
tene 218
tenisman 62—64, 66
tenismană 63, 66
tenismen 62—64, 68
tenismenă 62
tenniswoman 64—65
teoritva 544
termometru 396
teribil 212
terpin 517
terpinil 517
terţ 253
testicul 188
testil 517
testosteron(ă) 188—189, 191
tetrafluoretilenă 188
textil 515, 517
tigaie 52
tinăr 490
tine 218
tinereaţe 84
tinereţă 503
tire 218
tiraesc 85
Tîrgu-Neamţ 258
tîrnaţ 459
toate 17, 38
tocmelele 218
tómnă 84
тоодатє 38
тоотє 38
тоwто 39
тоwтъ 39
тоwцн 40
toriu 188
tórne 84
toron 188, 191
tot 37, 161, 435
tot ce 161
tot omul 146—147
tóte 84, 86
totuş 540
totuşi 509, 540
trai 145
tralala 168
să trăgăneză 143
a trăi 7, 145
trăsare 420
treapte 84
trebue 85
treime 253
tremeţu 226, 228
tremiş 228
tremiteţi 226
tremitimu 227
tresare 420
трн 40
triadă 253
trîcnit 154
-tron 190
trufaş 490
trup 7
trupască 20
tuberculoză 188
Tufele Merei 449
Tufele Mereilor 449
turcă 415

Ţ

ţara 40
ţărei 511
ţării 511
ţeri 85, 453
ţest 132
să o ţie 545
ţiind 504
să ţină 459
Ţinutul Sorocăi 415
Ţinutul Sorocii 415
ţîrră 483

U

a uita 146
uiţ 146
ulei 131
uloiŭ 85, 453
ultra- 76
umple 512—513
umplînd 512
umplu 511
un 38—39
unchiu 84
unealte 84
unghie 426—428
uni- 76
unile 545
unul 177—186, 510
uranil 517
uraşte 18, 21, 23
să urăşti 220—221
urător 132
ureaşte 18
ureşte 18
urogastronă 187, 191
urs 191
urson 187, 190—192
ursonuri 192
ursuz 420

uşoară 490—491
uşor 490
-uţ 406
-uţă 125

V

vaccin 401
vadană 502
Vadu-Stanchii 412, 417
Vadul Stancăi 417
Valea Larghii 415—416
Valea Largii 415, 417
valenţă 455
vas 491
Vasile 405
Vasilică 410
vaşi 411
vatman 69
Vatra-Dornei 258
vatră 407
Vavilolor 218
Vavilonilor 218
văd 512
văeta 85
вънтоарє 38
vălvă 53
vămu 104
vărî-său 545
vărtos 85
fi-mă-vei văzut 104
voi fi văzută 104
veac 7
vechimei 507
vechiu 84
vecie 419
vedé 502—503
vedea 17, 22, 263, 502
vedeare 22, 84
voi veghea 106
veghie 504
veghiere 504
venă 395
ва венн 39
venirii 19
el au venit 504
veramon 188, 191
verd'e 471
verginâ 213
veri 104
veronal 188
versuri 212
veselă 490
vestminte 504
veston 187
vetrişoară 407
vibrat 515
vibratil 515—517
viclean 215
викланїє 39
vicol 503
vieţei 511
vieţii 511
viezunie 127
viind 545
viitor 511
viitori 511
viitorologie 455
vinovat 212
винъл 40
visionar 508
viteaz 47
vitejaşte 20
vitejie 45—47, 215
viţăl 17
viţelul 17, 23
vivace 212
vizîbcă 135
viziclu 135
vizitcă 135
vizon 191
vizuină 127
vînat 7
vînă 395
vînători 504
vîneadză 17
să vînză 545
vlădichii 416
vocea 504
voe 84
voesc 85
voi 504
Voicăi 413
Voichii 413
voinic 47, 407
voinicel 407
voinicie 45—47
volatil 515
volei 203
vom 104
vomă 395
vorbă 7
vorbire 394
voroavă 41
вороов 38
vóstră 84
votcă 56
vra 502
vraci 124
vré 504, 513
vrea 502, 504
врѣмє 39
vrem 104
vreme 39, 214
vremei 511
vremii 511
vreo 432
vreodată 432
vreţi 104
vreun 432
vreun 503
vultur 420
vulturii 420

W

whisky 258

Y

yen 258
yoga 258
yperită 258
yterbiu 258
ytriu 258

Z

zapadă 503
zare 419
zâ- 156
zăpadă 7
zăpod 459
zăpodie 459
zău 435
zbóră 84
zece 23
зєлє 37, 40
Zeus 406
zdraviţă 154
zdrobască 20
zdrobească 20, 22
zice 19, 23
zid 7
zile 19—20
z'n (=vin)471
zioa 20, 23
zis 20
zisu-mi voi fi 104
ziuă 503
zicînd 20
ziuă 5
zmullĝea 218
znamenie 41
зонкън 413
zugravul 212
zugrăvia 212

Istroromână

aflor 102
se intraru 102
osîndi 472
oţet 472
oves 472
prâşte 472
sîndeţ 472
veriri 102
zedurmire 102

RUSĂ

geographiia 395
капрон 189
кардонил 518
konobl 523
konoblnyi 523
konobă 523

konov' 523
konovka 523
konovjaz 522
matroz 135
морщить 127
морщиться 127
мотауз 126
motovjazi 126
непман 68
оклад 129
охота 130
polot' 524
reka 522
рекордсмен 67—68
рецепт 525
rěnĭ 521—522
само 120
самовозгораться 120
самоопределиться 120
самоуплотниться 120
самоуправление 121
самоуспокаиваться 120
самоустраниться 120
старши́на 207
талакать 529
талала 529
талалы-балалы 529
телелякать 530
фениле 518
xandbol 71
хэндбол 70—71

SĂSEASCĂ

Reindel 525

SÎRBO-CROATĂ

badanj 52
bŕblati 53
drgla 154
konoba 523
konobar 523
koštati 154
lesa 154
màtuzica 126
mrveti 154
oklad 129
ostriga 132
pa-birčiti 52
paliti 524
patoka 56—57
plast 154
po- 57
pojaviti (se) 58
pojutârje 57
povod 154
sajna 154
seknuti 59
slast 154
suknja 154
talandara 530
talandati 530
talavana 530
zdravica 154

SLAVĂ

-av 475
врачь 124
въжделѣти 220
възненавидиши 220—221
vęzati 126
грѣхъ 38
drači 54
javiti 58
желати 220
кладѫ 129
класти 129
konobĭ 523
междоꙋ сѣѩ 219—220
мокрошь 41
motati 126
ненавиѣти 220—221
-ov 475
ograda 129
oklad 129
окладѫ 129
окласти 129
okol 129
**pelti* 524
plěti 524
pokladъ 129
прѫть 55
prědělŭ 475
хомать 41
юньць 41

SLOVACĂ

motuz 126—127

SLOVENĂ

motvöź 126
pléti 524

SPANIOLĂ

antrevimiento 48
atreverse 48
bravo 48
bravura 48
coraje 48
habré terminado 102
heroe 48
heroismo 48
madraque 124
osadía 48
osar 48
proeza 48
temeridad 48
valentia 48
valere 48
valor 48

SUEDEZĂ

madrass 124

TURCĂ

badya 52
bakal 55
casavet 26
lâcıdı 54
lalá 26
magmuz 123
mahmuz 123
peštumal 55
reşme 534
sačak 58

UCRAINEANĂ

vjazat' 523
гіяба 206
гля́ба 206
камізелька 205
картофля 205
кастру́ля 206
kon 523
konepastva 523
konovjaz' 522
морщити 127
мотовязь 126
мотуз 126
мотузити 126
мотузок 126
ожог 131
обцас 131
ожуг 131
оковита 130
оковитка 130
оковиточка 130
охота 130
poloty 524
rin 521
rin'avyj 521
rinavutyj 521
rinec 521
rinystyj 521
родиня 526
румянок 527
шкаралупа 205
шкаралупка 205
шпрунк 207
штрухувати 207
талалай 530

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

коньяк 523	sukrio 164	prueta 48
коньяк 523	taloondaa 530	lamreidaa 48
коньяк 522	taluundaii 530	puientia 48
motors 136	taloonna 530	nuiere 48
мортиры 127	tsbrueien 164	nuior 48
морфология 127		
молитва 126	SLAVA	SUEDEZA
motorfiets 126		
мелкий 65		
оклад 129	-ов 479	muotnes 124
отдых 130	клад 124	
polot' 524	ежжалъть 220	TURCA
трёх 522	ежжинавлъшии 220—221	
рекорбсмен 67—68	preuil 126	hudun 52
рецепт 525	грёхъ 88	bukul 55
ryki 521—522	drudi 64	custurel 26
слово 120	jmolli 58	fidrid' 54
словосочетание 120	жилъя 220	fuid 26
словопределение 120	язык 120	mugmus 123
словоупражнение 120	языкъ 120	mobnus 123
словоупражнение 121	konoyi 523	pestiunul 55
словосложение 120	можеть сѣдло 219—220	resme 534
словосочетание 120	morgoem 41	sudot 58
слово 207	motori 126	
подарок 525	имѣешть 220—221	UCRAINEANĂ
подарок 520	-ов 479	
подарок-сюрприз 520	oprond 126	cimur' 538
поселение 530	oklad 126	zlaba 206
Polonia 518	oxaдъкъ 120	
zondhoi 71	окалъ 120	rusleasna 205
zumbloa 70—71	okol 120	rumpmoyna 205
	*peli 524	rucnupya 206
SÁSEASCĂ	pieli 524	kon 523
	podiada 129	konepsnise 523
Reindoi 525	пояъ 55	konopoi' 522
	prdaiiii 475	mopmuna 127
SIRBO-CROATĂ	zomata 41	monosaas 126
	имѣю 41	monya 126
hodunj 52		mompuuna 126
bfhiiri 53	SLOVACĂ	mompuson 126
drgla 154	molus 126—127	ocnoe 131
konoba 523		oбpaz 131
konobar 523	SLOVENĂ	oxcupa 131
kośtati 164		oxoeununa 130
ieza 164	motovt 126	oxoeununa 130
mdiuzica 126	pleti 524	ozona 130
mreti 164		polotiy 524
oklad 129	SPANIOLĂ	rin 521
ostrica 122		rin'anuj 521
po-bir-fiii 52		rinuculuj 521
polii 524	entrenimiento 48	rine 521
polok 56—57	alrerreras 48	rinysiuj 521
ploxi 164	breno 48	podapka 526
po- 57	brenuna 48	pymanok 527
potpetii (se) 56	corgie 48	uuxopayua 205
poljidze 57	Padre Jerminado 102	uuxopayua 205
pocod 164	Jerroe 48	uuxpyoe 207
sqina 164	Jerroismo 48	uuxpyzeuua 207
sekmuli 56	modrnque 124	uu.uuaua 530
sipal 164	osoolia 48	
	oxor 48	

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în 2 exemplare, dactilografiate la un rînd și jumătate, pe ambele fețe ale hîrtiei. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Comitetului de redacție cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 2 (două) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI — București

Astra.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Fonetică şi dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broşat, 19,50 lei ; vol. VIII, 1973, 299 p., 16,50 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, **Tratatul de lingvistică generală**, vol. I, 1971, 558 p., 31 lei, tiraj nou 1972.

PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş**, vol. II, 1971, XXV p. + hărţi de la 244 la 537, 118 lei ; vol. III, 1973, XXV p. + hărţi de la 538 la 870, 132 lei.

Sub redacţia AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I şi II, ediţia a II-a revăzută şi adăugită ; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei ; vol. II, 589 p., 30 lei.

*** **Bibliografie analitică a limbii române literare (1780 — 1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.

*** **Studii de limbă literară şi filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei ; vol. III, 1974, 400 p., 21,50 lei.

FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.

NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.

*** **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. al VI-lea, 1972, 188 p., 9 lei.

Philologica, vol. II, 1972, 199 p., broşat, 8,75 lei.

AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broşat, 7 lei.

I. COTEANU, **Stilistica funcţională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.

CORNELIA COHUŢ şi MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porţile de Fier". Texte. Sintaxă.** 1973, 395 p., 12 lei.

Texte dialectale. Muntenia. I, 1973, 478 p., 17,50 lei.

ION GHEŢIE, AL. MAREŞ, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, 1974, 388 p., broşat, 25 lei.

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, **Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română**, 1974, 296 p., broşat, 10,50 lei.

ION GHEŢIE, **Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice**, 1974, 210 p., broşat 9 lei.

Sub redacţia acad. Al. Graur şi acad. I. Coteanu, **Probleme de lingvistică generală**, vol. VI, 1974, 144 p., broşat, 7,50 lei.

LUIZA SECHE, **Lexicul artistic eminescian în lumină statistică**, 1974, 603 p., legat, 30 lei.

LR, Anul XXIII, nr. 6, p. 467—586, Bucureşti, 1974

I. P. I. c. 1603

42 200

Lei 6.—